

UDK 719 = 863

YU ISSN 0350-9494

VARSTVO SPOMENIKOV

Varst. spom.

Letnik 27

str. 1-414

Ljubljana 1985

UDK 719 = 863

YU ISSN 0350-9494

VARSTVO SPOMENIKOV

REVIJA ZA TEORIJU IN PRAKSO SPOMENIŠKEGA VARSTVA

A PERIODICAL FOR RESEARCH AND PRACTICE
OF MONUMENT CONSERVATION

LJUBLJANA
1985

Izdaja/Issued by: Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine
YU 61000 Ljubljana, Plečnikov trg 2, p. p. 176

Glavna in odgovorna urednica/Editor-in-Chief: dr. Iva Curk

Souredniki/Co-editors: Davor Vuga (arheologija), Božidar Premrl
(lektorstvo člankov), Jana Kranjec-Menaše (prevodi), Boris Christof (korektura),
Romana Tomše (UDK)

Uredniški odbor/Editorial Board: dr. Ivan Komelj, prof. dr. Nace Šumi, prof. dr.
Sergej Vrišer, prof. dr. Peter Fister, Ivan Bogovčič, dr. Ivan Sedej, Milan Železnik

Naslov uredništva in uprave/Adress of the Editorial Office and Administration:

Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine YU 61000 Ljubljana,
Plečnikov trg 2, p. p. 176

Naslovna stran: Zmajski most v Ljubljani med obnovo

Cover: Dragon's bridge in Ljubljana during restoration works

VARSTVO SPOMENIKOV izhaja enkrat na leto. Revijo sofinancirata Kulturna
skupnost Slovenije in Raziskovalna skupnost Slovenije — Tisk: Tiskarna Tone Tom-
šič, Ljubljana — Naklada 850 izvodov — Za strokovne podatke in mnenja odgovarjajo
avtorji

VARSTVO SPOMENIKOV (MONUMENT CONSERVATION) appears once a year —
The issue is subsidized by Research Community of Slovenia and Cultural Community
of Slovenia — Printed by Tone Tomšič, Ljubljana, — Printed in 850 copies

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo je publikacija oproščena plačila
temeljnega davka od prometa proizvodov

VSEBINA

ČLANKI

Ivan Komelj: Ob obletnici — Odlok
SNOS 5

Jože Humer: Analiza stanja dediščine

Magda Petrič: Naloge občinskih uprav-
nih organov pri izvajanju zakona

Koželj, Bizjak, Curk: Za varstvo in ob-
novo planin

Marijan Zadnikar: Pričevanje cerkve v
Lescah

Ivan Komelj: Avtentičnost »avtentič-
nih« spomenikov

Jelka Pirkovič-Kocbek: Nekateri vidiki
sodelovanja v prostorskem načrtova-
nju

Ada Bar-Janša: Strokovne osnove za
varstvo v Logatcu

Juša Vavken: Umetnostna nepremična
dediščina v Logatcu

Iva Miki-Curk: Vrednost časa pri valo-
rizaciji arheoloških spomenikov

Ivan Bogovčič: Kaj s stenskimi freska-
mi na zunanjsčinah

Tadej Brate: Problematika predstavlja-
nja tehniških spomenikov

Maja Žvanut: Slovenska etnologija med
željami in resničnostjo

Ivan Bogovčič: O stenskih slikah v Hra-
stovljah

France Curk: Preliminarna dela pri
konserviranju Dušanove zastave

Izidor Mole: oskus analize tehnologije
gotških fresk II

Mitja Ferenc: Partizanska bolnišnica
Jelendol

Edo Škulj: Tudi orgle restavrirajo

Davorin Vuga: O posegih na poznorim
skodobnih najdiščih

Franc Curk: Interakcije v sistemu tkani
temeljnik — podlaga V

CONTENTS

ARTICLES

11 Jože Humer: The Analysis of the Pre-
sent State of Patrimony

25 Magda Petrič: The Tasks of Municipal
Administrative Bodies in Connection
with the Law

31 Koželj, Bizjak, Curk: For the Protec-
tion in the Area of the Triglav Na-
tional Park

35 Marijan Zadnikar: The New Test imo-
ny of the Church at Lesce

49 Ivan Komelj: The Authenticity of
»Authentic« Monuments

53 Jelka Pirkovič-Kocbek: Some Aspects
of the Activity in Planning

61 Ada Bar-Janša: Professional Ground-
works for the Conservation around
Logatec

73 Juša Vavken: Im movable Art Patrimo-
ny at Logatec

85 Iva Miki-Curk: The Value of Time in
the Evaluation of Archeological Mo-
numents

93 Ivan Bogovčič: How to Deal with Fres-
coes on Building Exteriors

99 Tadej Brate: The Problems of Techni-
cal Monuments

103 Maja Žvanut: Slovene Ethnology bet-
ween Wishes and Truth

105 Ivan Bogovčič: About the Frescoes at
Hrastovlje

109 France Curk: Preliminary Works to the
Conservation of Dušan's Flag

121 Izidor Mole: An Attempt to the Analysis
of Gothic Frescoes II

137 Mitja Ferenc: The Partisan Hospital
Jelendol

147 Edo Škulj: Organs are Bbeing Restored
too

155 Davorin Vuga: Upon Interventions in
Late Roman Finds

161 Franc Curk: Interactions in the System
of Woven Fundament — Pigmented
Film V

Valentin Benedik: Restavriranje in sanacija Zmajskega mostu v Ljubljani	165	Valentin Benedik: Restoration and Sanation of Dragon's Bridge, Ljubljana
Vida Hudoklin-Šimaga: Interakcije v sistemu premaz — temeljnih naravnih vlaken II	173	Vida Hudoklin-Šimaga: Interactions in the System Film — Fundament of Natural Fibres II
France Benko: Pot slovenskega restavradorja	183	France Benko: The Path of a Slovene Restorer
<u>Rado Smerdu</u> Iz priprav za konservatorsko terminologijo	185	<u>Rado Smerdu</u> For the Conservation Terminology

POROČILA

Arheološka dediščina in raziskovanja	189	Archaeological Heritage and Research
Etnološka dediščina in ljudska arhitektura	301	Ethnological Heritage and vernacular Architecture
Umetnostna, urbanistična in arhitekturna dediščina	325	Art, Urban and Architectural Heritage
Zgodovinska in tehnična dediščina	354	Historical and Technical Heritage
	362	Miscellaneous
DELO RESTAVRATORSKEGA CENTRA	364	CENTER FOR RESTORATION
RAZGLASITEV SPOMENIKOV	370	DECLARATION OF MONUMENTS
Ljubljanski reg. zavod	370, 390	
Medobčinski zavod Piran	370	
Zavod Nova Gorica	374	
Zavod Maribor	378	
Zavod Celje	383	
Zavod Kranj	387	
DELO SLOVENSKEGA KONSERVATORSKEGA DRUŠTVA	396	SLOVENE CONSERVATOR'S SOCIETY
IZ ICOMOS	399	FROM ICOMOS
IZ ICOM: definicija poklica restavradorja	399	FROM ICOM: The Restorer's Profession
Odlikovanje	402	

REPORTS

OB OBLETNICI:

ODLOK SNOS O ZAŠČITI KNJIŽNIC, ARHIVOV IN KULTURNIH SPOMENIKOV V SLOVENSKI IN JUGOSLOVANSKI SPOMENIŠKI SLUŽBI

Ivan Komelj

I

27. januarja 1945 je bil objavljen Odlok o zaščiti knjižic, arhivov in kulturnih spomenikov, ki ga je pred tem sprejelo Predsedstvo SNOS; že v prvem tednu po osvoboditvi pa je bil odlok ponovno objavljen v Slovenskem poročevalcu z daljšim komentarjem oz. utemeljitvijo, ki jo je pripravil tedanji Znanstveni inštitut. Letos je minilo 40 let od njegovega sprejema oz. objave. V februarju praznuje štiridesetletnico podoben jugoslovanski odlok, ki je bil 20. februarja 1945 sprejet v Beogradu. Konec julija poteče štirideset let od sprejema prvega skupnega jugoslovanskega zakona o varstvu spomenikov in konec avgusta prav tako štirideset let od Uredbe o ustanovitvi in ustroju Zavoda za varstvo in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije. Vsi ti datumi oz. jubileji ponujajo priložnosti za najrazličnejše spomine in tudi opomine. Jubilej prvega odloka pa nam daje priložnost, da si ga ogledamo tudi v luči zgodovine slovenskega spomeniškega varstva in varstva spomenikov v Jugoslaviji sploh.

Varstvo spomenikov in naravnih znamenitosti v stari Jugoslaviji zakonsko in organizacijsko ni bilo enotno urejeno. Sicer sledimo prizadevanjem za sprejetje enotnega jugoslovanskega zakona, vendar je to na koncu ostala zadeva posameznih banovin. Tudi pred prevratom 1918 varstvo ni bilo povsod enako urejeno.

Če ne štejemo posameznih zavarovalnih akcij in prizadevanj že v 16. stoletju ali celo prej in ne upoštevamo dejavnosti Schönlebna, Valvasorja, Dolničarja in vrste cirkularjev iz 18. in začetkov 19. stoletja, ki so se nanašali na rimske kamne, novce in starine nasploh, ampak samo organizirano varstvo, potem se moramo ustaviti šele pri osnovanju avstrijske Centralne komisije za proučevanje in varstvo stavbnih spomenikov. Komisija je bila ustanovljena 1850. leta in je z delovanjem častnih konservatorjev in korespondentov, med katerimi so bili Črnologar, Avsec, Franke, Rutar in Stegenšek, pokrila domala celotno Slovenijo. Ko je bila 1911 centralna komisija reorganizirana in decenralizirana, so bili ponekod ustanovljeni deželni spomeniški uradi, in sicer za Kranjsko v Ljubljani, za Štajersko v Gradcu, za Koroško v Celovcu in za Primorsko in Istro v Puli. Prekmurje je spadalo v sklop madžarskega kraljestva. 1918. leta je bil po prevratu konservatorski urad preurejen v Spomeniški urad, ki je deloval neprekinjeno pravzaprav vse do ustanovitve Zavoda za varstvo in

znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije.

Na Hrvaškem je treba poudariti predvsem dejavnost 1850. leta ustanovljenega Društva za jugoslovensku povjestnico i starine, ki ga je ustanovil zaslužni Ivan Kukuljevič Sakcinski. Podobno kot v Sloveniji so do avstrijsko-ogrske nagodbe 1869 delovali pod okriljem Centralne komisije na Dunaju tudi častni konservatorji za Hrvaško, Istro in še posebej za Split, Dubrovnik, Zadar in Kotor. 1913. leta je dobil Split konservatorski urad, podobno kot Ljubljana, medtem ko je za severno Hrvaško in Slavonijo, ki je upravno spadala pod Madžarsko, delovalo Deželno poverjeništvu za varstvo umetniških in zgodovinskih spomenikov v Hrvaški in Slavoniji, seveda pod okriljem Budimpešte.

V Srbiji je nastal prvi popis starih cerkva in samostanov na podlagi odloka kneza Milana že 1836. leta, kmalu zatem so bila organizirana tudi že restavratorska dela na posameznih spomenikih, že 1844. leta pa je bil izdan Odlok o prepovedi rušenja starih stavb, gradov in trdnjav. V drugi polovici 19. stoletja je prevzelo skrb za varstvo Srpsko naučno društvo, kasnejša Akademija, sledila je vrsta poizkusov izdaje zakona (1881, 1907, 1910), po prevratu 1918. leta pa je bila imenovana posebna komisija, ki se je ukvarjala z zavarovanjem najpomembnejših samostanov in opravljala tudi zavarovalna in predvsem konservatorska dela.

V Bosni in Hercegovini je treba omeniti še pred aneksijo Bosne ferman velikega vezirja iz leta 1874, s katerim prepoveduje uničevanje starih stavb, po aneksiji pa je deželna vlada 1892 sprejela inštrukcijo »za varstvo zgodovinskih spomenikov« in nato »o postopkih o postopanju s starimi in drugimi, v zgodovinskem in umetniškem pogledu znamenitimi stavbami«. Leta 1911 — torej istega leta, kot je bila reorganizirana centralna komisija na Dunaju, je arhitekt Josip Vancaš (avtor ljubljanskega hotela Unión) predlagal, da se organizira državna institucija za varstvo spomenikov. Leta 1914 je bil sestavljen celo poseben zakon, ki pa ni več mogel stopiti v veljavo.

Po prevratu 1918. leta so se začela prizadevanja za enotno zakonsko ureditev tega področja. Že pred letom 1929 se je za celotno območje tedanje kraljevine SHS izdeloval načrt skupnega zakona o muzejih in varovanju starin in spomenikov. Poznejši zakonski osnutki, ne še predlogi, so sicer temeljili na prvih načrtih, vendar so kasneje iz skupnega zakona za muzeje in spomeniško varstvo izločili muzejsko dejavnost in kot posebno dejavnost tudi varstvo starin oz. spomenikov. Uzakonitev oz. pristojnost za uzakonitev pa so po reorganizaciji državne uprave prenesli na banovine in tako je banovina Hrvaška dobila prvi tak zakon oziroma uredbo z zakonsko močjo 1940. leta. Podoben slovenski predlog pa je ostal le v osnutku.

Spomeniška služba v predvojni Jugoslaviji se nam tako kaže kot neenotna in različno organizirana. Enotnejša je postala šele v novi Jugoslaviji, potem ko je bil konec julija 1945 sprejet zakon o zaščiti kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti demokratske federativne Jugoslavije kot prvi tak zakon sploh. Po 2. členu tega zakona so pričele federalne vlade ustanavljati po posameznih republikah republiške oz. federalne zavode. Najprej se je to zgodilo v Sloveniji na podlagi Uredbe ministristva za prosveto o ustanoviti in ustroju zavoda,

sprejete 27. avgusta in objavljene v Ur. l. 22. septembra 1945. Tako je že 4. oktobra 1945 nastopil kot prvi ravnatelj novo ustanovljenega zavoda dr. Fran Šijanec, ki je bil zavodu redno dodeljen sicer šele 17. oktobra in je že pred tem prevzel imovino bivšega spomeniškega urada in tudi že izdelal program za leto 1946.

Na Hrvaškem so bili ustanovljeni kar trije Zavodi: v Zagrebu, na Reki (ki je imela v času med obema vojnama poseben položaj; v njej je obstajala tudi posebna služba) in v Splitu, kjer je šlo podobno kot v Sloveniji za nadaljevanje obstoječega spomeniškega urada.

Za Srbijo je bil ustanovljen Zavod šele 1947. leta, pred tem pa je opravljal službo za območje Srbije in kasnejših pokrajin Zvezni institut za varstvo spomenikov, ki ga je utemeljil tudi prvi jugoslovanski zakon. 1951 je bil osnovan še poseben zavod za pokrajino Vojvodino in 1954 za Kosovo.

Za Bosno je bil zavod najprej osnovan v sklopu Zemaljskoga muzeja v Sarajevu in se je osamosvojil šele 1947. leta. V Makedoniji je bila najprej leta 1947 imenovana posebna komisija in nato šele 1948. leta zavod. In nazadnje, leta 1950, je bil ustanovljen še zavod za Črno goro.

Po letu 1960 se je na podlagi zveznega zakona pričela spomeniška služba decentralizirati, najprej v Sloveniji, kjer so nastajali novi okrajni oz. pozneje občinski zavodi.

II.

Odloku, ki ga je sprejel SNOS in ki je prvi tak odlok na ozemlju tedanje razkosane Jugoslavije, je čez dober mesec sledil Odlok o zaščiti in čuvanju kulturnih spomenikov in starin, ki ga je sprejel Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije, tedaj izvrševalec vrhovne ljudske oblasti v Jugoslaviji. Zanimivo in tudi pomembno za oba odloka, posebej še za slovenskega, je, da sta bila sprejeta pred osvoboditvijo Slovenije oz. Jugoslavije oz. pred koncem vojne in še pred 29. novembrom 1945, ko se je dokončno plebiscitarno odločalo o novi Jugoslaviji oz. z volitvami dokončno opredelilo za federativno republiko Jugoslavijo in ko se je AVNOJ iz začasne narodne skupščine preoblikoval v narodno oz. ljudsko skupščino. Oba dokumenta, slovenski odlok iz januarja 1945, kot tudi jugoslovanski odlok iz februarja 1945, pa sta že tedaj pomenila vidna člena v graditvi ljudske oblasti in zato ju tudi štejem kot pomembna dokumenta graditve ljudske oblasti. Iz tega bi torej lahko sklepali o izrecnem pomenu varstva kulturnih spomenikov pri oblikovanju države, državne zavesti. In če s to mislijo nadaljujejo še naprej, se nam pokaže, da je bil tudi prvi jugoslovanski zakon o zaščiti kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti sprejet že 31. julija 1945 (slovenski ponatis 25. avgusta 1945), se pravi še preden se je AVNOJ (Antifašistično veče oz. antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije) poimenovalo v začasno ljudsko skupščino. Ta zakon predvideva še federalne, to je republiške zavode in na njegovi podlagi poleg osrednjega Zveznega instituta je bila že 27. avgusta sprejeta Uredba ministrstva za prosveto o ustanovitvi zavoda za zaščito in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti Slovenije. Skratka, gre za zakone oz. uredbe, ki si, če jih gledamo danes, niso samo hitro sleđili in pospešeno dosegli tisto, česar ni zmogla stara Jugoslavija v skoraj 5-letnem

prizadevanju po enotnem jugoslovanskem zakonu, marveč so imeli tudi ti akti, ne nazadnje pomembno vlogo pri graditvi nove ljudske oblasti pa tudi državnosti. Zakon je narekoval zahtevo po urejanju organizirane spomeniške službe kot ene prvin izgradnje ljudske oblasti oz. organizirane državne ureditve.

Drugo pa je vprašanje, zakaj taka, brez pretiravanja bi lahko rekli, kar izjemna skrb za materialno kulturno dediščino. Odgovor bi našli v analizi samega odloka oz. obeh odlokov in tedanjega položaja. Tedanji čas je bil čas neizprosni vojnih razmer, čas nujnega in tudi brezglavega uničevanja, vendar so se postopoma tudi revolucionarna dejanja, ki so težila k uničenju starega sistema in k izgradnji novega, zavedala, da z dograjevanjem in prevzemom oblasti prevzema tudi skrb za celotno kulturno dediščino, ki je za identiteto naroda državnosti in ohranjanja zgodovinskega spomina nepogrešljiv vir.

Zavest o pomenu kulture pa tudi prepričanje o nenadomestljivosti škode, povzročene na kulturi, je botrovala ustanovitvi Komisije za ugotavljanje kulturne škode, ki je zaživela takoj po osvoboditvi; sicer pa je bil leto pred tem ustanovljen Znanstveni inštitut (ust. 12. januarja 1944), ki je bil pobudnik tudi citiranega slovenskega odloka, v avgustu 1945 pa je minister za prosveto sprejel tudi Uredbo o ustanovitvi zbiralnih centrov za kulturnozgodovinske predmete v sedežih novomeškega, ljubljanskega in celjskega okrožja z vrsto referatov, pri čemer je posebej poudarjen knjižni, arhivski, umetniško muzejski in muzikalni referat. Federalnemu zbiralnemu centru so tedaj pomagali referenti za umetnost, znanost, glasbo iz oddelka za kulturo pri ministrstvu za prosveto in vodja urada za varstvo spomenikov. To pomeni, da se je institucija zavoda oz. bivšega spomeniškega urada priznavala, četudi v tem času še ni bilo odloka oz. uredbe o njegovi ustanovitvi.

V tej luči nam postane citirani odlok o zaščiti knjižic, arhivov in kulturnih spomenikov še bolj zanimiv, njegov pomen še večji. Najprej se iz njega kaže zavest o pomenu kulturne dediščine kot nenadomestljivi sestavini narodove in kulturne identitete. Izražal se je v njem sicer še poseben interes predvsem za knjižno in arhivsko gradivo, ne samo zato, ker ga našteva na prvem mestu, marveč se tu razodeva tudi poseben interes Znanstvenega inštituta, ki je kasneje prerasel v inštitut za zgodovino delavskega gibanja in bil v prvi vrsti zainteresiran za knjižno gradivo, ki se tiče splošnih in posebnih vprašanj usode Slovencev in Slovenije in za arhivsko gradivo nasploh, še posebej za gradivo sovražnikov, ker se je predvidevalo, da se bo v splošnem veselju ob osvoboditvi brezumno uničevalo, zažigalo... Tako na primer so predmeti muzejske vrednosti ali splošno kulturnozgodovinski predmeti ostajali na sedežih zbiralnih centrov, medtem ko se je arhivsko gradivo, posebej novo, sproti vozilo v Ljubljano, knjižno pa se je na centrih ponavadi že sortiralo, selekcioniralo, tudi zato, da bi se preprečilo širjenje neustreznih naslovov.

Še posebej se ta namen izraža v ponatisu odloka 15. maja 1945, ko je bil hkrati z odlokom objavljen tudi komentar:

»Ker je v pretekli dobi bilo uničenih mnogo knjižnic in dragocenega arhivskega materiala, važnega bodisi za starejše dobe ali še posebej za dobo narodnoosvobodilne borbe, je bil odlok nujno potreben. Razumljivo je, da se v času vojaških operacij mnogo uniči, vendar bi se bilo mogoče mnogokrat

poškodovanju ali uničenju izogniti. Res je, da so vojaški cilji prvenstveni, vendar je v okviru mej, ki jih dopuščajo vojaški vidiki, treba gledati, da se izognemo nepotrebnemu uničevanju knjižnic in drugih važnih predmetov. Če se danes zanimamo za knjižnice in arhive tujerodnih graščakov in podobnih ljudi, ne delamo tega v njihovem interesu, ampak zato, ker se zavedamo, da so ti predmeti le del naše narodne imovine.« Na koncu razmeroma širokega poročila, ki se nanaša v prvi vrsti na pomen arhivov, knjižnic, pa komentar poudarja, da z »dnem popolnega osvobojenja, nastopi za vse v odloku zaščitene predmete nova doba. S pomočjo naših oblastnih organov se bo zaščita praktično izvedla na vsem strnjenem slovenskem ozemlju. Pred našim narodnoosvobodilnim gibanjem in pred prihodnjimi rodovi smo dolžni, da varujemo in ohranimo vse stvari, ki spadajo pod odlok za njihovo zaščito. Storiti moramo vse, da bomo pomagali ohraniti pravašno gradivo, ki bo potrebno za verno sliko in obračun s preteklostjo.«

Kot tako gradivo pa odlok posebej našteje: vse knjižnice, vse arhive, umetniške, kulturne, zgodovinske spomenike, znanstvene in umetniške zbirke in prirodne znamenitosti last k o g a r k o l i in spadajo pod posebno zaščito slovenske narodne oblasti.

Definicija predmetov varstva oz. gradiva, ki naj se ga varuje in posebej zaščiti, je v odloku dobro podana in do neke mere ustreza mednarodni definiciji kulturnih dobrin: gre potemtakem za knjižno in arhivsko gradivo, za umetniške in znanstvene zbirke, torej za premično gradivo, in za nepremične kulturne, zgodovinske, umetniške spomenike in končno še za naravne znamenitosti. Odlok združuje varovanje predmetov, ki so tudi predmet obravnave najnovejšega skupnega zakona o naravni in kulturni dediščini. Odlok jih zajema kot celoto, kot integralno kulturno materialno dediščino ali spomenike. Tudi prva dva zakona — zvezni iz leta 1945 in republiški iz leta 1948 jih obravnavata še enotno, kasneje so se iz skupnega zakona izločili kot posebna dejavnost knjižničarstvo, arhivi, muzeji in galerije ter spomeniško varstvo in nazadnje še varstvo narave. Ko smo dobili nov zakon o naravni in kulturni dediščini po petintridesetih letih pa se je varstvo ponovno, razen knjižnic, zaokrožilo spet v en sam zakon.

Še bolj pa se je terminu kulturna dobrina približal jugoslovanski odlok sprejet 20. februarja 1945, ki upošteva tudi stavbe, v katerih se nahajajo predmeti umetniškega in znanstvenega značaja, starine, arhivi, knjižnice, muzeji in druge kulturne spomenike, ki se ne smejo uporabljati za nikakršne druge namene. Ta odlok pa še posebej poudarja prepoved izvoza kulturnih in umetniških predmetov.

Odlok iz januarja 1945 je opredelil predmet čuvanja, ki je dovolj širok in predvsem dovolj jasen. Pri tem pa je vendarle upošteval dvoje: ukrepe oblastnega značaja, ki so jih prek Odseka za prosveto pri Predsedstvu SOS izvrševali okrožni, okrajni in krajevni narodnoosvobodilni odbori, kar pomeni, da je ta odsek dajal ustrezna pojasnila in navodila, ob sodelovanju Znanstvenega instituta, ki je imel tudi vrhovno nadzorstvo nad izvrševanjem teh ukrepov. Praktično — in v tem je drugi pomen tega odloka — je šlo pri tem za najširše družbeno angažiranje pri varstvu, za povezovanje z vsemi stopnjami oblastvenih organov od najnižjih do najvišjih, kar naj bi v praksi pomenilo

tudi najširšo demokratizacijo varstva, ali kot bi rekli danes, podružbljanje; pri tem pa so bile strokovne odločitve, predvsem nadzor nad izvrševanjem ukrepov, pridržane strokovni organizaciji, ki je bila v začetku Znanstveni institut pa deloma Komisija za ugotavljanje kulturne škode in končno še zavod za spomeniško varstvo, kasnejši Zavod za zaščito in znanstveno proučevanje.

Odlok, ki je bil sprejet še pred koncem vojne, upošteva vse tiste prvine, ki se jim z večjo ali manjšo zamudo podreja poznejši razvoj spomeniške službe v Sloveniji in ki je ves čas težil k najširšemu podružbljanju s težnjo, da bi se v čim večji meri oprl na sodelovanje vseh občanov in varstvo gradil na njihovi ozaveščenosti.

ANALIZA STANJA NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Jože Humer

THE ANALYSIS OF THE PRESENT
STATE OF THE NATURAL AND
CULTURAL PATRIMONY

POVZETEK

Del besedila analize, ki je bila pripravljena v letu 1984 za razpravo v Skupščini SR Slovenije. Prikazuje temeljne značilnosti posameznih vrst naravne in zlasti kulturne dediščine in temeljne nevarnosti, ki ji pretijo. Na osnovi tega predlaga analiza več usmeritev za nadaljno odločanje, načrtovanje in za razvoj strokovnega dela.

Part of the text of the analysis which was prepared in the year 1984 for the debate in the parliament of the SR of Slovenia. It indicates the basic characteristics of individual kinds of natural and particularly cultural patrimony and the basic dangers that threaten it. On the basis of this, the analysis suggests a number of decisions, planning, and the development of professional work.

V svoji objektivni danosti je naravna in kulturna dediščina samo priložnost. Njeno kulturno poslanstvo in njeno ohranjanje je odvisno od pojmovanja in delovanja ljudi in družbe, ki naj jo spoznava, ohranja, uživa, rabi.

Zavest o dediščini je pri nas v nekaterih pogledih tradicionalna in trdna, v mnogih pogledih se z varstvom vred krepi in pogloblja, pojmovno širi in strokovno utrjuje. Toda hkrati — in v dialektični zvezi s tem — rastejo nevarnosti za obstoj nekaterih vrst dediščine, hitro napredujejo družbeni procesi, ki dediščino ogrožajo; mnogo tega, kar bi mogli šteti za dediščino, je tudi v zadnjem času propadlo.

Analiza je bila pripravljena v letu 1983 v Republiškem komiteju za kulturo na osnovi podatkov v strokovnih zavodih in v sodelovanju z Zavodom SRS za naravno in kulturno dediščino za obravnavo tega pomembnega področja kulture v Skupščini SRS, torej tudi v skupščini Kulturne skupnosti Slovenije, da bi v skladu s 16. alineo 342. člena republiške ustave med drugim oblikovala politiko razvoja varstva naravne in kulturne dediščine.

Temeljna vednost o tem, koliko dediščine imamo, šele nastaja. Za prikaz danosti, značilnosti in stanja dediščine je bilo torej treba v analizi uporabljati pri naravni dediščini predvsem seznam približno 1400 objektov in območij, ki so strokovno obdelani v dokumentaciji Zavoda SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine (poslej: zavod), pri kulturni dediščini pa zbir približno 8000 objektov in območij, ki jih strokovne organizacije za varstvo naravne in kulturne dediščine (poslej: strokovne organizacije) predlagajo ali nameravajo

predložiti v razglasitev za spomenik. Naravne in kulturne dediščine, vsaj ne katerih vrst, je že po sedanjih merilih veliko ali kar nekajkrat več. Prikaz v tej analizi zajema vsaj njen najkvalitetnejši del, ko že ne more celote.

Naravno dediščino obravnavamo takole: O naravni dediščini govorimo o geoloških tvorbah in nahajališčih mineralov in fosilov (40) in geomorfološki dediščini (gorski vrhovi, soteske, tokovi rek, doline potokov, ledeniški balvani, morene, naravna okna in mostovi, skalne čeri in obeliski, podi, debri in podobno — v celoti 250 objektov pomembnejših kvalitiet). Od 15.000 kraških jam, jih je vsaj 150 med najpomembnejšo dediščino. Nadalje obravnavamo hidrološko dediščino (jezera — 8 najpomembnejših, močvirske ravnice in barja, 86 slapov, reke in rečni odseki in 1 km nedotaknjene morske obale), botanično dediščino (100 nahajališč 230 redkih ali ogroženih vrst in 28 zavarovalnih rastlinskih vrst — od vsega tega 80 vrst, ki rastejo samo pri nas, 12 pragozdov) in zoološko dediščino (60 pomembnih lokacij). Naša podzemna favna je najbogatejša na svetu in kar v treh četrtinah primerov lastna samo Sloveniji. Naposled štejemo k vrstam naravne dediščine še oblikovano naravo in krajinska območja.

V krajinskih območjih se praviloma strne posebno dragocena naravna dediščina več vrst, pogosto hkrati s kulturno, v novo celoto višjih kvalitiet. Za taka območja šteje stroka poleg Triglavskega narodnega parka in Spominskega parka Trebče še kraški regijski park, notranjski regijski park, karavanški in kamniško-savinjski regijski park in Pohorje ter še nekaj manjših. Skupaj zajemajo približno 11 odstotkov slovenskega ozemlja.

Sl. 1. Sv. Janez v Bohinju — spomenik velike vrednosti s prav posebnimi zahtevami do konservatorske stroke (foto J. Gorjup 1983)

Fig. 1 St. John's Church, Bohinj — Monument of great value and specific demands towards the conservational profession (photo J. Gorjup 1983)

Kulturno dediščino obravnavamo takole:

Arheološka dediščina ima med zvrstmi kulturne dediščine svoje značilnosti: njen »nastanek« je največkrat vezan na odkritje, saj gre pretežno za objekte in predmete, ki jih prekriva zemlja, njen najpogostejši »namen« pa je, da se sčasoma vsaj pretežno izčrpa: njeno zgodovinsko sporočilo prevzame znanost, njene materialne ostanke največkrat muzej. Redkejši so primeri, ko arheološko najdišče ohrani povednost in v svoji novi, razodeti podobi, postane del okolja. Po zaslugi arheologov smo v povojnih letih izredno izpopolnili poznavanje arheološke dediščine, čeprav jo zlasti z zaščitnimi arheološkimi izkopavanji še kar naprej odkrivamo. Po vsej Sloveniji je spoznanih med mnogo številnejšo arheološko dediščino okrog 1000 enot s spomeniško vrednostjo.

Zgodovinska dediščina. Tu gre praviloma za objekte ali območja, ne zaradi njihovih lastnosti, temveč zaradi pomembnih ljudi ali dogodkov, s katerimi so v bolj ali manj tesni zvezi. Pogosto zgodovinska dediščina šele nastane s tem, da zavestne družbene sile (občani, društva, družbenopolitične organizacije ipd.) poudarijo zvezo med zgodovinskim dejstvom in objektom ali pa objekt (spominsko tablo, javni spomenik) v ta namen postavijo. Med zgodovinsko dediščino je sorazmerno malo take z lastno zgodovinsko pričevalnostjo. Od 1200 zgodovinskih spomenikov jih je več kot 4/5 iz obdobja NOB, prav iz tega obdobja pa je tudi celotna dediščina daleč najbogatejša. Med njo so tudi vsi ohranjeni avtentični objekti: bolnice, tehnike, bunkerji, tiskarne, baze. Drugih vrst zgodovinskih spomenikov, zlasti iz starejših zgodovinskih obdobj, je spoznanih malo, ali pa so uvrščeni v druge zvrsti spomenikov: med njimi raste število takih, ki spominjajo na pomembne osebnosti, značilno, da v večini primerov na osebnosti iz slovenske literature. Zelo pretežno je stanje teh spomenikov zadovoljivo. Avtentični spomeniki NOB zadnja desetletja ne propadajo več.

Naselbinska dediščina. Po vsej Sloveniji in, v skoraj vseh občinah, so taki mestni in ruralni kompleksi (v glavnem treh tipov: »notranjega«, mediteranskega in panonskega), ki so pretežno ali vsaj v veliki meri ohranili svoje urbanistične kulturne kvalitete. Še najslabše ocenjujejo ohranjenost spomeniških vrednosti te vrste v dolenjskih občinah. Gre za celotna naselja, pogosteje za njihova jedra oziroma dele, ki segajo s svojim nastankom v različna obdobja od 12. do začetka 20. stoletja. Tudi v tem pogledu se stanja po pokrajinah razlikujejo. Med skoraj 300 takimi naselbinami spomeniške vrednosti prevladujejo mestna naselja oziroma njihova jedra. Manjši del jih je že prenovljen ali v obnovi, pogosto pa so deležni manj vzdrževanja, kot bi ga terjali in zaslužili.

Med umetnostno dediščino ima posebno mesto skupina gradov (grajskih utrd, graščin, dvorcev...). Med približno 600 objekti te vrste pripisujemo skoraj 100 razvalinam in blizu 300 ohranjenim stavbam spomeniške lastnosti. Komaj nekaj občin je brez gradov (npr. obalne), zato pa je tudi takih z desetimi in več. Z nekaj izjemami sicer ne gre za objekte izjemne umetniške moči, pogosteje pa jih odlikuje še zgodovinska izpovednost, tudi njihova vloga v krajini je zelo pomembna. Manjši del njih pripada vsaj deloma še romaniki in gotiki. Večina pa je iz mlajših stilnih obdobj. Fizično stanje gradov je različno, v mnogih primerih pa ne zadovoljivo. Razvaline v večini

primerov niso zavarovane pred nadaljnjim razpadanjem. Gradov, ki bi bili opremljeni s svojo prvotno opremo, skorajda ni. Večina gradov je pač doživljala gospodarsko in nato tudi fizično propadanje že od srede prejšnjega stoletja dalje, nekateri tudi pustošenja in rušenja med vojno in zapuščenost v prvih povojnih časih. V zadnjih dveh desetletjih smo vlagali znatna sredstva v ohranjanje in oživljanje teh, večidel velikih stavbnih kompleksov z mnogimi in velikimi prostori. Obnavljali smo približno četrtno grajskih stavb, bodi zgolj zaradi njihove spomeniške vrednosti ali še zaradi njihove namembnosti. Prav namembnost tudi bistveno opredeljuje materialno stanje in spomeniško povednost in dostopnost gradov. Kaka desetina rabi kulturnim dejavnostim, med njimi je le nekaj primerov, ko gre zgolj za prezentacijo gradu samega. Še manj je gradov z drugimi količčaj primernimi namembnostmi (družbene dejavnosti, turizem, uprava). Skoraj četrtna gradov (razen na Gorenjskem) je brez rabe in propada. Prevladujejo pa gradovi v upravljanju kmetijskih zadrug in organizacij ali stanovanjskih organizacij, ki jih le deloma porablja za skromna, zasilna ali prehodna stanovanja ali za skladiščenje ipd. Na slabšem, večinoma zelo na slabem, so gradovi zunaj večjih naselij. Za več kot 100 gradov je torej temeljni podatek o njihovem stanju, da ni nosilcev, ki bi te velike zgradbe v zadovoljivi meri vključevali v svoje poslovne ali drugačne interese in da tudi niso v stanju, ki bi zagotavljalo zadovoljiv obstanek za naslednji dve, tri desetletja, ko se bodo nemara taki interesi našli. Skoraj neverjetno je, kako malo zanimanja za grajske stavbe je vse doslej zmožel slovenski turizem z gostinstvom vred.

Spomeniško pomembnih objektov meščanske arhitekture je — med dediščino te vrste, ki je vsaj trikrat številnejša — stroka doslej spoznala okrog 1700. Njen največji del izvira iz srednjega veka, a je kasneje predelavan. Nekaj je med spomeniki tudi arhitekture 20. stoletja. Skoraj vse te zgradbe so v urbanističnih spomeniških območjih, dobršen del njih zajema že izvajana ali pripravljena ali pa nameravana prenova. Največ meščanskih arhitekturnih spomenikov je torej v Ljubljani, Mariboru, Piranu in nekaj drugih mestih. Praviloma rabijo stanovanju, pogosto hkrati še trgovini, gostinstvu in obrti. V večjih mestih so večinoma v družbeni lasti, kar pa je zasebnih, so znatno slabše vzdrževani. Ta podoba pa se v manjših krajih popolnoma zaobrbe. Vzdrževanje teh spomenikov je strokovno in finančno zahtevno in pogosto nezadovoljivo. Spomeniške vrednosti pa so v večini območij kar dobro ohranjene. Te vrste spomeniki v zadnjem obdobju skorajda niso propadali.

Sakralni kulturni dediščini, v veliki večini cerkvam, pripisuje stroka v največ primerih spomeniško vrednost, kar pač izhaja že iz tradicije in iz namena graditve teh objektov, iz bogastva njihove opreme in iz njihove pomembne vloge v prostoru. Z blizu 2200 enotami je torej to najštevilnejša zvrst spomenikov. Nekaj jih je romanskih, veliko gotskih, daleč najbogatejši pa je v slovenskem cerkvenem stavbarstvu barok. Vzdrževanost cerkvenih zgradb je v povprečju dobra; na Štajerskem in Gorenjskem celo prav dobra, manj zadovoljiva na Primorskem in Dolenjskem, kjer spomeniške kvalitete marsikje trpijo zaradi samovoljnih in slabih vzdrževalnih ukrepov. Nasploh je stanje podružničnih cerkva, teh pa sta dve tretjini, znatno ali kar mnogo slabše kot farnih, ponekod celo nezadovoljivo.

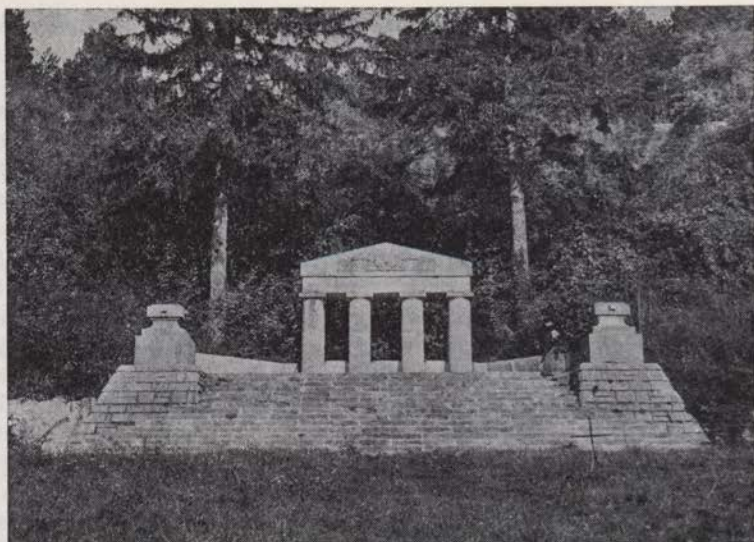
Kritična točka stanja te vrste dediščine je lesena oltarna plastika, torej prav največje umetnostno bogastvo cerkvene dediščine pri nas, ta je skoraj vsa potrebna restavratorskih zaščitnih ukrepov.

Zajetno kategorijo umetnostne dediščine sklepa raznorodna skupina, v kateri so strokovnjaki doslej odbrali okrog 650 manjših objektov: javnih spomenikov, kapelic, znamenj (samo teh je evidentiranih čez 1000), samostojnih plastik ipd. Javni spomeniki so vsaj v glavnem povsod zadovoljivo vzdrževani, kapelice pa delijo usodo sakralne arhitekture.

Etnološka dediščina so predvsem stavbni objekti (domačije, gospodarstva, delavnice, delavska naselja, planšarije itd.), ki pričajo kako so posamezni družbeni sloji v preteklosti živeli svoje vsakdanje življenje, delali, gospodarili itd. Predvsem gre torej za etnološko pričevalnost te dediščine, ne morda za posebne oblikovne kvalitete. Taka, kakršna je, pa ta dediščina bistveno opredeljuje tudi našo krajino in nekatere vrste naselij. Etnološka dediščina nastaja povsod, kjer teče življenje, in je morda najbolj izvirna, pa hkrati pestra vrsta dediščine tudi pri nas. Hkrati pa je zaradi svoje vezanosti na življenje, na vsakdanjo rabo, to tudi najbolj izginjavajoča dediščina. Temu prispeva skromnost in neobstojnost materiala, ki velja za nekatera okolja (npr. za panonsko) in za nekatere sloje še poudarjeno. Hitre spremembe načina in ravni življenja v našem času neusmiljeno praznijo objekte etnološke dediščine, jo potiskajo ob stran življenja in jo spreminjajo v ruševine ali v napotje. Ker se vrednot etnoloških pričevanj in pomena te dediščine za krajino donedavna nismo zavedali in ker z redkimi izjemami, ki so zajele komaj kak odstotek dediščine, nismo varstveno ukrepali, se je zakladnica te dediščine v zadnjih dveh desetletjih prepolovila, izgineva pa vse hitreje. Od tega, kar še imamo, prepozna stroka

Sl. 2. Paradišče — kozolec toplar, značilna sestavina slovenske krajine (foto J. Gorjup 1983)
Fig. 2 Paradišče — Double hayrack, a characteristic component of the Slovene landscape (photo J. Gorjup 1983)

Sl. 3. Stanjel — vojaško pokopališče iz 1. svetovne vojne (Gorjup 1983)
 Fig. 3 Stanjel — Military cemetery from the First World War (Gorjup 1983)

okrog 1000 spomeniških objektov. Tudi zanje je ob vsej njihovi izpovedni moči in bogastvu najbolj značilen element stanja — ogroženost.

O tehniški dediščini, ki priča o razvoju tehniške kulture na Slovenskem in ohranja spomin na pomembna poglavja in dosežke tega razvoja, so podatki negotovi in nepopolni. Za zdaj lahko govorimo o 250 spomeniških objektih te vrste s področja obrti, industrije, gradbeništva, prometa, energetike itd.

Razvoj tehnologije in ekonomike, povezan z ekološkimi vprašanji in osredotočen v problemu gospodarjenja s prostorom in ohranjanja njegovih kvalitet, zastavlja v svetu in pri nas vse bolj tudi vprašanja kulturnih kvalitet pokrajine kot celote, torej še poleg konkretnih objektov in območij v njej, ki jih spoznavamo in varujemo kot naravno in kulturno dediščino. Govorimo o kulturni krajini kot o varovanja vredni zbirni kvaliteti, ki jo sestavljajo med drugim meje gozda in značilni položaji dreves in drevesnih skupin; lega, parcelacija, razvrščanje kultur in druge oblikovne značilnosti obdelovalne zemlje; značilni vodni tokovi in z njimi povezana vegetacija; lega, značilnosti gradnje in izpeljanosti prometnic; žive meje, ograde, ograje, zidovi; lokacija zgradb glede na relief in glede na druge sestavine krajine; medsebojna razvrščenost zgradb; značilne oblike, barve, mere, medsebojno skladje mer objektov; značilna uporaba in neuporaba gradiv itd. Prve strokovne raziskave dajejo slutiti, da premore slovensko ozemlje nič manj kot 80 sorazmerno specifičnih zaokroženih zbirnih tipov in kvalitet kulturne krajine. Slovenska pokrajina se hitro in vse hitreje spreminja, pogosto tako, da ne upoštevamo, ne ohranjamo in ne nadaljujemo ter ne razvijamo sestavin in kvalitet kulturne krajine — saj se jih niti zavedamo ne.

Ogrožanja

Tu mislimo na procese, dogajanja, ravnanja, odločitve, ki slabšajo stanje dediščine ali pa preté, da bodo nanjo kvarno delovali.

Človek kot posameznik ogroža dediščino z odmetavanjem smeti, trganjem zaščitnega cvetja, ropanjem kapnikov v kraških jamah, z vandalizmom nad objekti dediščine, z ropanjem opreme in podobno. Vse te oblike ogrožanja so redke in sorazmerno zato nenevarne. Žal jim moramo dodati gradnjo črnih vikendov, s katerimi posameznik kar pogosto posega v naravno dediščino, v okolje kulturne dediščine ali tudi kar v objekte kulturne dediščine same. Taki posegi skoraj brez izjeme obstanejo, obveljajo, zato je ta pogost način ogrožanja aktualen in nevaren.

Organizacije združenega dela ogrožajo dediščino z odlaganjem odpadkov in strupenih snovi, onesnaževanjem vode in zraka, z gradnjami. Vse to so ravnanja, ki hkrati ogrožajo stanje našega življenjskega okolja v celoti in posredno ali neposredno človekovo zdravje. Zato so na srečo tudi širši, ne le spomeniško-varstveni razlogi za to, da se takim ogrožanjem upremo oziroma odrečemo, čeprav nosijo največkrat pečat gospodarskega napredka.

Imetniki, naj gre za zasebno ali družbeno sfero, lahko že zaradi svoje tesne in trajne povezanosti z dediščino, na kateri imajo pravice, kar najbolj ogrožajo kulturno, izjemoma tudi naravno dediščino s tem, da nezakonito, torej brez dovoljenj pristojnih organov, gradbeno ali drugače posegajo vanjo, da gospodarijo z njo v škodo dediščine, če družbenopolitična skupnost ne zagotovi izpolnjevanja svojih odločitev in spoštovanja dogovorjenih omejitev ter opredelitev, če dopušča kršitve zakonitosti in samovoljo, tedaj je zaradi tega dediščina objektivno najbolj ogrožena.

Varstvo naravne in kulturne dediščine mora biti nekakšna obrnjena podoba ogrožanja te dediščine.

Ugotovitve in usmeritve

1. Naravna in kulturna dediščina v Sloveniji je bogata, raznolika in na gosto posejana. Mnogo te dediščine je ohranjene v celoti ali v taki meri, da njene kulturne vrednosti niso preveč prizadete. Mnogo pa je propadlo že v prejšnjih obdobjih ali v bližnji preteklosti. Marsikateri del te dediščine propada zdaj ali je zanemarjen ali pa je v nevarnosti, da bo propadel zaradi nedejavnosti ali zaradi dejavnosti, ki so dediščini v škodo.

2. Naravna in kulturna dediščina nas s svojim pomenom zavezuje kot republiko, kot samoupravno socialistično družbo in kot občane. Njeno varstvo ni samo sektorska kulturna stvar, zanj niso zadolžene in odgovorne samo strokovne organizacije za varstvo naravne in kulturne dediščine. Spoštovanje dediščine, skrb in pripravljenost, da jo ohranjamo, mora biti vgrajena v vse naše družbeno načrtovanje, odločanje in delovanje.

Kolikor bolj lahko posamezna dejavnost vpliva tudi na obstoj, stanje in razvoj dediščine, toliko večja je za ta del odgovornost vseh, ki v dejavnosti sodelujejo. To velja še poudarjeno za tiste primere, ko se poseben družbeni interes ne ujema s posameznim drugim interesom, in za primere, ko je mogoče

Sl. 4. Partizanska bolnica Franja pri Novakih — baraka za zdravnike, rekonstrukcija originalne sive maskirne poslikave ob obnovi leta 1982 (foto V. Benedik)

Fig. 4 Partisan hospital Franja near Novaki — doctor's barrack, reconstruction of the original gray (hiding effect) paint during restoration in 1982 (photo V. Benedik)

le s povezovanjem različnih družbenih interesov s skupnimi močmi zagotoviti ohranjanje in razvoj dediščine.

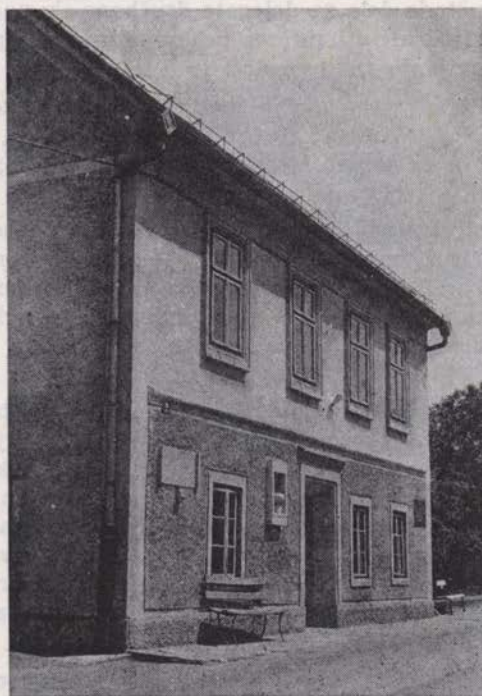
3. Pojmovanje naravne in kulturne dediščine se v naši družbi širi in zajema nove kategorije. To velja tako za strokovna spoznanja kot za razumevanje občanov. V celoti se zavest o dediščini krepi; uveljavlja se vloga dediščine v kulturnem življenju občana in njegova volja, da bi jo ohranjal. Varovanje, uveljavljanje in razvijanje dediščine postaja del celotnega družbenega planiranja, še posebej pa prostorskega. Najkvalitetnejši del dediščine: naravne znamenitosti in kulturni spomeniki postajajo predmet posebnih družbenih opredelitev in posebnega družbenega varstva. Z vsem tem se varstvo dediščine podružblja. Mreža strokovnih organizacij za varstvo dediščine se je izpopol-

nila, te organizacije se razbremenjujejo upravnih opravil, obseg drugih nalog pa je porastel. Kadrovske so se začele izpopolnjevati.

4. Glede nekaterih zvrsti dediščine je položaj kritičen: hidrološko naravno dediščino, že zelo zreducirano, spravljajo v nevarnost razmišljanja o novih vodnogospodarskih, vodnoenergetskih, kmetijskih investicijah; kulturna krajina, pojmovno neizčiščena in strokovno nedorečena, a brez dvoma kapitalna zbirna dediščinska vrednota, se hitro spreminja in izgublja svoje značilnosti in vrednosti; gradovi so v mnogih primerih škodljivo slabo vzdrževani, torej neohranjani, in brez interesov, ki bi zagotavljali drugačno prihodnost; etnološka dediščina ostaja vse pogosteje brez življenja in funkcije, strokovno neobdelana, brez sprejemljivih rešitev za ohranjanje in brez učinkovitih oblik družbene intervencije; tehniška dediščina je strokovno nepopolno obdelana, posledice utegnejo biti hude.

5. Ožja zakonodajna ureditev področja za zdaj ne kaže slabosti, ki bi jih bilo treba odpraviti. Pri zakonodajnem urejanju drugih dejavnosti, pomembnih za dediščino, naj bodo vidiki varstva dediščine izrecno vsebovani.

6. Mreža strokovnih organizacij je za zdaj zadovoljiva. V naslednjih letih se bo moral nadaljevati že začeti proces kadrovske konsolidacije, kar ne velja le

Sl. 5 Vinica — rojstna hiša pesnika Otona Zupančiča, v letu 1984 razglašena za spomenik po določilih novega zakona o naravni in kulturni dediščini (f. J. Gorjup 1982)

Fig. 5 Vinica — Birth-place of the poet Oton Zupančič, proclaimed for monument in 1984 according to the definitions of the new law on natural and cultural patrimony (photo J. Gorjup 1982)

za novoustanovljene organizacije. Hkrati s tem se bo moglo in moralo bistveno okrepiti sodelovanje strokovnih organizacij s strokovnimi in znanstvenimi močmi v drugih institucijah, a tudi lastno strokovno delo in izpopolnjevanje. Pri tem bo moral Zavod mnogo bolj kot doslej opravljati povezovalno, usmerjevalno in usklajevalno vlogo.

7. Kulturna skupnost in skupščina vsake občine ter njeni izvršilni in upravni organi morajo obravnavati in zagotavljati varstveno dejavnost kot eno svojih temeljnih kulturnih in upravnih dejavnosti, ne glede na to, ali jo opravljajo po strokovni organizaciji, ki morda nima sedeža v njihovi občini.

Financiranje te dejavnosti v vsaki regiji pa mora biti s samoupravnim sporazumom med občinami ustanoviteljicami in vsakoletni praksi zagotovljeno tako, da strokovne organizacije ne spravljajo v negotovost o delu in obstoju in je ne preobremenjuje brez potrebe.

8. Temu mora prispevati tudi delovanje sveta strokovne organizacije in delegatov občin v njem. Svet se mora kot organ upravljanja šele uveljaviti. To terja veliko več zavzetosti tako od delegatov samih kot od teh, ki jih delegirajo, in od vodstva strokovne organizacije. Slednje mora po primernih oblikah stikov, tudi posamičnih, razkrivati in pojasnjevati delegatom vse, kar je treba, da bodo lahko z vso odgovornostjo sodelovali pri odločanju, uveljaviti pa bo treba tudi take metode dela za delegate družbene skupnosti, da bodo mogli ti zares zastopati širši družbeni interes pri odločanju. Najprimernejši organizacijski okvir za razvijanje takih metod je SZDL.

9. Evidenco dediščine za območja in področja, na katerih manjka ali je nepopolna in zastarela, je treba zagotoviti brez odlašanja, vsaj v treh letih. Nekatere občine bodo v ta namen morale prispevati posebej; doseči je treba sodelovanje organizacij, ki so sposobne pomagati.

10. Zavod naj strokovno pripravi in koordinira poenotenje dokumentacije. Dolžnost vseh strokovnih organizacij je, da tako poenoteno dokumentacijo nastavijo in uredijo ter jo redno dopolnjujejo. Omogočiti morajo, da bo vsebina njihove dokumentacije vključena v indok center pri zavodu. Ta center mora biti v okviru republiške upravne mreže vzpostavljen najkasneje v dveh letih.

11. Nekaterih vprašanj vrednotenja dediščine se je treba z vključevanjem vseh strokovnih moči, upoštevanjem mednarodnih izkušenj in razumevanjem družbenih možnosti lotevati pospešeno in organizirano, kar je zlasti stvar zavoda. Med njimi terja posebno pozornost in raziskovalen pristop problematika kulturne krajine. Preverjanje in usklajevanje metod in meril vrednotenja je potrebno tudi že v pripravah strokovnih osnov za razglašanje kulturnih spomenikov in znamenitosti (podatki o tem vzbujajo med drugim deloma domnevo, da strokovne organizacije ne zaupajo v možnost varovanja dediščine, ki ni razglašena).

12. Razglasitev tistih delov dediščine, ki imajo posebno vrednost, za spomenike in znamenitosti (na temelju podanih strokovnih predlogov) je naloga vseh občinskih skupščin in nobenih opravičljivih razlogov ni, da bi z razglašenjem odlašale. Od razglasitve je poleg vsega drugega odvisno tudi ureditev registra in označenje spomenika in znamenitosti. Še prej pa je postopek za

razglašanje nujna prilžnost za temeljito seznanjanje občanov in krajanov z dediščino na njihovem območju, v to nalogo je treba vključiti kar največ strokovnih, šolskih, kulturnih, družbenopolitičnih moči.

13. Med temeljna začetna gradiva za pripravljane prostorskih sestavin planskih ali izvedbenih aktov sodijo strokovne osnove pristojne strokovne organizacije. Le-ta mora biti od vsega začetka vključena v nastajanje takih aktov. Pristojni občinski upravni organ, ki pripravlja ali naroči pripravo osnutkov prostorskih planskih aktov, mora zagotoviti spoštovanje te zahteve.

14. Z vsemi razpoložljivimi potmi in sredstvi je treba zagotavljati, da se bodo imetniki zavedali svoje dolžnosti vzdrževanja dediščine in da jo bodo izpolnjevali. Kadar terja vzdrževanje nesorazmerna sredstva, je treba z davčno in kreditno politiko, pa tudi s sredstvi strokovnih organizacij za interventne primere ohranjati interes imetnika za gospodarjenje z objektom; posebej to velja za etnografske spomenike. Gradovom in podobnim spomenikom, ki zdaj nimajo primerne rabe, ne primerne imetnika, je treba s prednostnim planskim obravnavanjem, z ugodnostmi pri kreditiranju, z omejevanjem ali preprečevanjem drugih alternativnih prostorskih in investicijskih rešitev in podobno iskati primernih in perspektivnih možnosti za oživljanje. In to v širšem krogu možnih interesentov, ne le v občini. To še posebej velja za investiranje v razvoj turizma.

Sl. 6. Bohinjska Češnjica — ena od kmečkih hiš, kjer je večkrat težko usklajevati željo po ohranitvi izročnih vrednosti in zahtev sodobnosti (f. J. Gorjup 1983)

Fig. 6 Bohinjska Češnjica — One of the peasant houses with which it is often difficult to adjust the wish for preservation of the inherited values to contemporary demands (photo J. Gorjup 1983)

Sredstva, namenjena kulturi, je utemeljeno vlagati v spomenike, ki jim ni zagotovljena ustrezna raba in vzdrževanje, praviloma le zaradi konservacije. V tem obsegu pa naj uporabniki in izvajalci v KSS upoštevajo dohodkovno moč občine, kjer je spomenik in interes celotne družbe za ohranjanje spomenikov in znamenitosti.

15. Zahtevna restavratorska dela morajo opravljati preverjeni strokovnjaki. Restavratorska dejavnost Restavratorskega centra mora biti v veliki meri načrtovana v koordinaciji s strokovnimi organizacijami, vsaj za tiste projekte, ki so tudi predmet odločanja v kulturni skupnosti. Restavratorski center pa mora opravljati tudi druge naloge v skladu z zakonom, s katerim je ustanovljen. Te naj bodo tudi predmet svobodne menjave dela v Kulturni skupnosti Slovenije. Svet centra kot organ upravljanja mora zagotoviti opravljanje vseh zakonskih nalog te inštitucije.

16. Strokovne organizacije naj se skupaj z upravnimi organi in ob sodelovanju z zavodom usposobijo za mnogo doslednejšo uporabo pravnega inštrumentarja, ki ga daje zakon, zlasti glede položaja in obveznosti imetnikov.

17. V Posebni izobraževalni skupnosti za kulturo, katere članice so, naj strokovne organizacije poskrbe za razpravo o tem, kako bi bilo najbolj smotno v usmerjenem izobraževanju zagotavljati oblikovanje vseh konservatorskih in restavratorskih poklicev, ki jih varstvo dediščine potrebuje v KSS pa v pridobivanju kadrov in omogočanju študija zanje.

18. Občinski upravni organi se morajo v okviru permanentnega izpopolnjevanja temeljito seznaniti z zakonodajo o varstvu naravne in kulturne dediščine, z dediščino na svojem območju in njenim varovanjem v odločitvah skupščine občine.

Inšpekcijski organi občin in republike morajo pri svojem delu dosledno in poudarjeno upoštevati tudi vidike varstva dediščine.

Inšpekcijski organi in strokovne organizacije naj kršitve varstvenih določb dosledno prijavljajo sodnikom za prekrške, ti pa naj jih prednostno obravnavajo in pri kaznovalni politiki upoštevajo in varujejo poseben družbeni interes za ohranjanje dediščine.

19. Samoupravne interesne skupnosti, ki upravljajo z interesi, pomembnimi za varstvo dediščine, naj občasno obravnavajo varstvene vidike na svojem področju in zagotove, da bodo njihove organizacije — izvajalke redno sodelovale s strokovnimi organizacijami ali zavodom v interesu varovanja dediščine.

20. Plan razvoja turizma v Sloveniji mora zajeti vse bistvene priložnosti, ki jih daje narava in kulturna dediščina, se jim v potrebni meri prilagoditi in jih tudi vključiti v izgradnjo turističnih kapacitet. Turistična ponudba in propaganda na Slovenskem mora biti poudarjeno in značilno kulturna; bogastvo naravne in kulturne dediščine in njena zgoščenost to omogočata. Že zaradi domačega in tujega turizma in s pomočjo njega bi bilo treba razvijati nove, tudi donosne oblike urejanja in dostopnosti znamenitosti in spomenikov.

21. Strokovne organizacije lahko bistveno pomagajo pri strokovni pripravi učiteljev, zadolženih učencev, ali s samostojnimi napotki za vključevanje dediščine v vsebino vzgoje in izobraževanja. Pojem naravne dediščine je treba vključiti med vsebine in smotre srednjega usmerjenega izobraževanja.

Sl. 7. Ljubljana, Ižanska c. — na kamnu spomenika žrtvam fašizma se že kaže vrsta poškodb, ki jih bo konservator odstranil (f. V. Benedik 1980)

Fig. 7 Ljubljana, Ižanska Street — Stone of the monument dedicated to the victims of fascism already shows a number of damages which will be removed by the conservator (photo V. Benedik 1980)

22. Sredstva javnega obveščanja lahko opravljajo pomembno varstveno vlogo, če na strokovno neoporečen način in na temelju zanesljive širše obveščенosti opozarjajo ne le na negativne, temveč tudi na pozitivne primere varstva in vzbujaajo zanimanje tako za dediščino kot za njeno varovanje.

23. Trajna naloga krajevnih skupnosti in družbenopolitičnih organizacij ter društev v njih naj bo, da so krajanji temeljito seznanjeni z dediščino v njihovih krajevnih skupnostih, z njenimi vrednostmi, z njenim stanjem in potrebami in načini njenega varovanja.

NALOGE OBČINSKIH UPRAVNIH ORGANOV, PRISTOJNIH ZA
KULTURO, PRI IZVAJANJU ZAKONA O NARAVNI
IN KULTURNI DEDIŠČINI

Petrič Magda

THE TASKS OF MUNICIPAL
ADMINISTRATIVE BODIES
COMPETENT FOR CULTURAL
PROBLEMS IN CONNECTION WITH
THE EXECUTING OF THE
NATURAL AND CULTURAL
HERITAGE LAW

The author of the article draws attention to the fact that the new natural and cultural patrimony law transferred certain administrative tasks to the municipal organs and determined the legal proceedings for which they are competent. She further on analyses these changes which are of particular importance in the sphere of the exportation of natural and cultural patrimony and in the sphere of permanent or temporary proclamation of certain parts of natural and cultural patrimony for monuments or lights. She also draws attention to the tasks of these municipal bodies which are connected with these problems.

POVZETEK

Zakon o naravni in kulturni dediščini (Uradni list SRS, št. 1/81), je prenesel nekatere upravne naloge, ki so jih do tedaj opravljale strokovne organizacije, na občinske upravne organe, pristojne za kulturo, poleg tega pa določil še pomembne pravne ukrepe, za katere so pristojni. Z uporabo posameznih pravnih določil iz zakona v praksi, pa so nastopila tudi vprašanja, kako razumeti posamezno zakonsko določilo, kako ga pravilno uporabiti.

Zakon o naravni in kulturni dediščini (Ur. l. SRS, št. 1/81) je prenesel nekatere upravne naloge, ki so jih do tedaj opravljale strokovne organizacije, na občinske upravne organe, pristojne za kulturo, poleg tega pa določil še pomembne pravne ukrepe, za katere so pristojni. Z uporabo posameznih zakonskih določil v praksi pa so nastopila tudi vprašanja, kako razumeti posamezno zakonsko določilo, kako ga pravilno uporabiti. Naloge občinskih upravnih organov, pristojnih za kulturo, po zakonu so: dovoljenje za izvoz naravne in kulturne dediščine iz 12. člena, razglasitev premične naravne in kulturne dediščine, ki ni v upravljanju muzeja, za spomenik ali znamenitost iz 26. člena, akt o začasni razglasitvi za spomenik ali znamenitost iz 29. člena, zagotovitev potrebnih del na spomeniku ali znamenitosti, če jih imetnik spomenika ali znamenitosti ne opravi pravočasno, iz 37. člena, prepoved rabe spomenika ali znamenitosti iz 38. člena, odločitev o posameznih spornih vprašanjih med imet-

nikom in strokovno organizacijo iz 39. člena, določitev strokovne organizacije, ki skrbi za premični spomenik ali znamenitost, ki je začasno brez imetnika, iz 50. člena, določitev roka trajanja prepovedi za delo na najdišču iz 53. člena, nadzorovanje zakonitosti dela strokovne organizacije iz 81. člena zakona. Poleg naštetih pa opravljajo občinski upravni organi, pristojni za kulturo, še nekatere posebne naloge iz zakona, ki zadevajo samo arhivsko gradivo.

Pri dovoljenju za izvoz dela naravne in kulturne dediščine, ki ni razglašen za kulturni ali zgodovinski spomenik ali znamenitost, je družbeni interes, da se ne bi nenadzorovano izvažala naravna in kulturna dediščina. Zakon določa, da se del naravne in kulturne dediščine, ki ni razglašen za kulturni ali zgodovinski spomenik, lahko izvozi samo z dovoljenjem občinskega upravnega organa, pristojnega za kulturo. Ta organ odloči o zadevi na podlagi mnenja strokovne organizacije. Do začetka veljave Zakona o naravni in kulturni dediščini je izvozna dovoljenja izdajal samo Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine na podlagi zvezne odredbe o pogojih, ob katerih smejo občani nositi ali pošiljati določene predmete v tujino. Izvozna dovoljenja torej sedaj izdajajo občinski upravni organi, pristojni za kulturo, en izvod dovoljenja oziroma odločbe o zavrnitvi zahtevka pa se pošlje tudi Zavodu SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine. Zoper odločbo, s katero se zavrne zahtevek za izvoz, in zoper dovoljenje je dopustna pritožba na Republiški komite za kulturo.

Občinski upravni organ odloči o zahtevku stranke za izvoz na podlagi mnenja strokovne organizacije. Upravni organ pa pri odločitvi ni vezan na mnenje strokovne organizacije, čeprav skoraj vedno upošteva mnenje, ga v obrazložitvi povzame in se nanj sklicuje. Upravni organ pa bi bil lahko tudi v dvomu glede mnenja strokovne organizacije. Dejstvo je, da se več kulturne in naravne dediščine izvažata kot uvažata in da je treba težiti k temu, da kulturna in naravna dediščina ostaja v domovini. V vsakem dvomu bi morala torej prevladovati ta težnja.

Poleg izvoza dela naravne in kulturne dediščine pa zakon izjemoma dovoljuje trajni ali začasni izvoz spomenika oziroma znamenitosti. V teh primerih pa izdaja dovoljenja republiški upravni organ, pristojen za kulturo — Republiški komite za kulturo. Če so tehtni razlogi za izvoz in če se z njim ne bi znatno zmanjšalo število spomenikov ali znamenitosti določene vrste, lahko Republiški komite za kulturo po posvetovanju s strokovno organizacijo, dovoli trajni izvoz. Če določi le začasni izvoz, pa določi rok za vrnitev in pogoje za zavarovanje spomenika ali znamenitosti. Tudi pri izvozu dela naravne kulturne dediščine poznamo začasni izvoz, čeprav ga 12. člen izrecno ne omenja. Prav pa je, da tudi dovoljenje o začasnem izvozu dela naravne in kulturne dediščine določi rok za vrnitev in glede na posamezen primer morda še kaj.

Vprašanje je, kako je z mnenjem strokovne organizacije, če zahtevek za izvoz zadeva del naravne in kulturne dediščine iz druge republike ali avtonomne pokrajine. Zakon ureja to v 41. členu le za spomenik ali znamenitost iz druge republike ali avtonomne pokrajine. Upravni organ si mora, preden izda dovoljenje za izvoz, priskrbeti soglasje pristojnega organa te republike ali avtonomne pokrajine. Po analogiji bi kazalo uporabiti isto tudi za izvoz dela naravne in kulturne dediščine druge republike oziroma avtonomne pokrajine.

Zakon določa sankcije za kršitelje 12. člena in sicer se kaznuje za prekršek družbena pravna oseba, ki je imetnik pravice upravljanja na delu naravne in kulturne dediščine, odgovorna oseba pravne osebe, občan in civilna pravna oseba, ki je imetnik dela naravne in kulturne dediščine, če izvozi del naravne in kulturne dediščine brez dovoljenja občinskega upravnega organa. Nedovoljen izvoz stvari, ki so posebnega kulturnega ali zgodovinskega pomena, in naravnih znamenitosti pa se kaznuje po KZ SRS. Po 179. členu KZ SRS se kaznuje, kdor brez dovoljenja pristojnega organa odnese v tujino stvar, ki je posebnega kulturnega ali zgodovinskega pomena, ali naravno znamenitost. Kazniv je tudi poskus. Kvalificirano kaznivo dejanje je, če je stvar velikega ali izjemnega kulturnega ali zgodovinskega pomena.

Nepremične dele naravne in kulturne dediščine in njihove pritikline, ki imajo posebno kulturno, znanstveno, zgodovinsko ali estetsko vrednost, razglasi s svojim aktom za spomenik oziroma znamenitost občinska skupščina, premični del naravne in kulturne dediščine, ki ga upravlja muzej, razglasi za spomenik ali znamenitost občinski upravni organ, pristojen za kulturo, akt o začasni razglasitvi za spomenik ali znamenitost pa izda tudi občinski upravni organ, pristojen za kulturo. Če gre za narodni ali regionalni park, za ogrožene rastlinske in živalske vrste ali za drug spomenik oziroma za znamenitost velikega ali izjemnega pomena za SR Slovenijo, sprejme akt o razglasitvi Skupščina SR Slovenije. Razglasitev spomenikov ali znamenitosti je torej v pristojnosti družbenopolitičnih skupnosti. Pri premičnih spomenikih in pri začasni razglasitvi pa zaradi hitrejšega postopka izda akt o razglasitvi občinski upravni organ, pristojen za kulturo. Vsi omenjeni akti o razglasitvi se sprejmejo po poprejšnjem mnenju ali predlogu, in sicer organizacije za varstvo naravne in kulturne dediščine kadar gre za razglasitev nepremičnega dela naravne in kulturne dediščine. Kadar gre za razglasitev za spomenik ali znamenitost, če gre za spomenik oziroma znamenitost velikega ali izjemnega pomena za SR Slovenijo, da predlog ali mnenje Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, pri razglasitvi premičnega dela naravne in kulturne dediščine pa da predlog muzej ali organizacija, ki predmet upravlja (knjižnica, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, raziskovalna, delovna ali upravna organizacija, ki v skladu s svojo dejavnostjo upravlja del naravne in kulturne dediščine). Pri začasni razglasitvi gre za posebno situacijo, največkrat za konkretno nevarnost, da bi se del naravne in kulturne dediščine uničil, poškodoval ali izgubil, pa ima stvar lastnosti, zaradi katerih bo razglašena za spomenik ali znamenitost. Zato zakon tudi dopušča, da začasno razglasitev lahko predlaga vsakdo.

Glede oblike akta o razglasitvi so bile v začetku dileme. Bili so razlogi, ki so govorili za odlok, in razlogi za odločbo. Prevladal je odlok, kadar razglašča občinska skupščina, pri razglasitvi premičnega dela naravne in kulturne dediščine, ki je ne upravlja muzej, in pri začasni razglasitvi, ki jih izdaja občinski upravni organ, pristojen za kulturo, pa odločba. Tudi strokovne organizacije so razmišljale, ali naj predlagajo, da bi se z enim aktom razglasili vsi ali več spomenikov in znamenitosti v posamezni občini ali pa naj bi bil za vsak spomenik oz. znamenitost akt o razglasitvi. Idealno bi bilo, če bi imel vsak spomenik oz. znamenitost svoj akt o razglasitvi. Specifičnosti razglasitve vsakega spomenika oz. znamenitosti se tako najbolj izrazijo, preglednost je

boljša. Če se z enim aktom razglasi več spomenikov in znamenitosti, je postopek nekoliko hitrejši glede na obravnavo, a kljub temu so za vsak spomenik še vedno potrebni vsi podatki, ki se zahtevajo po 19. členu zakona. Vprašanje pa je, ali naj se vsi ti podatki objavijo oz. sestavljajo besedilo akta o razglasitvi ali pa naj bodo le njegova priloga. Lahko so seveda za vse spomenike oz. znamenitosti tudi npr. iste omejitve in prepovedi ter razvojne usmeritve. Pri tem seveda obstoji nevarnost preveč splošnega obravnavanja. Tudi manj nejasnosti je za vse tiste, ki bodo kakorkoli imeli opraviti s spomenikom (od imetnika dalje). Sprejetje zbirnega odloka o razglasitvi pa seveda še ne pomeni, da je razglašanje že končano.

V času, ko se pripravlja za razglašanje celotno bogastvo kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti v posameznih občinah, je pomemben pravni ukrep začasna razglasitev. Da bi pravočasno preprečili nevarnost, ki grozi delu dediščine, zadostuje začasno razglasitev domneva, da ima stvar lastnosti spomenika ali znamenitosti. Odločbo o začasni razglasitvi izda občinski upravni organ, pristojen za kulturo, po posvetovanju s strokovno organizacijo. Za tako odločbo ni treba opraviti vsega zamudnega strokovnega dela, ki se sicer zahteva za razglasitev. Akta o trajni in začasni razglasitvi se ne razlikujeta po vsebini in učinkih oz. posledicah, temveč, kot pove že ime, le po časovnem obsegu (začasna razglasitev najdalj 12 mesecev). Za začasno razglašeni spomenik ali znamenitost veljajo smiselno ista določila kot za trajno razglasitev. Ko se izda akt o začasni razglasitvi, začne občinski upravni organ, pristojen za kulturo, postopek za redno razglasitev. Od strokovne organizacije zahteva strokovne podlage za tako razglasitev. Tako, kot se vpiše v zemljiško knjigo razglasitev za spomenik ali znamenitost, se vpiše tudi začasna razglasitev.

Zakon navaja dolžnosti imetnika naravne in kulturne dediščine že v temeljnih določbah in še posebej dolžnosti, odgovornosti in pravice imetnika spomenika oziroma znamenitosti. Temeljno načelo je, da je vzdrževanje dolžnost imetnika. Če imetnik spomenika ali znamenitosti ne opravi pravočasno potrebnih del, ga strokovna organizacija opomni in določi rok. Če tudi v določenem roku ne opravi potrebnih del, pa stroški vzdrževanja ne presegajo gospodarskih koristi ali običajnih stroškov vzdrževanja spomenika ali znamenitosti, lahko zagotovi izvedbo teh del na predlog strokovne organizacije občinski upravni organ, pristojen za kulturo, na stroške imetnika spomenika ali znamenitosti. Občinski upravni organ v tem primeru izda odločbo, s katero naloži strokovni organizaciji, naj na stroške imetnika opravi na spomeniku nujna vzdrževalna dela. To velja tako za imetnika kot za imetnika pravice upravljanja. Če pa stroški vzdrževanja spomenika ali znamenitosti presegajo gospodarsko korist in običajne stroške vzdrževanja spomenika ali znamenitosti, lahko odloči strokovna organizacija, da se v vzdrževanje spomenika ali znamenitosti vložijo družbena sredstva. Imetnik je dolžan vrniti vložena sredstva le ob morebitni odsvojitvi spomenika ali znamenitosti, in to v znesku, za katerega se je povečala vrednost spomenika ali znamenitosti. Če ni soglasja o upravičeni višini, odloči sodišče v nepravdnem postopku.

Imetnik spomenika ali znamenitost ne sme uporabljati spomenika ali znamenitosti za namene ali na način, ki nasprotuje njegovi naravi ali pomenu. Rabo spomenika ali znamenitost na določen način ali v posamezne namene

lahko na predlog strokovne organizacije imetniku prepove občinski upravni organ, pristojen za kulturo, če bi taka raba ogrožala obstoj in neokrnjenost spomenika ali znamenitosti. Iz enakega razloga lahko občinski upravni organ na predlog strokovne organizacije imetniku spomenika ali znamenitosti tudi prepove njegovo prenašanje. Tudi v takem primeru upravni organ izda odločbo o prepovedi rabe z opisom na kakšen način ali v kakšne namene.

Da bi boljše in uspešneje varovali spomenike in znamenitosti, morajo strokovne organizacije in imetniki tesno sodelovati. To je bil tudi razlog za to, da so bile strokovne organizacije razbremenjene upravnih nalog. Če imetnik spomenika ali znamenitosti in strokovna organizacija o posameznih vprašanjih glede dolžnosti in pravic imetnika ne dosežeta soglasja, lahko vsak od njiju zahteva od občinskega upravnega organa, pristojnega za kulturo, da o stvari odloči v upravnem postopku. O zadevi bo upravni organ odločil z odločbo, v kateri bo navedel, po kateri določbi zakona (ki so v 39. členu taksativno naštet) je prišlo do nesoglasja ter iz katerih razlogov in na podlagi katerih dokazov in predpisov je bilo o zadevi odločeno. Občinski upravni organ, pristojen za kulturo bo tudi izdal odločbo z določitvijo strokovne organizacije, ki naj prevzame skrb za premični spomenik ali znamenitost, ko je le-ta začasno brez imetnika, in z odločbo določil rok trajanja prepovedi za delo na najdišču naravne in kulturne dediščine, da bi si zavarovale najdbe, o katerih je utemeljeno domnevati, da imajo lastnosti, zaradi katerih bodo razglašene za spomenik ali znamenitost.

ZA VARSTVO IN OBNOVO PLANIN NA OBMOČJU TRIGLAVSKEGA NARODNEGA PARKA

Zvezdana Koželj, Janez Bizjak, Iva Curk

FOR THE PROTECTION AND RESTORATION OF MOUNTAINS IN THE AREA OF THE TRIGLAV NATIONAL PARK

POVZETEK

Planine so značilna vrsta kulturne dediščine v Sloveniji. V zadnjem času so objekte obnavljali s sočasnim spreminjanjem funkcije. Sestavek podaja povzetek nekaj strokovnih akcij zadnjega časa, da bi dejavniki za odločanje dobili vsaj nekaj vodil, kako skrbeti za to dediščino. Pomembno je ohranjanje in oživljanje prvotne funkcije, stroga funkcionalnost in estetska nevsiljivost obnovljenih stavbnih objektov, avtentično gradivo ali sodobno gradivo ustreznih lastnosti, ohranjene stare tlorisne zasnove, izročilo lastništva, pa tudi dejstvo, da nikakor ni dopustno, da bi se v stavbni dediščini na planinah pojavile aktivnosti, ki niso povezane s temeljnimi nameni narodnega parka.

The diary farms represent a characteristic species of cultural patrimony in Slovenia. Lately, the buildings have been restored together with the simultaneous changing of their functions. The article conveys a summary of some of the professional actions undertaken lately in order to supply the decisive factors with some instructions concerning the conservation of this kind of patrimony. The preservation and revitalization of the primary function is important together with the strict functionality and ascetic unobtrusiveness of the restored buildings, the authentic material or contemporary material of suitable characteristics, the preserved old ground-plan schemes, the tradition on ownership. It is a fact that the giving-over of the building architectural patrimony in the mountains to activities not connected with the basic purpose of a national park is thoroughly inadmissible.

Planšarstvo in planine so bili v minulih letih večkrat predmet raziskovanja in analiziranja¹, saj se mnogi zavedajo, kako značilno je njihovo mesto v izročilu v naši deželi. Planine kot kulturna tvorna dediščina pa so tudi močno ogrožene. V letu 1984 smo posvetili dosti pozornosti strokovnim osnovam za načrtovanje varstvu naravne in kulturne dediščine ustreznega razvoja planin na območju Triglavskega narodnega parka², in sicer najprej v okviru načrtovanja, ki določa prednostne usmeritve za prostor vse republike in vsake regije v republiškem merilu. Iz prizadevanja za te strokovne osnove navajamo nekaj potankosti.

Januarja 1984 je bil sestanek, ki so se ga poleg podpisanih udeležili še drugi delavci iz strokovnih organizacij za varstvo naravne in kulturne dedi-

ščine, dr. M. Slabe, S. Peterlin, M. Puc, V. Knific, Z. Žigon-Lulik in M. Gorkič ter dr. T. Cevc z Instituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, A. Novak iz Gorenjskega muzeja, I. Brezigar iz Goriškega muzeja in J. Senegačnik iz Instituta za geografijo Univerze. Pri tem smo med drugim ugotovili³, da so poleg gozdnih cest na območju Triglavskega narodnega parka največja ovira za uresničitev osnovnega cilja, zaradi katerega je bil park sploh razglašen, tj. za varstvo naravne in kulturne dediščine, prav gradbeni posegi. V zadnjem desetletju so objekte na pašnih planinah obnavljali večidel s sočasnim spreminjanjem funkcije. Staje, stanove in hleve, senike, sirarne in podobno so spreminjali zlasti v počitniške hiše in podobne družbene objekte. Vendar pa obnavljajo nekatere objekte tudi z namenom obnoviti prvotno dejavnost. Takšne načrte pozdravljamo, saj so najboljši način celostnega varstva. Žal pa so obnovitvena dela mnogokrat pomanjkljivo izvedena in še bolj pomanjkljivo pripravljena, saj potekajo tudi povsem v nasprotju s temeljnimi strokovnimi načeli varstva naravne in kulturne dediščine. Pisanje arhitekturnih in spomeniško varstvenih pogojev po koncu gradnje pa je nesmiselno. Zato bo zavod Triglavski narodni park na pašnih planinah na svojem območju podpiral samo tista obnovitvena in revitalizacijska dela, ki bodo obnavljala tudi prvotno funkcijo. Obnova objektov za občasno prebivanje ljudi, katerih dejavnost ni neposredno povezana z vlogo narodnega parka, ni sprejemljiva. Zelo pomembni bodo informiranje lastnikov, ažurnost pri izdaji smernic in kvaliteta nasvetov. Pomembna bo tudi pravilna odločitev v dilemi, ki se strokovnim službam in načrtovalcem zastavlja ob dejstvu, da razvoja planšarstva brez nove tehnologije ne bo, nova tehnologija pa zahteva večje stavbe, kot so bile tiste v preteklosti. Strokovna služba za varstvo naravne in kulturne dediščine bo morala pretehtano odbirati objekte, ki jih bo treba šteti in razglasiti za kulturni spomenik. Tudi v teh območjih se bodo načeloma razvojne usmeritve in varstveni režimi

Sl. 8. Pogled na planino Laz s starimi in novimi stavbami (foto P. Skoberne)
 Fig. 8 View of the mountain Laz with old and new buildings (photo P. Skoberne)

razlikovali med seboj. Razpon teh režimov sega od tega, da stavbni objekt opravlja zgolj spomeniško vlogo, prek tega, da v prostor stare (tudi opuščene) planine ne posegamo, pa do tega, da kar najbolj ohranjamo objekte in planino pri tradicionalni obliki planovanja in življenja. Zelo pomembno je, da ne pride do mešanja funkcij.

Da bi nekatere potankosti še dorekli, je strokovna služba zavoda Triglavski narodni park poprosila udeležence sestanka in druge strokovnjake za odgovore še na tale vprašanja:

Kakšna naj bo streha objektov na planinah, naklon, materiali, struktura, barva, velikost, optimalna razmerja med dolžino, širino in višino, gabariti, kakšni materiali naj se uporabljajo za zidavo, ali je smiselno členiti objekte pri večjih funkcionalnih programih, kakšna naj bodo razmerja med polnim in praznim in kako naj gledamo na vnašanje tipiziranih in uniformiranih elementov.

Prejeti odgovori seveda niso mogli vsestransko zadovoljiti. Strokovnega dela ni mogoče zajeti v nekaj kratkih definicij. Toda že zdaj se kažejo kot vodilo za prihodnje obdobje predvsem te ugotovitve:

— Ohranjanje oziroma oživljanje praktične funkcije srenjske planine je tudi za ohranitev kulturne krajine tako pomembno, da dopuščamo možnost popolne preнове in celo zvečanja objektov, seveda pod določenimi pogoji; zlasti naj ostanejo strogo funkcionalni in nevsiljivo vraščeni v okolje, kot so bili v preteklosti. Taka prenova naj spoštuje, kjer je le mogoče, tlorisno zasnovo planine. Posamezne dobro ohranjene stavbne elemente obnavljamo po konservatorskih načelih.

— Živa praktična funkcija individualnega načina planovanja je vredna vse možne podpore, tudi pomoči pri prodaji izdelkov itd. Ohranjamo tlorisno zasnovo planine. Posamezne dobro ohranjene stavbne elemente ali celote obnavljamo po konservatorskih načelih, dobro pretehtane nadomestne in dopolnilne stavbe oblikujemo strogo funkcionalno in skladno z okoljem (z avtohtonim ali temu optično priličnim sodobnim gradivom in elementi).

— Ohranjena stara lastniška in pravna razmerja so pomembna, dokler so vezana na vasi in živa kmečka gospodarstva. Objekte prenavljamo v izročeni dimenzijah in razporeditvi, na tradicionalen način, s temu ustreznim materialom ali povsem po konservatorskih načelih.

— Opuščene planine imajo raziskovalno vrednost. Obnavljamo jih le zaradi obnove pašnega gospodarstva ali (izjemoma) za potrebe druge, tesno z delovanjem parka povezane dejavnosti.

— Za razglasitev za spomenik prihajajo v poštev planine, ki imajo še mnogo tradicionalnih elementov; stavbnih, pravnolastniških, tlorisnih, lokacijskih itd., in sicer ne glede na to, ali imajo danes praktično funkcijo ali ne.⁴

Izkušnje pri nas in na tujem, zlasti v starih mestnih in vaških jedrih,⁵ pa pri tehničnih spomenikih itd. namreč kažejo, da je ohranitev ali obnova prvotne funkcije nekega pojava v kulturni dediščini nadvse pomembna tudi za trajno zavarovanje spomeniških stavbnih elementov. Varstvo se mnogokrat začne pri načrtovanju funkcije. Nadalje kažejo izkušnje, da je treba temeljne usmeritve, kadar gre za posamezne vrste dediščine, določiti skupaj za ozemlje vse

republike, sicer preti nevarnost nesmotrnega podvajanja ali kar je hujše — prevelikih izgub.

Dejstvo, da smo oblikovali nekaj smernic za ravnanje, nas nikakor ne odvezuje dolžnosti, da tudi planine še naprej sistematično raziskujemo in do kraja topografsko dokumentiramo.

OPOMBE

1. I. Sedej, Varstvo spomenikov, 24, 1982, 71 ss; T. Cevc, VS 26, 1984, 57 ss; Isti, Arhitekturno izročilo pastirjev..., Ljubljana 1984; A. Novak, Planinski vestnik 84-8, 1984 351 ss; posvet Slovenskega etnološkega društva v l. 1982, posvet geografov l. 1983 itd. — 2. Zakon o Triglavskem narodnem parku, Ur. l. SRS 38/17, 6. 6. 1981. — 3. Zapisniki v arhivu zavoda Triglavski narodni park, Bled, in Zavoda SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine. — 4. Naštete ugotovitve so bile vnešene v gradivo za pripravo skupnega programa razvoja Triglavskega narodnega parka kot temeljne usmeritve oz. kot strokovna izhodišča pri varstvu in obnovi stavbnega izročila na pašnih planinah TNP. Na osnovi teh izhodišč so za področje varstva kulturne dediščine in za gradbene posege oblikovane tudi srednjeročne in dolgoročne naloge v okviru prej omenjenega skupnega programa razvoja TNP. Ta program so v obliki planskega akta 1984 sprejele vse tri občine na območju TNP (Jesenice, Radovljica in Tolmin), od teh nazadnje na občini Radovljica, sredi decembra 1984. S potrditvijo na občinskih skupščinah so temeljne usmeritve dobile družbeno podporo in veljavnost. Na tej osnovi bomo lahko v letu 1985 pripravili drugi del naloge, začete januarja 84: nekakšen delovni kodeks za varstvo in obnovo stavbnega izročila na pašnih planinah TNP. — 5. Prim. T. Savarenskaja, Monumentum 27, 1984 121 ss. V okviru ICOMOS deluje že dalj časa strokovna komisija za probleme varstva starih mestnih jeder. Vsi njeni elaborati jasno kažejo, da bo skrb za logično nadaljevanje vloge starega mesta eno izmed temeljnih načel morebitnega priporočila, ki naj bi urejalo varstvo te vrste kulturne dediščine in spomenikov.

UMETNOSTNOZGODOVINSKO PRIČEVANJE CERKVE V LESCAH

Marian Zadnikar

THE NEW ART-HISTORIC TESTIMONY OF THE CHURCH AT LESCE

POVZETEK

Šestavek opisuje umetnostno-zgodovinske izsledke pri obnavljanju baročne Marijine cerkve v Lescah v bližini Bleda. Pokazali so se sledovi zgodnjegotske in poznogotske cerkve, pomembno pa je zlasti odkritje freske sedeče Marije z Jezusom v timpanonu gotskega portala iz 14. stoletja, na kateri sta kot avtorja podpisana Nikolaj in Štefan iz Gorice (Gorizia). To je prva doslej znana signatura na kakšni slikarji »furlanske« smeri v Sloveniji. Ca 1370/80.

The article deals with the art-historic results of the research conducted during the restoration of the Baroque St. Mary's Church at Lesce near Bled. Traces appeared of the early-Gothic and late-Gothic church, but the discovery of the fresco presenting the seated Virgin with Christ in the tympanum of the 14th century Gothic portal is of primary importance; the signed authors of the fresco are Nicolas and Stephen from Gorizia. Up to now, this is the first registered signature on any »Friulian« fresco found in Slovenia. (About 1370/80.)

V letih 1983/84 je bila župnijska cerkev Marijinega vnebovzvetja v Lescah na Gorenjskem zunaj in znotraj temeljito obnovljena. Kakor navadno ob takih priložnostih, so se tudi tokrat pokazali mnogi, doslej neznani momenti, ki vsaj nekoliko osvetljujejo njeno stavbno zgodovino, nekateri med njimi pa bogatijo tudi njeno umetnostno podobo in pričevanje.

Po stavbni plati leška cerkev doslej ni zbujala kakšnega posebnega zanimanja. Nenavadno široka in tlorisno nerazčlenjena pravokotna stavbna gmota, pokrita z enotno, zalomljeno dvokapno streho, je imela pred obnovo s prezbiterijem ter z vratnimi in okenskimi odprtinami pretežno baročno podobo, ki jo dopolnjuje tudi triladijska notranja arhitektura z Jelovškovimi freskami v prezbiteriju. Eno izmed časovnih oporišč za nastajanje cerkve je napis na glavnem portalu v osi zahodnega pročelja, ki ga je leta 1665 oskrbel tedanji cerkveni ključar Janez Legat in se glasi: »HANS LEGAT VON LEES ZEHPMASTER HAT DIS THOR ZU EHR UNSER LIEBEN FRAU GEOPERT 1665«.

Ta portal iz rdečkastega konglomerata so v 18. stoletju oblikovno dopolnili z zelenim grohom, kakor priča letnica 1737.

Baročno zunanjo podobo cerkve dobro dopolnjuje njena notranjščina, ki je zaradi izredne širine 20,40 m razdeljena na tri ladje — med njimi je srednja neprimerno širša od stranskih. Ladje delijo med seboj po tri polkrožne arkade na močnih razčlenjenih slopih, katerih prerez nakazuje vse elemente obočne

Sl. 9 — Lesce — pogled na obnovljeno župnijsko cerkev od zahodne strani
 Fig. 9 Lesce — View of the restored parish church from the West

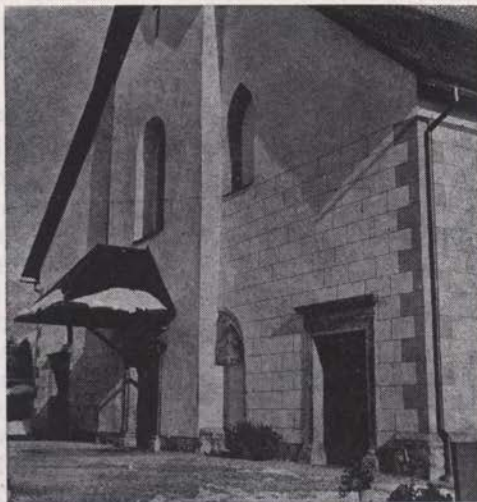
konstrukcije. Prostoren pravokoten prezbiterij v širini srednje ladje je obokan s križno kupolo, ki jo krasí Jelovškova freska Marijinega vnebovzvetja iz leta 1736.

Tako niti zunanjščina niti notranjščina in tudi ne podstrešje, v katero segajo samo baročni oboki, do obnovitvenih del niso dajali skoraj nobenega otipljivega dokaza, da se v stavbi še skrivajo srednjeveški sledovi. Nekaj pozornosti pa je v tem oziru že leta 1920 zbudilo konservatorju Francetu Steletu dejstvo, da poteka vzdolž južne strani cerkve kamnit podzidek, ki pri zahodni fasadi in na severni strani manjka. Da je kljub pomanjkanju otipljivejših stavbnih elementov vsaj del južne cerkvene stene še iz srednjega veka, je dokazovala tudi leta 1924 na novo odkrita, a samo še delno ohranjena freska sv. Krištofa na vzhodnem delu južne zunanjščine, ki jo je bilo mogoče z značilno obrobo in s frontalno postavitvijo svetega orjaka datirati še v prvo polovico 15. stoletja. Naslikana je bila na južni zunanjščini pač zato, ker je ta stran cerkve obrnjena proti vasi, severna okolica pa je še zdaj nepozidana. Zaradi izredno slabe ohranjenosti, saj je bilo od freske vidnih le še nekaj barvnih lis, teh sledov po obnovi zunanjščine ni kazalo ohranjati.

Pri obsežnih obnovitvenih delih leta 1983, ki so bila potrebna zaradi statične konsolidacije stavbe in dotrajanosti ometa, se je v precejšnji meri razkrila stavbna zgodovina cerkve, ko so se pod odstranjenim ometom pokazale zazidane okenske in vratne odprtine, poleg njih pa še nekatere druge stvari, ki marsikaj povedo tudi o stavbni zgodovini. Najpomembnejša ugotovitev je, da v sedanji stavbi ni nobenih vidnih sledov romanske cerkve, ki je arhivsko omenjena v drugi polovici 12. stoletja. Niti način zidave, ki je povsem neurejena, niti oblika doslej zazidanih oken ne kaže na romanski čas, pač pa se zdi, da segajo najstarejši deli sedanje cerkve komaj v 14. stoletje. Iz tega časa je vsaj del njene južne strani s podzidkom in z okenci, ki so v zunanjem obrisu skoraj polkrožno zaključena in poševno vrezana v steno, svetlobni okvir pa je

že izrazito šilast. K tej zgodnjegotski cerkvi, ki je segala po vsej dolžini sedanje ladje, sodi tudi ob obnovitvenih delih odkriti gotski portal v zahodni fasadi. Glede na njegovo periferno lego v celotni širini današnjega pročelja lahko domnevamo, da je bila ta zgodnjegotska cerkev bistveno ožja od sedanje, ki je nenavadno široka. Gotski portal je namreč v njenem južnem delu in z njim lahko vsaj približno določimo širino prvotne gotske cerkve. Da gre za njen glavni vhod v osi takratnega pročelja, dokazuje velikost portala, njegovo bogato profilirano ostenje in v timpanonu naslikana freska, ki jo bomo še posebej opisali. Tlorisa te cerkve in oblike njenega oltarnega prostora, ki bi bil slogovno in časovno najboljše opredeljiv, žal ne poznamo, zelo verjetno pa se z ravno krito pravokotno ladjo in od nje ožjim, rebrasto obokanim prezbiterijem ta prva gotska cerkev v Lescah ni bistveno oddaljila od stavbnega tipa, ki je bil tisti čas pri nas v veljavi in ga poznamo iz mnogih ohranjenih primerov.

Zaradi razvijajoče se Marijine božje poti je verjetno ta zgodnjegotska cerkev v poznem srednjem veku postala pretesna in jo je bilo treba povečati. Odločili so se, da jo bodo samo razširili, in sicer proti severu, kjer je bilo dovolj nepozidanega prostora, saj je še celo danes na tej strani le razširjeno pokopališče, z južne strani pa se je cerkvi verjetno že takrat tesno približala vas s svojo strnjeno zazidavo. Ta razširitev cerkvene stavbe je bila izvedena še v dobi gotike. Zlasti slogovno izrazit je portal nekako v zahodni tretjini severne stene, ki je šilast in ima z globokim enojnim žlebom izrezano ostenje. Na tem razširjenem delu cerkve ni podzidka. Z razširitvijo proti severu je nastala nenavadno široka zahodna fasada, v katero so vgradili zvonik, ob njem pa stali v višini nadstropja dve večji šilasti okni s krogovičji in še eno manjše okence v dozidanem delu pročelja. Zaradi pozidave zvonika pred novo, razširjeno fasado so morali zazidati glavni vhod prejšnje cerkve, saj je zvonik za-

Sl. 10. Lesce — zahodna fasada cerkve z ostankom gotskega zvonika; na sredini ob zvoniku zazidan portal z gotsko fresko

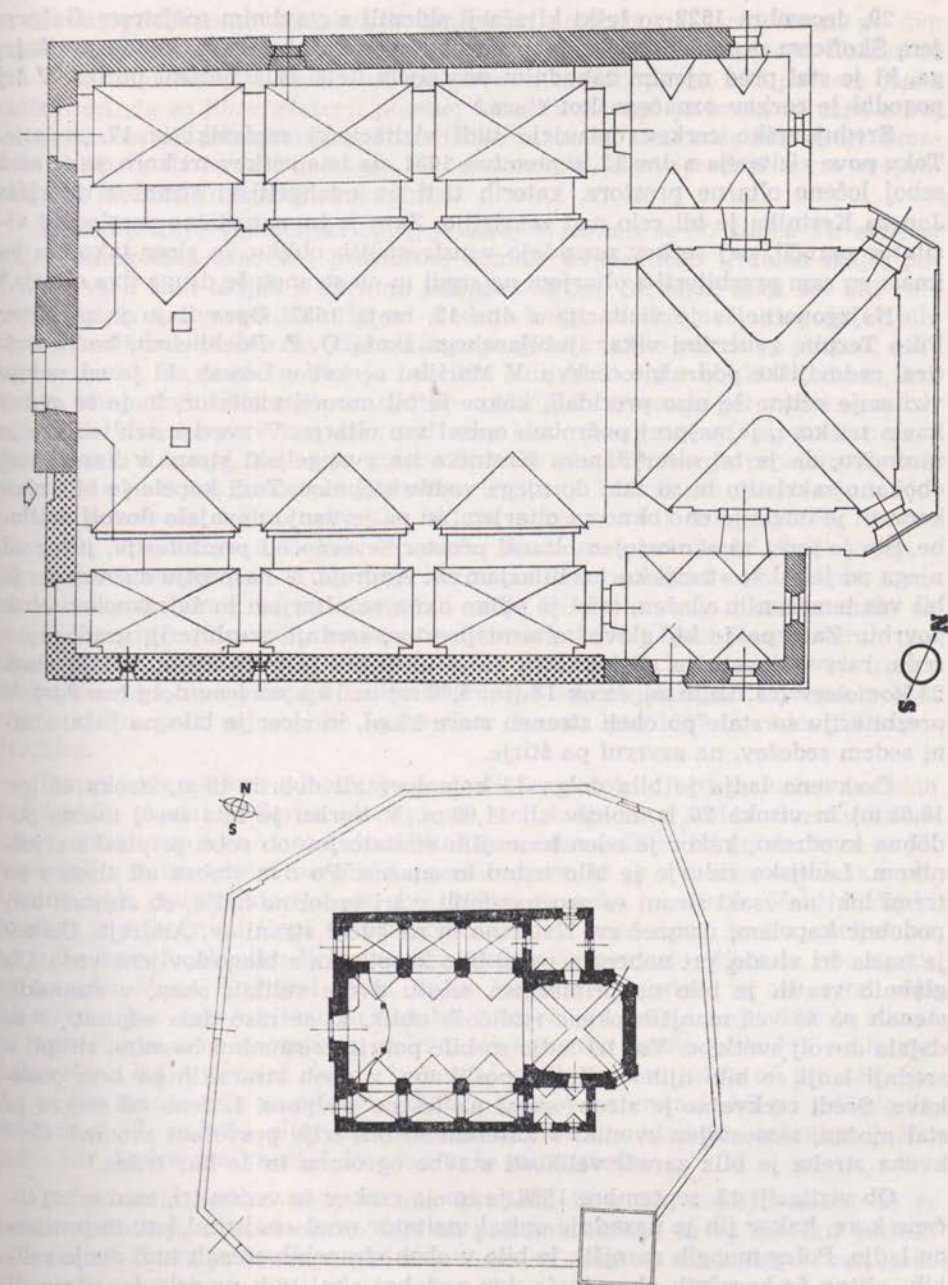
Fig. 10 Lesce — Western façade of the church with the remains of the Gothic belfry; in the middle, beside the belfry, the walled up portal with a Gothic fresco

kril vso njegovo levo tretjino. Da zvonik ni organsko povezan s staro zahodno fasado, temveč je bil kasneje vstavljen vanjo, se lepo vidi na podstrešju, kjer so vidni njegovi obdelani kamni na vogalih, ki si jih F. Stele pri ogledu leta 1920 ni znal razložiti.¹ Razširitev cerkve in pozidava zahodnega zvonika sta bili zelo verjetno izvedeni še v 15. stoletju, saj so vsi stavbni elementi tudi v tem delu cerkve še izrazito gotski. Vendar pa temu zvoniku ni bilo usojeno dolgo življenje. Podrl ga je veliki potres leta 1511, ki je naredil toliko škode na naših srednjeveških stavbah, zlasti na gradovih. Zvonika na tem mestu niso obnavljali in so se čez deset let raje odločili, da bodo postavili južno od prezbiterija sedanji samostojno stoječi kampanile. Od gotskega zahodnega zvonika so ohranili le njegovo vzhodno steno, ki je vgrajena v zahodno pročelje cerkve in zdaj iz njega izstopa kot plitev rizalit. Namesto prejšnjega vhoda v poznogotsko razširjeno cerkev, ki je vodil vanjo izpod zvonika, so po dokončanju novega stolpa (1664) leta 1665 postavili nov glavni portal z napisom, ki smo ga že omenili.

Kakšna je bila leška poznogotska cerkev po razširitvi in pozidavi zvonika pred fasado, iz sedanjega stanja ni več mogoče razbrati. Zaradi izredne širine prav gotovo ni bila enoprostorna, temveč je morala biti po dolžini razdeljena na tri ladje, ki jih omenjajo tudi vizitacijska poročila iz 17. stoletja in povedo, da ima cerkev tri kore, ki ustrezajo njenim trem ladjam. Skoraj nemogoče je, da bi bile vse tri ladje enako visoke in da bi bila torej poznogotska cerkev dvo-ranskega tipa, saj sta njeni ohranjeni stranski steni z gotskimi okni razmeroma nizki, obe okni v zahodni fasadi ob zvoniku pa sta precej višje in sta lahko od zahodne strani osvetljevali le srednjo ladjo. Na pravo bazilikalno razmerje med ladjami pa tudi ni misliti, saj bi se sledovi bazilikalne zasnove prav gotovo pokazali, ko je bil tudi z zahodnega pročelja odstranjen ves omet. Še najverjetneje se zdi, da je šlo za psevdobaziliko, pokrito v vseh treh ladjah z ravnimi lesenimi stropi in prekrito z enotno dvokapno streho, saj cerkev ni imela bazilikalne osvetljave. O tem, kako so bile ladje v prostoru razdeljene med seboj, lahko samo ugibamo, ker ni ohranjenih sledov; notranja arhitektura je danes vsa barokizirana in tudi podstrešje o tem ne pove ničesar.

In kaj povedo arhivski viri o stavbni zgodovini leške cerkve?

V Lescah je stala v 12. stoletju lesena kapela Matere božje. Nantwin, duhovnik briksenske cerkve, je namreč okrog leta 1173 poročal svojemu škofu, da ima že od nekdanj na svojem majhnem posestvu, ki se po slovensko imenuje Lesce, leseno kapelo, ki je bila Mariji na čast postavljena že pred davnimi časi. K njej je ljudstvo ob Marijinih praznikih z veliko gorečnostjo prihajalo z darovi, čeprav kapela ni bila posvečena. Ker zato v tej lastniški cerkvi niso smeli opravljati službe božje, je duhovnik Nantwin po dednem pravu obdržal darove vernikov zase. Po mnogih letih sta ga opomnila tržaški škof Dietmar in pa Gerwik, župnik pri sv. Klemenu na bližnjih Rodinah, naj podre leseno kapelo in pozida novo iz kamna; Nantwin je to rad storil. Pozneje je to kapelo na prošnjo obeh omenjenih duhovnih gospodov in z dovoljenjem oglejskega patriarha Ulrika posvetil njegov vikar, konkordijski škof Gerhard, s pogojem, da pripadejo odslej darovi s kapelo vred Nantwinovi cerkvi v Gorjah.² M. Kos meni, da so leseno cerkev v Lescah podrli okrog leta 1140 in namesto nje iz kamna sezidali novo, ki je bila okrog leta 1173 posvečena.³ Marijina cerkev v Lescah se potem v 14. in 15. stoletju še večkrat omenja.⁴

Sl. 11. Lesce — župnijska cerkev, situacija s samostojnim zvonikom. Po izmerah F. Avsca (skica v SAL) narisala N. Štupar-Sumi

Fig. 11 Lesce — parish church, the situation with the freely standing church-tower. Drawn by N. Štupar-Sumi after the measurements conducted by F. Avsec

29. decembra 1522 so leški ključarji sklenili s stavbnim mojstrom Gašperjem Škoficem pogodbo za pozidavo novega zvonika ob cerkvi, ker je prejšnjega, ki je stal pred njenim zahodnim pročeljem, leta 1511 porušil potres. V tej pogodbi je cerkev označena kot stara.⁵

Srednjeveško cerkev opisujejo tudi vizitacijski zapisniki iz 17. stoletja. Tako pove vizitacija z dne 13. septembra 1631, da ima cerkev tri kore, to je med seboj ločene oltarne prostore, katerih tisti na evangelijski strani z oltarjem Janeza Krstnika je bil celo nad zakristijo. Zato je humanistično razgledani vizitator naročil, naj cerkev prezidajo v ustrežnejšo obliko, in sicer tako, da bo imela en sam prezbiterij z oltarjem na sredi in ob straneh še druga dva oltarja.⁶

Najzgovornejša je vizitacija z dne 13. maja 1657. Opravil jo je magister Filip Terpin, generalni vikar ljubljanskega škofa O. F. Buchheima, ko je vizitiral radovljiške podružne cerkve. V Marijini cerkvi v Lescah, ki je od zadnje vizitacije očitno še niso prezidali, kakor je bil naročil vizitator, in je še vedno imela tri kore, je najprej podrobno opisal vse oltarje. V zvezi z arhitekturo je zanimivo, da je bil oltar Janeza Krstnika na evangelijski strani v kapeli nad obokano zakristijo in so zato do njega vodile stopnice. Tudi kapela je bila obokana in je imela le eno okno za oltarjem, ki pa je vanjo dovajalo dovolj svetlobe. Šlo je torej za samostojen oltarni prostor severno od prezbiterija, južno od njega pa je bil še »tretji kor« z oltarjem sv. Andreja. V nasprotju s severnim je bil ves temačen in vlažen, imel je edino okno za oltarjem in še razpokan obok povrhu. Zato pa je bil glavni oltarni prostor, srednji prezbiterij, gradbeno v redu, razsvetljevala so ga kar štiri okna in trdno je bil obokan. Bil je visok 23 komolcev (ca. 10,35 m), širok 13 (ca. 5,80 m) in 18 komolcev dolg (ca. 8 m). V prezbiteriju so stale po obeh straneh stare klopi, in sicer je bilo na južni strani sedem sedežev, na severni pa štirje.

Cerkvena ladja je bila dolga 43 komolcev ali dobrih 19 m, široka 42 (ca. 18,65 m) in visoka 26 komolcev ali 11,60 m. V tlorisu je bila torej močno podobna kvadratu, kakor je eden kasnejših vizitatorjev ob robu pripisal s svinčnikom. Ladijsko zidovje je bilo trdno in snažno. Po dva stebra ali slopa s po tremi loki na vsaki strani so prostor delili v tri vzdolžne ladje, ob straneh bolj podobne kapelam, namreč sv. Katarine in na južni strani sv. Andreja. Cerkev je imela tri vhode, pri nobenem pa ni bilo kropilnika z blagoslovljeno vodo. Ob glavnih vratih je bilo na primernem mestu dvojce velikih oken, v stranskih stenah pa še več manjših okenc različnih oblik, ki se niso dala odpirati, a so dajala dovolj svetlobe. Vse tri ladje so bile pokrite z ravnimi lesenimi stropi; v srednji ladji so bile njihove deske poslikane, v obeh stranskih pa brez poslikave. Sredi cerkve se je strop opiral na leseno podporo. Ločeno od cerkve je stal močan, samostojen zvonik, v katerem so bili trije posvečeni zvonovi. Cerkvena streha je bila zaradi velikosti stavbe ogromna in še kar trdna.⁷

Ob vizitaciji 13. septembra 1668 je imela cerkev še vedno tri, med seboj ločene kore, kakor jih je nazadnje opisal vizitator pred enajstimi leti, in prostorno ladjo. Poleg mnogih manjših je bilo v obeh stranskih stenah tudi dvojce velikih, očitno že baročnih oken in še dve podobni okni tudi na zahodno stran. V cerkev je vodilo troje vrat, leta 1664 pa so nadzidali prosto stoječi zvonik.⁸

Že iz teh opisov lahko povzamemo, da je stala v Lescah še sredi 17. stoletja triladijska poznogotska cerkev, pokrita v vseh treh ladjah z ravnimi lesenimi

m deloma poslikanimi stropovi. V ladijskem delu sta na vsaki strani po dva prosto stoječa slopa nosila po tri loke, ki so prostor delili v tri ladje. Kakšni so bili ti loki, vizitacijski opisi, žal, ne povedo, morali pa so biti povsem jasno oblikovani, da so jih vizitatorji posebej omenili. Cerkev je imela tri med seboj ločene »kore« ali prezbiterije kot zaključke vsake od treh vzdolžnih ladij. Sme-li bi sklepati, da so bili gotskega izvora in oblik, zlasti srednji kor s svojimi velikimi merami in kar štirimi okni.

Kakor pričajo vizitacijski opisi, je torej v Lescah še ob koncu 17. stoletja stala poznogotska cerkev s prostorno, domala kvadratično tridelno ladjo, pokrito v vseh treh ladjah z ravnimi lesenimi stropi. Stranski ladji sta bili verjetno ožji in tudi nekoliko nižji od srednje ladje, vendar ne toliko, da bi bila stavba imela bazilikalno osvetljava. Zato pa je bila lahko pokrita z enotno, dvo-kapno streho. Za pozno gotiko je značilen ladijski tloris v obliki kvadrata, kakor ga imajo tudi obokane poznogotske triladijske dvorane gorenjske skupine, ravni leseni stropi pa v tem času tudi niso bili nobena novost, saj so se pojavljali še celo kasneje, ko se je gotsko občutje za oblikovanje prostora še bolj prevesilo v novi čas (Dvor pri Polhovem Gradcu). Triladijska zasnova je božjepotnim potrebam dobro ustrezala, saj jo poznajo tudi druge gotske cerkve (Crngrob, Ptujška gora, Brunk, Prapreče, Sveta gora pri Gorici, Trije kralji v Slovenskih goricah itd.). Tudi trije kori ali oltarni prostori so v skladu z romarskimi potrebami, saj so omogočali večje število ali celo hkratne maše ob večjih Marijinih praznikih, ko se je v Lescah pri Naši ljubi Gospe zbiralo veliko ljudstva. Tako obsežno zasnovo, kakor jo je imela leška cerkev ob koncu srednjega veka, upravičujejo lahko le potrebe ene najstarejših slovenskih Marijinih božjih poti, saj so bile Lesce sicer vse do leta 1787 le radovljiska podružnica.

Danes kaže cerkev od zunaj in zlasti še v notranjosti pretežno baročno podobo. Ob ohranitvi tlorisa in okvirnih sten ladje so v zrelem baroku temeljito prezidali vso njeno notranjo arhitekturo, odstranili so tri gotske kore in jih zamenjali z enim samim baročnim prezbiterijem, ki je v tlorisu kvadrat s ponesetimi ogli, spremljata pa ga dva nižja stranska prostora. Velik ladijski kvadrat je z močnimi slopi in s polkrožnimi loki med njimi spet razdeljen na tri ladje, katerih občutno širša in višja srednja je banjasto obokana, obe stranski pa z baročnimi križnimi oboki. Južna ladja je v prostoru za cel meter ožja od severne, kar zelo verjetno ni napaka v baročnem načrtovanju. Morda izhaja ta nepravilnost celo iz prejšnje cerkve, saj spremlja gotski podzidek ne le vso južno steno ladje, temveč oklepa tudi zdaj nizek prostor južno od prezbiterija. Ali ne gre morda celo za ostanek južnega kora, v katerem je bil po pričevanju vizitacij v 17. stoletju oltar sv. Andreja in imenuje vizitator takratno južno ladjo kar Andrejeva kapela? Vendar to le mimogrede.

Barokizacija cerkve torej ni bila izvedena že v 17. stoletju, kakor so jo terjali vizitatorji, temveč očitno šele na prelomu stoletij in na začetku naslednjih sto let. O tem je nekatere podatke iz arhiva zbral za stavbarstvo vneti leški župnik Franc Avsec in jih v pismu z dne 18. 12. 1923 sporočil svojemu prijatelju Viktorju Steski.⁹ Iz cerkvenih računov je namreč mogoče razbrati, da še leta 1734 cerkev ni bila v celoti obokana, 27. avgusta 1743 pa jo je posvetil ljubljanski škof Ernest Amadej grof Attems. Na dokončanje baročne prezidave se go-

Sl. 12. Lesce — zazidani zahodni portal zgodnjegotske cerkve s fresko v timpanonu
 Fig. 12 Lesce — walled up west portal of the early Gothic church with a fresco in the tympanum

tovo nanaša tudi letnica 1737 na glavnem portalu iz leta 1665, ki so ga tedaj baročno dopolnili. Prezidani ladji so namesto treh korov, ki so jih odstranili, prizidali tudi nov prezbiterij, ki ga je leta 1736 s freskami poslikal Frančišek Jelovšek.

Kar zadeva srednjeveške prednice in stavbno zgodovino zdajšnje leške cerkve, lahko z dosedanjim znanjem, ki se ne opira na nobena prejšnja dela, na kratko povzamemo:

1. V 12. stoletju omenjena Nantwinova lesena kapela je brez sledu izginila.
2. Tudi od njene zidane naslednice iz druge polovice 12. stoletja, ki je bila torej romanska, se v sedanji cerkvi ni ohranilo nič vidnega. Zelo verjetno bi zadeli na njene temelje, če bi se kdaj ponudila priložnost za raziskavo tal pod tlakom sedanje cerkve.
3. V južni steni in v južnem delu zahodne fasade sedanje stavbe so ohranjeni zidovi enoladijske gotske cerkve iz 14. stoletja, ki ji pripada gotski portal s sočasno fresko v timpanonu.
4. V pozni gotiki so enoladijsko zgodnjegotsko cerkev močno povečali proti severu. Imela je tri ravno krite ladje in tri kore, kakor jo opisujejo še vizitacije v 17. stoletju.
5. Ob ohranitvi okvirnih sten te poznogotske cerkve so njeno notranjščino v 18. stoletju temeljito barokizirali, kakor jo danes vidimo, namesto treh ločenih korov pa so pozidali sedanji baročni prezbiterij.

Umetnostnozgodovinska literatura o leški cerkvi je nenavadno skromna. Njenih starejših stoletij se ni doslej še nihče loteval. Poleg arhivskega podatka o leseni kapeli iz 12. stoletja je doslej posegel najdlje nazaj Franc Avsec, ko je objavil izvirno listino z dne 29. decembra 1522 o zidanju sedanjega samostoj-

nega zvonika južno od prezbiterija¹⁰. Zahtevno delo je prevzel domači stavbni mojster Gašper Škofic. Tedaj so zvonik postavili le do višine 14 m, potem pa so delo ustavili. Na sedanjo višino so zvonik nadzidali komaj leta 1664. — V tem sestavku je Avsec, ki je bil sam vnet stavbenik in stavbni zgodovinar, tudi zapisal, da je prejšnji zvonik stal ob zahodnem pročelju cerkve, da ga je porušil potres leta 1512. in da njegova »vzhodna stena še stoji kot del sedanjega pročelja cerkve.« Tudi to je opazil, da je v sedanji barokizirani stavbi od prejšnje, še srednjeveške cerkve, »ostala le južna stena in del pročelja.« To je pa tudi domala vse, kar premore strokovna literatura o stavbni podobi leške cerkve. Ne

Sl. 13. Lesce — freska Marije z Jezusom v timpanonu zahodnega portala zgodnjegotske cerkve

Fig. 13 Lesce — Fresco of the Virgin Mary with the child in the tympanum of the west portal of the early Gothic church

najdemo je niti v delih o našem gotskem stavbarstvu niti o arhitekturi domačega baroka, čemur se čudimo še toliko bolj, ker je barok zlasti v notranjščini prevladujoči slog naše cerkve in se kaže celo z ambiciozno triladijsko prostornino.

Poleg doslej opisanih novih ugotovitev, ki z večjo ali manjšo verjetnostjo nakazujejo stavbno zgodovino laške cerkve, pa je bilo ob obnovitvenih delih najpomembnejše odkritje stenska slikarija v nadvratnem čelu glavnega portala zgodnjegotske cerkve iz 14. stoletja. Portalno ostenje je zaradi kasneje vzdanega in danes podrtega zvonika v levem delu uničeno, poslikani timpanon pa je tudi na tej strani razen obrobe v celoti ohranjen. Portal je šilast, njegovo ostenje pa je profilirano s palico med dvema žleboma. Timpanon sloni na vsaki strani na plitvi konzolasti pazduhi. Šilasti zgornji rob spremlja svetlo okraša bordura s temnejšim patroniranim vzorcem, poslikano polje pa obroblja opečno rdeča črta. Šilasto zaključeno polje zavzema po največji mogoči višini in širini frontalno postavljen prečni sedež z naslonjalom, ves okrašen z gotsko motiviko. Ta leseni prestol stoji na nizkem podiju, ki je spredaj značilno zobčasto izrezan. Podij stoji na gladki zeleni ploskvi tal, za katerimi se dviga rdečkasto in modro gladko ozadje, tako da prizorišče prostorsko ni opredeljeno. Tudi v globinskih skrajšavah stranic bogatega sedeža si slikar še ni znal pomagati s pravo perspektivo, ki je večinoma še »obrnjena«. Sredi sedeža sedi Mati božja, oblečena v vijolično haljo in ogrnjena z belim, svetlo zeleno podšitim ogrinjalom. V spuščeni levici drži zeleno vejico s tremi rdečimi cvetovi, z desnico pa opira Dete, ki sedi ob njej na podloženem ogrinjalu. Mati in otrok imata gladka rumena nimba, Dete pa drži z desnico konec napisnega traku, ki se spušča mimo sedeža proti levemu spodnjemu kotu poslikane ploskve. Goli deli teles, zlasti oba obraza, so izrazito plastično modelirani, oči se na strani močno mandljasto potegnejo in ožijo, zlasti Marijini lasje v vijugastih kodrih obkrožajo njen hoteno lepi obraz. Prazen prostor zelenih tal desno ob sedežu kakor iz srednjeveškega strahu pred praznino dekorativno zapolnjuje z belo barvo v gotski majuskuli izrisani štirivrstični napis:

.NICHOLAVS.
.ET. STEFANVS
.DE GORICIA.PIN
SIT

Upodobitev Naše Ljube Gospe na nadvratnem timpanonu glavnega portala laške zgodnjegotske cerkve je slogovno zelo zgovorna in izrazita. Vsi momenti od »brezprostornega« prizorišča prek narobe usmerjene perspektive gotsko okrašenega lesenega prestola s cikcakastim podijem do modelacije obrazov, valovitih zlatih las in lahkotnega barvnega tria rumene, svetlo zelene in svetlo vijolične barve so značilni za t. i. furlansko slikarstvo, ki so ga k nam od konca 14. stoletja dalje prinašali potujoči slikarji, izšolani pod vplivom italijanskega trecenteskega slikarstva. Zdi se, da sodi naša slikarija med doslej znanimi spomeniki tega slikarstva na Gorenjskem med zgodnejše primerke, saj deluje v vseh svojih slogovno tako izrazitih sestavinah še močno »italijansko«. Verjetno bi jo smeli postaviti še v 14. stoletje, morda okrog 1370/80. Posebno ceno pa daje naši freski napis, ki kot doslej prva znana signatura na kakšni naši

»furlanski« poslikavi navaja kot slikarja Nikolaja in Štefana iz Gorice. Pravo-pisne posebnosti (Stefanus namesto Stephanus, pinsit namesto pinxit ali pinxerunt) navajajo na misel, da gre za domačina, ki sta v svojo vulgarno latinščino vpletla lokalne romanizme, povzete iz italijanščine oz. furlanščine. Italijansko poreklo teh in podobnih slikarij, ki smo ga doslej le slutili in domnevali, je s tem napisom in z navedbo domačega kraja Gorice (de Goricia) prvokrat tudi povsem določno potrjeno. Dejstvo, da sta na razmeroma majhni sliki podpisana kar dva slikarja, Nikolaj in Štefan, navaja na misel, da je bila naša upodobitev Marije z Jezusom nad vhodnimi vrati v zahodni fasadi morda le zaključek nekega velikega slikarskega dela, ki sta ga na tej cerkvi opravila. Celó zelo verjetno je, da sta poprej poslikala ves njen gotski prezbiterij, ki je bil v tem času lahko le kratki kor, če ne vsaj še kakšne izbrane stenske ploskve v ladji, morda v zvezi s stranskimi oltarji. Seveda pa je to danes vse izgubljeno in uničeno, odkar sta najprej pozna gotika in za njo še barok tudi v Lescah tako temeljito pospravila s srednjim vekom in si po svoje priredila leško hišo božjo.

V signaturi omenjena Gorica, od koder sta prišla naša popotna slikarja in kjer sta zelo verjetno imela svojo slikarsko delavnico, sicer ni v Furlaniji, vendar je tako blizu nje, da njunega porekla in umetnosti ne kaže ločevati od pojma »furlanskega slikarstva«, ki je v naši strokovni literaturi že dovolj znan in udomačen. Lahko bi morda celo pomislili na to, da je bila v 14. stoletju Gorica kot domače mesto naših dveh slikarjev, ki ga celo v podpisu omenjata, nekakšno drugotno središče in novo izhodišče tega slikarstva z glavnim izhodiščem v furlanskem Vidmu, ki je od Gorice oddaljen komaj dobrih 40 km.

Kako je to izrazito italijansko slikarstvo prišlo v našo neposredno zahodno sosesčino in od tam s potujočimi slikarji po trgovskih poteh ne le v osrednjo Slovenijo, zlasti na Gorenjsko, marveč osamljeno celo do njenih vzhodnih po-

Sl. 14. Lesce — signatura slikarjev Nikolaja in Štefana iz Gorice na freski v timpanonu gotskega portala

Fig. 14. Lesce — Signature of the painters Nicholas and Steven from Gorizia on the fresco of the Gothic portal

krajin? Zdi se, da je eno poglavitnih izhodišč furlanskega slikarstva v 14. stoletju osebnost slikarja Vitala da Bologna, ki je sredi 14. stoletja s svojim delom seznanil to skrajno severovzhodno italijansko pokrajino z novostmi in dosežki pogiottovskega slikarstva v vodilnih italijanskih deželah. Od leta 1348 do 1350 je Vitale dokumentiran v Vidmu, kjer je poslikal obok Nikolajeve kapele v stolnici. Tamkajšnji mestni očetje, ki so znali ceniti umetnost, so se verjetno zelo dobro zavedali, kako uglednega mojstra so pridobili, in so bržčas napravili vse, da bi ga zadržali. Po vsej verjetnosti je Vitale dlje ostal v Vidmu in je v svoji delavnici izučil slikarje, ki so sprejeli in nadaljevali njegovo delo in novi način slikanja. Ali ne bi bilo mogoče, da sta iz njegove delavnice izšla tudi slikarja Nikolaj in Štefan, se naselila v bližnji Gorici, ki je imela poleg slovenskih domačinov in Nemcev tudi velik pritok Italijanov in Furlanov, in stav tem narodnostno že takrat mešanemu mestu ustanovila svojo lastno slikarsko delavnico, ki je dobivala naročila tudi daleč iz slovenskega zaledja?

Slikarske novosti Vitala, s katerimi je seznanil Furlanijo, so očitno odmevale v njegovem umetniškem nasledstvu še dolga desetletja. Pri tem so njegovi posnemovalci ubirali tudi svoja osebna umetnostna pota, vendar se v vseh njihovih delih ohranjajo značilnosti Vitalovega slikarstva, bodisi v lahkotnem koloritu, v jasni risbi ali v značilnem modeliranju oblin, s katerim so soustvarjali t. i. gotski plastični slog tudi v zgodovini slovenskega srednjeveškega stenskega slikarstva in v njegovi »furlanski« različici. Vitalovo nasledstvo v furlanskem slikarstvu bi skoraj lahko označili za »vitalizem«, tako je v vsej drugi polovici 14. stoletja in še v prvih desetletjih naslednjega odmevalo slikarstvo velikega Bolonjčana.¹¹ V tej luči ima freska nad zdaj zazidanim gotskim vhodom v zahodni fasadi leške cerkve kar ključni pomen za italijansko oz. »furlansko« smer v našem gotskem stenskem srednjeveškem slikarstvu. Zlasti z njo so se doslej umetnostno precej anonimne Lesce uvrstile na vidnejše mesto v naši umetnostni spomeniški posesti.

OPOMBE

1. Steletovi popotni zapiski XCVIII z dne 6. 5. 1920, SAZU. — 2. F. Kos: *Gradivo za zgodovino Slovencev IV*, št. 542: »Nantwinus s. Ingenuwini famulus... in prediolo meo, quod Sclauonica lingua Lezeza vocatur, capellam de lignis antiquitus edificatam in honore Sancte Marie... alia ibi de lapidibus...« — 3. M. Kos: *Gradivo za historično topografijo Slovenije I*, Ljubljana 1975, 314. — 4. Tako npr. 24. avgusta 1389 »ecclesie seu capelle in Lescha«; 10. maja 1398 »in der chappeln Lescz«; pa spet leta 1436 »Vnser frawn huben zu Lescz« — M. Kos: *Gradivo za historično topografijo Slovenije I*, Ljubljana 1975, 314. — 5. F. Avsec: *Zvonik Naše Ljube Gospe v Lescah*, ZUZ IV, 1924, 194. — 6. »... venit ad Ecclesiam B. Virginis in qua tres chori reperti. In primo ad dextram intrantis est altare ipsi Beatae Virgini dicatum et consecratum... In cornu evangelij super sacristiam est alter chorus et in eo altare consecratum et dicatum divo Joa. Baptistae... 4. Altare est in 3. Choro ad sinistram intrantium Sto. Andreae sacrum... Ordinavit... 2. Ecclesia tota si fieri potest in meliorem formam redigatur, ita ut sit unicus chorus cum altari in medio et deinde alia duo altaria q. beneficiata sunt hinc inde aedificari.« — *Vizitacijski protokol dne 13. septembra 1631*, str. 241—242, ŠALj. — 7. *Visitatio filialium ecclesiarum parochiae Rattmanstorffensis facta est per Mgrum Philippum Terpin...*, *Visitatio ecclesiae Bmae. Virginis Mariae in Leess*, Anno 1657 die 13 Mensis May, KAL 22/15. »... A parte Evangelij sub scalas, quibus ad capellam ascenditur, est

fenestella... 4. Altare, quod est in capella super fornix sacristiae erecta... erat divo Joanni Baptistae dicatum... Est alias capella pulchra cum fornice firmo... fenestram habet unicam retro altaris iconem, satis lucidam... 5. Altare S. Andreae apostoli, quod est in tertio choro... Mandatum ut cum hic chorus in fornice ruptus sit et obscurissimus, quippe cum unicam habet fenestram et hanc retro altaris iconem, et humidissimus. Chorus principalis huius ecclesiae, quo ad fabricam, est bene constitutus... habet quatuor fenestras sufficienter illuminantes... Fornicem habet integrum et firmum... Chori altitudo est 23 cubitorum, latitudo 13, longitudo vero 18 cubitorum, a lateribus sunt duo vetera sedilia, quorum id quod est a parte epistolae habet septem stalla, alterum e regione habet stalla 4. Corpus sive navis ecclesiae longa est 43 cubitorum, lata 42, alta 26 cubitorum, muris omnibus firmis et bene mundis; dividitur in tres partes, ab utroque latere duabus columnis intermedijs in tres arcus discriminatur, habeat quasi capellas a lateribus duas videlicet S. Catharinae et e regione S. Andreae. Portas habet tres, quarum nulla habet concham lapideam pro aqua benedicta. Fenestras duas amplas habet a lateribus portae maioris in loco eminenti, alias sed inaequales a lateribus, sufficienter tamen illuminantes, nulla illarum est aperibilis. Laqueare per totam ecclesiam est de asseribus picturatis praeter capellas, quae rudibus asseribus nulla pictura illustratis per totum sibi correspondentem tractum contabulatae. In medio ecclesiae trabe lignea fulcitur tabulatum sine laqueare. Campanille est separatum ab Ecclesia, in turri firma, in qua sunt tres campanae omnes consecratae. Tectum ecclesiae pro magnitudine fabricae vastum ut cumque firmum. Sacristia à latere epistolae ex choro maiori, firma, cum fornice firmo constructa est... « — 8. » Visitavit fabricam Ecclesiae, quam reperit cum tribus Choris constructam, primus est BMV cum quatuor amplis fenestris... Alter Chorus est quasi in medio Ecclesiae supra Sacristiae fornix constructus, in quo est Capella nunc S. Antonij de Padua, est etiam cum fornice et 3 fenestris provisus. Tertius Chorus fuit S. Andreae, propter humiditatem et obscuritatem nimiam desertus... Corpus Ecclesiae est amplum et firmum, habet praeter plures fenestellas duas amplas e regione sibi correspondentes et bene provisus fenestras et similes duas versus occidentem. Habet tres portas... Visitavit sacristiam quam reperit firmam, fornice illius columna lapidea sustentata... Habent praeterea novum Campanile constructum 1664 altitudinis cubitorum 51, altitudinis vero solius tecti etiam 50 cubitorum... « — 9. V. Steska: Štiri pisma župnika Franca Avsca, ZUZ XX, 1944, 137. — 10. F. Avsec: Zvonik Naše Ljube Gospe v Lescah, ZUZ IV, 1924, 194. — 11. Prim. F. Stelè: Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja, Ljubljana 1969, 136, 120; isti: Gotsko stensko slikarstvo, Ljubljana 1972, XI, Ars Sloveniae; isti: Die friulanische Gruppe in der gotischen Wandmalerei Sloweniens, Festschrift Karl M. Swoboda zum 28. 1. 1959, Wien 1959; isti: La corrente friulana nella pittura murale gotica slovena, I^o Convegno internazionale di storici dell'arte..., Udine 19—27 maggio 1970, 48—52; A. Rizzi: Problemi della pittura trecentesca in Friuli, Sot la nape, julij—september, Udine 1957.

AVTENTIČNOST »AVTENTIČNIH« SPOMENIKOV NOB

(Prispevek k metodologiji varstva)

Ivan Komelj

POVZETEK

Spomeniki ljudske revolucije ali, v ožjem smislu, spomeniki narodnoosvobodilne borbe, so posebna vrsta kulturnih in še posebej zgodovinskih spomenikov. Povsem upravičeno jih je spomeniškovarstvena zakonodaja v Sloveniji še posebno poudarjala. Posebnost ni samo v njihovi razmeroma ozki časovni omejitvi in vsebinski opredelitvi. Posebnost je tudi njihov izrazito spominski, pietetni in simbolni značaj. Zgodovinska pričevalnost, spomeniške lastnosti določajo zgodovinska dogajanja in ne materialne lastnosti, kot je to primer pri stavbnih, likovnih in podobnih spomenikih. Vendar pa to ne bi pomenilo, da jih ne bi ohranjali tudi kot izvirne materialne dokumente iz zgodovinskega obdobja naše ljudske revolucije. Pri opredeljevanju zgodovinskih sestavin ali lastnosti se najprej postavlja vprašanje, ali je njihova zgodovinska lastnost povezana z nastankom spomenika, ali pa je drugače pridobljena oziroma ugotovljena. Gre namreč preprosto za to, kdaj sploh moramo ali moramo ohranjati in vzdrževati tudi njihovo izvirno stanje. To velja še posebej, kadar gre za posamične spomenike, skupine spomenikov ali celotno območje v urbaniziranem ali v naravnem okolju in kadar je tako okolje eno njihovih pglavlnih spomeniških sestavin.

THE AUTHENTICITY OF THE
"AUTHENTIC" NATIONAL
LIBERATION WAR MONUMENTS

The author deals with the methods of conservation of monuments from the people's revolution period, and of monuments from the National Liberation War in particular. These monuments have a specific character which demands specific treatment of the problems of their protection. Their memorial as well as symbolic character must be taken into account together with the role they perform today in their often essentially altered environment.

Spomeniki ljudske revolucije ali, ožje, spomeniki narodnoosvobodilnega boja so posebna vrsta kulturnih in še posebej zgodovinskih spomenikov. Spomeniškovarstvena zakonodaja v Sloveniji jih je povsem upravičeno še posebno poudarjala. Posebnost ni samo v njihovi razmeroma ozki časovni omejitvi in vsebinski opredelitvi. Posebnost je tudi njihov izrazito spominski, pietetni in

simbolni značaj. Zgodovinsko pričevalnost in spomeniške lastnosti jim določajo zgodovinska dogajanja in ne materialne lastnosti, kot velja za stavbne, likovne in podobne spomenike. Vendar pa to ne pomeni, da jih ne bi ohranjali tudi kot izvirne materialne dokumente iz zgodovinskega obdobja naše ljudske revolucije. Pri opredeljevanju zgodovinskih sestavin ali lastnosti se najprej zastavlja vprašanje, ali so povezane z nastankom spomenika ali pa so drugače pridobljene oziroma ugotovljene. Gre namreč za to, kdaj sploh moremo ali moramo ohranjati in vzdrževati tudi njihovo izvirno stanje. To velja še posebno tedaj, ko gre za posamične spomenike, skupine spomenikov ali celotno območje v urbaniziranem ali naravnem okolju in kadar je tako okolje ena pglavitnih spomeniških sestavin.

Opredeljena izročila, tj. materialne dokumente ali sploh materialno dediščino, namreč vzdržujemo in ohranjamo s konkretnimi zavarovalnimi, fizičnimi in predvsem gradbenimi posegi. Lahko pa jih tudi posredno ohranjamo in nanje opozarjamo tudi z ustreznimi ponazorili, besedili, spomeniki ali spominskimi znamenji. Skratka, kadar govorimo o zgodovinski dediščini naše ljudske revolucije, govorimo predvsem o materialnih ostalinah ali dokumentih, pa naj bodo to izvirni spomeniki v najožjem pomenu ali pa spominski spomeniki — pomniki, ki smo jih postavljali v čast in spomin na revolucijo.

Ker so spomeniki ljudske revolucije posebna vrsta kulturnih in še posebej zgodovinskih spomenikov, je treba zanje izdelati tudi ustrezno metodologijo varovanja. Tako metodologijo, ki bi zagotavljala varovanje zgodovinske dokumentarnosti, če je to ena njenih temeljnih lastnosti, na drugi strani pa skrbela za primerno označitev zgodovinskega dogodka, če postane taka zgodovinska lastnost očitna šele z razglasitvijo ali zaznamovanjem.

Termin *av t e n t i č n i s p o m e n i k* smo doslej, in ga bomo bržčas tudi v prihodnosti, uporabljali predvsem za tiste objekte, nepremične predmete, ki so najtesneje povezani z ljudsko revolucijo in so tudi nastali zaradi nje. Njihova funkcija je bila navadno praktično uporabna. Zanje so značilne nekatere zunanje lastnosti, ki kažejo na iznajdljivost, konspirativnost, premišljeno izbiro lokacije, improvizirano, vendar domišljeno gradnjo z značilno tehniko in materialom. Pri takem objektu ali skupini objektov je najprej zanimivo njihovo razmerje do zemljišča in način gradnje. Objekt nam že s svojo lokacijo, zasnovno, izdelavo govori o primernosti za svojo funkcijo, ne da bi za to potrebovali še poseben komentar. Vrednost objekta je še vedno v zgodovinskem, na drugem mestu pa v materialnem pričevanju. To je odvisno tudi od stopnje ohranjenosti, redkosti, popularnosti, dostopnosti. Skratka, izraz *av t e n t i č n i n e p r e m i č n i s p o m e n i k* uporabljamo predvsem za objekte, ki so nastali v obdobju ljudske revolucije prav zaradi zahtev revolucije. To so navadno stavbni objekti: zemljanka, zidan ali vkopan bunker, urejeno skrivališče, grajen objekt, baza, bolnišnica, tiskarna, tehnika, javka. Širša zgodovinska vrednost je odvisna navadno še od vrste dejavnikov, predvsem pa od pomembnosti zgodovinskih okoliščin, ki utegnejo še dopolniti njegovo primarno rabo.

Tudi poimenovanje takih spomenikov, ki je tudi izvirno, je predvsem konspirativno: na primer baza XX, Zdenkina baraka, tiskarna Urška, tiskarna Slovenija, bolnišnica Franja, bolnišnica Pavla itd. Številnejša je naslednja skupina avtentičnih spomenikov: to so prostori, stavbe, mesta, zemljišča, ki so po-

sredno ali neposredno povezani z zgodovinskimi dogajanjem. Zgodovinska lastnost je pri njih navadno pridobljena. To lastnost si je spomenik navadno pridobil šele z uporabo oziroma v stiku z zgodovino. V to skupino navadno štejemo prostore, objekte, v katerih so bili pomembnejši sestanki, konference, srečanja. Sem štejemo tudi rojstne hiše ali hiše smrti udeležencev revolucije, stavbe, v katerih so bili sedeži oblastnih organov, vojaških štabov; to so lahko prostori, kjer so streljali talce, prostori ali objekti, v katerih so potekala mučenja, območja vojaških spopadov, ofenziv, taktičnih pohodov itd. Sem štejemo tudi prostore, objekte, zemljišča, povezane z enkratnimi dogodki, itd. Torej smemo upravičeno govoriti o spomenikih, ki so stopili v zgodovino šele v stiku z zgodovinskimi dogodki ali sploh z revolucionarnim gibanjem. Niso jih postavili z namenom, da bodo spomeniki. Navadno nimajo nobene druge ali izrazito drugačne izvirne lastnosti, to je lahko mlin, žaga, zidanica, stanovanjska hiša, vila ali stanovanjski blok, ulica, grad, cerkev, grapa, boršt, gozd, planina. Za razliko od primarnih avtentičnih jih poimenujemo navadno z lastniškimi, ledinskimi ali sploh geografskimi imeni: Joštov mlin, Berličeva domačija, Zidanškova zidanica, Jelenov žleb, Osankarica, Polhograjski dolomiti, Rog itd. Šele z ustreznim zaznamovanjem, namestitvijo plošče, postavitvijo spomenika, spominskega znamenja, ureditvijo okolice, spominske sobe ali muzejske zbirke stopi pred nas njihova zgodovinska ali spominska pričevalnost. Skratka, tak spomenik ali spomeniški objekt potrebuje ponazorilo ali terja celo posebno ureditev. To ga ločuje od drugih objektov in ga, iz siceršnje anonimnosti, umešča v našo zavest.

Izraz avtentični bi lahko podomačili s pristni, izvirni, nepokvarjen iz časa. Skratka, gre vselej za tiste vidne, razpoznavne, ohranjene značilne in predvsem izvirne lastnosti ali sestavine, ki objekt — navadno je to stavba — identificirajo v obliki, času, funkciji, vrednosti in pomenu, ki ga je imel v času, ko je nastal ali je »stopil« v zgodovino. To najprej pomeni, da je ohranjenost njegove fizične oblike tista sestavina ali značilnost, ki ga opredeljuje za avtentični ali izvirni spomenik. Izvirnost — govorimo teoretično — bi torej veljala za ožji objekt sam na sebi, širše okolje ali celotno zemljiško območje. Morda bi to veljalo celo za stopnjo ohranjenosti, če ta dokumentira ali spominja na neki zgodovinski dogodek, na primer na vojaško akcijo. Za tisto skupino »avtentičnih spomenikov«, ki so nastali v zgodovinskem času prav zaradi zgodovinskega dogajanja in jih, kot stavbni tip z določeno funkcijo v izrednih razmerah, štejemo za posebno značilnost ali posebnost, je obvezno načelo varovanja, ohranjevanja ali vzdrževanja v izvorni obliki. Skrbeti bi morali za vse tiste nujne vzdrževalne, pa tudi sanacijske ali podobne ukrepe, ki bi zagotavljali nadaljnje ohranjevanje izvirnih, pristnih oblik in okolja. Tu gre v prvi vrsti za ustrezne tehnično-preventivne zavarovalne ukrepe, ki zadevajo sam objekt, in za ustrezne varovalne režime, ki zagotavljajo varovanje in vzdrževanje primarnega okolja. V praksi bi to pomenilo vzdrževanje tiste normalne rabe kot v času, ko je objekt nastal ali deloval.

Bolj številni pa so tisti primeri (na tisoče jih je), ki se posredno vežejo na zgodovinsko dogajanje ljudske revolucije. To so spomeniki, ki se nanjo — bodisi da gre za objekte, prostore ali zemljišča — posredno vežejo le kot spomin ali dokument. Gre za stavbe in zemljišča, ki so zunanji okvir nekega političnega

dogodka, odločitve ali sploh akcije, za objekte ali zemljišča z vrsto pomenov. Na primer: Kočevski Rog — roška ofenziva, roška deklaracija. Nadalje gre tu za pričevanje o celovitosti zgodovinskega dogajanja v ožjem in splošnem pomenu, ki obsega vse pojave, od graditve oblasti do oboroženih spopadov, političnih odločitev, uličnih demonstracij, kulturnih manifestacij in podobnega. Vse to je sicer lahko vezano na materialne ostaline, vendar te niso vselej bistvene, so le zunanji okvir dogodkov.

Tudi pri takih spomenikih ali dogodkih bi se lahko načelno odločali za ohranjanje izvornosti objektov — navadno so to stavbe —, prostorov, zemljišča. Taka stavba, prostor ali zemljišče, ki se vežejo na določen dogodek, bodisi da gre za politično akcijo ali odločitev, bojišče, prizorišče streljanja talcev, bi ostali anonimni, sčasoma bi zatonili v pozabo, če jih ne bi s posebnim označevanjem ponovno obudili v zgodovino in njihovega pomena označili ali ga s primerno preureditvijo privzdignili v slavnostno, slovesno, vidno monumentalno obliko. Skratka, poseg v tak prostor je neizogiben. Vprašanje je le, v kolikšni meri je avtentičen! Nesporno je, da z ureditvenimi posegi, s spomeniško ali sploh vidno predstavitvijo v celoti ali samo v delu avtentičnega prostora vračamo zgodovinskemu prostoru njegovo zgodovinsko vrednost in razsežnost, ki bi jo sicer izgubili in bi se izgubljala tudi v naši zavesti.

Spomeniška prezentacija zgodovinskega prostora bo torej neredko preglasila izvornost ali avtentičnost zgodovinskega zemljišča. Vendar se bo v nadaljnjem procesu našega dožemanja zgodovinsko prizorišče nazadnje poistovetilo s spomeniško ureditvijo.

OPOMBA

Besedilo je bilo pripravljeno za posvetovanje v Kumrovcu (maj 1984). Na posvetovanju se je tematika razpravljana razširila.

NEKATERI VIDIKI SODELOVANJA SPOMENIŠKOVARSTVENE DEJAVNOSTI V URBANISTIČNEM IN PROSTORSKEM NAČRTOVANJU

Jelka Pirkovič-Kocbek

SOME ASPECTS OF THE
INCLUSION OF THE MONUMENT
CONSERVATION
ACTIVITY INTO URBAN AND
LANDSCAPE PLANNING

POVZETEK

Prikaz organiziranosti spomeniškovarstvene službe in glavnih problemov v njenem sodelovanju v načrtovalskih postopkih.

The article gives an account of the organization of the monument conservation service, and an estimation of the key problems concerning the cooperation in the planning procedures.

Regijska organiziranost zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine

Zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine so delovne organizacije, ki opravljajo strokovna (in deloma upravna) dela na področju varstva naravne in kulturne dediščine za občine, ki so njihove ustanoviteljice. Torej je delovanje zavodov omejeno na ozemlje občin ustanoviteljic.

Teritorialna razdelitev pristojnosti zavodov izvira iz razmer, v katerih so bili zavodi ustanovljeni v začetku šestdesetih let (tedaj so ustanavljali tudi zavode za urbanizem kot specializirane organizacije za izdelovanje urbanistične dokumentacije). Zakonsko podlago za ustanavljanje obeh vrst zavodov sta dala leta 1958 sprejeta zakona o urbanističnih projektih in o varstvu kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti.¹

Po tem letu so ustanovili šest zavodov za spomeniško varstvo, medtem ko je bila mreža urbanističnih zavodov organizirana le deloma. Kot posebni organizaciji sta bila ustanovljena samo Ljubljanski urbanistični zavod in Zavod za urbanizem Maribor, večino urbanističnih nalog pa so še naprej opravljale projektantske organizacije (npr. Projektivni atelje Ljubljana, Region Brežice, Invest biro Koper). Slednje so se začele ukvarjati z urbanizmom šele pozneje, projektiranje pa je še vedno njihova glavna naloga.

Med posamičnimi zavodi in organizacijami tudi ni bila izpeljana ostra ozemeljska delitev, temveč so se meje njihovih »teritorijev« stalno spreminjale in se še spreminjajo.

Mreža spomeniškovarstvenih zavodov je bila že v začetku bolj trdno formalizirana in institucionalizirana. Kmalu po letu 1960 so bili ustanovljeni vsi zavodi, razen novomeškega. Reči je treba, da so potekale resne priprave za ustanovitev tega zavoda, vendar niso obrodile sadov, ker je bil leta 1962 novomeški okraj ukinjen.

S tem smo že povedali, da je prav razdelitev na okraje določila število in prostorsko razporeditev zavodov za spomeniško varstvo: v začetku šestdesetih let je bilo v Sloveniji osem okrajev — vsi razen novomeškega in murskosoboškega — so dobili svoje zavode. Razlog za to, da ni bil ustanovljen prvi, smo že omenili, okraj Murska Sobota pa je obsegal najbolj nerazvito območje Slovenije in zato tam ni bilo gmotnih možnosti za organiziranje posebne spomeniškovarstvene službe. V koprskem okraju je deloval zavod s sedežem v Piranu.

Regijska organiziranost zavodov torej temelji na razdelitvi SR Slovenije na nekdanje okraje. Ker so jih nekaj razpustili že pred dokončno ukinitvijo okrajev, so bila tako nastala »nikogaršnja« območja bolj po naključju kot na podlagi resnejšega premisleka priključena k temu ali onemu zavodu. Nesmiselno je npr., da so občine Sevnica, Hrastnik in Trbovlje zdaj pod celjskim zavodom, medtem ko je za občino Zagorje pristojen ljubljanski.

Osnovna mreža zavodov je bila tako vzpostavljena, spreminjala se je le toliko, kolikor so se spreminjale meje občin. Največja sprememba je nastala le v zadnjem času: leta 1980 so namreč v Zavodu za družbeno planiranje Novo mesto oblikovali delovno skupino za varstvo naravne in kulturne dediščine. 1983 pa je postala samostojen zavod. Ta v grobem obsega ozemlje starega novomeškega okraja razen občine Krško. Ta občina za zdaj ni pristopila k ustanovitvenemu aktu novomeškega zavoda, ker niso hoteli prekiniti stalnosti strokovnega dela, ki je v velikem obsegu vezano na določenega strokovnega delavca in njegovo poznavanje terena.

Danes je torej v Sloveniji sedem zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine. Jasno je, da razen novomeškega in piranskega, delujejo zavodi na izredno velikih ozemljih, ki jih je fizično težko obvladovati. Zato je spomeniškovarstvena dejavnost najbolj uspešna v območjih, ki so bliže središč, manj učinkovita pa je v »obrobnih« krajih, ki povrh vsega ponavadi sodijo tudi v gospodarsko manj razvita območja.

Smotrno bi bilo tudi izvesti delno ozemeljsko reorganizacijo zavodov, da bi lahko delovali v bolj zaokroženih regijskih mejah; s tem bi odpravili nesmotrno drobitev regij na več spomeniškovarstvenih območij (primer revirskih občin).

Poudariti je treba, da so ves čas svojega obstoja zavodi zavestno potrjevali svojo regijsko vlogo in so se odločno postavili po robu partikularističnim težnjam občin, med katerimi so nekatere skušale ustanovljati svojo spomeniško službo. Le regijska organiziranost namreč omogoča službi, da si ustvari takšno kadrovsko zasedbo in takšne delovne razmere, ki omogočajo interdisciplinarno delo in vsestransko obravnavanje spomeniškovarstvene problematike.

Namen, naloge in programi zavodov

Po veljavni zakonodaji opravljajo zavodi dela s področja varstva naravne in kulturne dediščine, poleg tega pa tudi »sodelujejo v postopkih družbenega planiranja v krajevnih skupnostih in občinah s stališča varovanja, razvijanja in uporabljanja naravne in kulturne dediščine in dajejo potrebno analitično oceno za planske odločitve glede nepremičnih spomenikov ali znamenitosti.«² Prav sodelovanje spomenikovarstvene službe pri teh postopkih je šibka točka v delu zavodov. Problem se bo še zaostрил, ker je sprejet novi zakon o urejanju prostora in bo treba zadostiti njegovim zahtevam po varstvu »naravnih in z delom pridobljenih vrednot človekovega okolja«. Spomeniška služba je težko kos že dosedanjim nalogam, saj ni jasne metodologije za to delovno področje in zavodi tudi nimajo posebnega strokovnega kadra zanj.

Republiški komite za kulturo je 1982 izdal Pravilnik o strokovnih in tehničnih pogojih za začetek dela organizacij za varstvo kulturne in naravne dediščine, muzejev in arhivov.³ Pravilnik pa je tako »širokosrčen«, da dopušča že zavode s tremi strokovnimi delavci, kar je mnogo premalo za uspešno delo.

Poleg zakona sta pravna podlaga za delovanje vsakega zavoda še dva akta: akt o ustanovitvi, ki ga sprejmejo občine ustanoviteljice na svojih skupščinah, in samoupravni sporazum o medsebojnih pravicah in dolžnostih ustanoviteljev. Po zakonu mora vsak zavod imeti tudi statut in druge samoupravne akte, kot jih ima vsaka organizacija združenega dela.

V praksi se kažejo največje težave v tem, da kadrovska zasedba zavodov ne ustreza vsem nalogam, ki jih službi nalaga zakon, primanjkuje predvsem strokovnih kadrov za varstvo naravne dediščine. V 66 slovenskih občinah je le 10 konzervatorjev za to področje in še ti so bili večinoma zaposleni v letu 1983. Še najboljše je stanje v mariborskem zavodu, kjer imajo tri takšne konservatorje, v Ljubljani in Celju sta po dva, v Novi Gorici, Novem mestu in Piranu pa po eden, medtem ko kranjski zavod še nima službe za varstvo naravne dediščine (l. 1983.). Optimalno bi bilo, da bi vsak zavod imel geografa, botanika, zoologa in gozdarja. V zavodih primanjkuje tudi strokovnjakov iz humanističnih ved, predvsem etnologov, in tehničnih strokovnjakov, kot so arhitekti in gradbeni tehniki.

Podatki o kadrovski strukturi v zavodih so takile: leta 1978 je bil v zavodih (vštevši Republiški zavod) zaposlen 101 delavec ali povprečno 14,3 delavca na zavod, v letu 1979 pa 109 delavcev (brez Republiškega zavoda) ali 18,1 na zavod. Od tega je bilo 57,8 % strokovnega kadra, 14,6 % delavcev iz tehničnih strok, 20,7 % administrativnih delavcev in 6,9 % drugih.⁴

Leta 1981 so bili glede na število zaposlenih zavodi razvrščeni v te skupine: trije zavodi so imeli od 6 do 10 delavcev, en zavod 11 do 20, dva pa od 21 do 30 delavcev.⁵ Skupno imajo zavodi 58 strokovnih delavcev.

Med njimi so najbolj številni umetnostni zgodovinarji, ki že od začetka delovanja konservatorske dejavnosti tvorijo njeno jedro. Tako je razumljivo, da je najmočnejši poudarek na umetnostnih spomenikih, še posebno na »reprezentančnem fondu cerkva, gradov in dvorcev ter boljših meščanskih hiš.«⁶ Tudi arheologi so v spomeniški službi dovolj dolgo in dobro zastopani. Na splošno je prav ta stroka razvila najboljšo metodologijo dela, ki je precej enotna za

vse zavode. Poleg umetnostnih zgodovinarjev in arheologov sestavljajo strokovni kader zavodov še arhitekti in etnologi, katerih vloga in delovanje v službi nista tako jasno opredeljena. O težavah pri kadrih s področja naravne dediščine smo že govorili. Na splošno obstajajo tudi velike razlike med zavodi glede usklajenosti med strokovnim delom posamičnih profilov znotraj zavodov, kaj šele da bi bilo mogoče govoriti o poenotenem načinu dela vseh zavodov.

Zavodi so imeli v letu 1975 v evidenci 29.638 spomenikov,⁷ kar je seveda ogromno število. Če se omejimo na spomenike, ki so bili vključeni v urbanistične načrte, je bilo konec leta 1976 evidentiranih 4218 spomenikov, od tega 152 arheoloških najdišč, 51 urbanih aglomeracij, 252 ruralnih aglomeracij, 213 zgodovinskih spomenikov, 496 spomenikov iz NOB in delavskega gibanja, 2268 spomenikov stanovanjskega in javnega značaja, 134 spomenikov gospodarskega značaja in 625 sakralnih spomenikov. Le 141 nepremičnih spomenikov pa je bilo zavarovanih z odločbami pristojnih zavodov za spomeniško varstvo.

Poleg tega je bilo z republiškim predpisi zavarovanih 51 naravnih znamenitosti (1 naravni park, 4 krajinski parki, 9 naravnih rezervatov, 9 naravnih spomenikov, 1 memorialni spomenik in 27 spomenikov oblikovane narave). Z občinskimi predpisi pa je bilo zavarovanih 20 drugih območij oziroma objektov naravne dediščine. V istem letu so spomeniški zavodi začeli sodelovati tudi v pripravah za prenovo starih mestnih jeder v Celju, Ptuj, Radovljici, Mariboru in Žalcu,⁸ danes pa je seznam akcij, v katerih so zavodi sodelovali pri načrtovanju prenove, še daljši: Kranj, Tržič, Škofja Loka, Izola, Ljubljana, Piran itd.

Novi zakon iz leta 1981 je spomeniški službi naložil, naj ponovno obdela spomeniški sklad, vendar tako, da le-ta ne bi bil razvrščen v kategorije, temveč v dve skupini — v spomenike in naravne znamenitosti (ki so za take razglašeni z odlokom družbenopolitične skupnosti) in kulturno ali naravno dediščino. Doslej spomeniška služba ni opravila dela, naloženega z zakonom (čl. 23). Poleg tega obstaja bojazen, da bodo tisti zavodi, ki so strokovno šibkejši in ki povrh tega delajo na ozemljih občin, v katerih ni posluha za varstvena vprašanja, krčili seznam objektov, za katere predlagajo status spomenika. Nace Šumi je o tem kritično zapisal:⁹

»Predvsem ni praktično domišljena hierarhija spomenikov oziroma dediščine. Za nacionalno kulturo gotovo niso vsi spomeniki ali vsaj vsi nivoji enako pomembni. Vendar se je po eni strani praktično pretirano zožil seznam spomenikov, ki naj bi jim posvečali posebno družbeno skrb, po drugi strani je raven obravnave tudi najpomembnejših spomenikov izenačena s skromnimi pričami. Dopustili smo, da o nacionalnih in celo o mednarodno pomembnih spomenikih odločajo na občinski ravni, ob vseh znanih primanjkljajih v kulturni razgledanosti na tej stopnji. Nedavne izgube pomembnih spomenikov ali naselbinskih celot nam zgovorno pričajo o škodljivosti takih razmer. Položaj je treba odločno izboljšati, sicer ob stabilizacijskih težavah izgubam spomeniškega fonda ni videti konca.«

Predlogi občinam za dopolnitev seznama kulturnih spomenikov so precej popolni za spomenike NOB in arhitekturne spomenike v večjih naseljih, medtem ko za obširna območja skorajda niso obdelani etnološki spomeniki, ki so

povrhu vsega tudi najbolj ogroženi. Podobno je tudi z naravnimi znamenitostmi, za katere je spomeniška služba doslej le določila meje posamičnih varovalnih območij. Vsekakor pomanjkljivi registri niso le posledica strokovne »neučinkovitosti« spomeniške službe kot take, ampak tudi splošna značilnost vseh ved, ki naj bi bile izhodišče za spomeniškovarstveno delo: tako se slovenska umetnostna zgodovina ni ukvarjala s tem, da bi s topografskimi pregledi zajela vse slovensko ozemlje, tudi etnologija ni sistematično obdelovala gradiva, edino arheologi so zbrali podatke o arheološki podobi vse Slovenije in rezultat tega dela je temeljni priročnik Arheološka najdišča Slovenije.

Poleg razlik v strokovni usposobljenosti in učinkovitosti zavodov obstajajo tudi razlike v načinu pridobivanja dohodka. Pri večini zavodov je njegov večji del ustvarjen s svobodno menjavo dela s kulturnimi skupnostmi, oziroma ga zagotavljajo občine iz svojih proračunov, delo po pogodbah prispeva le manjši delež (povprečno 39 odstotkov) celotnega dohodka. Ljubljanski zavod, na primer, pa ustvari veliko večji dohodek na račun pogodbenega dela. Večinoma gre pri tem za sodelovanje v postopkih družbenega planiranja, kjer nekateri zavodi zaračunavajo le neposredne stroške in delo; nekateri pa prodajajo svoje storitve po višji ceni in obračunavajo tudi delo, ki po zakonu sodi v njihovo redno dejavnost (po členu 73. in 82).

Problemi vključevanja spomeniškovarstvene dejavnosti v prostorsko načrtovanje

Po podatkih Zavoda za družbeno planiranje je do konca leta 1982 le 12 občin v SRS ustrezno opredelilo namensko rabo in razvoj dejavnosti v prostoru, 19 občin pa prostorskih delov družbenih planov sploh ni sprejelo.¹⁰

Odgovornost za takšno stanje gre deloma tudi na rovaš spomeniške službe, ker ni pravočasno za vse občine izdelala izhodišč za varstvo naravne in kulturne dediščine. Podatki za 1983, so takile: mariborski zavod je izhodišča za varstvo kulturne dediščine za prostorske dele družbenih planov izdelal za pet občin (od šestnajstih, za katere je pristojen); ljubljanski je v štirih primerih delo opravil zadovoljivo, v štirih sploh ni izdelal izhodišč, za ostale občine izhodišča niso zadovoljiva; celjski je delo opravil za vse občine na svojem ozemlju, razen za tri; na novomeškem območju so izhodišča za prostorski plan dobile le Brežice, na novogoriškem sta neustrezno obdelani občini Ajdovščina in Ilirska Bistrica, tri občine imajo izdelana izhodišča, ostalo je še v delu, kranjski zavod je svoj delež k prostorskim planom prispeval v šestih primerih. Stanje pri izdelavi izhodišč za varstvo naravne dediščine je še slabše — celotna gorenjska regija na primer sploh ni obdelana.¹¹

Vzroki za tako neučinkovito in počasno vključevanje spomeniške službe v družbeno planiranje so večplastni in smo nekatere med njimi že nakazali — tako smo omenili kadrovske zasedbe zavodov, obsežnost ozemlja, za katero so pristojni, pomanjkljivost pri evidentiranju spomeniškega sklada, drobitev dela na več dejavnosti, pri katerih je potrebna nenehna navzočnost na terenu (pri lokacijskih ogledih, pri svetovalni službi za občane, pri nujnih posredovanjih, ko se dela škoda na spomeniškem skladu, itd.).

Največja pomanjkljivost, ki jo lahko pripišemo spomeniškovarstveni dejavnosti in ki ovira njeno vključevanje v razne oblike družbenega planiranja, je v tem, da stroka ni razvila poenotene minimalne metodologije, ki je potrebna. V tem pogledu so strokovnjaki posamičnih zavodov prepuščeni sami sebi, zato ni čudno, če njihovi prvi izdelki za prostorske plane občin niso popolni in si zasilno metodologijo izboljšujejo ob delu samem. Tako se spomeniškovarstveni elaborati, vključeni v prostorske plane, ne razlikujejo le po tem, kateri zavod jih je izdelal, temveč tudi po tem, ali jih je isti zavod pripravil med prvimi ali med zadnjimi. V večini primerov se izhodišča za varstvo naravne in kulturne dediščine omejujejo na splošne ugotovitve o potrebnosti varstva, na bolj ali manj popoln seznam spomenikov in znamenitosti, ki jih vrišejo v topografske karte v merilu 1 : 5000 bodisi kot točke, bodisi kot večja ali manjša zavarovana območja. Zanimarjen pa je pomemben del — področje naselbinske kulture in kulturne krajine strokovno ni ustrezno obdelano, kar naj bi sploh bilo glavni delež spomeniške službe v družbenem in prostorskem planiranju.

Prav v tem vidim največjo pomanjkljivost, ki priča, da spomeniška služba ni sposobna spoprijeti se s problemi urbanizacije in biti enakopraven partner z urbanizmom in prostorskim načrtovanjem, s tem, da bi uvajala strokovno neoporečno politiko varovanja kulturnih razsežnosti prostora.

Značilen kazalec odnosa družbe do vprašanj naselbinske kulture je, da niti v stari spomeniškovarstveni zakonodaji¹² niti v prejšnjem zakonu o urbanističnem planiranju iz leta 1967 ni besedice o prenovi, o urbanih in naselbinskih spomenikih ter dediščini in da se ti pojmi v naši praksi uveljavljajo šele v zadnjem času. Nova varstvena in »prostorska« zakonodaja sicer to omogočata, vendar sama zakonska načela še ne zagotavljajo uspešnega reševanja te problematike v praksi.

Analize in programi, potrebni za varovanje naselbinske kulture in kulturne krajine, bi torej morali biti glavna tema v okviru izhodišč za varstvo naravne in kulturne dediščine, zajete v prostorskih delih družbenih planov. Šele na takšni osnovi bi urbanisti in planerji lahko oblikovali takšne predloge za razvoj dejavnosti v prostoru, ki bi bili v skladu s kulturno vlogo naselbinske in krajinske dediščine, katere del so tudi spomeniki.

Danes se dogaja seveda narobe: zavodi se omejujejo na varstvo spomenikov in še pri njih popuščajo ožjim interesom »nosilcev planiranja«, ki v varovanju kulturne dediščine vidijo le nepotrebno breme.

Prva strokovna naloga, za reševanje katere je nedvomno poklican Republiški zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, bi zato bila izdelati metodologijo vključevanja spomeniškovarstvene službe v družbeno planiranje in na novo opredeliti vlogo Republiškega zavoda na področju usklajevanja in usmerjanja dela regionalnih zavodov. Danes poteka skupno dogovarjanje med zavodi le po dveh neformalnih poteh: v društvu konservatorjev, ki je strokovna zveza delavcev s tega področja, in v svetu zavodov za spomeniško varstvo, katerega vloga je omejena na izmenjavo mnenj o strokovnih in organizacijskih vprašanjih stroke in službe. Še pomembnejše pa je, da bi poenotili kulturno politiko glede »prostorskih« vprašanj, kajti čas je, da presežemo nepotrebno naspotje med spomeniškovarstvenim pogledom na dogajanja v prostoru, na ka-

Sl. 15. Dol. Logatec — notranjščina ž. c. sv. Nikolaja I. 1984 (f. J. Vavken)

Fig. 15 Dol. Logatec — Parish church of St. Nicholas, interior, 1984 (ph. J. Vavken)

terega lete očitki, češ da je konservativen, in planerskim, o katerem pravimo, da se ne meni za prostorske vrednote.

Spomeniško varstvo in kulturne dejavnosti nasploh na eni strani ter prostorsko načrtovanje na drugi bi si morali skupno prizadevati za varovanje in izboljševanje kulturnih razsežnosti prostora Slovenije kot celote in še posebej njegovih posamičnih delov, ki imajo izrazite naravne in z delom pridobljene vrednote. Kulturni in naravni spomeniki in dediščina so le izsek splošnejših vrednot okolja, tako da varstvo posamičnih objektov in ožjih območij ne pomeni dosti, če bomo uničili prostor kot kulturno kategorijo. Prostor v svoji kulturni razsežnosti ne pomeni le okolja, ki je nujno potrebno za pravilno valorizacijo spomeniških bogastev, temveč je predvsem, tako kakor zrak in voda, nenadomestljiv temelj za človeka vredno življenje sedanjih in prihodnjih rodo-

V prejšnjem odstavku smo se dotaknili vprašanja, kakšno mesto naj bi imel Republiški zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine. Po zakonu (člen 86) je zavod strokovna organizacija republiške uprave in ima predvsem te naloge:

- vodi zbirni register spomenikov in znamenitosti;
- vodi INDOK center za varstvo naravne in kulturne dediščine;
- organizira in vodi usklajevanje metod in postopkov za delo pri varstvu naravne in kulturne dediščine;
- razvija in usmerja raziskovalno delo v zvezi z varstvom naravne in kulturne dediščine;
- popularizira naravno in kulturno dediščino ter njeno varstvo.

Žal novi zakon sam po sebi ne more zagotoviti strokovnega ugleda republiškega zavoda in ga usposobiti, da bi opravljal z zakonom določene naloge. Zavod ni več najvišje strokovno telo, ki bi usklajevalo delo regionalnih zavo-

dov, njegovi strokovni delavci pri strokovnem delu posamičnih zavodov ne sodelujejo po službeni dolžnosti, ampak le kot zasebniki, ki jih zavodi na podlagi avtorskih pogodb najamejo za posamična dela.

Na koncu naj nakažem, v čem vidim vsebino sodelovanja spomeniškovarstvene službe v družbenem in prostorskem planiranju. Služba bi morala opredeliti kulturne razsežnosti določene prostorske ureditve (torej ne le opisati posamične spomenike in kvečjemu ambiente), potem pa aktivno sodelovati pri iskanju najboljših možnosti, kako naselbinsko kulturo in kulturno krajino ohraniti in jima dati novo življenje. Podobno, kot je zapisano v raziskovalni nalogi Varstveni vidiki prenove mestnih naselij,¹³ bi strateške cilje varstva, ki bi jih morali opredeliti v prostorskih delih družbenih planov, lahko označili takole:

- kulturno in naravno dediščino je treba obvarovati pred namernim ali nenamernim uničevanjem;

- integrirati jo je treba v družbeni in gospodarski kontekst širšega območja in ji dati aktivno vlogo, ki jo zmore;

- vse dejavnosti, ki tako ali drugače povzročajo propadanje dediščine, je treba usmerjati v druga območja;

- območja z naravno in kulturno dediščino je treba opremiti z vsemi potrebnimi standardi in servisi.

Šele ko bo sodelovanje varstvene službe z družbenim prostorskim načrtovanjem doseglo višjo raven in ko bo načrtovalska dejavnost presegla zaprtost v ožje občinske okvire (kar se danes dogaja z družbenimi plani občin), bo mogoče govoriti, da se spomeniška služba spoprijema z regionalnimi prostorskimi razvojnimi problemi.

OPOMBE

1. Uradni list SRS, 1958, št. 22. 2. Zakon o naravni in kulturni dediščini, Uradni list SRS, 1981, št. 1, člen 82. 3. Uradni list SRS, 1982, št. 21, tr. 1385. 4. Plan Kulturne skupnosti Slovenije 1981—1985, Kulturna skupnost Slovenije, Ljubljana, 1981, str. 114, 115 in 118. 5. Pregled kulturnih organizacij združenega dela in kulturnih dejavnosti str. 15. Študije in gradiva Kulturne skupnosti Slovenije, št. 16, 1983, str. 41. 6. Načrt kulturnega razvoja Slovenije 1976—1980, Kulturna skupnost Slovenije, Ljubljana, 1978, str. 16. 7. Podatki so povzeti po viru iz opombe št. 4, str. 169, 170 in 34. 8. Nace Šumi vir št. 6, str. 44. 9. Iz govora Jožeta Kavčiča, predsednika Republiškega komiteja za varstvo okolja in urejanja prostora, na seji zborov Skupščine SRS dne 30. 3. 1983. 10. Podatke je posredoval France Zupan, svetovalec na Republiškem komiteju za kulturo, zbrali pa so jih zavodi sami. 11. To je v Zakonu o varstvu kulturnih spomenikov v SR Sloveniji, Uradni list SRS, 1961, št. 26, in v Temeljnem zakonu o varstvu kulturnih spomenikov, Uradni list SFRJ, 1965, št. 12. 12. Lenka Molek, Varstveni vidiki prenove mestnih naselij, Komponente in metode revitalizacije in prenove stanovanjskih območij, Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana, 1979, str. 32—33.

STROKOVNE OSNOVE ZA VARSTVO STAVBNE DEDIŠČINE V LOGATCU

Ada Bar-Janša

PROFESSIONAL GROUNDWORKS FOR THE CONSERVATION OF ARCHITECTURAL PATRIMONY AROUND LOGATEC

POVZETEK

Za osrednji logaški prostor je bila pomembna prehodnost ozemlja. Kljub vojnam in požarom so si naselja vedno spet opomogla zaradi prometa med morjem in zaledjem pa tudi zaradi prometa proti Idriji. V Logatcu je bila poštna postaja. Pomembno je vplivala Primorska na stavbni fond, zlasti v obliki kmečkega klasicizma (furmanske gostilne). Uveljavili so se značilni arkadni hodniki pa tudi arkadni svinjaki, ki so drugje redkost. O starejšem nastanku mnogih stavb pa pričajo le gmote in obočne konstrukcije v notranjosti. Bogato je zastopan notranjski tloris kmečke hiše. Opazni so še vezani kozolci.

The transitoriness of the area was of great importance for the central territory of Logatec. In spite of wars and fires, settlements were always restored because of the traffic between the sea and hinterland and also the traffic towards Idrija. Logatec was a stage-coach stop. Primorska was an important influence in architecture, particularly with its peasant classicism (coachmen's inns). Characteristic arcade passages came into value together with arcade pig-sties which are rare elsewhere. Only architectural masses and vault construction testify to old origin of numerous buildings. The ground plan of a peasant house from Notranjska is amply represented. Bound hay-racks can still be noticed.

Pomen varovanja naselij in stavbne dediščine

Slovenija je kljub razmeroma majhni površini geomorfološko in krajinsko zelo raznolična, prav tako raznolična je tudi njena stavbna dediščina, posebno še trška in kmečka arhitektura.

Pri slednji so se s časom v posameznih delih Slovenije izoblikovali stavbni tipi, ki jih v strokovni literaturi označujemo kot alpski, vzhodnoslovenski (belokranjski in prekmurski), primorsko-mediteranski itd.

Stavbne gmote, gradbeni materiali in posamezni detajli, kot so značilno oblikovanje zatrepnih delov fasad, dolžina strešnih kapov, portali, motivika lesenih vhodnih vrat, okenski okviri in drugo, se razlikujejo ne le po posameznih regijah, ampak tudi po mikroregijah. To daje našemu prostoru svojevrstni pečat, zato je ta tipika izredno pomembna za Slovenijo.

Naselja dajejo pokrajinam tako značilen pečat, da so tudi naše predstave o gorenjski, dolenski, škofjeloški, notranjski, kraški ali katerikoli drugi

Sl. 16. Dol. Logatec — ž. c. sv. Nikolaja l. 1974
 Fig. 16 Dol. Logatec — Parish church of St. Nicholas in 1974

pokrajini tesno povezane ne le z oblikovitostjo terena in vegetacijo ampak tudi z lego in prostorsko zasnovo naselij, njihovimi silhuetami, dominantami, stavbnimi gmotami in njihovo značilno omejitvijo v višino.

Ta vidna podoba naših pokrajin, pejzažev in naselij je istočasno izpoved našega naroda, njegovega zgodovinskega, tehničnega, estetskega in likovnega razvoja.

Temeljni elementi varovanja

Arhitektura in naselja so nastali kot rezultat geografskih danosti, okolja, podnebnih razmer, specifičnega zgodovinskega in socialnega razvoja. Prostor in njegovi sestavni deli zato niso nekaj statičnega, ampak se ves čas razvijajo, dopolnjujejo ali propadajo.

Tudi v preteklih obdobjih način gradnje, materiali in velikost stavb niso bili konstantni. Postopoma so se spreminjali, vendar so se v posameznih regijah Slovenije razvili in ohranili značilni stavbni tlorisi, gmote objektov, predvsem pa merska razmerja, ki so izražena s širino, višino in dolžino stavb, pa tudi v velikosti in naklonu zatrepnih delov fasad, tako da lahko govorimo o relativnih konstantah, značilnih za posamezne slovenske pokrajine.

Ne romantično posnemanje starega, pač pa omenjena merska razmerja naj bi bila ena izmed temeljnih sestavin varovanja in tudi vodilo arhitektu oblikovalcu, kadar posega v že izoblikovan in zaradi določenih vrednot varovan ambient.

Zunanja zaščita naselij temelji na vedutnih kvalitetah in značilnih silhuetah, ki jim lahko pomen stopnjujejo še posamezne naravne ali ustvarjalne dominante.

Sl. 17. Dol. Logatec — Čevica, zunanjščina in notranjščina p. c. sv. Družine

Fig. 17 Dol. Logatec — Čevica, Exterior and interior of the filial church of the Holy Family

Tlorisni sistem in zazidalne ulične linije so za vsako naselje hrbtenica notranjega prostora, izražajo temeljno sporočilo o organizaciji in rasti naselja ter omogočajo hitro orientacijo v prostoru. Kljub nekaterim podobnostim so ti sistemi lastni le določenemu naselju, so zanj ključnega pomena in jih moramo zato upoštevati pri njegovi nadaljnji rasti.

Nasilni posegi v talni sistem delajo podobo naselja kaotično ali vsaj neurejeno. Stari gradbeniki so v osnovi vedno sledili naravni oblikovitosti terena in tako oblikovali mehke linije slikovitih vaških ulic in notranjih trgov. V nasprotju z njimi zazidalne linije novih sosesk trdo in togo režejo v prostor, pa čeprav gre za prostor znotraj starih naselitvenih jeder (primer skupine starejših blokov v Spodnjem Logatcu ob Tržaški cesti in Tovarniški ulici, pri katerih notranji prostor sploh ni izoblikovan, saj so postavljeni po sistemu šahovnice, kar otežuje orientacijo v prostoru).

Gmote objektov, usklajena višina slemen, strešni nakloni, predvsem pa barva strešne kritine so tisti elementi, ki v bistvu sooblikujejo silhueto, homogen prostor in omogočajo kar najboljšo zli-tost naselja z naravnim okoljem.

Problemi pri varovanju naselij in arhitekture

Eden izmed temeljnih problemov sedanjega časa so težave da bi ohranili nekatere površine nezazidljive; te omogočajo neokrnjene razglede na značilna naselja ali posamične objekte.

Zgodovinski razvoj, politične in gospodarske spremembe ter spremenjena tehnologija spreminjajo tudi socialno strukturo prebivalstva, to pa odseva v načinu poselitve, spremenjeni arhitekturi in stanovanjski kulturi. Čeprav raz-

Sl. 18. Logatec — litoželezni vodnjak (sept. 1973)

Fig. 18 Logatec — Cast iron fountain (Sept. 1973)

voj terja določene spremembe, se pogosto izvajajo posegi, ki ne izboljšujejo bivalnih razmer, vidno pa siromašijo naselbinski prostor.

Med temeljnimi problemi je gotovo individualna zemljiška posest, ki vse prepogosto omogoča le stihijski način gradnje, ne glede na smotrnost izrabe prostora, donosnost obdelovalne zemlje in kvaliteto oblikovanega prostora oziroma naselja.

Neustrezne regulacije cest in poti znotraj poselitvenih območij so prav tako kot neustrezno lociranje objektov posegi, ki degradirajo izoblikovani prostor, čeprav bi se gradnja z dogovorom lahko ustrezneje izvajala.

Naseljem in stavbam zunaj velikih mest in na podeželju v večini primerov nismo dali novih prostorskih in oblikovnih kvalit. Uniformirane objekte je videti po vsej Sloveniji, to pa vodi k poenotenju kulturne krajine in uničevanja uvodoma opredeljene kvalitete regionalne arhitekture v Sloveniji.

Namesto značilnih merskih razmerij in zleknjenih stavbnih gmot novi objekti silijo v višino.

Izbira gradbenih, predvsem fasadnih materialov in oblog je skoraj v celoti prepuščena okusu investitorja, ponudbi tržišča in industrije. Težnja po ponovni likovni obdelavi in požitvi fasade je že dalj časa spet opazna tudi na podeželju, vendar se zaradi pomanjkanja estetskega čuta pogosto izrojeva v kič. Fasade so pogosto še obložene z raznovrstnimi materiali oz. oblogami (marmor, klinker, baker itd.), kar kazi harmoničnost ambienta.

V starejših naseljih ali posameznih ambientih in uličnih nizih je problematično uvajanje novih struktur fasadnih ometov (teranova, »bavarski omet«), ker so vizualno v ostrem nasprotju tako z gladkimi starejšimi fasadami (belež) kot z mehкими linijami ulic.

Strešna kritina, predvsem pa njena barva sodita med osnovne probleme. Po eni strani temna barva (temnosiva, temnorjava) omogoča najprimernejšo zlitost objekta in cele soseske z naravnim okoljem, po drugi pa jih svetla barva poudari kot dominantno. Slednje je še posebno problematično zaradi pogosto neustreznega oblikovanja stavbe in njenega vključevanja v že zgrajene homogene soseske.

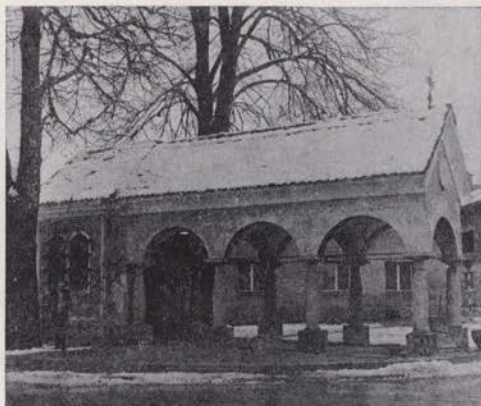
Odstranjevanje in uničevanje posameznih arhitektonskih detajlov — portalov, izrezbarjenih vhodnih vrat, kovanih okenskih mrež — ter zaglajevanje členjenih fasad so bolj odsev »modnosti«, z gledovanja po sosеду, kot pa izraz potrebe, saj se s takimi posegi ne zboljšujejo bivalne razmere, zgotovo pa se siromaši podoba posameznega ambienta in celega kraja. Nadomestni členi največkrat ne ustrezajo niti v merilu niti po estetsko-likovni plati.

Kratka oznaka prostora

Za osrednji logaški prostor je bila v vsej njegovi zgodovini izredno pomembna geografska lega. Za poselitev je bila gotovo odločilna prehodnost ozemlja na poti iz Zahodne v Osrednjo Evropo. Izpričana je kontinuiteta poselitve že iz predrimskih časov dalje. Kljub temu so pisani viri o Logatcu in sosednjih naseljih izredno skopi, bolj splošnega značaja. Skoraj ničesar pa ne vemo o stavbni zgodovini, če izzamemo sakralne objekte in graščine, pa še tu so velike vrzeli.¹

Delen vir je arhitektura sama oziroma njeni konstrukcijski deli, kolikor so se ohranili.

Kljub vojnām in požarom, ki so jih doživljala naselja v osrednji logaški kotlini, so si vedno znova opomogla in vzcvetela, k čemur je pripomogla živahna trgovina med morjem in zaledjem. Ko je bilo v začetku 16. stoletja odkrito živo srebro, je stekel promet z Idrijo, konec 16. stoletja pa je bila vzpostavljena poštna zveza med Gorico, Benetkami in Ljubljano. V Logatcu je bila poštna postaja.

Sl. 19. Dol Logatec — kapelica (marec 1974)
Fig. 19 Dol, Logatec — Chappel (March 1974)

Zaradi živahne tovarne poti, kasneje tudi prevoznitva, je bilo v Zg. in Sp. Logatcu izredno veliko število »furmanskih« gostiln. Zgraditev južne železnice skozi Logatec 1855, je nedvomno še poživila gradbeno dejavnost, o čemer priča deloma ohranjeni stavbni fond. Kriza je nastopila šele proti koncu 19. stoletja.

Kratka oznaka stavbnega fonda

Logaška kotlina se po eni strani prek Vrhnike navezuje na ljubljanski prostor, po drugi pa prek Laz in Planine na Primorsko. Ljubljanska smer je le v manjši meri vpliva na stavbarstvo, medtem ko so bili s primorske strani močnejši vplivi, ki so se še posebno močno izrazili v 19. stoletju v obliki kmečkega klasicizma (»furmanske« gostilne). Uveljavili so se značilni arkadni hodniki v pritličjih in nadstropjih začetnih fasad. Poleg tega so se izoblikovali v vrhniško-logaškem prostoru značilni arkadni svinjaki, ki jih le v manjši meri najdemo drugod (npr. jugozahodni del Dolenjske).

Posebna značilnost starejše arhitekture na Notranjskem, v Žirovskih hribov, zahodnem delu Selške doline ter okoli Prezida in Čabra so izredno strme strehe, stene fasad pa so strogo in enostavno opažene z deskami, brez rezljanih motivov. Zaradi tega dajejo stavbe vtis izredne višine, enako gospodarska poslopja.

Zaradi gospodarskih vzponov in padcev ter številnih hudih nesreč, ki so jih doživljala ta naselja, se nam ohranjena arhitektura, če odštejemo današnjo, kaže v zunanji obliki, značilni za 19. stoletje. Le gmote nekaterih objektov že na zunaj pričajo o starejšem nastanku. Ob pregledu notranjih prostorov se izkaže, da številni objekti v jedru hranijo starejšo konstrukcijsko zasnov. To so predvsem ohranjeni obočni sistemi, kot sta enostavni banjasti obok in banja s sosvodnicami, značilna za 16. in 17. stoletje. Ti masivno grajeni obočni sistemi so vzdržali požare, medtem ko so ostale prostore kasneje na novo do-

Sl. 20. Logatec — značilen niz stavb (okt. 1975)

Fig. 20 Logatec — Characteristic series of buildings (Oct. 1975)

Sl. 21. Logatec — portal na graščini (okt. 1975)

Fig. 21 Logatec — Portal of the mansion-house (Oct. 1975)

gradili. Zato ima večina teh stavb raščen tloris in štirikapno šotorasto streho (npr. Tržaška c. 36, Cankarjeva c. 16).

Na obravnavanem območju sta zaradi specifičnega razvoja druga ob drugi zastopani tako trška kot vaška arhitektura. Medtem ko je prva ambicioznejša, je bil za drugo značilen, vsaj do nedavnega, številčno bogato zastopan n o t r a - n j s k i t l o r i s. Stavbe imajo glavno vzdolžno fasado poševno zamaknjeno, tako da tvori petstrani tloris, s poševno postavljenim glavnim vhodom, ki vodi v vežo. Danes je število takih stavb v osrednjem logaškem prostoru že majhno (npr. Čevica 6, Stara c. 10).

Poleg stavbnih gmot so pomemben in učinkovit element starih ambientov tudi stilno členjene fasade, portali, vrata, okenski okviri. Ti arhitektonski detajli so v Logatcu zaradi naštetih vzrokov večinoma iz srede in druge polovice 19. stoletja. Najpogostejši so klesani portali iz sivega kamna s potlačenim lokom in profilirano nadportalno polico, portali s segmentnim lokom ali pa samo z ravno preklado. Pogosto so v trikotnih poljih, ki nastanejo med kamnitim lokom in nadportalno polico vklesani geometrični ali cvetlični motivi (Tržaška c. 30). Med stilno najpomembnejšimi fasadami, ki so tudi po členitvi elementov najbolj opazne, sta stavbi Čevica 37 in Tržaška 134; slednja ima na portalu letnico 1807.

Poleg omenjenih arkadnih svinjakov so najbolj značilna gospodarska poslopja vezani kozolci — toplarji, ki dajejo tako pokrajini kot posameznim ambientom svojevrsten pečat. Pri nadaljnjem obravnavanju prostora so vredni vse pozornosti, saj so posebnost slovenskega ljudskega stav-

barstva. Kozolec ni razširjen niti po celotnem slovenskem etničnem ozemlju, čeprav ga poznajo ponekod tudi izven slovenskih narodnostnih meja (Kanalska in Ziljska dolina). Drugod po Evropi ali Aziji (Švica, Skandinavija, Japonska) poznajo izključno stegnjeni kozolec brez strehe ali pa prislonjen ob drugo gozpodarsko poslopje, kot ena izmed njegovih funkcionalnih stranic. To vidimo pri nas npr. okoli Velikih Lašč, Ribnice in na delu Štajerske.

Tudi na slovenskem ozemlju ni enotnega tipa vezanega kozolca. Razlike so v gmotah, razmerjih, strešnih naklonih, predvsem pa pri obdelavi čelnih delov stranic. Tako, kot so za Dolenjsko in Štajersko značilne mehke, oble oblike in bogata likovna obdelava čelnih obojev kozolca, tako je za Notranjsko značilna izredna strogost pri zapiranju čelnih sten. Ta seže ponekod ne le do riglja (prečni tram), marveč prav do tal (toplar ob stavbi Tržaška c. 30). Poleg variante, da je zatrep v celoti opažen z gladkimi deskami, obstaja še taka, da so deske le v sredi zatropa, ob obeh krajeh pa so tramovi postavljeni navzkriž. Kot drugo značilnost kozolcev tega predela je treba omeniti masivno zidane končne stebre, le vmesni so leseni.

Logatec s pripadajočimi naselji

Že stara prometna pot je v osnovi vplivala na velikost naselij in njihovo notranjo prostorsko organiziranost. Cela skupina vasi, ki je bila nekdanje z zelenimi površinami ostro ločena med seboj, se danes staplja v amorfnu celoto.

Sl. 22. Dol. Logatec — župnišče
Fig. 22 Dol. Logatec — Vicarage

zato bi morali vsaj z minimalnimi zelenimi barierami zagotoviti ločnice med njimi, ki so tako zgodovinskega kot krajinskega izvora.

Južno stran pod cesto je treba ohraniti nepozidano. Prek nje se vsaj doslej odpira skoraj z vseh naselij pogled v širši prostor, z nekoliko dvignjene Blekove vasi pa vse do Snežnika, kar še stopnjuje bivalne kvalitete osrednjega logaškega prostora.

Starejši ambianti s talno zasnovo in staro historično cestno povezavo so se najbolje ohranili:

1. na Čevici (od vštete št. 17 — postaje milice do cerkve sv. Družine);
2. ob Notranjski, Cankarjevi in Stari cesti s sistemom zadržave ob stari tovorni poti, ki je vodila čez Mandrge proti Vrhniki;
3. tretjo enoto tvori historična zazidava na Brodu, tj. okrog Tržaške ceste 23 in 33, prek manjšega sklenjenega prostora ob mostu čez Logaščico tja do Ceste talcev 7;
4. četrta zaokrožena enota pa je prostor Zgornjega Logatca okrog graščine do šolskega poslopja z vsem pobočjem Tabora.

Blekova vas, ki je, po nekaterih podatkih sodeč, najstarejše naselje v tem prostoru, je z novimi gradnjami in adaptacijami tako načeta, da ji le dober urbanistični načrt lahko dá novo kvaliteto. Pri tem bi morali upoštevati v prvi vrsti gradbene linije, ki bi v prostor vnesle strnjene ulične nize, nato usklajeno slemensko usmeritev, poenotene višine objektov in naklonov, predvsem pa dosledno uporabljanje temne kritine.

Podobne ugotovitve veljajo za Mandrge, Martinj hrib, Gorenjo vas in Klanec.

POSAMIČNI ZGODOVINSKO IN PROSTORSKO POMEMBNI OBJEKTI

Med posameznimi objekti, ki so pomembni tako za zgodovinski razvoj stavarstva kot za ambient in likovno sestavino Logatca, navajamo te stavbe, čeprav je njihova stopnja varovanja in prezentacije različna:

1. Tržaška c. 17 — postaja milice, delno ohranjen banjasti obočni sistem v notranjščini, fasada iz 2. pol. 19. stol., portal datiran z letnico 1887.
2. Čevica 37 — v notranjščini ohranjen bogat banjasti obočni sistem, verjetno stara »furmanska« gostilna in pošta: fasade členjene v rustiki, dvoje kamnitih nedatiranih portalov.
3. Čevica 6 — značilna kmečka stavba z notranjskim tlorisom in poševnim vodom.
4. Stara cesta 13 — značilno nadstropno gospodarsko poslopje z enoramnim stopniščem.
5. Stara cesta 10 — velika kmečka stavba z značilnim notranjskim tlorisom.
6. Stara cesta 11 — (vulgo Škofova hiša) ohranjen banjasti obočni sistem, adaptirana 1872., kot je datiran portal.
7. Tovarniška 8 — v delu stavbe je ohranjen banjasti obočni sistem in staro okno v kašči. Stavba je pokrita s šotorasto streho.
8. Tržaška c. 18 — značilno gospodarsko poslopje z obočnim sistemom iz 19. stoletja. Konstrukcijo podpirajo kamniti stebri.
9. Tržaška cesta — gostilna Krpan. Nekdanje gospodarsko poslopje gradbenika Tolazija iz začetka 2. pol. 19. stoletja.

Sl. 23. Gor. Logatec z graščino v ozadju (oktober 1975)

Fig. 23 Gor. Logatec with the mason-house in the background (Oct. 1975)

10. Tržaška c. 30 — ambiciozna stavba gradbenika Tolazzija, portal datiran z letnico 1874.

11. Cankarjeva 7 — velika in značilna kmečka stavba z notranjskim tlorisom.

12. Cankarjeva 16 — ohranjen je star obočni sistem; stavba s kvadratnim tlorisom je pokrita s šotorasto streho, ločni portal ni datiran.

13. Notranjska 12 — nekdanja kmetija, kasneje župnišče; v zadnjem delu stavbe deloma ohranjen banjasti obočni sistem; ob adaptaciji izčiščene kolonade, vendar napačna prezentacija, enako kot pri slikanih šivanih robovih.

14. Notranjska 14 — kvalitetno oblikovana stavba z velikim stolpastim pomolom; gradnja, značilna za prehod iz 19. v 20. stoletje.

15. Tržaška c. 34 — (vulgo Pogorelec) s pripadajočo kaščo. Stavba je v osnovi stara, po požaru adaptirana, portal z letnico 1876, lepa lesena vhodna vrata.

16. Tržaška c. 36 — kockasta stavba, pokrita s šotorasto streho, v pritličju ohranjen banjasti obočni sistem s sosvodnicami; kamnit portal, datiran z letnico 1858. Prvotno je bilo čelo stavbe obrnjeno na glavno pot, ki je vodila skozi Čevico.

17. Tržaška c. 23 — ohranjeni stari obočni sistemi, lepo oblikovana fasada, značilna za 19. stol.

18. Tržaška c. 33 — v veži ohranjeni banjasti oboki, na začetni strani kamnite arkade in manjše značilno gospodarsko poslopje z arkadami.

19. Brod 9 — v delu pritličja kmečke stavbe ohranjen banjasti obočni sistem. Stavba zelo predelana.

20. Brod 13 — kmečka stavba z ohranjenim obočnim sistemom v pritličnem delu.

21. Cesta talcev 7 — (vulgo Petrova hiša) pritlična kmečka stavba z dobro ohranjenim banjastim obočnim sistemom s sosvodnicami.

Sl. 24. Gor. Logatec — pogled na središče kraja (okt. 1975)

Fig. 24 Gor. Logatec — View of the town centre (Oct. 1975)

22. Notranjska 24 — značilna kmečka stavba z mlinom in staro mitniško vago.

23. Tržaška c. 43 — stara gostilna pri Dolesu z deloma ohranjenim obočnim sistemom, stavba kvadratnega kubusa s šotorasto streho (zelo neustrezno adaptirana).

24. Tržaška c. 76 — gostilna pri Klamu iz 19. stol.; lep portal, datiran z letnico 1882.

25. Tržaška c. 88 — nekdanja Milavčeva gostilna, oblikovana značilno za 19. stoletje.

26. Tržaška c. 114 — značilna stavba iz 2. pol. 19. stoletja.

27. Tržaška c. 77 — nekdanja gostilna iz 19. stoletja.

28. Tržaška c. 134 — nekdanja gostilna pri Ferjančiču. Stavba izkazuje raščen tloris (v notranji veži ohranjenih še dvoje portalov). Objekt je bil 1807. adaptiran, o čemur pričata letnica na portalu in členjeno ostenje na fasadah.

29. Tržaška c. 93 — nekdanja kovačija s širokim portalom, datiranim z letnico 1829.

30. Tržaška c. 95 nekdanja gostilna pri Jurci (gradil domači gradbenik Urbas); stavba, zgrajena 1881., ima zelo lepe arkade na dvoriščni fasadi.

Sl. 25. Dol. Logatec — Čevica 6, značilna fasada

Fig. 25 Dol. Logatec — Čevica 6, typical façade

Sl. 26. Logatec — Tržaška 36
Fig. 26 Logatec, Tržaška St. 36

31. Tržaška 97, 99 — v bistvu gre za en objekt z dvema vhodoma oziroma dvema lepo oblikovanima kamnitima portaloma, prvi datiran z letnico 1870, drugi 1878. Fasade dokaj ambiciozno oblikovane v sedemdesetih letih 19. stoletja.

32. Tržaška c. 146 — značilno kmečko poslopje, v delu pritličja ohranjen stari banjasti obočni sistem s sosvodnicami, portal datiran z letnico 1822.

33. Tržaška c. 128 — šolsko poslopje iz 2. pol. 19. stol. s členjeno fasado.

34. Grajska pot 2 — nekdanja gostilna pri Anžovcu, fasade zelo ambiciozno oblikovane, portal datiran z letnico 1868.

35. Tabor 2 — značilna stavba iz 19. stol., potral 1877.

36. Tabor 5 — manjša kmečka stavba z značilnim notranjskim tlorisom.

37. Tabor 13 — ohranjen je banjasti obočni sistem s sosvodnicami, portal 1883; zelo skromna kmečka hiša (pri Matičku).

38. Tabor 10 — v skromni stavbi je v veži ohranjen preprost banjasti obočni sistem.

39. Tabor 31 — prostorsko pomembna stavba ob cerkvenem trgu.

40. Tabor 29 — nekdanja gostilna Lenassi, značilna za 2. pol. 19. stoletja; stavbi pripada lepo gospodarsko poslopje.

41. Kalce 2 — nekdanja gostilna pri Mihi, portal datiran z letnico 1878.

Za vse posege znotraj naštetih ambientov in za vse adaptacije na naštetih objektih (čeprav gre pri nekaterih le za arhivsko varovanje in fotodokumentacijo) so potrebne smernice zavoda za spomeniško varstvo.

OPOMBA

1. B. Otoresec, Kronika 20/3 navaja, da je ob požaru 1815, ko je pogorel velik del Gorenjega Logatca, zgorela verjetno tudi župnijska kronika. Hudo sta bila prizadeta oba Logatca ter Čevica in Blekova vas še ob požaru 1876, ko je bilo uničenih 64 hiš in še 112 gospodarskih poslopij. Verjetno je to eden izmed vzrokov za pomanjkanje krajevnih pisnih virov. — 2. Pregled je bil pripravljen l. 1982 za potrebe urbanizma. V letu 1984, pa je lastnik porušil pol hiše Tržaške 32; ostali del te hiše hitro propada.

UMETNOSTNA NEPREMIČNA DEDIŠČINA V LOGATCU

Juša Vavken

IMMOVABLE ART PATRIMONY
AT LOGATEC

The article deals with five churches which have today a mainly Baroque outlook but which have not been studied in detail with the exception of the filial church above the cemetery of Gornji Logatec where frescoes have been found originating from the late middle Ages. There follows the castle of Gornji Logatec with its 17th century elements, some wayside shrines, fountains and views of the churches, the stronghold and the castle. Old roads, the old court house, both schools, and the custom-house as well as a few sites connected with the still vivid folk-tradition (the Turkish slope, the Bloody Caves, the Castle, the French Stronghold at Bersko polje [field], etc.) are also subject to the monument conservation.

POVZETEK

Sestavek prikaže najprej pet cerkva, ki kažejo danes v glavnem poznobaročno podobo, podrobneje pa niso preučene, razen podružne cerkve nad pokopališčem v G. Logatcu, kjer so ugotovili poznosrednjeveške freske. Sledi omemba gradu v G. Logatcu z nekaj elementi iz 17. stol. Nadalje so naštetá znamenja, vodnjaki pa tudi vedute (na cerkve in tabor ter grad). Predmet varstva pa so tudi stare ceste, stara sodnija, obe šoli in mitnica pa tudi nekaj lokacij, na katere je vezano živahno ljudsko izročilo (Turški klanec, Krvave jame, Grad, Francoski tabor na Berskem polju).

Naša valorizacija, obsega območje Gornjega in Dolnjega Logatca. Območje sega na severu od začetka lipovega drevoreda pred Dolnjim Logatcem, zajema Pusto polje do Blekovske gmajne, sega za Gorenjo vasjo in pokopališčem v Gornjem Logatcu v prostor za vasjo Martinj hrib, za železnico do Kalčeve doline in se končuje ponovno pri Pustem polju.

Spomeniški fond na tem prostoru je bil prikazan in ovrednoten za urbanistični načrt. To je primaren prikaz tega fonda. V nadaljnjih stopnjah spomeniškovarstvene obdelave, ki naj bi sledile urbanistični obdelavi območja, naj se tudi ta vidik prostorskega vrednotenja dopolnjuje, ne nazadnje tudi vzporedno z novimi spoznanji stroke.

Gradivo se deli po vsebini na dva dela: Prvi del obsega umetnostnozgodovinski fond, tj. objekte, ki imajo umetnostno pričevalnost. Ti objekti so predvsem le navedeni, njihovo varovanje pa je opredeljeno z določenim režimom. Na tej stopnji obdelave pa je odpadla umetnostna analiza oz. vrednotenje teh objektov v primerjavi s širšim slovenskim umetnostnim fondom. V celoti je tudi odpadla navedba premičnega umetnostnega fonda, ki je v tem prostoru.

V drugem delu opredeljujemo lokacije in objekte s historično pričevalnostjo. To so predvsem tiste lokacije in objekti, ki na določen način dokumentirajo potek historičnih dogajanj na tem prostoru. Opisane so v obsegu, ki nam je bil določen z obsegom naloge, predvsem pa tudi glede na možnosti izrabe posameznih virov.

I. Objekti z umetnostno pričevalnostjo

Po tej skupini so opredeljeni:

- I. 1. sakralni spomeniki;
- I. 2. grad z grajskim kompleksom;
- I. 3. spominska obeležja, med katerimi so znamenja;
- I. 4. individualno oblikovani vodnjaki;
- I. 5. vedute.

I. 1. a) Župna cerkev sv. Nikolaja v Dolnjem Logatcu

Sedanja cerkev je vsaj druga na tem mestu, zgrajena l. 1800. Župna cerkev je od l. 1908. Stavbni razvoj še ni podrobneje raziskan, kar pa bi bilo nujno, posebno spričo novejših umetnostnozgodovinskih raziskovanj v sosednjem vrhniškem območju in tudi zaradi poznavanja situacije domnevnega tabora okrog prejšnje cerkve. Notranja oprema je podrobneje umetnostnozgodovinsko opredeljena v delu S. Vrišerja.

Poznobaročna arhitektura tvori dominantno notranjega prostora starega naselbinskega jedra v Dolnjem Logatcu. Predprostor je baročno oblikovan trg, iz katerega se razvejijo poti v Martin hrib in pot proti Mandrgu.

Sl. 27. Logatec — Tržaška 99
Fig. 27 Logatec — Tržaška St. 99

Sl. 28. Logatec — značilen kozolec toplar ob hiši Tržaška 36

Fig. 28 Logatec — Characteristic double haystack beside the house on Tržaška St. 36

Ob cerkvi je bilo pokopališče. Novo, na sedanji lokaciji, je bilo »odprto« l. 1841. Podatek navaja Milavec v svoji Kroniki. Raziskava bi bila potrebna tudi glede njegovega podatka, »da je načrt za cerkev sv. Nikolaja napravil g. Fortuna po svojih zamislih l. 1803«.

Objekt z zvonikom tvori tudi višinsko dominantno naselja.

Opredelitev režima

Ohranjati je treba obstoječo ambientalno situacijo, predvsem pa položaj objekta v njej. Vsi vzdrževalni in gradbeni posegi na objektu morajo biti usklajeni s spomeniškim svojstvom objekta, izvajani v skladu s strokovnimi smernicami pristojne spomeniške službe, adaptacije ali nove gradnje v tem ambientu pa podrejene ambientu.

I. 1. b) Podružnična cerkev sv. Jožefa v Čevicah (imenovana tudi sv. Družine)

Notranjščina je bila oblikovana sredi 18. stoletja, tloris pa priča o starejši gradnji. Stavbna zgodovina ni podrobneje raziskana. Ob požaru, ki je l. 1876 skoraj docela uničil Čevico, je zgorel zvonik. Sedanji je bil narejen po tem požaru. (Glavna literatura je še vedno Maroltova umetnostnozgodovinska opredelitev v Dekaniji Vrhnika.)

Objekt stoji na lahni vzpetini nad naseljem Čevica, ki sicer tvori severni zazidalni del Dolnjega Logatca. Oblikuje prostorsko in višinsko dominantno ter tudi estetsko zaokroženo vedutno podobo, z vodnjakom in dvema lipama pa tudi celostno ambientalno enoto.

Opredelitev režima

Ohraniti je treba zazidalno situacijo in ambientalno pričevalnost. Pri kakršnihkoli posegih na objektu in v njem je treba izdelati spomeniškovarstvene smernice in dela izvajati s sodelovanjem pristojne spomeniške službe.

I. 1. c) Župna cerkev v Cerkovski vasi v Gornjem Logatcu

Posvečena Materi božji rožnega venca. Po topografiji gorenjelogaškega župnika Matije Kerschmanza je bila postavljena l. 1754, močneje prezidana in predvsem dozidana po l. 1904. Po Maroltovi opredelitvi »odličen arhitektonski spomenik srede 18. stoletja«. Stavbna zgodovina ni podrobneje raziskana, vsekakor pa je nujno to storiti. Treba bi bilo obenem tudi raziskati neposredno okolico objekta.

Predhodnica te cerkve je upodobljena že na Valvasorjevi vedutni podobi Gornjega Logatca (1697). Lokacija je enaka sedanji, zvonik pa ima spre-

Sl. 29. Logatec — Tržaška 134, fasada s portalom z l. 1807

Fig. 29 Logatec — Tržaška St. 134, façade with portal from 1807

Sl. 30. Logatec — Tržaška 95 z značilnimi arkadami
Fig. 30 — Tržaška St. 95 with characteristic arcades

njeno obliko. Še v opisu Gornjega Logatca iz l. 1889 se omenja okrog cerkve pokopališče (Okrajno logaško glavarstvo). Enako tudi na situaciji v francisjskem katastru (1823—24).

Poleg objekta je izredno zanimiva tudi situacija okrog cerkve v obliki polkroga, ki ima taborski obrambnoobzidni značaj. Objekti ohranjajo predvsem starejšo zazidalno situacijo, občutnejše pa so bile zunanje prezidave, posebno zaradi tega, ker je požar l. 1876 skoraj docela uničil tudi Cerkovsko vas. Župnišče je novo, delano po projektih arh. Kvaternika l. 1972, vendar na prvotni zazidalni situaciji.

Situacija ni proučena. Rezultat analize bi pomenil pomemben prispevek k poznavanju krajevne zgodovine.

Opredelitev režima

Poleg predlagane stilne in historične analize je treba ohranjati ambientalno celovitost in pričevalnost. Dosedanji novi posegi (župnišče!) kot sedanje predelave sosednjih objektov so ponesrečeni in so precej skazili podobo ambienta.

I. 1. d) Podružnična cerkev sv. Križa na Taboru

Po dosedanji opredelitvi je menda najstarejša izmed tu naštetih cerkva. Po Keršmančevem zapisu je tudi ta cerkev imela taborsko obzidje, ki pa se žal ni ohranilo. Tudi domneve, da je v tem delu prvotna lokacija prvega loga-

škega gradu, danes ne potrjujejo nobeni sledovi ali dokumentarna pričevanja. Cerkev stoji na griču, ki se strmo dviga nad Cerkovsko vasjo. Tvori izredno vedutno podobo in je tudi sicer najpomembnejša arhitekturna dominanta v celotnem Gorenjem Logatcu.

Stavbna zgodovina ni proučena, bo pa treba nujno to storiti.

Opredelitev režima

Ker ob objektu skoraj ni mogoča gradnja, naj bi se predvsem varoval nezazidani prostor tudi v širšem pasu na celotnem griču Tabor. Ob morebitnih izkopih (cestne ureditve ali podobno) naj bi nujno podrobnejše raziskali teren s posebnim ozirom na možnost najdbe ruševin gradu, ki da je bil tudi na tej lokaciji (poleg lokacij, ki so opredeljene v historičnem fondu tega pregleda), po Valvasorju, Ribnikarju in ustnem izročilu.

I. 1. e) Podružnična cerkev Janeza Evangelista nad pokopališčem v Gornjem Logatcu

Cerkev omenja že protokol cerkvenih dragocenosti iz l. 1526. Je najpomembnejša (za zdaj) med naštetimi objekti, ker so bile v njej odkrite poznosrednjeveške freske. Pokopališče pod cerkvijo je šele od l. 1825 (Mihevčeva Kronika).

Stavbna zgodovina ni raziskana, je pa prav tako nujno potrebna kot pri že naštetih objekti.

I. 2. Grad v Gornjem Logatcu

Ob Tržaški cesti na nasprotni stranici, ki zaokrožuje prostor pred župno cerkvijo, stoji mogočno grajsko poslopje. Trietažno (p plus 2) poslopje ima

Sl. 31. Logatec — Čevica 37, fasada
Fig. 31 Logatec — Čevica 37, façade

osrednji del oblikovan v kvadratnem tlorisu, obdan s štirimi pravokotnimi vogalnimi stolpi. Poudarjen, rustikalno obdelan kamnit portal s prstanasto obdelanimi kamni. Začetek 17. stoletja.

Stavbna zgodovina ni bila podrobneje proučena, tudi sicer je glede rabe še precej nejasnosti. V gradu je bil sedež uprave in uradov, sedaj pa je v njem vzgojno-varstveni zavod.

V grajskem poslopju in ob njem kot tudi na celotnem graščinskem kompleksu doslej ni bilo večjih gradbenih ali zazidalnih posegov, tako da je ohranjena situacija skoraj enaka Valvasorjevi upodobitvi.

Opredelitev režima

Sedanja raba je neustrezna, je pa enaka rabi številnih takšnih objektov v Sloveniji (Smlednik, Višnja gora idr.). V sedanji situaciji je treba predvsem ohranjati nezazidani prostor ožjega in širšega grajskega kompleksa ter ohranjati veduto na grajski kompleks ter poglede na celotno južno stranico. Vzdrževalne ali gradbenoadaptacijske posege je treba izvajati v skladu z oblikovnimi spomeniškovarstvenimi smernicami in spomeniškim nadzorom. Nujno bi bilo treba tudi raziskati lokacijo prvotnega (?) oz. »starejšega«
gradu v Blekovi vasi (Otošec) na območju, ki nosi krajevno ime Grad ob Gorenji vasi, in v območju Velikih bukev, kjer so po ustnem izročilu (do sedaj sicer neidentificirani) ostanki ruševin.

I. 3. Znamenja

Navajamo jih po podatkih, ki smo jih dobili v omenjeni Mihevčevi Kroniki. Lokacije so le deloma preverjene, navajamo pa jih vseeno, ker menimo, da je tak celosten pregled, kot nam ga je dal logaški kronist, dragocen.

Namen teh znamenj in njihova vezanost na določeno lokacijo nista raziskana.

Znamenja imajo poleg likovne tudi historično pričevalnost in jih v primerih, ko naj bi jih zaradi nove zazidave rušili, predstavljamo v celoti na ustrežnejšo lokacijo.

1. Najstarejša je blekova kapela, ki pa je bila l. 1894 prezidana. Stala je ob stari poti, ki drži iz Gornjega Logatca skozi Blekovo vas čez Klemenje gorice.

2. Kapela Janeza Evangelista v Gorenji vasi. Grajena sočasno s cesto l. 1803.

3. Kapela sv. Jožefa v Gornjem Logatcu, nasproti Puharja. Grajena l. 1895.

4. Vrh Klanca na Kalcah, grajena 1903.

5. Kapela M. B. pri državni cesti pri Korenu. Grajena okoli l. 1860.

6. Kapela na Brodu, Rožnenske M. B., zgrajena l. 1865.

7. Trikotno znamenje pri mostu na Brodu, staro podrti, novo grajeno l. 1929 (Plečnikovo?).

Sl. 32. Logatec — Tržaška 99, portal
Fig. 32 Logatec — Tržaška St. 99, portal

8. Znamenje na Čevcih, t. i. Kramerjeva kapela. Postavljena je bila menda tedaj, ko so dogradili cesto v Rovte l. 1799.

9. Kapela pri ž. c. v Dolnjem Logatcu, grajena l. 1822. Preoblikovana in dozidana leta 1928 padlim v prvi svetovni vojni.

10. Kapela Srca Jezusovega v Martin hribu, postavljena l. 1910.

11. Kapela pri Pesku pod Selevcem. Postavil jo je Jože Gostiša l. 1873.

I. 4. Vodnjaki

Pod odprto lopo, pokrito z mnogokotno streho, ki sloni na okroglih, iz vidne opeke grajenih stebrih, je zidan vodnjak z letnico 1883, t. i. Togliazzijeva štirna. Bil je zelo uspešno statično in oblikovno saniran v minulem letu.

Vodnjak je likovni element v danem ambientu in tvori s cerkvijo sv. Jožefa kvalitetno zaokroženo ambientalno celoto.

Litoželezni vodnjak na prostoru pred Škerlovo hišo na Čevici. Ženska figura je enaka figuri na vrhniškem tovrstnem vodnjaku, sicer pa se razlikuje v posameznostih (podstavku).

Po ustnem izročilu je takšne izdelke podarjal'a neka dunajska firma, ki je urejala vodovodne napeljave, kot nagrado za naročilo. Ker je v Logatcu uredila vodovod dunajska firma Wagenfirer l. 1897, domnevamo, da je ta figura prišla z Dunaja prek te firme. Zaradi nerazumevanja polpretekle dobe, ki je

bila izrecno neusmiljena do takšnih izdelkov in jih je načeloma odstranjevala, tudi v širšem slovenskem prostoru, so ta tipična dela že redka. Okolico vodnjaka bi bilo treba urediti v manjši park, vodnjak pa ustrezno vzdrževati.

I. 5. Vedute

Značilne vedute na našete umetnostne objekte so:

- veduta na taborski kompleks s kašćnimi stavbami ob župni cerkvi MB v Gornjem Logatcu,
- veduta na grad in grajski kompleks (parkovni del),
- veduta na podr. c. Janeza Evangelista v Gornjem Logatcu,
- veduta na podr. c. sv. Jožefa v Čevicah,
- veduta na ž. c. sv. Nikolaja v Dolnjem Logatcu,
- veduta na taborsko cerkev sv. Križa na Taboru (Gornji Logatec).

Opredelitev režima

Te vedute imajo poleg estetsko-likovnih kvalitiet tudi historično pričevalnost in s tem tudi označujejo prostorsko identiteto. Nove gradnje v celotnem prostoru, naj se z vertikalnimi gabariti podrejajo danim višinskim dominantam, v horizontalnem gabaritu pa naj upoštevajo vedutne koridorje.

Sl. 33. Logatec — Tržaška 95, detajl z vrat
Fig. 33 Logatec — Tržaška St. 95, entrance
detail

II. Lokacije in objekti s historično pričevalnostjo

II. 1.

Kot objekt s historično pričevalnostjo omenjamo v logaškem prostoru na prvem mestu potek in cestno prometno povezavo. V tem prostoru ima značaj cest, predvsem pa pomen, ki ga ima cestna povezava v smeri sever-jug (Dunaj-Trst) prek logaškega območja, odločilne posledice za razvoj naselbinskih jeder in s tem tudi za razvoj zazidalne situacije in zazidalnega sistema.

— Tovorna pot je najstarejša cestna povezava. Smer tovarne poti, ki je potekala iz Vrhnike čez Mandrge, skozi Martin hrib na Laze oz. Planino, je še v celoti ohranjena z današnjo Staro cesto v Dolnjem Logatcu. Funkcija ceste pojasnjuje tudi lokacijo oziroma namembnost objektov ob njej: npr. furajterske postaje (neidentificirane, vendar omenjene tudi v Mihevčevi Kroniki), stare pošte idr.

Druga tovarna pot je vodila iz Dolnjega Logatca čez Krvave jame in Rovte v Poljansko dolino (pretežno že izven obravnavanega območja).

Tovorna pot je potekala tudi iz Gorenje vasi čez Ravnik v Hotedrščico (pretežno izven ožjega obravnavanega območja).

— Ko je v začetku 18. stoletja tovorjenje zamrlo, se je promet usmeril na t. i. trgovske ali komercialne ceste. Začela se je doba furmanstva. Logatec je v tem času postal gospodarsko in zazidalno popolnoma odvisen od njega. Poleg številnih gostiln ob tej cesti — konec 19. stoletja jih je bilo ob njej več kot 30 — se je oblikovalo ob tej cesti novo naselbinsko območje, ki je imelo tudi svoj značaj (mogočnejši objekti s skladišči). Ta zazidava se je posebno razmahnila po ureditvi državne ceste 1799 oz. 1803.

V letu 1765 je bila zgrajena cesta iz Vrhnike v Postojno (stara Idrijska cesta). Josip Schemerl (r. 1725. v Ljubljani) je gradil tudi državno cesto od Vrhnike čez Logatec do Postojne. Po njeni dograditvi se je opustila stara tovarna cesta skozi Martin hrib na Laze.

Ob državni cesti so bila postavljena pomembnejša javna poslopja:

— Sodnija. Poslopje okrajne sodnije je bilo zgrajeno leta 1905. Razen tega podatka v Mihevčevi kroniki stavbna zgodovina ni znana. V stavbi so sedaj stanovanja.

— Obe šoli: v Gornjem Logatcu grajena leta 1884. Gradil jo je zidarski mojster Gašpari (okrajno logaško glavarstvo). V šolski veži je zapis Gregorčičevega posvetila tej šoli: »Svoj blagoslov o Večni daj, / da bil ta dom bi vir mladosti/ kreposti vir in vir blagosti/ in srečen vir za ves naš kraj/.« Šolsko poslopje je izpraznjeno.

V Dolnjem Logatcu je bila šola grajena leta 1883. Posvetilna plošča je v celoti objavljena v Ribnikarjevem zapisu o Dolnjem Logatcu, sicer pa ni več na prvotnem mestu. Šolsko poslopje je predelano in vkomponirano v novo povečano šolo.

— Kolodvor. 1855. grajena južna železnica. Logatec je bil glavna železniška postaja tudi za idrijsko živosrebrno rudo. Postajno poslopje je tipično

Sl. 34. Logatec — Tržaška 134 (stanje 1. 1965, foto A. Bor-Janša)

Fig. 34 Logatec — Tržaška St. 134 (situation in 1965, photo A. Janša)

oblikovano. Ima še dobro ohranjen tlorisni koncept in tudi arhitekturne detajle. Režim: adaptacije morajo biti usklajene s stilom arhitekture.

— Mitnica. V hiši, ki stoji ob mostu čez potok Logaščica, Stara cesta št. 24, sta bila mlin in tehtnica (novejša). Lokacija ob stari tovorni cesti ob vstopu v naselje in prehodu čez vodo potrjuje oziroma nakazuje možnost, da je bila v objektu mitnica (za Logatec izkazana že od srede 16. stoletja). Podrobnejša raziskava je nujna, vsekakor bi pomenila precejšen prispevek k poznavanju krajevne zgodovine.

Našteta so le poslopja, ki naj bi jih zajel urbanistični načrt. S tem pa ne končujemo seznama takega fonda: nasprotno, prav ta pregled nakazuje potrebo po tem, da bi ga dopolnjevali. To naj bi uresničili ob izdelavi zazidalnega načrta za to območje ali ob povečani redni spomeniški dejavnosti na tem območju.

II. 2. Lokacije z domnevno historično pričevalnostjo

V zgodovini Logatca so bili dogodki, ki še danes živijo v ljudskem izročilu in krajevnih poimenovanjih.

Tako je spomin na turške napade še živ v legendi o bojih na klanecu, ki se imenuje Turški klanec, in v imenu Krvave jame.

Krajevno poimenovanje za lokacije: Grad, Pod gradom in (še delujoči) ribnik povezuje ljudsko izročilo s starejšim gradom, ki da je zraven sedanjega stal na območju teh lokacij (kar smo že navedli).

Spomin na francosko dobo (1797) je živ v legendi, da je bil na Berskem polju francoski vojaški tabor. Vojake je napadla kolera in menda so bili številni pokopani na tem polju.

Posebno opozarjamo na te lokacije, kjer so potrebne vsaj sondne raziskave, ob kakršnihkoli gradnjah na teh območjih pa ustrezen strokovni spomeniškovarstveni nadzor.

OPOMBE

Valvasor, EHK VI., 344. Poleg Valvasorjevega opisa in grafičnega prikaza Gornjega Logatca, ki je obenem njegova najstarejša upodobitev in najstarejši zapis o njem, uvrščamo med osnovno literaturo Logaško okrajno glavarstvo, drobno knjižico, ki jo je uredil Vojteh Ribnikar, nadučitelj iz Dolnjega Logatca s sodelavci za posamezne kraje. Izdalo jo je Društvo učiteljev in šolskih prijateljev okraja logaškega leta 1889, tiskal R. Seber v Postojni.

Temeljitejšo, predvsem zgodovinsko obdelavo, je objavil B. Otorepec v Kroniki XX, 1972, št. 3. »Iz zgodovine Gor. Logatca« (str. 129 ss). Umetnostni del je bil obdelan v okviru Maroltove topografske obdelave Dekanija Vrhnika iz leta 1929. Dopolnjuje se z novejšimi strokovnimi deli S. Vrišerja: Baročno kiparstvo v osrednji Sloveniji (Slovenska matica; 1976), predvsem glede opreme v sakralnih interierjih.

Med osnovno literaturo uvrščamo tudi oba leksikona: Leksikon banovine Ljubljana, 1937, in Krajevni leksikon Ljubljana, 1968.

Razprava Majde Polajnar-Oblak Logaška kotlina kot geografska individualnost, Geografski vestnik XXXI, 1959.

Pri iskanju virov smo nepričakovano srečali številne domačine, ki so nas lju-beznivo seznanjali s krajevno kroniko, med drugimi tov. Ivan Škerl iz Čevic 37/2, tov. Vika Vidmar iz Gornjega Logatca, Tržaška 102, ravnatelj šole v Dolnjem Logatcu, pedagogi na tej šoli in drugi.

Uporabili smo tudi kroniko, ki jo je podrobneje za Dolnji Logatec zapisal domačin Franc Mihevc leta 1917, končal pa jo je leta 1937. Delo ima naslov Spomini logaškega vedeža. Hrani ga njegova hčerka Marija Grom v Dolnjem Logatcu.

VREDNOST ČASA PRI VALORIZACIJI ARHEOLOŠKIH SPOMENIKOV

Iva Mikl Curk

THE VALUE OF TIME IN THE EVALUATION OF ARCHEOLOGICAL MONUMENTS

POVZETEK

Pomembni podatki so absolutna starost, nenavadna relativna starost, kontinuiteta in diskontinuiteta pojavov. V spomeniku, ki je rasel skozi daljši čas, so posebej izraziti navadno le sledovi nekaterih obdobj, druga, celo bolj pomembna, pa so pustila manj ali nobenih stvarnih sledov. V takih primerih se je težko odločiti, kako konservirati, da bomo spoštovali prispevke vseh obdobj. Pri načrtih pa je treba upoštevati tudi čas, kolikor bodo trajali učinki konservatorskega posega in kdaj ga bo treba ponoviti (razčlenjeno na primeru izkušenj na Ajdovskem gradu v Vranju pri Sevnici). Za identifikacijo starosti in tako tudi vrednosti območja je pomembna omemba v antični ali zgodnesrednjeveški literaturi v tistih redkih primerih, ko nam je na voljo.

The important data are the absolute age, the relative age if unusual, the continuity, of phenomena. In a monument which has grown during a longer period of time, only traces of some periods tend to be distinctive while other, even more important periods have left fewer or no substantial traces. In such cases it is hard to decide in what manner to conserve in order to respect the contributions of all periods. When planning, it is necessary to take into account the duration of the effects of the conservation intervention, and when it should be repeated (this is analysed in the example of experience at Ajdovski gradec at Vranje near Sevnica). The reference in ancient or early medieval literature is, in those rare available cases, of great importance for the identification of age and thus for the value of the site.

Ugotavljanje starosti je eno izmed glavnih opravil arheološkega raziskovanja in bo verjetno, kljub razvoju vede, še dolgo ostalo bolj poudarjeno kot pri drugih zgodovinskih vedah. Arheološki sledovi so absolutno in relativno najstarejša dediščina v določenem prostoru in dokument najstarejših dogajanj. Iz vsega tega izvira velik pomen podatkov, ki se nanašajo na čas, kadar vrednotimo arheološke spomenike in območja.¹

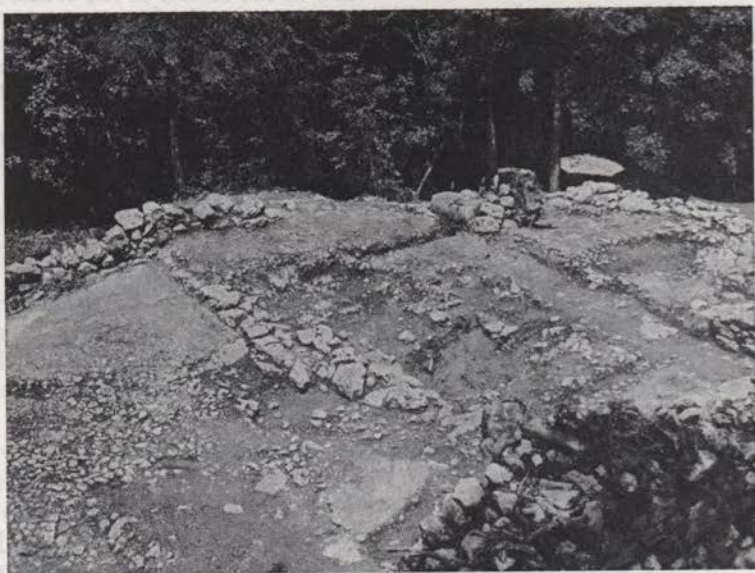
Podatek o starosti je lahko izjemen na več načinov. Gotovo je prva izjemnost velika absolutna starost. Nadalje je izjemnost nenavadna relativna starost, torej dejstvo, da spomenik priča o nenavadno zgodnjem ali nenavadno poznem nastanku nekega zanimivega pojava. Poslednja izjemnost pa je trajanje oz. kontinuiteta, pa tudi diskontinuiteta pojava in dogajanja. Nekaj arheoloških območij naj nam pomaga razumeti te prve povzetke iz naše obravnave: Jamo v Lozi pri Orehku moramo zaradi verjetnosti staropaleolitskih najdb² — najstarejših do zdaj znanih sledov človekove dejavnosti na Slovenskem — vselej

obravnavati s pozornostjo. Najdišče (žal zgubljenih) zgodnjih napisov z Vrhnike³ iz časa pred rimsko okupacijo naših krajev terja pozornost prav tako kot tista zgodnesrednjeveška grobišča, na katerih je še najdalj v zgodnji srednji vek po madžarskih vdorih zaslediti grobne pridatke,⁴ zaradi izredne relativne starosti.

Sledove vojaškega tabora 2. Italske legije v Ločici pri Polzeli,⁵ ki je bil zgrajen med markomanskimi vojnami v sedemdesetih letih 2. stoletja, naštevamo kot primer enkratnega in na en dogodek vezanega posega v prostor. Severno vzhodno ptujskega gradu z delom Rabeljčje vasi na Ptujju pa navajamo kot primer od mlajšega neolitika dalje logično razvijajoče se naselbine.⁶

Toda tudi spomenik ali območje, ki je raslo dolgo časa, ne vsebuje enakovrednega deleža prispevkov vseh dob. To dejstvo je sicer logično, mimo njega pa le ne smemo brez premisleka, ko vrednotimo dediščino, ali še manj, ko pripravljamo konservatorski program. »Beneška karta«⁷ nam veleva spoštovati vse veljavne prispevke vseh dob. Toda ko se je treba v arheološkem tkivu odločiti, kateri spoznani element lahko pri konserviranju le dokumentiramo in katerega moramo na vsak način poudariti in pokazati, vrednotenje nikakor ni preprosto opravilo.

Možnosti datiranja v temeljnem arheološkem raziskovanju so omejene. Starost določamo zvečine po oblikovnih posebnostih izdelkov. Tudi iz najstarejše zgodovine naših krajev poznamo obdobja, ki so zapustila mnogo jasno opredeljivih izdelkov, in čase, ki kot da niso poznali svoje oblikovalske govornice. Bili so časi, ko so naravne in druge nesreče zahtevale ali je blaginja omogočala obnovo stavbnega fonda v velikem ali kar splošnem obsegu, pa spet časi, ko so se

Sl. 35. Vranje pri Sevnici — tloris zgornje cerkve na Ajdovskem gradu ob izkopavanju

Fig. 35 Vranje near Sevnica — Ground plan of the upper church at Ajdovski gradec during excavations

ljudje zadovoljevali s starim. Spomenik in spomeniško območje je pač individualno tkivo tudi, kar zadeva razvoj v času. Gotovo je območje v Ljubljani pri šoli Majde Vrhovnik eno najboljše raziskanih in predstavljenih arheoloških območij v Sloveniji.⁸ Po najdbah v kulturni plasti vemo, da je bil prostor uporabljen že v zgodnjem 1. stoletju in da je na njem ob koncu 2. in v začetku 3. stoletja utripalo prav živahno življenje. Pa vendar vemo o stavbah iz teh obdobj le to, da je njihovo nosilno zidovje zasedalo celotno insulo. Kaj več moramo reči šele o stavbah iz 4. in 5. stoletja. Podobno se nam kaže stavbno tkivo rimskega Ptuja. Najstarejše rimske kulturne ostaline so zanesljivo iz Avgustovega časa (23. pr. n. š. — 14. po n. š.), dokazov o florisni zasnovi mesta je pa mnogo premalo za splošno sprejemljivo interpretacijo. Nekaj razumljivih florisov nam je dalo arheološko raziskovanje in te je mogoče datirati šele v začetek in v sredino 2. stoletja in v njih naj bi videli kompleks okoli term nad forumom in upravne zgradbe ilirske carine.⁹ Razumljivejši so šele stavbni sledovi iz 2. polovice 3. stoletja in iz zgodnjega 4. stoletja. Po posameznih elementih so nato spoznavne spremembe iz srede tega stoletja pa gradnje iz zgodnjega 5. stoletja.¹⁰ Bolj ko se pri spoznavanju minulih časov bližamo našemu času, večje število spoznanj in podatkov imamo na voljo. Tako imamo tudi več tkiva iz rimskega časa kot iz prazgodovine, jasneje spoznavno tkivo iz pozne kot iz zgodnje antike. Toda kljub temu je gotovo tudi to, da je bil npr. rimski tabor v življenju rimskega Ptuja izredno pomembna razvojna etapa, ki nam pa ni zapustila obsežnih tvarnih sledov.

Ti primeri torej ponazarjajo, da so najbolj zanimive potankosti iz tkiva določene spomenika ali območja dokumentirane z zelo slabo ohranjenim, kar neznatnim materialnim ostankom. Tudi najboljša konservacija ga včasih zelo težko ohrani, in še tako dobra prezentacija ni dovolj obiskovalcu brez obsežne razlage, prave znanstvene razprave. Te potankosti moramo imeti v mislih, ko se odločamo v skladu z »beneško karto«, o tem, kaj so v obravnavanem arheološkem tkivu »veljavni prispevki vseh obdobj«. Slabo spoznavne potankosti ne smejo obremenjevati konservatorske akcije. Ta se mora vendarle posvečati predvsem izrazitim, dovolj dobro ohranjenim materialnim elementom.

Še nekaj nam mora biti pred očmi, ko obravnavamo vrednost časa za pripravo konservatorskih programov. Mineva tudi čas, v katerem konserviramo in nato doživljamo izpoved urejenega spomenika. Posledice mnogih (malone večine) ukrepov trajajo bolj ali manj omejen čas. Vzporedno s prvimi izkopavanji na Ajdovskem gradcu v Vranju pri Sevnici¹¹ smo po zaslugi vodje del dr. Petra Petruja začeli razmišljati o konserviranju izkopanih objektov, saj je bilo takoj videti, da bo celota še dolgo pritegovala pozornost strokovnjakov in da bo zanimiva tudi za mnoge druge ljubitelje kulturnega izročila. Teoretično izhodišče ob začetkih dela je bilo dokaj jasno, pa vendar je do danes čas prve ukrepe že v celoti izničil. Vse arheološko raziskovanje je že pred začetkom izkopavanja na Vranju potrjevalo izjemen pomen poznoantičnih najdišč za spoznavanje zgodnesrednjeveške zgodovine v vzhodnih Alpah. Visoko vrednotenje vseh najdišč iz tega časa je bilo potemtakem nesporno. Zavedali pa smo se tudi, kako zahtevni so ohranjeni stavbni sledovi, pri katerih je interpretacija posameznih potankosti le počasi zorela. Vedeli smo, da nekaterih materialov (zlasti del apnenih tlakov, odtisi lesenih gred v njih itd.), pa tudi na hitro zidanih

Sl. 36. Vranje pri Sevnici — ostaline spodnje cerkve na Ajdovskem gradu ob izkopavanju

Fig. 36 Vranje near Sevnica — Remains of the lower church at Ajdovski gradec during excavations

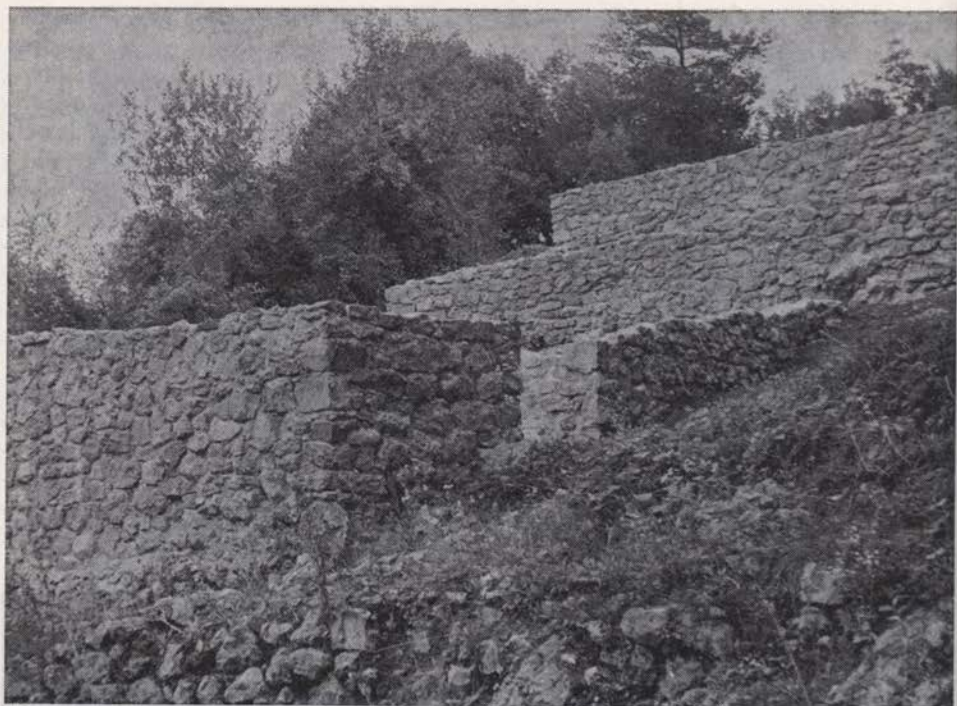
zidov, ne znamo učinkovito konservirati, ne da bi v veliki meri posegali v ohranjene sledove in jih tako izključili iz nadaljnega raziskovanja. Strokovna komisija, sestavljena iz več poznavalcev problemov, se je na podlagi tega odločila, da je treba poskrbeti predvsem za to, da bo ostal tloris stavbnega kompleksa spoznaven, detajlov pa da je treba kar največ zasuti. Tako smo le površinsko dodajali novo vezivo na obodnem zidovju in ga pokrili na vrhu z eno plastjo kamna, da smo ga izravnali do najvišje ohranjene višine. Delo je opravila domača zidarska ekipa, ki si je nabrala že nekaj izkušenj na sevniskem gradu in ki jo je z veliko požrtvovalnostjo organiziral in usmerjal Jože Smodej, skrbnik mnogih aktivnosti v Sevnici. Ko so se v naslednjih letih nadaljevala izkopavanja, je postalo bolj jasno, kako domiselno so stari graditelji oblikovali na strmem vrhu prostor za posamezne stavbe in s kakšno prvinsko iznajdljivostjo so gradili prostore. Zdaj je postalo tudi nujno potrebno (dasi se temeljno načelo, da prezentiramo predvsem tlorisno zasnovno, ni spremenilo) poseg bolj temeljito pripraviti. P. Petru je k delu pritegnil arhitekta, ki sta imela največ

ustreznih izkušenj, najprej prof. Toneta Bitenca in pozneje doc. dr. Petra Fištra. Na novo je bilo treba konservirati izkopane dele, spodnjo cerkev, popraviti pa je bilo treba tudi steno hodnika, ki je hkrati škarpa k najvišjemu nivoju in je med spodnjo in zgornjo cerkvijo. Med tem so se nadaljevala izkopavanja v zahodnem delu postojanke, kjer je zahtevala mnogo pozornosti velika cisterna, ter v stanovanjskih objektih na vrhnjem platoju. V zimi 1982/83 se je spet začela rušiti škarpa med zgornjo in spodnjo cerkvijo, tako da je postal tu poseg potreben že tretjič. Hkrati pa se je bilo treba ubadati še z nekaj statično šibkimi zidovi, z obodom cisterne in z nartekso spodnje cerkve. Ta akcija se je končala poleti 1984.¹² Obnovljena sta bila oboda obeh narteksov, drenaža pa je bila narejena za na novo pozidanimi masami ohranjenih ostankov zidov. Ti ostanki pa so bili obnovljeni z originalnim lomljencem v takšnem obsegu, kot je bil ugotovljen pri izkopavanju, vezivo pa je podaljšana malta. Tako je bil obdelan tudi obod cisterne, a le do višine žive skale. (Globlje je cisterna vklesana v skalo in na skali je še ohranjen prvotni odlični hidroizolacijski omet, ki ga bo še nekaj časa varovala voda.) Tako je zavarovana in predstavljena rast objektov v zahodnem delu naselbine, v dokaj ustrezni meri pa je tudi predstavljena drznost davnega gradbenega posega. Verjamemo, da bo predstavitev lahko nespremenjena več desetletij. Tak način konservacije se edino obnese tudi

Sl. 37. Vranje pri Sevnici — cisterna na Ajdovskem gradcu (z roba spodnje cerkve, po konservaciji l. 1984, f. I. Curk)

Fig. 37 Vranje near Sevnica — Cistern at Ajdovski gradec (from the corner of the lower church, after conservation in 1984, photo I. Curk)

Sl. 38. Vranje pri Sevnici — rob cisterne in spodnje cerkve na Ajdovskem gradcu po konservaciji l. 1984

Fig. 38 Vranje ear Sevnica — Edge of the cistern and lower church at Ajdovski gradec after conservation in 1984

na Štalenskem vrhu (Magdalensberg) na Koroškem.¹³ Opisani primer iz naše najnovejše prakse nas torej opozarja, kako premišljeno moramo upoštevati pri vrednotenju arheološkega (ne samo arheološkega) objekta za načrtovanje in priprave konservatorskega programa tudi to drugo vrednost časa — vrednost trajnosti pozitivnih učinkov konservatorskega posega. Zdi se, da se moramo sprijazniti z mislijo, da je najbolj sprejemljiv in hkrati najbolj trajen način konserviranja na arheološkem objektu z ruševinami ta, da v prvi fazi le »krpamo« ostaline, ki naj ostanejo kar najbolj zveste podobi, ki smo jo izkopali pri raziskovanju. Tako ostanejo vsi elementi še nekaj let dovolj dosegljivi dodatnemu raziskovanju, pa tudi širša javnost jih začne razumevati. Šele v drugi fazi lahko opravimo korenito konservacijo, ki med ruševinami lahko zadrži razpadanje za več let (ali desetletij). Seveda pa je za tak način dela potrebna dobršna mera razumevanja. Ko ga načrtujemo, ga je treba vsem zainteresiranim dodobra predstaviti, sicer se le prerado zgodi, da vidi okolica v konservatorskem delovišču le sod brez dna.

V letu 1984 smo se pri strokovnem delu v naših zavodih precej ubadali z enotnim evidenčnim kartonom, ki nam bo omogočal identificirati kulturno in zgodovinsko dediščino ter spomenike s kratkimi gesli, pomenotnimi vrednostmi. Tu moramo vrednost časa zajeti v gesla, kot so: približna ocena gradbenih faz,

kontinuiteta in diskontinuiteta, oznaka kulturne skupine ali obdobja, iz katerega so taki gradbeni sledovi, da jih je mogoče izžrpnjeje interpretirati, pa tudi zveza s staro, objektu sodobno (torej antično ali zgodnjerednjeveško)¹⁴ literaturo, kadar je na voljo. Tak podatek, žal takoj izjemen za objekte v naših krajih, namreč še vedno pove več kot dolgo opisovanje razvoja v času in je najboljši dokument starosti in vrednosti.

OPOMBE

1. Sestavek povzema rezultat etape raziskovalne naloge Valorizacija arheoloških območij, ki jo v okviru programa Topografske raziskave za pripravo konservatorskih programov prek Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete podpira tudi Raziskovalna skupnost Slovenije. — 2. F. Osole v: *Arheološka najdišča Slovenije*, Ljubljana 1975, 43. — 3. B. Saria, *Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft XVII/2*, 1935, 2008; — J. Šašel, *Corolla memoriae E. Svoboda dedicata 1966*, 198 ss. — 4. P. Korošec, *Zgodnjerednjeveška arheološka slika kar. Slovanov*, *Dela SAZU* 22/1. Ljubljana, 1979, 91, zlasti 281 s. 5. V. in T. Kolšek, *Celjski zbornik* 4, 1958, 165; M. Kandler, *Arheol. vestnik* 30, 1979, 172. — 6. Najnovejši izsledki M. Strmčnik—Gulič in Ivan Tušek, *Varstvo spomenikov* 25, 1983, 193 in 26, 1984, 199 in 239. — 7. Mednarodna listina o konservaciji in restavraciji spomenikov in spomeniških območij, *VS* 12, 1969, 153. — 8. M. Slabe, *VS* 17—19/1, 1974, 67, isti *VS* 21, 1977, 11; L. Plesničar—Gec, *Starokrščanski center v Emoni*, *Katalogi in monografije XXI*, Ljubljana 1983. — 9. B. Saria v: *Klemenc—Saria*, *Archäol. Karte v. Jugosl. Blatt Ptuj* 1936, 57; I. Curk, I. Tušek, *Arheološki vestnik* (v tisku). — 10. I. Mikl Curk, *Arheološki vestnik* 29, 1978, 406. — 11. I. Mikl Curk, *VS* 17—19/1, 215; P. Petru, T. Ulbert, Vranje pri Sevnici, *Katalogi in monografije* 12, Ljubljana 1972; P. Petru, T. Ulbert, T. Knific, *Arheološki vestnik* 30, 1979, 695 ss. — 12. Delo je po načrtih dr. P. Fistra v izvedbi Tajtane Capuder opravilo zidarstvo A. Herceg—J. Zalar. Arheološko raziskovalno in mnogo organizacijskega dela je opravila arheološka ekipa pod vodstvom dr. T. Knifica, zemeljska dela domačini, usklajevanje dela pa Zavod za prosveto in kulturo v Sevnici s pomočjo podpisane. — 13. Za informacijo o tem, kako so »konservirali konservirani«, in za možnosti večkratnih ogledov se zahvaljujem vodji del, ravnatelju dr. G. Piccottiniju, in članom njegove ekipe. — 14. F. Kos, *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I*, 1902; serija *Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije I* 1955 (Beograd); J. Šašel, *Arheološka najdišča Slovenije*, 88 ss.

KAJ S STENSKIMI SLIKAMI NA ZUNANJŠČINAH?

Ivan Bogovčič

HOW TO DEAL WITH FRESCOES
ON BUILDING EXTERIORS?

POVZETEK

Ne glede na modnost problematike »air pollution« v zadnjih letih se zdi, da je naposled prišel čas resnega razmišljanja (in tudi ukrepanja) o usodi stenskih slik na zunanjščinah. Pa ne samo o njihovi usodi, pač pa o usodi vse likovne dediščine, ki jo tako ali drugače ogrožajo atmosferski vplivi in onesnaževanje.

Avtor se posebej ukvarja z vprašanjem etike in obravnavo nekaj »precedenčnih« primerov reševanja stenskih slik na zunanjščinah. Članek je razmišljanje in klic k treznemu presojanju in ukrepanju, da bi rešili vsaj najkvalitetnejše in najpomembnejše likovne stvaritve pred grozečim uničenjem.

Regardless of the fashionable »air pollution« problems of the recent years, it finally seems time to devote serious thought (and action) to the fate of exterior frescoes. And it should not be dedicated only to their fate, but also to that of the entire plastic art patrimony which is subject to unwelcome atmospheric influences and pollution in this way or other. The author deals primarily with ethical problems and describes a few precedents of the salvation of exterior wall frescoes. The article is a reflection and appeal for sober study and activity necessary to save at least the most valuable and the most important works of art from the threatening destruction.

Uvod

Stenske slike na zunanjščinah sodijo med tiste likovne stvaritve, ki so najbolj občutljive za atmosferske vplive in onesnaženost. Ne glede na tehniko slikanja ali na lokacijo na vse bolj ali manj delujejo nihanja vlažnosti in temperature zraka, mehanski učinki padavin (dež, toča, sneg), biomehanski in biokemični vplivi mikroorganizmov in končno tudi vandalizem. Podobno kot na vse stenske slike (tudi v notranjščinah) pa še učinkovanje kapilarne in kondenzne vlage ter mehanski, razdiralni proces transportiranih topnih soli. Vlaga posredno učinkuje še na vrsto v ometih vsebovanih agregatov in drugih sestavin.

Že pri opazovanjih v krajšem, nekajletnem obdobju se kaže, da so spremembe na mnogih slikah iz leta v leto izrazitejše in da so marsikje slike že zelo načete. Menim, da moramo trezno presoditi, s kakšnimi ukrepi naj bi zagotovili nadaljnji obstoj ogroženim umetninam.

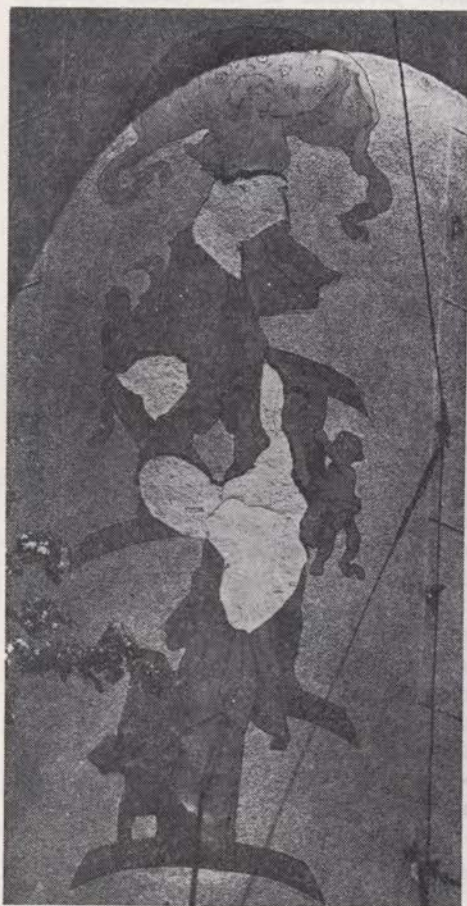
Ali so načelni zadržki?

Zastavljata se predvsem dve vprašanji. Prvo je načelne (etične) narave in si ga zastavlja le določena skupina strokovnjakov. Glasi se: Ali naj vrsto umet-

nin zaradi njihove fizične ogroženosti dislociramo? Drugo vprašanje je prozaično in v naši kulturi znana stalnica — kako zagotoviti denarna sredstva. Za tako akcijo oziroma projekt je potrebno skrbno načrtovanje za daljše obdobje in seveda ustrezna finančna konstrukcija.

A vrnimo se raje k prvemu vprašanju! Ali le-to sploh obstaja ali pa je samo nasledek konservativnega, okostenelega, neživljenjskega gledanja nekaterih ljudi na problematiko. Ali naj ogroženo stensko sliko snamemo ali ne? Kateri so zadržki? Ali naj jo snamemo že danes, ko je komaj načeta, ali naj jo prepustimo zobu časa, da jo bo nekoč kdo snel kot popolno ruino, ostanek ostankov? Mogoče bo celo svoja estetska merila prilagodil podedovanim »ohranjenim« vrednotam.

Na ta vprašanja je treba ustrezno odgovoriti. Poskušam sintetizirati, mogoče kar brez poprejšnje temeljite analize, vendar na podlagi neštetihih ugotovitev in dejstev. Sintetiziram tako, da razmišljam o mogočih rešitvah, ki mo-

Sl. 39. Ljubljana — freska M. Šubica Štirje letni časi, freska pred in po restavraciji
Fig. 39 Ljubljana — M. Šubic's fresco The Four Seasons before and after restoration

rejo zadostiti vsaj nekaterim vidikom etičnih pomislekov. Je, denimo, original — neko likovno delo — neizpodbiten dokument le na svoji prvotni lokaciji? Ali ga je mogoče nadomestiti s kopijo, ki dokumentira njegovo lego in prevzame njegovo likovno funkcijo. Likovno delo je že samo po sebi zadostno ne glede na to, kje je. Zato se da s kopijo (dobro, seveda) vedno nadomestiti ta njegov pomen — pričevalnost na stavbi, v parku in drugod.

Ali je za nestrokovnjaka pomembno spoznanje, da zre original ali v skoraj ničemer drugačno kopijo? Verjamem, da njegov likovni užitek ni okrnjen. Ali je strokovnjak prikrajšan, če zre namesto originala stenske slike na neki fasadi njeno kopijo? Upam si trditi, da ne! To zlahka dokažemo s »pastjo«, ko mu ob originalu pokažemo zgledno kopijo. Tudi strokovnjak z dolgoletnimi izkušnjami bo v dvomih, vendar to nikakor ne problematizira njegove strokovnosti, pač pa izpričuje vrednost likovnega dela samega po sebi in ne njegov premnogokrat snobovski eho — pristnost. Kako bi bilo sicer mogoče, da pogosto uživamo ob reprodukciji mojstrovine in obupujemo nad slabim originalom?

Zame je prej dilema, ali ima naša generacija, ki se sicer zaveda, da so mnoga likovna dela obsojena na konec v bližnji prihodnosti, izključno pravico do takega snobizma!

Načrtni primeri snemanj

Za podkrepitev prejšnjega razmišljanja navajam nekaj primerov, ko so bile slike snete in obdelane za muzejsko prezentacijo ali pa se tak poseg načrtuje.

Stiški samostan, Janez Ljubljanski, stenska slika sv. Eligija

Slika sv. Eligija je bila do 1983. leta na fasadi stiškega samostana. Iz leta v leto je izgubljala svojo identiteto (izpiranje barvne plasti, drobljenje ometa...). Po snetju in obdelavi je bila prirejena za muzejsko prezentacijo, skratka za novo življenje v novem, zavarovanem okolju. Če bo treba, bomo dislocirani original nadomestili z ustrežno kopijo na fasadi, ki jo bo mogoče poljubno ščititi in po morebitni izgubi zopet nadomestiti, ker bo po ohranjenem originalu mogoče narediti neskončno število kopij. In to po stanju originala v letu 1983.

Idrijsko in Tolminsko, kmečke freske

Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Nove Gorice je takoj po potresih v letu 1976 ugotovil, da je nujno ukrepati. Da bi zaščitil in ohranil del dediščine ljudske umetnosti, je začel akcijo reševanja kmečkih fresk, ki traja že nekaj let. Del gradiva bo sicer ohranjen »in situ«, a bi ga kazalo čimprej nadomestiti s kopijami, ker gre v bistvu za najboljše ohranjene primerke (Šturmovci v Gorenji Kanomlji, Pri Teharjevih na Jesenici pod Poreznom...), ki bodo sčasoma doživeli usodo mnogih — uničil jih bo zob časa.

V Mestnem muzeju v Idriji nastaja edinstvena zbirka snetih kmečkih fresk, katere pomena in vrednosti se morda ta trenutek zaveda le peščica lju-

Sl. 40. Visoko pod Kureščkom — gotska freska »Luxuria« na cerkveni zunanjsi strani, stanje leta 1929 (f. F. Stele) in 1984 (f. I. Bogovčič)

Fig. 40 Visoko under Kurešček — Gothic fresco of Luxuria on the church exterior, situation in 1929 (ph. F. Stele) and in 1984 (ph. I. Bogovčič)

di. V času, ki golta kmečko idilo, in te slike so del te idile, je to skoraj edini mogoči način njihove ohranitve.

Kmečke freske so že praviloma slabše kvalitete in trpijo hude poškodbe predvsem zaradi atmosferskih vplivov, zadnja leta, v obdobju »preporoda bivalne kulture« Slovencev, pa še zaradi premnogokrat nesmiselnih in predvsem neveščih predelav.

Eden najlepših, vsekakor pa ta trenutek najkompletnejših biserov poslikane kmečke arhitekture — Šturmovci, je močno ogrožen, tako arhitektura sama (interier) kot likovna dekoracija (poslikane tri fasadne stene). Pred leti smo poslikavo utrdili in dokumentirali. Omeniti je treba, da so prizori na eni steni že skoraj v celoti uničeni. Ob takih primerih me obletavajo »heretične« misli, da bi sneli vse ohranjene prizore in jih nadomestili s kopijami. Pravzaprav bi bilo treba rekonstruirati ves fasadni plašč, poskrbeti pa tudi za rešitev črne kuhinje in drugih prostorov v notranjosti, ki so mogoče ta hip že načeti, če ne uničeni.

Ali bi rekonstruirana fasada izgubila pričevalno vlogo (fasade se običajno obnavljajo vsakih nekaj deset let, slike pa naj bi ohranjevali do njihovega izginotja)? Pri rekonstrukciji bi morali uporabljati ustrezne materiale in postopke, da bi nadomestek lahko v čim večji meri nadomestil dislocirane originale.

Ljubljana, vogal Ilirske in Rozmanove ulice, Mirko Šubic, Štirje letni časi.

Usoda mnogih stenskih slik na zunanjščinah je zadela tudi Štiri letne čase pokojnega profesorja Šubica. Slikarija je bila izprana skoraj do nerazpoznavnosti in močno podmehurjena. Kaj nam je bilo storiti? Konserviranje takega stanja bi bilo skrajno nesmotrno, saj gre za delo, ki dopolnjuje arhitekturno stvaritev le, ko je barvna plast še v dobrem stanju. Žal sta od dokumentacije te monumentalne stvaritve ostala zgolj karton in risba v merilu 1:10. Barvnega osnutka ni več ali pa je kdove kje založen. Na podlagi podatkov, ki so bili na voljo, je bil izdelan barvni osnutek, ki seveda nikakor ni kopija avtorjevega dela. Zato je tudi današnja slika na fasadi nekaj drugega kot kopija nekdanje stvaritve profesorja Šubica. V moralno oporo mi je bila nesebična pomoč avtorjeve hčerke, prof. Zorke Šubic, ki je soglašala s tako rešitvijo in mi dala obilo dragocene strokovne pomoči.

In zdaj zopet vprašanje. Ali bi bilo lahko drugače, če bi bil ogroženi original pravočasno snet in po njem naslikana kopija? Nedvomno je odgovor le eden. Bi! Imeti možnost proučiti intonako, način površinske obdelave (zaglajenost, gravure...), način slikanja, predvsem modeliranja, namreč pomeni imeti trdno podlago za študioso izdelavo kopije, ki more prevzeti pričevalno vlogo originala. In to je tisto ključno, o čemer je treba razmišljati že danes.

Sklepne misli

Članek nikakor ni poziv, naj bi stihijsko »odluščili« stenske slike z zunanjščin. Poziva pa k selektivnemu odbiranju ključnih del našega monumentalnega slikarstva. V ta namen — kdo naj opravi nehvaležni izbor? Tisti strokovnjaki, ki so zmožni ustvarjalnega dela v spomeniški službi, ki se zavedajo pomembnosti take akcije, ki ne nameravajo ohranjati naše dediščine zgolj z njenim dokumentiranjem ali le za sedanje generacije.

Zavedati se je treba, da mora nekdo prevzeti tudi skrb za snete originale, ki lahko prerasejo v imenitno zbirko ali pa bi shranjeni blizu prvotnih lokacij bogatili regionalne muzeje in zbirke.

PROBLEMATIKA PREDSTAVLJANJA TEHNIŠKIH SPOMENIKOV NA SLOVENSKEM

Tadej Brate

THE PROBLEMS OF TECHNICAL MONUMENTS IN SLOVENIA

POVZETEK

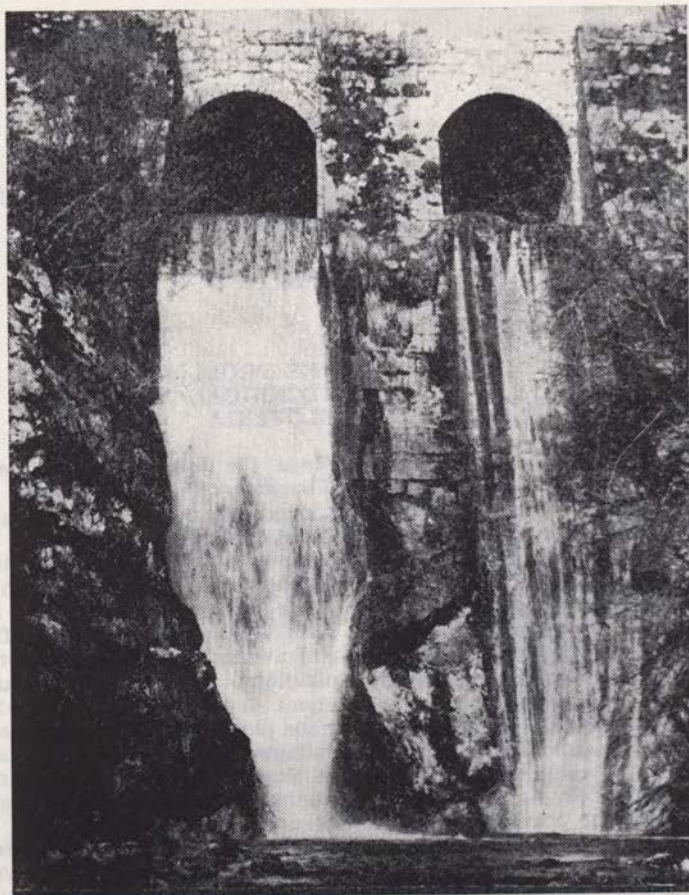
Z ustanovitvijo Tehniškega muzeja Slovenije je začela prodirati zavest o vrednosti naše tehniške kulturne dediščine. Vendar je do danes zaščiteneh razmeroma malo objektov. Po letu 1970 so se začeli pojavljati novi tehniški spomeniki, plod prizadevanja posameznih delovnih organizacij. Tako je do danes postavljenih na raznih krajih okrog 40 muzejskih lokomotiv. To je največja zbirka, ki jo je zbrala katerakoli delovna organizacija v Jugoslaviji. Podobno so razstavili tudi v Ljubljani stare statve, parni stroj in parno turbino, v Trziču parni stroj. Zal pa so mnogi od teh strojev pomanjkljivo zaščiteni in neustrezno konservirani.

Since the foundation of the Technical Museum of Slovenia, the perception started spreading of the value of our technical cultural patrimony. Up to now, however, only a comparatively small number of objects has been protected. Since 1970, new technical monuments have begun to appear, the fruit of the endeavours of individual working organizations. Thus we have until today about 40 museum engines put up in various places. This is the largest collection gathered by any of working organization in Yugoslavia. Similarly, an old loom, a steam-engine and steam turbine have been exhibited in Ljubljana, at Tržič a steam-engine, etc. Unfortunately, though many of these machines have not been protected and have been unsuitably conserved.

Slovenci smo se začeli zavedati naše tehniške kulturne dediščine pravzaprav šele po drugi svetovni vojni. Z ustanovitvijo Tehniškega muzeja Slovenije je začela prodirati tudi zavest, da so med nami tudi drugačni spomeniki, kot smo jih bili do takrat vajeni, kot npr. cerkve, gradovi, spomeniki slavnim osebam itd. Že prve akcije po vojni so prinesle določene uspehe in nekateri stroji, naprave ali zgradbe so bili zaščiteni kot tehniški spomeniki.

Pri zaščiti tehniških spomenikov je imel prvenstveno največ uspeha slovenski tehniški muzej, poleg njega pa tudi vrsta regionalnih muzejev in zbirk. Skupna značilnost vseh zbirk pa je v glavnem ta, da se je zbiralo in ščitilo drobne ali manjše predmete — tako imenovano premično kulturno dediščino.

Objektov nepremične kulturne dediščine je bilo zaščiteno razmeroma malo, le-ti pa so bili in ostali v glavnem v slabem stanju zaradi finančnih težav pri obnovi in vzdrževanju. Tu naj omenim predvsem Klavže pri Idriji. Te so

Sl. 41. »Belčne« klavže — vodne naprave na Idrijo (f. J. Rupnik)
 Fig. 41 »Belčne« klavže — water devices above Idrija (ph. J. Rupnik)

kljub strehi, ki so jo dobile nedavno, še vedno izpostavljene propadanju. Nič boljše se ne godi Kamšti, našemu največjemu vodnemu kolesu.

Omeniti je treba tudi neprimeren odnos občanov do tehniških spomenikov. Namerne poškodbe in demontaže delov osiromašujejo naše tehniške spomenike. Kot primer navajam Pantzovo spuščalko v Soteski, kjer že leta s sten, spodnje postaje žičnice, okoličani trgajo in odnašajo deske. Podobnih primerov je danes vse več!

Po letu 1970 pa so se na Slovenskem začeli pojavljati novi tehniški spomeniki, katerih postavitev je bila plod dela delovnih organizacij ali celo posameznikov. Kot prva taka primerka sta se pojavili lokomotivi št. K-3 in 150-003 na železniški postaji v Ljubljani. Rezultat tovrstne akcije je postavitev več kot 40 muzejskih lokomotiv po različnih krajih Slovenije, 20 strojev pa še čaka na razporeditev. Železniško gospodarstvo iz Ljubljane je zaščitilo tudi vrsto

wagonov in ostalih strojev ter celo organiziralo lastno muzejsko zbirko. To je danes brez dvoma največja tovrstna zbirka, ki jo je zbrala katerakoli delovna organizacija v Jugoslaviji.

Za železničarji so se pojavili tekstilci. Na Celovski cesti v Ljubljani stoje poleg Tovarne dekorativnih tkanin stare statve. V Trziču je tržiška predilnica postavila v mestu staro lokomobilo kot tehniški spomenik.

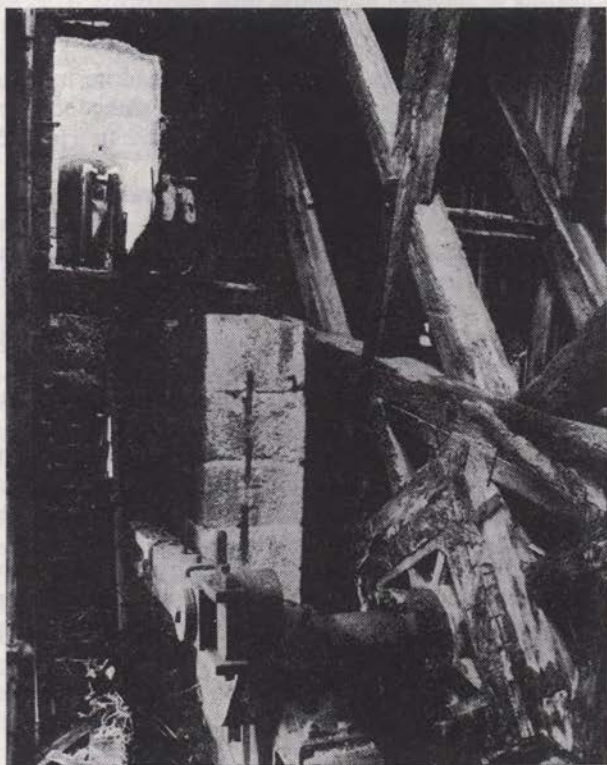
Ljubljanski SMELT je v Zagrebu odkupil star parni stroj in ga postavil pred svojo upravno zgradbo za Bežigradom v Ljubljani.

Komunalna energetika v Šiški ima pred svojo upravno zgradbo postavljeno staro parno turbino.

Takih in podobnih primerov zaščite naše tehniške kulturne dediščine je iz dneva v dan več.

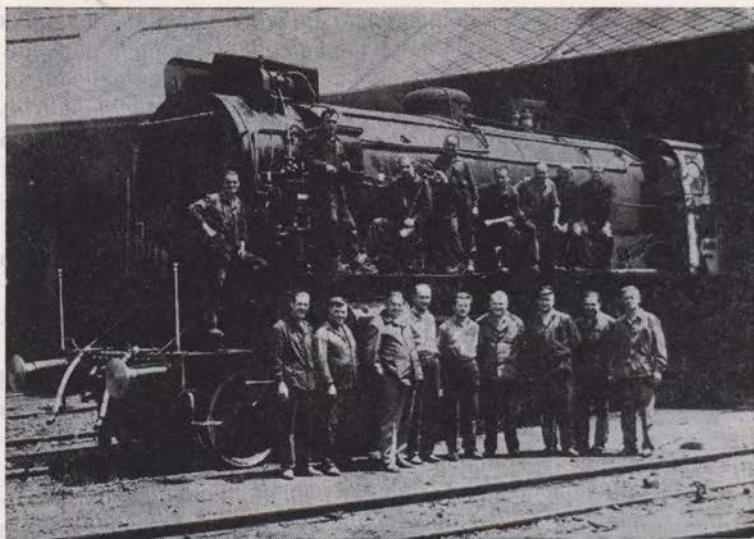
Ob navdušenju ob postavitvi takih spomenikov pa njihovi lastniki večkrat pozabijo na sam smisel postavitve. Kot zanimiv primer je DO Mostovna v Šiški, ki je ohranila star žerjav, a si ga običajen občan ne sme niti ogledati, niti fotografirati.

A to še ni najhuje. Po velikem veselju in delovnem uspehu ob postavitvi starega stroja kot tehniški spomenik, lastniki mnogokrat pozabijo nanj. Te-

Sl. 42. Idrija — vodno kolo »Kamšt« (f. J. Rupnik 1975)

Fig. 42 Idrija — water-wheel »kamšt« (ph. J. Rupnik 1975)

Sl. 43. Ljubljana — muzejska lokomotiva pred postavitvijo (f. T. Brate)

Fig. 43 Ljubljana — Museum locomotive before the setting up (ph. T. Brate)

meljito čiščenje stroja je drago in zahtevno delo, zato se mnogokrat zgodi, da samozvani restavradorji prelijejo barvo tudi preko slabo očiščenih mastnih in oljnih madežev. Ne mine leto dni, ko se barva olušči in rja začne svoje delo, ki je na prostem še intenzivnejše.

Vsa ta razmišljanja nas vodijo k določenim zaključkom. Ob postavitvi tehniških spomenikov ali njihovi obnovi bi morali njihovi lastniki obvezno obveščati ustrezne muzejske ali varstvene službe. Potrebno je določiti lastnika spomenika — a kar je še važnejše — tudi njegovega vzdrževalca. Samo delo pri obnovi in restavriranju bi moral spremljati strokovnjak, ki naj bi ustrezno ukrepal in svetoval v smislu, da bi bodoči tehniški spomenik s svojim izgledom in kvalitetno obnovo nepopačeno predstavljal svojo dobo in svoje delo. Potrebna bi bila ustrezna patronažna služba, ki naj bi občasno nadzirala stanje in vzdrževanje tehniških spomenikov.

Naj zaključim z mislijo, da ni vsak stroj, ki je obratoval na prostem, po svoji »upokojitvi« primeren, da ga pustimo na prostem. Isto velja za stroje, ki so delovali v zaprtih prostorih, pa se jih kot tehniške spomenike postavlja na prosto.

Ne gre nam torej le za to, da se tehniški spomenik postavi vsem na ogled in občudovanje. Tehniški spomenik je potrebno predvsem primerno zavarovati in vzdrževati, da bo še v bodočnosti dejansko opravljal tisto funkcijo, ki smo mu jo danes namenili.

SLOVENSKA ETNOLOGIJA: MED ŽELJAMI IN RESNIČNOSTJO

Maja Žvanut

SLOVENE ETHNOLOGY: BETWEEN WISHES AND TRUTH

POVZETEK

Kritičen zapis o posvetu o razmerju med zgodovino in etnologijo, ki je bil v Mariboru 8. in 9. 11. 1984. Etnologije ni moč vezati le na raziskovanje načina življenja v 20. stoletju, prizadevanj etnologov-konservatorjev pa ne skrčiti le na dokumentiranje in arhiviranje podatkov. Tudi še tako dobra dokumentacija ne da nikoli podobe kot jo nudi spomenik, ohranjen na prvotnem mestu. Tudi nepremična ljudska stavbna dediščina je historigični vir za mnoge vede.

A critical note on the conference concerning the relation between history and ethnology, which took place in Maribor on the 8th and 9th Nov., 1984. Ethnology cannot be connected only to the research of the 20th century way of life, and the endeavours of ethnologists-conservators cannot be diminished to best documentation can give as good an image as does a preserved monument on its original site (in situ). The immovable folk architectural patrimony is the historical source for numerous sciences.

8. in 9. novembra letos je potekalo v Mariboru posvetovanje o razmerju med etnologijo in zgodovino, ki so ga organizirali Marksistični center mariborske univerze, Slovensko etnološko društvo, Zveza zgodovinskih društev za Slovenijo in mariborski Pokrajinski arhiv. Na prvi pogled se zdi, da poročilo s tega posveta ne sodi v Varstvo spomenikov, vendar pa so referati in razprava navrgli nekatere misli, za katere naj izve tudi konservatorska srenja.

Zgodovina je za arhitekturo in slavistiko že tretja veda, ki jo etnologija poziva k razjasnjevanju pojmov. To bi bilo samo po sebi hvale vredno početje, če se ne bi konec koncev izkazalo, kaj etnologija pravzaprav želi — razmejevanje vrtičkov: do tod boš okopal ti, za tem plotom pa je moje ozemlje. Delitev dela te vrste je bila še možna pred desetletji, ko so družboslovne in humanistične vede pri nas in v svetu hitele obdelovati osnovne pojme in podatke, danes pa je raziskovanje preteklosti na višji ravni, zanimanje raziskovalcev so pritegnile take teme iz človekovega življenja, ki nujno vodijo v preskakanje plotov, s katerimi so bile in so deloma še ograjene posamezne vede. To težnjo je najlepše opisal referent dr. Vasilij Melik, ko je dejal, da ni pomembno, kaj kdo raziskuje in kakšne metode pri tem uporablja, pomembno je, da je delo dobro opravljeno. Toliko na kratko o prvem delu posvetovanja, v katerem so bila obravnavana teoretična vprašanja.

Drugi del je bil posvečen pogojem in oblikam zgodovinskega in etnološkega raziskovanja NOB. Pri tem se je razvila živahna razprava o preteklih in se-

danjih tabu temah ter o velikih nalogah, ki še čakajo tako zgodovinarje kot etnologe in druge družboslovce pri raziskovanju vsakdanjega življenja med zadnjo vojno.

V tretjem delu posveta so udeleženci spregovorili o pogojih in oblikah sodelovanja zgodovine, drugih historičnih ved in etnologije pri raziskovanju in predstavljanju slovenske kulturne zgodovine. Pri tej temi so že predloženi referati obetali ostro konfrontacijo mnenj, zlasti glede razmerja stara praksa — nova spoznanja. Da so se za prevetritev zavzemali zlasti mlajši kolegi, menda ni treba posebej naglašati.

Najbolj odmevna sta bila referata z značilnima naslovoma: Ali smo kustosi etnologi le še »za v muzej«? ptujskega etnologa Ralfa Čeplaka in Je tudi v spomeniški službi prostor za sodobno etnološko vedo? celjskega konservatorja Vita Hazlerja. Oba prispevka kakor tudi še nekateri drugi referati izražajo, kot je popolnoma pravilno dejal moderator te teme, veliko stisko strokovnih delavcev, zlasti etnologov, v muzejih in spomeniški službi, ki se na svojih delovnih mestih vsak dan srečujejo s težavami vseh vrst, pri tem pa od lastne stroke zaman pričakujejo strokovne in moralne pomoči. Da vsaj pri spomeniškem varstvu ne gre za pretiravanje mlečnozobcev, so nam potrdile besede prof. dr. Slavka Kremenška, vidnega teoretika, usmerjevalca mladih etnologov. Ko je najprej priznal, da zelo slabo pozna razmere v spomeniški službi, je izjavil, da po njegovem mnenju etnološka veda ne potrebuje ohranjenih nepremičnih etnoloških spomenikov, njej zadostuje, da so arhivirani. Kaj pomeni taka izjava, vedo vsi tisti delavci v spomeniški službi, ki se neprestano bodejo z lastniki etnološke dediščine in moledujejo pri birokratih za denar. Oboji, lastniki in birokrati, namreč mislijo o dediščini prav tako kot dr. Kremenšek.

Medalja ima svojo strokovno in moralno plat. Velik del diplomiranih etnologov, če ne večina, se zaposluje v muzejih in spomeniški službi; ti nimajo prav dosti priložnosti raziskovati »način življenja v 20. stoletju«, kar je trenutno šlager etnološke vede, pač pa veliko vedo o odnosu Slovencev 20. stoletja do etnološke dediščine. Kako univerza te mlade ljudi pripravlja za njihovo težko delo? Je naloga konservatorja-etnologa res le arhiviranje spomenikov? In končno, s kakšno pravico etnologija odpisuje dediščino, ki je le zaradi obstoječe delitve dela deklarirana kot etnološka, utegne pa biti zanimiva za zgodovinarja, geografa, sociologa, umetnostnega zgodovinarja, arhitekta, krajinarja? Tudi še tako vestna dokumentacija ne da nikoli take podobe kot spomenik, ohranjen in situ. Za nepremične spomenike namreč velja v isti meri ugotovitev Gorazda Makaroviča (Glasnik SED 3/4 1983) o muzejskih predmetih, da so historični vir za mnoge vede. Treba je samo hoteti in znati prebrati sporočilo, ki ga nosijo v sebi.

Posvetovanje je pokazalo, da so prizadevanja etnologije v mnogočem jalova. S svojo parolo »raziskovanja načina življenja« se zaletava ob delo sorodnih ved, ne da bi prej natančno premislila svojo metodo in instrumentarij. Načina življenja ne bo spoznala le s pomočjo anket in iz časopisnih članokov, potruditi se bo morala tudi do premične in nepremične dediščine ter arhivov, zlasti za obdobja, ki so starejša od našega stoletja. Tam jo čaka še čuda dela.

Vsi referati, pa tudi diskusija bodo objavljeni v posebnem zborniku, ki ga bo pripravil Marksistični center mariborske univerze.

NOVA SPOZNAVANJA O STENSKIH SLIKAH V HRASTOVELJSKI CERKVI IN IZDELAVA PILOTSKEGA RESTAVRATORSKO-KONSERVATORSKEGA POSEGA

Ivan Bogovčič

NEW COGNITIONS ABOUT THE
FRESCOES IN THE CHURCH OF
HRASTOVLJE AND THE
ELABORATION OF THE TRIAL-
PROJECT OF THE RESTORATION —
CONSERVATION INTERVENTION

POVZETEK

Članek obravnava dva problema v zvezi s sedanjimi konservatorsko-restavratorskimi deli na stenskih slikah v p. c. Sv. trojice v Hrastovljah (1490). Prvi del je posvečen problematiki v zvezi z uporabljenim flišnim agregatom v hrastoveljskih ometih. Drugi del članka pa na kratko prikazuje poizkus oblikovanja pilotskega projekta za konservatorsko-restavratorski poseg na stenskih slikah v isti cerkvi. V Sloveniji se namreč še vedno uporablja ta oblika programiranja restavratorskih posegov, zato gre v tem primeru za poskus uvesti na tem področju novo metodo.

The article deals with two problems connected with the present moment conservation and restoration works on the frescoes at the filial church of Holy Trinity at Hrastovlje (1490). The first part is dedicated to the problems concerning the use of the flysch aggregate with the Hrastovlje plastering. The second part of the article gives a brief account of the experiment of the formation of the trial project to be used for the conservation-restoration intervention in the frescoes of the same church. In Slovenia, this form of programing restoration interventions has not yet come into use; this is, therefore, an attempt to introduce a new procedure in this field.

Uvod

Leta 1949 je hrastoveljska cerkvena zgradba zopet razodela svojo skrito lepoto. Pod plastmi beležev so se pokazale barve. V letih, ki so sledila, je bil opravljen verjetno eden najzahtevnejših posegov na stenskih slikah pri nas nasploh. Približno 180 m² slik je bilo sproščenih debelih oblog iz beležev, ki so se ponekod stopile z izločki topnih soli v kot steklo trdo sigo. Deli obokov in sten so skoraj dobesedno viseli v zraku zaradi podmehurjenosti ometov. Opravljen je bila tudi sanacija strehe, ki naj bi na novo odkriti dragocenosti zagotovila varnost. Žal je streha začela z leti zopet puščati. Slike so bile s tem hudo ogrožene.

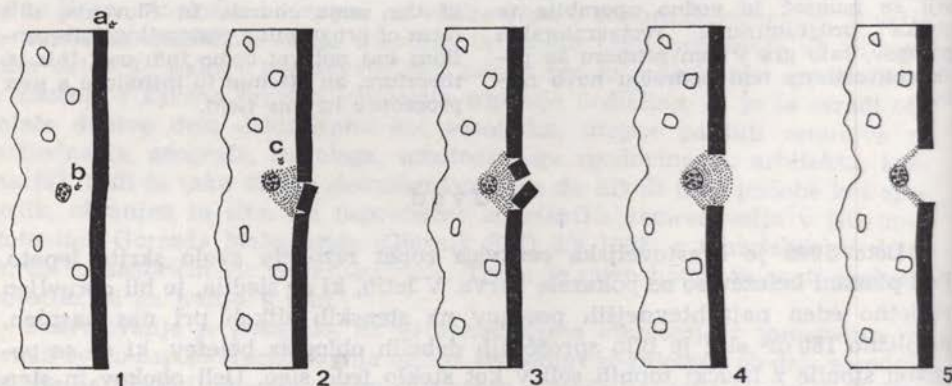
Temeljita gradbena sanacija v zadnjih letih.

Delu, ki ga je pred več kot petindvajsetimi leti opravil Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine (restavratorska delavnica), je sledila pogumno zastavljena temeljita gradbena sanacija objekta, ki jo je zastavil Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Pirana. Objekt je dobil med drugim novo solidno termično in hidroizolirano streho, podobno zaščitene oboke in zračno kineto ob zunanji strani temeljev. To je prispevalo k zmanjšanju vplivnosti kapilarne vlage in preprečilo vdore meteorne vode. Z oslabiljenim dotokom vlage (žal ob stiku z zvonikom še vedno priteka ob deževnih dneh voda) so slike »izgubile« del svoje »svežine« in »živosti«, kar je sicer normalno pri slehernemu osuševanju. Slišati je bilo celo sumničjenja in bojazen, da so hrastoveljske freske začele močno propadati. Do danes so preiskave, raziskave in analize dale vrsto odgovorov in pojasnil.

Vlaga, fliš...

Poglavitni povzročitelj večine sprememb na stenskih slikah je resnično preobilica vlage. Vendar je treba takoj povedati, da so slike mojstra Janeza iz Kastva začele propadati že dosti prej, kot so bile prebeljene. Kdaj, nam ni znano. Danes smo spoznali, da je mojster za pripravo ometov uporabil tudi okoliški, drobljivi fliš. Le-ta je izredno občutljiv na vlago. Raziskave so pokazale, da vsebuje illit oziroma montmorilonit. Zaradi njiju se poveča prostornina navlaženega fliša tudi do petkrat. Zlahka si predstavljamo, kaj to pomeni za stenske slike. Zrnca peska s premerom 1 mm lahko poveča svoj volumen za nekajkrat. Tako »vretje« povzroči odmikanje ometa proti površini slike in poškoduje pri tem tudi samo barvno plast. Sprva se pojavi majhna luska odstopajoče barvne plasti. Nato opazimo »krtine« in na koncu »kraterje«. Sredi kraterjev zasledimo temna jederca — zrnca fliša.

Takšen je kratek opis nastajanja poškodb barvne plasti. Žal še ne vemo, kako naj se upremo razdiralnemu procesu. Preventivno ukrepamo z odvze-

Sl. 44. Hrastovlje — prerez skozi barvno plast freske in del ometa s flišnim drobcem
1. mirujoča faza, 2. začetek učinkovanja fliša, 3. barvna plast se strehasto dviga, 4. barvna plast je odpadla, vidna je »krtina«, 5. razrahljanj del ometa je odpadel, nastal je »krater«, a) Barvna plast b) flišni drobec c) razrahljani omet (risal I. Bogovčič)

Fig. 44 Hrastovlje — Section through the colour layer of the fresco and the part of the plaster with the flysch splinter 1. stand-still phase, 2. beginning of the effect of flysch, 3. colour layer raises in a roof-like form 4. colour layer has fallen off, the »molehill« is visible 5) loose part of the plaster has fallen off, a »crater« appeared

mom oziroma preprečevanjem dotoka vode (vlage). Vendar je to mogoče pri kapilarni in meteorni vodi, težave pa so z atmosfersko in z njo povezanim nastankom kondenzne vlage. Slednja nam najpogosteje greni naša prizadevanja.

Razmišljamo o hidrofobizaciji vsebovanega fliša, vendar še ne poznamo možnih stranskih učinkov. Današnje silikonske premaze je treba obnavljati vsakih nekaj let, kar pa ni praktično, kadar hočemo globoko penetracijo. Ne poznamo posledic razkrajanja teh premazov.

Problemi s fliši so podobni tistim z vegetabilnimi sestavinami v ometih bizantinskega slikarstva. Le-te povzročajo obsežna luščenja barvne plasti in rahljajo omete. Najhujše takšne poškodbe so vidne v vseh območjih učinkovanja vlage (spodnje cone, tam kjer zamaka...). Vegetabilne sestavine v teh ometih nadomeščajo polnila (agregate) in služijo kot armatura. Opravile pa so tudi izjemno pomembno vlogo pri zorenju ometov in vezavi izredno debelih barvnih plasti, ki so značilne za to slikarstvo. Te sestavine so zavirale prehitro izhlapevanje vlage in upočasnile vezavo CO₂.

Njihova današnja destruktivna vloga je bila mojstrom seveda neznana ali vsaj nepomembna.

Pri hrastoveljskih slikah je fliš odigral podobno vlogo kot vegetabilne sestavine v vzhodnem slikarstvu. V svoji praksi sem zasledil sorodne agregate (v središčih kraterjev) tudi v bizantinskih ometih, pa tudi vegetabilne ostanke v zahodnem slikarstvu. Vendar le bolj kot izjeme in naključja zaradi nepazljivosti pri pripravi ometov.

Reševanje problemov s flišnimi agregati mora postati ena izmed primarnih nalog ki jim je treba posvetiti vso pozornost pri nadaljnjem delu v Restavratorskem centru SR Slovenije.

Projekti konservatorsko-restavratorskih posegov na likovnih umetninah

Ob hrastoveljskih slikah smo poskusili narediti vzorčni projekt konservatorsko-restavratorskega posega. Ta pilotski projekt naj bi služil kot podlaga za izdelavo modela projektov vseh prihodnjih konservatorsko-restavratorskih posegov na likovnih spomenikih. S tem naj bi dosegli osnovni smoter, da bo vsak poseg v spomenik sledil temeljitim preiskavam oziroma raziskavam in na podlagi izsledkov izdelanemu programu praktičnega posega. Le tako moremo zagotoviti visoko strokovnost in kvaliteto dela z ustrezno usposobljenimi in opremljenimi izvajalci. Ta smoter je že bil dosežen ponekod v naši širši domovini, zato je skrajni čas, da ga dosežemo tudi pri nas.

Kvaliteta te metode je v celovitosti in vseobsežnosti projekta. Zaradi specifičnosti objekta, v tem primeru gre za restavratorski poseg, so opazne določene pomanjkljivosti vsebinske narave. Vendar moramo na ta projekt gledati kot na poizkus in po tej plati smo najverjetneje zadeli bistvo.

Projekt je razdeljen na tekstualni del ter fotografsko in grafično prilogo. Tekstualni del obsega kratek opis dosedanjega poseganja v arhitekturo in stenske slike od odkritja fresk leta 1949 do danes. Sledijo literatura, reference

uporabljenih strokovnih člankov in jedro projekta — program. V njem so obdelana posamezna poglavja oz. postopki tako, da je najprej opisano stanje, sledijo opravljeni preizkusi in predlog postopka z oceno potrebnosti oziroma nujnosti uvrstitve v program. Kot povzetek sledi kvantifikacija dela po posameznem posegu z rekapitulacijo na koncu. Priloge so še kemične analize, mikroskopske povečave barvne plasti (1000- in 2000-kratne), povečava flišnega zrnca, poročilo o mineraloški raziskavi vzorcev, mikrobiološka preiskava, poročilo o meritvah pretoka zračnih mas v prostoru in meritve vlažnosti na površini stenskih slik.

Poskusno je bila izdelana risba stenskih slik v merilu 1:10, in sicer po fotogrametričnem postopku. Risba je sicer brez večjih mernih deformacij, vendar so opazne slabe interpretacije figuralike. Posebej velja to za poškodovana območja, kjer se more na risbo spoznati le dober poznavalec ikonografije in likovne govorice nasploh. Risba v merilu je temeljno sredstvo dokumentacije, saj služi za vnašanje vseh bistvenih podatkov in izsledkov, ki so potrebni najprej za projekt, nato pa tudi za opis poteka posega, seveda v povezavi s tekstualnim ali s fotografskim gradivom.

Pri izdelavi projekta smo zadeli na vrsto težav, od tistih organizacijske narave pa do povsem tehničnih, saj je težko priti do ustreznih aparatov in strokovnjakov, ki znajo stenskim slikam prilagojene preiskave in raziskave pravilno in koristno interpretirati. Upati je, da bomo vsi skupaj znali pridobljene izkušnje čim bolj koristno uporabljati v prid naši kulturni dediščini.

PRELIMINARNA DELA PRI KONSERVIRANJU TAKO IMENOVANE
»DUŠANOVE ZASTAVE«

France Curk

PRELIMINARY WORKS TO THE
CONSERVATION OF THE SO-CALLED
»DUŠAN'S FLAG«

POVZETEK:

Članek je poročilo o raziskavah in pripravi, opravljenih pred začetkom prvega dela konservatorskega posega na tako imenovani »Dušanovi zastavi« v Hilandarju septembra 1984.

The article gives a report on the research and preparations carried out before beginning of the 1st part of the conservation intervention in the so-called »Dušan's flag« at Hilandar in Sept. 1984.

O problemu konserviranja tako imenovane »Dušanove zastave«, ki je v samostanu Hilandar na Sveti gori (Agió Oros) na Halkidiki, se je razpravljalo več kot petnajst let. Preliminarna proučevanja in analize stanja omenjene zastave pa so se začeli šele lani na pobudo hilendarskega odbora in v sodelovanju z Zgodovinskim muzejem Srbije.

Gre za trikotno konjeniško zastavo večjih razsežnosti (s stranicami 245, 276 in 369 cm), ki jo po izročilu pripisujejo carju Dušanu (1308—1355).

Če bi analize starosti in ostale raziskave pokazale, da je zastava originalna, bi bila edinstven primer srbske srednjeveške cesarske konjeniške zastave. Žal pa je zaradi pravnih ovir ne bo mogoče prenesti v muzej iz matične dežele.

Zastavo so med uporabo večkrat popravljali in krpali ter jo končno v celoti podšili z bombažno rjuho, tako da se je do danes ohranila v nekoliko spremenjeni podobi.

Pred posegom je bila oblikovana kot tribaravnica z obledelim umazano rdečim poljem na vrhu, modrozelenim v sredi in nedoločljive svetle bež barve spodaj. Polja so po višini v razmerju 1 : 3 : 1. Zastava je iz svilene tkanine z različnim vezom v posameznih poljih. Rdečkasta tkanina je v platneni, zelena v keper, bež pa v atlas vezavi. Srednje polje je bilo preširoko za širino takrat običajnih statev za svilo in je bilo zato sestavljeno iz štirih, na oko neenakih pasov. Širine posameznih pasov od spodaj navzgor so 46, 46, 40 in 28,5 cm. Robovi pasov imajo vsi, razen zgornjega, ki je rezan v živo, naraven zaključek.

Na tretjem pasu srednjega polja je bil, približno 30 cm od kopja, enostransko prišit približno 35 cm visok križ iz grobo tkane opečno rdeče svile v platnenem vezu, ki je bila vodoravno vezana z zlato kovinsko nitjo tako, da tvori drobno šahovnico s kvadrati, zasukanimi z diagonalo v vertikalni smeri.

Križ je bil obdan z močnejšo srebrno vrvico, ki je zaključevala spodvite robove osnovne tkanine križa in je sočasno služila kot armatura za pritrditev križa na nosilno polje.

Zastava je bila obdana z resami po hipotenuzi in horizontalnem kraku, na navpični krak pa je prišit nekoliko koničen tulec za nosilni drog, ki se je na vrhu končal z usnjenim nastavkom v obliki krone. Ta nastavek je bil nedvomno nosilen: preprečeval naj bi drsenje zastave po drogu.

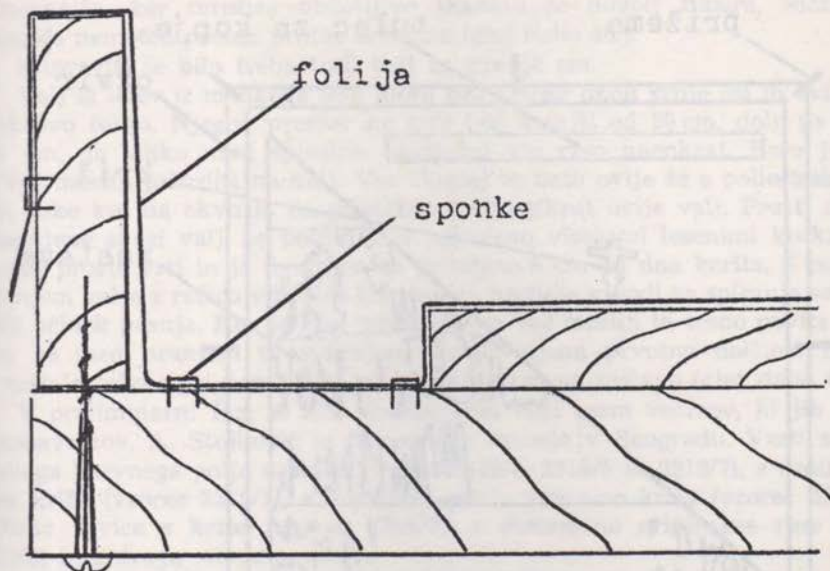
Pri pregledu zastave maja lani je bilo ugotovljeno, da je v naravnost alarmantnem stanju. Prvotne barve kakor tudi svila sama so se zaradi insolacije, predvsem ultravijoličnega dela spektra, oksidacije in vpliva atmosferilij močno spremenile.

Svila je postala krhka in lomljiva in nima več prvotne prožnosti in nosilnosti. Posledica tega je trganje niti votkov, ki so prestajale največje mehanske obremenitve pri nošenju, in s tem nastanek značilnih raztrganin v navpični smeri. Najmočnejše so poškodbe modrozelenega polja nad všitim križem, ki je razmeroma težak zaradi kovinskih niti, okoli njega in ob zgornjem robu hipotenuze. V spodnjem, bolj nošenem delu zastave, so nastale poškodbe bliže robu zaradi napenjanja tkanine ob plapolanju. Iz istega vzroka je bila uničena tudi konica zastave. Na posameznih poljih so dobro vidne zaplate, ki so bile prišite ob različnih priložnostih. Najbolje je ohranjeno gornje trikotno polje.

Križ je le še deloma pritrjen na osnovno polje, ker se je nit, ki ga je vezala nanj prek srebrne vrvice, pretrgala na več mestih, tako da le-ta v večjem delu prosto visi. Srebrni trak kovinske niti je oksidiran in deloma spojen z žveplom. Kloridov na srečo nismo zasledili. Žal je jedro kovinske niti skoraj povsem propadlo, vrvica iz snopa debelejših svilenih niti, okoli katerih je bila ovita srebrna nit, pa se je sorazmerno dobro ohranila.

Na zastavi sta dve vrsti res. Nedvomno so starejše tiste rese, ki obsegajo dve tretjini horizontalnega kraka od droga navzven. Široke so 5 cm in so podobno modrozeleno kot osrednje polje zastave. Ob hipotenuzi in ostalem delu horizontalnega kraka so prišite širše, 8 cm široke rese spremenjaste rumene in travno zelene barve, za katere ugotavlja A. Stojković, da so verjetno pozamenterija 19. stoletja. Zastava je bila po mnenju A. Stojkovića prvotno nekoliko daljša, kar se da sklepati po preklopu gornjega trikotnega polja, ki za približno 2.5 cm prehaja na novo prišiti cilinder; ta je nadomestil starega, ki je, kot kaže, povsem propadel. Na vseh ostalih delih pa prehaja cilinder na zastavo zelo grobo z različnimi šivi in vrstami niti.

Od usnjenega cilindra je danes ohranjena približno polovica. Fragment vsebuje dva trikotna usnjena našivka od prvotnih štirih. Po A. Stojkoviću je fragment verjetno originalen, saj se usnje bolje ohrani od svile in so ga po njegovem mnenju prenesli na nov cilinder med obiskom Dimitrija Abramovića v samostanu. Sočasno je bil drog Dušanove zastave prenesen na »novo« zastavo. Od takrat verjetno Dušanova zastava ni več imela kopja in ni bila več nošena. V novejšem času je bila cela zastava podšita z belim bombažnim platnom. Tudi ta rjuha je sedaj razcefrana. Zastava je nanjo prišita z belim sukancem, in sicer ob robovih z diagonalnim šivom in po šivih, ki spajajo polja zastave s šivom, s kakršnim se navdarja. Oboje je izvedeno zelo grobo. Kasneje je bila dana v vitrino z dnom in poklopcem iz goste kovinske mreže, ki pa je

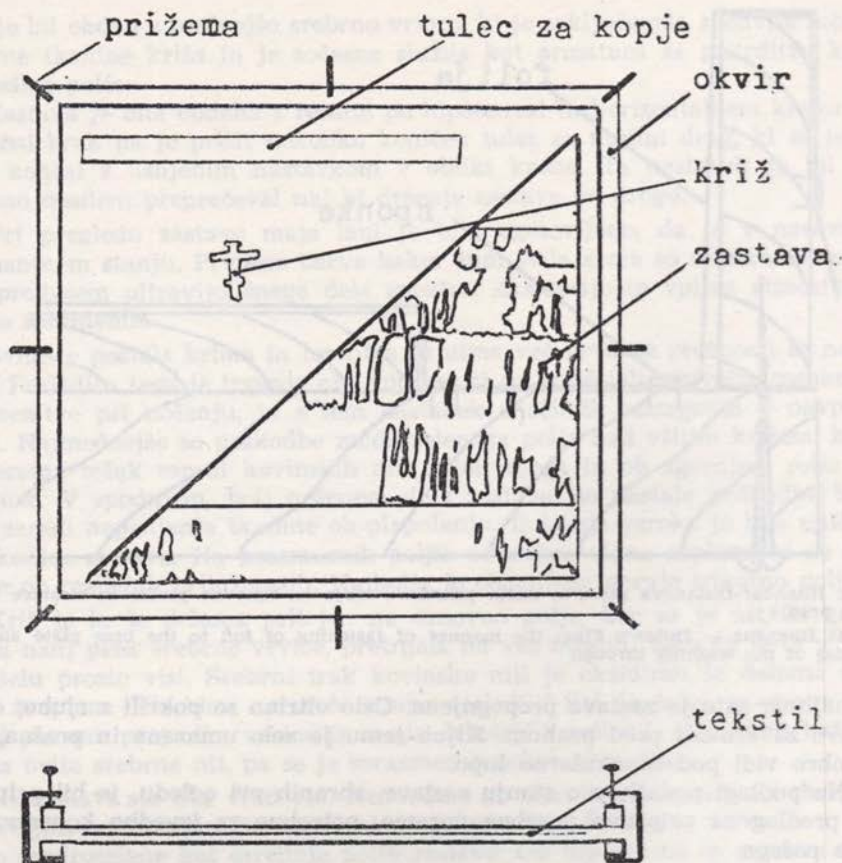
Sl. 45. Hilandar-Dušanova zastava: način pritrditve folije na osnovno ploščo in stranice korita za pranje

Fig. 45 Hilandar — Dušan's Flag: the manner of fastening of foil to the base plate and the sides of the washing trough

premajhna, zato je zastava prepognjena. Celo vitrino so pokrili z rjuho, da bi zastavo zavarovali pred prahom. Kljub temu je zelo umazana in prašna, kar se dobro vidi pod binokularno lupo.

Na podlagi podatkov o stanju zastave, zbranih pri ogledu, je bil pripravljen predlog za pripravo posebne opreme, potrebne za izvedbo konservatorskega posega.

Pripraviti je treba delovno mizo, obloženo z melineksovo folijo, ki jo je mogoče s kar najmanjšim posegom spremeniti v korito za pranje in spiranje zastave. Pri tem mora biti tako univerzalna, da bi lahko kasneje služila tudi pri konserviranju ostalih tekstilnih predmetov iz zbirke. Biti mora nekoliko večja, kot so okviri, tako da je mogoče z njimi v koritu manipulirati. Optimalna mera, ki to še dopušča, pri tem pa ne poveča pretirano volumna korita, je približno 15 cm na vsako stran okvirov. Srednji del (plato) mora biti privzdignjen vsaj 2 cm, da omogoča stekanje težkih mehanskih delcev in nečistoč v odtočni žleb, ki ga obdaja; tako se prepreči, da bi ponovno prišli na tekstil. Ta žleb je še posebno pomemben pri pranju težjih tkanin, ki jih ne bo treba prati med okviri. V tem primeru bo treba celo korito na eni strani samo nekoliko podložiti, da bo imelo dno korita blag padec, ki bo omogočal boljši odtok. Stranice korita so najprikladnejše, če so visoke 20 cm, ker je povprečen nivo pralne tekočine od 10 do 15 cm. Tekočina tedaj ne pljuska takoj prek roba, stranice pa niso tako visoke, da bi ovirale delo na dnu. Okvir, ki ga tvorijo na vogalih fiksno spete stranice, je pričvrščen na osnovno ploskev s 16 lesenimi, ne predolgimi vijaki, tako da ga je mogoče po potrebi sneti. Dno korita prekriva gladko napeta melineksova folija, ki je pričvrščena nanj tako,

Sl. 46. Hilandar-Dušanova zastava: tloris in naris okvirov z vložnimi deli zastave

Fig. 46 Hilandar — Dušan's Flag: ground plan and front view of the frames with inserted parts of the flag

kot prikazuje skica, prosti robovi pa se obesijo prek roba stranic, kjer jih je mogoče po potrebi pritrditi.

Ko je pranje končano, se prosti robovi folije odstranijo s stranic. Stranice se snamejo, osnovna ploskev korita pa tvori delovno površino za nadaljnjo obdelavo tkanine (glej sl. 45.).

Ker je tkanina zastave izredno krhka, je bilo treba pripraviti dva posebna okvira, med katera se vloži tekstil, za manipuliranje in za pranje, ki ju v nadaljnjem besedilu imenujemo okvira za pranje.

Notranja mera fiksnih okvirov za pranje mora biti nekoliko večja od mer prane tkanine. Okvira sta iz letev, ki morata biti debeli vsaj 6×6 cm, da se zaradi svoje velikosti ne podajata. Na vsak okvir je po eni strani napeta poliestrska, polietilenska ali terilenska mrežica z očesi od 1 do 2 mm. Na okvir naj se pritrdi enako kot pri sitih za serigrafijo. Mrežico je najbolje prilepiti z lepilom, odpornim proti vodi in alkalijam. Ta velikost očes je naj-

primernejša, ker mrežica občutljivo tkanino še dovolj fiksira, sočasno pa omogoča nemoten pretok pralne tekočine (glej risbo 46.).

Pripraviti je bilo treba tudi valj za pranje res.

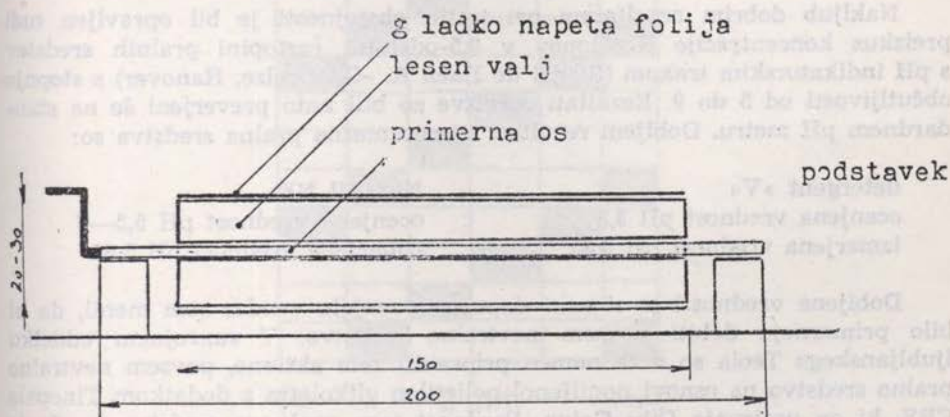
Valj iz letev iz mehkega lesa mora biti vrtljiv okoli svoje osi in ovit z melinekso folijo. Njegov premer ne sme biti manjši od 20 cm, dolg pa naj bo 150 cm, da lahko nanj spiralno navijemo vso reso naenkrat. Reso je treba na več mestih pritrditi na valj. Vse skupaj se nato ovije še s poliestrsko mrežico, tako kot na okvirih, da približno poldrugikrat ovije valj. Prosti deli osi, potegnjene skozi valj, se podložijo s primerno visokimi lesenimi kockami, da se valj prosto vrti in je dvignjen za približno 5 cm od dna korita. S počasnim vrtenjem valja z ročico v pralni tekočini in kasneje v vodi za spiranje se doseže večji učinek pranja. Ker je resa pritrjena na več mestih in tesno povita z mrežico, se med pranjem in sušenjem ohrani njena prvotna dolžina. Drugače bi nastale težave pri ponovnem pritrjevanju res na zastavo (glej risbo 47.).

V preliminarni fazi je bilo analiziranih tudi osem vzorcev, ki jih je vzel z zastave tov. A. Stojković iz Narodnega muzeja v Beogradu. Vzeti so bili z vsakega barvnega polja zastave (vzorci 2319/4, 2319/5 in 2319/7), z nosilne tkanine križa (vzorec 2319/1), s kovinske niti z vezenine križa (vzorec 2319/2), s srebrne vrvice s križa (vzorec 2319/3), z domnevno originalne rese (vzorec 2319/8) in z droga »nove zastave«.

Infrardeča spektralna analiza je potrdila, da je vsa tkanina svilena. Primer spektra enega od vzorcev prikazuje diagram 1.

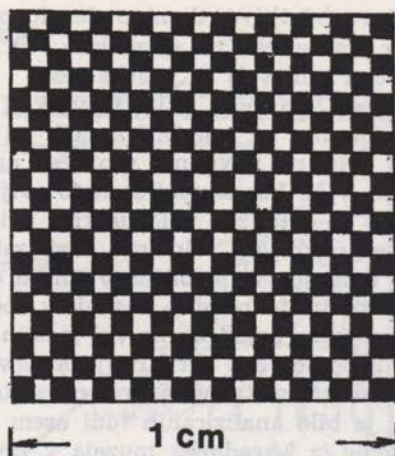
Pred začetkom analiz barvil je bila opravljena še rentgenska analiza, ki naj bi pokazala morebitni obstoj močil na osnovi kovin. Kovin nismo zasledili na nobenem vzorcu, razen pri vzorcu 2319/1, pri katerem so se v spektru pojavili vrhovi, značilni za Hg in Pb (glej diagram 2).

Mikroskopske raziskave omenjenega vzorca so pokazale, da tudi v tem primeru ne gre za močilo, ker so bile poleg običajnih nečistoč še obarvana zrnca, najverjetneje pigmenta cinibarita, ki je bil nanesen na tkanino v obliki površinskega namaza, ki pa je žal zaradi prhkosti skoraj povsem odpadel z vzorca.

Sl. 47. Hilandar-Dušanova zastava: valj za pranje res in njegova postavitve v korito

Fig. 47 Hilandar — Dušan's Flag: cylinders for the washing of fringes and their installation into the trough

Sl. 48. Hilandar-Dušanova zastava: grafični prikaz tkanja vzorca 2319/1

Fig. 48 Hilandar — Dušan's Flag: the graphic representation of the weaving of the specimen 2319/1

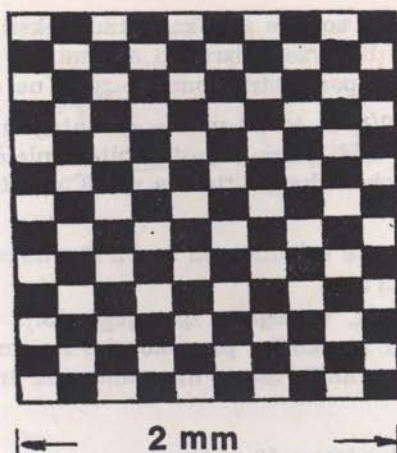
Svila je bila obarvana z barvili antrakinonskega tipa z alizarinskim izhodiščem in indigoidnega tipa. Dokončen rezultat analiz barvil bo znan, ko bodo opravljeni še vsi ostali testi na vzorcih, tako da jih bo mogoče razkrojiti.

Prvotno sta bili na voljo dve vrsti pralnih sredstev, in sicer alkil arilpoliglikol eter (Nekasil NE-BASF) in neionsko sredstvo za pranje vseh vrst vlaken — detergent »V« (Teol). Testi na vzorcih so pokazali, da obe sredstvi dobro izpereta umazanijo, ker sta zelo aktivni, imata pa praktično nevtralno reakcijo in ne vplivata na barvila, uporabljena na zastavi. Pri razvijanju kromatograma ni bilo zaslediti sledov barvil v pralnem sredstvu niti pri desetkratni koncentraciji pralnega sredstva in pri namakanju vzorca 1 uro (standardni preizkus je pol ure pri enaki koncentraciji).

Nakljub dobrim rezultatom pri testih obstojnosti je bil opravljen tudi preizkus koncentracije H^+ ionov v 0,5-odstotni raztopini pralnih sredstev s pH indikatorskim trakom (Riedel de Haën A. -G.- Seelze, Hanover) s stopnjo občutljivosti od 5 do 9. Rezultati ocenitve so bili nato preverjeni še na standardnem pH metru. Dobljeni rezultati za posamezna pralna sredstva so:

detergent »V«	Nekasil NF
ocenjena vrednost pH 5,5	ocenjena vrednost pH 5,5—6
izmerjena vrednost pH 5,35	izmerjena vrednost pH 5,65

Dobljene vrednosti so sicer v dopustnih mejah, vendar sem menil, da bi bilo primerneje dobiti povsem nevtralno sredstvo. V razvojnem oddelku ljubljanskega Teola so v ta namen pripravili zelo aktivno, povsem nevtralno pralno sredstvo na osnovi nonilfenol polietilen glikoletna z dodatkom Tinopala CBS, ki ga proizvaja Ciba-Geigy. Prednost tega pralnega sredstva je, da je zelo aktivno tudi v trši vodi, kakršna je na Hilandarju, brez dodatkov mehčal, pa tudi izpira se lažje kakor prej omenjeni pralni sredstvi.

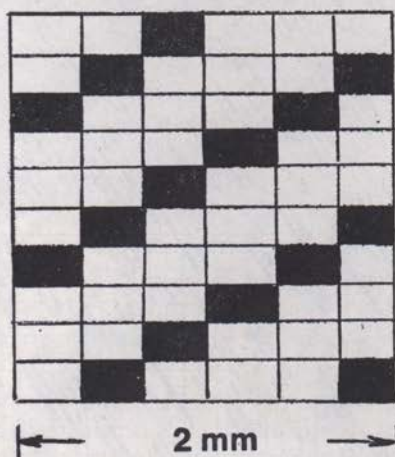

Sl. 40. Hilandar-Dušanova zastava: grafični prikaz tkanja vzorca 2319/4

Fig. 49 Hilandar — Dušan's Flag: the graphic representation of the weaving of the specimen 2319/4

Testi so pokazali, da je za zmeščanje in odstranitev korozije s kovinskih niti najprimernejša dinatrijeva sol etilen-diamin-tetra-ocetne kisline (titriplex III — Alkaloid), ker ne vpliva niti na organska barvila zastave niti na svilo.

Če bi bila na srebrni vrvici teže odstranljiva mesta, kot so bila na vzorcu, se lahko omehčana plast korozijskih produktov odstrani s steklenim čopičem. Pri tem je treba biti zelo previden, ker je nit, okoli katere je ovit kovinski trak, zelo krhka. Za zaščito očiščene kovine je primeren kopolimer metilmetakrilata in butilmetakrilata, ki je prožnejši od čistega metilnega akrilata.

Sl. 50. Hilandar-Dušanova zastava: grafični prikaz tkanja vzorca 2319/5

Fig. 50 Hilandar — Dušan's Flag: the graphic representation of the weaving of the specimen 2319/5

V preliminarnem delu so bile raziskane tudi tekstilnotehnoške lastnosti vzorcev zastave. Ker so bili vzorci izredno majhni, se je bilo treba pri določanju vrednosti nekaterih parametrov omejiti zgolj na oceno.

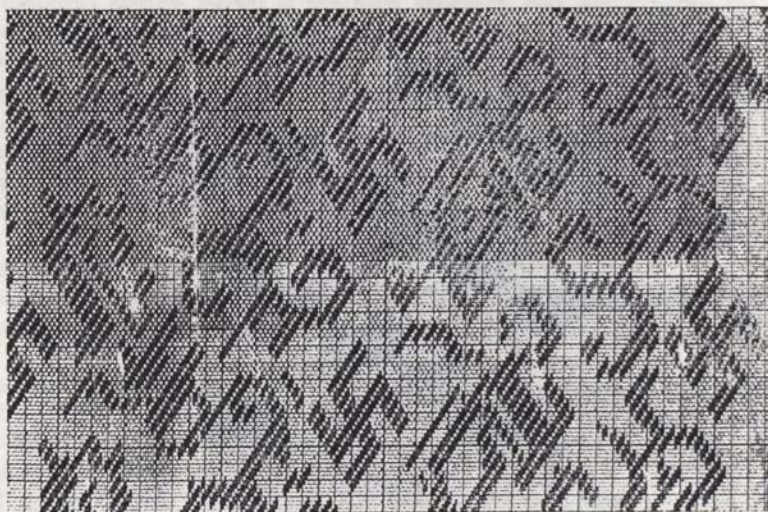
Tkanina vzorca 2319/1, ki je bil vzeta s spodnjega neizvezenega dela navpičnega kraka križa, je bila tkana v gosto zbitem pletenem vezu, z lasom in močno spominja na podobna tkanja, tipična za 18. stoletje (glej VS 23, str 181, sl. 66)

Gostota tkanja močnejše sukanih niti je 21/19 niti/cm. Debelina niti osnov in votkov je približno 0,5 mm.

Tkanina vzorca 2319/4, vzetea z zgornjega polja zastave, je prav tako tkana v platnenem vezu z nekoliko pravokotnim zrnom, ki je značilno za 19. stoletje, kar je posledica rahlih osnov in razmeroma trdnih votkov (glej VS, 23, str. 179, sl. 69)

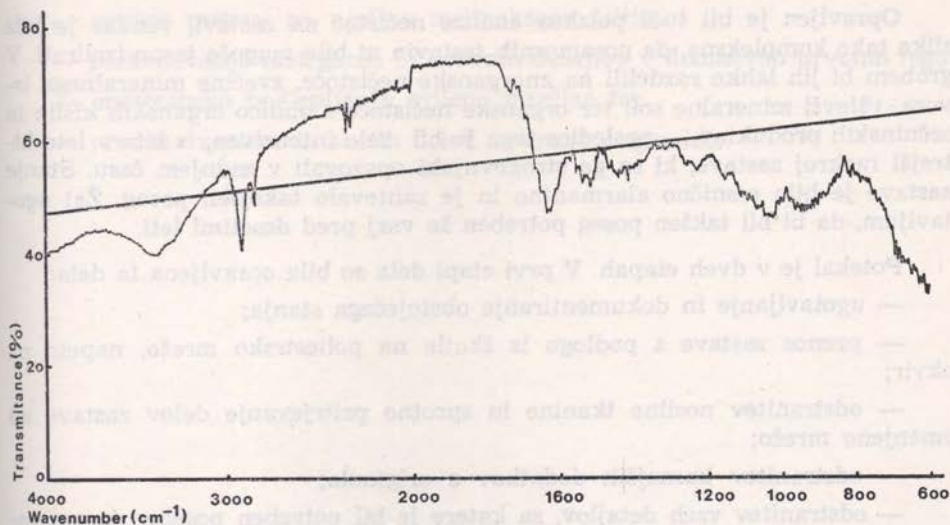
Gostota tkanja je 62 oziroma 50 niti/cm.

Debelina obojih niti je približno 0,18 mm. Število zasukov v osnovi je 45/m, v votku pa 500/m.

Sl. 51. Hilandar-Dušanova zastava: vez tkanja spodnjega polja zastave

Fig. 51 Hilandar — Dušan's Flag: the bond of the weaving of the lower square of the flag

Sl. 52. Diagram 1 — Dušanova zastava: spekter vzorca 2319/7

Fig. 52 Diagram 1 — Dušan's Flag: spectrum of the specimen 2319/7

Tkanina vzorca 2319/5, vzetega iz zgornjega pasu srednjega polja, je tkana v keper vezavi, z enojnimi močnejše sukanimi nitmi v osnovi in dvojnimi, slabo sukanimi nitmi v votku, pri čemer je ena nit močnejše obarvana. Število zasukov v osnovi je 99/m, v votku pa so niti skoraj nesukane. Debelina niti je 0,14 v osnovi in 0,33 v votku.

Tkanina vzorca 2319/7, vzetega s spodnjega polja zastave, je tkana v atlas vezavi s flotirajočo nitjo v osnovi (glej sliko 51).

Vzorec je bil tako majhen, da se z njega ni dalo posneti veza. Posneli smo ga šele na situ. Gostota niti v osnovi je 33/cm, razmik med nitmi pa variira od 0,3 do 0,5 debeline niti. Niti votkov so gosto zbite in jih je 50/cm. Debelina niti v osnovi je 0,19 mm in v votku 0,16 mm. Vzorec v vezu po mojem mnenju nakazuje možnost, da je tkanina prišla prek Male Azije in da je najverjetneje indijskega izvora.

Vzorec 2319/8 je bil vzeta s 5 cm širokih res ob kopju zastave. Rese so iz dvojnih 0,4 mm debelih niti, posukanih z 240–300 zasuki/m v skupno nit, debelo 0,75 mm; pri tem je en pramen neobarvan, drugi pa obarvan modro.

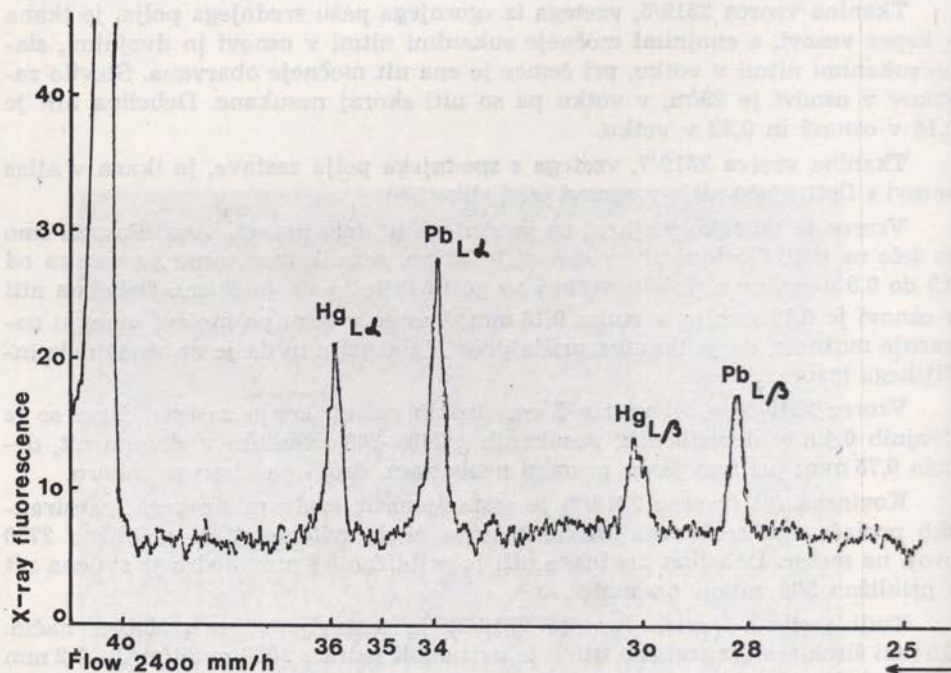
Kovinska nit (vzorec 2319/2) je sestavljena iz 0,36 mm širokega, enostransko pozlačenega srebrnega traku, ovitega okoli svilene niti s približno 2750 ovoji na meter. Debelina kovinske niti je približno 0,3 mm. Jedro je svilena nit s približno 500 zavoji na meter.

Tudi srebrna vrvica (vzorec 2319/3) je sestavljena na podoben način. 0,5 mm širok trak iz srebrne litine je ovit okoli jedra z 2000 ovoji/m. 1–1,2 mm debelo jedro sicer dvomilimetrske vrvice je zvito iz desetih, 0,4 mm debelih niti, ki so posukane za približno 500 zavojev/m. Niti so med seboj posukane 167-krat/m in malce zaklejene.

Opravljen je bil tudi poizkus analize nečistoč na zastavi, vendar je bila slika tako kompleksna, da posameznih sestavin ni bilo mogoče jasno izolirati. V grobem bi jih lahko razdelili na anorganske nečistoče, zvečine mineralnega izvora, vštevši mineralne soli ter organske nečistoče z obilico organskih kislin in sečninskih produktov — posledica tega je bil zelo intenziven, iz leta v leto hitrejši razkroj zastave, ki so ga strokovnjaki opazovali v zadnjem času. Stanje zastave je bilo resnično alarmantno in je zahtevalo takojšen poseg. Žal ugotavljam, da bi bil takšen poseg potreben že vsaj pred desetimi leti.

Potekal je v dveh etapah. V prvi etapi dela so bila opravljena ta dela:

- ugotavljanje in dokumentiranje obstoječega stanja;
- prenos zastave s podlogo iz škatle na poliestrsko mrežo, napeto na okvir;
- odstranitev nosilne tkanine in sprotno pritrjevanje delov zastave na omenjeno mrežo;
- odstranitev kasnejših dodatkov z originala;
- odstranitev vseh detajlov, za katere je bil potreben poseben konservatorski poseg;
- pranje zastave;

Sl. 53. Diagram 2 — Dušanova zastava: del spektra z vrhovi Hg in Pb pri vzorcu 2319/1

Fig. 53 Diagram 2 — Dušan's Flag: part of the spectrum with Hg and Pb tops in the specimen 2319/1

- prenos zastave na nosilno melineksovo folijo;
- poravnavanje raztrganin in drobnih detajlov v domnevno prvotno lego;
- enostransko podlepljanje svilene mrežice ter
- ureditev zastave in snetih delov za drugo etapo dela.

REPORT ON THE ANALYSIS OF
COTTON FABRICS (II)

Author: M. J. ...

AN ATTEMPT TO THE ANALYSIS OF
COTTON FABRICS (II)

INTRODUCTION

The first part of this report deals with the analysis of the cotton fabrics in question. The results of the analysis are given in the following tables. The analysis was carried out in the laboratory of the Ministry of Culture, Ljubljana.

Part two of an extensive work (number 2, p. 20, 21) illustrates the analysis and the results of the analysis and various environmental influences. The results obtained from the practical experience in the laboratory work.

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

... (faint text) ...

POSKUS ANALIZE TEHNOLOGIJE GOTSKIH FRESK (II)

Izidor Mole

AN ATEMPT TO THE ANALYSIS OF GOTHIC FRESCOES (II)

POVZETEK

Drugi del obsežnejše obravnave (prim. VS 26): prikaz barv in orodij, načinov vezav pa raznih vplivov okolja. Obravnava je nastala ob dolgoletnih praktičnih izkušnjah ob restavratorskem delu.

Part two of an extensive work (compare M. C. no. 26): illustration of colours and tools, manners of binding and various environmental influences. The treaty resulted from yearlong practical experiences in the restoration work.

Bela barva v freski potrebuje posebno obravnavo. Dejstvo je, da doslej še niso iznašli belega pigmenta, ki bi v freski vsestransko zadovoljil. Še vedno je najboljše gašeno apno, saj služi dvojno: kot pigment in kot vezivo, vendar prvo izključuje drugo; kot pigment ne veže, kot vezivo pa izgubi belo barvo. Nikoli ne moremo točno predvideti, koliko apna bo prešlo v brezbarvno vezivo in koliko ga bo ostalo kot belilo.

Optično ločimo pri freski tri vrste bele barve: barvo pigmenta, barvo presevajóče podlage pri akvarelnem načinu slikanja in belo barvo, ki jo povzročijo zračni mehurčki v barvni plasti.

Najlepše so presevajóče beline, ki jih dobimo pri lazurni freski. Pri tem načinu sploh ne rabimo belega pigmenta, enako kot pri akvarelu. Intenzivnost in zlahtnost beline je odvisna od podlage. Najlepšo da bela marmorna moka ali dolomitni pesek. Pri drugih vrstah pa lahko podlagamo z apnom oziroma tonsko modeliramo.

Apno, ki ga naneseemo na sveže kot belo barvo, bo po osušitvi dosti svetlejšje, kot če ga naneseemo na suho podlago. V drugem primeru namreč nastanejo zračni mehurčki, ki pa v nasprotju z drugimi bele barve ne svetlijo, temveč jo sivijo, dajo ji neintenziven, pastelen ton.

Obstojnost apna kot pigmenta so poskušali izboljšati na razne načine: z ispiranjem, nevtraliziranjem, sušenjem in drobljenjem (bianco san Giovanni), kakor pač priporočajo razni priročniki. Pranje apnu vsekakor koristi, saj odplavi najlažje topne sestavine. Tako apno je kot belilo lepše in obstojnejše. Popolnoma odveč pa je pripravljanje bele barve iz jajčnih lupin in podobnega.¹

Včasih so v freski precej uporabljali svinčevo belilo, misleč, da je trajno. Danes je dokazano, da črni, čeprav ne takoj. Če ga mešamo z apnom, potone in se na njem napravi apnena skorjica, ki belilo za nekaj časa konservira, od-

tod zmeta. Spodaj pa svinčevo belilo nezadržno črni in končno razje tudi zaščitno plast.

Ne preostane nam torej drugega, kot da še naprej uporabljamo apno. Res ima svoje muhe, zdaj izgine, zdaj se spet prikaže, mokro nima prave beline, da ne moremo nikoli točno predvideti, koliko se bo posvetlilo, zato pa ima poseben odtenek, ki ga nima nobeno drugo belilo, v mešanicah drugih barv ne »ohladi«, kot npr. cinkovo belilo, in jim tudi ne jemlje intenzivnosti, če je le nanese dovolj na sveže.

Ostali pigmenti

Jedko apno nam ne dopušča, da bi v freski uporabljali vse pigmente kot v nekaterih drugih tehnikah. Omejeni smo na uporabo anorganskih, pretežno železovih oksidov, ki vezani na substrate iz raznih glin dajejo tako imenovane zemeljske pigmente. Vsi imajo skupen rjavkast podton. Naravni so rumenkasto do zelenkastorjavi: okri, zelene zemlje, naravna sienska zemlja, žgani pa rdečkastorjavi: žgani okri, žgana sienska zemlja. Primesi drugih oksidov, npr. manganovega, jim dajejo temno rjavo ali vijoličnorjavo barvo: naravna in žgana umbra, caput mortuum. V širšem pomenu besede lahko prištevamo med zemeljske tudi druge pigmente, ki jih pridobivamo z izpiranjem in drobljenjem raznih mineralov. Ti dajejo sivkaste, modrikaste, hladno zelenkaste in črne tone, vendar so ti toni razmeroma neizraziti, sivkasti. Izjema je naravni ultramarin, ki ga pa po zapletenih postopkih pridobivanja skoraj ne moremo več prištevati med zemeljske pigmente.

Vse našteje pigmente lahko pridobivamo tudi umetno. Ti so bolj intenzivni, pa tudi bolj kričeči, zato še vedno dajemo prednost naravnim.

Če uporabljamo samo zemeljske barve, imamo zagotovljeno ubranost, vse so uglašene na osnovni, sivkastorjavkast, nekako rjast ton. Ta ubranost je za razvajeno oko nekam premalo barvita, preveč diatonična, če si izposodimo izraz od glasbenikov. Les^tvica je uglašena toplo, a tudi trdo. Pogreša izrazito žive in izrazito hladne tone.

Že stari Rimljani se niso zadovoljili samo z »zemeljsko«^t lestvico. Te barve so imenovali »mrtve«, »puste«^t in podobno. Zato so svoje freske poživiljali s »cvetočimi«, vendar šele po osušitvi, saj so bili to po večini organski, v apnu neobstojni pigmenti. Tudi s tempnim vezivom se na freskah niso obdržale in danes samo pisani viri pričajo o njihovi uporabi. Tudi nekateri srednjeveški freskanti so uporabljali take pigmente, a z enakim uspehom. O tem pričajo razne nelogičnosti, bele oči itd. Freska je ljubosumna, odvrže vse, kar ji je tuje, in obdrži le to, kar ji godi.

Tudi za današnje freskante je zemeljska lestvica večinoma prerевна. Zaradi slabih izkušenj z organskimi pigmenti poskušajo z anorganskimi, ki so jih kemiki izumili že celo vrsto in ki so vsi obstojni v apnu. (Opisani so v raznih priročnikih.) Nekateri se z apnom slabo vežejo (npr. kobaltovo modrilo), spet drugi ne trpe primesi zemeljskih pigmentov (npr. kromoksidno zelena), vsi pa se že po naravi optično slabo skladajo z njimi, kar otežuje, po svoje pa tudi lepša delo slikarjem. Resnici na ljubo: Tudi gotski freskanti so zemeljsko lestvico radi popestrili vsaj z enim »nezemeljskim«^t pigmentom. Celo »meštar od Se-

gnia« ali »krouaški malar«, ki sta slikala samo s tremi pigmenti, sta imela na paleti poleg dveh zemeljskih, okra in žgane siene, še tretjo, nezemeljsko, hladno bakreno zeleno barvilo.

Pri na novo odkritem dragomerskem slikarju iz srede 15. stoletja (ali kasneje) razberemo prav tako samo tri pigmente: rumenorjavega, temnorjavega in črnega, vendar že bele oči pričajo, da je s temi pigmenti samo pod slikaval. Samo ugibamo lahko, kakšne so bile te freske ob nastanku. Vsaj po tehnološki strani jih lahko pripisujemo samouku. Mojstri pa so proti koncu 15. stoletja slikali tako rekoč popolno fresko in uporabljali pri tem kar najbolj bogato paleta. Oglejmo si za primer mirenskega mojstra (navajam po tonih, še niso bili kemično raziskani) *caput mortuum*, žgana siena, dve oksidno rdeči, vsaj dva okra, svetlo rumena, podobna neapeljski, kar štiri zelene: topla in hladna zelena zemlja ter živo zelena, topla in hladna, posebna rdečkastorumena za inkarnat, sivkastočrna, s katero je pod slikaval modra (ultramarin?) ozadja, in minij, ki pa je povečini počrnel in odpadel. Svetniške sije je zlatil s pravim zlatom, ki pa se je ohranilo le v sledovih.

Omejena paleta zemeljskih pigmentov daje fresko slikarji poseben značaj, ki je skupen vsem freskam od najstarejših časov pa nekako do konca 18. stoletja, ko so izumili nekatere nove, v apnu obstojne pigmente. Seznam se še vedno širi in izpolnjuje, tako da menda manjka samo še ton, podoben kraplaku. Nimam namena prepovedovati teh pigmentov, jih pa odsvetujem, ne le ker so še premalo preizkušeni, temveč ker jemljejo freski njen značaj, ji dajejo videz nepristnosti in igračkaste barvitosti. Pravi umetnik se pokaže prav pri ekonomični uporabi izraznih sredstev.

Renesančni glasbeniki še niso odkrili septakorda, vendar so njihove skladbe polnokrvne. Septakord lahko primerjamo s sivo barvo, katere uporabnosti naši gotski freskanti še niso odkrili. Še umbro so uporabljali le izjemoma, če niso imeli na voljo bolj živih barvil. Črna zanje ni bila barva, zato jim je le v redkih primerih služila za konture, sicer pa so jih praviloma izrisovali z žgano sieno, ki daje v freski od vseh pigmentov najtemnejši ton.

Vsi pravi zemeljski pigmenti ostanejo po osušitvi intenzivni, če smo le pravilno pripravili podlago in pravilno slikali. Pigmenti, ki močno posvetlijo, so vezani na kakšen drug temeljnik in v freski tudi dosti hitreje propadejo. Podrobnejši tehnološki opis zemeljskih pigmentov najdemo v vsakem priročniku, zato naj omenim le nekaj značilnosti: naravni zlati oker je kot prah neugledne rjave barve, v freski pa daje čudovit rumen ton, lepši od zlata. Nasprotno pa je umetni zlati oker kot tudi ostali umetni železovi oksidi nekoliko kričeč. Topla naravna zelena zemlja med slikanjem porjavi, osušena pa postane spet zelena. Simonu Ogrinu nista bili všeč žgana siena in naravna umbra, češ da plesnita. To kaže le, da je slabše obvladal fresko kot gotski freskanti, ki jim ni nikoli plesnela. Pri umetnih oksidnih pigmentih moramo preveriti ali morda ne vsebujejo prostih kislin, ki nam bi lahko kasneje poškodovale fresko. To njihovo kemično aktivnost spoznamo že na paleti, saj so včasih prav agresivne do drugih pigmentov. Pri mešanju namreč slednji »bežijo«.

Od nezemeljskih pigmentov moramo imeti vsaj na zalogi, če ne že na paleti kobaltno modro, motno in žareče kromoksidno zeleno in kostno ali tršno črno barvilo. Celin modrila ne priporočam, ker je že v tonu skrajno neprilagod-

ljivo. Prav tak je ultramarin, za katerega se stalno bojimo, da nam ne bi zbledel.

Nekateri teoretiki so nameravali z modernimi aparaturnami objektivno izmeriti barve na naših srednjeveških freskah in tako dokazati razlike s sočasnimi freskami v drugih deželah. Te razlike v resnici obstajajo, vendar so odvisne le od drugačne podlage, intonaka. Pri nas prevladuje dolomit, zato so barve bolj sveže in povprečno bolj suhe in svetle. Osnovne pigmente so povsod uporabljali enake. Izkušeno oko takoj ugotovi razliko npr. med žgano sieno in pompejansko rdečo ali pa med *caput mortuum* in mešanico rdeče in črne. Prav tako ugotovi, ali je bil uporabljen čisti pigment ali pomešan z apnom. Nujne in zelo dragocene bi bile te meritve iz drugega razloga: zaradi vedno bolj onesnaženega zraka bledijo in propadajo freske zlasti na zunanjščinah. Z meritvami bi stopnjo in hitrost propadanja tudi dokazali.

Ve z a n j e b a r v

Rekli smo že, da je pri freski osnovno vezivo kristaliziran kalcijev karbonat. Skoraj vedno pa imamo opravka še z drugim, ki osnovno vezivo dopolnjuje, včasih pa mu tudi nasprotuje. To so razni silikati v temeljniku, pa tudi malta jih vsebuje. Če je teh silikatov malo, tvorijo z apnom naravni cement, ki celo trše veže kot samo apno.¹ Nekaj silikatov je že v apnu. Mastno jih vsebuje do 12 odstotkov. Če je procent večji, od 12 do 16, imamo opravka s hidravličnim apnom, ki pa zaradi svoje higroskopičnosti ni več uporabno za fresko. Zatorej velja pravilo, da apno dobro veže le do 12 odstotkov primešane ga barvila (katerega glavna sestavina je, kot vemo, glina), pa naj ga nanašamo na svežo ali suho podlago. Pri večjem odstotku je vezanje občutno slabše. Torej lahko nanašamo pastozne, to je z apnom mešane, le zelo svetle tone. Pri ostalih je bolje, da si pomagamo z lazurami. Tako so slikali vsi dobri gotski freskanti: pastozno le osnovni ton inkarnata ter svetlobe na draperijah in ozadju. Tudi baročni freskanti so prav zaradi boljše vezave slikali zelo svetlo, temne tone, ki se jim niso mogli izogniti, pa lazuno. Kasnejši (npr. Langus, Wolf) so skušali posnemati oljno slikarstvo s temnimi, zamolklimi toni z majhno primesjo apna, zato te freske niso niti lepe niti trpežne.

Kaj se dogaja, kadar nanesimo na svež omet čisto zemeljsko barvo brez dodatka apna? Glina ima lastno vezivo, ki pa je topljivo v vodi in higroskopično. Če je namaz tenak, potem apneno vezivo, ki je prodrlo na površino, vse skupaj konservira in namaz ostane tudi po tonu svež, »moker«, fresko. Apneno vezivo se med posameznimi delci dobro poveže s podlago. Če je namaz debelejši, apneno vezivo še vedno prodre na površino in na njej napravi skorjico, s podlago je povezano le po razpokah v barvni plasti, barvno plast pa veže na podlago le njeno lastno, za spremembe bolj občutljivo vezivo. Posledica tega je, da na starih freskah pastozna barvna plast odpada v značilnih luskah, in to prav do belega ometa. To nam tudi dokazuje, da apnena skorjica, ki se napravi na ometu, ne veže barvne plasti. Če hočemo to preveriti, napravimo preprost poskus: na zglajen fresko omet nanesimo precej debelo mešanico npr. žgane siene in čiste vode (lahko tudi apnena cveta). Čez kake pol ure se na

površini napravi netopljiva apnena skorjica, kar preizkusimo z mokro gobo. Če to skorjico s topim predmetom rahlo ranimo oz. zdrobimo, bomo nato na tem mestu z gobo odstranili barvo do ometa. Podobno se bo dogajalo tudi po osušitvi. Kdor je odkrival stare freske, ve, da se sicer dobro ohranjena pastozna rdeča barva pod gobo topi, ker smo z beležem odstranili tudi vrhnjo apneno skorjico.

V starejši izdaji Doernerja najdemo napotek, da je priporočljivo posamezne pigmente zribati oz. zmešati z apnenim cvetom, preden pričnemo slikati. Če se držimo tega napotka, bomo videli, da se nam barvilo sprijema v grudice, osušeno pa se nam strdi v opeko zaradi tvorbe prej omenjenega cementa. Torej je najbolje, če uporabimo dovolj drobno zmlet barvni prah oziroma če ga zribamo z destilirano vodo ali alkoholom. Namesto enega debelega nanosa bolje veže več tenkih, potem ko se je vmes napravila apnena skorjica. Prav zato pa mora biti intonako dovolj masten in vlažen. Če vsebuje premalo apna, se namesto apnene izloči tako imenovana maltna voda, ki sicer tudi veže, a je bolj nagnjena k spremembam in, kar je glavno, topljiva je v vodi!

Za maltno vodo so pred leti pri poskusih v delavnici² ugotovili, da jo je mogoče uporabiti za vezivo pri retuširanju fresk na suho podlago. Na suhi steni dovolj dobro veže barvne delce, proti vlagi pa ni odporna in take retuše z lahkoto odstranimo z mokro gobo.

Maltna voda vsebuje v vodi topne silikate, in če jih je preveč, oslabijo apneno skorjico ali celo preprečijo njeno tvorbo. Vidimo torej, da za dobro fresko ni tako pomembna debelina ometa kot njegova mastnost. To so dobro vedeli freskanti v srednjeveških samostanih na našem jugu, ker so intonako zgladili skoraj s čistim apnom!

Silikati kot glavna sestavina gline v temeljnikih zemeljskih barv vsebujejo vezano vodo in so vodovpojni. Zato so precej krivi za propadanje fresk. Zaradi razlik v vlagi in temperaturi izgubljajo vezano vodo in preperevajo, obenem pa drobijo in rahljajo apneno skorjico. Po vsem tem se vprašamo, ali ne bi bilo bolje, če bi namesto glinastih temeljnikov uporabili npr. kredne? Žal dajo taki pigmenti neizrazite, motne in blede barve. Pri sušenju močno svetlijo in jih ni mogoče lazirati. Vidimo, da se moramo sprijazniti tudi s škodljivim delovanjem zemeljskih barv, saj samo te dajejo freski njen svojevrstni značaj, podobno kot je pri oljnem slikarstvu prav olje krivo za temnenje in pokanje barv, vendar brez olja ni oljnega slikarstva.

Mešanje barv

Pri freski lahko mešamo slikarske barve na tri načine, podobno kot pri olju in nekaterih temperah: a) da jih mešamo na mokro, in sicer na paleti ali na ometu, b) da jih laziramo, c) da jih polagamo čiste drugo poleg druge in tako dosežemo optično mešanje. Mešanje na mokro se je uveljavilo šele v novjšem času, verjetno pod vplivom oljnega slikarstva, v katerem je ta postopek najbolj običajen. Pri srednjeveških freskah ga najdemo le izjemoma, npr. pri Janezu Ljubljanskem, v baroku pa se je vsesplošno uveljavil. Jelovšek je moderiral obraze in draperije v gosto apneno kašo, ki jo je poprej nanesel

na zid. Potem ko se je izločila skorjica, je modelacijo še okreplil z lazurnimi sencami. Srednjeveški freskanti so delali praviloma podobno kot pri mastni jajčni temperi v tabelnem slikarstvu. Najprej so podložili v širokih ploskvah svetle osnovne tone. Kjer so hoteli dati barvi telesnost, so nalagali pastozno več plasti eno vrh druge, vendar šele tedaj, ko je prejšnja napravila skorjico. Modelirali so s čistimi lazurami in prav nazadnje s čistim apnom ali zelo svetlim barvnim namazom poudarili svetlobe. Včasih so modelirali črtkano in s tem dosegli tudi delno optično mešanje barv. Ta način hkrati nekoliko zmehča naravno trdoto freske, ki pa naših freskantov ni motila, zato so ga bolj redko uporabljali. V sosednji Italiji ga vidimo dosti bolj pogosto. Kot maniro sem ga zasledil pri Ljudevitu Seitzu v Djakovu, s pridom pa sta ga uporabljala poleg čisto lazurnega nalaganja slikarske barve Mirko Šubic in Slavko Pengov.

Paleta

V ožjem pomenu je to deska ali vezana plošča, na kateri mešamo barve, v širšem pa vse, kar je na njej, pa tudi seznam barv, ki jih uporablja slikar, torej barvna lestvica.

Fresko paleta ima nekatere značilnosti: 1. je skromna — nekaterim so zadoščale le tri slikarske barve; 2. je topla; to značilnost ji dajejo prevladujoči zemeljski pigmenti in apno s svojo toplo belino; 3. je svetla; primešano apno namazne barve svetli, skozi lazure pa preseva svetla podlaga; v mračnih prostorih zaradi posebnega odboja apnenčaste skorjice fresko barve bolj sijajo od katerihkoli drugih; 4. je dekorativna; skromna paleta ne dopušča naturalističnega posnemanja narave, poleg tega pa lepše učinkujejo čisti, nemešani namazi.

Karton

Vsako navodilo za slikanje na svež omet omenja karton kot nujno vmesno fazo. Ker je prostor na steni vedno strogo omejen, ker moramo določen kos poslikati v enem dnevu do konca in ker že naslikanega ni mogoče več popravljati, priporočajo, naj pred začetkom slikanja izdelamo natančno študijo in črtno risbo v razmerju 1 : 1. Tako izdelan karton, običajno neobarvan ovojni papir, pripnemo na svež slikovni omet in ga prekopiramo s svinčnikom ali kakim drugim ošiljenim predmetom. Risba se vgrezne v mehki omet, kar zadostuje za našo orientacijo. Nekateri slabši poznavalci celo ocenjujejo pristnost freske po teh vrezih, kar pa je zmotno. Slikar Wolf je znan po tem, da je zelo pedantno izdelal karton, ga prekopal, še na sveže podslikal, končal pa stensko sliko večkrat s tempero (npr. v Zagorju). Jelovšek, naš največji baročni freskant, pa je delal vedno brez kartona. Na njegovih freskah najdemo vrese le tam, kjer je direktno v omet z ravnilom in šestilom izrisaval okvire ali iluzionistično arhitekturo. Spet drugi so kopirali s tamponom in ustreznim barvilom skozi preluknjan karton.

Čeprav karton po eni strani olajša delo, pa je za večje ploskve nepraktičen, za zakrivljene ploskve, oboke in podobno pa neuporaben. Pa tudi sicer

togost kartona jemlje slikarju polet, podobno kot kiparju punktirka. Namesto kartona so izkušeni freskanti raje uporabljali sinopijo.

Sinopija je študijska risba, narejena na predzadnji, včasih tudi vrhnji omet. Z redko slikarsko barvo in manjšim čopičem je slikar razdelil ploskev in skiciral posamezne figure in prizore. Res, da je kos, določen za delo enega dne, vsakokrat zakril, vendar je nastajajoči del lahko sproti primerjal z že dokončanim delom in preostalo sinopijo. V Grobljah sem na ladijskem oboku pod delom odpadlega intonaka našel Jelovškovo sinopijo kar v treh barvah, kar razodene njegov koncept: najprej je na grobo ometal ves obok, nato pa skiciral. Ker's prvo študijo ni bil povsem zadovoljen, je risal še drugič in tretjič, vsakokrat z drugo barvo in sproti s tal ocenjeval, kako mu uspeva zamišljena iluzionistična kompozicija. Seveda so mu morali pomočniki vsakokrat razmakniti deske na odru.

Pri naših srednjeveških freskah le redko najdemo sledove vrezov, in še te predvsem pri draperiji. Morda je mojster slikal samo obraze, manj večji pomočniki pa ostalo? Kot dekorativni pripomoček pa so bili vrezi, jamice, zvezdice ipd. na svetniških sijih domiselno uporabljeni in še danes, ko je zlato povečini odpadlo, učinkujejo zlato.

Kdor ni prijatelj preveč trde in precizne risbe, lahko študijo tudi sproti povečuje na moker omet na podlagi kvadratov, ki jih odtisne z obarvano vrstico.

Najbolj čista in neposredna je še vedno freska brez kartona in brez poprejšnje študije na kakem drugem materialu. Stene ni mogoče premikati, zato je pogled opazovalca omejen na določene položaje, ki jih pri izdelavi kartona ni mogoče točno predvideti, posebno pri gotskem ometu, ki s svojim reliefom ustvarja edinstveno igro skrajšav, barvnih odtenkov in svetlobne intenzivnosti. Direktno naslikana freska kljub nedorečenosti učinkuje s svojo svežino. Primerjamo jo lahko s čisto improvizacijo v muziki. Seveda si kaj takega lahko dovolimo le pri manjših kompozicijah. Pri večjih, ki jih ni mogoče dokončati v enem dnevu, moramo presoditi, koliko časa lahko zdržimo v določenem razpoloženju in s tem v določeni intuiciji. Če na koncu sprevidimo, da smo bili kak dan nerazpoloženi, tisto dnevnicco pač odbijemo in na novo poslikamo.

Čopiči

Samo dve vrsti čopičev sta zares uporabni v freski: iz svinjskih ščetin in iz kunje dlake; vse ostale apno kodra in razjeda. Prvi so trdi, uporabljamo jih za podslikavanje, mehčanje obrisov in prehode. Drugi so mehki in so uporabni predvsem za trdo slikanje: za konture, detajle in podobno. Z večjimi slikamo lazure. Če nimamo drugih, si lahko pomagamo z akvarelnimi čopiči. Prav tako so uporabni tako imenovani lineali, čopiči za črto, ki imajo trde ščetine in so na koncu ravni in topi. Laže delamo z njimi, če jih pri korenu za kakšen centimeter povijemo z vrstico in zalijemo s kolofonijo. Na koncu jih ne smemo krajšati ali šiliti, kajti prav razcepljeni konci ščetin držijo barvo. Ko se ti obrusijo, moramo čopiče zavreči.

Nekaj praktičnih napotkov

Še tako dobra talna izolacija ali trdna streha nas ne obvaruje pred kvarnimi učinki vlage, če je stena iz neprimerne materiala. Za cement in mavec je že splošno znano, da vlečeta vlago nase, podobno je tudi z vsemi materiali, ki vsebujejo vodotopne soli. Neke vrste temno siv do črn apnenec se solzi ob vsaki spremembi vremena in vleče zračno vlago celo skozi omet. Z izolacijskim premazom takih materialov ne smemo zapirati, ker bo potem še slabše. Stari zidovi običajno nimajo talne izolacije. Deloma pomaga, če tik nad tlemi odbijemo ozek pas ometa prav do kamna, da lahko vlaga neovirano izhlapeva. Učinek močno izboljšamo s prisilno horizontalno ventilacijo, če napravimo ozek tunel z vstopno in izstopno odprtino. Če nimamo drugega izhoda in če je zid tak, da prenese bitumenski premaz, moramo vrh njega nametati debelo plast grobega ometa. Še bolje je, če napravimo nov zid iz tanke opeke. Lahko ga povežemo s prvotnim samo s kovinskimi nosilci, vmes pa pustimo nekaj centimetrov praznega prostora. Tak način so poznali že stari Rimljani. (Livijeva hiša).

Malto za grobi omet pripravimo kot običajno. Pesek naj bo suh in čist ter čimbolj oster. Apna dodamo po občutku toliko, da omet ne bo pokal, vsekakor pa manj kot za naslednje omete. Če nismo vajeni, nam grobi omet lahko pripravi tudi zidar. Zid mora biti namreč res o m e t a n , ne pa morebiti zamazan. Le tako se zares dobro oprime zidu in izpolni vrzeli. Pravijo, da tiste malte, ki med ometavanjem odpade, ne smemo pobirati, ker je zanič. Pred ometavanjem zid primerno navlažimo, vendar ne preveč.

Drugi omet je lahko, če smo prvega dobro izravnali, že kar slikovni omet. Bolje je, da pripravimo malto zanj sami. Zidarji imajo namreč navado pripraviti zelo redko in za fresko tudi preveč pusto malto, da jo laže precedijo skozi mrežo. To razredčeno godljo pustijo čez noč, da se usede, nato odlijejo odvečno vodo in s tem, kar ostane, pripravijo fini omet z večkratnim vlaženjem in zaribavanjem. Taka podlaga je dobra za beljenje, ne pa za fresko. Za naš namen moramo posebej presejati pesek in posebej pretlačiti apno. Če je bilo apno gašeno z dovolj vode, tako da ga z lahkoto pretiskamo, je zdaj ni treba več dodajati. Primešamo toliko peska, da dobimo zelo gosto malto. Razmerje apno:pesek naj bo od 1:2 do 1:1. Malto nanašamo z ravnalno desko v čim tanjših plasteh, da nam ne bo pokala. Če želimo delati na nekoliko zrnato, grobo površino, jo zaribamo z majhno leseno gladilko. Zrnatost uravnavamo tudi z debelino peska. Ker pa vseskozi dajemo prednost zglaženemu ometu, ga bomo zgladili tudi zdaj z robom zidarske žlice, ki mora imeti malce zaobljene vogale. Gladimo lahko takoj po zaribavanju, če hočemo imeti ravno površino, lahko pa malto sproti nanašamo in likamo, sledeč vdolbinam in izboklinam v zidu, kot so delali stari mojstri.

Za lehnjak oz. za lehnjakove plošče smo rekli, da ne potrebujejo grobega ometa. Zadostuje, da kar s finim ometom zapolnimo večje luknje ali napravimo le nekaj milimetrov debel izravnalni omet. Nadaljujmo enako kot na drugih temeljnikih.

Praden začnemo slikati, se nam mora na ometu izločiti tanka skorjica, ki preprečuje da bi se omet med slikanjem topil. Ta čas uporabimo za pripravo

palette. Najbolj praktično je, če nanjo nasujemo kupčke pigmentov v prahu (npr. Schmincke Pulver Farben). Na paletu sodi še posodica s čisto vodo ali apnenim cvetom. Če ne bomo slikali v čisti akvarelni tehniki, potrebujemo še apno; bolj primerno je, da ga sproti redčimo, kajti za apneno mleko potrebujemo posebno posodico, pa še zamaže se nam rado. Najboljše je seveda posebno pripravljeno apneno belilo.

Najtežje delo se začne s pokrivanjem posameznih ploskev. Vsi toni se nam zdijo pretemni, pa čeprav dodajamo apna še in še. Začetnika najbolj jezi, ker ne more napraviti gladke, enakomerno kritne barvne ploskve. Vsaka dlaka pušča svojo sled. Toda to je značilnost freske na zglajenem ometu in se je treba sprijazniti z njo. Na ledu pade samo tisti, ki ne zna drsati. Ploskev sveže zglajenega ometa je nekaj podobnega, saj se čopiču nič ne upira. To se da s pridom izkoristiti za dolge, elegantne in včasih kot las tanke poteze. Če pa na vsak način želimo ploskev enakomerno pobarvati, si pomagamo z dvojnimi nanosom, kot je že bilo omenjeno, vendar naj bo takih ploskev na celi kompoziciji čim manj, da ne bo podobna pleskarskemu izdelku.

V začetku silno občutljivi barvni namazi prav kmalu dobijo zaščitno netopno skorjico, seveda če smo uporabili dobro apno. Pazljivo, da skorjice ne ranimo, slikamo naprej. Polagamo nove plasti, modeliramo, senčimo, laziramo, izrisujemo detajle. Vseskozi moramo računati s tem, da se nam bodo po osušitvi kontrasti povečali. Z apnenim belilom mešane barve nam bodo svetlele že med delom, zato je vsako popraviljanje v primerjavi z že naslikanim tvegano. Razlike bodo manj vidne, če dnevnicu zaključimo ob konturah, ne pa na sredi ploskve.

Že v začetku sem omenil, da je načinov slikanja na sveže nešteto. Naj naštejemo vsaj nekaj takih, ki so primerni za zglajen omet: možen je pravi akvarelni način, s poplavo vode. Če si odmislimo omejeno paletu, ima ta način pred pravim akvarelom celo prednost, saj so po osušitvi barve še bolj žive.

Težavam pri enakomernem toniranju, pa tudi pri modeliranju, smo kos s črtkano tehniko. S tankimi lazurnimi ali pastoznimi potezami dosežemo raster ali pletež, ki je prijeten za oči in ki na primerno razdaljo dela vtis enako-merne mehko.

Precej znan je način, da podslikavo zalikamo, potem ko se je napravila skorjica. S tem iztisnemo vse zračne mehurčke, dosežemo večjo intenzivnost barv in boljšo povezavo barvnega namaza s podlago. Naprej slikamo kot na različno obarvan intonako.

Iz Pompejev, iz rimskih katakomb, iz stare Emone in od drugod poznamo freske na rdečerjavi podlagi, na tako imenovani terri sigillati. Barvasto podlago napravimo tako, da na zglajen intonako nanesimo namaz iz žgane sienske zemlje ali pompejansko rdeče z malo apna. Čez nekaj časa spoliramo z zidarsko žlico ali lopatico. Ko slikamo na tako podlago, moramo vse svetlejšje tone podložiti z apnom, ki mu lahko zaradi boljše vezave dodamo malo zelo drobne sipe. Lahko slikamo tudi pastozno s pigmenti, mešanimi z apnom.

Zelo svetle, a obenem motne barve dobimo, če barvila mešamo z malto in to nanašamo v impresionistični maniri, ali pa jo izravnamo. Lahko jo tudi obrusimo, obrežemo ali spoliramo.

Lastnost apnene skorjice, da postane netopna še pred osušitvijo ometa, lahko izkoristimo za posebne učinke: videz stare freske dobimo, če napol utrjeno sliko operemo z gobo in namerno povzročimo značilne »poškodbe«, lahko luskasto odstranimo le del druge ali tretje plasti. Kot nekakšno jedkano dobimo, če v že utrjeno barvno ploskev rišemo s tršim predmetom in potem izpiramo. Še lepše je, če rišemo z gostim apnenim mlekom in s tem zadržimo utrjevanje.

Posebne fresko tehnike in sorodni načini slikanja

Sgraffito. Z ozirom na definicijo tudi ta način spada med fresko tehnike. Najlepši in najpristnejši je sgraffito v čist, naravni omet brez primešanega barvila. Za večji kontrast lahko za intonako uporabimo temnejši vodni pesek, ni pa nujno. Intonako dobro zaribamo in nazadnje zalikamo z apnom z majhno primesjo peska. Tako dobimo gladko in svetlo površino. Linije in ploskve, ki jih želimo temnejše, samo malce vgraviramo, toliko, da odstranimo gladko skorjo. Te vrste sgrafito je učinkovit zlasti na zunanjščinah. Pri teranovi, kjer ostane celotna površina hrapava, si pomagamo tako, da izdolbemo ploskve, ki jih želimo imeti drugače tonirane, praznine izpolnimo z ometom druge barve, nato pa vse skupaj obrežemo, kot je v navadi pri teranovi. Tak sgrafito je podoben intarziji. Za notranjščine, zlasti za ostrostransko svetlobo pa je učinkovitejši sgrafito, pri katerem nanesimo več različno obarvanih ometov in potem dolbemo do ustrezne globine.

Freska na zariban omet se v bistvu razlikuje od gotske, vendar jo moramo vseeno vsaj na kratko omeniti.

Barok je izumil izravnalno letev, ta pa je prinesla hrapav, zariban omet. Zaribati pa ga je mogoče le, če je dovolj pust ali moker, sicer se malta lepi za desko. Ometavanje je bistveno hitrejše, kvaliteta ometa pa veliko slabša. Toda prijetno zrnata in ravna ploskev je vabila freskante. Za baročne kompozicije na ogromnih ploskvah je bila kot nalašč. Detajli so postali manj pomembni, celota pa preglednejša. Na pusti podlagi barve niso bile več tako intenzivne, s primešanim apnom so jih po potrebi še dodatno bledili in tako ustvarjali vtis zračnosti in prostorske globine. Kljub razmeroma pusti podlagi se te freske vsaj v nekaterih notranjščinah dobro držijo. Baročni slikarji so bili namreč znani po svoji naglici, slikali so zares v mokro in freske niso »mučili« kot npr. klasicisti in kasnejši.

Vsekakor bolje razumejo stvar tisti freskanti, ki skušajo oblikovati sliko spet tako kot stari mojstri, le da delajo na grobem ometu. To pa je seveda bistvena razlika in lahko trdimo, da gre za posebno šolo fresko slikarstva. Najbolj dosleden v tem načinu je bil pri nas Slavko Pengov. To slikarstvo zahteva velike fizične napore in vojaško disciplino. Osnovne pojme o freski sem si pridobil kot njegov učenec, vendar se za lazurno slikanje na grob omet nisem mogel ogreti, čeprav ta način zagotavlja nekatere prav posebne učinke: izredno zasičenost barv in temine, ki drugače niso dosegljive, prijeten raster in barvno umirjenost, na drugi strani pa pomanjkljivosti: še ožji barvni izbor, težave s tonskimi valerji, nobene možnosti popravljanja ter slabša kvaliteta ometa in s tem slabša obstojnost zlasti na zunanjščinah.

Fresco secco. Prvo vprašanje, ki si ga navadno zastavimo pri odkritju kakšne srednjeveške freske, je, ali gre za pravo fresko. Večkrat si moramo z obžalovanjem odgovoriti: »Ne, to je secco.« To hkrati pomeni, da so barve medle, da je povezava s podlogo slaba in tudi umetniška vrednost je navadno tretjerazredna. Vendar so tudi izjeme: Johannes in Vincenc iz Kastva sta svoje freske deloma slikala na že osušeno podlago, prav tako nekaj stoletij kasneje Postl, da omenim samo ta dva. V teh primerih gre za kvalitetno slikarijo, ki se ne razlikuje bistveno od prave freske.

Če slikamo z apnenimi barvami na komaj in obenem hitro osušeni omet, se slikarija skoraj ne bo razlikovala od tistega na sveži. Omet vsebuje obilo še ne docela gašenega apna, ki se do konca zgasi šele ob ponovnem vlaženju. Tako se lahko izloča raztopina kalcijevega hidroksida in tvori na površju skorjo kot pri pravi freski. Pri starem osušenem ometu pa se izloči vezivo le iz apna, ki je primešano pigmentom, vendar je v ugodnih razmerah povezava kljub temu zadovoljiva. Večje razlike nastanejo pri niansiranju in modelaciji. Razmerja so mnogo bolj groba, niso mogoče kot las tenke črte, skratka, manjkajo za fresko tipične finese. Vendar je glavni razlog propadanja to, da je večina tako imenovanih secco fresk slikanih na belež, običajno celo na več, in zaradi teh beležev secco tako slabo drži. Secco, slikan na omet, lahko v ugodnih razmerah postane prava freska, tisti na belež pa nikoli. Za pravo fresko lahko štejemo tudi tisto, ki jo slikamo na svež in še moker belež, pod pogojem seveda, da ni nobenega pod njim. Skratka, možnosti in vmesnih stopenj je precej, zato smo pri starih freskah mnogokrat v dvomu. Torej je umestno, da štejemo med freske vsako slikarijo, pri kateri je glavno barvno vezivo apno.

Omeniti moramo še kombinirane tehnike zidne slikarije, to je podslikavanje ali delno slikanje a fresko, ostalo pa s temperami. Vodno steklo lahko takoj odštejemo, ker se apno v tej kombinaciji sesiri. Tempera vsebujejo organsko vezivo in to začne kmalu razpadati. Površina postane motna, nanjo se lovi prah. Največkrat je taka slikarija nerešljiva. Toliko hvaljena Wolfova tempera, ki daje sveža vtis prave freske, je za naše podnebne razmere popolnoma neuporabna, ker že v kratkem času propade.

Kako ugotovimo, da je freska res prava freska?

Sveža ima svojevrsten videz in poseben barvni sijaj; v odsevu opazimo močnejši ali šibkejši lesk. Pri starejših so ti znaki včasih zabrisani, zato si, kadar smo v dvomih, pomagamo z vlažno gobo. Če ni apneno vezivo povsem razkrojeno, se barvna plast ne sme topiti. Če je dobro ohranjena, takoj po vlaženju ne potemni oziroma le malo. Kasneje se pokažejo temnejši sledovi ob nevidnih razpokah v ometu in šele po daljšem času potemni vsa površina. Seveda lahko dokažemo apneno vezivo tudi s kemičnimi analizami (s HCl), kar pa je zamudno in nepraktično, saj moramo vzeti vzorce za preiskavo.

Apnena (kazeinska) tempera se s fresko ne more meriti niti po žlahtnosti niti po trajnosti. Barve so bolj motne, brez nežnih prehodov. Pri veliki relativni vlagi, ki je pri nas običajna, kmalu propadejo, razen če v vezivu prevladuje apno in tako konservira kazein. Če je kazeina preveč, začne prej ali slej plesneti. Kazeinsko tempero že na oko ločimo od freske, dokažemo jo pa, če vzorec topimo s solno kislino, dobimo netopen organski ostanek. Kazeinsko tempero lahko poliramo, vendar se po prvem vlaženju lesk izgubi.

V starih recepturah beremo še o raznih drugih organskih snoveh, ki so jih dodajali apnu ali pigmentom med slikanjem; če so bili ti dodatki neznatni, niso bistveno vplivali na trdnost. V vsakem primeru so se jih freske otresele in o njih pričajo danes le redki sledovi.

Retuše

Še tako izkušen freskant se uračuna v predvidevanjih, kakšna bo freska po osušitvi. Včasih končni rezultat celo preseže pričakovanja, vendar se v vseh potankostih nikoli ne sklada z umetnikovo predstavo. Prav ta nedorečenost daje freski poseben karakter in ji zagotavlja trajno svežino. Če ne gre za preočitne spodrsljaje, ki izvirajo iz neznanja, raje freske po osušitvi sploh ne retuširamo. Manjše grehe bo zmeščal čas, pri večjih pa je najbolje, da na tistih delih intonako odbijemo, nato pa ponovno omečemo in na sveže poslikamo. Če je treba napraviti le tu in tam kako potezo, si pomagamo z apnenimi barvami, se pravi, da uporabimo apno kot vezivo. Starejši tehnologi menijo, da to ni mogoče, ker se apnene barve na osušeno apnenčasto skorjico ne primejo. Najboljši dokaz, da to ne drži, so naše srednjeveške freske, ki so bile skoraj vse prebeljene. Res apnena barva na pravkar osušeno fresko zaradi odbojnosti za vodo nerada prime, zato jo podložimo z redkim apnenim beležem, ali še bolje z razredčeno apneno malto, in tako retuširamo af fresco. Nekoliko teže je pri najtemnejših tonih. Apno, bodisi dodano bodisi v podlagi vsako barvo osvetli. V takih primerih bo dovolj vezala tudi maltna voda.

Namesto apnenih retuš svetuje Doerner (izdaja iz l. 1921) retuše z voščeno tempero. Toda vosek in apno sta si tuja in razlike v materialu se prav kmalu pokažejo.³

Zorenje freske

Komaj osušena freska je zelo ranljiva. Omet še nima potrebne trdnosti, karbonatna skorjica vrh barvne plasti je še tanka, barve še nimajo prave žlahtnosti; kričeče so, beline so pretirane, celotna slikarija je izrazito trda. Freska mora še dozoreti.

Za dozorevanje je najpomembnejša vlaga. Brez nje ne bi bilo najrazličnejših apnenčastih tvorb od krede do kapnikov. Podnebje, ki je ugodno za te pojave, je ugodno tudi za slikanje in obstanek fresk. V suhi Nubiji npr. freske ne poznajo; stene poslikavajo s kaolinskim vezivom.

Vlaga se mora zadržati na naslikani površini čim dalj. Običajni belež na suhi steni se tako hitro osuši, da je skorjica skoraj nezaznavna. Okrepi se šele po daljšem času pod vplivom značne vlage in s tem se tudi poveča trdnost beleža. Na dovolj vlažen in z apnom dovolj zasičenem fresko ometu oz. na barvni plasti vrh njega pa se kristalizacija nepretrgoma nadaljuje. Potem ko se je izločil raztopljeni kalcijev hidroksid, se v ometu nadaljuje pretvarjanje preostalega v kalcijev karbonat, pri tem pa se sprošča voda, ki spet pomaga pri nadaljnji kristalizaciji. Beline se opazno umirijo, slikarija postaja bolj harmonična. To prvo zorenje traja približno pol leta. Ob primerni zračni vlagi pa freska počasi dozoreva še desetletja.

Seveda ne sme biti vlage preveč. Če bi je bilo toliko, da bi polzela po freski, bi sčasoma delovala razdiralno. To je največkrat površinska ali kondenzna vlaga. Še bolj škodljiva pa je vlaga, ki prihaja skozi poškodovano streho ali pa se dviga po stenah brez talne izolacije. Pri tem se dogodi, da se raztopi vse apno. Barve potemniijo, beline izginejo. Talna vlaga pa rada nosi s seboj še posebno škodljive nitrates in sulfates. Tudi zračna vlaga lahko škoduje, če je neenakomerna. Prav zato na zunanjščinah dobro dozori le redkokatera freska. Kolikor toliko ugodne razmere omogoča le gosta drevesna senca. Če je ni, moramo vsaj prvega pol leta zaščititi fresko pred direktnimi sončnimi žarki.

Že dozorela, tudi več sto let stara freska se še vedno odziva na vsako spremembo vlage v zraku in temperature. Pred nastopom dežja barve nenavadno poživijo. Vsako apno in pesek vsebujeta nekaj soli, ki so topne v vodi. Pigmenti, ki so vezani na glino, pa vezano vodo že vsebujejo. Vse to vleče nase zračno vlago in povečuje intenzivnost barv. To si velja zapomniti. Marsikateri freskant je bil zaradi pretirane natančnosti razočaran, ker je na ometu iz preveč čistega apna in peska dobil medle barve. Res so take freske najbolj trpežne in se najmanj spreminjajo. Toda stare freske dobijo svojo žlahtnost prav zaradi drobnih sprememb na površini, tako imenovane patine. Lahko trdimo, da je za pravilno izbiro materialov za fresko odločilen občutek, pa tudi malo sreče.

Temperatura in izhlapevanje

Rekli smo že, da se kalcijev karbonat izloča iz raztopine na dva načina, z obarjanjem in kristalizacijo. Za freskanta pride v poštev edino kristalizacija. Z obarjanjem dobimo sicer tudi drobne kristale, a to so neprozorna zrnca, ki ne vežejo. Do takega neljubega pojava pride rado na zunanjščinah. Na lepem opazimo, da nam barvni namazi sproti, pod čopičem, svetlijo. Taka freska ne bo kaj prida. Marsikdo se sprašuje, v čem je pogršil, saj je vendar pripravil dovolj mastno podlago, zaščitil površino pred direktnimi sončnimi žarki in slikal dovolj na sveže. Toda v hladnem jutru se je kristalna skorjica lepo izločala, kasneje pa se je omet ugrel. Spričo posebne lastnosti kalcijevega hidroksida, ki je bolj topen v hladni vodi, nastopi sedaj zaradi toplote burna kemična reakcija, obarjanje. To opazimo po osušitvi kot belo kopreno na barvni plasti. Najbolj izrazit je ta pojav, če slikamo na direktnem soncu in s temnimi barvami. Temne barve vpijajo dosti več svetlobnih žarkov in so že na otip toplejše. Ni naključje, da so pri gotških freskah na zunanjščinah temnejše slikarske barve odpadle, četudi so bile položene lazurno.

Za freskanta so bile idealne notranjščine naših gotških cerkva. Zaradi skoraj stoo odstotne vlage je bilo izhlapevanje zelo počasno, le toliko, da so ostajale stene hladne. Tudi povprečna temperatura zraka je bila nizka in se je dvignila šele tik pod oboki. Po več sto letih je razlika dobro vidna. Čeprav je lehnjak na obokih odlična podlaga za freske, imajo marsikje videz napol secca zaradi previsokih temperatur in prehitrega sušenja, medtem ko na stenah barve žarijo, omet pa (kolikor je seveda ohranjen) je okamenel. Po tem

vidimo, da je fresko slikarstvo slikarstvo hladnih in povprečno precej vlažnih prostorov.

Nizke temperature so ugodne za fresko, ker bolj topijo kalcijev hidroksid in zadržujejo sušenje, ne smejo pa biti prenizke. Pod 0° Celzija se stvari popolnoma spremenijo. Gašeno apno, ki je samo enkrat zmrznilo, je neuporabno, saj v veliki meri izgubi sposobnost vezanja. V vodi razpade samo od sebe, brez mešanja. Če slikamo na zunanjščinah ali v nezaščitenih prostorih, moramo poskrbeti, da se bo freska osušila do nastopa mraza. Zmrzovanje namreč povzroči, da se barvna plast začne dvigovati v luskah in odpadati, omet pa se zaradi tvorbe ledu razširi in zdrobi. Prav tako mora biti že osušena freska zaščiten pred ponovnim navlaženjem. Do tega lahko pride tudi nepričakovano na zunanjščinah blizu tal. Debel sneg ob taljenju zamoči še tako dobro zglajen omet, torej moramo s tem računati in ne slikati prenizko. Višje od tal pa moramo računati na dež. Če smo slikovni omet dobro zalikali, ga stranski dež ne bo toliko namočil, da bi ostal dalj časa moker, nasprotno pa lahko hrapav ali pust omet zadrži toliko vode, da kasneje zmrzuje.

Na karbonatno skorjico mraz ne vpliva neposredno, pač pa jo rahljajo velike temperaturne razlike, pa čeprav je razteznostni koeficient zelo majhen.

Pokanje in preperevanje

Vsak apneni omet razpoka, fresko omet pa še posebno zaradi svoje mastnosti. Tega ne moremo preprečiti, lahko pa s primernim postopkom dosežemo, da so razpoke čim manj vidne.

Razpoke nastajajo med kristalizacijo, zato tudi prevladujejo rombaste oblike, značilne za kalcit. Poligonalne težijo k nadaljnjemu pokanju do osnovne oblike. Razpokam v grobem ometu rade sledijo razpoke v naslednjih ometih. Zato naj bo grobi omet res iz grobega peska, dobro zariban, predvsem pa popolnoma strjen. Mastni intonako nanašamo v tankih plasteh in ga pravočasno zalikamo. Če nam že med delom nastajajo vidne razpoke, pomeni navadno, da se nam na tem mestu omet ni sprijel s podlago, verjetno zato, ker smo jo premalo navlažili. Najbolje je taka mesta ostrgati in na novo ometati. Samo zamazati take razpoke ne pomaga, ker spet nastanejo na istem mestu.

Razpokam v ometu zvesto sledijo razpoke v barvnem namazu. Na prvi pogled navadno sicer niso vidne, opazimo pa jih, če fresko navlažimo. Kmalu se pokaže temnejša mreža — po nevidnih razpokah je vlaga prodrla v podlago. Čim redkejša je mreža in čim tanjše so razpoke, boljša je freska. Redke, toda dobro vidne so razpoke tudi pri slabih, pustih freskah. Ko so suhe, vidimo ob razpokah svetlejši rob, znak, da se ob teh razpokah ni izločila apnenčasta skorjica. Pri vlaženju pa seveda ti robovi močneje potemniijo.

Razpoke so nujne, ker skozi freska diha. Zgodi se, da se zaprejo, npr. pri močnem zasiganju. Freska ne diha več, notranje napetosti dvigajo omet v večje mehurje, ki končno odpadejo.

Freske, na katere delujejo velika temperaturna nihanja, zračna in kondenzna vlaga in zadnje čase kemični vplivi zaradi onesnaženega zraka, začnejo sčasoma preperevati. Sprva razmeroma velike ploskve kristalov se drobijo v

vse manjše ploskvice, nekatere zgubijo povezavo s podlago in odpadejo, barve postajajo vse bolj blede in motne. Površino take freske bi lahko primerjali z razbitim steklom.

Iz povedanega vidimo, da so za fresko najugodnejše razmere v podzemeljskih jamah. Le tam sta zagotovljeni enakomerna nizka temperatura in velika, a prav tako enakomerna relativna vlažnost. V resnici imamo tam ohranjene najstarejše primere slikarij, ki jih upravičeno štejejo med freske, čeprav so bile nekatere izmed njih morda prvotno naslikane v kakšni drugi tehniki. Povsod drugod moramo računati s tem, da bodo freske prej ali slej propadle. Vseeno pa bodo živele nekaj stoletij, če jim zagotovimo vsaj osnovne pogoje. Z nikakršno konservacijo jim ne moremo življenja bistveno podaljšati, če pri tem ne uporabimo osnovnega veziva, to je apna. Vsi drugi materiali fresko mumificirajo, to se pravi, jo spremenijo v nekaj drugega. Samo nekonservirana freska se namreč odziva na vsako spremembo vlage in svetlobe, skratka, živi.

OPOMBE

1. Uporabno in intenzivno apneno belilo sem dobil tako, da sem apneno mleko obarjal s slatino. Ta postopek sem večkrat ponovil, nazadnje pa usedlino opral s čisto vodo. Tako dobljeno belilo sem lahko uporabil še mokro ali kasneje posušeno in zmleto. — 2. E. Pohl v članku v Varstvu spomenikov pravilno ugotavlja večjo trdoto barvne plasti kot apnene skorjice, vendar jo zmotno pripisuje neznanemu organskemu vezivu. Tega se vse doslej ni posrečilo dokazati. — 3. A. Seitz je v djakovski katedrali svoje freske retuširal z voščenimi kredami, njegov sin pa svoje al fresco oz. z apnenimi barvami. Danes, približno 100 let od nastanka, že na prvi pogled ugotovimo, da se slednje bolje držijo in da se dosti bolje stapljajo z originalom.

PARTIZANSKA BOLNIŠNICA JELENDOL V KOČEVSKEM ROGU IN NJENO POVOJNO VZDRŽEVANJE (I.)

Mitja Ferenc

THE PARTISAN HOSPITAL JELENDOL IN KOČEVSKI ROG AND ITS AFTER-WAR KEEPING

POVZETEK

Prvi del članka po arhivskih virih in literaturi prikazuje nastanek, razvoj in delovanje partizanske bolnišnice Jelendol v okviru Slovenske centralne vojnopartizanske bolnice v Kočevskem Rogu 1943—1945. Navaja tudi podatke o njeni zmogljivosti, številu pacientov, zdravstvenega in drugega osebja, oborožitvi itd., varnostne in druge ukrepe za posamezna obdobja. Drugi del članka bo prikazal probleme njenega vzdrževanja po vojni.

The first part of the article describes the creation, development, and activity of the partisan hospital Jelendol within the frames of the Central Slovene War (Partisan) Hospital in Kočevski Rog 1943—1945 as it can be traced in the archival and literary sources. It gives the data on its capacity, number of patients, doctors and other staff, its armament, security and other precautions during individual periods, etc. The second part of the article will be dealing with the problems of its keeping after the war.

1. Nastanek Slovenske centralne vojnopartizanske bolnice (SCVPB)

V prvem obdobju narodnoosvobodilnega boja tja do pomladi 1942. so se ranjeni in bolni partizani ter ilegalni aktivisti OF zdravili po hišah na terenu; tam so jim dajali zdravniško pomoč nekateri zdravniki iz mest in trgov, organizirani v OF. Nekaj so jih prepeljali tudi v Ljubljano: tam so našli varno zavetje in zdravstveno oskrbo predvsem v sanatoriju Emona, pa tudi v nekaterih hišah članov OF, kjer so zanje skrbeli zdravniki, organizirani v matičnem odboru OF v Ljubljani. Velik razmah NOB spomladi 1942., ko je narodnoosvobodilna vojska nekajkratno narasla, je zahteval ureditev stalne partizanske zdravstvene službe tudi na terenu. Njo je omogočil zlasti prihod prve skupine zdravnikov, ki jih je matični odbor OF junija 1942 poslal iz Ljubljane. Te zdravnike so razporedili po takratnih večjih partizanskih enotah, dr. Pavla Lunačka-Igorja pa zadolžili za organiziranje prve stalne partizanske bolnišnice na terenu. Dr. Lunaček je spričo tega, da je bil Kočevski Rog, ki je sicer obsežno gozdno in kraško zelo razčlenjeno območje, že od januarja 1942 brez kočevskih Nemcev, ki so se preselili v Posavje in Posotelje, sklenil osnovati to bolnišnico v njem. Imela naj bi vlogo osrednje slovenske partizanske

bolnišnice in je zato tudi dobila ime SCVPB. Po ogledu vseh ohranjenih gozdarskih koč se je odločil za Auerspergovo logarsko koč na Daleč hribu, jo adaptiral in uredil v njej lepo in opremljeno partizansko bolnišnico, na Podstenicah pa ambulanto in trižno postajo. Bolnišnica je začela delovati 15. junija 1942 in se je v začetku imenovala sanitetna postaja številka 11. Poleg bolnišnice na Daleč hribu so na Rogu ustanovili še nekaj sanitetnih postaj, ki niso imele imen, temveč so bile označene s številkami. Vse skupaj so sestavljale Slovensko centralno vojnopartizansko bolnico (SCVPB), katere uprava je bila na Daleč hribu in ki je med svojim delovanjem prešla več razvojnih stopenj ter se neprestano izpopolnjevala, širila in izboljševala organiziranost in kakovost medicinskega dela.

Hud udarec je doživela SCVPB s svojimi postojankami na Rogu z veliko italijansko ofenzivo, ki se je na Rogu pričela 15. avgusta 1942 in je trajala do 24. avgusta 1942. Namen te štirimesečne ofenzive je bil uničiti partizansko vojsko ter veliko osvobojeno ozemlje, ki je zajemalo dve tretjini Ljubljanske pokrajine.

16. avgusta 1942 so odkrili in uničili bolnišnico na Daleč hribu, 13. septembra 1942 pa še sanitetno postajo št. 4, vendar so ranjence iz obeh postojank pravočasno evakuirali in poskrili. Odkrili so tudi sanitetno postajo št. 8, ki je bila na območju Belih vod v Loškem potoku, jo zažgali, do ranjencev, ki so jih poskrili v bližnjo kraško jamo, pa je italijansko vojsko pripeljal izdajalec. Bolničarka je v brezupnem položaju postrelila vse ranjence razen štirih, ki jih je zgrešila, nato pa še sebe.

Po ofenzivi na Rogu se je začelo novo obdobje v graditvi partizanskih bolnišnic. Odkritje in požig nekaterih objektov sta bila opomin, da se je treba izogibati že obstoječim zgradbam in naseljem, pa tudi krajem, katerih značilnosti so označene na vojaških zemljevidih. Značilnost bolnišnic je bila, da so bile daleč v gozdovih. Zagotovljena je morala biti najstrožja konspirativnost. Predvsem je moral ostati skrit dohod do njih. S poti, ki je bila najmanj pol ure hoda od bolnišnice, je vodil popolnoma neopazen odcep. Prve korake je bilo treba narediti po skalah ali po hlohkih, da se niso poznale sledi na tleh. Uporabljali so tudi mostičke in lestve. Pozimi je bilo treba narediti krožno pot, ki naj bi sovražnika, če bi prišel na sled, napotila nazaj v dolino ali v napačno smer. Pri odcepu so gaz zgladili z metlo in posuli nanjo sneg skozi sito. Za gradbeni material so uporabljali tisto, kar so dobili iz najbližje okolice, iz gozda in iz ostankov pogorišč roških vasi. Bolnišnice so bile zgrajene iz grobo otesanih debel, strehe pa iz skodel. Postavljene so bile na dnu globače, streho pa so prekrili s smrečjem, tako da je bila postojanka neopazna, dokler nisi skoraj trčil vanjo. Barake, v katerih so zdravili ranjence, so bile dolge približno 10 metrov, široke okrog 7 metrov ter 2—3 metre visoke. Na obeh daljših stranicah je streha segala do tal, na eni strani so bila vrata, na drugi okno. Poleg okna je svetloba prihajala še skozi line, zgrajene v strehi.

Ob koncu zime 1942/43 je SCVPB obsegala 6 oddelkov: Jelenbreg, Jelenžleb, Hrastnik, Vinica, Lašče in Pugled.

2. Nastanek partizanske bolnišnice Jelendol

Konec februarja 1943 je SCVPB morala sprejeti 78 nepremičnih in težkih ranjencev iz Hrvaške. Ker je primanjkovalo prostora, so začeli graditi štiri nove postojanke. Prvo v dolinici oziroma kotanji, v kateri so preživeli roško ofenzivo ranjenci z Daleč hriba, drugo v gozdu približno 20 minut hoda od Jelenice, tretjo v bližini postojanke Lašee, četrto postojanko pa so začeli graditi kakih 20 minut hoda od požgane vasi Rese proti Žagi Rog. Te štiri postojanke so bile: Jelendol, Stari log, Zgornje Lašče in Lesen Kamen. Za gradnjo vseh štirih bolnišnic je vojaško vodstvo dalo na voljo 18 ljudi, ki niso prišli v sestavo operativnih enot. Med njimi so bili tudi bivši belogardisti, ki so bili ujeti v bojih, zato je bilo treba podvojiti konspirativnost in intenzivirati politično vzgojo. Prepovedano jim je bilo zapustiti mesto na novo grajene postojanke, okoliške vasi pa so »prekrstili«, da so jim onemogočili orientacijo.

Bolnišnico Jelendol, imenovano tudi oddelek št. 1a, so začeli graditi spomladi 1943. v globoki in z bukvami ter hojami zarasli dolini pod Daleč hribom, ki so jo gozdarji imenovali »Adjunktova dolina«. Najprej so popravili oba nadstreška, narejena v prejšnjem letu, nato pa postavili barako za ranjence in baraki za kuhinjo ter strežno in zdravniško osebje. Za gradbeni material so med drugim uporabili posekana drevesa in les, ki so ga drvarji pripravili za italijansko družbo Emona, a ga niso utegnili odpeljati, ker so jim to preprečili partizani. Pri gradnji niso uporabljali žebeljev. Strehe barak so bile prekrite s smrekovimi vejami in z listjem. Nujno potrebno vodo so si oskrbeli tako, da so na dnu bližnje kotline izkopali jamo, v katero je počasi prenikala in se natekala voda. Dim iz kuhinje so speljali po cevi do t. i. dimnice, od tam pa se je razlezel in porazgubil med gostim vejevjem. Dostop v bolnišnico je bil dovoljen in možen le po deblih posekanih dreves, ki so ležala nad njo. Prve

Sl. 54. Partizanska vojna bolnica Jelendol — notranjščina barake za ranjence l. 1943

Fig. 54. Partisan war hospital Jelendol — interior of the barrack for the wounded in 1943

ranjence je bolnišnica sprejela 6. maja 1943. Bila je tip t. i. evakuacijske bolnišnice, iz katere so lahko ranjence pred nevarnostjo umaknili, torej drugače kot bolnišnica Franja, kjer so se pred napadalcem lahko sami branili.

3. Partizanska bolnišnica Jelendol od ustanovitve do kapitulacije Italije

Iz okrožnic, odredb, dopisov, ki jih je uprava SCVPB pošiljala Jelendolu in drugim svojim postojankam, zvemo nekaj o delovanju in organiziranosti bolnišnice.

Ob prihodu pacienta so njegovo opremo popisali, jo shranili in mu jo ob odhodu vrnili. Pridržali so si samo odejo za uporabo oddelka. Ranjencem in bolnikom je bilo dovoljeno pisati tovarišem v svojih enotah, pa tudi drugim, seveda pa so bila pisma cenzurirana, saj je bilo treba paziti, da v njih niso omenjali imen kakega oddelka ali zdravnika. Vsakemu oddelku je moral biti pripisan naslov za odgovor, ki se je glasil: tov. pri Igorju, prek 15 in Ivanova. Dne 1. julija 1943 so na upravi SCVPB sestavili zelo natančen hišni red za vse postojanke. Poleg določb o vstajanju, počitku itd. je imel stroge določbe o potrebnosti vzornega reda in snage, o potrebni pazljivosti, ki je dovoljevala samo polglasno govorjenje podnevi, sekanje drv le proti večeru, prepovedala uporabljati ime postojanke ali bolnišnice kjerkoli zunaj nje, tudi v vojaški enoti ne. Odpusti bolnikov iz bolnišnice so bili dovoljeni izključno vsaj dve uri pred sončnim vzhodom. Hišni red so morali v postojanki obvezno prebrati vsak teden. Za kršilce discipline in reda so bile določene kazni: opomin, ukor, strogi ukor in ustrelitev. Uprava SCVPB je svojim postojankam organizirala tudi pranje perila. Postojanka je zbrala perilo in ga odnesla v Jelendol, od tam pa je odšlo na pranje v dolino, in sicer v Stare žage ali Komarno vas, kjer je bil t. i. ekonomat SCVPB (vodja Igor Mavrovič-Ivanov). Vsak petek se je npr. pralo perilo bolnišnice Jelenbreg in Jelendol. Osebu in pacientom je bilo prepovedano igrati karte, posebno za kakšno vrednost. O prehrani v bolnišnici zvemo nekaj iz jedilnega lista, ki ga je uprava SCVPB priporočala, seveda pa je bila prehrana v vsaki postojanki odvisna od zalog in kuharjeve iznajdljivosti. Jedilnik sta sestavljala kuhar in zdravnik za en teden vnaprej, obešen pa je moral biti na vidnem mestu. Pomanjkanje hrane, predvsem mesa je prisililo upravo SCVPB, da je 19. avgusta 1943 dovolila lov na divjad. Vsak oddelek je moral določiti po enega lovca, ki je smel loviti le v revirju svoje postojanke. Zaradi varnosti so streljali lahko le v hrib, loviti pa je bilo treba po pravih lovske zaščite. Predpisali so tudi postopek pri pokopu umrlih na postojankah. Pri pogrebu je moral biti navzoč vsaj eden od vodstva oddelka. Za grob so morali vedeti vsaj trije, katerih imena so morali sporočiti upravi. Grob so morali zaznamovati s križem ali količkom, pod križ pa zakopati zaprto stekleničko s podatki umrlega in vzrokom smrti. Vsak oddelek je moral narediti skico terena z grobovi in jo shraniti v arhivu, stvari umrlega pa poslati na upravo. Kadar je bil oddelek obveščen o nevarnosti, je bilo prepovedano vsako kuhanje, tedaj so uživali suho hrano ali pa si pomagali s kuhanjem v nočnih urah. Vsaka postojanka je morala zgraditi en bunker za hudo ranjene, ki je moral biti čimbolj oddaljen od postojanke in

Sl. 55. PVB Jelendol — 1. baraka za ranjence, d. vogal kuhinje, zadaj skladišče, foto dr. J. Miličinski, zima 1943/1944

Fig. 55 Partisan war hospital Jelendol — (left) the barrack for the wounded (right) the corner of the kitchen, warehouse in the back, photo Dr. J. Miličinski, winter 1943/44

po možnosti pod zemljo ali v preurejeni kraški jami. Tja bi med morebitno večjo ofenzivo umaknili predvsem hudo ranjene. Navodila za delovanje ali opravljanje določenih nalog v postojankah so večinoma brali pred osebjem in pacienti. Iz tedenskih raportov, ki jih je tako kot ostale bolnišnice tudi bolnišnica Jelendol pošiljala upravi SCVPB, je razvidno gibanje vseh ljudi, število sprejetih, odpuščenih, umrlih, število pacientov, tako ranjencev kot bolnikov, število popolnoma nepremičnih, premičnih do pol ure, premičnih do dveh ur, premičnih, dietikov, število Slovencev in Hrvatov, število osebja, ležišč v barakah, oskrbnih dni in oborožitev. Prvi ranjenci so prišli v bolnišnico 6. maja 1943, ko so raporte začeli pošiljati upravi SCVPB, je bilo na Jelendolu 26 oseb, 18 pacientov in 8 članov osebja, od katerih sta bila dva bolničarja. V barakah je bilo ležišč za 28 oseb, v bunkerju za 3, skupno torej 31. Do kapitulacije Italije 8. septembra 1943 je število 10 ležišč v barakah in bunkerju ostalo nespremenjeno, 28 oziroma 3, povečalo pa se je v podstreških, in sicer na 10. Vseh oseb v bolnišnici je bilo od 26 do 50. Bolničarja sta bila dva ali trije, izjema je bila 23. julija 1943, ko jih je bilo 7. Kako se je spreminjalo število pacientov, nam pokaže tale tabela:

Datum raporta	23. 6.	1. 7.	8. 7.	15. 7.	23. 7.	1. 8.	8. 8.	15. 8.	23. 8.	1. 9.	8. 9.
Število pacientov	18	26	16	17	17	27	29	29	24	24	25

Oborožitev bolnišnice je bila zelo skromna. Bila je brez strojnice, z eno samo, kasneje pa s štirimi puškami, tremi revolverji in trinajstimi ročnimi bombami. V času od prvega sprejema ranjencev do kapitulacije Italije se je zdravilo 58 oseb, največ iz Cankarjeve brigade (27), hrvaške brigade Rade

Končarja (11), Gubčeve brigade (9), Tomšičeve brigade (9) itd. Najdaljše zdravljenje teh ranjencev je bilo 10 mesecev, najkrajše 8 dni, 5 ranjencev pa je umrlo. Oskrbnih dni je bilo 3046.

Bolnišnico Jelendol je v začetku upravljal dr. Pavel Lunaček-Igor, nekaj časa tudi veterinar Lojze Gunde-Rok. Po svojem prihodu iz Ljubljane junija 1943 je postal upravnik bolnišnice dr. Bogdan Breclj, 20. julija pa ga je nasledil dr. Janez Miličinski-Peter.

V sestavi postojanke Jelendol je bila tudi baraka za upravo SCVPB. Tu so se redno vsakih 14 dni sestajali na strokovnih sestankih zdravniki in politični komisarji posameznih postojank, 4. septembra pa se je tu začel bolničarski tečaj.

4. Partizanska bolnišnica Jelendol v času velikega osvobojenega ozemlja po kapitulaciji Italije do nemške ofenzive oktobra 1943

Kapitulacija Italije in z njo povezan nastanek večjih in manjših osvobojenih ozemelj, nastanek mnogih novih in večjih enot narodnoosvobodilne vojske ter njihovih boji in operacije, prihod mnogih zdravnikov v partizane itd. so omogočili in zahtevali tudi razširitev SCVPB z ustanovitvijo nekaterih začasnih nekonspirativnih dolinskih bolnišnic (Toplice, Nova vas pri Črmošnjicah, bolnišnica v Novem mestu, bolnišnici Ribnica in Kočevje). Tik pred kapitulacijo Italije in po njej je tudi začela prihajati zavezniška pomoč v zdravilih in sanitetnem materialu, ki je zadovoljila komaj tretjino vseh potreb, drugo si je moralo narodnoosvobodilno gibanje še dalje preskrbeti samo. Mobilizirali so vse sile, da bi si nakopičili čim več zaloga za težke čase. S kamioni so vozili vojni plen, predvsem pa hrano in sanitetne potrebščine na določeno javko,

Sl. 56. PVB Jelendol — na akvarelu B. Jakca iz leta 1943

Fig. 56 Partisan war hospital Jelendol — the watercolour by B. Jakac from 1943

tja pa je prihajalo osebje iz postojank in odnašalo material. To je bilo zelo naporno in pomembno delo; nositi je bilo treba na tone materiala ure in ure daleč, zaloge hrane pa so bile za obstoj bolnic življenjsko pomembne. Nastopil pa je problem konspiracije, kajti prej skrbno zamaskirani dohodi so se spremenili v pota, ki so vodila naravnost v postojanko. Potrebne so bile nove okrožnice novi sestanki in neprestan nadzor, kar je bilo nadvse koristno med nemško ofenzivo oktobra 1943.

Ob kapitulaciji Italije je bilo v postojanki Jelendol 43 ljudi, od tega 25 pacientov, članov osebja je bilo 18, od teh sta bila dva bolničarja. V barakah je bilo 28 ležišč, v podstreških 10 in v bunkerju 3, skupno torej 41 ležišč. Sprejemi ranjencev so bili zelo dobro organizirani. Ko je transport prišel na javko v Podstenicah, je tamkajšnja stalna straža takoj obvestila po štafeti vseh deset postojank, da so se takoj začele pripravljati za sprejem novih ranjencev. Začeli so pripravljati okrepčila, postelje, perilo, prekuhavati instrumente, parni kotel za razuševanje itd. Vsak večji transport je pomenil za postojanko veliko doživetje. Znositi nekaj desetih ranjencev ure in ure daleč je bilo za osebje, ki je bilo že tako pičlo odmerjeno, težavna naloga. Včasih so mobilizirali tudi rekonvalescente, kuharje, bolničarje in zdravnike. Po prenosu ranjencev v bolnišnico pa je bilo treba še zabrisati vse sledove. Ker niso ohranjeni natančnejši podatki o graditvi posameznih barak, samo domnevam, da se v povečanem številu ležišč od 23. septembra do 1. oktobra 1943 (od 28 na 34 in kmalu nato na 37) izraža pridobitev novega objekta za ranjence. Povečalo se je tudi število ležišč v podstreških — na 18 in nato na 20, število ležišč v bunkerju pa je ostalo nespremenjeno — 3. 24. septembra so v bolnišnici Jelendol izvolili kandidata (dr. P. Lunačka) za zbor odposlancev slovenskega naroda. V obdobju po kapitulaciji Italije do nemške ofenzive 26. oktobra 1943 se je prišlo zdraviti 44 oseb, od teh jih je 6 umrlo, 1 pa je bil ustreljen. Oborožitev postojanke se je povečala. V tem obdobju je imela 1 strojnico, 2 brzo-strelki, 22 pušk, 4 revolverje in 13 ročnih bomb. Največ oseb je bilo 55, najmanj 32, število osebja 18, enkrat 19, bolničar je bil 1, zdravnik pa 2 oziroma 3. Največ ranjencev je prišlo iz 12. slovenske brigade — 10, iz brigade Ivana Cankarja 8 in iz brigade Matije Gubca 4. Upravnika dr. Janeza Milčinskega-Petra je jeseni 1943 nasledila dr. Ruža Šegedin-Meta.

5. Partizanska bolnišnica Jelendol med nemško ofenzivo oktobra 1943

Šest tednov po kapitulaciji Italije se je začela velika nemška ofenziva, ki je v svoji drugi fazi (začetek 26. oktobra) zajela tudi Kočevski Rog. Obkolile so ga enote dveh nemških divizij in ga prekrižarile z motoriziranimi oddelki; zaradi pomanjkanja časa in moštva pa ga niso mogle prečesati tako, kot je storila italijanska vojska avgusta 1942. Uprava je vodstvom bolnišnic na Kočevskem Rogu naročila: »Zakamuflirajte najskrbneje vsa pota in okolico! Pazite, da ne bo najmanjšega dima! Kuhajte eventuelno samo ponoči!« Naročila je tudi, naj bo v barakah popoln mir (govorijo naj samo polglasno, naj ne ropotajo s posodo) itd. V bolnišnici Jelendol je bilo med ofenzivo 37 ranjencev in bolnikov, med njimi 17 nepremičnih, ter 18 članov osebja. Od tega 2 zdrav-

Sl. 57. PVB Jelendol — pokop umrlega borca

Fig. 57 Partisan war hospital Jelendol — burial of a slain combatant

nika in en bolničar, torej skupno 55 oseb. Sovražnik se je postojanki približal 26. oktobra. Ranjenci in osebje so bili 4 dni neprestano na položajih, ker se je nad bolnišnico, kakih pet minut hoje od nje, utaborila večja skupina sovražnikov, vendar je ni odkrila. Rakete, ki so jih uporabljali za signalizacijo, pa so večkrat padle prav na bolnišnico. V postojanki je preživel ofenzivo tudi Boris Kidrič. Do konca ofenzive 30. oktobra 1943 so bile postojanke odvisne same od sebe. Živele so v popolni negotovosti, ne vedoč, kaj se dogaja v sosednjih in oddaljenih postojankah. Na upravo SCVPB v Jelendol je le sem ter tja prišel kdo poročat o dogodkih. Tri postojanke, ki so bile evakuirane, je sovražnik odkril in jih zažgal, v nobeni pa ni našel ne ranjencev ne materiala. Vendar vsi oddelki SCVPB niso imeli take sreče. 26. oktobra je sovražnik odkril bolnišnico Pugled, ki se je štela za najvarnejšo, v bližnjem bunkerju pa odkril 21 hudo ranjenih borcev, ranjence so pobili, bolnišnico pa zažgali. V eni sami ofenzivi so nemški vojaki napravili roškim bolnišnicam več škode kot italijanski prej med vsemi ofenzivami in napadi v poldrugem letu.

6. Partizanska bolnišnica Jelendol do osvoboditve

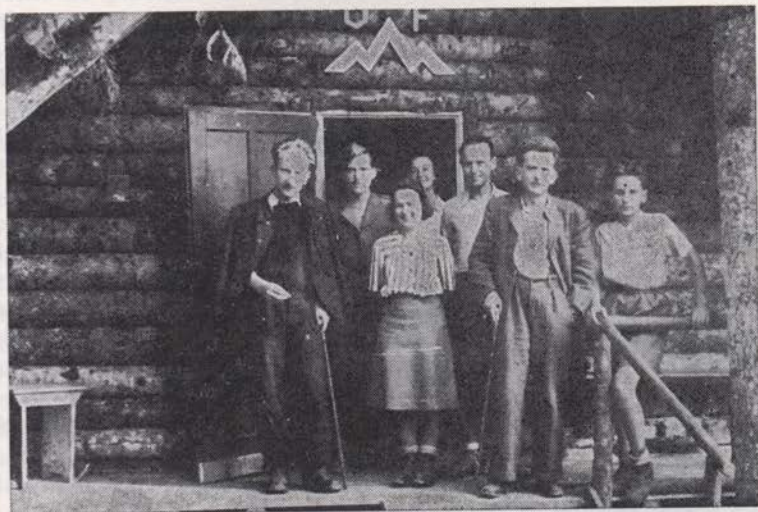
Po nemški ofenzivi je bilo v postojanki Jelendol 50 oseb, 37 pacientov, 19 članov osebja, od tega 2 zdravnika in en bolničar. V novembru 1943 je bolnišnica prejela dve navodili; o odpustu osebja, ki ga pozimi ne bodo potrebovali, zlasti tesarjev, polirjev ipd., ter da se sme zasnežiti le popolnoma zasedena z ranjenci in bolniki, ki bodo ostali na zdravljenju daljši čas. 17. novembra pa je prejela še t. i. navodila o snegu, v katerih piše: »Bolnice v gozdu morajo biti zakonspirirane, dostopa do njih ne sme biti. Sled zakrijte na sledeče načine: V bližini postojanke naj vodi stalna krožna pot (brez nenadnega konca), od nje pa naj se odcepi pot v postojanko. Pot naj vodi po potoku — lahko se na-

pravi mostiček . . . Ozka gaz lahko vodi tudi naravnost navzgor po strmem žlebu. Vrh žleba napravite jez, na katerega namečite snega. V slučaju nevarnosti sprožite na ta način umeten plaz, ki naj na par metrov pokrije tudi krožno pot. V bližini postojanke napravite na nosilkah kupe dračja. Ko bodo lepo zasneženi, jih odnesite na mesto odcepa. Gaz naj bo v tem slučaju (kakor tudi v sledečih) izpeljana v cik-caku, da se v slučaju zakamufliranja težje zapazi, kakor če je ravna.

Prav tako si lahko pomagata z lepo zasneženo desko, hlodom, odžaganim drevesom, ki ga pred zasnežitvijo odžagajte itd.

Sneg lahko zametete s čisto metlo ali pa (kar je boljše in odlično uspeva) naribajte sneg v sled skozi mrežo za posipanje peska. Pri tem pa morate seveda pričeti na odcepku in se približevati postojanki. Obenem udarjajte po zasneženih vejah, da je vse čim narodnejše!

Če bi vdrla sovražna patrolja, ki ne bi štela več kot 40 ljudi, je imela bolnišnica navodila, naj oblikuje četo iz osebja in premičnih bolnikov, poveljuje pa naj vojaško najbolj sposobni. V letu 1944 je bila v Jelendolu zgrajena operacijska baraka. Zasledimo tudi podatek, da je bilo v bolnišnici od začetka delovanja do 1. junija 1944 opravljenih 33 operativnih posegov, 19 manjših in 14 večjih. Septembra 1944 je postojanka Jelendol dobila navodila, naj pošilja na upravo SCVPB tedenska poročila o številčnem stanju celotne postojanke, številu ranjencev, pripravljenih za morebitno evakuacijo, na štirinajst dni potrebe po zdravlilih, vsak mesec pa raporte o številčnem stanju osebja in orožja, denarju postojanke ter zalogah hrane in zdravil. Od 4. decembra 1944 je moral biti v vsaki postojanki zbor, in sicer pred zajtrkom, uvedene pa so bile tudi skrite straže, ki so morale ustavljati samo tistega, ki je hotel v postojanko po nepravi poti. Če bi opazile sovražnika, so morale ostati na mestu to-

Sl. 58. PVB Jelendol — obisk političnih delavcev 26. 8. 1943, foto dr. J. Milčinski

Fig. 58 Partisan war hospital Jelendol — a visit from political workers, August 26, 1943, photo dr. J. Milčinski

liko časa, da so ugotovile njegovo natančno smer, šele nato so se lahko umaknile in obvestile oddelek, da bi organiziral obrambo.

O tem, kako so se pacienti in osebje hranili, zvmemo iz jedilnih listov, ki so od vseh postojank na Rogu najbolj ohranjeni za Jelendol. Po navodilu ekonomskega odseka glavnega štaba NOV in PO Slovenije z dne 24. septembra 1944 je bilo določeno, da lahko ranjenci dobijo 2000 kalorij, rekonvalescenti pa 3500—4000 kalorij na dan. Navodilo govori tudi, koliko kalorij kruha, mesa, fižola, krompirja itd. lahko dobi ranjenec ali rekonvalescent. Ohranjeni so tudi inventar postojanke z dne 27. septembra 1944 ter urnik dela in program izobraževanja v bolnišnici od januarja do maja 1944. Od srede leta 1944 so hudo ranjene evakuirali z letali v Bari, kjer je bila baza Vrhovnega štaba NOV in POJ oziroma nato Generalštaba JA; od konca leta 1944 pa so jih evakuirali po kopnem v bazo Glavnega štaba NOV in PO Slovenije v severno Dalmacijo, v Novigrad pri Zadru, kjer so jih zdravili predvsem slovenski partizanski zdravniki.

Število pacientov od 1. decembra 1943 do 1. aprila 1945 nam kaže tale tabela:

Datum raporta	1. 12. 43	1. 1. 44	1. 2. 44	1. 3. 44	1. 4. 44	1. 5. 44	1. 6. 44	1. 7. 44	1. 8. 44
Število pacientov	26	23	23	18	18	17	34	27	33
Datum raporta	1. 9. 44	1. 10. 44	1. 11. 44	1. 12. 44	1. 1. 45	1. 2. 45	1. 3. 45		
Število pacientov	16	28	18	35	25	7	40	14	

V tem obdobju je bilo v bolnišnici največ 62 in najmanj 23 oseb; osebja je bilo največ 22 in najmanj 10. Zdravnik je bil največkrat en sam, le nekajkrat sta bila dva ali trije. Število bolničarjev se je gibalo od 1 do 4. V tem obdobju je umrlo 10 pacientov. Število ležišč je ostalo enako, in sicer 37 v barakah, 20 v podstreških in 3 v bunkerju (podatki samo do 15. 3. 1944). Oborožitev bolnišnice se je zmanjšala, saj je imela od konca leta 1944 do aprila 1945, ko se je število ponovno povečalo, največ 12 pušk. Jeseni 1944. je namesto upravnice dr. Ruže Šegedin-Mete prišel dr. Pavel Kanc. Od 1. februarja 1945 do konca vojne pa je posle upravnika opravljala dr. Bžena Ser nec.

V hudi nemško-domobranski ofenzivi, ki se je začela 9. aprila 1945 z namenom uničiti osvobodeno ozemlje v Beli krajini in na Kočevskem, so vse bolnišnice in baze na Kočevskem evakuirali, kajti sovražnik se je že polastil dela tega ozemlja. V krčevitih bojih so enote 7. korpusa JA obranile večino svobodnega ozemlja in kmalu nato začele sklepne operacije za končno osvoboditev Slovenije. Med temi boji je bilo v bolnišnici Jelendol previjališče 15. divizije JA. Po osvoboditvi so ranjence in bolnike odpeljali v mestne bolnišnice.

TUDI ORGLE RESTAVRIRAJO

Edo Škulj

ORGANS ARE BEING RESTORED,
TOO

POVZETEK

V Sloveniji je po neki pavšalni oceni okoli 1000 orgel. Pnevmatičnih je verjetno med 200 in 300 primerov. Vse ostale pa bi bile vredne, poleg 6 še restavriranih primerov, restavracije. Začeti bi bilo treba pri najstarejših: Fallerjev pozitiv pri Sv. Primožu nad Kamnikom (1680), Janečkove orgle v Rušah, na Sladki gori ali v Olimju, Kunatove dvomanualne orgle v Cerknici z impozantnim prospetkom in več pozitivov v podružnih cerkvah. Žal pa nimamo primerne strokovnjaka za tako delo, saj so tudi nasploh zelo redki.

According to some flat estimate, there are about 1000 organs in Slovenia. There are probably 200 or 300 examples of pneumatic-ones. All the remaining ones would be worth restoring, in addition to the already restored 6 examples. We should start with the oldest: Faller's positive at St. Primož above Kamnik (1680), Janeček's organ at Ruše, Sladka gora or Olimlje, Kunat's two-manual organ at Cerknica with an imposing prospect and a number of positives in filial churches. Unfortunately, there is no expert available for this kind of work, since they are generally extremely rare.

Orgle spadajo med najstarejše instrumente. Že v 3. stoletju pr. n. š. so jih imeli Grki. Do Karolingov se njihova sled na Zahodu zgubi, v času Karla Velikega pa so se vrnila v Zahodno Evropo. Kmalu nato so prišle v bogoslužni prostor in postale liturgični instrument — dokončno v 14. oziroma 15. stoletju. Tedaj so nastopile orgle svojo zmagoslavno razvojno pot, ki je dosegla vrhunec v poznem, visokem baroku ob največjih orglarjih in orglárjih — med prvimi prednjači Johann S. Bach, med drugimi pa Gottfried Silbermann. V drugi 18. in v prvi polovici 19. stoletja so orgle ohranile doseženo raven, v drugi polovici 19. stoletja pa so drsele po poti dekadence, in sicer v treh smereh. Prva je v dispoziciji, to je v razvrstitvi registrov. Do tedaj so orglam razvijali lastne in značilne registre, ki so ustrezali njihovi naravi, v drugi polovici 19. stoletja pa so jih ponižali, hoteč z njimi posnemati orkester. To se kaže predvsem v dveh točkah: v opuščanju visoko alikvotnih registrov — teh v orkestru ni — in v vpeljevanju tako imenovanih godalnih registrov — godala so namreč hrbtenica orkestra. S tem so orgle zgubile svojo identiteto in postale posnemovalni instrument z neplodno epigonsko funkcijo. Druga smer dekadence je opuščanje stoletnih sapnic na poteg — pri katerih vse piščali določenega tona dobijo hkrati zrak — in vpeljevanje sapnic na stožce — pri katerih dobijo hkrati zrak vse piščali določenega registra. Izdelava le-teh je bila preprostejša. Vodil je torej pragmatistični, in ne estetski vidik. Tretja smer je v trakturi, ki je po-

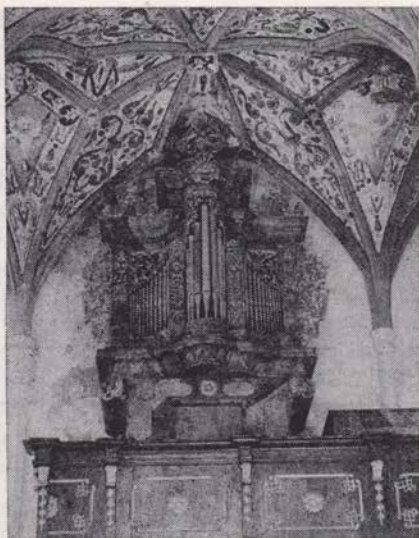
vezava med tipkami in sapnico. Stoletja je veljala mehanska traktura, v začetku 20. stoletja, točneje na prelomu stoletja, pa jo je spodrinila pnevmatska in nato električna traktura. S tem pa organist nima več neposrednega vpliva na proizvodnjo zvoka, ker je nemočen v odločilnem trenutku — ko piščal spregovori. Le pri mehanski trakturi je organist v neposrednem stiku z zvokom, pri ostalih pa je le strojevodja. Gradnja takih orgel pa je seveda preprostejša. Torej spet pragmatizem.

Prvi se je tega zavedal nobelovec Albert Schweitzer, ki je opozoril na kvaliteto zvoka baročnih orgel. Začel je tako imenovano orgelsko gibanje, ki se je hitro širilo po vsej Evropi in povzročilo pravo eksplozijo neobaročnih in restavracijo baročnih orgel. S tem so orgle zopet našle svojo identiteto.

Tudi v Sloveniji zasledimo v zadnjih letih določen premik, nekoliko pozno v primerjavi z Zahodom, pa vendarle. Neobaročne mehanične orgle smo dobili v mariborski stolnici, v Cankarjevem domu, v Rogaški Slatini in drugod. Prav pred kratkim pa smo se lotili restavriranja baročnih in poznejših orgel na Slovenskem. Že pred leti so bile generalno obnovljene Rojčeve orgle v Zapolah pri Vodichah in Zupanove v Dobu pri Domžalah. Vendar smemo te posege šteti za bolj ali manj redno servisiranje. V zadnjem času pa je prišlo do pravih obnov in restavracij, bodisi da so bili instrumenti v slabem stanju, da niso več služili namenu oziroma niso bili več uporabni, bodisi da so bili v bližnji in daljni preteklosti predelani po kriterijih, ki so ustrezali ali teoriji ali praksi določene dobe. V tem času je bilo restavriranih šest instrumentov različnih avtorjev: troje orgle so Janečkove, dvoje Hörbigerjeve, ena pa Goršičeve. Vsak izmed njih je precej značilen predstavnik svoje dobe: Janeček pomeni vrhunec slovenskega orglarskega baroka, Hörbiger klasicizem, Goršič pa romantiko. Vse te restavracije je izredno strokovno in vestno opravil orglarski mojster Hubertus Graf von Kerssenbrock iz Münchna, ki se je posebej posvetil restavriranju starih in gradnji novih orgel po starih principih.

Janez Frančišek Janeček (pred 1700 — po 1777) je prišel s Češkega ter se naselil in odprl orglarsko delavnico v Celju, kjer je pred letom 1731 dobil meščanske pravice, saj se podpisuje »Bürger und Orgel-Macher«. Njegova delavnica je morala kmalu zasloveti, saj je že leta 1732 podpisal pogodbo z ljubljanskim škofom Schrattenbachom, da bo postavil prve orgle na veliki kor ljubljanske stolnice. Postavil je že naslednje leto orgle z dvema manualoma in 22 registri. Čez 30 let so jih nadomestile Križmanove orgle. Mojster Kerssenbrock je restavriral kar tri Janečkove izdelke: v Crngrobu so prave enomanualne orgle s pedalom, v Zagorju je večji, v Celju pa manjši pozitiv (pozitiv so manjše enomanualne orgle brez pedala in z manjšim številom registrov).

Znamenita romarska cerkev Marijinega oznanjenja v Crngrobu je zanesljivo imela orgle že leta 1649. Te je postavil ljubljanski orglar Tomaž Krek. Služile so kar sto let. Nove je postavil Janeček leta 1743. Orgle imajo deset registrov, dva v pedalu in osem v manualu. Pogled na dispozicijo nam pove, da je mojster značilen predstavnik baroka, in sicer češko-nemške šole. Te orgle stojijo že 240 let in preživele so dobe, v katerih so se pogledi na orgle spreminjali. Stanko Premrl je leta 1918 v Cerkveni glasbenik zapisal, da je o crngrobskih orglah Anton Dernič izjavil: »Omara je za muzej, drugo za ogenj.« Modro cerkveno vodstvo ni sledilo temu nemodremu nasvetu. Edini poseg, ki so ga te orgle doživele, je bila »uglasitev« tako imenovane kratke oktave. To je

Sl. 59. Crngrob — p. c. Marijinega oznanjenja, Janačkove baročne orgle iz l. 1743 (f. M. Smerke)

Fig. 59 Crngrob — filial church of Annunciation, Janaček's Baroque organ from 1743 (photo M. Smerke)

spodnja oktava v manualu in pedalu, ki nima tipk Cis, Dis, Fis in Gis, na njihovem mestu pa so C, D in E. Ker se že skoraj dvesto let opušča kratka oktava, je današnji organisti niso vajeni. Zato je na njihov pritisk neki orglar »uglasil« kratko oktavo in njene note na dejanski položaj na klaviaturi. To je naredil s skrajšanjem določenih piščali. Mojster Kerssenbrock je orgle restavriral tako, da je te piščali podaljšal in jim vrnil prvotno dolžino (tako lesenim kot kovinskim), premazal je vse lesene dele, vstevši piščali, in popravil meh (dodal mu je elektromotor, ki nadomešča mehačevo delo). S tem pa ni pri mehovju, ki stoji v posebni omari, ničesar spremenil. Ob tem je orglam tudi določil izvorni pritisk. Izkazalo se je, da 52 mm ni dovolj, ker je bil zvok preveč mlahav; pri 60 mm je bil zvok pretrd, pri končnih 56 mm pa so orgle zapele v vsem svojem baročnem blesku. Posebno vprašanje je uglasitev orgel. Danes poznamo tako imenovano temperirano uglasitev, ko je oktava razdeljena na dvanajst enakih poltonov. Baročne orgle pa so bile uglašene po naravni lestvici, ki sicer nebistveno, pa vendar opazno odstopa od temperirane uglasitve. Mojster Kerssenbrock jih je uglasil zelo verjetno po izvorni uglasitvi. Verjetno bi smeli mirne duše reči, da crngrobske orgle danes tako pojo, kot so pele leta 1743, ko so izšle iz Janečkove delavnice.

Podobne Janečkove orgle so v Rušah in na Sladki gori, v Olimju pa so celo dvomanualne. Vendar smemo reči, da so take orgle bolj izjema kot pravilo, kajti velika večina Janečkovih, ki so se nam ohranile, so pozitivni. Velikost teh pozitivov sega od štirih pa tja do sedmih registrov. Večji je pozitiv iz leta 1768 s 5 registri, ki je do sedaj stal v podružnični cerkvi sv. Janeza Krstnika v Vinah, v župniji Zagorje. Ta pozitiv je bil v zelo slabem, skoraj obupnem stanju, saj ga je zob časa krepko načel. Omara je sicer stala, ostali deli pa so bili skoraj dobesedno razmetani: meh v zvoniku, piščali pa vseprek vržene po omari in okoli nje. Manjkalo je tudi mnogo piščali. Hubertus Kers-

senbrock je prenesel ta pozitiv v župnijsko cerkev v Zagorje in ga postavil v prezbiterij. Obnovil je mehovje, mu dodal neslišen elektromotor, obnovil je tudi klaviaturo, predvsem pa dopolnil manjkajoče piščali z novimi, sledeč ohranjenim piščalim tako v materialu in obliki kot v intonaciji.

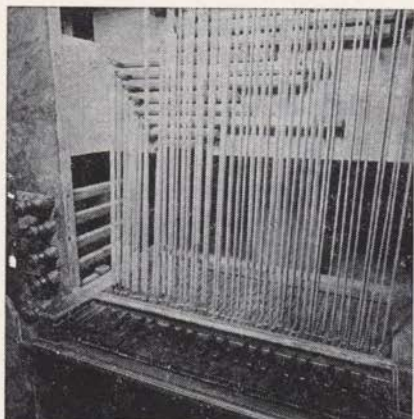
Manjši primer Janečkovih pozitivov pa je pozitiv z zgolj štirimi registri, ki stoji danes v opatovi kapeli v Celju. To je najstarejši znani Janečkov instrument, saj je iz leta 1731. Najprej je bil v cerkvi v Rečici nad Laškim, pozneje je nekaj let služil v cerkvi sv. Maksimilijana v Celju, danes pa je v opatovi kapeli. Kljub temu da je razmeroma zelo dobro ohranjen, je opaziti, da je doživel kar tri krepke posege: manjka mu dvočeveljski prospektni principal (med prvo svetovno vojno so pobrali vse prospektne piščali, da so kositer uporabili za izdelovanje topov — podobno usodo so doživeli zvonovi), neki orglar je zamenjal klaviaturo, isti ali drug orglar pa je dodal enooktavni pedal in namestilpedalni register, osemčeveljski burdon na hrbtno stran pozitivu. Slednje se je zgodilo zaradi tega, ker nekateri organisti ali orglarji niso razumeli fonične strukture in arhitekture orgelskega zvoka. Pozitiv nima pedala, ne zaradi pomanjkanja denarja, temveč ker dispozicija tega ne prenese. Z dodajanjem pedala se ravnovesje podre. Hubertus Kerssenbrock je vse te posege popravil: odstranil je vrinjeni pedal z njegovim registrom, nadomestil je dosedanjo klaviaturo s kopijo izvirne in postavil manjkajoči dvočeveljski register. Za oboje se je zgledoval po drugih Janečkovih pozitivih, ki so imeli te sestavine še v izvirnem stanju. Prav tako kot v prvih dveh primerih je mojster tudi tukaj vgradil elektromotor. Tako imamo zdaj po 200 letih kar tri Janečkove instrumente, ki se bleščijo v vsem prvotnem, baročnem sijaju. Ob vsem tem je treba še povedati, da se mojster Kerssenbrock loteva vsakega dela izredno resno in raje napravi korak manj kot korak preveč, ki bi mogel povzročiti nepopravljivo škodo.

Kot je Janeček značilen predstavnik baroka, tako je Alois Hörbiger značilen predstavnik klasicizma v slovenskem orglarstvu. Doma je bil iz Tierbacha pri Kufsteinu, kjer se je rodil leta 1810, okoli leta 1842 pa se je naselil v Celju. Najprej se je podpisoval »Orgelbauer aus Tyrol«, pozneje pa že »Orgelbauer aus Cilli«. Okoli leta 1855 se je preselil na Dunaj, kar priča o njegovem mojstrstvu, saj v tistem času v cesarski prestolnici gotovo ni manjkalo dobrih orglarjev. Umrl je v Vršču leta 1872, verjetno med postavljanjem svojih orgel. V času svojega celjskega delovanja je Hörbiger postavil približno 15 orgel, med njimi tudi za »boljše« cerkve: opatijsko v Celju, »stolnico« v Gornjem gradu in cerkev v Postojni. Te orgle v župnijski cerkvi sv. Štefana v Postojni je postavil leta 1854. Imele so 17 registrov. Ko so se leta 1892 odločili za nove, so Hörbigerjeve orgle šle v župnijsko cerkev v Planino. Prestavil jih je Zagrebčan Ferdo Heferer. Ob tem jim je dodal pedalno sapnico z dvema registroma. Hkrati je zamenjal igralnik in nekatere registre po tedanjem okusu in nazoru. Ko se leta 1982 odločili za nove, so Hörbigerjeve orgle spet romale, to pot v novo župnijsko cerkev sv. Družine v ljubljanske Moste. Sem so prišle brez omare. Restavriranja oziroma rekonstrukcije orgel se je lotil Hubertus Kerssenbrock z izredno zavzetostjo. Najprej je bilo treba ugotoviti izvirno dispozicijo. Na srečo je našel v notranjosti listek z originalnimi imeni registrov. Odstranil je Hefererjeve registre in postavil nove po klasicističnih kriterijih.

Tako so novi registri: principal, kopula in vox humana. Ohranil pa je Heferjevo pedalno sapnico: organist jo lahko vključi ali pa ne. Orgle so prišle brez omare, ki je sicer najbolj viden, vendar najmanj pomemben del orgel. Prav zaradi tega pa se morda toliko bolj zlijejo v moderno arhitekturo cerkvene stavbe. Pri teh orglah vidimo, da na Tirolsko kot orglarsko deželo vplivata tako sever kot jug, tako nemška kot italijanska orglarska načela. Orgle so enomanualne z deljenimi registri, da je mogoče igrati (skoraj) kot na dvomanualnih orglah. To je italijanski vpliv. Nemški pa je v dispoziciji, razporeditvi registrov in intonaciji.

Omenjeno je bilo, da je Hörbiger naredil orgle tudi za opatijsko cerkev sv. Daniela v Celju. Te je naredil prav na začetku svojega celjskega obdobja leta 1842. Od vseh njegovih orgel iz tistega časa so te edine z dvema manualoma. Imele pa so 25 registrov. Ignacij Orožen piše v zgodovini savinjskega arhidiaconata: »1842 wurde die aus 26 Registern bestehende Orgel vom Meister Alois Hörbiger aus Tirol um dem Betrag von 2000 fl. in Cilli erbaut und in der Kirche aufgestellt.« Knjižica Orgle v cerkvah Lavantinske škofije pa dodaja: »Registrov je v 1. manualu 12 pojočih, v 2. manualu 4, v pedalu tudi 4.« Orožen verjetno šteje tudi zvezo, odtod 26. Knjižica pa navaja samo 20 registrov, ker šteje oba principala za enega in so bili vsi štirje jezični ukinjeni, morda zaradi težav z uglaševanjem. Leta 1906 je orglar Ivan Naraks iz Petrovč odzvel dva visoka registra in ustavil gamba echo in vox coelestis. Hkrati je zamenjal tudi igralnik, ki ga je obrnil proti ladji. Hubertus Kerssenbrock je najprej odstranil Naraksove registre, postavil nov prospektni principal (dosedanji je bil slab nadomestek, postavljen po prvi svetovni vojni) in naredil nove jezičnike, tromboncine po zgledu bližnjih Callidovih orgel v Petrovčah iz leta 1796. S tem je bila restavrirana Hörbigerjeva fonika. Opatijske orgle pa so po svoje zanimiv primer, saj so restavrirane in hkrati povečane, čeprav se to na prvi pogled sliši protislovno. Tem orglam je bilo dodan majhen pozitiv in postavljen na korno ograjo, tako imenovan zadajšnji pozitiv (nemško Rückpositiv), ker ga ima organist za hrbtom. Kerssenbrock je seveda naredil nov igralnik s tremi manuali in ga obrnil v originalno pozicijo, proti orgelski omari. Prvi manual ustreza zadajšnjemu (hrbtnemu) pozitivu, drugi in tretji pa starim Hörbigerjevim orglam, ki pojejo kot leta 1842. Tako je mogoče igrati na starega, »čistega« Hörbigerja ali pa na novega oziroma na oba skupaj. Dodati je treba, da je dispozicija dodanega manuala preštudirana po dvomanualnih orglah, ki jih je naredil Hörbiger na Dunaju, in da so registri oziroma piščali »Hörbigerjevi« tako po materialu in menzurah kot po intonaciji. Torej, le restavrirane in povečane orgle. Obenem je bila restavrirana tudi orgelska omara.

Janeček barok, Hörbiger klasicizem, romantika — Goršič. O Francu Goršiču (1836—1898) lahko rečemo, da je bil zadnji veliki orglarski mojster na Slovenskem. Čeprav so njegove dispozicije precej romantične, je vendarle prva polovica njegovih orgel s sapnico na poteg, predvsem pa je pomembno to, da je ohranil mehansko trakturo. Sicer pa je za Goršiča značilno to, da so njegove orgle izredno solidno zgrajene, kot je to izrecno omenil Kerssenbrock. Goršičev opus je dokaj obsežen, šteje namreč kar 66 orgel. Največje so v uršulinski cerkvi v Ljubljani s tremi manuali in 33 registri. Goršičeve orgle so tudi v

Sl. 60. Klaviatura orgel z mehansko trakturo in registri

Fig. 60 Organ keyboard with mechanic tracture and registers

Logu pri Vipavi, v Ribnici na Dolenjskem, bile pa so v trnovski in v šentjacobski cerkvi v Ljubljani. Orgle v župnijski cerkvi sv. Petra in Pavla v Zagorju ob Savi so eno zadnjih Goršičevih del, saj nosijo letnico 1895 in številko opusa 62. Po delu, ki ga je opravil Hubertus Kerksenbrock, bi morali reči, da so podoben primer kot celjske orgle. Ohranjen je bil »stari« Goršič, na korno ograjo pa dodan pozitiv z registri, ki — tako kot v Celju — ustrezajo po materialu, menzurah in intonaciji Goršičevim specifikacijam. Pozitiv ima — tako kot v Celju — lasten motor, da ne bi vplival na zvok »starega« Goršiča, ko bi mu jemal sapo. Kerksenbrock je naredil tudi nov trimanualni igralnik, ki ustreza današnjim meram in zahtevam — na Goršičevem igralniku ni možna virtuozna orgelska igra, kar je opazno tudi na uršulinskih orglah. S tem pa ni bil niti najmanj spremenjen zvok Goršičevih orgel, saj oblika igralnika ne vpliva na zvok, da le ohrani mehansko trakturo.

Teh šestero orgel je bilo obnovljenih s finančnimi sredstvi župnijskih uradov. Želja spomeniške službe in župnijskih uradov je, da kulturni spomeniki te vrste ne bi še dalje propadali, čeprav tudi v prihodnosti tega verjetno ne bo mogoče popolnoma preprečiti, saj župnijski uradi nimajo vedno takih vsot denarja, ki so potrebne za strokovne restavracije. Čaka jih pa še mnogo, ki bi bile prav tako ali pa so še bolj vredne obnovitve. V Sloveniji je po neki pavšalni oceni približno 1000 orgel (razen redkih izjem ima vsaka župnijska cerkev v Sloveniji svoje orgle — teh je 800, poleg njih pa še veliko število podružničnih cerkev). Pnevmatičnih je verjetno 200 do 300 primerov. Vse ostale pa bi bile vredne restavriranja, začenši seveda pri najstarejših: denimo Fallerjev pozitiv pri Sv. Primožu nad Kamnikom iz leta 1680 ali že omenjene Janečkove orgle v Rušah, ali na Sladki gori, ali v Olimju, ali Kunatove dvomanualne orgle v Cerknici z impozantnim prospektom, ali toliko in toliko brezimnih pozitivov, ki samevajo predvsem po podružnicah, in sicer po pravilu: župnijska cerkev je dobila nove orgle, stare so šle na podružnico. Zato so najvrednejše orgle po samotnih cerkvah. Če so te orgle dočakale 300 ali skoraj 300 let, pomeni, da so kakovosten izdelek orglarjevih rok. Zato so toliko bolj vredne temeljite restavracije. Prav bi bilo, da bi se tem šesterim prvencem postopoma, a kmalu pridružile še druge restavrirane orgle.

Težava je tudi v tem, da pri nas nimamo strokovnjaka, ki bi bil zmožen takih restavracij. Že orglarska umetnost ali obrt je eden najbolj zapletenih poklicev; poklic orglarskega restavratorja pa toliko bolj, saj mora poznati — kot tudi na drugih področjih — specifična vprašanja različnih zgodovinskih dob. Zato so orglarski restavratorji zelo redki, celo v evropskem merilu. Kaj se zgodi, če se kdo loti restavriranja orgel brez dovoljšnjega znanja, pa kažeta dva primera tudi v Sloveniji. Eden teh je »bil« celo Janeček. Iz tega jasno sledi, da nujno potrebujemo človeka, ki bo znal oživljati stare orgle.

THE NEED FOR ORGAN RESTORATION EXPERTS IN SLOVENIA

The author stresses the need for organ restoration experts in Slovenia, pointing out the lack of such specialists and the importance of their work.

The author stresses the need for organ restoration experts in Slovenia, pointing out the lack of such specialists and the importance of their work.

It is necessary to have a specialist in organ restoration, because of the importance of this work and the lack of such specialists in Slovenia.

1. The author stresses the need for organ restoration experts in Slovenia, pointing out the lack of such specialists and the importance of their work.

KONSERVATORSKO RAZMIŠLJANJE O POSEGIH NA POZNORIMSKODOBNIH NAJDIŠČIH SLOVENIJE V ZADNJIH DVAINDVAJSETIH LETIH

Davorin Vuga

CONSERVATOR'S REFLECTIONS UPON INTERVENTIONS IN LATE-ROMAN FINDS IN SLOVENIA FOR THE LAST 22 YEARS

POVZETEK

Pisec sintezno zastavlja razmišljanje o poznorimskih najdiščih na Slovenskem v zadnjih 22-tih letih in sicer s stališča arhitekturnih ostalin, njih valorizacije, prezentacije in tudi delne revitalizacije. Predlaga osredotočenje arheološko-konservatorskih moči v obnovo poznorimske višinske utrjene postojanke Vranje kot vzorčno akcijo, zaradi izrednih kvalitiet najdišča in tradicije raziskovanja.

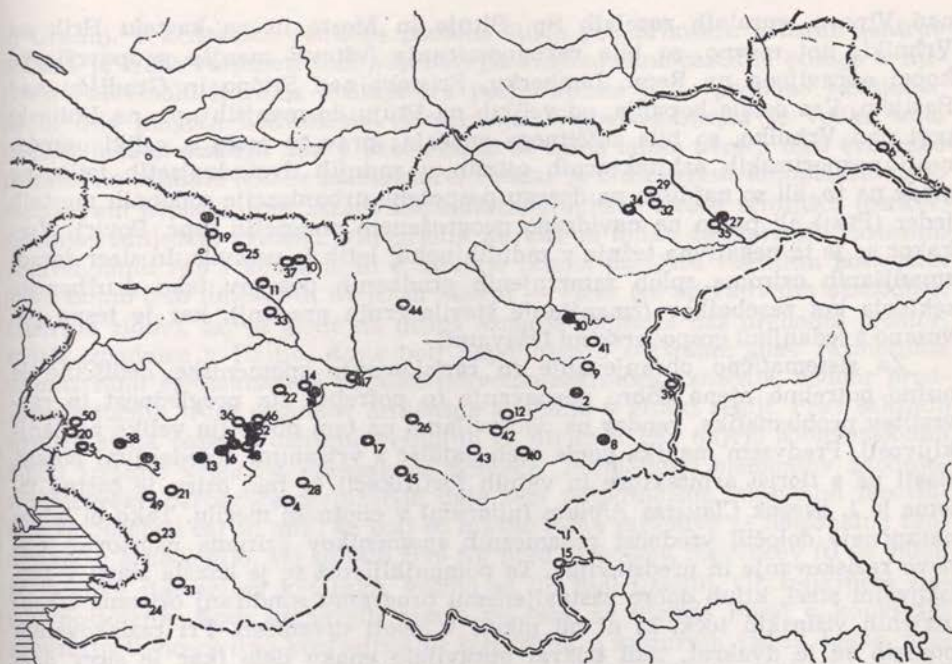
The author gives a synthetical reflection concerning the late-Roman finds in Slovenia during the past 22 years from the point of architectural remains, their evaluation, presentation, and also partial revitalization. He suggests the concentration of the archeological and conservational powers on the renewal of the late-Roman, elevated stronghold at Vranje as the model activity because of the extreme qualities of the site and traditions of the research.

Ni naključje, da smo si za raziskavo izbrali prav obdobje poznega rimskega imperija in sočasnega velikega preseljevanja ljudstev, saj so izkopavanja in reševalni posegi na najdiščih iz tega časa najbolj intenzivni.* Po eni strani

* Posebno mesto pri doslej opravljenih raziskavah ima, kot smo že omenili, veličastni sistem dolgih zidov na vzhodnih italskih mejah, nad Julijskimi Alpami in Kvarnerjem. Od teh utrjenih bojnih linij so bili izkopani odseki pri Benetah pri Cerknici (VS 17—19/1), Dolinski poti pri Vrhniki (VS 15, 148 s. VS 17—19/1, 125), na Hrušici nad Colom (VS 17—19/1, 129 s. VS 21, 219—222. VS 23, 270 s. VS 25, 251 s), Lanišću pri Kalcah (VS 9, 146. VS 10, 199 s. VS 23, 171 s, sl. 93—95), Rakitni (VS 9, 152), Strnici nad Vrhniko (VS 9, 185 s), Martinjem hribu pri Logatcu (VS 9, 192) in pri Cesarski hiši pri Vrhniki (ANSI). Od utrjenih naselij za limesom so bili raziskani Ajdovščina — *Fluvio Frigido* oziroma *Cstra* (upravno središče vojne krajine) (VS 9, 175; VS 10, 197; VS 13—14, 155 ss. VS 21, 198—202, sl. 49—52. VS 22, 278), Štanjel (VS 17—19/1, 176), Sv. Katarina nad Novo Gorico (*Situla* 17), Planina nad Vipavo (VS 10, 202) Povir pri Sežani (VS 21, 243 s, sl. 109—110), Sv. Pavel nad Vrtovinom (VS 11, 129; VS 21, 272 s, sl. 141—143) in Rodnik pri Kozini (VS 21, 260 s). Od zgodnjih poznorimskih kastelov, postavljenih pred poznejšo prvo bojno linijo *Claustra*, sta bila raziskana Hrib na Vrhniki — *Nauportus* (VS 9, 159, 187) in Zalog pri Ljubljani (VS 11, 131; VS 13—14, 172), prav tako tudi manjša utrdba Turnovše nad Vrhniko (VS 22, 123 ss). Daleč največ se je kopalo na utrjenih višinskih pribežališčih širom po slovenskem prostoru izven prve bojne linije zapornih zidov, in sicer na Ajdni nad Potoki (VS 21, 195—198, sl. 38—48; VS 23, 266—269, sl. 90—92. VS 24, 188

je vzrok tega nekakšna »modnost« tega strokovno zanimivega in v prejšnjih obdobjih slovenske arheologije ne dovolj raziskanega problema naselitve slovenskih tal, saj se je s prvimi odkritji sakralnih zgodnjekrščanskih objektov na utrjenih pribežališčih ali refugijih (*castella*) kar tekmovalo pri osvetljevanju materialnih ostalin tik pred prihodom Slovencev. Po drugi strani so posegi v mestnih in primestnih regijah kot po pravilu zadevali ob poznorimske starine, kot zadnje v večstoletni bogati in večplastni prisotnosti antike v naših krajih. Tu je treba omeniti še velike cestne gradbene projekte, ki so prerezali Slovenijo po dolgem in počez in zadevali ob rimske stavbe, komunikacije in cimiterialno arhitekturo, tudi iz dobe poznega imperija. Na podlagi velikopotezno zastavljenega projekta raziskovanja limesa so se *Claustra* pokazala v povsem novi luči. Prav poznorimske zapore so načele tudi problematiko konservacije, restavracije in celo anastilozne rimskih oziroma poznoramskih stavbarskih oziroma fortifikacijskih ostalin. Logično se je pri odkrivanju pozne antike zadevalo na materialne ostaline velikega barbarskega preseljevanja v poznoramskem arhitekturnem kontekstu; zato ločevanje praviloma ni mogoče, razen pri grobovih, ki pa jih v naši raziskavi ne zajemamo. Seveda je obdobje dvaindvajsetih let dovolj veliko, da lahko povzamemo nekatere zakonitosti ohranjenega spomeniškega fonda iz zgoraj omenjenega obdobja in njegovo mesto v

ss, sl. 56—57. VS 25, 255 s), Ajdovskem gradcu pri Vranju (VS 17—19/1, 115. VS 25, 261. VS 26, 276 s), Gradcu pri Prapretnem (VS 23, 269 s), Gradišču nad Pivko pri Naklem (VS 12, 100 s), Homu pri Sentrupertu (VS 24, 184), Kučarju pri Podzemlju (VS 21, 241 s, sl. 107. VS 23, 272 s, sl. 97), Polhograjski gori (VS 21, 242 s. VS 22, 292, sl. 41. VS 23, 275, sl. 101 s. VS 25, 255, sl. 79—80), Rifniku (VS 9, 161 ss, 184 s, 188 s. VS 17—19/1, 145—149, sl. 72—80. VS 21, 255—260, sl. 116—128), Svetih gorah na Bizeljskem (VS 17—19/1, 165 s. VS 21, 295, sl. 173—175), v Šumeju pri Podturnu (VS 23, 274 s, sl. 99), na Tinju pri Žusmu (VS 17—19/1, 160. VS 24, 185), Trbincu (VS 23, 276 s), Velikem Korinju (VS 21, 277. VS 25, 258—261, sl. 81—83. VS 26, 273—276, sl. 80—82) in Sv. Lovrencu nad Bašljem (VS 21, 188 s, sl. 28—29. VS 24, 181 ss, sl. 48); rekognosciranja so prinesla novo dragoceno drobno gradivo na Gradišču nad Bašljem (VS 25, 250 s), Limberku pri Veliki Račni (VS 26, 268—271, sl. 79), Pristavi nad Stično (VS 26, 268, sl. 75—76) in Repu (VS 25, 256—258, sl. 85—86). Od mest (kolonij, municipijev) in manjših naselij (pretorijev, *mansio* [prenočevališč], *mutatio* [prepregališč]) ob itinerarskih cestah so bili raziskovani Drnovo — *Nevidunum* (VS 9, 192. VS 11, 123. VS 15, 152), Ljubljana — *Emona* (VS 9, 179 s, 193, 195. VS 10, 200. VS 13—14, 162 s. VS 17—19/1, 133. VS 21, 232—234. VS 22, 286—288), Ptuj — *Poetovio* (VS 9, 183 s. VS 11, 126 s. VS 13—14, 165. VS 21, 251 ss, sl. 112—115. VS 22, 295—309, slike), Trebnje — *Pretorium Latobicorum* (VS 9, 197), Trojane — *Atrans* (VS 11, 130) in Vrhnika — *Nauportus* (VS 13—14, 172). Od primestnih zaselkov oziroma ruralne arhitekture so prišli na svetlo novi izsledki o Sp. Hajdini (VS 13—14, 170), Biljah (VS 21, 203), Dolgi vasi pri Lendavi (VS 13—14, 161), Kosezah pri Ljubljani (VS 15, 156 s), Mostah (VS 24, 185 ss, sl. 51—52), Novi Gorici (VS 21, 236—238, sl. 93—98), Predloki pri Črnem Kalu (VS 21, 245 s. VS 24, 185. VS 25, 252 ss, sl. 76), Slovenski Bistrici (VS 17—19/1, 152. VS 21, 262—264, sl. 131—132), Sp. Bitnjah (VS 26, 268, sl. 77—78) in Sp. Grušovju pri Slovenskih Konjicah (VS 17—19/1, 156). Jamsko prebivališče je bilo ugotovljeno v Previsu pod Jamarskim vrhom pri Begunjah (VS 24, 183 s, sl. 49). Kot rečeno, barbarskih ostalin iz 5. in 6. stoletja ni opaziti v ohranjeni poznorimski arhitekturi, čeprav so se germanska ljudstva v Vzhodnih Alpah s pridom okoriščala z obstoječimi fortifikacijami oziroma so bila zainteresirana za ponovno utrditev nekaterih ključnih točk na življenjsko pomembni vpadnici med Panonijo in Italijo. Vsekakor je germanska navzočnost iz časa velikega preseljevanja ljudstev izpričana v sestavi poznorimskih arhitekturnih ostalin v Biljah, Ajdovščini, Ljubljani, na Sv. Gorah, v Velikem Korinju in Vranju.

Sl. 61. Posegi na najdiščih iz obdobja poznega imperija in velikega preseljevanja ljudstev, opravljeni v letih 1962—1984

Legenda: 1 Ajdna nad Potoki, 2 Ajdovski Gradec pri Vranju, 3 Ajdovščina, 4 Benete pri Cerknici, 5 Bilje, 6 Dolga vas pri Lendavi, 7 Dolinska pot pri Vrhniku, 8 Drnovo, 9 Gradec pri Prapretnem, 10 Gradišče nad Bašljem, 11 Gradišče nad Pivko pri Naklem, 12 Hom pri Šentrupertu, 13 Hrušica nad Colom, 14 Koseze pri Ljubljani, 15 Kučar pri Podzemlju, 16 Lanišče pri Kalcah, 17, Limberk pri Veliki Račni, 18 Ljubljana, 19 Moste, 20 Nova Gorica, 21 Planina nad Vipavo, 22 Polhograjska gora, 23 Povir pri Sezani, 24 Predloka pri Crnem Kalu, 25 Previs pod Jamarskim vrhom pri Begunjah, 26 Pristava nad Stično, 27 Ptuj, 28 Rakitna, 29 Rep, 30 Rifnik, 31 Rodik pri Kozini, 32 Slovenska Bistrica, 33 Spodnje Bitnje, 34 Spodnje Grušovje pri Slovenskih Konjicah, 35 Spodnja Hajdina, 36 Strmica nad Vrhniko, 37 Sv. Lovrenc nad Bašljem, 38 Sv. Pavel nad Vrtovinom, 39 Svete gore na Bizeljskem, 40 Sumeje pri Podturnu, 41 Tinje pri Zusmu, 42 Trbinc, 43 Trebnje, 44 Trojane, 45 Veliki Korinj, 46 Vrhnika, 47 Zalog pri Ljubljani, 48 Gradišče pri Martinj hribu pri Dolenjem Logatcu, 49 Stanjel, 50 Sv. Katarina nad Novo Gorico, 51 Cestarska hiša pri Vrhniku, 52 Turnovše nad Vrhniko. — S črnim znakom so označene konservacije, rekonstrukcije oziroma predstavitve spomenikov in situ

Fig. 61 Interventions on the sites originating from the late Roman Empire period and from the peoples which were carried out in the years 1962—1984. The black mark indicates conservations, reconstructions, or presentations of the monument »in situ«.

valorizaciji ter hkrati razmišljamo o čim ustrežnejši in kompleksnejši predstavitvi objektov *in situ* kot marsikje zadnji priči velikopoteznosti rimske urbanizacije mest in podeželja.

Če analiziramo okoliščine posegov v poznorimsko spomeniško celoto, vidimo, da so potekala raziskovalna izkopavanja na *Claustra* (Hrušica, Lanišče), nato na refugijih Vranje, Ajdna, Veliki Korinj, Rifnik, Tinje, Sv. Gore, na utrjenem naselju Rodik, na ruralni naseljitveni izpostavi (*villa rustica*) v Predloki in v municipiju *Nevidunum*. Sondažna raziskovanja so bila opravljena spet na *Claustra* (odseki pri Strmici, Benetah, Martinjem hribu, Cesarski hiši), dalje na refugijih Trbinc, Hom pri Šentrupertu, Gradec pri Prapretnem, utrjenih naseljih Sv. Pavel nad Vrtovinom, Sv. Katarina nad Novo Gorico, Planina

nad Vipavo, ruralnih zaselkih Sp. Bitnje in Moste in na kastelu Hrib na Vrhniki; kot rečeno, so bila rekognosciranja (vštevši manjše podpovršinske kope) opravljena na Repu, Limberku, Pristavi nad Stično in Gradišču nad Bašljem. Vsa ostala kopanja, od velikih na Ptuju do manjših npr. na Dolinski poti nad Vrhniko, so bila zaščitnega značaja; prav to priča o veliki ogroženosti poznorimskih arhitekturnih ostalin v zadnjih dvaindvajsetih letih, ne glede na to, ali so najdišča na dosegu pospešene urbanizacije sodobnih mestnih jeder (Ptuj) ali pa so na navidezno neogroženem podeželju (npr. Povir). Vsekakor se je ta negativna težnja v zadnjih nekaj letih le ustavila, in sicer zaradi zmanjšanih oziroma sploh zamrznjenih gradbenih posegov tako družbenega sektorja kot zasebnikov (zmanjšanje števila črnih gradenj), kar je tesno povezano s sedanjimi gospodarskimi težavami.

Za sistematično ohranjanje in raziskovanje spomeniške dediščine je nujno potrebno njeno dobro poznavanje in potrebni sta preglednost in razvrstitev problematike, vendar pa ugotavljamo na tem področju velike pomanjkljivosti. Predvsem manjka popis vseh najdišč z vrisanimi dosedanjimi posegi, zlasti pa s tlorisi arhitekture in vidnih fortifikacij (v tem oziru je častna izjema le 1. zvezek *Claustra Alpium Iuliarum*) v enotnem merilu. Tako bi lahko natančneje določili vrednost posameznih spomenikov oziroma načrtovali njihovo raziskovanje in predstavitev. Ta pomanjkljivost se je kazala zlasti v raziskovalni sferi, kljub dobro zastavljenemu programu sondiranja oziroma iskanja utrjenih višinskih točk, ki ni bil nikoli v celoti uresničen. Pri raziskovalnih posegih se je dvakrat, tudi trikrat opravljalo enako delo (kar je sicer dalo nove poglede na problematiko jugovzhodnoalpskega prostora v času poznega imperija), vendar na tak način nismo znali teamsko raziskati niti enega samega arhitekturnega objekta (*castella* itd.). Pri raziskovanju urbanizacije in zlasti pri proučevanju najmlajše rimske gradbene faze so prišli, poleg Ljubljane, še najdlje na Ptuju (zaradi večjega obsega je urbanizem Poetovione dosti bolj poučen), kjer obenem z mestno topografijo nastaja preverjeni raster rimskega mesta na podlagi vseh doslej opravljenih del, vštevši vse arhitekture. Za višinske postojanke je prvi pogoj dobra topografija, ki v zadnjih letih daje lepe rezultate prav v okviru dolgoletne raziskave mag. Slavka Ciglenčeka. Ostali elementi poznoantične prisotnosti pri nas, in sicer arhitekturni, razen limesa, še čakajo globalne obdelave tako v luči sintezne predstavitve starih dejstev kot sprotnega upoštevanja novih védenj, pridobljenih topografsko in z reševalnimi posegi.

Pri valorizaciji spomeniške dediščine iz poznega imperija poleg najvišje ovrednotenih ostalin vojaškega značaja (*Claustra*, kohortni kasteli, komunikacije) stopata v ospredje dve značilnosti, ki sta pomembni tako kulturno-zgodovinsko kot spomeniško-varstveno. Iz starejšega obdobja poznorimske prisotnosti (4. in deloma 5. stoletje), torej še iz časa stabilnega upravno-političnega sistema, so dragocene urbane celote mestnih naselbin (*Emona*, *Poetovio*, *Celeia*, *Nevidunum*) in manjših naselij, saj pomenijo konec rimske arhitekturne visokopoteznosti; zaradi življenjske pomembnosti za obrambo Italije so poznoantična mesta na slovenskih tleh po svoji zasnovi in vojaških fortifikacijskih dodatkih zanimiva tudi za širši evropski prostor (*Nevidunum* in *Poetovio* sicer nimata obzidja, zato pa je pomembna strateška in taktična vrednost bližnjih utrjenih vzpetin ob rečnih prehodih čez Krko in Dravo, to je Velikih Malenc

in Gradu). V kontekstu velikega pomena štirih poznorimskih urbanih centrov pri nas je treba razumeti tudi vse novejšje raziskovalno-zaščitne posege v njihovih ruševinah. Ruralna arhitektura pozne antike je še preslabo raziskana, da bi bila mogoča ustreznejša valorizacija. Najpomembnejša je velika *villa rustica* mediteranskega tipa v Predloki, ki se edina lahko uvršča med evropsko pomembne ostaline takšne arhitekture, vendar je ohranjenost kompleksa kljub raziskavam nejasna, tudi zaradi sekundarne gradbene izrabe zemljišča (cerkev, zgodnjerednjevski grobovi, vinogradi). Seveda je toliko zanimivejši kuriozum jugovzhodnih Alp s konca 5. in 6. stoletja pisana pahljača višinskih postojank (pred bojno črto limesa) in utrjenih naselij — *vicus* (za operativnim območjem zapornih zidov), saj je glede na druga ozemlja imperija naš prehodni prostor, vzdolž vpadnice v Italijo, dosti bolj napolnjen s takšnimi, sicer razmeroma primitivnimi arhitekturami vojaško-posvetno-sakralnega značaja, vendar predvsem ključnih jeder ostankov antičnega življenja v alpski regiji. Prav sakralni spomeniki na *castella* oziroma refugijih in utrjenih *vici* dajejo spomeniškem fondu izredno vrednost evropskega pomena. Prepletanje elementov zgodnje-srednjeveške barbarske civilizacije daje tem najpoznejšim klasičnim izpostavam še poseben čar in mik; še bolj so takšne točke zanimive za nacionalno zgodovino in arheologijo, saj so bile žive tik pred prihodom Slovencev (ti so videli postojanke staroselecev kot take, večino so jih tudi uničili). Ob tolikšnem številu postojank, sicer neznatnih samih po sebi, se utrinja misel o konkretni administrativno-civilno-konfesionalni hierarhiji, o kulturnih jedrih *koiné*, vse-rimske miselnosti in pripadnosti, pred zlomom na začetku srednjega veka, pa tudi v kontinuiteti in simbiozi s slovanskimi prišleki.

Boleča točka upravljanja spomeniškega fonda poznega imperija so predstavitve (prezentacije). Pogled na zemljevid (sl. 61.) nazorno pokaže, da je bilo daleč največ restavratorsko-konservatorskih del opravljenih na objektih *Claustra*, nato na višinskih *castella* (Rifnik, Vranje) in v Vipavski regiji sami. Vse ostalo, z le nekaj častnih izjem, se ni ne obnavljalo ne prezentiralo; zlasti žalostna je bila usoda objektov zaščitnih izkopavanj, ki so večji del propadli (ali pa še bodo, npr. veličastni sakralno-administrativni kompleks na Kučarju). Tu bi omenili, da nismo niti znali izkoristiti vseh lokalnih pobud za delno prezentacijo izkopanih antik, npr. sakralnih ostalin na Velikem Korinju, pač iz strahu pred finančnim bremenom prihodnjih vzdrževalnih del. Opozorili bi, da enkrat obnovljen oziroma deloma rekonstruiran spomeniški objekt niti ne potrebuje tolikšne nege, kot si predstavljamo, zlasti če je bil izveden z dobrošno mero improvizacije (npr. stolp na prvi bojni liniji *Claustra* na Dolinski poti). Dosti pomembnejši je pedagoško-kulturni učinek, ki ga naredi urejena antična ruševina na obiskovalca; kljub trenutni finančni krizi bi to morali imeti še posebno pred očmi! Kazalo bi opozoriti še na najcenejši način predstavitve arheoloških spomenikov iz poznorimskega časa in velikega preseljevanja (pa tudi drugih, zlasti iz železne dobe), in sicer s tabelami, najosnovnejšimi podatki in z obveznim tlorisom (zlasti utrd in višinskih postojank) ter seveda z uradno označbo objekta, kar je zelo pogosto npr. v Nemčiji, Angliji. Še velike možnosti imamo tudi glede informiranja obiskovalcev o začasno zasutih, pa vendar izredno pomembnih arhitekturah (npr. o cerkvi na Velikem Korinju; tudi če bo zaradi naše ravnodušnosti največja poznorimska dvoranska cerkev

na Kučarju padla, bi kazalo nekje na vznožju hriba, morda ob cesti, postaviti pano z informacijami in opozoriti na kučarsko kulturno dragocenost).

Preden sklenemo naša razmišljanja, naj na kratko spregovorimo o možnostih za organiziranje velike raziskovalno-prezentacijske akcije (vštevši poizkus anastilozne) na objektu iz časa zatona imperija — Vranjů. Dosedanji raziskovalni team je že dosegel lepe uspehe, kaže jih nadaljevati z razširitvijo območja raziskovanja tudi v neposredno bližino Ajdovskega Gradca in s pritegovanjem novih sodelavcev specialistov. Ugledna zgodovina raziskovanj (od 1901, Riedl) je eden izmed vzrokov, da ima Vranjé prvo mesto med našimi poznorimskimi postojankami, veliko težo imajo tudi moderna izkopavanja dr. Petra Petruja, ki se jim imamo zahvaliti za konkretno predstavo o tem sakralno-administrativnem centru na podeželju v mejah celejanskega episkopata. Želeli bi samo, da bi v prihodnjih nekaj letih Ajdovski Gradec raziskali do popolnosti; idealno bi bilo, da bi ga nato popolnoma obnovili in pozidali nekatere objekte (npr. vodni stolp, zgornjo cerkev, morda ves sakralni kompleks). Sploh bi morali dati Vranjů in okolici poseben strokovno-konservatorsko-popularizacijski poudarek, ki bi se kazal zlasti v turizmu, kulturnem, izletniškem in kmečkem (lepote narave okoli Vranja, vinorodne lege, sprehajalne poti). Tu bi bilo potrebno pravo dolgoročno vlaganje v turistično infrastrukturo z edinstveno kulturno-zgodovinsko ponudbo. Seveda bi morali nekatere objekte na Gradcu pozidati do originalne, zdaj žal le hipotetične višine, jih prekriti s streho in revitalizirati, tudi z ureditvijo manjše muzejske zbirke, kot npr. na Štalenskem vrhu na Koroškem. Seveda je to drzna misel, tako močno poseči v ohranjeno okolje nekega arheološkega spomenika, vendar so s problemom anastilozne marsikje v kulturnih deželah že zdavnaj opravili.² Pri poskusu revitalizacije nekega arheološkega spomenika, tudi z »drznimi« obnovami, se bije usodna bitka za pridobivanje javnega mnenja, za zbujanje zanimanja in ljubezni za neko spomeniško dediščino; ugoden razplet takšne dolgoročne strategije lahko le koristi, ne le arheologiji in ostankom rimske civilizacije!

OPOMBI

1. Del terenskih preverjanj in opažanj smo opravili v sklopu raziskovalne naloge Valorizacija naselij iz arheoloških obdobij pri Znanstvenem inštitutu Filozofske fakultete v Ljubljani. — 2. Predstavitev Vranjů v dogovorjeni sedanji obliki, z najnujnejšo nadzidavo izkopanih ostalin in njihovo utrditvijo (v sestavi sakralnega kompleksa bazilik in baptisterija), je plod odločitve posebne strokovne komisije. Z našim razmišljanjem nikakor ne želimo razvrednotiti dosedanjih strokovnih prizadevanj in odločitev, ampak hočemo prispevati k prikazovanju vranjske problematike v neki drugi, širši luči. Seveda so nam pri takšni viziji bleščeč zgled in vodnik predstavite zgodnjekrščanskih sakralnih arhitektur, npr. apside z mozaičnim podom v sestavi cimiterialne bazilike v Teurniji (St. Peter in Holz), drzno izvedenih »betonskih« zidov nad bornimi ostanki cerkva na Gori sv. Heme (Hemaberg), »mozaične« praznine (starokrščanski nivo mozaikov) v sedanji ureditvi velikega sakralnega (episkopalnega) kompleksa v srednjeveški oglejski baziliki. Stroka v bistvu prenese marsikaj, da se arheološki spomenik lahko izrazi v vsem svojem (tudi nekdanjem) bistvu!

INTERAKCIJE V SISTEMU TKANI TEMELJNIK-PODLOGA

Franc Curk

INTERACTIONS IN THE SYSTEM
OF WOVEN FUNDAMENT-
PIGMENTED FILM

POVZETEK

V članku, ki je povzetek petega dela avtorjeve doktorske disertacije (V 523—26) z naslovom Interakcije v sistemu pigmentirani namaz-tkani temeljnik iz sintetičnih vlaken in njihov vpliv na obstojnost slike, so opisane vizualne in sekundarne interakcije s sklepi.

The article, which is a summary of the fifth part of doctoral dissertation (V 523—26) under the title Interactions in the system of pigmented film-woven fundament of synthetic fibres and their influence on durability of picture, the autor describes different visual and secundar interactions of the mentioned system and the conclusions.

Vizualne interakcije sicer niso odločilne za trajnost in kompatibilnost sistema tkani temeljnik-podloga, so pa v večini primerov odločilne pri izbiri, ko se likovnik odloča za določeno osnovo ali proti njej. Med raziskavo sem spremljal tri vrste primarnih vizualnih interakcij na omenjenem sistemu:

- vpliv barve tkanega temeljnika na barvo osnove,
- vpliv teksture temeljnika na teksturo osnove,
- vpliv vrste podloge na belino osnove.

Barva podloge je v našem primeru bela, zato je govor o končnem videzu beline na osnovi. Tu se prepletata dve interakciji: vpliv barve tkanega temeljnika in vpliv teksture tkanega temeljnika.

Prva vizualna interakcija je posledica nepopolne kritnosti podloge, druga pa vpliva na sivino barve zaradi morebitnih senc in razprševanja svetlobe.

Pri izbiri tkanega nosilca igra pomembno vlogo tudi tekstura temeljnika, saj je izrazita tekstura tkanega temeljnika vidna tudi na površini podloge in ne nazadnje tudi na površini končnega barvnega namaza.

Na vizualno podobo teksture osnove vplivajo vezava, velikost in oblika zrna ter kosmatost niti.

Zelo drobna zrnatost tankega in gostega temeljnika z gladko nitjo omogoča natančno potezo čopiča in poveča globino barve. Izrazito in pravilno drobno zrno daje žametast videz, redko in grobo platno pa povzroča nesklenjeno potezo čopiča in neenotno barvno površino zaradi neenakomerne debeline barve, ki zastaja v globinah teksture. Pretirana dolžina lasu na tkanini zbuja videz utrujenosti barvnega namaza. Podoben učinek dajo tudi predebela namazi podloge, ker je tekstura platna pretirano zabrisana.

Na vizualni učinek beline osnove vpliva tudi sestava podloge. Končni učinek beline podloge je posledica izbire vrste veziva in vrste polnila oziroma belila.

V našem primeru učinkujejo sintetične podloge na osnovi primala AC 61 bolj belo. Vzrok je večja kritnost primala AC 61 kot pri totin glutinskem kleju na eni strani in večja belina titan bele (anatas), uporabljene v sintetični podlogi, glede na rumenkasto sivino bolonjske krede, uporabljene pri pripravi klasične klejno-kredne podloge.

Sekundarne interakcije so posledica staranja posameznih sestavin sistema in medsebojnih učinkov produktov razpadanja. Staranje veziv polimernega tipa smo zasledovali v tehnološkem laboratoriju že vrsto let. Zanimali so nas zunanji učinki staranja, ki lahko privedejo do razpada likovnega dela.

Opazovali smo predvsem spremembo elastičnosti (upogljivosti prostih pigmentiranih filmov barvnih namazov, ki smo jih pripravili tako, da smo jih nanесли na klejno podlogo in jih nato strapirali z osnove z mlačno vodo; odtod tudi odtis strukture osnove na filmu barvnega namaza). Ob nastanku je bilo mogoče film oviti okoli valja s premerom približno 8 mm. V letu 1974, to je nekako v petem letu starosti, je bilo opaziti naglo upadanje elastičnosti filma. Februarja 1974 ga ni bilo več mogoče zviti do te mere, decembra 1974 ga je bilo mogoče zviti brez pokanja šele okrog valja s premerom 30 mm, februarja 1975 ne več. Januarja 1978, je pokal že pri ovijanju okrog valja s premerom 38 mm. Podobno je bilo tudi pri vzorcih drugih sintetičnih veziv (rivil, librokol in sinkolit). Krhkost je rezultat zamreženja, kar je posledica svetlobnega sevanja (predvsem svetlobe z valovnimi dolžinami v ultravijoličnem delu spektra). Staranje polimernega veziva se odčita tudi v obliki vizualnih učinkov, kot so rumenenje in temnenje nepigmentiranega ali pigmentiranega namaza.

Staranje pigmentiranih namazov s primerno volumensko koncentracijo je počasnejše kot staranje vezivnega filma. Posledica kombiniranega vpliva vlage in svetlobe je motnost vezivnega filma. Pri filmih polimernih veziv smo opazovali tudi polzenje in zbiranje prahu, kar je posledica nizke točke Tg (glass — temperature) in elektrostatičnega naboja.

Zaradi stalne navzočnosti vlage se lahko naselijo različne kulture tudi na sintetičnih, in ne le na glutinskih vezivih. Podobno se starajo tudi tkani temeljniki iz vlaken poliakrilonitrilnih in poliestrskih polimerov.

Sklepi

Iz vsega povedanega sledi:

— da lahko kot slikarski tkani temeljnik služi tkanina iz sintetičnih, predvsem iz poliestrskih in poliakrilonitrilnih vlaken, zaradi kompatibilnosti s sintetičnimi vezivi, uveljavljenimi v vsakdanji likovnotehnološki praksi (sorodni linearni razteznostni koeficienti in relativna neobčutljivost na spremembo vlage);

— obnašanje tkanin temeljnikov iz sintetičnih vlaken je zelo podobno obnašanju klasičnih temeljnikov iz naravnih vlaken, zlasti še če primerjamo z reakcijami sintetičnih temeljnikov in veziv na temperaturne spremembe reakcije temeljnikov iz naravnih vlaken in podlog na osnovi glutinskih veziv na spremembe relativne vlažnosti;

Višina vleka v smeri osnov (10 ⁻³ m)				Višina vleka v smeri votkov (10 ⁻³ m)			
sint. tkanine		naravne tkanine		sint. tkanine		naravne tkanine	
oznaka	vlek	oznaka	vlek	oznaka	vlek	oznaka	vlek
A 2	3			A 2	3		
A 3	26			P 19	25		
P 19	27			A 3	26		
P 3	32			P 3	27		
P 12	36			P 12	36		
		B 22, V 8	45			V 9	42
		B 18, L 1	47			V 8	43
		B 16, V 6	50			V 6	44
A 1	52	B 17	52			B 22, V 1, V 2	50
P 6	54			A 1	51		
		B 20, V 2	52			B 18	52
		V 9	58			L 1	53
P 11	60			P 6	55	B 17	55
		B 9	61			B 19	57
		B 19	62			J 1	60
P 1	63					B 16	62
		V 1, V 5a, V 7,		P 1, P 15	63		
		L 2, L 5, B 5, B 11	65			B 9, L 5	64
P 15	67	B 12, B 23	67			K 2	65
		V 5	68			L 2	66
P 5	70	B 2, B 8, K 1,				B 20	67
		K 2, J 1	70			V 5a, V 7	68
P 13	72	B 1, B 15	72	P 11	70	B 2, B 23	70
		B 3	86			B 12	72
A 5	91					B 5, B 8, K 1	75
P 2	92	B 4	92			V 5	78
		B 7	95	P 5	79		
A 6	100					B 1	80
		B 10, L 4	105	A 5, P 2, P 13	85		
P 16	115			A 6	86	B 15	86
P 7	118					B 3	90
P 14	121					B 4	95
P 10	135			P 14	100	B 7	100
P 4	142					B 10	105
P 17	157					B 11	107
						L 4	108
				P 7, P 16	113		
				P 10	130		
				P 17	152		
				P 4	170		

Sl. 62. Tabela: Vpojnost različnih vrst tkanin

Fig. 62 Table: Absorptivity of various kinds of fabrics

— tkanine iz sintetičnih vlaken so dovolj vpojne (glej za primerjavo tabele), da zagotavljajo tudi mehansko povezavo med temeljnikom in podlogo (zmanjšanje možnosti odstopanja in odpada), zlasti če so niti predene iz krajših vlaken in so nekoliko kosmate;

— sintetični tkani temeljniki so mehansko dovolj odporni, da prenesajo obremenitve. Diagram sl. 63. prikazuje razmerja nateznih trdnosti različnih vla-

ken; za primer sintetičnih tkanin so izbrana tista, ki nimajo izrazito velikih natezних trdnosti; (Diagram sl. 63. — gl. str. 175!).

— tkani temeljniki iz sintetičnih vlaken so bolj elastični od tistih iz naravnih vlaken, kar je razvidno iz spodnjega dela krivulj na diagramu; zato je z njimi lažje ravnati (manjša posledica pokanja), kar se še stopnjuje z uporabo upogljivejše podloge na osnovi sintetičnih veziv;

— pri sintetičnih tkanih temeljnikih obstaja večja uniformnost delovanja v smeri votkov in osnov (manjša možnost nastanka lokalnih žarišč napetosti, ki so izvor lokalnih poškodb likovnega dela), zlasti če je tkanina toplotno stabilizirana;

— s stališča kompatibilnosti so se izkazali kot ustrezni tile sistemi tkani temeljnik — podloga — barvni namaz:

a) tkani temeljnik iz poliestrskih vlaken — podloga na osnovi poliestrskega veziva — barvni namaz na osnovi istega ali sorodnega tipa veziva;

b) tkani temeljnik iz poliakrilonitrilnih vlaken — podloga na osnovi veziv iz akrilnih estrov — barvni namaz na osnovi istega ali sorodnega tipa veziva;

— tkanine iz sintetičnih vlaken imajo prednost pri uporabi za slikarske tkane temeljnike pred bombažnimi, jutinimi in viskoznimi tkaninami (lanenih in konopljinih vlaken na tržišču praktično ni več);

— priporočljiva je uporaba tanjših namazov podlog (manjša možnost pokanja, boljši vizualni učinek).

OPOMBA

Š. Skledar, Staranje površinskih premazov, Kemijski inštitut Borisa Kidriča, Ljubljana 1974.

RESTAVRIRANJE IN SANACIJA ZMAJSKEGA MOSTU

Valentin Benedik

RESTORATION AND SOUNDING OF
THE DRAGON'S BRIDGE IN
LJUBLJANA

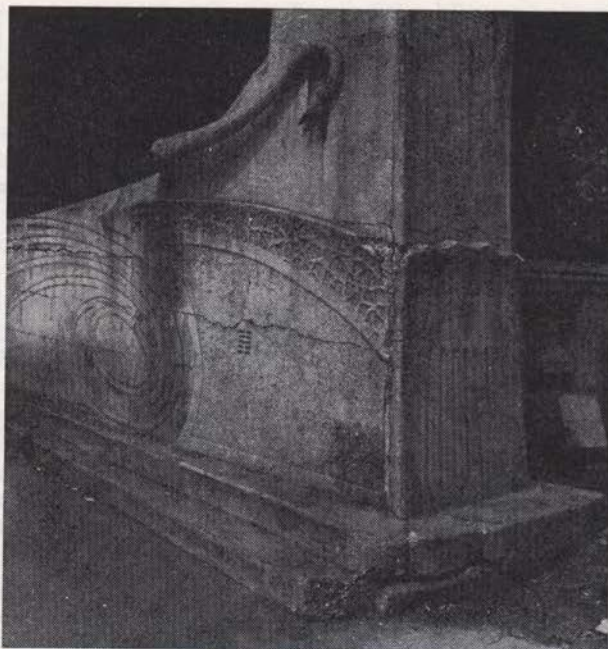
POVZETEK

Zmajski most je lep primer arhitekturno-tehničnega spomenika, okrašenega v stilu secesije. Bil je tudi tehnična novost. Most je zaradi težkega prometa vidno propadal, načeta je bila že njegova nosilnost. Preobleči je bilo treba celotno fasado in zamenjati večino montažnih elementov. Obok je bil poškodovan zaradi slabe hidroizolacije cestišča. Treba je bilo najti najbolj ustrezna veživa in injektirati objekt. Del okrasnih elementov pa je bilo treba zamenjati s kopijami.

The Dragon's Bridge is a fine example of architectural technical monument decorated in the Secession style. It was a technical novelty in its time. The bridge had been visibly decaying owing to the dense traffic which had tackled at its bearing capacity. The entire façade had to be covered anew and the majority of component elements replaced. The vault was damaged because of the bad hydroisolation of the roadway. The most suitable bindings had to be found, and the object injected. Some ornament elements had to be replaced by replicas.

Zmajski most je vzoren primer arhitekturno-tehničnega spomenika, okrašenega v stilu secesije, katere odmev je bil v takratni Ljubljani precej močan, še zlasti pri oblikovanju fasad. Tako je tudi fasada mostu dobila značilen pečat tistega časa, saj jo zaznamujejo izrazite secesijske linije in pogosto uporabljeni rastlinski dekorativni motiv. Pohvaliti je treba, da je bil tudi tak strogo funkcionalen objekt, kot je most, deležen tolikšne estetske pozornosti. Brez ozira na to pa je bil za tiste čase tehnična novost, saj je bil eden prvih železobetonskih mostov v Evropi in prvi pri nas.

Arhivski podatki nam pričajo, da je občinski svet 27. junija 1888, sklenil postaviti nov most na mestu starega, lesenega Mesarskega mostu, v spomin na 40-letnico vladanja cesarja Franca Jožefa I. Zato se je tudi imenoval (Cesarja Franca Jožefa) Jubilejni most. Rok za zaključek natečaja za izdelavo projekta je bil 12. junij 1896, za drugi natečaj pa 7. april 1900. Od šestih projektov, ki so bili rezultat tega natečaja, so bili trije za železni in trije za železobetonski most, odločili pa so se za načrt dunajske delavnice Pittel & Brausewetter. Avtor načrta naj bi bil arhitekt Jurij Zaninovich, ki si je zamislil okrasitev mostu s štirimi zmaji. Prvotno so si oblikovalci zamišljali namesto sedanjih zmajev štiri krilate leve iz litega bronu, nato so razmišljali o cenejši varianti iz klepanega bakra. Še cenejšo izvedbo so videli v postavitvi stebrov na vogalih mostu, na vsak steber pa bi pritrdili dvoglavega orla, ki naj bi v krempljih držal ju-

Sl. 65. Ljubljana — Zmajski most, postament pred restavracijo
 Fig. 65 Ljubljana—Dragon's Bridge, postament before restoration

bilejno letnico 1848—1888. S tem seveda dolga vrsta možnosti še ni bila izčrpana, obveljala pa je ta, ki jo vsi dobro poznamo in je postala pravi simbol mesta.

Zmaji iz tolčenega bakra so dunajsko delo, kovinske podstavke za luči pa je izdelal August Žabkar (Železovlarna, strojna in ključavničarska tovarna, Ljubljana). Kipar Andrej Rovšek je pozlatil dva venca na zunanjih straneh mostne ograje in okrasne gumbce na montažnih elementih, ki so na nosilnih stebrih. Račun, ki je znašal 204 kron, je edini dokaz o pozlati na mostu, ki se ni nikjer ohranila. Kot zanimivost naj omenim, da je stala izdelava mostu z raznimi nujnimi deli 254.606 kron in 23 helerjev, za vsak kandelaber pa so plačali po 450 kron.

Gradbena dela so se začela 13. julija 1900, in ker je gradnja napredovala brez večjih zastojev, so 1. oktobra 1901 izvedli obtežitev mostu; to je občinski svet vzel na znanje 5. oktobra. S tem dnem je začelo teči petletno jamstvo, ki ga je za dobro opravljeno delo dala delavnica Pittel & Brausewetter. Most so slovesno izročili javnemu prometu 4. oktobra 1901, kolavdacija je bila opravljena 24. oktobra istega leta, zaključna kolavdacija pa po preteku petletnega garantnega roka, 21. novembra 1906.

Razlog za razmišljanje o obnovi ni bil samo to, da je most vidno propadal in da je bil že precej načet njegov estetski videz, pač pa se je zastavilo vprašanje, koliko časa bo tako prizadet most sploh še zdržal, če upoštevamo, da je Resljeva cesta precej prometna. K sreči je bil trdno zgrajen in dosti pre-dimenzioniran za takratne razmere, tako da je kljub sedanjim obremenitvam

dobro prestajal vse preizkušnje, ne glede na to, da ga ni nihče vzdrževal in popravljaj (razen cestišča).

Priprave za začetek obnavljajnih del so potekale maja 1983 in so obsegale, med drugim, ureditev gradbišča in premostitev Ljubljanice po celi širini mostu. Tako pridobljena pohodna površina je bila hkrati osnova za gradbeni oder na vzhodni in zahodni strani fasade. Šele s postavitvijo odra je bila omogočena detajlna preiskava mostu in ta je pokazala, kako hudo je že načet. Po predvidevanjih naj bi delo končali še pred začetkom zime, toda z mostom je bilo dosti huje, kot je kazalo na prvi pogled, zato so se dela zavlekla še precej v leto 1984. Pri posegu so sodelovale različne strokovne ustanove in delovne organizacije: Zavod za raziskavo materiala in konstrukcij, Ljubljanski regio-

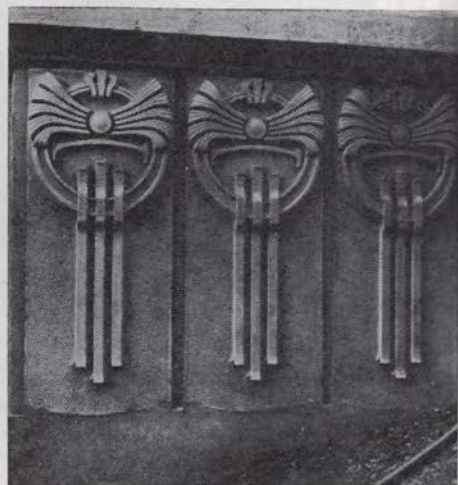
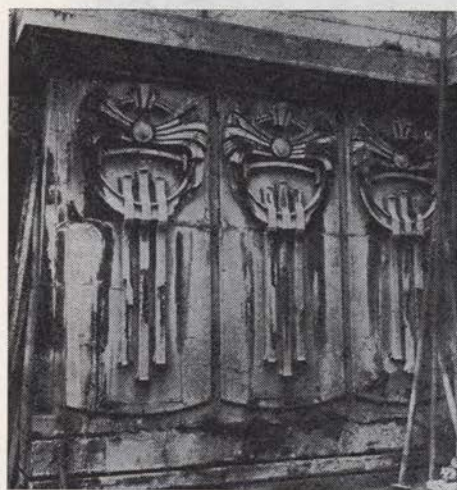
Sl. 66. Ljubljana — Zmajski most, postament po restavraciji l. 1984

Fig. 66 Ljubljana—Dragon's bridge, postament after restoration in the year 1984

nalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Gradbeno obrtno podjetje Trnovo in Restavratorski center. Investitor je bila Komunalna skupnost Ljubljana.

Stanje pred posegom

Vzroki za večino poškodb so bili neprestane vibracije in obremenitve mostu, delovanje zmrzali ipd. Podstavki zmajev so bili na vogalih obtolčeni in polni razpok, predvsem vodoravnih, ki so bile verjetno posledica načina gradnje. Precej uničene so bile tudi stopničaste obrobe okrog podstavkov. Dekoracija na podstavkih in osrednjih zidovih balustrade je bila izvedena v tehniki sgraffito, neizrezane površine pa so bile fino ali grobo štokane, mestoma gladke, z gladkimi vogali. Precej balustrov je bilo poškodovanih, premaknjenih ali zasukanih, osrednji, masivni del ograje pa je bil precej razpokan in zamazan. Tudi krovne plošče balustrade so bile zamaknjene, na stičnih mestih so zijale široke fuge. Nekaj plošč je bilo počenih po celi dolžini. Podstavki za luči so bili prav tako zelo razpokani. Zaradi izpiranja je bila površina podstavkov za zmaje, ograje in fasade na obeh straneh hrapava. Pri zmajih so bile najbolj poškodovane noge, in sicer zaradi razpadlega ogrodja v njih — nadomestili smo ga z bronastim, vštveši sidra. Ogrodje v trupu smo samo očistili, zaščitili pred rjo in ga ponovno uporabili. Poškodovani so bili tudi repi zmajev, na njih je bilo več lukenj in vrtnin. Manjkale so jubilejne letnice na obeh straneh, inicialke FJ I. v vencih in bronasta plošča na notranji strani osrednjega zidu zahodne ograje. Na severozahodnem krilnem zidu smo našli vzdano kamnito ploščo s posvetilnim napisom, ki je bila prenesena tja s starega Me-sarskega mostu. Večje poškodbe na fasadi (npr. skoraj v celoti odpadli lok na zahodni strani in deloma tudi na vzhodni, nekateri manjkajoči dekorativni členi) je bilo opaziti že s ceste. Ponekod je bilo videti železno armaturo, ker

Sl. 67. Ljubljana — Zmajski most, del krilnega zidu pred (l.) in po (d.) restavraciji
Fig. 67 Ljubljana—Dragon's Bridge, wall part before (left) and after (right) restoration

je površinska plast odpadla. Na vodoravnih površinah se je nabralo dosti ne-snage, iz razpok pa so rasle različne rastline in celo drevje. Na vlažnejših mestih je poganjal mah, kratka, most je bilo poln najrazličnejše vegetacije. Polnila med stebri sekundarnih lokov (navpične plošče z vgraviranim rastlinjem) so bila mestoma zelo zamazana, ne pa toliko poškodovana. Namesto teh plošč so prvotno nameravali vgraditi vejice iz kovanega železa, nato pa so se odločili za plošče, ki so jih tonirali, da je rastlinski motiv na njih postal lahkotnejši in bolj izrazit.

Pokazalo se je, da bo treba »preobleči« skoraj vso fasado in zamenjati večino montažnih elementov. Obok mostu je bil poškodovan zaradi slabe hidroizolacije cestišča. Voda, ki je prenikala skozenj, je izpirala cementno vezivo, o čemer so pričali več cm dolgi »kapniki« na stropu oboka. Ponekod se je začela luščiti betonska plast tako, da je bilo vidno notranje kovinsko ogrodje. Naloga Zavoda za raziskavo materiala in konstrukcij je bila ugotoviti, do katere stopnje je razgrajen beton in prizadeta železna konstrukcija. Treba je bilo opraviti obremenilni preizkus in nekatere raziskave na mostu samem, odvzeti vzorce in jih preiskati v laboratoriju. Pred posegom je bil narejen tudi fotogrametrični posnetek obeh fasad.

Obnova z majskega mostu

Sondiranje, ki je zajelo vso površino, tako dele fasad, ki so bili izvlečeni na kraju samem, kot tudi montažne elemente, je bilo potrebno zato, da bi ugotovili barvni ton in uporabljeni material v različnih maltah ter kakšna je bila končna obdelava površine.

Za ulivanje novih montažnih elementov je bilo treba sneti nekatere fasadne elemente, jih popraviti in demodelirati ter izdelati kalupe iz silikonske gume. Kalupe z manj razgibanimi oblikami je iz lesa izdelal modelni mizar. Pri snemanju smo ugotovili zanimiv način sidranja montažnih elementov, vendar smo jih ponovno vgradili na bolj preprost in učinkovit način. Najprej smo na zahodni fasadi odstranili vse montažne elemente (deloma tudi na vzhodni) in odbili ostanke profiliranega loka. Injektiranju spodnjega dela mostu je sledilo dobetoniranje podlage (ozadja), na katero naj bi ponovno pritrdili element. Dobetonirani so bili tudi poprej porušeni vmesni stebri sekundarnih obokov in nanesena je bila podlaga za izdelavo profiliranega loka, demontirana ograja in skoraj v celoti vzhodna fasada ter injektirani so bili krilni zidovi. Vse faze del na vzhodni fasadi so bile izvedene kasneje kot na zahodni.

Gradivo za izdelavo fasadnih elementov je bil penobeton, z dodatkom 5 procentov opalske breče z agregatom 0,0—0,4 mm, za podlago pa je bila uporabljena bolj groba netonirana cementna malta. Pri domodeliranju vseh poškodb smo zaradi boljše povezanosti obeh slojev uporabili dvokomponentno epoksidno lepilo za beton in prav tako pri nanašanju sveže malte na staro podlago.

Ko je bilo injektiranje osrednjega zidu balustrade in vseh štirih postamentov končano, je bilo treba odstraniti propadlo vrhno plast ometa do zdravega jedra in nato pri postamentih nanesti grobi izravnalni omet z vgrajeno fino mrežo za boljši oprijem naslednjega sloja — penomalte, ki je bila

podlaga za zadnji sloj (fina penomalta). Vanj smo po površini celega postamenta, s šablonami in kopijami originalnega sgraffita na PVC foliji, vtisnili risbo, ki jo je bilo treba izrezati do globine prejšnjega sloja. Tudi tu smo uporabili epoksidno lepilo za beton. Risbo za sgraffito na obeh osrednjih zidovih ograje smo prenašali na podlago s šablonami iz kartona. Postament proti Tiškarni Ljudska pravica je bil dokončan kasneje, prav tako finalna obdelava površin na postamentih in manjše korekture na osrednjih zidovih.

Še pred začetkom ometavanja postamentov je bilo treba odstraniti vse štiri zmaje, ker bi bila popolna sanacija in situ nemogoča. Zmaje in svetilke smo prepeljali v prostore ZRMK. Zaradi lažjega dostopa do notranje konstrukcije je bilo treba odžagati repe vsem štirim zmajem (na stiku, kjer so bili prikovičeni k trupu), zato smo jih izpraznili peščenega balasta, po sanaciji pa smo jih spet napolnili z njim. Očistili smo notranjo kovinsko konstrukcijo, jo zaščitili pred rjo, zamenjali sidra in armaturo v nogah, popravili vse poškodbe, pritrtili repe in patinirali svežo površino bakra na obdelanih mestih.

Vse kovinske podstavke za luči smo očistili do osnove, poškodbe popravili in svetilke na podlagi temeljitih raziskav ponovno pobarvali v prvotnem tonu. Restavriranje zmajev in svetilk je potekalo v zimskem času, ko so nizke temperature preprečile zunanja dela. Takrat smo odlili nekaj balustradnih krovnih plošč, tiste, ki so bile še uporabne, pa smo restavrirali. Obnovili smo tudi vse uporabne balustre in odlili potrebno število novih. Izdelali smo vse potrebne fasadne elemente za vzhodno fasado in del njihove površine štokali.

Kamnito ploščo z latinskim napisom, ki ga je prevedel dr. Primož Simoniti, smo oddali v Mestni muzej, cementno kopijo pa smo vzdali namesto originalne v severozahodni križni zid. V napisu se je skrival kronogram z letnico gradnje Mesarskega mostu — 1819. Nekatere značilne kose montažnih elementov smo prav tako izročili Mestnemu muzeju.

V spomladanskem obdobju leta 1984 smo opravili še končna dela na postamentih in osrednjih zidovih obeh balustrad (štokanje) ter dobetonirali osnovo za izdelavo profiliranega venca loka na vzhodni fasadi. V celoti smo obnovili zahodno fasado z novimi montažnimi elementi, samo betonska polnila z rastlinsko dekoracijo med stebri sekundarnih lokov smo restavrirali in vse ponovno uporabili. S šablono na posebnem vodilu smo izdelali profiliran lok in na nekdanje mesto pritrtili na novo odlite rozete. Po istem postopku smo obnovili vzhodno fasado. Restavrirali smo tudi zunanjo stran obeh osrednjih zidov balustrade z vencema, ki smo ju pozlatili. Na podlagi arhivskih podatkov in sledov na fasadi smo rekonstruirali jubilejne letnice in monograma v vencu. Odlili smo jih iz poliestra in peska v prej izdelane kalupe, nato pa smo jih primerno tonirali in pritrtili na fasado, levo in desno od okrasnega venca. Pozlatili smo gumbe na »kapitelih« (montažni elementi na nosilnih stebrih). Obok mostu je bil temeljito očiščen, speskan in saniran. Vse štiri zmaje smo postavili na podstavke in bronasto napisno ploščo smo restavrirano vrnili na prejšnje mesto. Prazno mesto na nasprotni strani, ki sedaj zelo moti celoto, bi lahko nadomestili s podobno ploščo s podatki o restavriranju mostu, vendar bi bila izvedba v bronu verjetno precej draga.

V neposredni zvezi s sanacijo mostu je bila tudi hidroizolacija cestišča in obnova vozišča s pločnikom.

Na vzhodni strani mostu smo po prvotnih načrtih dokončali del zaključne balustrade, pravokotno izstopajoče iz postamenta, tako na severni kot na južni strani, ki pa v originalu ni bila izvedena. Na jugovzhodnem vogalu smo v bližini mostu postavili zid in vanj vzdali betonsko kopijo kamnite plošče z Mesarskega mostu. Na tem mestu naj bi prezentirali tudi tablo s prevodom latinskega teksta in podatke o obnovi. Nekateri detajli fasade so se med seboj nekoliko razlikovali, zato jih je bilo treba poenotiti — za to smo uporabili ustrezno pigmentirano silikonsko raztopino.

Ko so bila obnavljalna dela končana, smo temeljito hidrofobirali vso površino mostu s Chromosilom KV in dodatkom biocidnega sredstva.

OPOMBA

To poročilo je samo kratek pregled celotnega posega in iz njega ni razviden delež posameznih delovnih organizacij, ki so sodelovale v njem. Za popolnejšo informacijo so na voljo poročila o posegu, ki ga je opravil ZRMK; h koncu gre tudi izdelava dokumentacije, ki obsega izčrpno poročilo Bete Mächtig-Benko o sanaciji, projekte posega Franca Vardjana in kompletno fotodokumentacijo v arhivu Restavratorskega centra.

INTERAKCIJE V SISTEMU PIGMENTIRANI PREMAZ — TKANI TEMELJNIK IZ NARAVNIH VLAKEN

Vida Hudoklin-Šimaga

INTERACTIONS IN THE SYSTEM: PIGMENTED FILM-WOVEN FUNDAMENT OF NATURAL FIBRES

POVZETEK

Po izboru in raziskavah elementov obravnavanega sistema, opisanih v poglavju I in II smo zasledovali spremembe parametrov (napetosti, elastičnosti, zadržne trdnosti in adhezije premazov) platen po ročnem napenjanju, med nanašanjem klejnega in sintetičnega tipa slikarske podloge ter izgotovljenih slikarskih osnov takoj in po enem letu hrambe pri normalnih pogojih. Največji vpliv na kvaliteto slikarske osnove kaže geometrija in laš tkanine. Naslednja najpomembnejša parametra sta tip vlakna (dolgo, kratko, neskončno) in slikarske podloge. Poglavje I., II., glej VS 26.

After the selection and research of elements of the dealt with system, described in chapters I and II we studied the changes of parameters (the stretching, elasticity, resistance to tearing, adhesion of coatings) of canvases after manual stretching, during the laying of the painting ground of the gluey and synthetic type, and the changes of accomplished painting grounds immediately or after a year's preservation under normal conditions. The geometry and the fibre of the texture appear to be the strongest influence on the quality of the painting ground. The following most important parameters are the type of the fibre (long, short, endless) and the painting grounding (foundation). Chapters I., II., see VS 26.

III. Določanje primarnih interakcij

5. DOLOČANJE PRIMARNIH INTERAKCIJ

Primarne interakcije raziskovanih elementov obravnavanega sistema smo zasledovali v procesu napenjanja in podlaganja tkanih temeljnikov iz naravnih vlaken in na izgotovljenih slikarskih osnovah. Eksperimente smo izvajali v pogojih rabe, da bi rezultate lahko uporabili v praksi.

Preskušance smo ročno kar najbolj enakomerno napeli na lesene zagodzne okvire, velike 44 × 64 cm, in podložili po standardni metodi z osnovnim premazom in tremi tankimi premazi podloge na osnovi klejnega in sintetičnega veziva.

Podlogi vsebujeta tekočo fazo, ki je koloidna vodna raztopina glutinskega lepila oziroma vodna disperzija umetne smole, tako da imamo v procesu nanašanja premazov opraviti s štirimi cikli močenja in sušenja temeljnika.

Pri ročnem napenjanju smo najprej ocenili raztegljivost preskušancev, ki je pomembna za enakomerno napenjanje temeljnika in s tem za obstojnost in trajnost slikarskega dela. Primerjanje vrednosti za raztezke merjencev, dobljene iz metritev natezne trdnosti po standardnem postopku, je pokazalo, da na začetni raztezek tkanega temeljnika iz naravnih vlaken pri ročnem napenjanju v nekaterih primerih odločilno vpliva geometrija tkanine. Tako imajo npr. merjenci vzorca B 7 močan raztezek pri pretrgu, pri ročnem napenjanju, kjer je obremenitev manjša, pa jih komaj poravnamo.

Na splošno se raztegljivost platna manjša z naraščajočo dolžino vlakna oziroma se veča s številom zasukov. Praviloma so torej najbolj raztegljiva bombažna platna, najmanj pa tkanine iz neskončnih niti regenerirane celuloze.

Osnovni premaz klejne podloge tudi pod pritiskom s hrbtne strani ne prodre skozi temeljnik pri preskušancih vzorcev B 5, B 7, B 8, B 9, B 11, B 12, L 2 skozi merjence vzorcev B 12 in B 23 pa prodre zelo šibko. Preizkušanci J 1, K 1, R 1, R 5, R 6, R 7 in R 8 pod pritiskom močno premakajo, ostali pa šibko. Skozi temeljnice iz regenerirane celuloze, razen preskušancev R 1 in R 9, prodre klej šele, ko se tkanina ovlaži z vodo, ki jo izsrka iz osnovnega premaza.

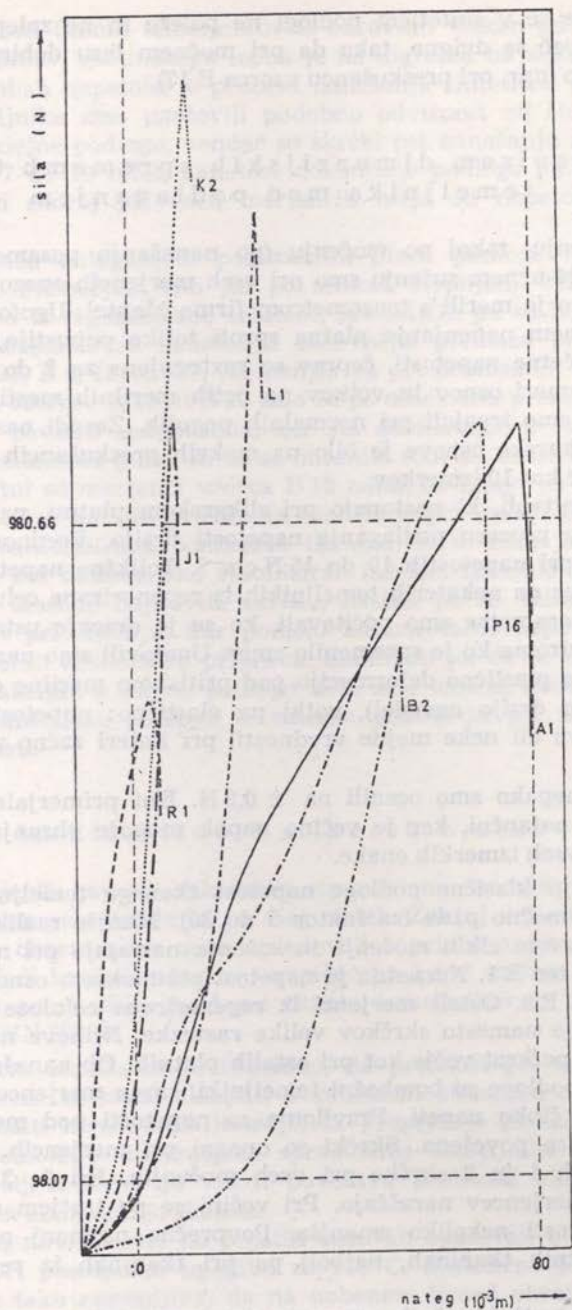
Osnovni premaz iz sintetičnega polimernega veziva je bolj prodoren kot klejni, ker ne želira. Na številnih merjencih je premaz zapolnil prečne kapilare tkanega temeljnika, tako da se je hrbtina stran platna takoj po nanašanju premaza pri potegljanju z dlanjo ovlažila.

Pri merjencih iz regenerirane celuloze, razen pri merjencih R 1 in R 9, prodira osnovni premaz sintetične podloge obilno na hrbtno stran temeljnika. Izredno močno premaka tudi redko jutovo platno, ki pri prvem sušenju izgubi vso napetost in se do konca podlaganja le še poveča in guba. Pri tankih temeljnikih iz regenerirane celuloze dobimo z nanašanjem osnovnega premaza sintetične podloge laminat, ki povečuje elastičnost osnove, zmanjšuje pa njeno trdnost. Film omenjenega premaza je tako strnjen, da dobi dokončana podloga lesk in ima zaradi tega zmanjšano vpojnost. Dodaten učinek je tudi rahla presojnost slikarske osnove.

Na svetlečih se rejonih so enakomerni pigmentirani premazi neizvedljivi, ker se sledi potegljajev s čopičem ne raztečejo. Na nekaterih preskušancih se je sintetična podloga zbirala v srage. To je bilo posebno opazno pri temeljnikih vzorcev B 11, B 16, B 19 in R 7.

Pri prvem močenju se tkani temeljniki iz naravnih vlaken krčijo. Izjema so votki rejonov, osnova povsem neustreznega bombažnega platna B 10 ter merjenci vzorcev B 20 B 4 in L 2. Majhne raztezke v začetku prvega močenja kažejo tudi nekatera zelo gosta in debela bombažna kvalitetna platna, npr. merjenci vzorca B 7. Ti raztezki so verjetno pogojeni z geometrijo tkanja. V končni fazi močenja se napetost nekaterih merjencev zveča.

Pri prvem sušenju platno popusti bolj kot pri kasnejših. Naslednji premaz povzroči skrček, ki je občutno manjši od prvega. Togost osnove in napetost naraščata s številom premazov. Prodiranje vlage v tkani temeljnik je čedalje šibkejša, kar se lepo opazi na hitrejšem sušenju osnove. Mehanizem sušenja tkanine, ki pri osnovnem premazu še prevladuje, prekrije mehanizem sušenja pigmentiranega premaza.

Sl. 63. Diagram: Natezne trdnosti različnih vrst tkanin
 Fig. 63 Diagram: Stretching resistance firmness of various kinds of fabrics

Las tkanine se v sintetični podlogi ne poleže in ne zalepi v osnovo kot pri klejni, temveč se dvigne, tako da pri močnem lasu dobimo nakosmateno slikarsko osnovo (npr. pri preskušancu vzorca B 17).

5.1. Mehanizem dimenzijskih sprememb tkanega temeljnika med podlaganjem

Po napenjanju, takoj po močenju (po nanašanju posameznega premaza podloge) in po 24-urnem sušenju smo pri vseh merjencih opazovali spremembe napetosti, ki smo jo merili s tenzometrom firme Mantel. Ugotovili smo, da pri normalnem ročnem napenjanju platna sproti toliko popustijo, da tenzometer ne registrira začetne napetosti, čeprav so raztegnjena za 2 do 4 %.

Meritve v smeri osnov in votkov na petih merilnih mestih (v vogalih in v sredi platna) smo izvajali pri normalnih pogojih. Zaradi nastopajočega procesa sušenja slikarske osnove je bilo na mokrih preskušancih časovno nemogoče opraviti več kot 10 izmerkov.

Pri obremenitvah, ki nastopajo pri slikarskem platnu, napetem ustrezno pogojem rabe, v procesu podlaganja napetosti drsijo. Vrednosti so natančno ponovljive šele pri napetostih 10 do 15 N cm⁻¹. Tolikšne napetosti dosežejo le dokončane osnove na nekaterih temeljnikih iz regenerirane celuloze.

Vrednosti parametra smo odčitavali, ko se je drsenje ustalilo ali postalo komaj opazno oziroma ko je spremenilo smer. Ugotovili smo namreč, da osnove praviloma kažejo plastično deformacijo pod pritiskom merilne glave (napetosti razmeroma hitro drsijo navzdol), votki pa elastično: napetosti počasi naraščajo do ustalitve ali neke mejne vrednosti, pri kateri začno zelo počasi polzeči navzdol.

Povprečno napako smo ocenili na $\pm 0,2$ N. Kot primerjalne vrednosti so rezultati dovolj natančni, ker je večino napak mogoče ohranjati v določenih mejah, ki so pri vseh izmerkih enake.

Pri nanašanju klasične podloge napetost tkanega temeljnika pri prvem sušenju pogosto močno pade (za faktor 5 do 30). Manjše razlike dimenzijskih sprememb pri prvem ciklu močenja in sušenja nastajajo pri merjencih vzorcev B 13 in B 14 ter R 1. Neznatna je napetost pri mokrem osnovnem premazu merjenca vzorca R 9. Ostali merjenci iz regenerirane celuloze (R 2, R 5, R 6, R 7 in R 8) kažejo namesto skrčkov velike raztezke. Njihove napetosti po sušenju so tudi do petkrat večje kot pri ostalih platnih. Ob nanašanju 2., 3. in 4. premaza klejne podloge so bombažni temeljniki, razen merjencev vzorcev B 13 in B 14, povsem šibko napeti. Praviloma so napetosti pod mejo merljivosti, vendar platna niso povešena. Skrčki so opazni pri merjencih vzorca B 8, ki imajo v meritvah 1 in 2 skrčke pri vseh močenjih. Pri 2., 3. in 4. sušenju napetosti vseh merjencev naraščajo. Pri večini se po tretjem sušenju hitrost naraščanja napetosti nekoliko zmanjša. Povprečno najmanj narastejo napetosti pri bombažnih tkaninah, najbolj pa pri tkaninah iz regenerirane celuloze.

Končne napetosti klasičnih osnov se pri bombažnih temeljnikih gibljejo od 3 do 6 N cm⁻¹, pri tkaninah iz mehkih vlaken od 4,5 do 7,5 N cm⁻¹, pri platnih iz regenerirane celuloze pa od 6 do 9,5 N cm⁻¹. Pregled odvisnosti

sprememb napetosti tkanih temeljnikov iz naravnih vlaken od števila premazov podloge na osnovi gultinskega lepila je na digramu na sliki 64.

Pri spremembah napetosti v procesu nanašanja sintetične podloge na obravnavane temeljnike smo ugotovili podobno odvisnost od števila premazov kot pri izvedbi klejne podloge, vendar so skrčki pri nanašanju osnovnega premaza za faktor 7 do 10 nižji, napetost dokončane podloge pa je tudi po absolutni vrednosti skoraj pri vseh merjencih nižja od napetosti po tretjem sušenju.

Raztezkov med nalaganjem posameznih plasti podloge ni bilo mogoče eksaktno meriti. Primerjali smo jih po sedmih stopnjah. Veliki raztezki so značilni za platna iz regenerirane celuloze, pri ostalih pa so bolj izjema. Največja je bila ohlapnost ob nanašanju osnovnega premaza pri preskušancih vzorcev B 10, B 20, R 4, R 5a, R 7, najmanjša pa pri bombažnih temeljnikih B 8 in B 9. Merjenca vzorcev B 10 in B 20 smo že po osnovnem premazu klejne podloge izločili kot povsem neuporabna, ker sta dobila močne valovite gube po osnovi oziroma skledaste gube, ki so se ohranile tudi po osušitvi podloge. Med bombažnimi platni so merjenci vzorca B 10 edini, ki imajo po osnovah skoraj tako velike raztezke, kot jih praviloma zasledimo pri votkih gladkih rejonov. Vzorec B 20 je sanforizirana bombažna tkanina, ki so nam jo tekstilni inženirji priporočali kot dimenzijsko stabiliziran izdelek. Izkazalo se je, da je posebna obdelava tkanine odpravila skrčke, nastali pa so veliki raztezki tako pri močenju kot pri sušenju, kar pomeni katastrofalno odpoved slikarskega platna že v začetku tehnološke priprave. Zanimivo je, da se merjenec vzorca B 20, ki v interakcijah s klejno podlogo dobi zelo močne, neodpravljive gube, pri nanašanju sintetične podloge le zmerno poveša in pri zadnjem sušenju samo rahlo popusti.

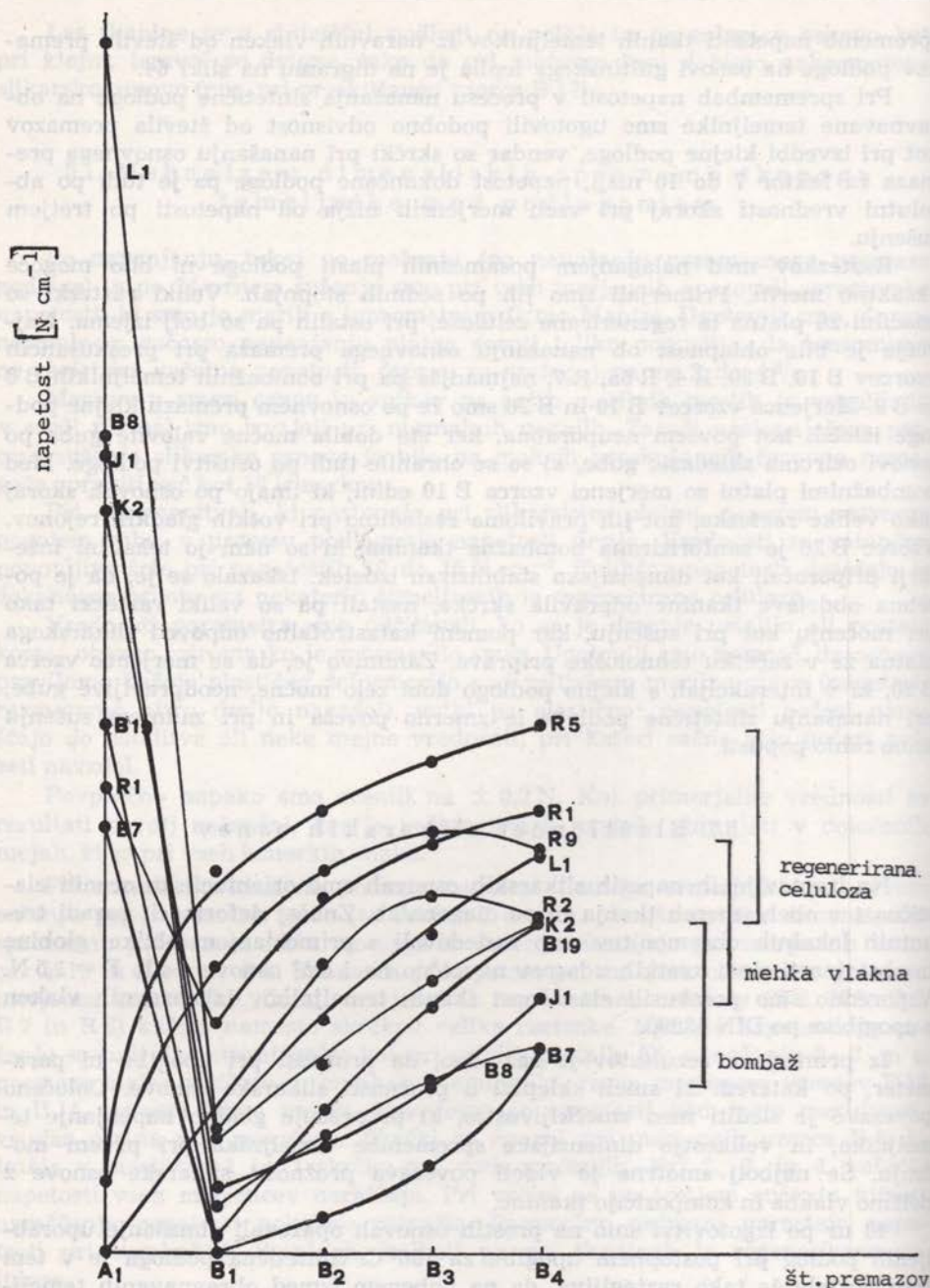
5.2. Elastičnost slikarskih osnov

Na izgotovljenih napetih slikarskih osnovah smo orientacijsko ocenili elastičnost v obeh smereh tkanja in po diagonalah. Značaj deformacij zaradi trenutnih lokalnih obremenitev smo zasledovali s primerjanjem oblike, globine in obstojnosti sledi kratkih udarcev navpično na 1 cm^2 osnove s silo $F = 1,5 \text{ N}$. Vzoredno smo preskusili elastičnost tkanin temeljnikov iz naravnih vlaken z upogibom po DIN 53890.

Iz primerjave rezultatov je razvidno, da prožnost pri upogibu ni parameter, po katerem bi smeli sklepati o prožnosti slikarske osnove. Določeno povezavo je slediti med zmečkljivostjo, ki preprečuje gladko napenjanje temeljnika, in velikostjo dimenzijske spremembe temeljnika pri prvem močenju. Še najbolj smotrna je videti povezava prožnosti slikarske osnove z dolžino vlakna in kompozicijo tkanine.

48 ur po izgotovitvi smo na prostih osnovah opazovali obnašanje uporabljenih podlog pri postopnem upogibu za 180° C . Sintetična podloga je v tem času postala že tako raztegljiva, da na nobenem izmed obravnavanih temeljnikov ni kazala opaznih razpok.

Klejne podloge pri upogibu niso opazno počile pri preskušancih iz mehkih vlaken in regenerirane celuloze in bombažnem platnu vzorca B 13 ter po

Sl. 64. Diagram odvisnosti sprememb napetosti tkanih temeljnikov iz naravnih vlaken od števila premazov slikarske podloge na osnovi glutinskega lepila. (Bombaž, mehka vlakna, regenerirana celuloza)

Fig. 64 Diagram of the interdependence of changes of the stretching of woven natural fibre warps and the number of coatings of the painting grounding based on gluten.

osnovah preskušanca vzorca B 7 in votkih bombažnega temeljnika B 23. Komaj opazne razpoke so bile na votkih preskušancev vzorca B 7, osnovah preskušancev vzorca B 23 in opazovancih vzorcev B 8, B 9, B 11, B 12, B 14 (le mestoma) B 16, B 19. Ozke razpoke je bilo opaziti na preskušancih vzorcev B 1, B 15, B 17 (ki najmočneje poka pravokotno na teksturo), B 18 ter po votkih bombažnih platen vzorcev B 3 in B 4. Močno je počila podloga na preskušancih vzorca B 5 in B 22 ter po osnovah bombažnih tkanin B 2, B 3, B 4. Zelo velike so bile razpoke v smeri votkov preskušancev vzorca B 2.

Po enem letu hrambe izgotovljenih slikarskih osnov v sobnih razmerah smo ocenjevali krhkost podlog na poenostavljeni varianti BTF testirne naprave, izdelane v tehnološkem laboratoriju ALU. Merjenec se upogiba ob valjastem delu ploščice ($\Phi = 0,4$ cm) s hitrostjo 42 upogibov na minuto.

Vse klejne podloge so počile, velika večina že pri prvem upogibu. Pri večini sintetičnih podlog ni bilo opaznih razpok po 100 upogibih, ko smo ustavili preskus, potem ko smo ugotovili, da so merjenci, ki ne razpokajo po 100 upogibih, praviloma nespremenjeni tudi pri nadaljevanju meritve do 500 upogibov. Podloge na osnovi polimernega veziva so počile na vseh merjencih iz mehkih vlaken in na merjencih bombažnega platna B 7 v obeh smereh tkanja, pri bombažu B 8 pa le po votkih. Podloga na merjencih vzorca B 7 je že pred meritvijo imela zelo drobne kratke razpoke v različnih smereh.

Toplota, ki se razvija pri trenju zaradi intenzivnega upogibanja osnove, je večala krhkost klejenih podlog, podloge na osnovi sintetičnega polimernega veziva pa mehčala, tako da se je plastičnost slednjih, ki so jo pridobile z zmanjšanjem začetne krhkosti filma v prvi fazi staranja, še zvečala.

Nekaj orientacijskih preskusov smo izvedli z opazovanjem pokanja podlog v obeh smereh tkanja pri nategu merjencev širine 5 cm, vpetih na 20 cm dolžine, do pretrga. Ugotovili smo, da s to metodo dobimo podatke, zanimive za ocenjevanje možnih interakcij obravnavanega sistema med staranjem in podatke o vplivu tkanine na obliko razpok.

5.3. Adhezivnost premazov

Adhezija je v sistemu tkani temeljnik-pigmentirani premaz kaj relativen pojem in je vselej odvisna od vrste temeljnika, priprave površine, vrste podloge in okoliških razmer.

Začetne spremembe adhezije podloge zaradi interakcij s tkanim temeljnikom smo ocenjevali primerjalno po petih sekundah mencanja slikarske osnove s hitrostjo 240 gibov na minuto na dolžini dveh centimetrov.

Pri sintetičnih osnovah je raztegljivost podloge prekrila morebitne učinke interakcij, posebno pri mencanju, pri katerem se preskušanec precej segreva.

Klejne podloge pri mencanju večinoma razpokajo na polja, nekatere zelo drobno (B 1, B 2). Povsem nepravilno razpokajo podloge na preskušancih vzorcev B 19, B 22 in J 1. Nepravilne razpoke so tipične predvsem za podloge na redkih platnih, na katerih so premazi med nitmi nujno dosti debelejši kot na nitih. Merjenci vzorcev B 7, B 11 in B 12 pokajo po teksturi.

Način pokanja podloge je odvisen od geometrije tkanine, ki je v veliki meri pogojena z vezavo, vendar vezava sama po sebi ni odločilna pri obliko-

vanju razpok. Videti je, da je vrsta razpok odvisna od mikro režima napetosti in vpojnosti, ki ga določajo številni dejavniki.

Z večine preskušancev odletava klejna podloga v drobcih. Pri platnih vzorcev B 17, B 19 in B 22 ostaja podloga na lasu, s preskušancev vzorcev B 7, B 11, R 5, R 7, R 8, R 9 se praši, z ostalih tkanin iz regenerirane celuloze pa odpada v ploščicah. Prašenje je tipično za podloge na tkaninah iz regenerirane celuloze, ki odletavajo, ne da bi prej opazno razpokale. Gladko se odlušči podloga le z bombažnega platna B 12, ki ima vodoodbojno apreturo, in z nekaterih tkanin iz regenerirane celuloze (R 6, R 7, R 8).

Klejna podloga se zelo močno oprime tkanih temeljnikov vzorcev B 5, B 7, B 8, B 9, B 11, J 1, K 2, R 9, nekoliko šibkeje temeljnikov vzorca B 1, B 2, B 3, B 15, B 16, B 17, B 18, L 2, R 1, šibko pa temeljnikov vzorca B 4, B 19, K 1, L 1, R 2, R 5 in R 5a. Najmanjšo adhezivnost med temeljnikom in podlogo zasledimo pri svetlih rejonih. Merjenci vzorca R 1, ki ima izrazit las, vežejo podlogo kot del bombažnih platen, rejon R 9 s krep vezavo pa je po adhezivnosti primerljiv s kvalitetnimi lanenimi platni. V tem primeru prispeva k dobri povezavi med temeljnikom in podlogo poleg grobe površine tkanine verjetno tudi vezava, ki bolj dopušča izenačevanje napetosti znotraj tkanja kot ostale vezave.

Zatržna trdnost slikarskih osnov

Vpogled v posledice raziskovanih interakcij za trdnost tkanega temeljnika iz naravnih vlaken smo dobili z meritvami zatržne trdnosti po osnovah in votkih podloženih in nepodloženih merjencev.

Merjence smo izbrali tako, da sta zastopani obe vrsti uporabljenih podlog na temeljnikih različnih vezav, debelin in vpojnosti ter različne uporabnosti z ozirom na rezultate že opravljenih raziskav. Za primerjavo smo izmerili zatržno trdnost ustrezne kolekcije nepodloženih temeljnikov. Meritve so bile opravljene na elektronskem dinamometru Franck po DIN 53356.

Rezultati kažejo, da se zatržna trdnost slikarske osnove, ki je zelo pomembna za mehansko obstojnost slikarskega dela, lahko bistveno loči od zatržne trdnosti nepodloženega tkanega temeljnika. Najmanjšo zatržno trdnost imajo temeljniki iz regenerirane celuloze. Pri obravnavanih merjencih se giblje od 11 do 54 N. Zatržna trdnost bombažnih tkanin niha v zelo velikem razponu od 19 N pri merjencih vzorca B 18 do 452 N pri merjencih vzorca B 7. Povprečno so največje zatržne trdnosti platen iz mehkih vlaken z intervalom od 106 do 312 N.

Zelo, tudi pod 10 % zatržne trdnosti nepodloženega platna, se zmanjša zatržna trdnost pri slikarskih osnovah na temeljnikih iz regenerirane celuloze. Vse te tkanine so tanke, praviloma tkane iz filamentov. Osnovni premaz podloge jih povsem prepoji, tako da imamo opraviti z laminatom, na katerega so potem naloženi pigmentirani premazi. Največji padec zatržne trdnosti imajo rejoni, prevlečeni s sintetično podlogo. Padec je za faktor 2 do 3 večji kot pri podlaganju s klasično klejno podlogo. Pri bombažnih temeljnikih in temeljnikih iz mehkih vlaken opazimo dostikrat ravno nasproten pojav, vendar so padci zatržne trdnosti na splošno dosti manjši. V najslabšem primeru dosežejo 60 % začetne trdnosti. Tudi razlika med učinkovanjem obeh vrst uporabljene

nih podlog je dosti manjša, faktor je približno 0,5. Pri merjenjih vzorcev B 11 in B 18 povzročita obe podlogi enako zmanjšanje trdnosti, v nekaterih primerih pa se zadržna trdnost tkanine pri obeh vrstah podlog nekoliko zveča. Zvečanje zadržne trdnosti le redko presega 10 %.

Na splošno je relativno zmanjšanje zadržne trdnosti pri kvalitetnih slikarskih platnih raziskovane kolekcije manjše kot pri nekvalitetnih. Tanke tkanine dostikrat kažejo večjo izgubo zadržne trdnosti kot debele, toda merjenci vzorca B 19, beljenega platna iz česanega bombaža, krepko odstopajo od tega pravila. Pri rajonih se vedno težje trgajo osnove kot votki, pri ostalih temeljnikih pa so dostikrat votki trdnější od osnov.

Za spremembe zadržne trdnosti je gotovo zelo pomembna tvorba laminata, ki povečuje upogljivost osnove in zmanjšuje tveganje pokanja podlog. Niti, ki so deloma ali v celoti prepojene z vezivom, pod obremenitvijo pokajo posamič. S premazi se vedno večja tudi togost tkanega temeljnika, od narave veziva pa je v veliki meri odvisno, kolikšna bo raztegljivost slikarske osnove pri naraščajočih obremenitvah. Nadalje učinkujejo na zadržno trdnost kvaliteta, vpojnost in debelina tkanine, reološke lastnosti osnovnega premaza podloge, stopnja omočenja itn. Pojav je tako kompleksen, da bi bile za ugotavljanje deležev trdnosti in sistema njihovih korelacij potrebne raziskave z velikim številom izmerkov na posebej tkanih merjenjih, ki bi se ločili le po posameznih parametrih.

5.4. Vpliv dolžine vlaken

Zaradi različnosti rezultatov meritve zadržne trdnosti na merjenjih vzorcev bombažnih platen smo skušali preveriti vpliv dolžine vlaken na opazovane primarne interakcije. Vrednosti smo določali na poravnanih vlaknih razpredenih niti merjencev kot povprečje vrednosti petdesetih izmerkov s standardno deviacijo $\sigma = \pm 5\%$. Za preskus smo izbrali merjence, pri katerih smo opazovali najbolj pozitivne in najbolj negativne primarne interakcije v obravnavanem sistemu. Na splošno se je pokazalo, da imamo med merjenci platna enake uporabnosti iz surovin z zelo različno dolžino vlakna in kvalitetna ter komaj uporabna ali povsem neustrezna platna iz enake surovine z enako dolgimi vlakni.

POT SLOVENSKEGA RESTAVRATORJA

France Benko

THE PATH OF A SLOVENE
RESTORER

POVZETEK

Avtobiografski zapis restavradorja, ki je začel z delom v Ljubljani, nadaljeval na Nizozemskem in ki zdaj deluje v Avstraliji.

An autobiographical note of a restorer who began working in Ljubljana, continued in the Netherlands, and is now active in Australia.

Rodil sem se leta 1915 na Bledu, živim pa že 27 let v Avstraliji (Brighton, Melbourne, Victoria). Že od zgodnje mladosti sem se zanimal za slikarstvo in kot gimnazijec sem bil stalen gost pri mojstru Rihardu Jakopiču na Turjaškem trgu, pri katerem sem dobival za svojo rabo napol prazne tube oljnatih barv. Po koncu gimnazije sem študiral slikarstvo pri Antonu Koželju, Mirku Šubicu in Petru Žmitku, grafiko pa pri Elku Justinu. S cerkvenim slikarstvom in restavradorstvom sem se seznanil pri prof. H. Wernbacherju.

Po nekaj letih službe na ministrstvu za gradnje in na ministrstvu za gozdarstvo sem dobil svoj atelje pri prof. Jožetu Plečniku, v Karunovi ulici v Ljubljani. V času delovanja tega ateljeja sem delal kot restavrador v večjem številu cerkva, delal sem pa tudi na baročnih in renesančnih oltarjih ter na pozlačeni ali polikromatičnih kipih. Restavriral sem stropne freske v viteški dvorani zdravilišča Dolenjske Toplice. Pozneje sem postal glavni restavrador v Etnografskem muzeju v Ljubljani, opravljal pa sem tudi nekatere naloge v restavradorski delavnici tedanjega Zavoda za varstvo kulturnih spomenikov LRS, v delavnici, ki jo je vodil prof. Mirko Šubic. V tistem času sem obiskoval dopolnilno šolo za restavriranje kipov, ki jo je vodila Anna Wiedner iz Gradca. V letih 1952 in 1953 sem restavriral trideset lesenih in kamnitih kipov za razstavo umetnosti 15. stoletja, ki jo je pripravil dr. Emilijan Cevc za Mestni muzej v Ljubljani. V letu 1953 sva z Jožetom Lapuhom, rezbarskim mojstrom, opravila vsa restavradorska in pozlatarska dela na koru ljubljanske stolnice. Iste leta sem restavriral oltarno sliko, Jelovškovega sv. Petra v šempetrski cerkvi v Ljubljani.

S pomočjo univ. profesorja dr. Henka Dubbinga, slavista, sem šel v holandski Rijksmuseum na specialni študij restavriranja. Najprej sem leta 1955 dobil dovoljenje za dvomesečno študijsko izpopolnjevanje. V Rijksmuseumu sem se seznanil med drugim tudi s tedaj najbolj sodobnimi metodami analiziranja starih slik, z ultravijolično, infrardečo in rentgensko fotografijo. Spoznal sem slikarske tehnike posameznih starih mojstrov. Specializacijo sem podaljšal in

jo v enajstih mesecih končal. Delal sem pod vodstvom pro. H. H. Mertensa na slikah Učenca v Emavsu Joanesa Cordua (1671—1702), Portret plemiča Jana van Scorela (1495—1562) in Sv. Frančišek z angelom Gerbrandta van den Eeckhauta (1621—1674).

V Rijksmuseumu sem se pozneje izpopolnjeval še tri mesece v restavriranju keramike in stekla iz egipčanskih, grških in rimskih arheoloških najdišč. To delo sta vodila prof. Nicolas Huppés in Peter Borst. Dva meseca pa sem pri prof. W. P. van Oortu spoznaval restavriranje jedkanic, akvatint, akvarelov, rokopisov in pergamenta.

Ko sem končal študij v Rijksmuseumu, sem dobil zaposlitev pri Fa-A. Nijstad, Amalia Straat 15, v Haagu. Tam sem delal dve leti in pol. V tistem času sem restavriral slike starih mojstrov tudi za holandski dvor in za grad Warmelo Diepenheim.

Restavriral sem tudi vrsto portretov iz opreme mednarodnega sodišča v Haagu ter delo Willema voan Bemmla in Salvadorja Rose za dr. J. A. Woltringa s tega sodišča.

Ko sem se preselil v Avstralijo, sem že po enem letu postal restavrator pri Australian Gallery. Za razna dela pa so me večkrat pritegnile tudi Banython Gallery, Sth. Yara Gallery in Powell Art Gallery. Delal sem na delih pomembnih starih mojstrov, tudi Rembrandtovih, Dürerjevih ali Tintoretovih. Delal sem za jugoslovanski konzulat, za venezuelsko ambasado, za vlado Fidžija pa tudi za New York Gallery. Postal sem sodni izvedenec pri Vrhovnem sodišču Victorije in sem dostikrat dajal izvedenska mnenja v zvezi s potvorbami ali poškodbami slik in umetnin.

V letu 1958 sem tudi naredil za srbsko pravoslavno cerkev v Melbournu mozaik, leta 1966 pa mozaik sv. Cirila in Metoda za slovensko cerkev prav tam. To delo je iz floretinskega barvnega stekla, visoko je 12 m in 5 m široko, vanj pa je vdelenih 70.000 rezanih ploščic.

Več kot deset let sem sodeloval tudi pri Slovenskem društvu v Melbournu. Zdaj sem upokojen in želim še napisati knjigo o restavriranju umetnin, v kateri bi strnil svoje strokovne izkušnje.

OPOMBA

Knjigo o restavriranju bo v letu 1985 izdala založba Huchkinson v Londonu.

IZ PRIPRAV ZA KONSERVATORSKO TERMINOLOGIJO

Rado Smerdu

FROM THE PREPARATIONS FOR THE
CONSERVATION TERMINOLOGY

POVZETEK

Delni rezultat obsežne in nedokončane naloge. Iz vrste strokovnih osnov, ki so jih razni strokovni delavci pripravili za proces družbenega in še posebej prostorskega planiranja so izbrana gesla in besedne zveze, ki na poseben način podajajo interes varstva naravne in kulturne dediščine. Izdelek je tudi v sedanjosti, nepopolni obliki osnova za nadaljnje delo pa opozorilo, katere vsebinske dimenzije mora že zdaj vsebovati strokovna osnova za varstvo naravne in kulturne dediščine v procesu družbenega planiranja.

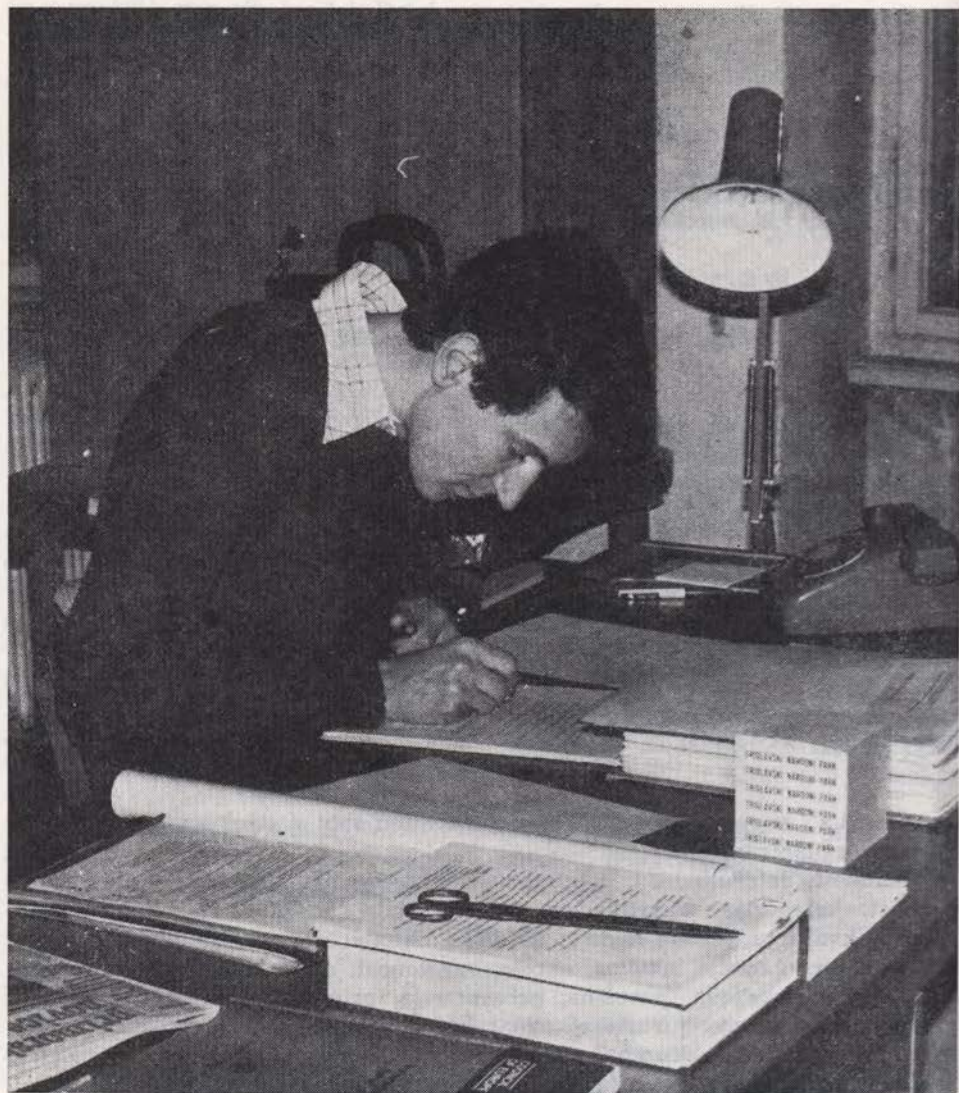
A partial result of an extensive and unfinished task. From a series of professional grounds prepared by various professional workers for the process of social and particularly urban planning, entries and word connections have been chosen which convey the interest of the conservation of the natural and cultural patrimony. Even in its present-time imperfect form, the product is a basis for further work as well as a warning as to which contents dimensions a professional base for the preservation of natural and cultural patrimony should preserve in the process of social planning.

Gesla, v posebni in pomensko pomembni rabi v strokovnih osnovah za prostorsko planiranje:

ambient, determinanta, dokument, dokumentacija, evidenca, funkcija, izjemnost, kategorija, klasifikacija, komunikacija, konservacija, kontinuiteta, krajina, kvaliteta, mesto, nadzor, najdišče, nahajališče, naselje, objekt, obogatitev, oblika, območje, okolica, okolje, ogroženost, ohranjenost, poškodba, pomen, poseg, povezava, površina, prezentacija, priporočilo, projekt, program, prenova, prostor, razvoj, raziskovanje, rekreacija, rezervat, redkost, raba, režim, spomenik, skladnost, skupina, snov, spremljanje, stavba, tip, topografija, trg, ureditev, vzdrževanje, veduta, vrednost, vrednota, vrednotenje (valorizacija), vrsta, vas, varstvo, vezivo, vir, vpliv, zavarovanje, značilnost, značaj.

Besedne zveze v posebni in pomensko pomembni rabi v strokovnih osnovah za prostorsko planiranje:

ambientalna vrednost, biogenetska skladnost, čustvena vloga ali vrednost, determinanta prostora, dovoljeni poseg, dopolnilna zazidava, drugorodni poseg, gospodarska vrednost ali pomen ali vloga, izpovedna vrednost, izrazna vrednost, izročena podoba, krajinska podoba ali vrednost, kvarni vplivi, konsolidacija snovi, konservatorski program ali red, kulturna funkcija ali vloga, nadomestna gradnja, oblikovna vrednost, obogatitev okolja, poškodbe snovi, praktična vrednost, primarni prostor, pričevalna vrednost, priporočljiv poseg,

Sl. 68. Rado Smerdu pri delu v Zavodu
Fig. 68 Rado Smerdu at work in the institute

prostorska vrednost, praktična funkcija, pomen za znanost, kulturno ipd., potencialno najdišče in nahajališče, prospekcija površine, prvotna podoba, raziskovanje oblike, snovi, vsebine, regionalna tipika, sekundarni prostor, shema poselitve, sodobna raba, (spominski park), širše območje, tipična skupina, vizualni prostor, vzgojni pomen ali vrednost ali vloga.

Pripis uredništva: Ko se je avgusta 1984 v Predoslju pri Kamniški Bistrici smrtno ponesrečil Rado Smerdu, ugledni strokovnjak in vodja enote za varstvo

naravne dediščine v Zavodu SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, smo zgubili dobrega sodelavca in prijatelja. Na straneh našega glasila želimo ohraniti spominu tisto razsežnost njegovega dela, ki je enako koristila pri varstvu naravne in pri varstvu kulturne dediščine. Delne rezultate njegovih prizadevanj ponekod že s pridom uporabljamo, zato je prav, da jih posredujemo splošni rabi. Kot odličen sistematik je Rado Smerdu namreč čutil, kako pomembna je izdelana terminologija. Zato je zavestno zbiral različne izraze in besedne zveze iz strokovne literature in — zlasti — iz raznih strokovnih elaboratov za prigradno rabo. Ko je nato sledil logiki zaporedja posameznih opravil v strokovnem delu, je ustreznost posameznih izrazov tehtal, primerjal in ocenjeval. Iz obsežnega gradiva smo izbrali tisti del, ki naj bi z besedami in gesli na poseben način in pomensko tehtno tudi v prihodnosti tvoril jedro besednega dela strokovnih osnov za dokumente v prostorskem planiranju. Gesla namreč niso le pregled rabljenih besed in zvez, zelo so koristna tudi kot vzpodbuda za obogatitev vsebine naših izdelkov. V strokovnih osnovah za planski akt moramo namreč imeti tudi podatek o dediščini, ki je izviren *dokument* za razlago določenih kulturnih, zgodovinskih ali krajinskih posebnosti, razbrati moramo podatke o predvidenih, dopustnih, zelenih *posegih*, o načrtovanem *raziskovanju*, srečati pa moramo tudi razlago sedanje, zelene ali dopustne *funkcije spomenika* ali *območja* itd. Ko gledamo kratki geslovnik v taki luči, se zavemo cene dela, ki ga je v varstveno stroko prispeval naš avtor.

PRELIMINARNA POROČILA O KONSERVATORSKIH RAZISKAVAH IN DELIH PRELIMINARY RESEARCH AND WORK REPORTS

Arheološka dediščina in raziskave

Avtorji:

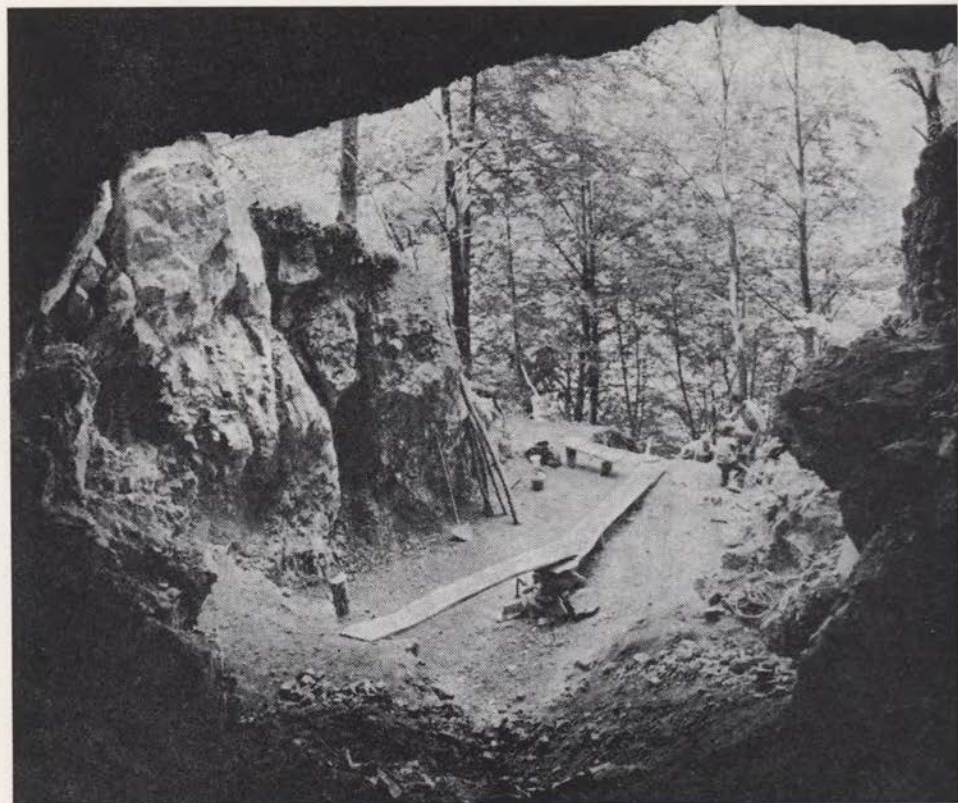
- A. P. — mag. Andrej Pleterski, IZA ZRC SAZU, Lj.
 A. M. — Andrej Mihevc, Logatec
 A. V. — Andrej Valič, Gor. m., Kranj
 Al. V. — Alenka Vogrin, ZSV Celje
 B. K. — Borut Križ, ZVNKD Novo mesto
 B. V. — Boris Vičič, LRZVNKD, Lj.
 B. Ž. T. — Beatrice Zbona-Trkman, GM Nova Gorica
 D. B. — Danilo Breščak, ZVNKD Novo mesto
 D. J. — Draško Josipovič, Kranj
 D. P. — Darja Pirkmajer, PM Celje
 D. S. — Drago Svoljšak, GM Nova Gorica
 D. V. — Davorin Vuga, ZSRS VNKD, Lj.
 E. B. T. — Elica Boltin — Tome, PMSM, Piran
 I. Š. — Irena Šavel, KC Miško Kranjec, DE PM Murska Sobota
 I. T. — Ivan Tušek, ZSV Maribor
 Iv. T. — Ivan Turk, IZA ZRC SAZU, Lj.
 Ja. D. — Janez Dirjec, Ljubljana
 J. M. — Janez Meterc, Tehn. m. Železarne Jesenice
 J. O. — Jožef Oman, LRZVNKD, Lj.
 J. Š. — dr. Jaro Šašel, IZA ZRC SAZU, Lj.
 M. F. — Marko Frelih, Logatec
 Mi. S. — Milan Sagadin, ZSV Kranj
 M. S. G. — Mira Strmčnik — Gulič, ZSV Maribor
 M. Ž. — Matej Župančič, PM Koper
 N. O. — Nada Osmuk, ZSV Nova Gorica
 Ra. B. — Rastko Božič, Novo mesto
 R. C. — Radovan Cunja, Koper
 S. C. — mag. Slavko Ciglencečki, IZA ZRC SAZU, Lj.
 S. P. — Stanko Pahič, PM Maribor
 T. K. — Tone Knez, DM Novo mesto
 Ti. K. — dr. Timotej Knific, Arheol. odd. FF, Lj.
 T. Sch. — Tine Schein, Cerknica
 V. P. — Vitko Pahič, Maribor
 Z. H. — mag. Zorko Harej, ZSV Nova Gorica
 Z. Š. — Zorka Šubic, LM Škofja Loka

PALEOLITIK IN MEZOLITIK

REKA, I, 3, Idrija. — Minilo je peto leto paleolitskih izkopavanj v jami **Divje babe I**. Ekipa 5—11 članov pod vodstvom M. Brodarja se je mudila na terenu od 2. 7. do 26. 7. 1984. Izkopavanja je prvič sofinancirala ORS Idrija.

Delo je bilo osredotočeno na tri naloge: 1) sondo na koncu jame, 2) čelni izkop v vhodnem delu in 3) poglobitev na pobočju pred jamo.

Sondo velikosti 2 × 2 m smo naredili ob levi steni med 28. in 30. metrom podolžne osi in med 9. in 11. metrom prečne osi. Globoka je bila 2 m. Zaradi močnega posipavanja smo morali opustiti nadaljnje poglobljanje. Pri vrhu in dnu sonde smo našli ogromne količine medvedjih ostankov, ki so bili pri vrhu močno fragmentirani, pri dnu pa večinoma celo v anatomskih legah! Kultur-

Sl. 1. Reka, Divje babe I — pogled iz jame na celotno raziskano površino
 Fig. 1 Reka, Divje babe I — view from the cave of the entire researched surface

nih najdb ni bilo. Vendar jih v bodoče ne izključujemo, ker je dno sonde verjetno istočevno s plastjo 4 (= kulturni horizont A) v vhodnem delu, vrhnja plast iz sonde pa pri vhodu sploh ni zastopana.

Čelni izkop je segal od $x = +6,00$ do $x = +10,00$ in od stene do stene. Dosegli smo relativno globino $z = -4,00$ in raziskali ca. 40 m^3 sedimentov do vključno plasti 8. Ker smo zajeli kulturno revne horizonte A-D in ker najdbe hitro pojenjujejo od vhoda proti notranjosti, je bila letošnja bera majhna — samo 24 sileksov in eno lepo ohranjeno kurišče pri dnu plasti 8. Zato smo lahko večjo pozornost posvetili ostankom jamskega medveda, ki smo jih pobrali še bolj sistematično kot preteklo leto. Zamenjali smo tudi tehniko dela in prešli od kopanja profilov (vertikalnih pre-

sekov skozi vse plasti od metra do metra) na kopanje velikih tlorisnih površin po kvadrantih (1 m^2) in dokumentiranje planumov. Tako smo lahko bolje zasledovali situacijo v tlorisih, pri čemer so nam bile v pomoč bogate stratigrafske izkušnje preteklih let. Tlorisi so nam namreč vsa leta, zaradi kopanja metrskih profilov, s poudarkom na stratigrafiji, uhajali iz evidence. Rezultati, ki smo jih dobili ob spremenjeni terenski tehniki, so obetavni, saj nam omogočajo horizontalno in vertikalno analizo vseh plasti in njihove vsebine, kar je bilo prej mogoče samo v omejenem obsegu. Zaradi izkopa velike tlorisne površine smo v celoti ohranili samo en profil — $x = +10,00$ ostale ($x = +7,00$ do $x = +9,00$) pa smo dokumentirali po kosih med posameznimi fazami izkopa. Po drugi strani smo lahko sledili zelo

natančno spremembam v plasteh po kvadrantih in nizih kvadrantov med posameznimi profili. V profilu $x = 10,00$, ki smo ga izkopali do vključno plasti 8, je zelo lepo vidno gubanje plasti 4 z izrazitim (krioturbatnim?) »rilcem«. K njegovemu nastanku je prispeval svoje tudi pritisk velikih podornih blokov na obeh straneh rilca. V plasti 4 smo tudi letos našli veliko pokončno zasajenih dolgih kosti jamskega medveda in podolgovatih kamnov, kar je nedvomno posledica gubanja. Pri izkopu zgornjih planumov smo lahko v tlorisu zasledovali zadnji (četrti od spodaj navzgor) veliki podor, ki je v profilih slabo izražen. Podor nalega na plast 4 in sega vse do sedanjega površja. Sodi v vrsto pojavov (kurišča, kulturne najdbe, sprimki, gubanja), katerim je skupno postopno horizontalno premeščanje iz predjamskega v jamski prostor in to tako, da so najsfarejši pojavi vedno najdlje na pobočju pred sedanjim vhomom in najmlajši vedno najdlje v notranjosti jame, vsi ostali pa glede na stratigrafsko lego nekje vmes. To je nedvomno v zvezi z genezo jame.

Poglobitev na pobočju pred jamo je zajela 10 m^2 od globine $z = -6,00$ do $z = -8,30$. Raziskanih je bilo ca. 15 m^3 sedimentov. V profilu so se poleg že znane plasti 17 pokazale še tri starejše plasti (18, 19, 20), od katerih je plast 18 nova podožna in limonitna plast. Tako poznamo doslej tri izrazite limonitne plasti (8, 16 in 18) ter vsaj štiri večje podore (v plasteh 2—3, 8, 16 in 18), ki se pomikajo v zaporedju od najstarejšega do najmlajšega iz predjamskega prostora vedno globlje v notranjost jame. Plasti se v globino nadaljujejo. V novo odkritih plasteh so vse pogostejši tudi ostanki jamskega medveda. Posebeno številni so pri dnu poglobitve. Najpomembnejša pa je najdba majhnega kurišča pri vrhu plasti 18 in nekoliko vstran tik nad njim, v temnem spodnjem delu plasti 17, retuširanega odbitka. Oboje je nesporen dokaz za nov, doslej najstarejši kulturni horizont, ki ga od E horizonta loči $1,5\text{ m}$ debel, kulturno in fosilno skoraj sterilen sloj. Za nov kulturni horizont primerjaj tudi VS 26, 1984, 192—193!

Z letošnjo akcijo je raziskana tlorisna površina dosegla 110 m^2 (Sl. 1), volumen preiskanih sedimentov pa se bliža 400 m^3 . Najgloblja točka izkopa je blizu

8 m pod sedanjim površjem. Ugotovljenih je 20 plasti, dokumentiranih na 12 prečnih in 2 podolžnih profilih velikih dimenzij. Na razponu 5 m je odkritih 6 kulturnih horizontov (A—F) z 8 izrazitimi in 3 neizrazitimi kurišči ter s ca. 350 najdbami kamenega orodja in odbitkov. Najdbe ostankov jamskega medveda gredo v sto tisoče, medtem ko so najdbe ostale favne izredno redke in standardne (rjavi medved, volk, kuna, svizec, jelen, srna, gams). Nabranih je bilo veliko število vzorcev za sedimentološke, palinološke in radiokarbonske analize, da naštejemo samo najvažnejše. Vse so v teku in so odvisne od naših zunanjih sodelavcev. Samo v letošnji akciji smo nabrali 170 kg ostankov jamskega medveda, 50 kg vzorcev sedimentov, 15 vzorcev za pelodne analize, 4 vzorce oglja, 15 vzorcev za geotermične analize, 3 vzorce za analizo drobnih sesalcev in 3 vzorce za različne priložnostne analize. Analize pospešujemo vzporedno z izkopavanji, ki se bi morala, glede na letošnje odkritje, podaljšati v prihodnje petletno obdobje.

Vzporedno z izkopavanji v jami Divje babe I izvaja Inštitut za arheologijo ZRC SAZU večje sondiranje v 40 m višje ležeči jami oz. spodmolu **Divje babe II**, n. vi. 490 m (cfr. VS 24, 1982, 134, VS 25, 1983, 187; VS 26, 1984, 193). Leta 1980 smo ob desni jamski steni izkopali $3 \times 2\text{ m}$ veliko in $0,75\text{ m}$ gl. sondo. Ugotovili smo 3 plasti: 1) grušč, pomešan s humusom, 2) debel grušč s skalami, pomešan z nesprijetno sigo, in 3) podorni bloki, ki so onemogočili poglobljanje sonde. Vse plasti so bile v vseh pogledih sterilne. Leta 1982 smo zastavili novo sondo v obliki 2 m ši. useka na strmem pobočju pred jamo, tik pod podornimi bloki, ki molijo na površino ob levi jamski steni. Usek smo v letih 1983 in 1984 stopničasto poglobili, tako da smo dobili tristopenjski profil, v katerem je zg. stopnja vi. 2,5 m, sr. 3 m in sp. 1 m. Plasti padajo po pobočju iz jame navzven in od d. proti l. jamski steni (gledano v jamo). Od zgoraj navzdol si sledijo: plast 1 (db. 20 cm) — grušč, pomešan s humusom; plast 2 (db. 60 cm) — pretežno debel grušč z vložki skal in drobnega grušča, vse pomešano z drobtinčasto sigo, ki je plast belo obarvala; plast 2 (db. 100 cm) — grušč različnih debelin (od drobnega do skal) in z raz-

lično količino ilovnate primesi, zaradi katere je plast sivorjavo obarvana; na plast 3 nalegajo veliki podorni bloki ob levi steni; plast 4 (db. 100—150 cm) — pretežno droben grušč z veliko ilovnate primesi oker do rjave barve. Plast prekinja vložek sipkega grušča. V njej je tudi ogromen podoren blok. Ves profil je sestavljen skoraj izključno iz rahlo naloženega ostrorobega grušča in skal. Primesi je relativno malo, zato je profil zelo krušljiv. Nekaj rahlo zaobljenega grušča s posameznimi močnejše zaobljenimi kosi imamo samo v plasti 4, ki edina spominja na plasti v Divjih babah I. Ostale plasti niso primerljive s spodnjo jamo.

Kulturni in drugi ostanki so revni. Vzrok je verjetno pobočna lega sonde, daleč izven današnjega spodmola. Vendar smo v treh letih našli zanesljive dokaze o prisotnosti paleolitskega človeka tudi v tej jami. In situ v plasti 3 smo dobili drobec oglja in metatarsus IV rjavega medveda (*Ursus arctos*) ter še nekaj nedoločljivih kostnih drobcev, v plasti 4 pa neobdelan odbitek iz zelenega tufa in nedoločljiv odlomek cevashte kosti. V nakopanem smo našli neobdelan odbitek iz kvalitetnega črnega sileksa, I 2 inf. in I 3 sup. jamskega medveda (*Ursus spelaeus*) ter brezzoba mandibulo svizca (*Marmota* sp.).

Zelo verjetno so vse najdbe, ki niso bile »in situ« iz plasti 3, morda 4. V plasti 3 je bilo tudi precej polžjih hišic vrste *Campylaea planospina illyrica* in *Cochlodina commutata* (določil J. Bože, Biol. inšt. J. Hadžija ZRC SAZU) in nedoločljivih koščic malih sesalcev. Vzorec, ki smo ga vzeli za analizo mikromamalij, ni dal zelenih rezultatov, prav tako vzorci za pelodne analize. V delu so še sedimentološke analize.

Glede na vse navedeno je bil dosežen namen sondiranja, dokazati morebitno poselitev zgornje jame. Pred morebitnimi izkopavanji pa bi bilo potrebno odstraniti ogromne podorne bloke, pod katerimi se nahaja kulturna plast, ki verjetno ni edina. — Ja. D. in Iv. T.

ŠKOFLJICA, VIII, 35, Ljubljana Vič-Rudnik. — J. od Škofljice se na l. strani potoka Škofeljščica dviga manjši osamelac z ledinskim imenom **Breg**. Na osrednjem in s. delu barskega osamelca je danes smetišče, na sv. in sz. strani sta

dve njivi, medtem ko se na jv. strani nahaja manjši vrt (parc. št. 669/69 k. o. Lanišče). Na tem vrtu, ki ga ima v najemu Miha Jamnik, Cesta ob barju 86, je bilo najdenih do sedaj že precejšnje število kremenovih odbitkov, razbitin, jeder in več artefaktov, za katere je značilna predvsem izrazita mikrolitizacija. O prvih najdbah na Bregu poroča D. Josipovič, ki je na osnovi nabranega gradiva domneval tako eneolitsko kot še neko starejšo predeneolitsko fazo naselitve (VS 25, 1983, 187).

Ker z najdbami, ki so bile nabrane na površini, ne moremo reševati kulturne in kronološke opredelitve najdišča, se je Katedra za kvartarologijo geološkega oddelka VTO montanistike FNT odločila, da na Bregu izvede manjše sondiranje.

Delo, ki je potekalo jeseni 1983 in spomladi 1984, je izvajala štiričlanska ekipa pod vodstvom F. Osoleta.

Sondažni izkop je zavzel 8 m², izvedli pa smo ga v. od vrta. Z izkopom smo dobili 1 m vi. profil, ki ga pretežno sestavlja črna barjanska prst, ki proti dnu postaja vedno bolj svetla zaradi postopnega mešanja z močno preperelo matično kamenino (zgodnje triasni dolomit). V gl. 1 m prst popolnoma izgine ter ostane samo še peščena preperina s kosi dolomita različnih velikosti.

V krovni plasti do gl. 60 cm smo dobili veliko število sileksov, med katerimi so bili tudi artefakti, nekaj odlomkov keramike (eneolitske) in celo nekaj recentnih predmetov, kar dokazuje, da je plast do gl. 60 cm premešana. To je verjetno posledica umetnih posegov v ta prostor (kopanje peska v neposredni bližini) in erozije tal.

Na intaktno kulturno plast smo naleli v gl. okoli 70 cm. V tej plasti smo dobili več ostankov subfosilnih kasti, ki v večini pripadajo jelenu (*Cervus* sp.) in svinji (*Sus* sp.). Litični inventar kulturnega horizonta je po številu sicer skromen, toda kljub temu vsebuje tipološko določljive artefakte, kot so krožna in nohtasta praskala, kline z izjedo, trikotniki, trapezoidi in kline s prečno retušo. Odkritih je bilo tudi nekaj jeder in dva tolkača.

Posebej velja omeniti najdbo več primerkov fragmentiranih in v celoti ohranjenih koščenih konic. Gre za ozke konice lečastega in okroglega preseka, od katerih najdaljša doseže dl. 13 cm.

V kulturni plasti smo dobili tudi nekaj skrilastih plošč in kose peščenjaka, za katere obstaja možnost, da so bili na osamelec prinešeni. Njihov pomen je zaenkrat še vprašljiv, saj je ob tako majhnem obsegu raziskav nemogoče priti do kakršnegakoli zaključka.

Plast je vsebovala tudi večjo količino oglja, od katerega smo nabrali vzorce za antrakotomsko in radiokarbonsko analizo.

Kljub skromnemu obsegu raziskane površine na osamelcu Bregu pri Škofljici smo z rezultati zelo zadovoljni, saj od-

krito intaktno kulturno plast lahko predvsem na osnovi tipologije kamnitega inventarja prisodimo najverjetneje mezolitiku. Za to kulturno opredelitev smo se odločili tudi zaradi (zaenkrat še neuradne) datacije lesnega oglja, ki znaša $6,490 \pm 150$ B. P. (Z — 1421).

O dokončni kulturni in kronološki opredelitvi najdišča bomo lahko govorili šele takrat, ko bo najdišče v celoti sistematično raziskano, prav tako pa bo treba raziskati še vseh preostalih devet sorodnih najdišč, ki jih do sedaj poznamo na Ljubljanskem barju. — M. F.

NEOLITIK IN ENEOLITIK

BEZGEČEVA JAMA, XVI, 39, Žalec. — Pri rednem terenskem ogledu jame smo v sp. rovu našli več črepinj različnih keramičnih posod. Fragmenti keramike po obliki in ornamentiki kažejo značilnosti eneolitskega lončarstva. Najdišče bo treba raziskati. — Al. V.

GORNJI KLJUČAROVCI. — J. J. Švajncer v Mariboru hrani iz lisasto sivo zelenega ploščatega prodnika izdelano kopačo (d. 9,2, š. 7,3, deb. do 3,5 cm) z gladko izbrušenimi stranicami, obrabljanim rezilnim delom, obtolčenim čelom ter 2,4 cm široko luknjo za ročaj. Po njegovih navedbah so jo našli pred letom 1970 pri urejanju enega izmed kolofov od glavne ceste proti Runeču. Tam blizu na njivah »v grmeh« so pred tem že našli preluknjano kamnito sekuro (Varstvo spomenikov 7, 1960, 313), a tudi na zahodni strani glavne ceste proti Seniku imajo oziroma so imeli pri nekaterih domačijah različno kamnito orodje z domačih njiv.

Kopač podobnih oblik (tipi C 1-3) je bilo v Slovenskih goricah najdenih preko 20, vendar pa ne tod v dolini Lešnice, kjer je v bližini (pri Tomažu) znana samo ena. Raztresena lega takih najdb med Dravo in Muro, brez kakšnega ožjega osredotočenja, potrjuje, da gre tudi tu za enega izmed poljedelskih zaselkov, ki bi ga kazalo iskati po terasah nad dnom doline. — S. P.

KONJIŠKA VAS, XVI, 26, Slovenske Konjice. — Jeseni 1976 so učenci osnovne šole Slovenske Konjice našli kamnito sekuro okrog 50 metrov jugovzhodno od Lovske Koče nad Konjiško vasjo, k. o.

Konjiška vas, parc. št. 1394, 1395, 1399/2; lastnik Lovska družina Slovenske Konjice.

Kladivasta sekira je iz sivozelenega serpentina, dl. 11,2 cm, š. 5,9 cm, db. 4,2 cm; rezilo in stranski rob nad luknjo sta fragmentirana, površina je slabo zglajena. Luknja za nasaditev je izvrtna nekoliko poševno. Sekiro hrani osnovna šola Slovenske Konjice. — D. P.

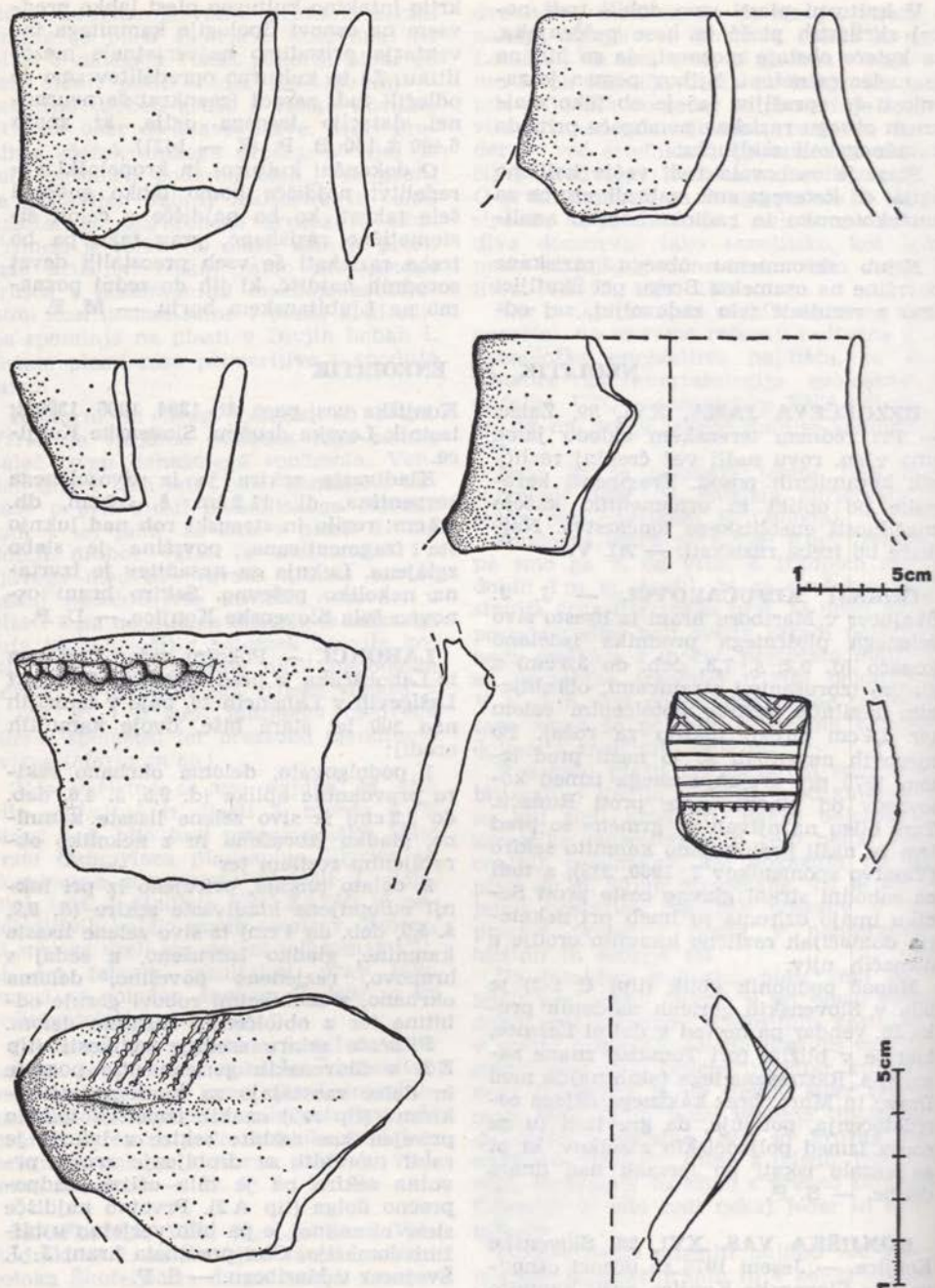
LAHONCI. — Pokojni zidar I. Ganzza iz Lahonščaka je pred časom pridobil pri Lašičevih v Lahoncih 26, baje v temeljih nad 200 let stare hiše, dvoje kamnitih orodij:

1. podolgovato, deloma okrhano sekuro pravokotne oblike (d. 9,5, š. 4,6, deb. do 2,2 cm) iz sivo zelene lisaste kamnine, gladko izbrušeno in z nekoliko obrabljenim rezilom ter

2. oglatu tolkalu, prirejeno iz pri luknji odomljene kladivaste sekire (d. 8,2, š. 5,5, deb. do 4 cm) iz sivo zelene lisaste kamnine, gladko izbrušeno, a sedaj s hrapovo, razjedeno površino, deloma okrhano, z zaobljenimi robovi gornje odbitine ter z obtolčenim rezilnim delom.

Ploščate sekire srednje velikosti (tip E2) v Slovenskih goricah niso pogoste in daleč zaostajajo za kladivastimi sekirami (tip A3) enakih izmer. V tolkalu prirejen kos razbite sekire z luknjo je rabil morebiti za drobljenje zrnja, prvotna sekira pa je bila očitno nadporečno dolga (tip A2). Prvotno najdišče sicer ni znano, je pa bilo verjetno v bližini domačije. Oba predmeta hrani J. J. Švajncer v Mariboru. — S. P.

LOZICE pri Podnanosu. — Polje (pri pokopališču). — Pod Lozicami se dolina

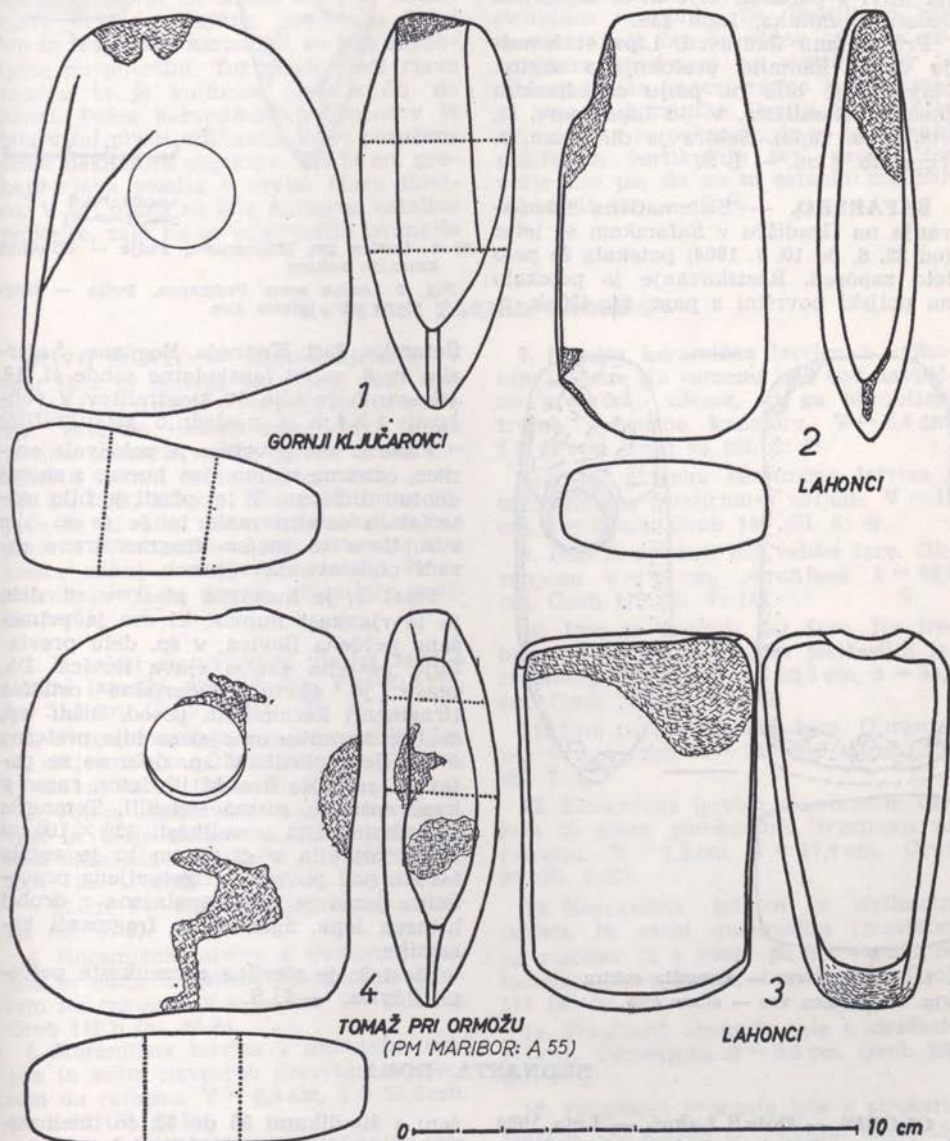
Sl. 2. Bezgečeva jama — najdbe iz spodnjega rova
 Fig. 2 Bezgec cave — finds from the lower trench

Močilnika nekoliko razširi; na d. bregu takoj pod vasjo na s. strani začenjajo njive. Na eni od njih je spomladi 1984 med prodrom na njivi na površini lastnik Mislej Anton iz Lozic št. 5 našel polovico kladivaste sekire iz peščenca svetlo sive

barve, s temno sivimi zrnci. Ohranjena dl. 8,7 cm, db. 4,2 cm, pr. odprtine 2,1 cm.

V bližnji okolici na površini ni bilo opaziti drugih sledov kulturne plasti.

Ožja lokacija najdišča: parc. št. 1059-1062 k. o. Lozice. — N. O.

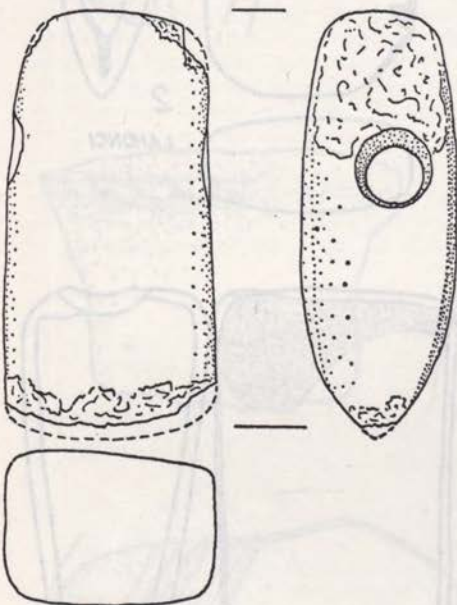
Sl. 3. Najdbe kamnitega orodja: 1 kopača iz Gornjih Ključarovec, 2 sekira iz Lahonec, kopača iz Tomaža pri Ormožu, 4 tolkalo iz Lahonec

Fig. 3 Finds of stone tools: 1 mattock from Gornji Ključarovci, 2 axe from Lahonci, 3 mattock from Tomaž near Ormož, 4 beetle from Lahonci

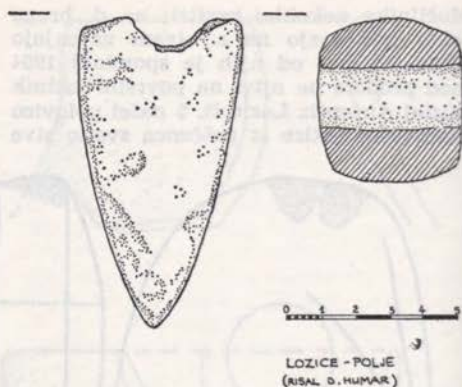
LIPA. — Pri topografski akciji 1984. leta smo izvedeli, da je veliko kamnito ralo, ki se nahaja v Pokrajinskem muzeju M. Sobota pod inv. št. 90 in z najdiščno oznako Lipovci, bilo najdeno v Lipi. Leta 1953 ga je našel Stefan Pal na njivi s parc. št. 1770 k. o. Lipa, last Jožefa Dominika, Lipa 124.

Pri Stefanu Zadravcu, Lipa 41 hranijo doma kamnito preluknjano sekiro. Najdena je bila na polju z ledinskim imenom **Gomilčica**, v. od Lipe (parc. št. 648, k. o. Lipa). Sekira je dl. 22 cm, š. 7 cm, db. 6 cm. — I. S.

SAFARSKO. — Sistematična izkopavanja na Gradišču v Šafarskem so letos (od 25. 6. do 10. 7. 1984) potekala že peto leto zapored. Raziskovanje je potekalo na poljski površini s parc. št. 410 k. o.

Sl. 4. Konjiška vas — kamnita sekira
Fig. 4 Konjiška vas — stone axe

Sl 5. Lozice pri Podnanosu, Polje — odlomek kamnite sekire
Fig. 5 Lozice near Podnanos, Polje — fragment of a stone axe

Safarsko, last Konrada Bogdana, Safarsko št. 8, v. od lanskoletne sonde št. 10. Izkopanih je bilo 10 kvadrantov v velikosti 4×4 m z naslednjo stratigrafijo:

Plast 1: vso površino je pokrivala oranica, oziroma temno rjav humus s skoraj enotno d. 20 cm. V tej plasti je bilo materialnih ostalin malo in še te so bile zdrobljene in močno fragmentirane zaradi obdelovanja njive.

Plast 2: je kulturna plast, v zg. delu je to rjavkast humus, ki mu je primešana peščena ilovica, v sp. delu prevladuje peščena svetlo rjava ilovica. Db. plasti je 40 cm. Materialne ostaline (fragменти keramičnih posod, hišni lep, drobno kamnito orodje) so bile pretežno v zg. delu plasti. V sp. delu so se pojavile temnejše lise, ki jih letos, razen v kvadrantu 38, nismo izsledili. Temnejša pravokotna lisa v velikosti 130×100 cm se je pojavila v gl. 20 cm in je segala 140 cm pod površino. Ugotovljena pravokotna jama je bila zapolnjena z drobcami hišnega lepa, žganine in fragmenti keramike.

Plast 3: je sterilna rumenkasta peščena ilovica. — I. S.

BRONASTA DOBA

OLORIS — Dolnji Lakoš. — Leta 1984 je bila v Dolnjem Lakošu opravljena četrta etapa sistematičnega terenskega dela. Raziskovalni prostor je zajel površino 400 m². Letošnji kvadranti, ozna-

čeni s številkami 95 do 98, so imeli velikost 10×10 m, so bili izkopani na drugem najvišjem vrhu v naselbini. Izkopavanje se je vršilo po mikrokvadrantih in po plasteh z enotno db. 15 cm.

Po vsakokratnem znižanju se je kvadrant postrgal, izrisal, fotografiral, opisal in izmerile so se višinske točke. Premično materialno gradivo se je pobiralo po mikrokvadrantih in se sproti statistično obdelalo. Vso površino v kvadrantih je pokrival do 20 cm db. sloj temno rjave oranice. Najdbe, predvsem hišni lep in fragmenti keramike, so bile zdrobljene po površini. Tej plasti sledi rjava zemlja, to je kulturna plast z db. do 30 cm. Poleg keramičnih fragmentov je bila v tej plasti arhitektura kot porušene stene nekdanjih objektov. Pri 50 cm prehaja rjava zemlja v svetlo rjavo ilovico. V tej plasti so bile kulturne ostaline redkejšje, zato pa so se pojavile temnejše

okrogle lise in lise nepravilnih oblik. V kv. 95 in 96 je bila na podlagi temnih okroglih vzporednih in v liniji potekajočih lis ugotovljena hiša v velikosti 10×8 m. Čez temnejše lise so bili na sterilni rumenkasti ilovici narejeni prečni profili in s tem ugotovljeni obseg, struktura in oblika lis. Profili so bili narejeni tudi čez še vidne ostanke arhitekture, predvsem na mestih, kjer je bila močnejša koncentracija kompaktnega lepa in keramike. Profili čez manjše okrogle lise so pokazali, da so to ostanki nekdanjih vertikalnih soh, profili čez večje lise pa, da so to ostanki manjših ali večjih jam. — I. Š.

KULTURA ŽARNIH GROBIŠČ

NOVO MESTO — Mestne njive. — V letu 1982 in deloma še v letu 1983 smo na Mestnih njivah v Novem mestu opravili zaščitno izkopavanje, pri čemer je bilo odkritih veliko število prazgodovinskih žarnih grobov (glej: Arh. vestnik 35, 1984, 119 ss.). Ker do citirane objave še ni bilo restavrirano keramično gradivo iz teh grobov, prinašamo na tem mestu nekaj doslej restavriranih keramičnih posod in drugih pridatkov (glej: Sl. 6—8).

1. V celoti restavrirana visoka žara s štirimi izrastki na trebuhu. V = 40,5 cm, š = 31,5 cm. Grob 113 b (Sl. 6: 7).

2. Fragmentarno ohranjena velika žara, ustje manjka. Ohranjena v = 33,6 cm, š = 30 cm. Grob 113 a (Sl. 6: 8).

3. Velika bikonično zaobljena žara, vrat in ustje manjkata. Na trebuhu je žara okrašena z gladkim trikotnim rebrom in štirimi izrastki. Ohranjena v = 27 cm, š = 37,5 cm. Sporadična najdba. (Sl. 6: 6).

4. Keramična latvica z uvihanim ustjem in enim navpično prevrtanim ušescem na ramenu. V = 9,4 cm, š = 23,2 cm. Grob 113 b (Sl. 6: 5).

5. Keramična latvica z uvihanim ustjem in enim navpično prevrtanim ušescem na ramenu. V = 9,8 cm, š = 22,6 cm. Grob 91 (Sl. 6: 3).

6. Keramična latvica z uvihanim ustjem, na ramenu in ustju okrašena z vrsto poševnih kanelur. V = 9 cm, š = 23 cm. Grob 145 (Sl. 6: 1).

7. Manjša keramična latvica z uvihanim ustjem. Na ramenu ima eno navpično prevrtno ušesce, ki ga obroblyajo trojne pokončne kanelure. V = 6,4 cm, š = 16 cm. Grob 98 (Sl. 6: 2).

8. Večja globoka keramična latvica z uvihanim in fasetiranim ustjem. V = 11 cm, š = 26 cm. Grob 143 (Sl. 6: 4).

9. Dno in spodnji del velike žare. Ohranjena v = 27 cm, ohranjena š = 42,9 cm. Grob 179 (Sl. 7: 11). S

10. Dno in spodnji del žare. Na trebuhu je okrašena z enim jezičastim izrastkom. Ohranjena v = 22,5 cm, š = 38,4 cm. Grob 181 (Sl. 7: 10).

11. Dno in spodnji del žare. Ohranjena v = 14,4 cm, š = 34,8 cm. Grob 156 (Sl. 7: 7).

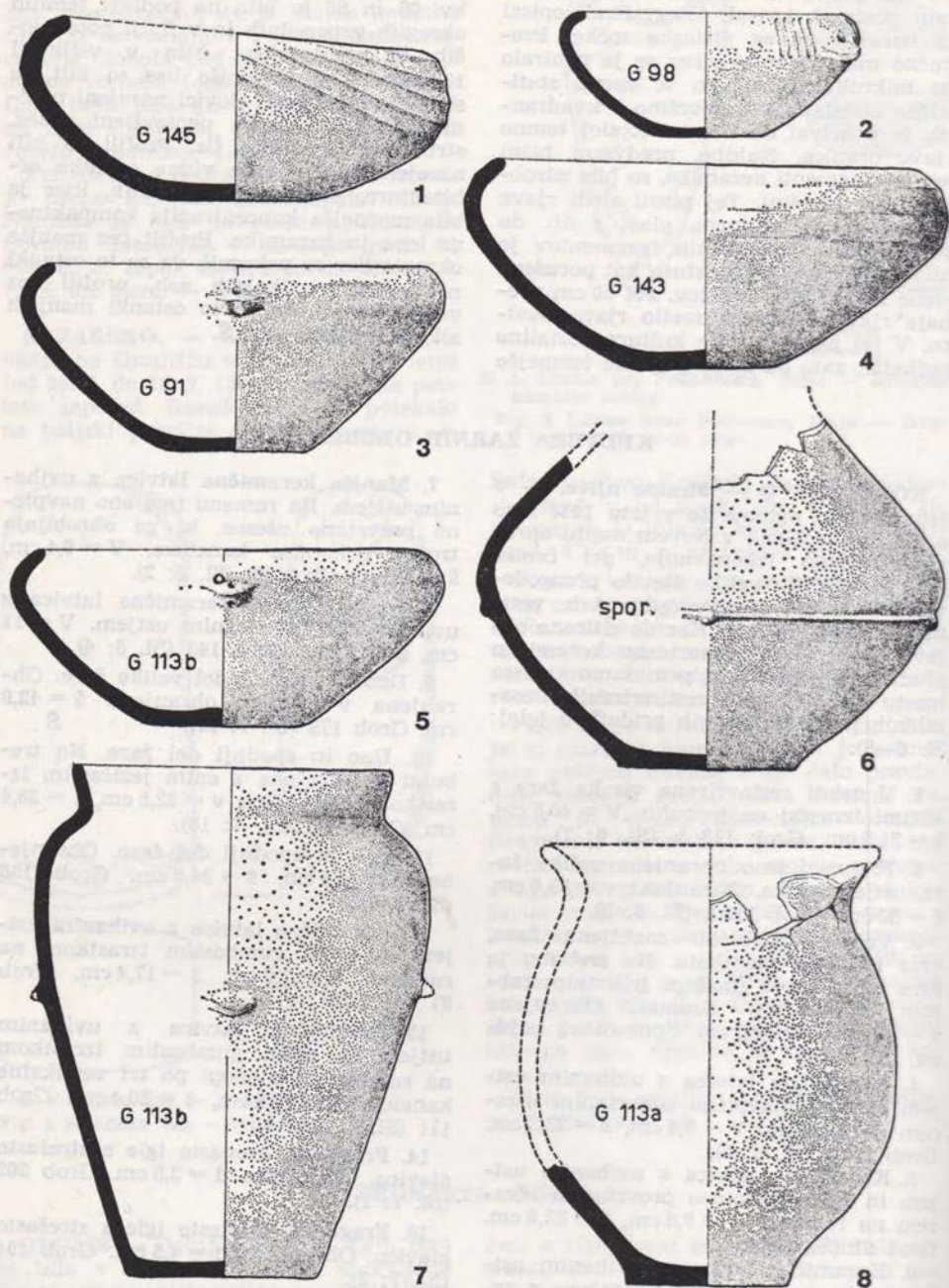
12. Keramična latvica z uvihanim ustjem in enim gumbastim izrastkom na ramenu. V = 7,2 cm, š = 17,4 cm. Grob 97 (Sl. 7: 12).

13. Keramična latvica z uvihanim ustjem in enim gumbastim izrastkom na ramenu in s snopi po tri vertikalne kanelure. V = 8,4 cm, š = 20,4 cm. Grob 111 (Sl. 7: 13).

14. Fragment bronaste igle s strešasto glavico. Ohranjena d = 2,8 cm. Grob 202 (Sl. 7: 1).

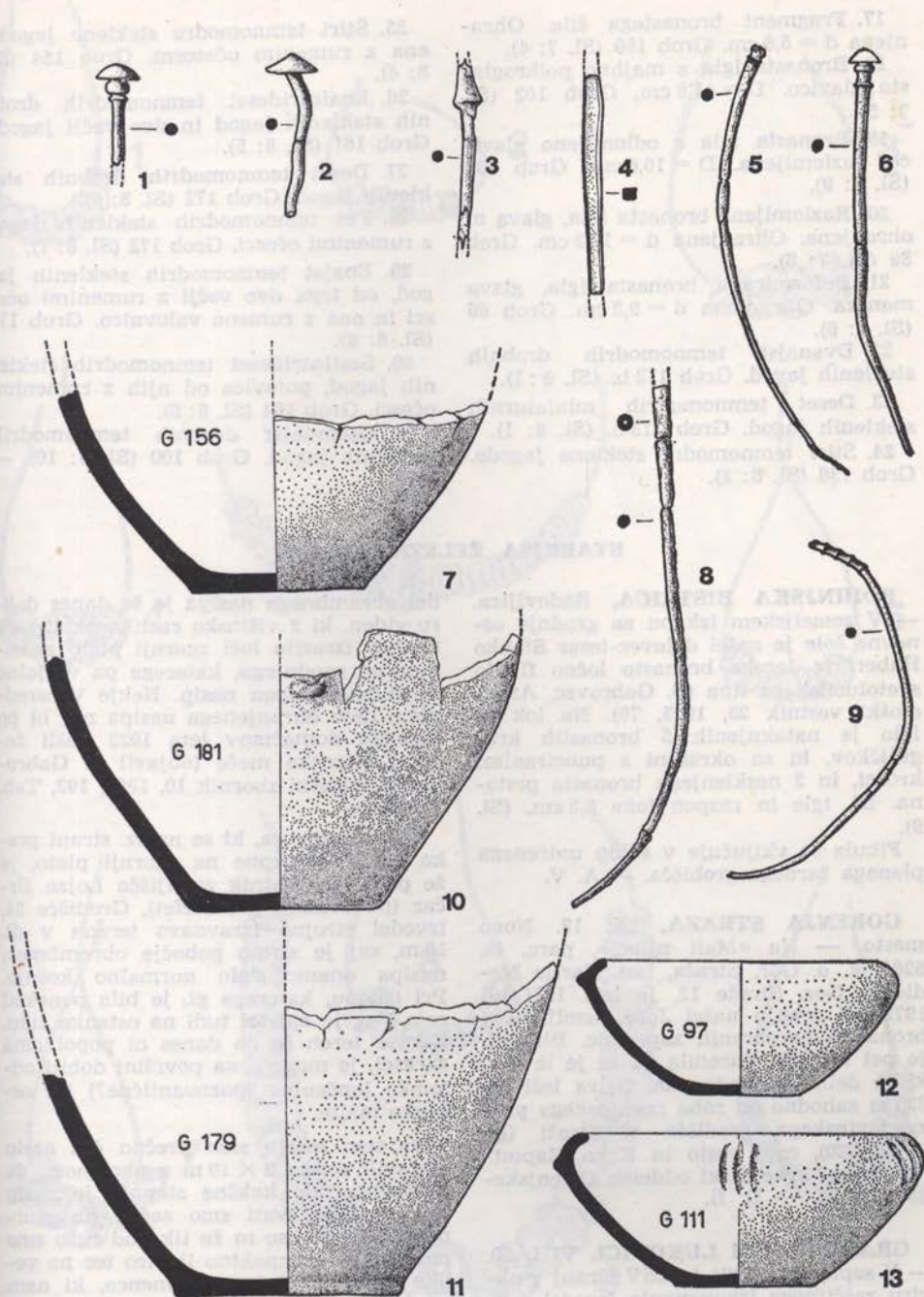
15. Fragment bronaste igle s strešasto glavico. Ohranjena d = 4,5 cm. Grob 154 (Sl. 7: 2).

16. Fragment bronaste igle. Ohranjena d = 5 cm. Grob 114 (Sl. 7: 3).

Sl. 6. Novo mesto, Mestne njive — grobne žare in latvice

Fig. 6 Novo mesto, Mestne njive — burial urns and milk-pans

Sl. 7. Novo mesto, Mestne njive — grobne žare in prídutki
 Fig. 7 Novo mesto, Mestne njive — burial urns and grave goods.

17. Fragment bronastega šila. Ohranjena d = 5,8 cm. Grob 150 (Sl. 7: 4).

18. Bronasta igla z majhno polkroglasto glavico. D = 11,8 cm. Grob 102 (Sl. 7: 5).

19. Bronasta igla z odlomljeno glavico, razlomljena. D = 10,6 cm. Grob 180 (Sl. 7: 9).

20. Razlomljena bronasta igla, glava ni ohranjena. Ohranjena d = 14,3 cm. Grob 89 (Sl. 7: 8).

21. Deformirana bronasta igla, glava manjka. Ohranjena d = 9,3 cm. Grob 69 (Sl. 7: 6).

22. Dvanajst temnomodrih drobnih steklenih jagod. Grob 113 b. (Sl. 8: 1).

23. Deset temnomodrih miniaturnih steklenih jagod. Grob 113 b. (Sl. 8: 1).

24. Štiri temnomodre steklene jagode. Grob 136 (Sl. 8: 3).

25. Štiri temnomodre steklene jagode, ena z rumenim očescem. Grob 154 (Sl. 8: 4).

26. Enaintrideset temnomodrih drobnih steklenih jagod in dve večji jagodi. Grob 161 (Sl. 8: 5).

27. Deset temnomodrih drobnih steklenih jagod. Grob 172 (Sl. 8: 6).

28. Pet temnomodrih steklenih jagod z rumenimi očesci. Grob 172 (Sl. 8: 7).

29. Enajst temnomodrih steklenih jagod, od tega dve večji z rumenimi očesci in ena z rumeno valovnico. Grob 178 (Sl. 8: 8).

30. Šestintrideset temnomodrih steklenih jagod, polovica od njih z rumenimi očesci. Grob 164 (Sl. 6: 9).

31. Osemnajst drobnih temnomodrih steklenih jagod. Grob 100 (Sl. 8: 10). — T. K.

STAREJŠA ŽELEZNA DOBA

BOHINJSKA BISTRICA, Radovljica. — V zemeljskem izkopu za gradnjo osnovne šole je našel delavec-tesar Stanko Haberl iz Jereke bronasto ločno fibulo svetolucijskega tipa (S. Gabrovec, Arheološki vestnik 25, 1975, 76). Na lok in iglo je nataknenih 5 bronastih kraguljkov, ki so okrašeni s punciranimi krožci, in 2 neskljena bronasta prstana. Dl. igle in razpon loka 5,5 cm. (Sl. 9).

Fibula se vključuje v sklop uničenega planega žarnega grobišča. — A. V.

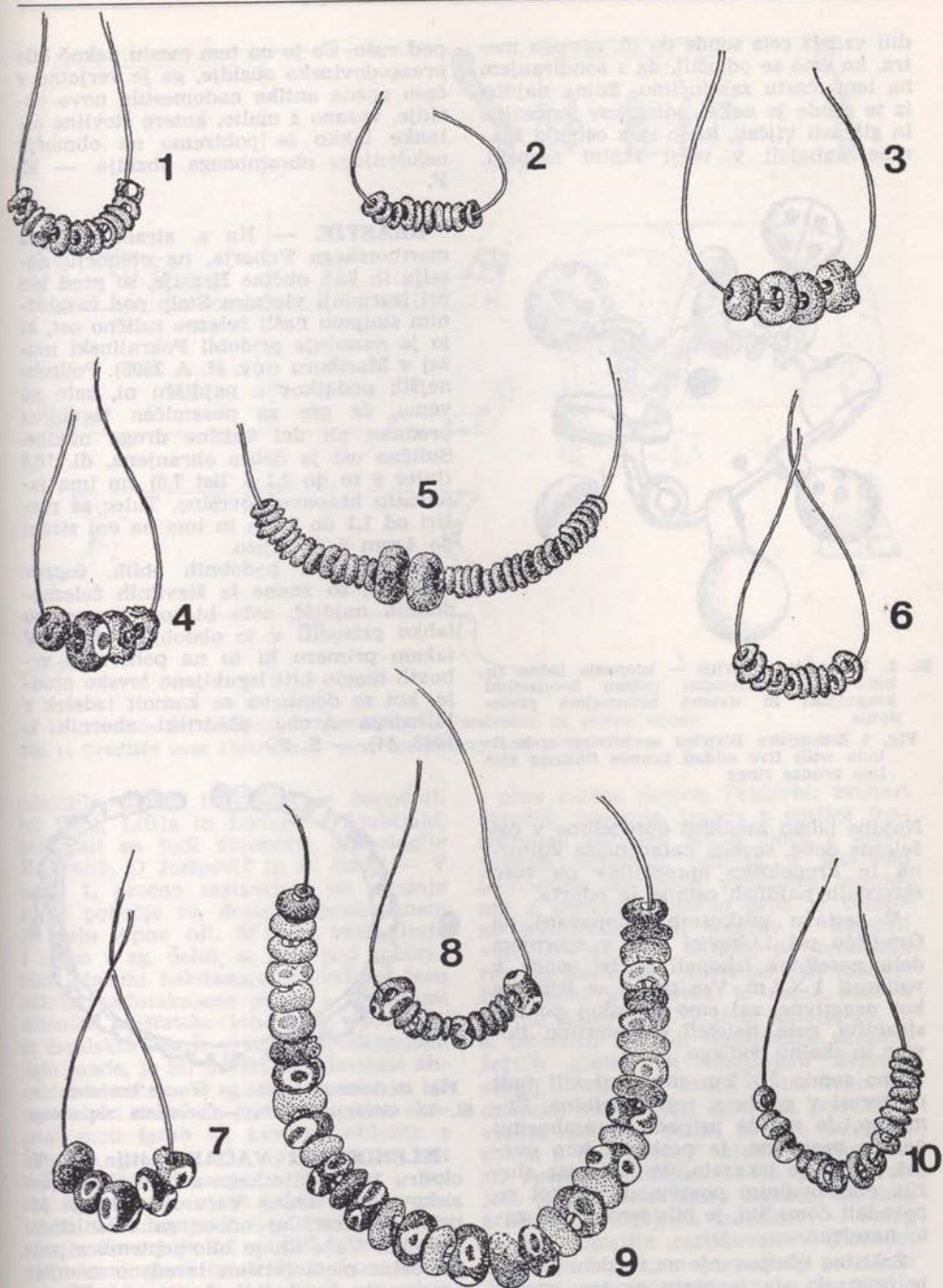
GORENJA STRAZA, IX. 12. Novo mesto. — Na »Mali njivci«, parc. št. 526/2 k. o. Gor. Straža, last Marije Medic iz Gor. Straže 12, je leta 1971 ali 1972 pri oranju našel Jože Zemljič šop bronastih narebrenih zapestnic. Bilo jih je pet ali šest, ohranila pa se je le ena, ki je delno poškodovana. Njiva leži ca. 250 m zahodno od roba ravninskega prazgodovinskega gradišča v Straži (gl. ANSl 220), med cesto in Krko. Zapestnico hrani arheološki oddelek Dolenjskega muzeja. — D. B.

GRADIŠČE PRI LUKOVICI, VIII, 20. — V septembru 1984 je ZSV Kranj v okviru zaščitnega izkopavanja izvedel sondiranje na obrambnem nasipu prazgodovinskega gradišča pri Lukovici. Sz.

del obrambnega nasipa je še danes dobro viden, ki z višinsko razliko okoli treh metrov izrazito loči zgornji plato naselbine od spodnjega, katerega pa verjetno ni obdajal noben nasip. Nekje v osrednjem delu ohranjenega nasipa naj bi po besedah domačinov leta 1922 našli železne latenske meče (objavil S. Gabrovec, Kamniški zbornik 10, 1965, 103, Tab. 13, 1—4).

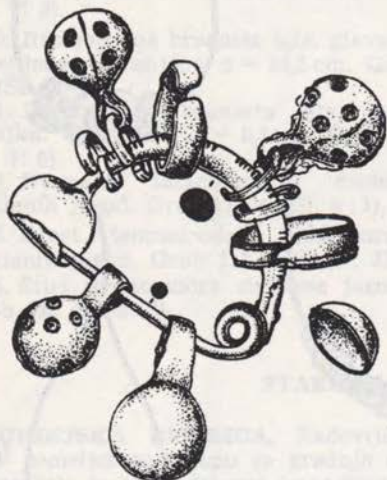
D. od kolovoza, ki se na sz. strani preko nasipa povzpne na zgornji plato, je že pred leti lastnik zemljišča Lojze Drčar (po domače pri Štetet), Gradišče 24, izvedel strojno izravnavo terena v dl. 10 m, saj je strmo pobočje obrambnega nasipa onemogočalo normalno košnjo. Pri izkopu, katerega gl. je bila ponekod celo 1 m, je naletel tudi na ostanke zidu. Ker se teren še do danes ni popolnoma zarasel, je mogoče na površini dobiti odlomke lončenine (poznantične?) ter osttanke malte.

Na tem mestu smo prečno čez nasip zastavili sondo 2 × 10 m z namenom, da ugotovimo, do kakšne stopnje je nasip uničen. Izkopavati smo začeli na zgornjem delu terase in že tik pod rušo smo naleteli na kompaktno ilovico ter na velike kamnite bloke iz apnenca, ki nam predstavljajo skalno podlago, na kateri je verjetno nekoč stal obrambni zid. Kamnite bloke različne velikosti smo sle-

Sl. 8. Novo mesto, Mestne njive — steklene jagode iz raznih grobov
 Fig. 8. Novo mesto, Mestne njive — glass beads from various graves.

dili vzdolž cele sonde do dl. osmega metra, ko smo se odločili, da s sondiranjem na tem mestu zaključimo. Edina najdba iz te sonde je nekaj odlomkov lončenine in glinasti vijček, ki so se z ostanki žganine nahajali v večji skalni razpoki.

Sl. 9. Bohinjska Bistrica — bronasta ločna fibula z nataknenimi petimi bronastimi kraguljčki in dvema bronastima prstanoma

Fig. 9 Bohinjska Bistrica — bronze arch fibula with five added bronze tinklers and two bronze rings

Najdbe lahko zaenkrat opredelimo v čas železne dobe, seveda natančnejša kultura in kronološka opredelitev ob tako skromnih najdbah ostane še odprta.

V sestavu poskusnih izkopavanj na Gradišču pri Lukovici smo v zgornjem delu naselbine izkopali še tri sonde v velikosti 1×1 m. Vse tri so se izkazale kot negativne, saj smo že takoj po odstranitvi ruše naleteli na sterilno ilovico in skalno podlago.

Eno sondo 2×2 m smo zastavili tudi na terasi v gozdu s. pod naselbino. Domnevo, da morda pripada obrambnemu nasipu naselbine, je poskusni kop ovrigel, saj se je izkazalo, da je terasa služila obdelovalnim površinam, in kot so povedali domačini, je bila terasa tudi zato narejena.

Zaščitno izkopavanje na sz. delu nasipa je pokazalo, da je nasip na tem mestu v celoti uničen, kar nam dokazuje skalna podlaga, na katero naletimo že tik

pod rušo. Če je na tem mestu nekoč bilo prazgodovinsko obzidje, ga je verjetno v času pozne antike nadomestilo novo obzidje, vezano z malto, katere številne ostanke lahko še pobiramo na območju nekdanjega obrambnega obzidja. — M. F.

HRASTJE. — Na s. strani grebena mariborskega Pohorja, na območju naselja in kat. občine Hrastje, so pred leti pri izgradnji vlečnice Stolp pod razglednim stolpom našli železno sulično ost, ki jo je nazadnje pridobil Pokrajinski muzej v Mariboru (inv. št. A 2995). Podrobnejših podatkov o najdišču ni, zato ne vemo, če gre za posamičen izgubljen predmet ali del kakšne druge najdbe. Sulična ost je dobro ohranjena, dl. 16,6 (tulec 9 in do 2,1 š. list 7,6) cm ima jamičasto hrapavo površino. Tulec se razširi od 1,1 do 2, cm in ima na eni strani do 4 mm š. luknjico.

Sulične osti podobnih oblik, čeprav redkejše, so znane iz številnih železodobnih najdišč, zato bi tudi to najdbo lahko prisodili v to obdobje Poštele. V takem primeru bi tu na pohorskih vrhovih moglo biti izgubljeno lovsko orodje, kot se domneva za kamnit izdelek z bližnjega Areha (Bistriški zbornik 1, 1983, 44). — S. P.

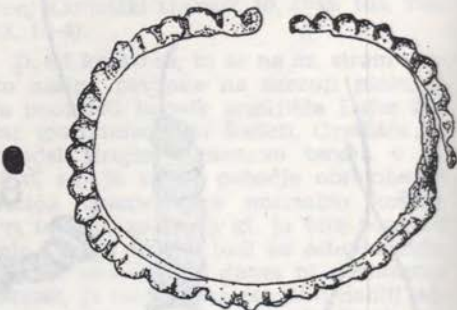
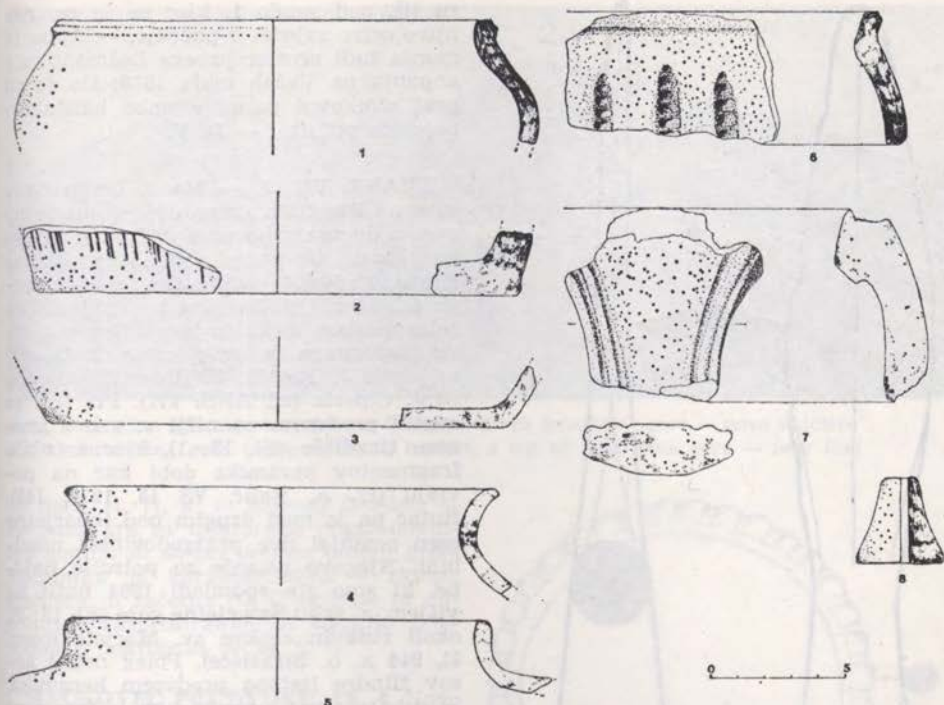

Fig. 10 Gorenja Straža — bronze bracelet
Sl. 10. Gorenja Straža — bronasta zapestnica

KLENIK PRI VAČAH, Litija. — V okviru II. mláđinskega arheološkega raziskovalnega tedna Vače 1984, ki ga je pripravil Izvršilni odbor za uresničitev projekta Vače 81, je bilo septembra pod piščevim mentorstvom izvedeno manjše sondiranje na ledini Apno nad Klenikom, parc. št. 1252 k. o. Vače. Enote-denskega izkopavanja se je izmenično

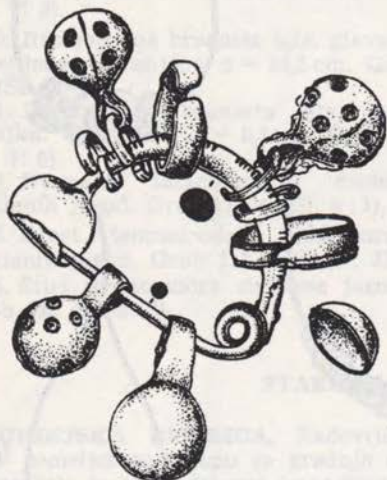

Sl. 11. Gradišče pri Lukovici — železnodobna lončenina in glinen vijček
 Fig. 11 Gradišče near Lukovica — iron age pottery and a clay screw

udeležilo okrog 100 šolarjev osnovnih šol Vače, Litija in Ledina v Ljubljani, pomagali so tudi študentje arheologije M. Frelih, D. Josipovič in D. Snoj. — V sondi I, prečno zastavljeni na srednje strmo pobočje na doslej neprekopanem jv. delu Apna (dl. 20 m, z razširitvijo 2×4 m v zg. delu), so bile pod preoranimi plastmi nekdanjega njivskega laz u odkrite nedotaknjene plasti s številnimi odlomki halštatske lončenine, človeških in živalskih kosti; v sp., nedotaknjemem delu sonde, je bil odkrit tudi bronast obseščni obroček. V zg. delu sonde je bil ugotovljen nekoč že davno opljenjen skeletni grob (grob 1), prvotno obložen s kamnito grobljo; po oplentvi so bili večji apnenčevi lomljenci zmetani v jamo, mednje pa na več mestih skrbno položeni deli okostja mrliča. Pod premetanim grobom 1 je bil odkrit še nedotaknjen žgani grob (grob 2) z žganino in ostanki sežganih kosti v jami preproste ovalne oblike, vkopani v rdeče rjavo ilovnato plast in prekrti oz. premazani

s prav takšno ilovico. Privedki: bronast obroček, bronasta jagoda z ogrlice (narebrena), odlomek trupa lonca z vodoravnim okrasnim rebrom, z motivom latvičastih nanizanih vdolbinic, narejenih z nohtom. Skeletni grob je verjetno mlajše-halštatski (čeprav v kamniti »groblji« ni bilo najdb), po zemljišču razsuta lončenina (vmes je tudi mlajše-halštatska) pa morda le delno sodi h grobu. Žgani grob je iz 8. stoletja pr. n. š. (značilen za t. i. ljubljansko skupino žarnih grobišč na osrednjem Slovenskem). — Sz. od sonde 1, na vrhu sedanjega travniškega laz u, tik pod kolo-vozom na robu gozda, je bila izkopana sonda 2 (2×2 m). Z izjemo močne površ-
 stli žganine približno 72 cm pod površ-
 jem (očitno neko staro kurišče) ni dala arheološko otipljivih izsledkov. — Poleg kopanj starejših raziskovalcev (Peruzzi, Smid) je laz Apno še najbolj prizadelo dolgoletno preoravanje in se je zemlja zaradi znatne štrmine posipala navzdol. Učinek oranja je lepo viden na prosto-

dili vzdolž cele sonde do dl. osmega metra, ko smo se odločili, da s sondiranjem na tem mestu zaključimo. Edina najdba iz te sonde je nekaj odlomkov lončenine in glinasti vijček, ki so se z ostanki žganine nahajali v večji skalni razpoki.

Sl. 9. Bohinjska Bistrica — bronasta ločna fibula z nataknenimi petimi bronastimi kraguljčki in dvema bronastima prstanoma

Fig. 9 Bohinjska Bistrica — bronze arch fibula with five added bronze tinklers and two bronze rings

Najdbe lahko zaenkrat opredelimo v čas železne dobe, seveda natančnejša kultura in kronološka opredelitev ob tako skromnih najdbah ostane še odprta.

V sestavu poskusnih izkopavanj na Gradišču pri Lukovici smo v zgornjem delu naselbine izkopali še tri sonde v velikosti 1 × 1 m. Vse tri so se izkazale kot negativne, saj smo že takoj po odstranitvi ruše naleteli na sterilno ilovico in skalno podlago.

Eno sondo 2 × 2 m smo zastavili tudi na terasi v gozdu s. pod naselbino. Domnevo, da morda pripada obrambnemu nasipu naselbine, je poskusni kop ovrigel, saj se je izkazalo, da je terasa služila obdelovalnim površinam, in kot so povedali domačini, je bila terasa tudi zato narejena.

Zaščitno izkopavanje na sz. delu nasipa je pokazalo, da je nasip na tem mestu v celoti uničen, kar nam dokazuje skalna podlaga, na katero naletimo že tik

pod rušo. Če je na tem mestu nekoč bilo prazgodovinsko obzidje, ga je verjetno v času pozne antike nadomestilo novo obzidje, vezano z malto, katere številne ostanke lahko še pobiramo na območju nekdanjega obrambnega obzidja. — M. F.

HRASTJE. — Na s. strani grebena mariborskega Pohorja, na območju naselja in kat. občine Hrastje, so pred leti pri izgradnji vlečnice Stolp pod razglednim stolpom našli železno sulično ost, ki jo je nazadnje pridobil Pokrajinski muzej v Mariboru (inv. št. A 2995). Podrobnejših podatkov o najdišču ni, zato ne vemo, če gre za posamičen izgubljen predmet ali del kakšne druge najdbe. Sulična ost je dobro ohranjena, dl. 16,6 (tulec 9 in do 2,1 š. list 7,6) cm ima jamičasto hrapavo površino. Tulec se razširi od 1,1 do 2, cm in ima na eni strani do 4 mm š. luknjico.

Sulične osti podobnih oblik, čeprav redkeje, so znane iz številnih železodobnih najdišč, zato bi tudi to najdbo lahko prisodili v to obdobje Poštele. V takem primeru bi tu na pohorskih vrhovih moglo biti izgubljeno lovsko orodje, kot se domneva za kamnit izdelek z bližnjega Areha (Bistriški zbornik 1, 1983, 44). — S. P.

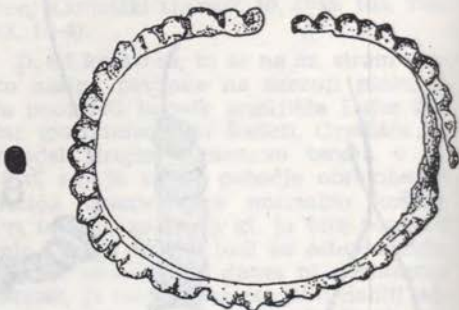
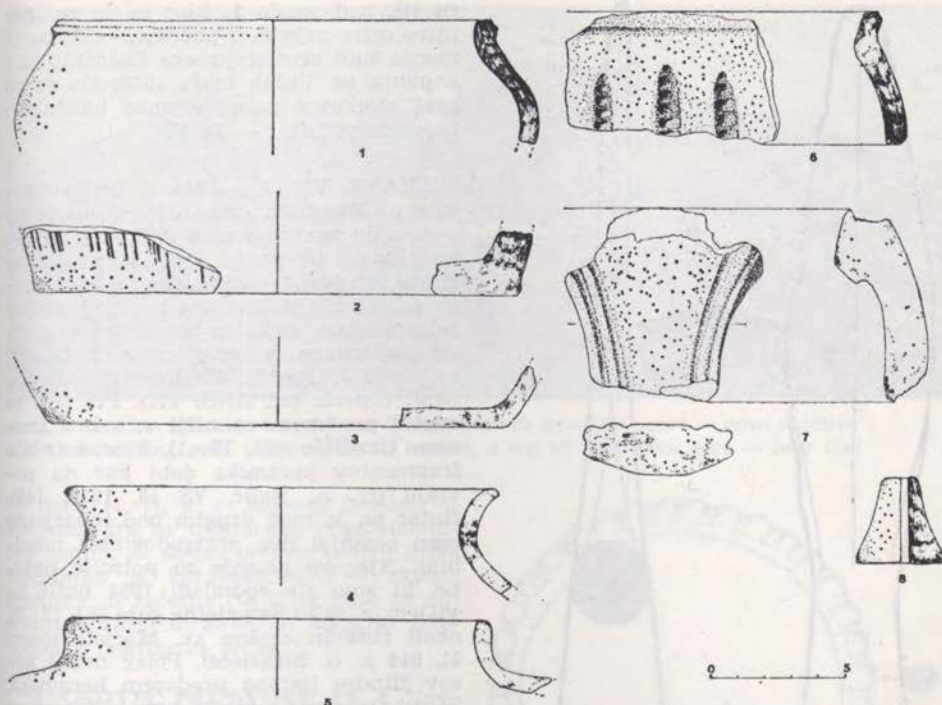

Fig. 10 Gorenja Straža — bronze bracelet
Sl. 10. Gorenja Straža — bronasta zapestnica

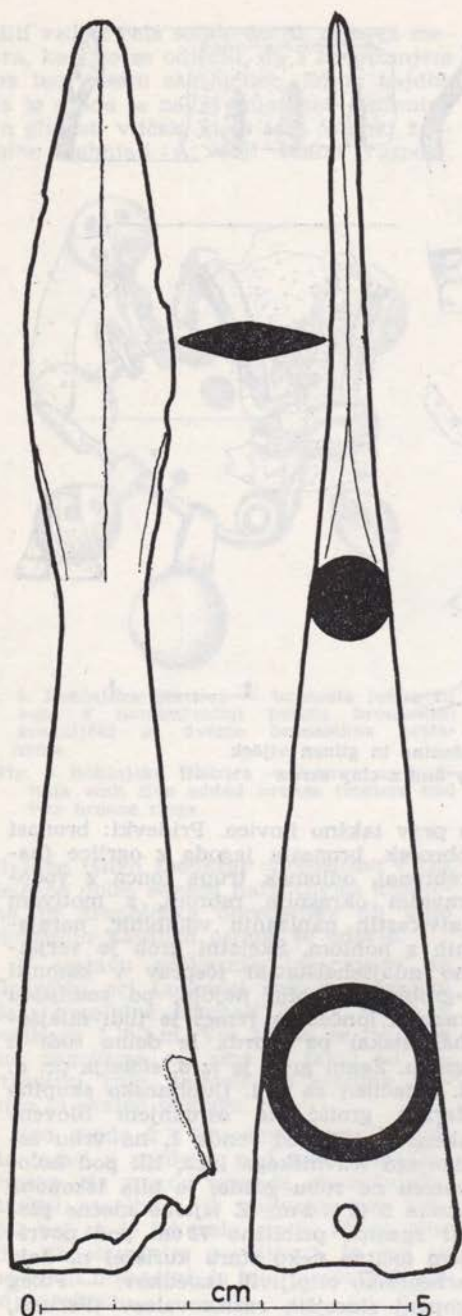
KLENIK PRI VAČAH, Litija. — V okviru II. mláđinskega arheološkega raziskovalnega tedna Vače 1984, ki ga je pripravil Izvršilni odbor za uresničitev projekta Vače 81, je bilo septembra pod piščevim mentorstvom izvedeno manjše sondiranje na ledini Apno nad Klenikom, parc. št. 1252 k. o. Vače. Enote-denskega izkopavanja se je izmenično

Sl. 11. Gradišče pri Lukovici — železnodobna lončenina in glinen vijček
Fig. 11 Gradišče near Lukovica — iron age pottery and a clay screw

udeležilo okrog 100 šolarjev osnovnih šol Vače, Litija in Ledina v Ljubljani, pomagali so tudi študentje arheologije M. Frelih, D. Josipovič in D. Snoj. — V sondi I, prečno zastavljeni na srednje strmo pobočje na doslej neprekopanem jv. delu Apna (dl. 20 m, z razširitvijo 2×4 m v zg. delu), so bile pod preoranimi plastmi nekdanjega njivskega laz u odkrite nedotaknjene plasti s številnimi odlomki halštatske lončenine, človeških in živalskih kosti; v sp., nedotaknjemem delu sonde, je bil odkrit tudi bronast obseščni obroček. V zg. delu sonde je bil ugotovljen nekoč že davno opljenjen skeletni grob (grob 1), prvotno obložen s kamnito grobljo; po oplentvi so bili večji apnenčevi lomljenci zmetani v jamo, mednje pa na več mestih skrbno položeni deli okostja mrliča. Pod premetanim grobom 1 je bil odkrit še nedotaknjen žgani grob (grob 2) z žganino in ostanki sežganih kosti v jami preproste ovalne oblike, vkopani v rdeče rjavo ilovnato plast in prekrti oz. premazani

s prav takšno ilovico. Privedki: bronast obroček, bronasta jagoda z ogrlice (narebrena), odlomek trupa lonca z vodoravnim okrasnim rebrom, z motivom latvičastih nanizanih vdolbinic, narejenih z nohtom. Skeletni grob je verjetno mlajše-halštatski (čeprav v kamniti »groblji« ni bilo najdb), po zemljišču razsuta lončenina (vmes je tudi mlajše-halštatska) pa morda le delno sodi h grobu. Žgani grob je iz 8. stoletja pr. n. š. (značilen za t. i. ljubljansko skupino žarnih grobišč na osrednjem Slovenskem). — Sz. od sonde 1, na vrhu sedanjega travniškega laz u, tik pod kolo-vozom na robu gozda, je bila izkopana sonda 2 (2×2 m). Z izjemo močne prafstli žganine približno 72 cm pod površjem (očitno neko staro kurišče) ni dala arheološko otipljivih izsledkov. — Poleg kopanj starejših raziskovalcev (Peruzzi, Smid) je laz Apno še najbolj prizadelo dolgoletno preoravanje in se je zemlja zaradi znatne štrmine posipala navzdol. Učinek oranja je lepo viden na prosto-

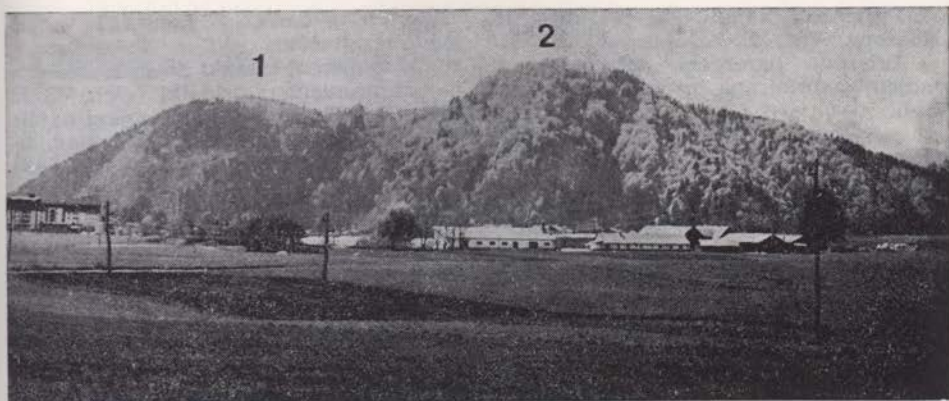
Sl. 12. Hrastje na mariborskem Pohorju — železna sulična ost

Fig. 12 Hrastje on Mariborsko Pohorje — iron lance point

ru tik pod sondo 1, kjer se je zg. rob njive ostro zajedel v pobočje. — Apno je morda tudi prostor prvega Dežmanovega kopanja na Vačah maja 1878; šlo je za prvi strokovni poseg v neko halštatsko najdišče pri nas! — D. V.

KRANJ, VII, 5. — Na d. bregu Save se s. od Stražišča strmo dviga **Šmarjetna gora** z dvema vrhovoma (588 m in 652 m; po karti Upravne razdelitve občine Kranj, 1 : 50 000, izdala Geodetska uprava SO Kranj, 1979). Kot prazgodovinsko železnodobno najdišče je v arheološki literaturi znana že devetdeset let. O njej so pisali J. Pečnik, S. Rutar, F. Orožen in J. Ciperle (cf. ANSI 171). Pri tem so mislili predvsem na nižji v. vrh z imenom **Gradišče** (Sl. 13: 1), kjer se obilo fragmentov keramike dobi kar na površju (cf. A. Valič, VŠ 15, 1970, 145). Rutar pa je med drugim pod Šmarjetno goro omenjal dve prazgodovinski naselbini. Njegovo pisanje so potrdile najdbe, ki smo jih spomladi 1984 našli na višjem, z. vrhu Šmarjetne gore (Sl. 13: 2), okoli ruševin cerkve sv. Marjete (parc. št. 914 k. o. Stražišče). Poleg nekaj kosov žindre izstopa predvsem keramika, med katero naj omenim npr. le fragment črno žgane latvice in dele ostenja večjega lonca s plastičnim rebrom. Naključne najdbe (trenutno jih hrani Zavod za spomeniško varstvo v Kranju) lahko z vso verjetnostjo pripišemo starejši železni dobi. Naselbinama pripadajoče grobišče leži v Torkli (gomile, cf. ANSI, 171) — v nekdanjem grajskem parku pri Schrottenturmu in pri kapelici sv. Petra (plani žarni grobovi, cf. M. Sagadin, VS 25, 1983, 211 s.). — D. J.

LEGEN, Slovenj Gradec. — Na zahodnem obrobju prazgodovinskega gomilnega grobišča na Legnu smo na parc. št. 77/2, k. o. Slov. Gradec, nadzirali izkop stanovanjskega prizidka h garaži. Pod 0,40 m db. rušo leži do 1 m globoko grobi rečni kamen in nanos, dalje se pojavlja droben sivorjav rečni pesek do globine dveh metrov. Sledov gomilnega pokopa na tem delu ali kakšnih drugih najdb ni bilo zaslediti, od najbližje gomile smo zavzeli 6-metrski varovalni pas. V sekundarni legi smo našli keramične fragmente dveh večjih prazgodovinskih posod (sl.14.), na katere so naleteli pri izkopu za prizidek (črnogradnja!) k hiši

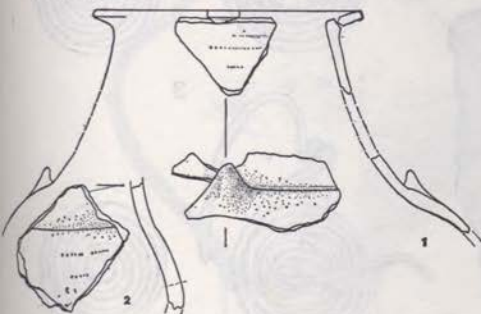

Sl. 13. Šmarjetna gora nad Kranjem: 1 Gradišče, 2 vrh Smarjetne gore — novo najdišče
Fig. 13 Smarjetna gora above Kranj: 1 hillfort, 2 top of Smarjetna gora — new find

na parc. št. 71, k. o. Slovenj Gradec. — Verjetno gre za splanirano prazgodovinsko gomilo in so pri posegu uničili grob. Keramika je karakteristična v sklopu grobišča in začetne Ha C stopnje in dopolnjuje razprostranjenost starejše železodobne nekropole. — M. S. G.

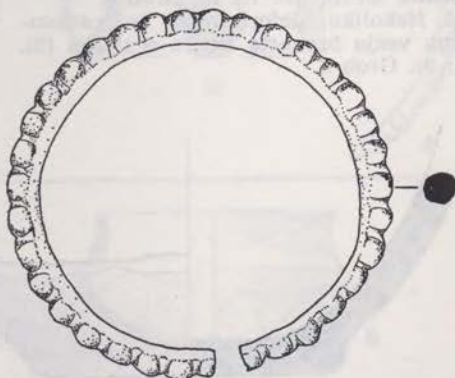
MAČKOVEC PRI DVORU, IX, 4, Novo mesto. — Marjanu Marincu je okoli leta 1964 neki kmet iz Mačkoveca podaril masivno narebreno bronasto zapestnico z razmaknjenima koncema. Najdena je bila na območju vasi Mačkovec. Zapestnica je shranjena v Marinčevi privatni zbirki starin v Trebči vasi 19. — D. B.

NOVO MESTO — Kapiteljske njive. — Na območju nekdanjih kapiteljskih njiv, parc. št. 392/2 k. o. Novo mesto

Sl. 14. Legen — keramični ostanki iz uničenega groba

Fig. 14 Legen — pottery remains from a destroyed grave

Sl. 15. Mačkovec pri Dvoru — bronasta zapestnica

Fig. 15 Mačkovec near Dvor — a bronze bracelet

(po sedanjem najemniku imenovana tudi parcela Žura), je obsežno, še neraziskano prazgodovinsko grobišče, ki obsega žarnogrobiščno nekropolo in gomilno grobišče iz halštatskega časa, koder so že bile odkrite slučajne najdbe (glej: VS 26, 1984, 203 ss.). V letih 1983 in 1984 so bile na tem prostoru odkrite naslednje površinske slučajne najdbe:

1. Fragment železne sulice, katere tulasto nasadišče je gosto narebreno in obdano z bronasto pločevino. Ohranjena dolžina 13,5 cm; širina 2,4 cm (Sl. 17: 1).

2. Prelomljena in deformirana bronasta narebrena zapestnica. Premer ca. 9 cm (Sl. 17: 2).

3. Fragment kamnitega praskala iz kalcedona. Vel.: $2,9 \times 1,8$ cm (Sl. 17: 3).

4. Bronasta narebrena zapestnica, z oranjem deformirana in raztegnjena (Sl. 17: 4).

V novembru 1983 smo na jugozahodnem delu te parcele izkopali 7 žganih prazgodovinskih grobov, ki so bili odkriti pri jesenskem oranju. Ti grobovi so tipološko in kronološko sorodni onim, odkritim na bližnjih Mestnih njivah (glej: AV 35 1984, 119 ss.). Ker v času, ko to poročamo, najdbe še niso restavrirane, prinašamo samo majhen izbor gradiva iz teh grobov:

1. Dno in del ostenja velike žare, ki je bila na dnu namerno prebita z večjo luknjo (Sl. 16: 1). Grob 4.

2. Fragment bronaste ovratnice-torkvesa, kvadratnega preseka. Ohranjena dolžina 4,4 cm (Sl. 16: 2). Grob 6.

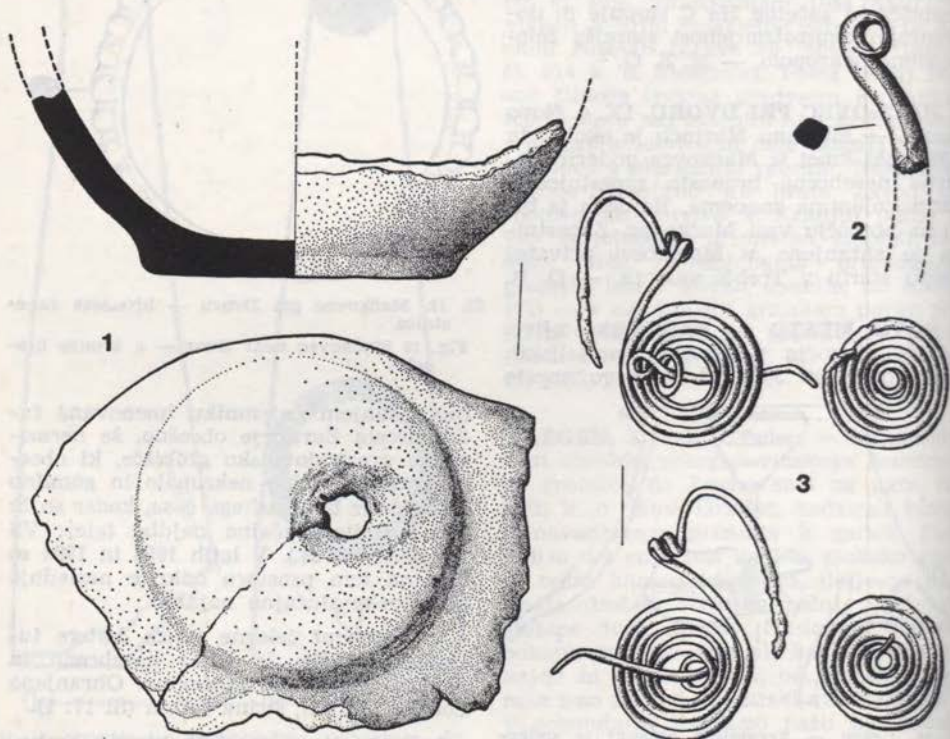
3. Nekoliko deformirana in razlomljena večja bronasta fibula očalarka (Sl. 16: 3). Grob 6.

Zagrebska cesta. — Leta 1977 so bili ob Zagrebski cesti v Novem mestu slučajno odkriti ostanki halštatskega groba s keramičnimi pridatki (glej: VS 22, 1979, 274). Ker ob takratni objavi najdbe še niso bile restavrirane, prinašamo tokrat njihove risbe in opis (Sl. 17: 5—7).

1. Fragmentarno ohranjen keramični ciborij s pokrovom iz sivočrne gline. Na trebuhu je posoda okrašena s tremi skupinami po tri horizontalno apličiranimi bradavicami. Konični pokrov se na vrhu zaključuje z zelo stilizirano (uhljato ali rogato?) živalsko glavico. Višina ohranjene posode s pokrovom 26 cm, širina 20,2 cm. (Sl. 17: 6).

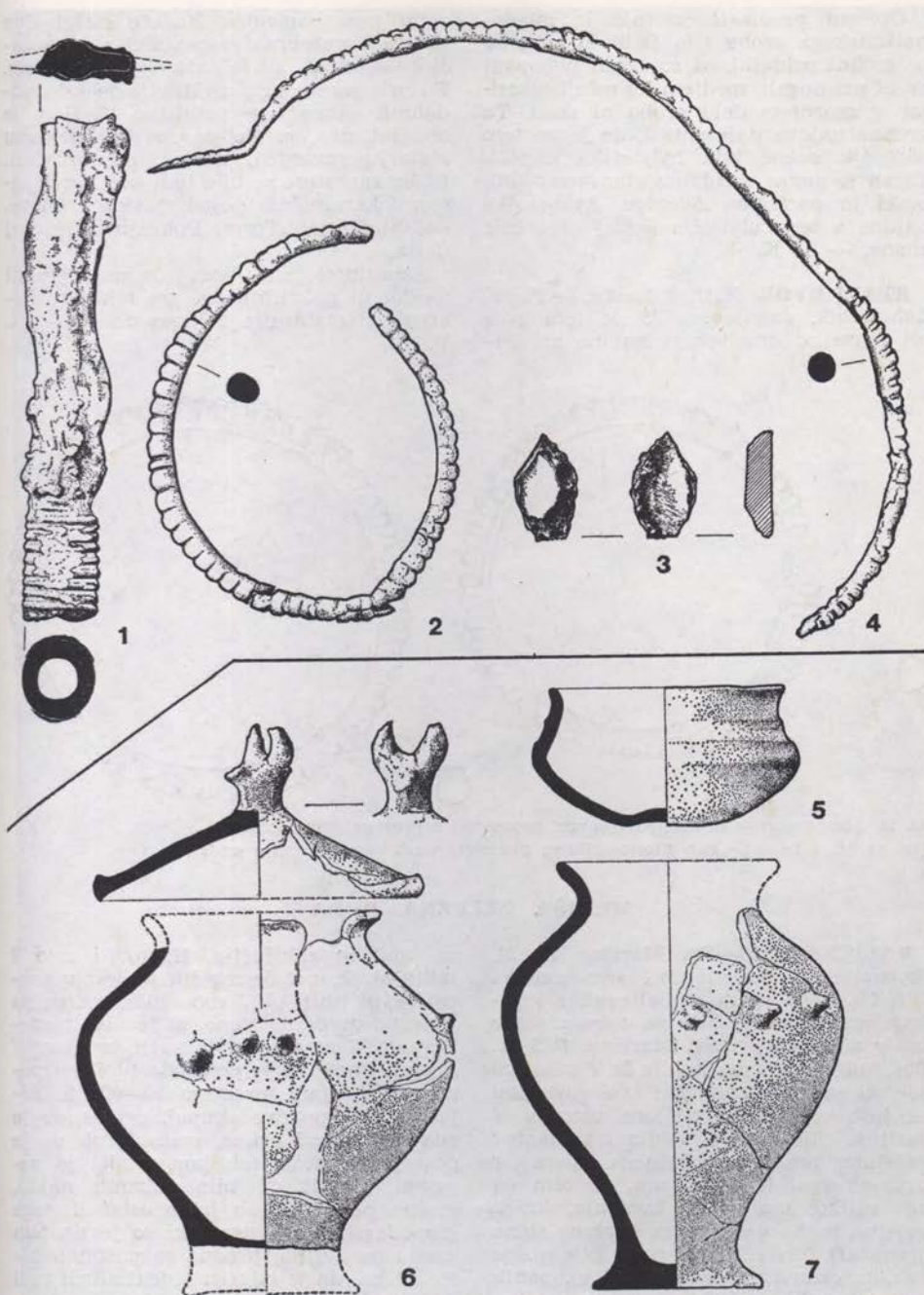
2. Delno fragmentiran keramični ciborij kot zgoraj, čigar pokrov ni ohranjen. Ohranjena višina posode 20 cm, š. 18,4 cm. (Sl. 17: 7).

3. Sivočrna skleda z rahlo narebrenim ramenom in izvihanim ustjem, cela. $V = 7,2$, $\delta = 14,4$ cm. (Sl. 17: 5).

Sl. 16. Novo mesto, Kapiteljske njive — 1 grob 4; 2, 3 grob 6

Fig. 16 Novo mesto, Kapiteljske njive — 1 grave 4; 2, 3 grave 6

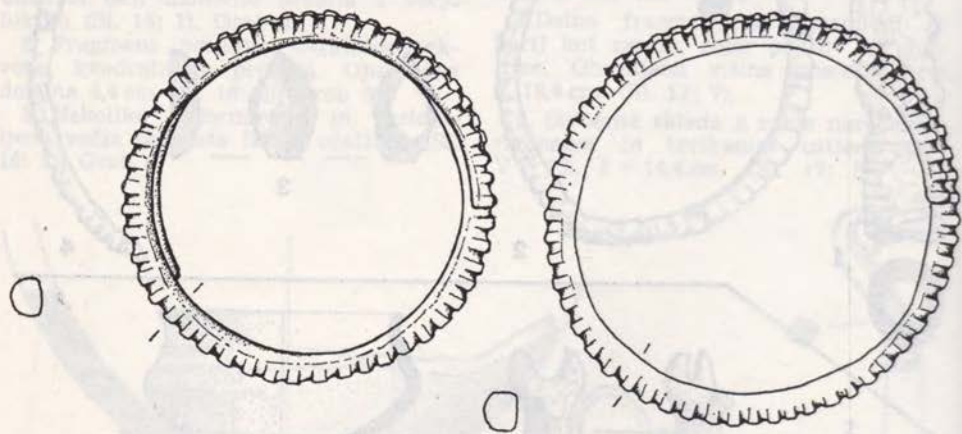
Sl. 17. Novo mesto; Kapiteljske njive, Zagrebska cesta — halštatske najdbe
 Fig. 17 Novo mesto, Kapiteljske njive, Zagreb street — Hallstatt finds

Opisani predmeti izvirajo iz mladohalštatskega groba (Ha D 3) in sicer so to grobni pridatki, ki so ležali pokopani osebi pri nogah, medtem ko ostali inventar v zgornjem delu groba ni znan. Ta grobna najdba daje slutiti, da je na tem območju nekoč bila halštatska gomila. Teren je danes zazidan s stanovanjskimi bloki in parkovno zelenico. Arheološke najdbe s tega območja doslej niso bile znane. — T. K.

STARI DVOR, XIII, 9, Laško. — Karel Zahrastnik, Jagnjenica 35, je leta 1955 pri kopanju temeljev za kabine pri ba-

zenu nad papirnico Radeče našel dve bronasti narebrani zapestnici s presega-jočimi konci, pr. 6,6 cm in pr. 5,9 cm. Po pripovedovanju najditelja je bilo podobnih »obročkov« približno 10. Sam je obdržal dva, ostale pa so dali nekemu zlatarju pretopiti, misleč, da so zlati. Poleg zapestnic so bile tudi kosti in fragmenti keramičnih posod rjavkaste barve. Zapestnici je odkupil Pokrajinski muzej Celje.

Zapestnici sta brez dvoma grobni najdbi in po njih sodeč gre tukaj za nekropolo iz starejše železne dobe. — Al. V.

Sl. 18. Stari Dvor — bronasti narebrani zapestnici s presega-jočimi konci
Fig. 18 Stari Dvor — two bronze ribbed bracelets with over-reaching ends

MLAJŠA ŽELEZNA DOBA

VALIČNA VAS—Sv. Martin, IX, 21, Grosuplje. — Poleti 1984 smo delavci ZVNKD Novo mesto nadaljevali z izkopavanjem latenske hiše na robu zgornje terase gradišča pri Sv. Martinu. (VS 26, 1984, 216). Odkopana je bila še V polovica hiše, ki je bila enako kot lani raziskani del hiše vsekana v peščeno osnovo. V plasti je bilo tudi tu obilo fragmentov lončenine, prežganega hišnega ometa ter zogleneli kosi lesenih brun, ob tem pa tudi veliko lomljenega kamenja, ki je verjetno padlo v hišo izza severne stene (drenaža?). Pri čiščenju poda hiše so se v skalni osnovi pokazali obrisi vkopanih jam, v katerih so bila zasidrana nosilna bruna konstrukcije. Jame merijo v premeru 24 cm, globoke so do pol metra in

se konično zaključijo. Ugotovili smo 7 takih stojk, pri čemer jih je šest v skoraj ravni liniji ob J robu hiše, sedma pa kaže na predelno steno, ki je hišo razdelila na V manjši in Z večji prostor. V skalni osnovi se je pokazalo tudi pet parov večjih jam, premera 50–60 cm. Pojavljata se po dve skupaj, pri čemer je ena globlja od druge, vmesni rob pa je posnet. Funkcija teh jam v hiši je nejasna. V njih ni bilo nobenih najdb, možno pa je, da so jame ostanek neke gospodarske dejavnosti, ki so jo na tem mestu opravljali, predno so postavili hišo, ali pa, da je odkriti objekt služil tudi v gospodarske namene.

Na njivi, ki leži teraso nižje proti J, smo pobrali zelo veliko keramičnih fregmen-

Sl. 19. Valična vas, Sv. Martin — tloris izkopane hiše z vzhoda

Fig. 19 Valična vas, St. Martin's — ground-plan of the excavated house seen from the east

tov in kosov hišnega ometa, pri vsakem oranju pa izorjejo tudi veliko kamenja. Barva zemlje na tem delu je izrazito temna v nasprotju z okoliško, ki je svetlejša in peščena ilovica. Očitno je tu stal prazgodovinski objekt, podoben ra-

ziskanemu. Ker gre v tem primeru verjetno za v celoti ohranjen tloris hiše, bi raziskava tega objekta pojasnila tudi neznanke, ki so se pojavile ob izkopavanju prve hiše, ki je bila z deli v kamnolomu močno poškodovana. — D. B. in B. K.

PRAZGODOVINA — PODROBNEJE NEOPREDELJIVO

BABNIK NAD SELCAMI. — V okviru topografije arheoloških terenov v Selški dolini je LRZVNDK izvedel tudi orientacijsko sondiranje na tej lokaliteti. Sonda I na parceli št. 803 je bila negativna, prav tako sonda III na parceli št. 807, nekaj fragmentov grobe, rdeče žgane, prazgodovinske keramike smo našli le v sondi II na isti parceli (vse k. o. Selca). Gre za gozdne parcele s plitvim zemeljskim slojem, saj revni gozdni ruši sledi le plást s preperelimi kamninskimi ostanki, na gl. do 0,60 m pa že živa skála. — J. O. in B. V.

BEKA pri Ocizli. — Sela (Mali kras). — Za prazgodovinsko gradišče na Selih, na j. robu doline Glinščice, na samem z. robu planote nad Tržaškim zalivom, je bilo spomladi 1984 ugotovljeno, da v večjem delu leži še na jugoslovanski strani meje, čeprav smo doslej domnevali, da je italijansko. Zato smo ga uvrstili v PP Sežana in ga zaradi sorazmerno dobre ohranjenosti obrambnega sistema v okviru krajinskega parka v dolini Glinščice tudi predlagali za razglasitev kot kulturni spomenik.

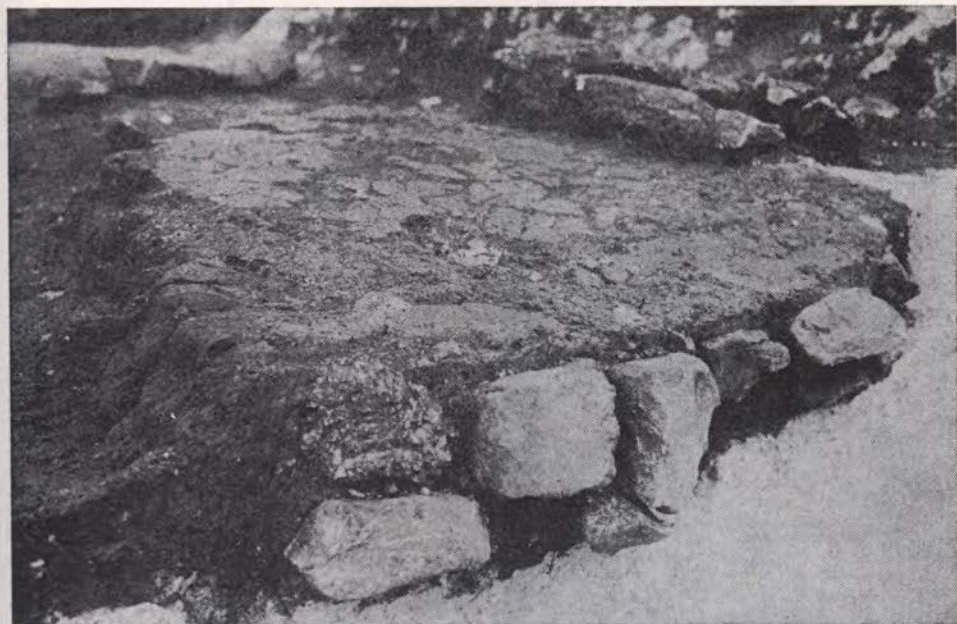
Kot že omenjeno zavzema gradišče izredno važno strateško lego nad Tržaškim zalivom, enakovredno oni na Socerbu. V obrambni nasip v izgledu klasičnega okopa na kaštelirju je v celoti ohranjen, preverjanje kulturne plasti ob njem zaradi mejne cone ni bilo možno. Pač pa smo preverili stanje na najvišjem delu gradišča, kjer so vkopi že v 1. svetovni vojni teren povsem spremenili in za arheološke raziskave ni kaj dosti ostalo. — N. O.

BOVEC, Tolmin. — Na Raduljah. Na območju znanega planega žarnega grobišča na Raduljah pri Dvoru (N. Moze-tič, VS 7, 1958—59, 278; ANSL. 1975, 115 — navaja pod Dvor) je l. 1983 prišlo do nenadzorovanih strojnih izkopov v okviru melioracijskih del na tamkajšnjih

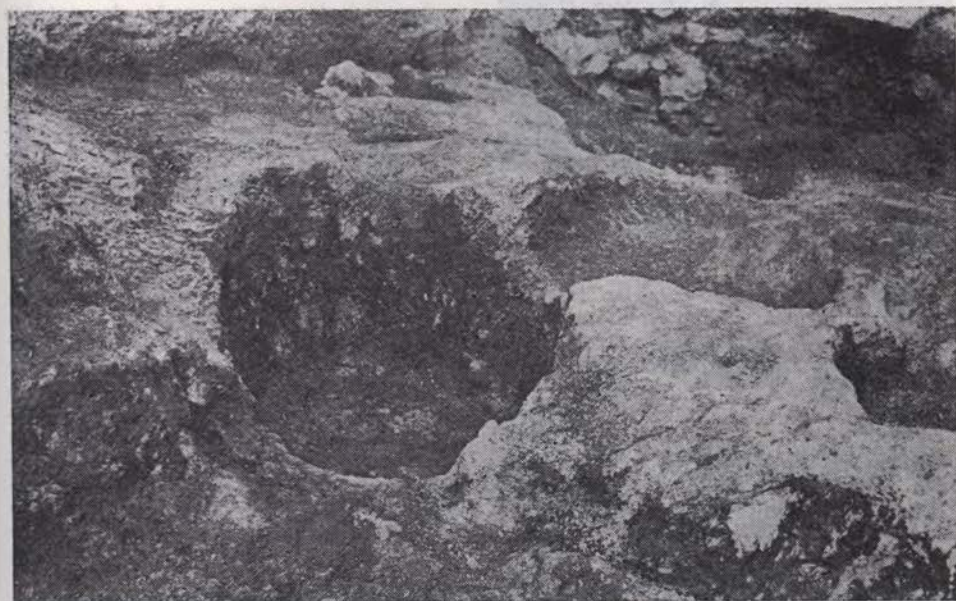
travniških površinah. Mikrolokacija znane grobišča je ležala v plitvi vdolbini sredi travnika in kolikor lahko sedaj presojava, je ta vdolbina zasuta z materialom vsaj dodatnega pol metra na db. Nikjer na izravnani površini nismo našli naleteli na kulturne sledove, po čemer sklepamo, da odkopi grobov, če so še tam v bližini, niso poškodovani. Glede na nerešene okoliščine samega odkopa (zasebni sektor-kooperanti) trenutno ni moč zahtevati ustreznih sredstev za kontrolno sondažno preverjanje stanja na grobišču. Območje zato ostaja vključeno kot zavarovan arheološki teren v okviru PP občine in urbanističnih dokumentov za naselje Bovec z okolico. — N. O.

GOR. GRADIŠČE PRI ŠENTJERNEJU, IX. 13, Novo mesto. — Ob potoku Kamenšček na z. vznožju hriba z ledinskim imenom **Zabrezje**, ki leži z. od vasi Gor. Gradišče, se nahaja manjša nedotaknjena gomila vi. 1,5 m, pr. 11 m. — B. K.

GORIŠČA NAD ZGORNJIM PREKARJEM. — Od 3. 9. do 18. 9. 1984 je Zavod za spomeniško varstvo v Kranju opravil arheološko sondiranje na poškodovanem prazgodovinskem gradišču na Gorišči nad Zg. Prekarjem (glej VS 26, 1984, 206 s). Nameravali smo predvsem očistiti profil, ki je nastal, ko je dovozna cesta k TV pretvorniku prebila obrambni nasip. Sonda je merila 7 × 1 m, večja š. ni bila možna, ker bi zaprla cesto. Izkazalo se je, da je cesta poškodovala le zg. 80 cm sicer 2 m gl. kulturne plasti. V s. profilu sonde sta bili jasno opazni dve notranji fronti suhega zidu, ki je bil prvotno š. ca. 2 m (zunanja fronta je slabo razpoznavna), nato pa proti notranjosti razširjen za ca. 80 cm. Med kamenje suhega zidu je bila naphana rdečerjeva ilovica, ki tu predstavlja kulturno sterilno osnovo. Pod celotno š. zidu iz notranjosti gradišča sega ca.

Sl. 20. Valična vas, Sv. Martin — ognjišče; kamnita konstrukcija in glinen premaz
Fig. 20 Valična vas, St. Martin's — fireplace, the stone construction and clay coating

Sl. 21. Valična vas, Sv. Martin — dvojna »gospodarska« jama v vzhodnem delu hiše
Fig. 21 Valična vas, St. Martin's — double pit in the eastern part of the house used for economic purposes

30 cm db. in relativno bogata kulturna plast, v kateri so bili poleg fragmentov keramike najdeni tudi ostanki fibule očalارke z osmico.

Sl. 22. Valična vas, Sv. Martin — keramično vreteno za navijanje preje
Fig. 22 Valična vas, St. Martin's — ceramic spindle for the winding of yarn

Vsepovsod na gradišču, kjer je rinež poškodoval kulturno plast, je prišlo na površje obilo keramike, hišnega lepa, žganine, tudi fragmenti svitkov in kamnit brus. Kaže, da je bila naselbina precej gosto poseljena. — Mi. S.

GRADIŠČE NA SLIVNICI, V, 2, Cerknica. — Na sz. strani, okrog 250 m od višinske kote na samem vrhu Gradišča, sem našel 8 gomil. Šest gomil je na travnatem področju, imenovanem **Casermanov laz**. Sedanji lastnik je Janez Caserman, Cesta 4. maja 34 (št. parc. 2303). Gomile VII in VII se nahajata na zemlji, katere lastnik je KZ Cerknica (parc. št. 2307).

Na jv. delu parcele se nahaja vrtača, mimo katere pelje pot. Na samem robu vrtače sta gomili I in IV, v sami vrtači pa gomili II in III. Gomili V in VI ležita v. od gomile IV. Gomili VII in VIII se nahajata okrog 70 m niže od ostalih gomil, na nekoliko vzravnem terenu, poraslem z grmovjem.

Mere:

gomila I, 30 m × 14 m, vi. 2 m,
gomila II, 7 m × 5 m, vi. 1 m,
gomila III, 7 m × 6 m, vi. 1 m,
gomila IV, 8 m × 10 m, vi. 1,5 m,
gomila V, 11 m × 9 m, vi. 1,5 m,
gomila VI, 3 m × 3 m, vi. 0,7 m,
gomila VI, 11 m × 10 m, vi. 2 m,
gomila VIII, 10 m × 8 m, vi. 1 m. — T. Sch.

KANALSKI LOM, Tolmin. — V glavi. Koordinate: Čepovan 1 : 25.000 = 5403, 850—5109,500. Nekako v sredini skrajnega s. dela Banjške planote, na območju vasi Kanalski in Tolminski Lom, se na vsaki strani globeli potoka Vogršček odpira po ena terasasta planjava, ki ju izkoriščajo za obdelovalna polja in sta osnovna pogoja za tukajšnje življenje. Vzhodneje ležeča planjava se v jz. delu končuje z nizko kopasto vzpetino, od koder pobočje strmo pada do potočne struge. Nizek griček na tem mestu imenujejo V glavi, njegova lega sama po sebi ni posebej zavarovana. Tembolj zanimivo je zato opazovati izredno velike in kvalitetno grajene suhe zidove iz velikih kamnitih blokov, ki na z. in j. terasi predstavljajo oporne zidove terasi na vrhnjem platoju griča, ki je na ta način znatno razširil uporabno površino. Kot rečeno, so zidovi skrbno grajeni in spominjajo na tehniko obrambnih zidov na kaštelirjih. Okopov ali le nasipa na v. strani, kjer bi bilo to za obrambo nujno potrebno, ne moremo zanesljivo potrditi. Pač pa skromna najdba drobcev lončenine, po strukturi prazgodovinskega izvora, daje oporo naši domnevi, da imamo na tej lokaliteti kljub vsemu morda le opravka s prazgodovinsko(?) naselbino. Glede na odmaknenost od dolinskih poti posebno utrjevanje niti ni bilo potrebno. Obenem ne gre pozabljati dejstva, da je stara povezava doline Idrije in Soče z Goriško potekala preko Banjške planote in da je preko obeh Lomov vodila pot na Grudnico nad Čepovanskimi vrati in odtod v Čepovaški dol. — N. O.

GORIŠČA NAD ZGORNJIM PREKARJEM

▨ uničeno 1983
■ sonda 1984

Sl. 23. Gorišča nad Zgornjim Prekarjem — tloris gradišča

Fig. 23 Gorišča above Zgornje Prekarje — ground-plan of the hillfort

LAZE, XI, 6, Kočevje — Inštitut za arheologijo ZRC SAZU je jeseni 1984 začel sondirati jamo **Vandloh** (tudi Vandleh, Wandloch), kat. št. JZS 3449, ki se nahaja nad Lazami v dolini Kolpe. Jama leži pod skalnim robom Kozice (748 m) na nadm. vi. 700 m. V sondi velikosti 4×2 m smo v humusni plasti, 30 cm pod površjem, našli fragment prazgodovinske keramike (obod bikonične posode) velikosti 5×4 cm, db. 1 cm, zno-

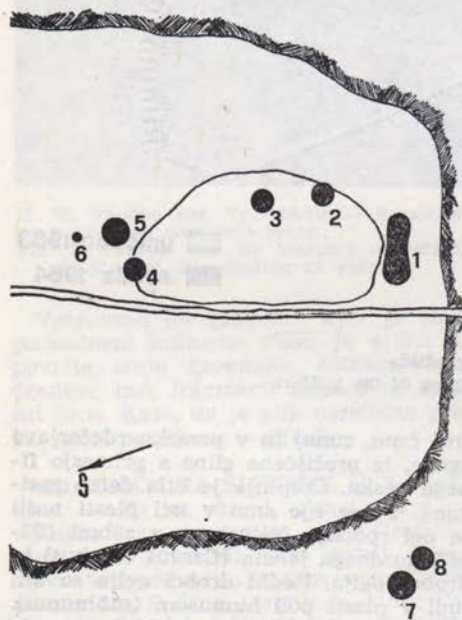
traj črno, zunaj in v preseku rdečerjavo žgane, iz prečiščene gline s primesjo finnega peska. Črepinja je bila delno zasišana. Poleg nje smo v isti plasti našli še del spodnje čeljustnice z zobmi (P3-M2) gozdnega jelena (*Cervus elaphus*) in drobce oglja. Redki drobci oglja so bili tudi v plasti pod humusom (subhumus).

Morda je Vandleh jama, ki jo omenja J. Pečnik v Izvestjih MDK 14, 1904, 191 brez natančnejših podatkov. Beremo le,

da je od Starega trga proti zahtodu podzemeljska jama, prazgodovinsko bivališče. Podatek povzema ANSL, 1975, 224.

Sledov kopanja nismo ugotovili. Jama je zaradi debelih plasti (samo holocena je 2 m), primerne lege in oblike, zanimiva predvsem iz paleolitskega vidika. Zato bomo v njej nadaljevali s sondiranjem v globino. — Ja. D. in Iv. T.

MELJSKI HRIB pri Mariboru. — Med vrhovi s. obrobja Maribora ima 398 m vi. Meljski hrib najboljše vrhno ravnico, ki je videti zelo primerna za naselitev. Čeprav je vinogradništvo tu precej uničilo nekdanje površinske plasti, je ob z. obrobju vrha še vedno mogoče najti črepinje najrazličnejšega posodja. Največji del jih gotovo sodi v prazgodovinska obdobja, začenši vsaj s starejšo železno dobo ali celo kulturo žarnih grobišč (sl. 25: 1 = rob amforaste shrambene posode ter druge črepinje podobnih ali tudi bolj grobo izdelanih posod). Črepinje večjih in manjših posod iz grafitne gline z žlebastim okrasom (sl. 25: 3—4, 9—13) pa so izrazit dokaz za prisotnost Keltov.

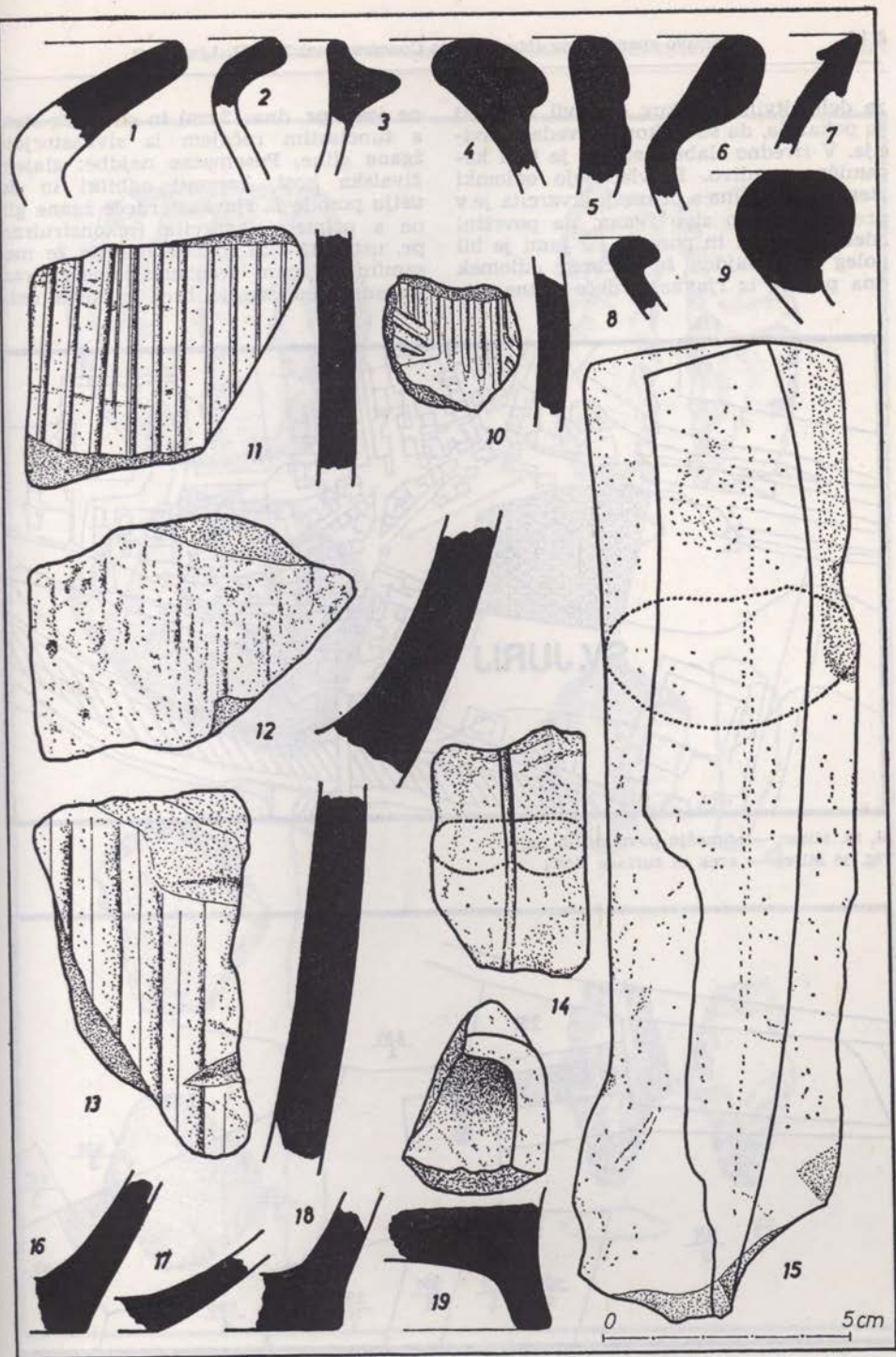

Sl. 24. Gradišče na Slivnici — lega gomil
Fig. 24 Gradišče (Hillfort) on Slivnica — situation of barrows

Že te pobrane najdbe, h katerim sodita še lep in žlindra, dovoljujejo uvrstiti Meljski hrib med tiste prazgodovinske kraje, ki so bili — večinoma s presledki — naseljeni ponekod celo od eneolita dalje. Kot skoro povsod drugod so se na tej razgledni vi. v 1. stol. pred n. š. naselili Kelti, kar potrjuje tudi pred 130 leti tod najden keltski srebrnik (Časopis za zgodovino in narodopisje n. v. 4, 1968, 42). Za poznejšo naselitev glej: rimska doba! — V. P.

MIREN. — Na njivskih površinah »Vukove brajde« na parc. št. 295/1, 295/7, 301/9, 301/8, 301/7, 301/3 in na območju vinograda na parc. 295/9 k. o. Miren je bilo v letu 1982/83 pobranih 120 kamnitih izdelkov, od katerih samo majhen del pripada kamenim orodjem (20%), medtem ko ostali kosi sodijo med odpadne odbitke in jedra. Izostala pa ni tudi kamnita puščica, predmet, ki je zelo razširjen na površinskih najdiščih furlanske nižine (Preistoria nell' Udinese (1981) 61 ss). Tipološko pripada tipu F1C po B. Bagoliniju (B. Bagolini, Ricerche tipologiche sul gruppo dei foliati nelle industrie di eta olocenica della valle Padana, Annali dell' Università di Ferrara, n. s. XV, vol. 1, n. 11 (1970) 240 fio. 8: F1C), ki ima časovni razpon od srednjega neolita do zgodnje bronzne dobe. Najbližje najdišče s površinskimi najdbami kamnite industrije je Bilje — Križcjan (neobjavljeno, parc. št. 2318 in 2321 k. o. Vrtojba), ki ima v sklopu najdb podobno puščico.

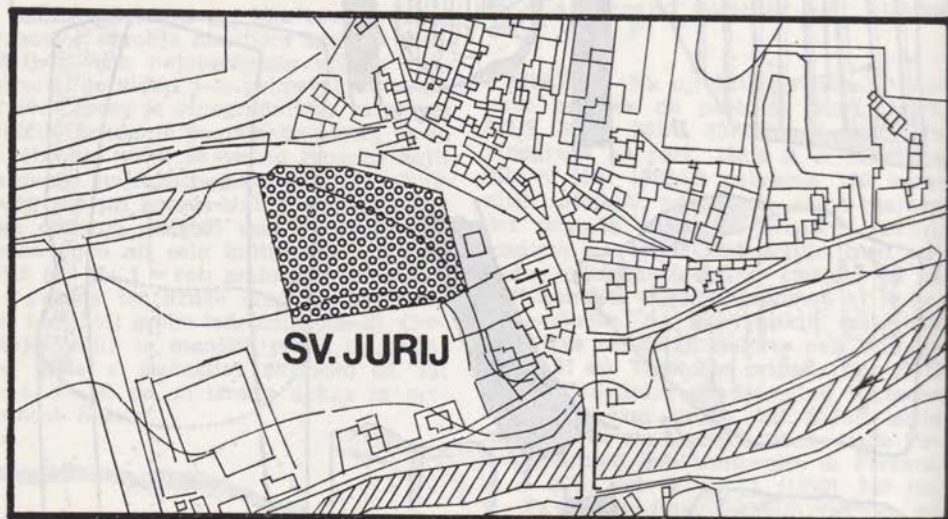
Dne 15. 7. 1984 je bila ob kopanju temeljev centralnega dela nove stanovanjske stavbe na parceli 259/8 odkrita v globini 1,72 m pod površino okrogla jama, v prerezu kotanjaste oblike, ki je bila vkopana v rdečerjavo ilovnato zemljo — mrtvico. Mere: pr. 0,80 m, gl. 0,40 m. Zasip jame je tvorila sivorjava ilovnata zemlja, pomešana z drobcji oglja. Med zasipom so bili razmetani kamniti odbitki, luskine retuš, eno kamnito orodje, ostanki živalskih kosti ter odlomki keramičnih posod. Orodje spada k tipu praskal na klini in ima retuširane robove, dl. 6,7 cm, šir. do 1,9 cm. Živalske kosti so bile že močno preperete, tako da so ob dvigovanju iz zemlje skoraj popolnoma razpadle. Deloma so se pomešale z recentnimi kostmi iz vkopa gradbene jame, ki se je vsipal v jamo. Anali-

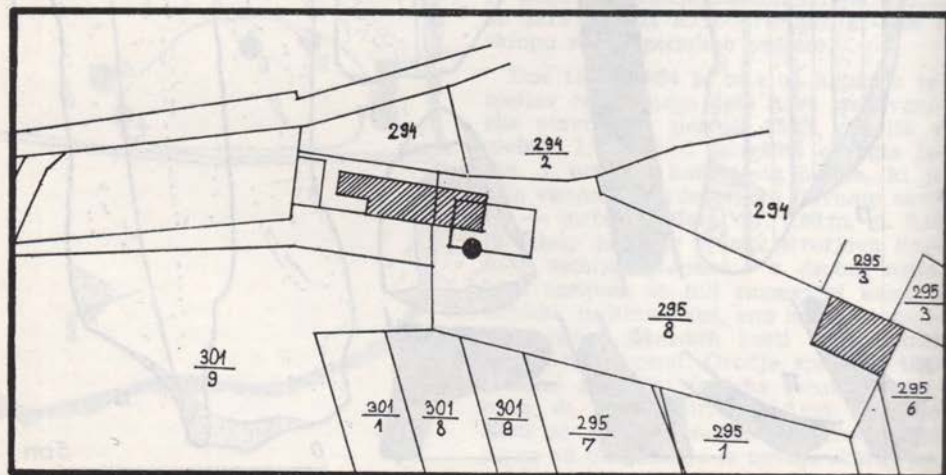
Sl. 25. Meljski hrib — prazgodovinske in antične črepinje
 Fig. 25 Meljski hrib — prehistoric and Roman potsherds

za določljivih ostankov (opravi I. Turk) je pokazala, da so to kosti goveda in svinje. V izredno slabem stanju je tudi keramično gradivo. Prevladujejo odlomki sten posod. Glina s primesjo kvarcita je v prelomu temno sivo žgana, na površini rdečkastorjava in porozna. V jami je bil poleg sten najden še porozen odlomek dna posode iz rjavkastordeče žgane gli-

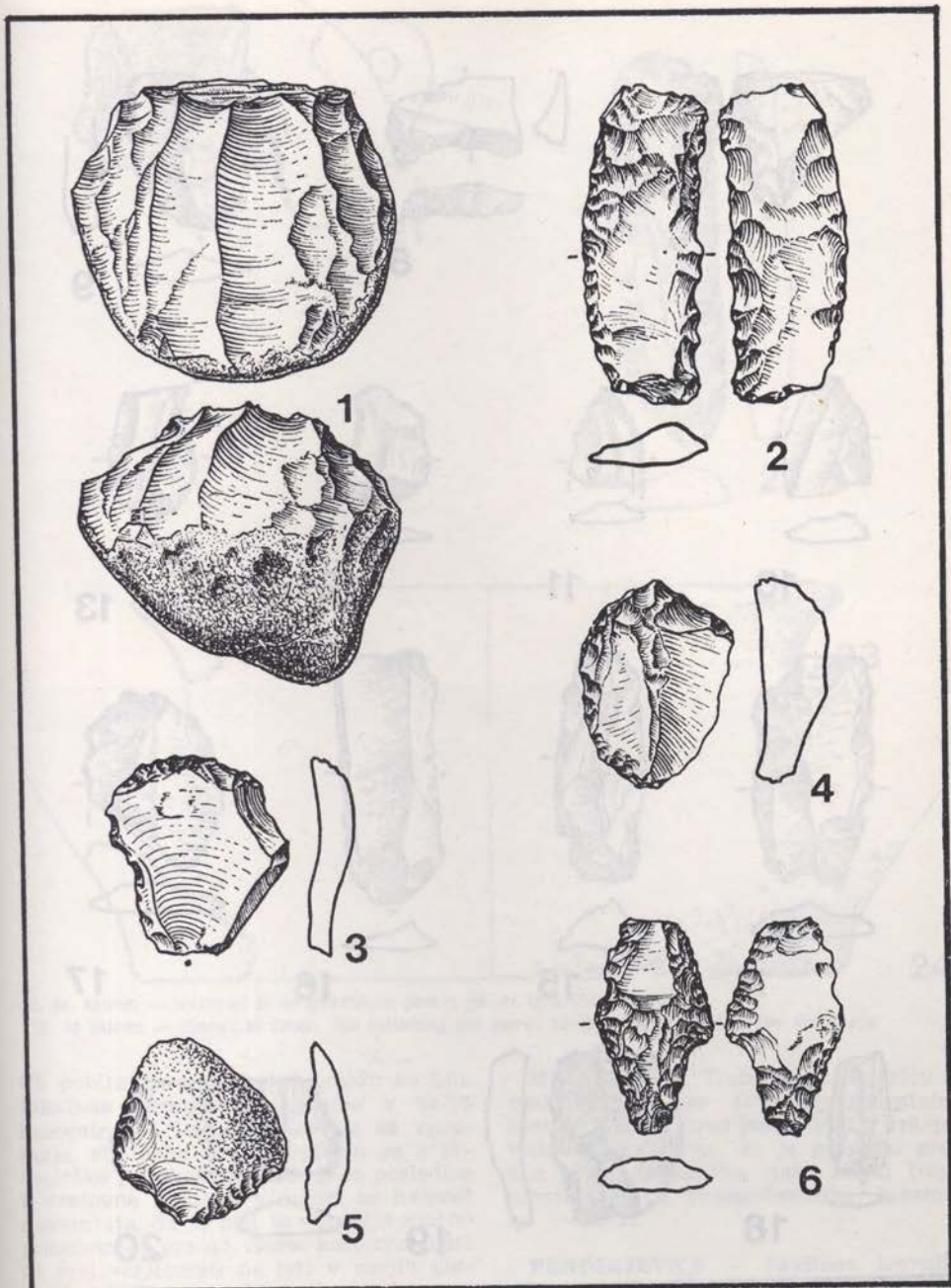
ne (rek. pr. dna 12 cm) in odlomek stene s tunelastim ročajem iz sivkastorjave žgane gline. Posamezne najdbe: glajena živalska kost, kamniti odbitki in del ustja posode iz rjavkastordeče žgane gline s primesjo kvarcita (rekonstruirani pr. ustja 12 cm) so bile odkrite že med samim izkopom gradbene jame in razmetane med zemljo brez vsakega reda.

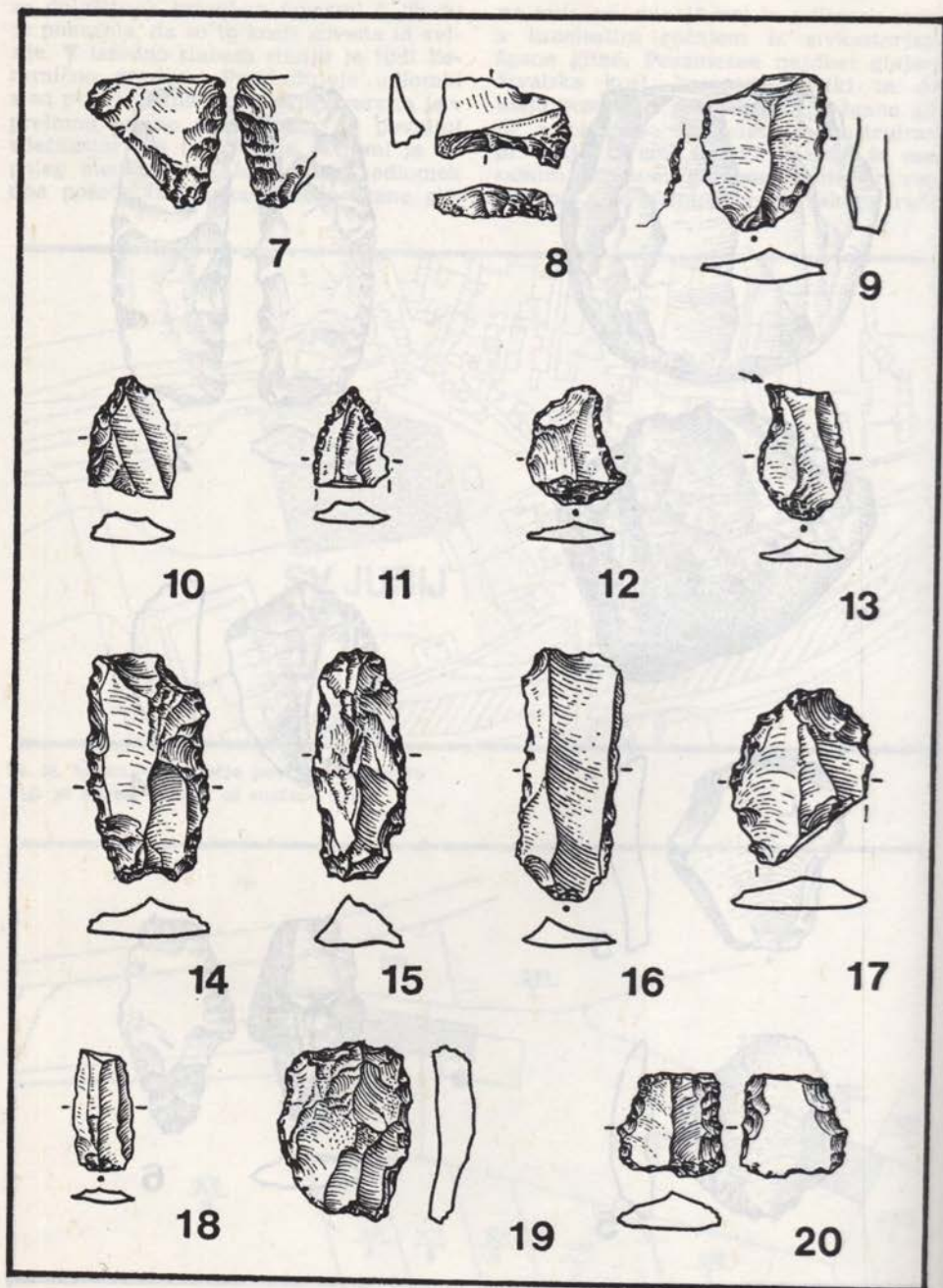
Sl. 26. Miren — območje površinskih najdb
Fig. 26 Miren — area of surface finds

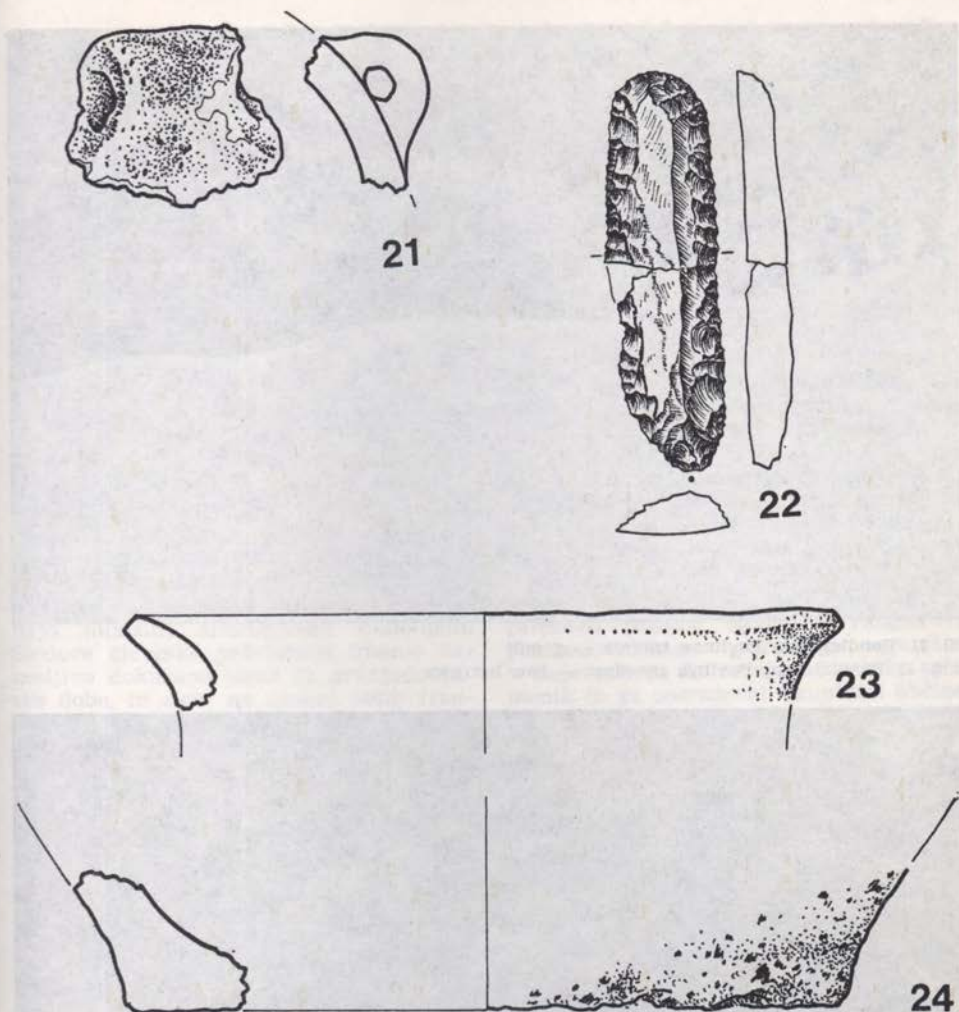
Sl. 27. Miren — lokacija jame
Fig. 27 Miren — location of the put

Sl. 28. Miren — površinske najdbe
 Fig. 28 — Miren — surface finds

Sl. 29. Miren — površinske najdbe
 Fig. 29 Miren — surface finds

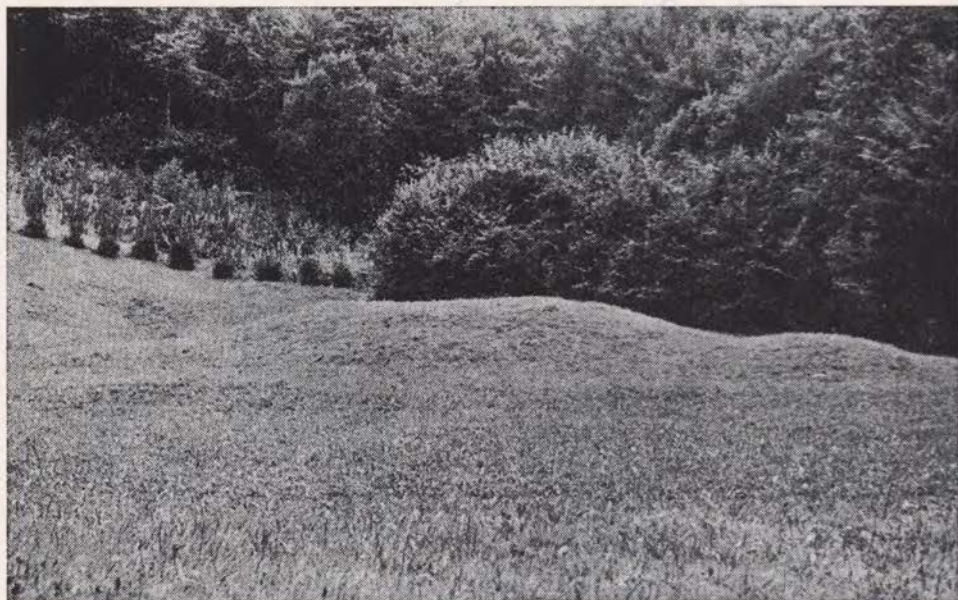
Sl. 30. Miren — najdbe: 21 iz gradbene jame; 22—24 iz kulturne jame

Fig. 30 Miren — finds: 21 from the building pit cave; 22—24 from the pit with artefacts

Ob pobiranju površinskih najdb so bila zapažena posamezna območja z večjo koncentracijo le-teh. Postavlja se vprašanje, ali lahko to povezujemo že z arheološko podobo kraja, ali je to posledica 1. svetovne vojne. Prebivalci se namreč spominjajo, da je bilo to območje močno prizadeto od granat. Sama kulturna plast po vsej verjetnosti ne leži v večjih globinah. Odstopa predel z jamo, kjer se ravninski svet začne dvigovati. Tu je bil del brežine po 1. svetovni vojni odrezan in nasut po terenu. — B. Ž. T.

MIRNA, IX, 6, Trebnje. — Na griču s. nad Mirno, kjer stoji monumentalni spomenik NOB, smo jeseni 1984 v izkopu vodovodnega jarka, ki je presekal greben j. od spomenika, našli nekaj fragmentov grobe prazgodovinske keramike. — B. K.

PENDIRJEVKA — Pavlinov travnik, IX,13, Novo mešto. — Pri terenskih obhodiš najdišč okoli Mihovega smo opazili tudi gomilam podobne oblike na Pavlinovem travniku v Pendirjevki (parc.

Sl. 31. Pendirjevka, Pavlinov travnik — gomili
Fig. 31 Pendirjevka, Pavlin's meadow — two barrows

Sl. 32. Pendirjevka, Pavlinov travnik — pogled na gomile s pobočja pod Zidanim Gabrom
Fig. 32 Pendirjevka, Pavlin's meadow — a view of the barrows from the slope below Zidani
Gaber

št. 3599 k. o. Orehovica). Posnetek z vrha soteske pokaže skupino gomil in mesto, kjer so kopali za nasutje potrebno zemljo. V kratinah po travniku je bilo najdenih nekaj fragmentov prazgodovinske keramike. — D. B.

OTOČEC, IX, 18, Novo mesto. — V območju novega zazidalnega načrta, ki ga je izdelal novomeški Zavod za družbeno planiranje, so tudi tri prazgodovinske gomile. Po predlogu načrta bi jih bilo treba zavarovalno izkopati, ZVNKD Novo mesto pa je pripravil predlog spremembe ZN, po katerem bo potek komunalnih naprav in parcelacija na območju spremenjena tako, da nobena od gomil ne bo poškodovana. Gomile bodo vključene v ureditveni načrt skupnih površin naselja. — D. B.

REKA, I, 3, Idrija — Ker smo z letom 1984 v jami **Divje babe I** dokončati izčrpali holocensko plast 1, podajamo vse podatke o najdbah iz humusa, ki pripadajo mlajšim arheološkim obdobjem. Sledove človeške prisotnosti imamo zanesljivo dokazane samo iz prazgodovinske dobe, in sicer na osnovi petih fragmentov keramike, najdenih ob ostankih skromnega kurišča (cfr. VS 26, 1984, 193). Keramika je na zunanji in notranji strani rdečerjeva, v prelomu črna, s pri-

mesjo finega kremenčevega peska. Posamezne črepinje so delno zasigane.

Prazgodovinski obiskovalci so se zadrževali ob levi jamski strani, precej stran od vhoda med 7 in 10 metrom. Strop jame je bil tedaj že tako nizek, da se je dalo hoditi samo sklonjeno. Zaradi nizkega vhoda je bil ta del jame že precej temačen. Iz tal so morale velike podorne skale. Okoli kurišča in med skalami v neposredni bližini smo v prazgodovinski plasti našli 46 majhnih odlomkov kosti, ki pripadajo skoraj izključno drobnici (Ovis s. Capra). Večina odlomkov je določljivih. Zastopani so vsi skeletni deli od mandibule, vretenc, reber, kolčnic do sprednjih in zadnjih okončin, vključno z metapodiji. Na nekaterih kosteh so vidni sledovi vrezov in usekov. En molar ovce ali koze smo našli pri letošnjem poglobljanju tudi v humusu na pobočju pred jamo. — Ja. D. in Iv. T.

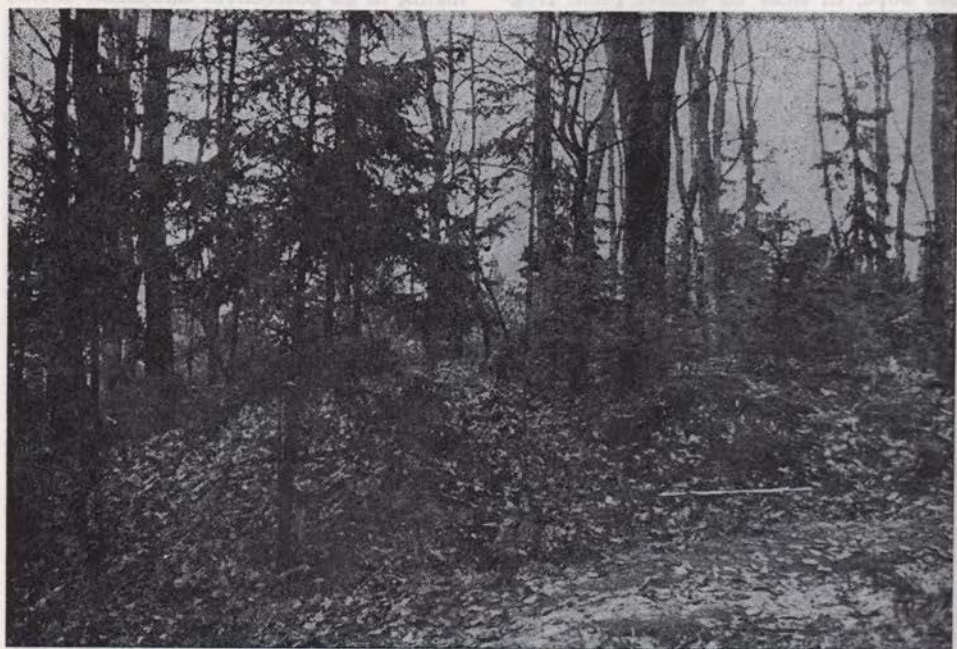
SAJEVCE XII, 12. — LRZVNKD je pripravil predlog odloka o razglasitvi prazgodovinskega gomilnega grobišča v Sajevcah za kulturnozgodovinski spomenik in ga posredoval Skupščini občine Krško, da ga v smislu zakonskih določil sprejme in izda ustrezen akt. — J. O.

SLAP OB IDRJI, Tomin. — **Vrh gradu.** V ANSI, 118 je najdišče omenjeno pod: Pečine-Grad, vendar se nam glede na lego zdi bolj smiselna krajevna opredelitev pod Slap (koordinate: Čepovan 1 : 25.000 = 5408,850—5109,340).

Gradišče leži na jz. robu Sentviške planote, ki se v predelu nad Ročami in Slapom zelo strmo spušča v dolino Idrijce, skalni greben na robu pa se pred zajedo potoka Kostanjevca končuje v ozkem skalnem pomolu, zavarovanem s treh strani. To odlično lego je izkoristilo prazgodovinsko selišče, ki je za obrambo potrebovalo le okope z v. strani, na slemenski hrbet v smeri proti Pečinam. Obrambni okop je tod slediti še v dvojnem nizu, notranji je dobro ohranjen, medtem ko zunanjega sledimo v nizki kamniti ogradi, ki je lahko tudi kasnejša. Notranji okop se podaljšuje v loku na sv. stran, v smeri proti domačiji Stari rut, kjer smo prav tako še zasledili lončenino na površini. V notranjosti gradišča je j., položnejše pobočje pomola razdeljeno v še vidne terase in tod je tre-

Sl. 33. Otočec — gomila 1, prazgodovinska
Fig. 33 — Otočec — barrow 1, prehistoric

Sl. 34.—35. Smolenja vas — gomilj 2 (zgoraj) in 3 (spodaj), prazgodovinski
Fig. 34—35 Smolenja vas — barrows 2 (above) and 3 (below), prehistoric

ba pričakovati glavnino kulturne ostaline. Kulturna plast je sicer na površini težko zaznavna.

NA LOGU (tudi V Bregu, pri Štruklju). Lokacija grobišča idrijske skupine (ANSI, 118) smo uspeli določeneje opredeliti šele po daljšem anketiranju med najstarejšimi vaščani: leži v pobočju položnega hriba z. od vasi, pod domačijo Štrukelj, ki je postavljena na š. teraso sz. od vasi. Pobočje je izredno plazovito in ni izključeno, da so najdbe prišle na dan ob kakšnem usadu.

Za teraso z domačijo pri Štruklju je v izročilu ohranjena pripoved, »da je tod stal samostan in da so zidovi in hrami v zemlji še ohranjeni«, zato ne izključujemo možnosti, da leži h grobišču pripadajoča naselbina prav tod. Najdbe od tod sicer niso znane. — N. O.

RIMSKA DOBA

BOVEC, Tolmin. — Za Bovcem (stari Bovec). V s. koncu Bovške kotline se sredi ravnice dviga osamelec z dvema vrhovoma, znan pod imeni **Rabeljk** (Ravelnik) in **Stržišče**; na prvem je znano dobro utrjeno prazgodovinsko gradišče. J. podnožje obeh gričev leži v zavetni loki tik nad strminami, ki od tod padajo v korito kanjona Koritnice nad sotočjem s Sočo, imenovano v Vodenci. Za prostor omenjene loke in celotno j. podnožje Stržišča je v ljudskem izročilu ohranjena pripoved, da je na tem mestu prvotno stalo bovško naselje, to je »Stari Bovec«. Omenjene so najdbe velikih rdečih žganih posod, ki naj bi jih izkopali v času I. svetovne vojne in še kasneje, a se je do danes za njimi izgubila vsaka sled.

Melioracije kmetijskih zemljišč so zajele tudi ta del terena in ob izravnavanju nizkih grobelj-nasipov na nekdanjih parcelnih mejah je bilo odstranjeno tudi precej materiala. Ob pregledovanju teh površin smo v neposredni soseščini domnevne arheološke lokacije Za Bovcem našli na kose rimskodobne lončenine, kar je do neke mere potrdilo pripoved in časovno opredelilo najdišče. Njegov obseg je danes brez raziskav nemogoče določiti, za del tik pod hribom smo dosegli omejitve melioracijskih del oz. zaustavitve na črti današnje ceste v Vodenco.

SMOLENJA VAS, IX, 5, Novo mesto. — Pri topografskem delu smo v gozdu med Smolenjo vasjo in vasjo Krka našli štiri gomile.

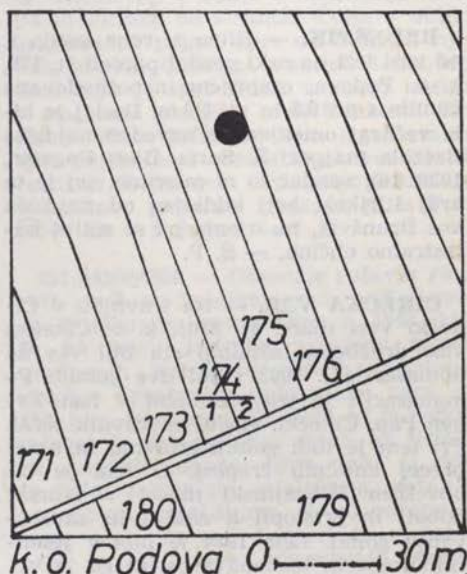
Gomila 1: leži na sz. pobočju hriba. Vi. 1,2 m, pr. 9 m. Poraščena z listnatim drevjem in mladimi smrečicami. Na vrhu je sled manjšega vkopa. Parc. št. 599/1 k. o. Smolenja vas.

Gomila 2: se naslanja na gomilo 1. Vi. 1,5 m, pr. 8 m. Ostalo enako kot pri gomili 1.

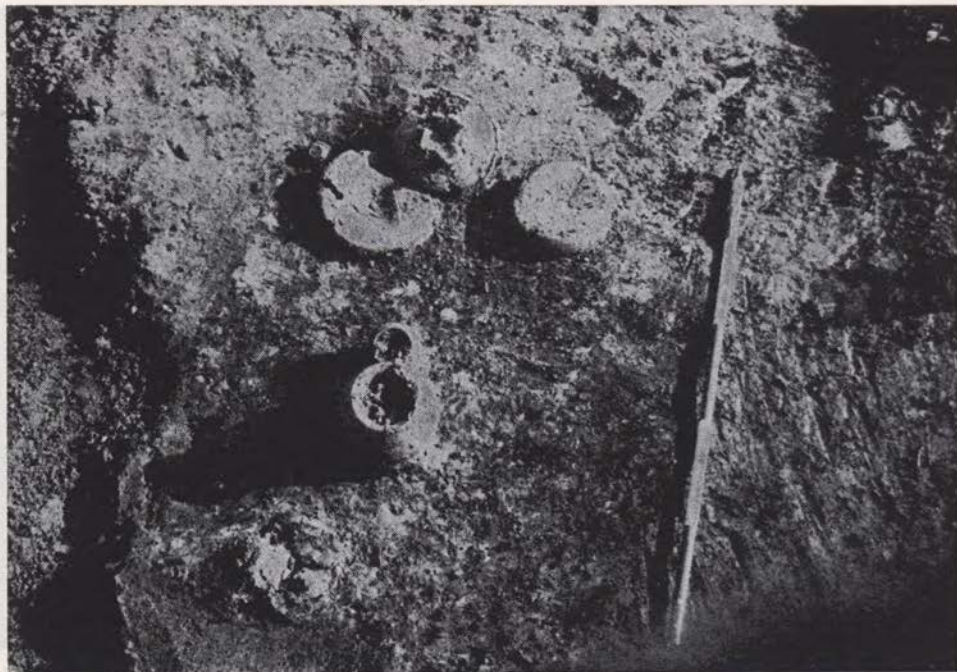
Gomila 3: leži na sedlu grebena, ki se vleče v smeri V-Z in je porasla z nekaj večjimi drevesi. Vi. 1 m, pr. 12 m. Parc. št. 600 k. o. Smolenja vas.

Gomila 4: leži neposredno z. od gomile 3, poraščena je s smrečjem in grmovjem. Vi. 1 m, pr. 13 m. Parc. št. 601 k. o. Smolenja vas. — B. K.

Hkrati je bil ob melioracijah prizadet tudi del samega pobočja Stržišča na j. strani sedla, ob prehodu na Rabeljk. Površinski pregledi niso pokazali najdb. — N. O.

Sl. 36. Brunšvik — gomila v gozdu pri vasi
Fig. 36 Brunšvik — barrow in the wood beside the village

Sl. 37. Čikečka vas — gomila 2, grob 1 (rimska doba)
Fig. 37 Čikečka vas — barrow 2, grave 1 (Roman)

BRUNŠVIK. — Blizu z. roba gozda s. od vasi leži na ozki gozdni parceli št. 176, k. o. Podova, osamljena nepoškodovana gomila s pr. 9,5 in vi. 0,6 m. Doslej je bila večkrat omenjena z navedbo najdišča Brezula (najprej B. Saria, Blatt Rogatec, 1939, 16), vendar to ni pravilno, saj je ta kraj štirikrat bolj oddaljen od najdišča kot Brunšvik, ne ujema pa se niti s Katastralno občino. — S. P.

ČIKEČKA VAS. — Na travniku v Čikečki vasi (parc. št. 2101, k. o. Čikečka vas, družbena lastnina) sta bili vse do komasacije l. 1983 vidni dve gomili. Po komasaciji je travnik dobil v last Evgen Pap, Čikečka vas 9, in travnik zoral. Pri tem je tudi gomili izravnal in našel precej antičnih črepinj. O tem je bil obveščen Pokrajinski muzej v Murski Soboti in pristopil k zaščiti in zavarovanju gomil. Leta 1984 je bilo v jesenskih mesecih izkopavanje, ki ga je vodil Pokrajinski muzej v M. Soboti. Ker sta bili obe gomili močno izravnani, so se najdbe pokazale takoj pod površino.

V gomili 1 je bil odkrit grob s sežganimi kostmi, ki so bile posute okoli keramičnih posod (trinožnik, dva pladnja, skleda, siva čaša z vrezanim ornamentom, bronast novc in steklen balzamarij). V okolici groba je bilo raztresenih več keramičnih, močno fragmentiranih posod. V gomili 2 je bila podobna situacija. Najden je bil žgan grob z močno žganino in nasutimi kostmi okrog grobnih pridakov (trinožnik, pokrov, pladenj, lonček, majhen lonček in sidrasta fibula). V bližini groba je bilo prav tako raztresenih več močno fragmentiranih keramičnih posod. — I. Š.

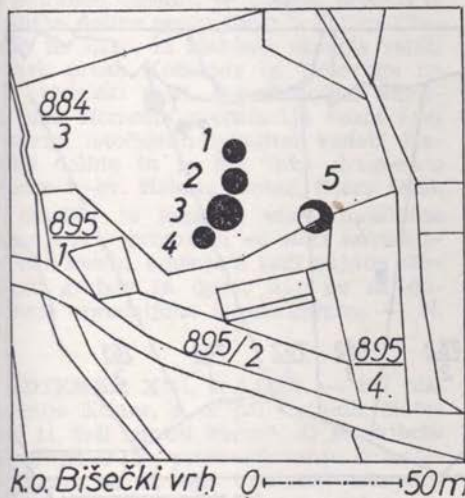
ČRMLJA. — Med črmljenskimi gomilnimi grobišči jih je dvojce dobilo nove lastnike, ki smo jih o pomenu teh spomenikov ustno poučili. Tako je domačijo z gozdno parcelo št. 884/3, k. o. Bišečki vrh, v Črmlji 14 od Muršcev prevzel R. Šamperl, ki jo namerava obnoviti. V gozdu tik zraven je četvero pretežno nepoškodovanih gomil v vrsti (pr. 7,5—13, vi. 0,5—1,1 m), v. od njih pa še peta (pr.

12, vi. 1,6 m), ki je razen ozkega obrobja na v. strani že povsem uničena. Pri odkopavanju zemlje iz te gomile za premaz sten v hlevu so leta 1936 našli grob iz do 1 m velikih in do 30 cm db. kamnitih plošč, ki so jih razbili in uporabili za gradnjo. V grobu je bil baje razbit lonec z novcem, kar pa niso shranili.

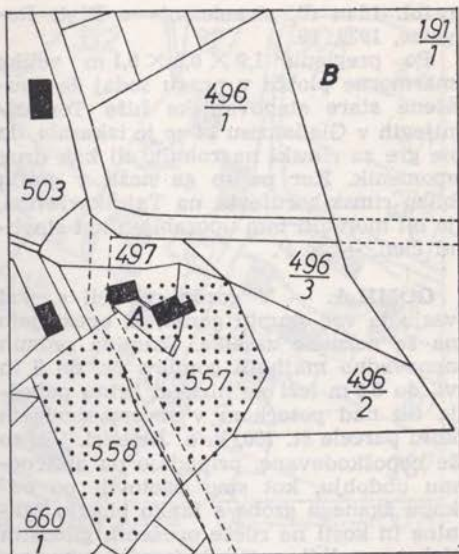
Grobišče z enajstimi gomilami v gozdu parc. št. 175/1 in 6 tik ob domačiji v Črmlji 13 je od Brunčičevih kupil P. Draksler. Večina gomil je razkopanih, o čemer je poročal D. Trstenjak v Kresu 1. 1881, 675 ss, a o najdbah ni več sledu. — S. P.

DOKLEŽOVJE. — Poleg že znanih antičnih gomil pri Dokležovju (S. Pahič, Antične gomile v Prekmurju, AV 11-12, 1960—61, 103) smo pri topografiji 1984. leta ugotovili še eno gomilo, ki leži s. od Dokležovja in z. od ceste proti Rakičanu, na njivi s parc. št. 222 k. o. Dokležovje, last Leopolda Jeriča iz Dokležovja. Gomila je na s. strani precej sploščena zaradi nenehnega obdelovanja njive, na j. strani pa je sploščena, ker je čez njo speljana poljska pot. Ohranjena vi. gomile je 1 m, pr. pa 15 m. — I. S.

GANČANI. — Pri arheološki topografiji 1984. leta je bila ugotovljena stara, verjetno rimska cesta, ki je zelo dobro vidna med njivami v majhnem gozdičku,

Sl. 38. Črmlja — gomila na Šemperlovem
Fig. 38 Črmlja — barrows at Šemperlovo

k.o. Gladomes 0 ————— 50 m

Sl. 39. Gladomes — A območje antičnih ruševin, B kvadratni okop

Fig. 39 Gladomes — A area of antique ruins, B square rampart

čku, vz. od Gančan (vz. od ceste Beltinci—Rankovci) v obliki 5-metrskega nasipa in jarkom od straneh. Cesta v obliki gramoza se pojavi spet na bližnjih njivah, sv. od Gančan v smeri Renkovec. Zelo lepo je spet vidna v obliki nasipa v majhnem gozdičku pred Renkovci. Pri Renkovskem križu se cesta izgubi in se spet pojavi na s. strani Renkovec tik ob cesti za Dobrovnik. Po pripovedovanju domačinov je to del trase, ki je iz Turnešča šla v Rakičan. — I. S.

GLADOMES. — Območje ruševin rimskih stavb na Tajnikarjevem v Gladomesu 19 (Varstvo spomenikov 9, 1965, 143) je po smrti lastnika ogroženo zaradi gradbenih načrtovanj novih lastnikov, zlasti v opuščnem sadovnjaku parc. št. 557, k. o. Gladomes. Kolovoz, ki je poprej ločeval ta del antičnih stavb od tistega na sosednji zahodni njivi parc. št. 558, je sedaj zamenjala asfaltirana cesta, ki vzpodbuja h gradnjam. S. od odcepa te ceste proti Zgornji Ložnici je v gozdu parc. št. 496/1 raven pravokoten prostor velikosti 13,5 × 14 m, obdan z jarkom novejšega videza, ki najbrž ustreza podatku o »tlorisu kvadratne stavbe s

pribl. 12 m dl. stranicami« v Blatt Rogatec, 1939, 39.

Po pregledu $1,9 \times 0,5 \times 0,1$ m velike marmorne plošče v pragu sedaj že opuščene stare stanovanjske hiše Tomazinijevih v Gladomesu 14 se je izkazalo, da ne gre za rimski nagrobnik ali kak drug spomenik. Ker pa so ga našli v gozdu blizu rimskih ruševin na Tajnikarjevem, je bil morebiti tam uporabljen kot stavbni člen. — S. P.

GOMILA. — V gozdni globeli s. pod vasjo je več skupin gomil, ki opozarjajo na še neznane zaselke. Skupina sedmih nenavadno majhnih gomil s pr. do 5 in vi. do 0,8 m leži na nizkem hrbtu pobočja tik nad potočkom v severovzhodnem kotu parcele št. 760, k. o. Jiršovci. Vse so še nepoškodovane, pripadajo pa antičnemu obdobju, kot smo ugotovili po odkopu žganega groba s tanko plastjo žganine in kosti na rdeče opečenih glinastih tleh ter redkih antičnih črepinj v zasipu.

Dvoje gomil v. od tod ob v. robu parcele št. 761 leži sedaj v nepregledni goščavi zaradi daljnovoda izsekanega gozdnega pasu (pr. 6 oz. 4,5, vi. 0,3 oz. 0,25 m).

Posamična nepoškodovana gomila (pr. 7, vi. 0,5 m) leži na sredini pobočja proti vzhodu ob z. robu parcele št. 762/3.

Dvoje gomil, od katerih ima severnejša večja (pr. 10,5, vi. 1,5 m) 2×2 m velikost in 1,7 m gl. jamo, manjša tik zraven

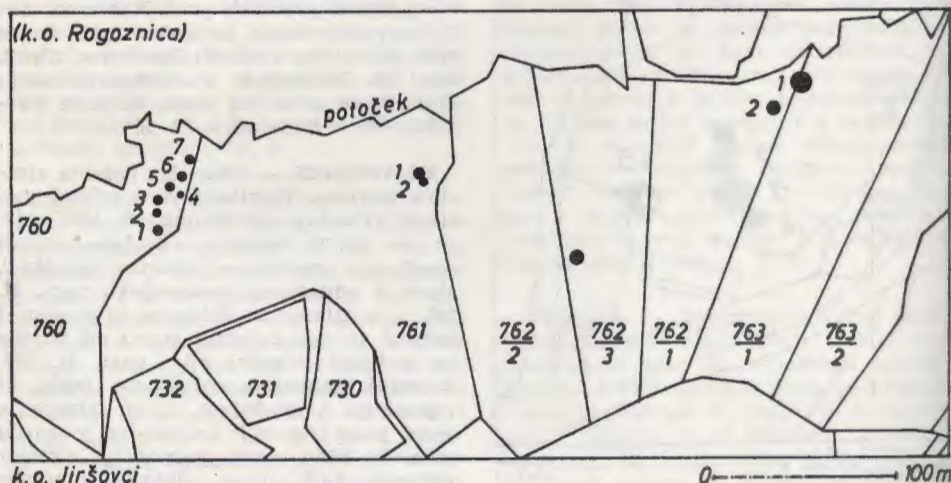
(pr. 7,6, vi. 0,5 m) pa manjšo, še 1 m gl., ležita najvzhodneje tik nad potočkom v sv. kotu parcele št. 762/1 oziroma še onkraj na parceli št. 763/1. Kdo je tu kopal in kaj je našel, ni znano. — S. P.

GORENJE PRI ZREČAH. — Janez Koprivnik je v Planinskem vestniku 1913—1919, 202 (ponatis Pohorje, 1923, 116) poročal:

»Na njivi, kjer ima sedaj Boštjan Levičnik svojo hišo, so našli pri oranju pred kakimi 80 leti dva rimska nagrobna kamna in nekaj loncev s pepelom sežganih mrličev. Eden teh kamnov je bil vzdian v j. zidu Gorenjakovega hleva v Gorenjah; prof. Müllner je napis 1871 prepisal. Je li kamen še na starem mestu, mi ni znano; drugi kamen se je izgubil.«

Poizvedeli smo, da gre za stavbno parcelo št. 8, k. o. Gorenje, v z. delu vasi, kjer so sedanji lastniki Mernikovi v Gorenju 10 staro stanovanjsko stavbo pravkar podrli. Pri gradnji nove hiše tik j. zraven so pri izkopu za klet baje našli v sv. vogalu približno 1,5 m gl. do pol metra š. kup pepela in črepinje glinaste posode. Ta najdba, ki so jo zavrgli, opozarja v zvezi s Koprivnikovimi navedbami, da je bilo tukaj na blagem z. pobočju grebena v rimski dobi plano grobišče z nekaj žganimi grobovi v žarah.

Pri Gorenjakovih v Gorenju 8, nekaj desetm metrov južneje, so sedanji last-

Sl. 40. Gomila — skupine gomil severno pod vasjo

Fig. 40 Gomila — a group of barrows to the north beneath the village

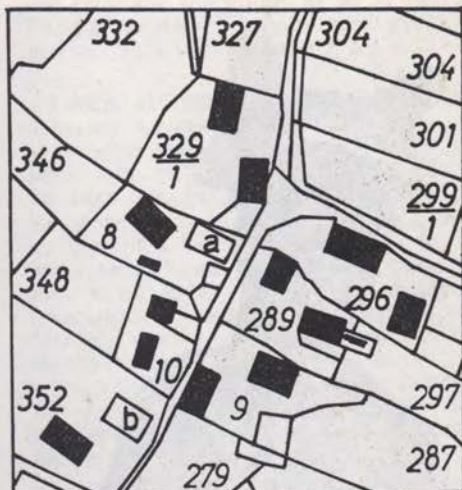
niki Obrovnikovi stari hlev že podrli in zgradili novega. Ker so bili na kamen z napisom opozorjeni, so baje skrbno pazili, a pri rušenju starih zidov ničesar našli. Tako moramo imeti za izgubljen tudi drugi nagrobnik, ki je morebiti, podobno kot sosednji s Kovaškega vrha, Koritnega, Skomarja in Šentvida v Hudinji ohranjal še druga imena keltskih prebivalcev tega dela Pohorja.

V zaklenjeni veži župne cerkve je sedaj spravljen, — v železne kavljne na steno vpet, — marmorni nagrobnik s Kovaškega vrha (Varstvo spomenikov 21, 1977, 230) — S. P.

HOMEČ, Tolmin. — Na mlakah. — Večje terase v s. obrobju Nadiške doline so praviloma poseljene in izkoriščene za obdelovalne površine. Starejšo poselitve sledimo le na tistih, ki so danes že opuščene in bolj ali manj izvzete iz uporabe: takšna je tudi terasa z ledinskim imenom Na mlakah, v pobočju nad vasjo Homeč, v vi. v neposredni sosesčini cerkve sv. Križa pri Sedlu. Na terasi je ugotovljena na površini rimskodobna kulturna plast na precejšnjem obsegu, verjetno pa sega še tudi pod rob terase.

Nad najdiščem vodi stara pot iz Stanovišča mimo omenjene cerkve dalje v Breginjski kot in menda predstavlja eno najstarejših poti skozi dolino. Obenem je potrebno omeniti še poletni prehod iz Nadiške doline preko Stola v dolino Učje in na Žago, ki bistveno skrajša veliki ovinek preko Kobarida in Trnovega na t.i. predelski cesti. Rimskodobno najdišče nad Homcem predstavlja vezni člen v verigi istočasnih lokalitet vzdolž Nadiške doline in je kot tako dragoceno (Podbela—sv. Helena, Robič, Staro selo). V izročilu je lokacija stare naselbine ohranjena v pripovedi »o stari kovačiji« na tem mestu, omenjajo tudi najdbe skeltnih grobov in opek, kar pa ni določneje opredeljeno in ohranjeno. — N. O.

HOTEMEŽ, XIII, 9, Laško. — Pri hiši Amalije Klinar, p. d. pri Cotovih, Hotemež 11, leži rimski kamen, ki je najbrže del grobnice. Po pripovedovanju domačina Eberlinza so bili v bližini izkopani rimski nagrobniki, katere so po vojni razbili in jih uporabili za drenažni material. — Al. V.

k. o. Gorenje 0 ————— 50 m

Sl. 41. Gorenje pri Zrečah — a) najdišče antičnih žganih grobov na Levičnikovem, b) Gorenjakov hlev z rimskim napisnim kamnom — porušen, novogradnje niso vrisane

Fig. 41 Gorenje near Zreče — a) finds of antique jar burials at Levičnikovo, b) Gorenjak's stable with a Roman inscription stone — demolished, new buildings are not included in the sketch

JURIŠNA VAS. — Komisijsko smo si ogledali stanje na kasnoantični utrjeni postojanki **Ančnikovo gradišče** pri Jurišni vasi, parc. št. 220/3, k. o. Jurišna vas (občina Slov. Bistrica). Imetnik spomenika Božidar Žerjav, Jurišna vas 12, je dal gozdno zemljišče splanirati, da bi ga spremenil v obdelovalno površino. Povsem je uničil obzidje, obenem pa delno zasul tudi podolžno polico, kjer so bile 1981. odkrite kulturne plasti z najdbami (S. Pahič, VS 25, 1983, 223 ss). Pri ogledu smo na površini žganine našli v celoti ohranjen 8 cm visok bronast kipec Merkurja (Sl. 1), sledili smo ostankom zidu (seveda v sekundarni legi) in pobrali nekaj fragmentov keramike.

S predstavnikom Inštituta za arheologijo SAZU smo izdelali smernice za izkopavanja in pripravili finančno konstrukcijo. Ustno in pisno smo obvestili lastnika o kaznivem dejanju in o nadaljnjem postopku. — M. S. G.

KALCE, VIII, 19. — Ob nekdanji rimski cesti, ki je danes v uporabi kot gozdna pot, poteka od Kalc do mesta, kjer se

Sl. 42. Jurišna vas — bronasti Merkurjev kipec
 Fig. 42 Jurišna vas — bronze statuette of Mercury

začne cesta vzpenjati proti poznoantični rimski trdnjavi na Lanišću, trasa plinovoda. Na mestu, kjer se cesta odcepi od plinovoda, stoji tabla s številko 351. Na tem območju je bilo v letih 1981 do 1984 pobrano na površini večje število rimskodobnih najdb, ki so bile raznešene po trasi plinovoda v dl. 50 m. Med najdbami prevladujejo ostanki lončenine (od terre sigilate do grobo izdelane lončenine), raznovrstni nakit (fibula, pasna sporna, obeski iz steklene paste), številni ostanki barvnega in brezbarvnega stekla ter kovanci, ki najdišče datirajo v čas od 3. do 4. stoletja n. š.

Kje iskati izvor teh številnih predmetov, je zaenkrat še odprto vprašanje, na katerega bi lahko odgovorili s pomočjo natančne mikrotopografije in sondiranj v manjšem obsegu.

Za nadaljnje raziskave ostankov antičnega limesa na območju Lanišča nad Kalcami ima novo odkrito najdišče zelo velik pomen in bi mu zato veljalo posvetiti večjo mero pozornosti. — M. F.

LOGATEC, VIII, 19. — Pri izkopu temeljev za zidano ograjo na zemljišču, katerega lastnik je Bojan Volk, Čevica 14, je bilo odkritih sedem žganih grobov iz rimskega obdobja. Zemljišče (parc. št. 30, 37/1, k. o. Blekova vas) leži na j. strani položnega pobočja, Nakla. Tu je že leta 1978 na sv. strani parcele pri strojnem kopu našel dve oljenki in več drobcev lončenine. Na istem mestu je opazil tudi večjo količino žganine in 3 m dl. ter 0,5 m š. suhi zid. Oljenki in lončenina verjetno pripadajo žganemu grobu, medtem ko pomen zidu ni jasen.

Ko je nadaljeval z zemeljskimi deli na z. strani parcele, je naletel na sedem žganih grobov, od katerih jih je bilo ob mojem prihodu vidnih samo še pet v približno sedem mestrov dl. profilu. Grobovi so bili v gl. od 40 do 75 cm. Vkopani so bili v težko rdečo ilovico, ki tu nastopa kot preperina triasnega skrilavca, katerega v gl. 75 cm zasledimo kot kompaktno osnovo. To je tudi nivo, do katerega so kopali grobno jamo. O načinu pokopavanja je za zdaj težko govoriti, saj so bili grobovi ob dokumentiranju že zelo slabo ohranjeni. Za odkrite grobove lahko rečemo, da gre za preproste grobne jame, š. od 50 do 70 cm, v katere so natresli žganino (db. 5—10 cm), ki je vsebovala številne drobce kalciniranih kosti. Med najdbami iz tega dela grobi-

šča je ohranjena samo ena oljenka, medtem ko se ostanki lončenine, ki so jih našli pri kopanju, niso ohranili.

Slučajno odkritje rimskega grobišča je za raziskovanje problematike antičnega Longaticuma velikega pomena, saj do sedaj, razen pisanih virov, nismo poznali nobenih konkretnih arheoloških dokazov za obstoj naselbine na tem območju.

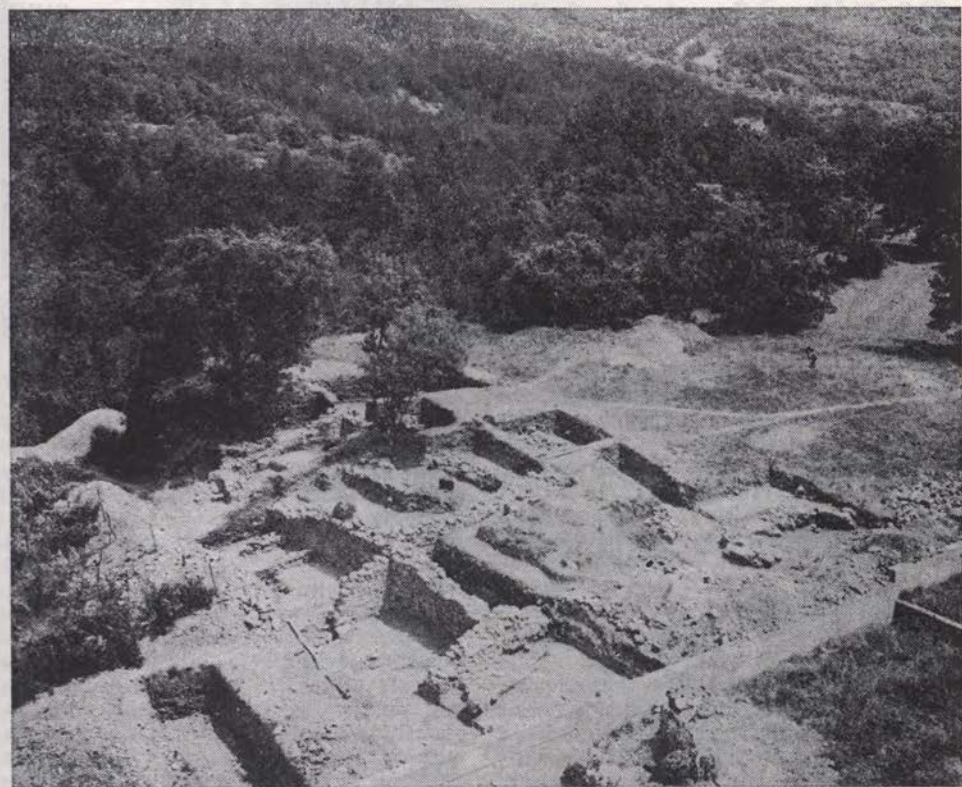
Ker je obseg grobišča verjetno večji, kot ga poznamo zdaj, bi se bilo treba lotiti sistematičnih raziskav, s katerimi bi grobišče datirali in pojasnili njegovo vlogo pri proučevanju rimskodobnega Longaticuma. — M. F. in A. M.

Na posestvu Rika Erkarja, Tržaška 40, so pri kopanju greznice našli rimski sester Antonina Pia (138—161). Poleg dobro ohranjenega sesterca so našli tudi

več ostankov lončenine, ki so jo zavrgli. Vse najdbe naj bi se nahajale v plasti, ki je vsebovala tudi ostanke žganine. — M. F.

LOKA (PREDLOKA), Koper. — Arheološke raziskave v Predloki (Loki), ki so v teku že od 1972. leta, so bile tudi 1983. leta vključene v URP PORS 10. Za raziskave je bil določen prostor ob sv. strani današnjega pokopališča, kjer so bili med leti 1927—1974 odkriti temelji arhitekture s prostorom, zaključnim z na videz poligonalno apsido. Z letošnjimi raziskavami naj bi bil razjasnjen namen tega prostora oziroma stavbe, v katero je bil vključen.

Raziskave junija in julija so potekale po sistemu kvadratne mreže 4×4 m. Izdelana je bila potrebna foto in tehnična dokumentacija.

Sl. 43. Predloka — Izkopavanje leta 1983: ruševine rimske stavbe ob sedanjem vaškem pokopališču

Fig. 43 Predloka — excavation in the year 1983: ruins of a Roman building beside the present-time village cemetery

Že na začetku izkopavanj smo se navezali na izkop 1973. leta in odkrili še ohranjeni del apside. Izkop smo širili proti sv., kjer bi lahko stal baptisterij, kolikor je prostor za apsidalnim zaključkom pripadal poznoantičnemu sakralnemu objektu. Po vsej površini izkopa smo naleteli na zidove, ki so obdajali večje ali manjše prostore. Nekateri med njimi so bili do 1,7 m vi. ohranjeni, kar kaže, da ne gre zgolj za temeljne zidove, temveč tudi za dokaj vi. ohranjene zidove prostorov. Sodeč po konstrukciji zidov so pripadali več gradbenim fazam, ki sodijo v čas od zgodnje antike do srednjega veka, saj so nekateri temeljni zidovi grajeni na antičnem sipu. Mlajši so gotovo tudi ostanki ognjišča, ki so bila urejena verjetno v že opuščnem delu antičnega objekta. Na sledove baptisterija nismo naleteli, prav tako tudi ni najdb, ki bi govorile o obstoju sakralnega objekta.

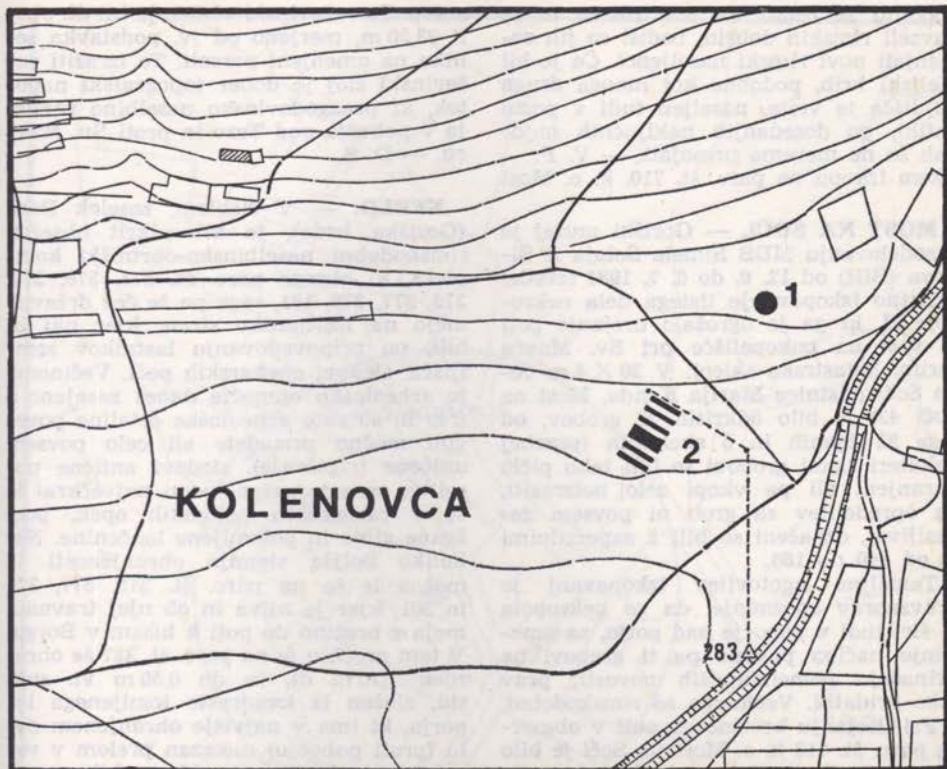
Sodeč po konstrukciji zidov, zazidanih vratnih odprtinah, razporeditvi prostorov ter njih obsežnosti menimo, da gre za ostanke profane arhitekture. Najstarejši zgodnjeantični objekt, ki se je ohranil le še v temeljih in sega še v neraziskani del terena, je bil bržkone zaradi spremembe namembnosti v 2. ali 3. stoletju prvič obnovljen in razširjen, ponovno pa v pozni antiki. Čeprav pretežno že zapuščeni objekt, je bil sodeč po ohranjenih ostankih ognjišč vsaj občasno naseljen tudi po 6. stoletju, to je v času, ki mu že pripisujemo najstarejši del grobišča, odkritega jz. od današnje cerkve Janeza Krstnika. Domnevo o kontinuirani preteklosti tega prostora v zgodnji in pozni antiki potrjujejo tudi drobne najdbe, zlasti ostanki keramike, ki jo je moč kronološko opredeliti od 1.—6. stoletja. Najdejo se tudi posamezni fragmenti mlajših srednjeveških keramičnih posod. Med novjšimi najdbami 1.—6. stoletja je najdragocenejši zlatnik Justiniana (527—537), najmlajši pa je beneški novc (1631—1646).

Z letošnjimi raziskavami raziskovalna dela še niso zaključena, kajti temeljni zidovi predvidoma najstarejšega objekta segajo še na neraziskani del terena proti SZ; neodkriti pa so zaradi gl. terena ostali tudi najstarejši zidovi sv. dela objekta. Predvsem ti zidovi bi bili v veliko pomoč pri ugotavljanju gradbenih faz ohranjenih zidov, zato so ta dela

vključena v program raziskav 1984. leta E. B. T.

LOKE. — Ob terenskem ogledu dne 5. 4. 1984, ki sta ga opravila ZNKD Gorica in Goriški muzej na obvestilo študenta arheologije Jerneja Zavrtnika, je bila v Lokah na ledini **Kolenovca** ugotovljena nova arheološka lokacija. Površinske najdbe: odlomki tegul, imbreksov, delov steklenih posod so bili na gosto razmetani po površini približno 50 × 80 m in so izpričevali obstoj večjega rimskodobnega kompleksa, ki zavzema območje njivske površine na parc. 308/1 in 308/3 k. o. Loke. Zemljišče je družbena last in dodeljeno v uporabo KK Vipava. Da bi najdišče zavarovali pred nadaljnjim uničevanjem, je bilo zemljišče s kulturnimi ostalinami izloženo iz obdelovanja, vse dokler ne bo celoten prostor raziskan. Raziskovalno delo je v dogovoru z ZNKD Gorica prevzel Goriški muzej in ga vključil v svojo raziskovalno nalogo »Rimsko podeljelje«. Sredstva za raziskovanje so prispevali ORS Nova Gorica, KS Nova Gorica in KK Vipava. Sredstva ORS in KS so bila prvotno namenjena raziskovanju rimskega objekta na najdišču Pavlini, prav tako v Lokah (VS [1984] 245 sl. 37); ker je najdišče Kolenovca veliko bolj ogroženo, smo raziskave preusmerili na to lokacijo. Obsežen arheološki teren in raziskovalnemu delu skromno odmerjena sredstva narekujejo večletno akcijo.

Arheološko raziskovanje je potekalo v dveh fazah; najprej smo nadzorovali agromelioracijo na parc. št. 301/1 k. o. Loke od 16. 5. 1984 do 18. 5. 1984, kasneje sondirali od 3. 9. 1984 do 26. 10. 1984 na parc. št. 308/1 in 308/3 k. o. Loke. Na območju parc. 301/1, kjer so bili po površini vidni odlomki prežgane ilovnate gmote, drobcji oglja in malte, je bil izveden strojni izkop 11,20 m dl. profila, ki je potekal v smeri SV-JZ in je približno po sredini presekala kulturne ostaline. Ugotovljeni sta bili dve jami kotanjaste oblike, ki sta ležali druga zraven druge. Na podlagi zasipa smo ju označili za apneni jami. Jama 1 se je raztezala po profilu v dl. 5,40 m in je segala v gl. 1,30 m, jama 2 pa se je raztezala po dl. 5,20 m in segala 1,64 m gl. Jama 1 je bila vkopana v plast izrazite sive ilovnate zemlje, ki je bila pomešana z odlomki prazgodovinske keramike

Sl. 44. Loke, Kolenovca — lega rimske vile
 Fig. 44 Loke, Kolenovca — situation of a Roman villa

(kaštelirske). Db. plasti je merila do 0,90 m, sledili smo ji lahko tudi po površini v. od jame 1, kjer je buldožer že izravnal teren in odnesel humusno plast. Po končanem nadzoru je bilo zemljišče sproščeno za kmetijsko obdelavo. V z. delu iz obdelovanja izločenega zemljišča na parc. 308/1 in 308/3 smo izkopalni sedem sond v smeri SZ-JV (odklon 15° proti Z). Sonde merijo v dl. 20 m, v š. 2 m. Vmesna razdalja med sondami je 6 m, med sondo 1 in 2 pa smo razširili izkop po celotni vmesni površini. Skupaj je bilo raziskanih 400 m² površine. Vse sonde so dale arheološko pozitivne rezultate. V njih smo našli temelje rimskih zidov, zidno in strešno ruševino, kamnite hodne površine in ognjišče. Intaktni ostanki rimskodobnih ruševin so ležali v povprečju pod 30 cm db. plastjo orne zemlje. Razširjeni izkop med sondo

1 in 2 je pokazal, da gre za večprostorski gospodarski objekt.

Za naslednje leto načrtujemo razširitev vmesnih prostorov med sondami, kajti le s takim načinom dela, čeprav gre v bistvu za zavarovalna izkopavanja, bomo lahko dobili neokrnjen tloris pristave. Do sedaj tu odkrite najdbe sodijo v 1. stol. n. št. — B. Ž. T.

MELJSKI HRIB pri Mariboru. — Med ostanki posod iz prazgodovinskih obdobij (glej tam!) je bilo pobranih tudi nekaj takih, ki sodijo v rimsko dobo. Poleg ostankev ročajev (sl. 25: 15—16) so bile vmes tudi črepinje iz fine rdeče in svetlo sivo pečene gline ter ostanki večinoma luknjičave grobe hišne lončenine. V ta čas sodijo najbrž tudi kosci železne žilindre. Tako so te prve najdbe dokaz, da so bodisi Kelti v zgodnjem antičnem

obdobju še ostali na tem mestu in se navzeli rimskih dobrin, bodisi so jih zamenjali novi rimski naseljenci. Če je bil Meljski hrib, podobno kot mnoga druga najdišča te vrste, naseljen tudi v pozni antiki, po dosedanjih naključnih najdbah še ne moremo presojati. — V. P. likem izkopu na parc. št. 710. k. o. Most

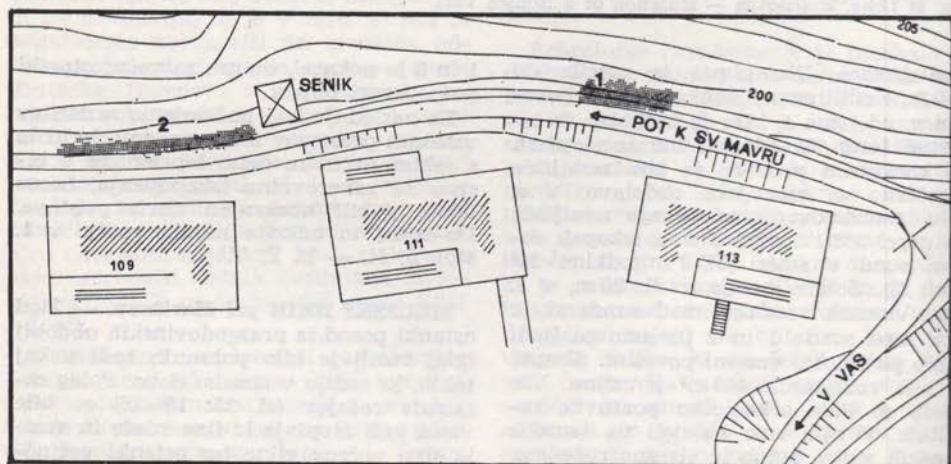
stavo. Ta ruševinski vložek je bil dl. okoli 23,50 m, merjeno od jv. podstavka senika na omenjeni parceli. Ta izraziti ruševinski sloj je dober topografski napotek, ki prazgodovinsko naselbino razširja v pobočja pod Tezo in proti Sv. Mavru. — D. S.

MOST NA SOČI. — Goriški muzej je v sodelovanju MDB Simela Šolaja iz Šipova (BiH) od 12. 6. do 6. 7. 1984 izvedel zaščitno izkopavanje tistega dela nekropole II, ki ga je ogrozilo urejanje poti iz vasi na pokopališče pri Sv. Mavru (prim. katastrsko skico). V 20×4 m vena Soči (lastnica Marija Kenda, Most na Soči 42) je bilo odkritih 27 grobov, od tega 22 žganih in 5 skeletnih (posebej nekateri žgani grobovi so bili tako pičlo ohranjeni ali pa vkopi zelo neizraziti, da opredelitev za grob ni povsem zanesljiva), označeni so bili z zaporednimi št od 140 do 166.

Temeljna ugotovitev izkopavanja je pravzaprav spoznanje, da se nekropola II širi tudi v pobočje nad potjo, za umevanje načina pokopa pa ti grobovi ne prinašajo pomembnejših novosti; prav tako pridatki. Večinoma so rimskodobni.

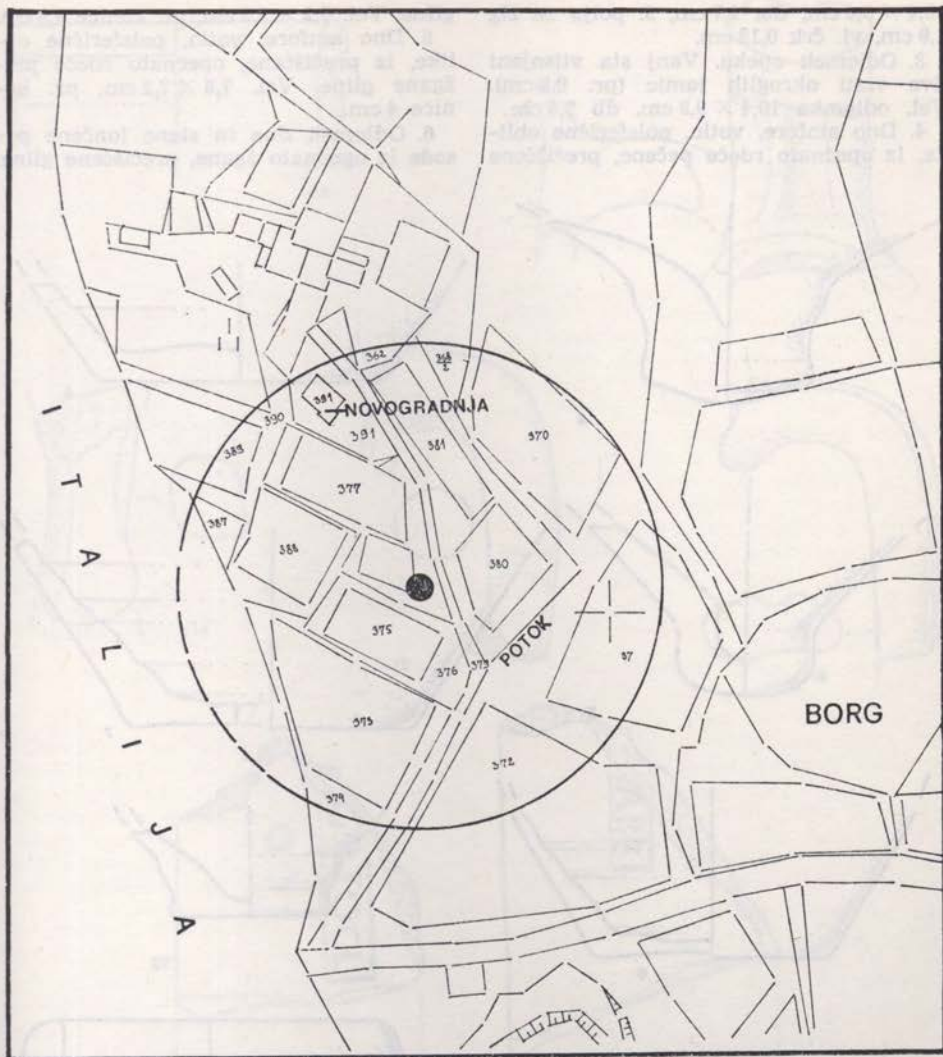
Pri urejanju brežine ob poti v območju parc. št. 713 k. o. Most na Soči je bilo odprtih več skupin stavbnih ruševin z značilno halštatskodobno ruševinsko se-

NEBLO. — V Neblem, zaselek Borg (Goriška brda), je bil odkrit obsežen rimskodobni naselbinsko-obrtniški kompleks, ki obsega parc. št. 373, 376, 370, 375, 377, 378, 191, sega pa še čez državno mejo na italijansko stran, kjer naj bi bili, po pripovedovanju lastnikov zemljišča, sledovi opekarskih peči. Večinoma je arheološko območje danes zasajeno s trfo in so zato arheološke ostaline povsod močno prizadete ali celo povsem uničene (rigolanje), sledovi antične poselitve so zato razpoznavni največkrat le še v raznešenih odlomkih opek, prežgane gline in polomljene lončenine. Nekoliko boljša stopnja ohranjenosti je možna le še na parc. št. 375, 377, 378 in 391, kjer je njiva in ob njej travnata meja z brežino do poti k hišam v Borgu. V tem predelu je na parc. št. 387 še ohranjen 1,70 m dl. in do 0,50 m vi. suhi sid, zložen iz kvadrato lomljenega laporja, ki ima v najvišje ohranjenem delu (proti pobočju) nakazan prelom v vogal (stavba?). Ob tem zidu so bili v preteklih letih (širjenje poti, zemeljski vdo-

Sl. 45. Most na Soči: 1 območje zaščitnega izkopa leta 1984, 2 profil ob poti k Sv. Mavru z gradbenimi ostalinami iz železne dobe

Fig. 45 Most na Soči — 1 area of the rescue excavation in 1984, 2 profile on the road to St. Maurus with construction remains from the Iron age

Sl. 46 Neblo — krožec označuje lego ohranjenega zidu, krog omejuje približno razprostranjenost rimskodobnih ostalin

Fig. 46 Neblo — the small circle marks the situation of the preserved wall, the circle circumscribes the approximate range of Roman remains

ri) najdeni odlomki opek, tlakovci in deli lončenih posod, ki jih hranijo v Borgu pri »Pustovih« (Boris Gašperin, Neblo 13). Zanje je v teku postopek za proglasitev za spomenik. O najdbi je bila obveščena tudi Soprintendenza per i B. A. A. A. S. del Friulj Venezia Giulia v Trstu.

Opis najdb.

1. Odlomek opeke z delom žiga Agatoccl. **Barb.** Vel. odlomka 13,4 × 10,6 cm, db. 2,5 cm. š. polja za žig 1,8 cm. Črke so v reliefu, vi. 0,13 cm.

2. Odlomek opeke z delom žiga Barb Agatoccl. Črke so v reliefu. Vel. odlomka

10,4 × 9,6 cm, db. 2,7 cm, š. polja za žig 1,9 cm, vi. črk 0,12 cm.

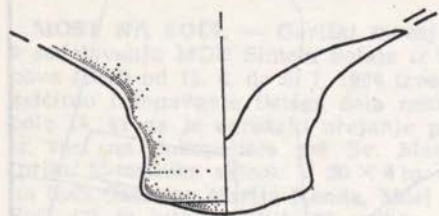
3. Odlomek opeke. Vanj sta vtisnjeni dve vrsti okroglih jamic (pr. 0,9 cm). Vel. odlomka 10,4 × 9,9 cm, db 2,4 cm.

4. Dno amfore, votlo, polsferične oblike, iz opečnato rdeče pečene, prečiščene

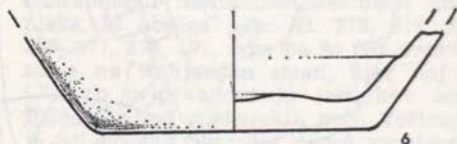
gline. Vel. 9,2 × 7,2 cm, pr. konice 4,9 cm.

5. Dno amfore, votlo, polsferične oblike, iz prečiščene, opečnato rdeče prežgane gline. Vel. 7,8 × 7,2 cm, pr. konice 4 cm.

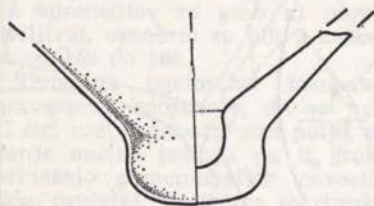
6. Odlomek dna in stene lončene posode iz opečnato žgane, prečiščene gline.

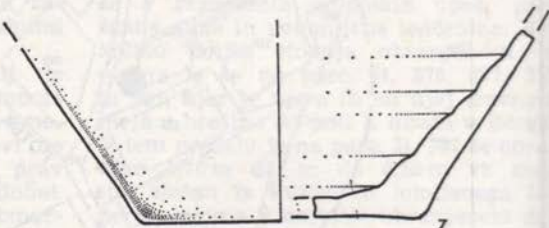
4

6

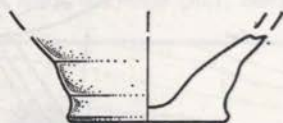
5

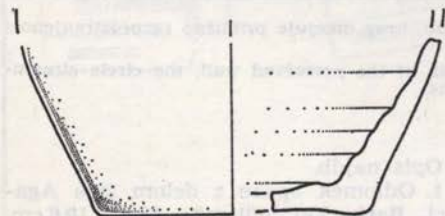
7

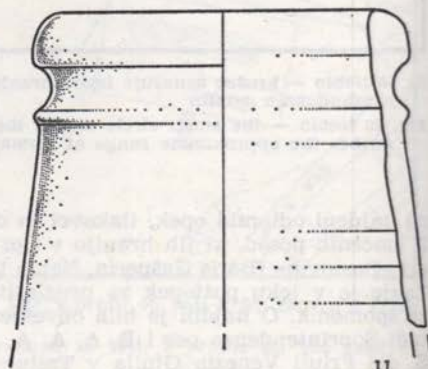
8

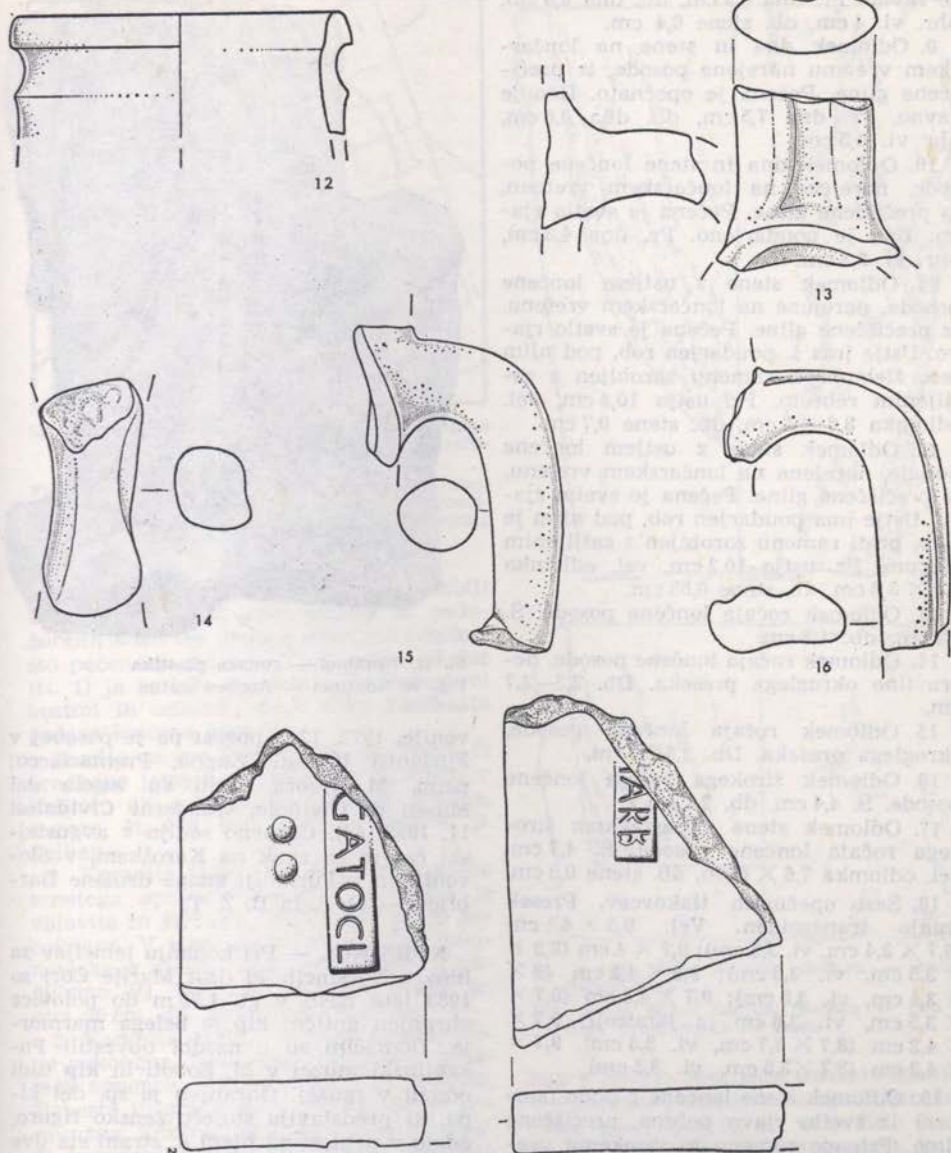
10

9

11

Sl. 47.—51. Neblo — rimske najdbe opek in keramike

Fig. 47.—51 Neblo — Roman finds of bricks and ceramics

Dno je ravno, na njem so krožni odtisi lesa. Pr. dna 7,9 cm, ohr. vi. 3 cm, db. dna 1 cm, db. stene 0,7 cm.

7. Odlomek dna in stene lončarske posode, narejene na lončarskem vretenu, iz prečiščene gline. Pečena je opečnato.

Dno je ravno, na njem so krožni odtisi lesa. Pr. dna 8,1 cm, db. dna 0,6 cm, ohr. vi. 5,2 cm, db. stene 0,6 cm.

8. Odlomek dna in stene lončarske posode, narejene na lončarskem vretenu, iz prečiščene gline. Pečena je opečnato. Dno

je ravno. Pr. dna 6,5 cm, db. dna 0,3 cm, ohr. vi. 4 cm, db. stene 0,4 cm.

9. Odlomek dna in stene na lončarskem vretenu narejene posode, iz prečiščene gline. Pečena je opečnato. Dno je ravno. Pr. dna 7,5 cm, db. dna 0,6 cm, ohr. vi. 4,5 cm.

10. Odlomek dna in stene lončene posode, narejene na lončarskem vretenu, iz prečiščene gline. Pečena je svetlo rjavo. Dno je poudarjeno. Pr. dna 4,3 cm, ohr. vi. 2,4 cm.

11. Odlomek stene z ustjem lončene posode, narejene na lončarskem vretenu, iz prečiščene gline. Pečena je svetlo rjavo. Ustje ima š. poudarjen rob, pod njim teče žleb, proti ramenu zarobljen z zašiljenim rebrom. Pr. ustja 10,4 cm, vel. odlomka 8,8 × 8 cm, db. stene 0,7 cm.

12. Odlomek stene z ustjem lončene posode, narejena na lončarskem vretenu, iz prečiščene gline. Pečena je svetlo rjavo. Ustje ima poudarjen rob, pod njim je žleb, proti ramenu zarobljen z zašiljenim rebrom. Pr. ustja 10,2 cm, vel. odlomka 7,4 × 3,6 cm, db. stene 0,55 cm.

13. Odlomek ročaja lončene posode. Š. 4,2 cm, db. 1,8 cm.

14. Odlomek ročaja lončene posode, nepravilno okroglega preseka. Db. 2,3—2,7 cm.

15. Odlomek ročaja lončene posode, okroglega preseka. Db. 2,5/2,6 cm.

16. Odlomek širokega ročaja lončene posode. Š. 4,4 cm, db. 2,1 cm.

17. Odlomek stene z nastavkom širokega ročaja lončene posode. Š. 4,7 cm, vel. odlomka 7,6 × 6 cm, db. stene 0,5 cm.

18. Šest opečnatih tlakovcev. Presek imajo trapezoiden. Vel. 9,5 × 4,1 cm (8,7 × 3,4 cm, vi. 3,3 cm); 9,7 × 4 cm (8,2 × 3,5 cm, vi. 3,3 cm); 9,8 × 4,2 cm (9 × 3,4 cm, vi. 3,5 cm); 9,7 × 4,2 cm (8,7 × 3,5 cm, vi. 3,6 cm [z jamico]); 9,7 × 4,2 cm (8,7 × 3,7 cm, vi. 3,3 cm), 9,7 × 4,2 cm (8,7 × 3,5 cm, vi. 3,5 cm).

19. Odlomek stene lončene posode (amfora) iz svetlo rjavo pečene, prečiščene gline. Pripada ramenu in visokemu vratu. Narejena je na lončarskem vretenu. Vrat je k ramenu posebej pripojen, spoj je slabo zaravnan. Vel. 12 × 12 cm, db. stene 1,1 cm.

Najbolj sta med tem gradivom uporabna oba opečna odlomka z žigom Agatoci (es) Barb(---), v obeh znanih variantah. V Goriških Brdih je ta žig znan še iz Fojane (Arheološka najdišča Slo-

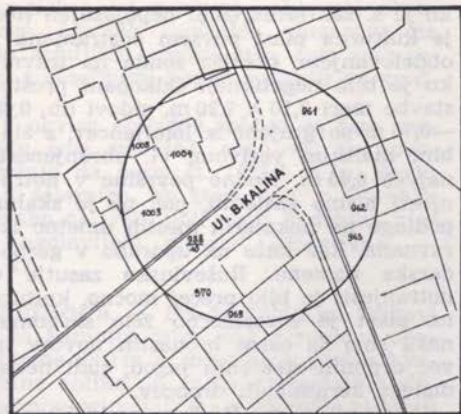

Sl. 52. Norsinci — rimska plastika
Fig. 52. Norsinci — Roman statue

venije, 1975, 124), pogost pa je posebej v Furlaniji (Čedad, Zuglio, Premariacco; prim. M. Buora, Bolli su tegola del Museo di Cividale, Quaderni Cividalesi 11, 1983, 44). Časovno sodijo v avgustejski čas in so znak na Koroškem, v Sloveniji in v Furlaniji znane družine Barbijev. — D. S. in B. Z. T.

NORSINCI. — Pri kopanju temeljev za hišo v Norsincih 40 (last Marije Cor) so 1983 leta našli v gl. 1,50 m do polovice ohranjen antični kip iz belega marmorja. Domačini so o najdbi obvestili Pokrajinski muzej v M. Soboti in kip tudi oddali v muzej. Ohranjen je sp. del kipa, ki predstavlja stoječo žensko figuro, odeto v peplos; na njeni d. strani sta dve manjši upodobitvi: na tronu sedeča ženska figura in gol moški, ki jo od zadaj objema. Vi. ohranjenega kipa je 50 cm, š. 35 cm. — I. Š.

NOVA GORICA. — SOLKAN. — Leta 1980 je Miran Komel, Bevkova ulica 14, Nova Gorica, v kupu napeljane zemlje, ki jo je uporabil za poravnavo in ureditev

Sl. 53. Nova Gorica, Solkan — razpotje ulice B. Kalina, krog omejuje območje uničenega grobišča

Fig. 53 Nova Gorica, Solkan — cross-roads of B. Kalln street, the circle circumscribes the area of the destroyed burying place

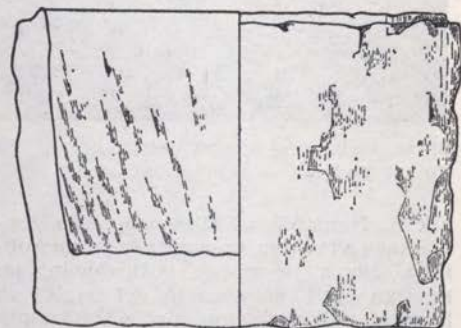
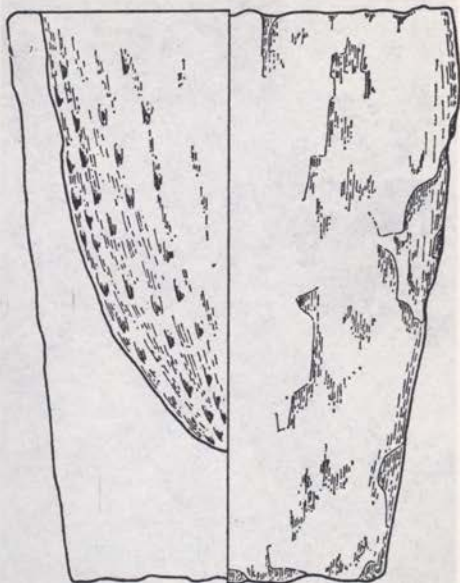
vrta okoli nove hiše, našel dve razbiti kamniti žari, več gnot pepela in nedogorelih kosti ter drobne odlomke rdečkasto pečene lončenine. Tudi v eni od žar (št. 1) je še bila žganina z nedogorelimi kostmi in odlomki prav tako rdečkasto pečene lončene posode.

Zemljo so mu pripeljali iz Solkana, iz gradbene jame ene izmed novogradenj v križišču oz. s. razpotju ulice B. Kalina, s parc. št. 970, 971, 1003 in 1004 k. o. Solkan.

1. Kamnita žara. Izklesana je iz grobo zrnatega apnenca. Zunanja površina je valovita in žlebasta, notranjost pa je poravnana. V steni so številni vbodi kamnoseškega orodja. Dno ima ravno in nagubano. Vi. 36, 5 cm, pr. ustja 29 cm, pr. dna 20 cm, db. stene 0,28–0,36 cm.

2. Kamnita žara. Dno ima ravno, stene pokončne. Izklesana je iz grobo zrnatega apnenca. Zunanja stena je valovita, žlebasta in grebenasta, znotraj pa je poravnana. Znotraj so v steni številni vbodi kamnosekovega dleta. Ustje obroblja 1 cm vi. rob (ležišče pokrova). Vi. 23,5 cm, pr. ustja 33,2 cm, pr. dna 30,4 cm, db. sten 0,27–0,35 cm.

Očitno so v napeljani zemlji bile ostaline v času izkopa gradbenih jam (1980) uničenega družinskega rimskodobnega grobišča (sl. 53), v katerem je poleg pokopa v kamnitih žarah (morda tudi drugačnih) bil v navadi tudi preprost po-

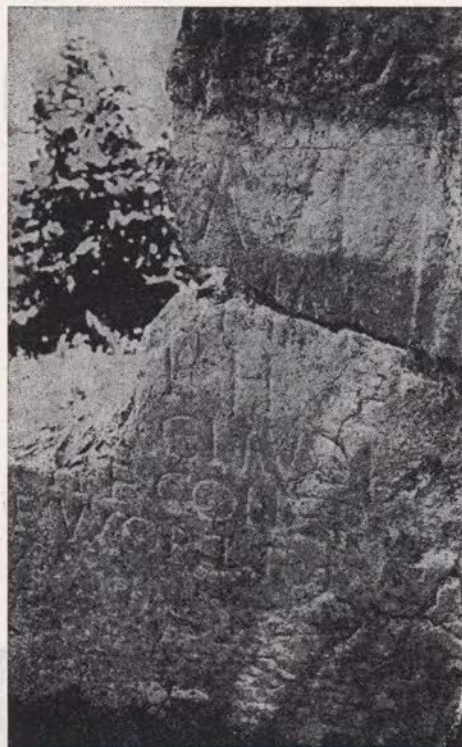

Sl. 54.—55. Nova Gorica, Solkan — kamniti rimski žari

Fig. 54—55 Nova Gorica, Solkan — two Roman urns, made of stone

kop v zemljo brez žare (razsuta žganina). Z istega področja je tudi zgodnjerednjeveški uhan (glej zg. sr. vek). Zelo verjetno je, da gre tudi v tem primeru za nadaljevanje rimskodobne pokopališčne tradicije (prim. npr. v neposredni bližini najdišča Nova Gorica—Ledine, Solkan—Na steni). Žari sta prepuščeni najditelju, v teku postopek za proglasitev obeh predmetov za spomenik. — D. S.

PODGRAD. — (Novo mesto), IX, 5. Novo mesto. — Maja 1984 je podgrajski žup-

Sl. 56. Podgrad — antični nagrobnik
Fig. 56 Podgrad — antique tombstone

nik A. Nemanič odkril v stopnišču župnijskega vrta dva kosa rimskega nagrobnika. Napis je močno poškodovan, saj manjka zg. l. polovica in del napisa ob l. strani. Domnevamo, da je bil napis, ki je bil morda najden na območju Stranske vasi ali Lakovnic, najprej vzdian v zidove gradu Mehovo, kasneje pa skupaj z ostalim gradivom uporabljen pri zidarskih delih v Podgradu (iz razvalin gradu Mehovo so zgradili šolo, Marijino kapelo, župnišče in hiše v vasi). — D. B.

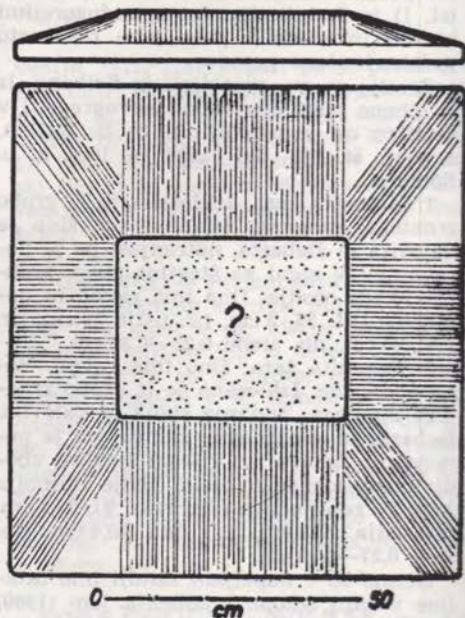
POVIR. — Merišče. — V Zavrtu, na parc. št. 2412 k. o. Povir, smo letos nadaljevali in končali izkopavanja antične stavbe, katere gradbene ostaline so bile ohranjene pod veliko kraško kamnito grobljo. Zato samo dopolnjujem opis izkopa iz l. 1983 (VS 26, 237—238).

Z odstranitvijo kamnite groblje smo v celoti odkrili z. stranico stavbe B oz. stavbnega kompleksa v celoti, medtem

ko je s. zaključek ostal nepojasnen (tod je kulturna plast povsem odstranjena z obdelovanjem, manjša sonda na travniku je bila negativna). Odkopani prostor stavbe meri $7,10 \times 7,20$ m, zidovi db. 0,60—0,70 m so grajeni iz lomljencev, s slabim maltnim vezivom, vi. ohranjenosti največ 0,45 m. Hodne površine v notranjosti nismo zasledili, pač pa je skalna podlaga na nekaterih mestih umetno izravnana, kar kaže na uporabo v gospodarske namene. Ruševinsko zasutje v notranjosti je bilo precej močno, kulturna plast je sorazmerno zelo skromna: našli smo še osem bronastih novcev in več drobnih steklenih jagod, tudi nekaj malega keramičnih drobcev.

V j. steni stavbe B nismo zasledili malte, ohranjena je samo temeljna vrsta kamnov — izbranih srednje velikih lomljencev, ki jih v v. dveh tretjinah dl. na zunanji strani dopolnjuje drenažni jarek. Na podlagi tega domnevam, da je ohranjeni temelj služil za postavitve lesene (predalčne?) stene, materialnih dokazov za to nimamo.

Gradbene ostaline so zelo slabe in glede na nedorečenost dimenzij stavbnega

Sl. 57. Prihova — marmorni kamen iz Spodnjega Grušovja kot mizna plošča
Fig. 57 Prihova — marble stone from Spodnje Grušovje used as table plate

kompleksa ne moremo zahtevati ohranitve. Lastnik zemljišča namerava na tem zemljišču graditi hišo, zato smo teren s posebnimi pogoji sprostili za gradnjo.

V okviru običajne zaščite na tem najdišču smo spomladsi sondirali za novogradnjo na parc. št. 1227/1 k. o. Povir, nad železnico, ob stari poti v Gorenje, nekako na sredi poti proti Podstolu, kjer so ugotovljeni grobovi. Negativno. — N. O.

PRIHOVA. — Pri župnišču na Prihovi je za kamnito mizo pod drevesom uporabljena 89,5 m š. marmorna plošča kvadratne oblike, ki so jo po podatkih domačinov pripeljali tja z območja rimskih ruševin na Brglezovih njivah v Spodnjem Grušovju. Plošča iz sedaj potemnega belega marmorja ima sedaj dobro zglajeno gornjo ploskev, na kateri so še vidni plitvi sledovi jamic od nekdanjega klesanja. Ravni robovi, š. 3,5 cm, niso profilirani, nato pa se plošča pošev. zdebela do 0,5 m db. in 35 × 45 cm velike osrednje ploskve. Po poševnih obrobjih potekajo 1 cm š. žlebiči od klesanja v smeri od sredine navzven. Oblika plošče, — glede na njeno poreklo, — kaže, da je prvotno morebiti rabila za podstavek kakšnega rimskega žrtvenika ali nagrobnega spomenika. — S. P.

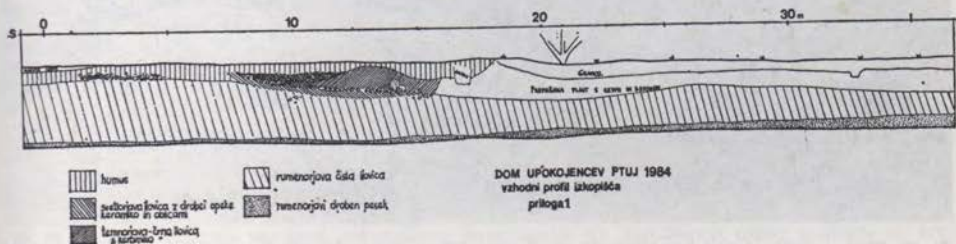
PTUJ. — Prizidek k Domu upokojencev. — Od 16. 2. do 6. 3. 1984 je bil opravljen arheološki nadzor pri izkopu gradbene jame za prizidek k Domu upokojencev ob Volkmerjevi cesti v Ptuj. Do gl. 50 cm so bile plasti močno pomešane, še posebej pa v jv. delu, kjer je bila z raznim ruševinskim materialom zasipana recentna jama. Med tem materialom smo našli tudi redke fragmente rimske kera-

mike in iz drobnozrnatega belega marmorja izklesan ter delno poškodovan kip leva (Sl. 58). V j. in z. delu izkopa so bili na gl. od 20 cm do 150 cm še ostanki betonirane kleti in novejši prekopi z betonskimi cevmi za kanalizacijo in kablovode (Sl. 59). V skrajnem sv. delu izkopišča smo našli na gl. 180 cm v rumeno ilovico vkopan rimski grob, obložen s kvadratno opeko (20 × 20 × 5 cm). V pravokotni, z opeko obloženi grobni jami je bila svinčena krsta in v njej otroški skelet z dvema zlatima uhančkoma. Rahla rimska kulturna plast v s. delu izkopišča se kmalu izgubi zaradi novejših prekopov in zasipavanj z različnim recentnim materialom in gramozom.

Panorama. — Na Panorami v Ptuj. smo zaradi rimske kulturne plasti opravili tudi občasni nadzor ob saditvi jabolk. Jame za saditev so bile 30 cm (gl. in imele 30 cm pr. Ze v prejšnjem letu

Sl. 58. Ptuj, Dom upokojencev — rimski lev
Fig. 58 Ptuj, old-age home — Roman lion

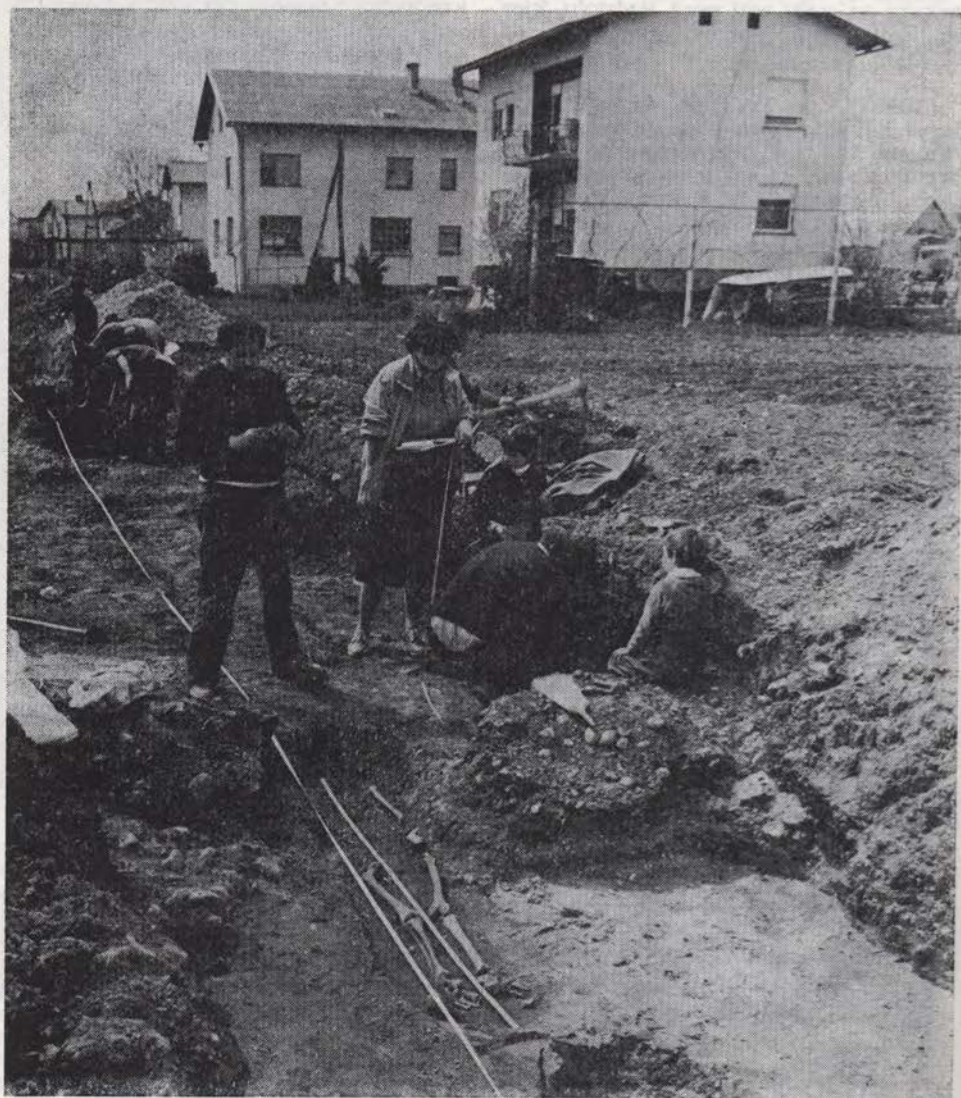

Sl. 59. Ptuj, Dom upokojencev — vzhodni profil izkopišča
Fig. 59 Ptuj, old-age home — eastern profile of the excavation site

obdelana plast razen posameznih fragmentov rimske keramike ni dala novih pomembnih rezultatov.

Perutnina Ptuj TOK Kooperacija Hajdina. — Opravili smo arheološki nadzor pri poglobljanju sonde 2 za vkop cisterne na dvorišču Mesokombinata Perutnina Ptuj TOK Kooperacija Hajdina, kjer so

bilā arheološka dela do gl. 120 cm opravljena že v letu 1983. Precej pomešana in večkrat prekinjena rimska kulturna plast je segala še 30 cm globlje od starega izkopa. Gradbenih elementov v tem delu ni bilo, saj so se temelji zidov na gl. 120 cm končali, vendar smo dobili v plasti še precej fragmentov različnih

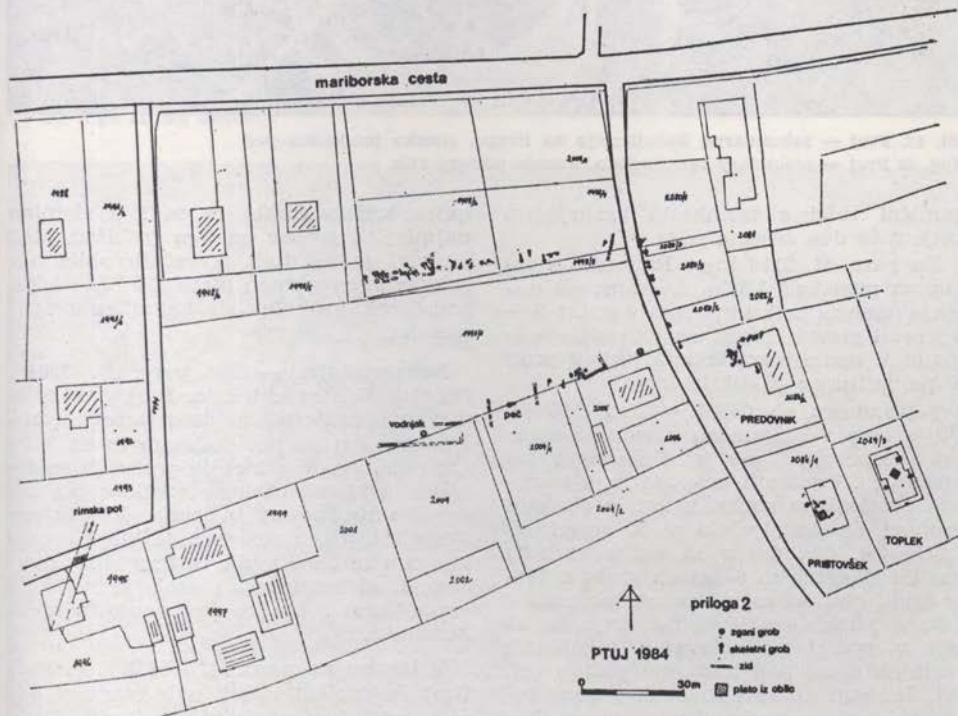

Sl. 60. Ptuj — sekundarna kanalizacija na Bregu, izkopavanje žganih in skeletnih grobov na trasli
 Fig. 60 Ptuj — secondary canalization at Breg, excavation of jar and skeleton graves on the location line

rimskih posod, tankih plasti žganine in polomljenih rdeče žganih kalupov iz glin. Ti elementi kažejo na določeno dejavnost v rimskem času še pred gradnjo precej slabih temeljev zidov rimskega objekta. Te podatke smo dobili v s. profilu, izkopa pa trenutno ni bilo potrebno širiti v gradbene namene, obstajala je tudi nevarnost posipanja zemlje, saj so bile kulturne plasti na sipkem peskovitem mašerialu.

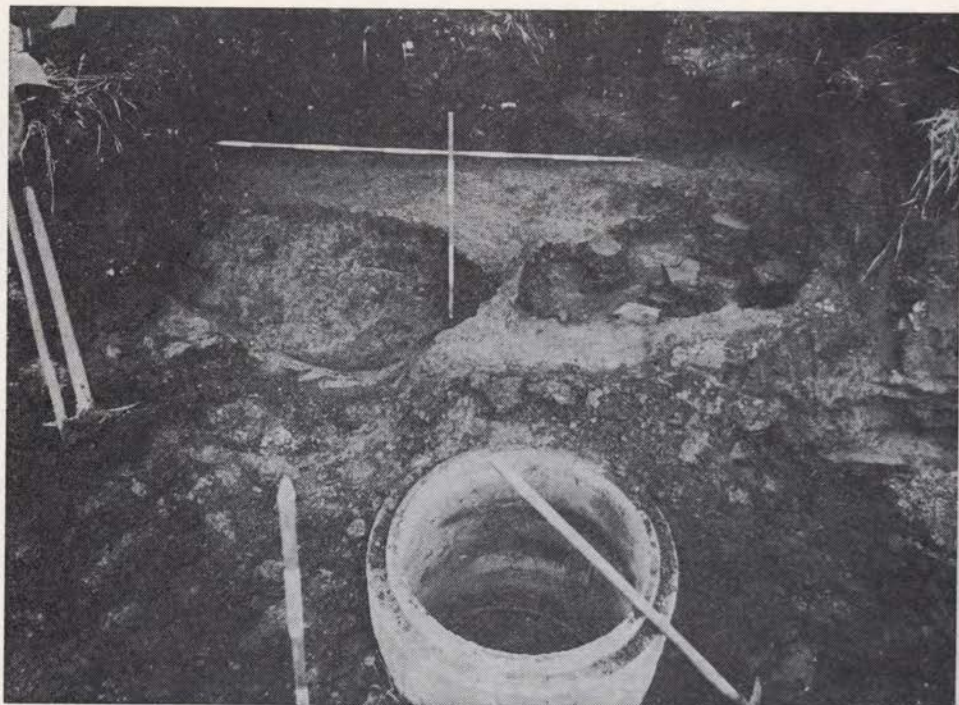
Sekundarna kanalizacija ob Mariborski cesti. — Od 9. aprila do 10. junija 1984 smo opravljali arheološka zaščitna dela pri ročnem izkopu trase za sekundarno kanalizacijo ob Mariborski cesti na Bregu v Ptujju. Pri izkopu jarka na parc. št. 2068, 2083/4—6 in 2082/1—2, vse k. o. Ptuj, ni bilo najdb. Pod humusno plastjo se takoj pojavi rumena ilovnata plast, močno mešana z mivko. Ob robu poti na parc. št. 2082/2, 2080/2 in 2080/3, vse k. o. Ptuj, smo našli 10 že delno poškodova-

nih rimskih skeletnih grobov na gl. ca. 120 m. Rimski skeletni in žgani grobovi so se nato nadaljevali pri izkopu jarka na parc. št. 1998/7, 1998/2 in 1998/4, vse k. o. Ptuj, ter izkopu drugega jarka ob robu parcele 1889/1 k. o. Ptuj (Sl. 61). V obeh jarkih smo našli skupaj 43 grobov z različnimi pridatki (Sl. 60). Najpogostejši pridatki so bile podolgovate steklene čaše, steklene bučke, bronasti novci, različni fragmenti rimske keramike, med vsemi pa izstopa skeletni grob z bronasto križno fibulo. V jarku ob robu parcele 1998/1 k. o. Ptuj se proti Z grobišče končuje in se pričenjajo rimske gradbene ostaline (temelji zidov), ki se nadaljujejo še na parc. št. 2005, 2004/1 in 2003, vse k. o. Ptuj. Med temi prečnimi in podolžnimi temelji zidov iz rečnih oblic, vezanih z apneno malto, smo našli še poškodovano rimsko lončarsko peč okrogle oblike (Sl. 62) in zbiralnik za vodo. V lončarski peči in pred njo so bili predvsem fragmenti gubank, oljenke, ke-

Sl. 61. Ptuj — situacija na trasi sekundarne kanalizacije ob Mariborski cesti; grobišče in arhitektura

Fig. 61 Ptuj — situation on the location line of the secondary canalization on Mariborska street; burying place and architecture

Sl. 62. Ptuj — sekundarna kanalizacija na Bregu, rimska lončarska peč
Fig. 62 Ptuj — secondary canalization, Roman pottery kiln

ramični tulci s trombasto razširjenim ustjem in dva železna noža.

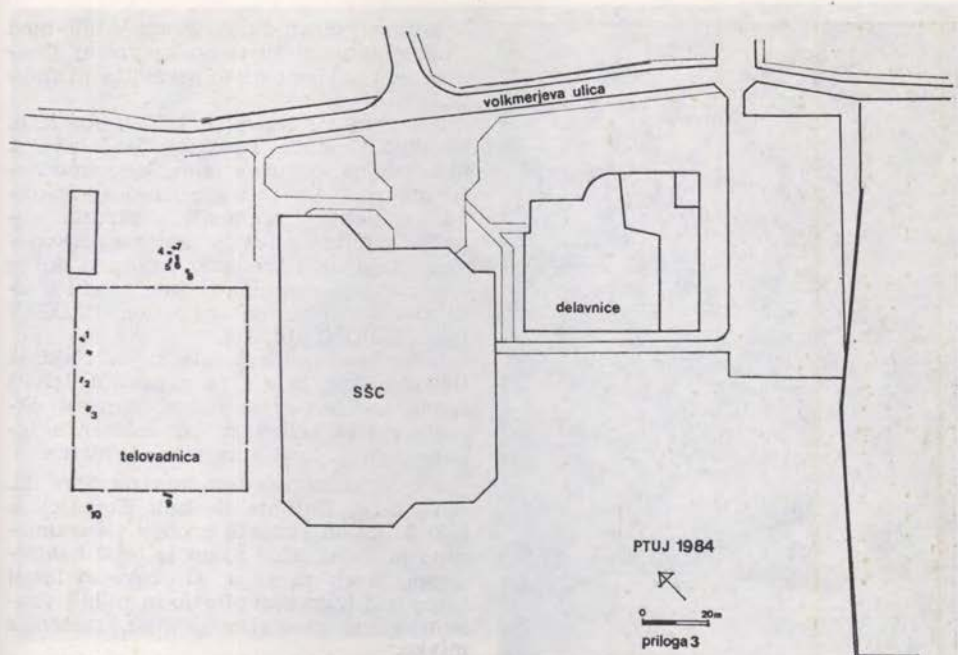
Na parc. št. 2110 k. o. Ptuj smo z izkopom presekali 3,50 m š. gramozno natusje (rimska pot), ki poteka v smeri SV-JZ proti glavni rimski cesti Celeia—Poetovio. V nadaljnjem izkopu jarkov proti Z pa kulturne plasti izginejo.

Telovadnica ob CSUI. — Ob CSUI v Ptujtu smo v septembru opravili nadzor pri izkopu gradbene jame za novo telovadnico. Ugotovili smo, da se z manjšim presledkom rimski žgani in skeletni grobovi še nadaljujejo v z. smeri ob CSUI (Sl. 63). Ob robu izkopišča smo našli 4 skeletne in 6 žganih grobov. Trije žgani grobovi so bili prosto vkopani v grobne jame okrogle oblike, trije pa so bili v precej poškodovanih tegulnatih skrinjah takoj pod humusno plastjo (Sl. 64). Skeletni grobovi so imeli grobne jame obložene z opekami različne velikosti, eden je bil obložen s tegulami v obliki strehe (Sl. 65). Ta grob na skrajni strani izkopišča je imel kot pridatek bro-

nasto križno fibulo in sodi v skupino najmlajših grobov na tem grobišču. Med grobovi je bil tudi iz rečnih oblic narejen pravokoten plato (2,5 × 2 m) kot podstavek grobnici ali kamnitemu spomeniku.

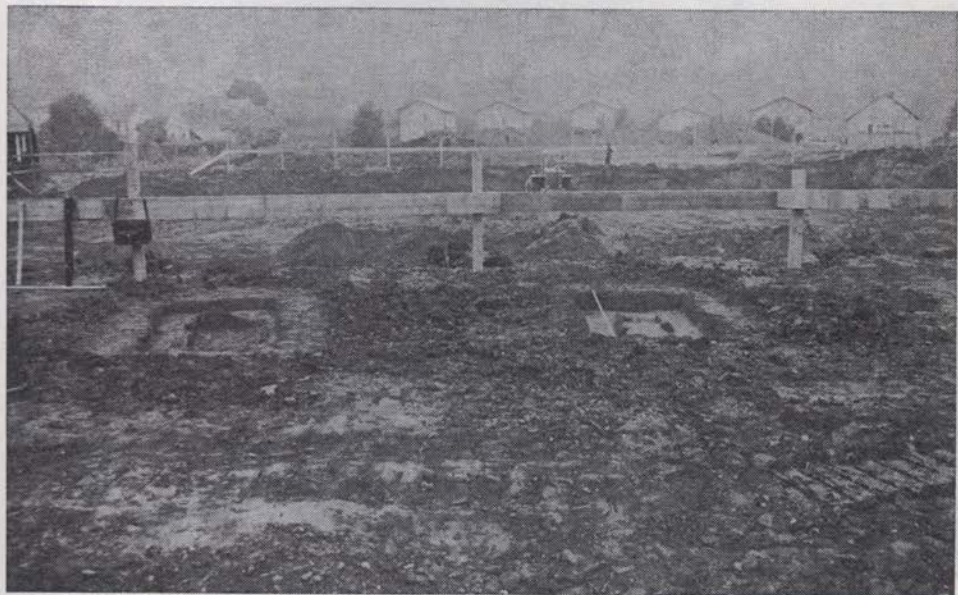
Novogradnje. — Na parc. št. 20841 (lastnik Pristovšek) k. o. Ptuj smo našli v izkopu pravokoten plato iz rečnih oblic, ob njem pa pet skeletnih in en žgan grob (Sl. 66). V skeletnih grobovih so bile kot pridatek različne steklene posodice, bronast novc in perle iz steklene mase (Sl. 67). Žgan grob je bil v prosto vkopani žari z oljenko in bronastim novcem. J. od kamnitega platoja je bila kulturna jama z obilico fragmentov rimske keramike.

V izkopu na parc. št. 1089/3 k. o. Ptuj (lastnik Toplek) so bili trije žgani grobovi s pridatki: fragmentirani vrči, oljenke in bronast etui s kozmetičnim priborom. Med grobovi je bil kvadraten plato iz rečnih oblic (vidno na Sl. 61).

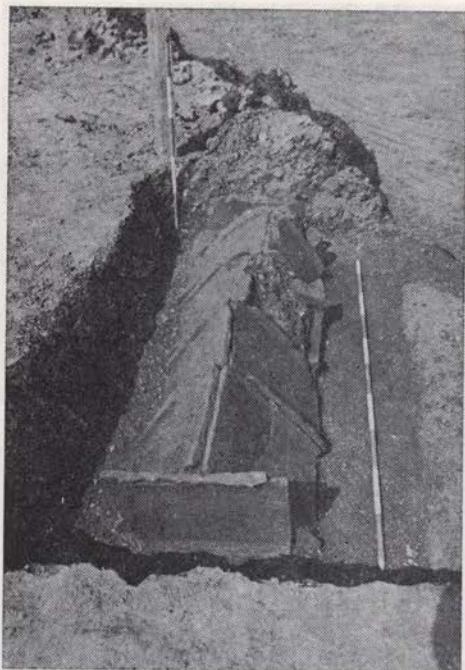
Sl. 63. Ptuj — situacija izkopa na grobišču telovadnice ob Srednješolskem centru

Fig. 63 Ptuj — situation of the excavation on the construction site of the gymnasium beside the high school centre

Sl. 64. Ptuj — gradbišče šolske telovadnice; žgana groba 5 in 6

Fig. 64 Ptuj — construction site of the school gymnasium; urn graves 5 and 6

Sl. 65. Ptuj — gradbišče telovadnice ob CSUI (centru za srednješolsko usmerjeno izobraževanje); s tegulami obloženo skeletni grob 9

Fig. 65 Ptuj — construction site of the gymnasium beside the CSUI (Centre for High School Directed Education); skeleton grave 9, veneered with tiles

Ob izravnavi zemljišča za teniško igrišče na parc. št. 1956/1 k. o. Ptuj (lastnik Vukasovič) je bil posnet le humus, pod katerim se prične rimska kulturna plast, ki pa ni bila poškodovana.

Pri izkopu za novogradnjo na parc. št. 1105/7 k. o. Hajdina (lastnik Murko) smo našli rimske gradbene ostaline (temelje zidov) z močno kulturno plastjo, v kateri je bilo precej fragmentov rimskih posod (Sl. 68). Namen rimskega objekta še ni jasen. Ob temelju zidu na z. strani je bil prosto vkopan žgan grob z žaro in oljenko.

Na parc. št. 1106/1 k. o. Hajdina (lastnik Podvornik) smo v izkopu našli slabo ohranjene temelje rimskih zidov in v s. delu izkopa skeleten grob v kamniti skrinji brez pridatkov (Sl. 69).

Izkop za novogradnjo na parc. št. 1107/7 k. o. Hajdina (lastnik Pintarič) je dal le dva pravokotna povezana temelja zidov.

V kulturni plasti db. do 20 cm je bilo med fragmenti polomljene opeke precej fragmentov različne rimske keramike in stekla.

Na parc. št. 1095/6 in 1095/8, obe k. o. Hajdina (lastnik Turnšek), je bila v s. delu izkopa kulturna jama, kjer smo našli mnogo fragmentirane rimske keramike in stekla, fragmente sigilatnih posodic, svinčeno utež in majhno poškodovano koničasto bronasto amforico, ki je bila zunaj posrebrena in ima na eni strani napis MIDI, na drugi pa PLORIN (ali FLORIN) (Sl. 70).

Izkop na parc. št. 274 k. o. Hajdina (lastnik Vek) je v s. in z. profilu dal tri žgane grobove z grobnimi jamami okrogle oblike. Eden je bil obložen s tegulami in je imel keramične pridatke.

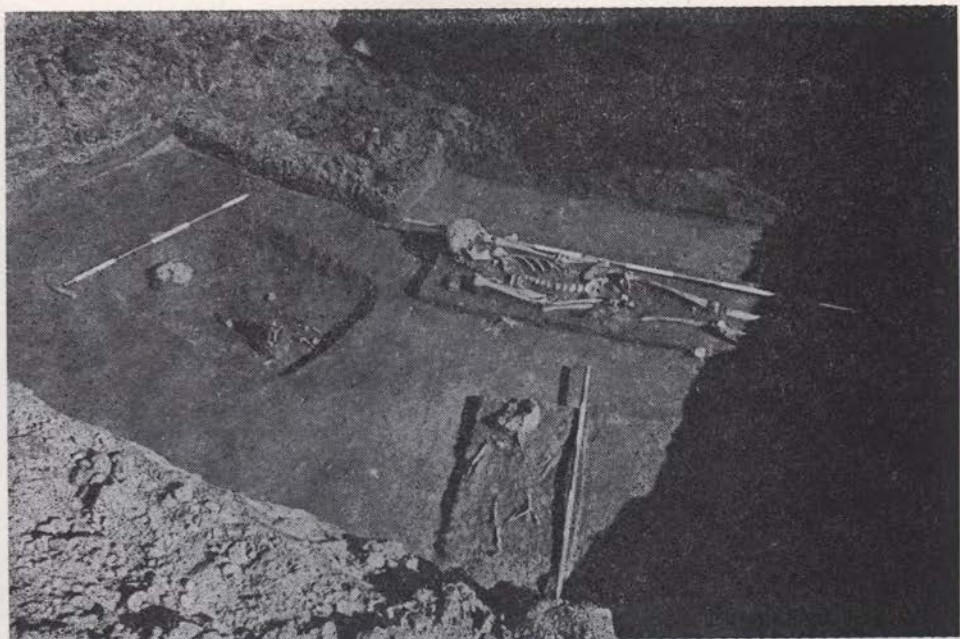
V izkopu za novogradnjo na parc. št. 430/7 k. o. Hajdina (lastnik Korošec) je bilo 8 žganih rimskih grobov s keramičnimi pridatki. Med njimi je ležal kamniti podstavek za oltar. Grobovi so ležali takoj pod humusno plastjo in so bili vkopani v rumeno rjav gramoz, mešan z mivko.

Ob nadzoru pri novogradnji na parc. št. 1108/1 in 1109/4, obe k. o. Hajdina (lastnik Kamp), smo imeli pod humusno plastjo do 20 cm db. rimsko ruševinsko plast, pod njo pa se je pričela sterilna plast rumene ilovice, mešane z mivko.

PTT kabel na Hajdini. — Pri nadzoru za izkop jarka za PTT kabel ob cesti s parc. št. 1133/1 k. o. Hajdina smo sledili rimsko ruševinsko plast do gl. 80 cm, vendar razen slabo vidnih in že prekopenih ostankov temeljev rimskih zidov ter fragmentov rimske keramike v zasipni plasti posebnih najdb ni bilo.

Prezentacija stebra pred CSUI. — Ob kopenju jarka za kanalizacijo ob Volkmerjevi cesti smo v zasipni plasti pred CSUI našli del rimskega stebra dl. 215 cm in pr. 32 cm. Ta edini ohranjeni element rimske arhitekture na tem prostoru smo postavili na zelenici pred vhodom v CSUI ter tako opozorili na arheološko najdišče in na stalno zbirko arheološkega gradiva, najdenega na območju CSUI in predstavljenega v avli stavbe.

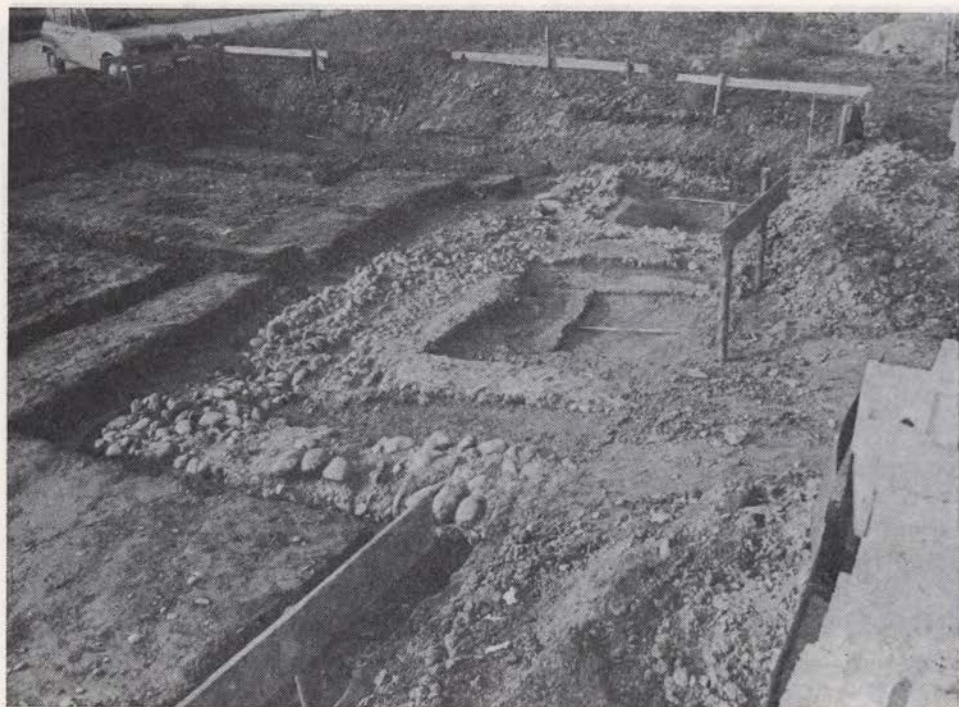
Ker bi sam steber deloval precej okrnjeno, smo ga dopolnili z odlitki baze in kapitela primernih dimenzij originalov iz Pokrajinskega muzeja v Ptuj, kate-rega delavci so razumeli naša prizadevanja pri ohranitvi kulturnega spomenika.

Sl. 66. Ptuj — novogradnja Pristovšek: skeletni grobovi s pridatki
Fig. 66 Ptuj — new building Pristovšek: skeleton graves with grave goods

Sl. 67. Ptuj — novogradnja Pristovšek: stekleničke iz grobov
Fig. 67 Ptuj — new building Prstovšek: small bottles from the graves

Sl. 68. Hajdina — novogradnja Murko: temelji rimskega objekta

Fig. 68 Hajdina — new building Murko: groundwork of a Roman building

Delavci Komunalnega podjetja v Ptujju so na zelenici napravili betonski podstavek z gl. temeljem in kovinskimi nosilci, na katerem smo odlili bazo stebra, nanjo nataknil marmorni steber in na tega še odlitek kapitela (Sl. 71).

Prezentacija stebra je bila uspešno in dobro opravljena, zahvaljujoč preparatorju ZSV Maribor Stanku Gojkoviču, ki je pripravil odlitke in steber, ter Komunalnemu podjetju Ptuj za pomoč pri postavitvi, predvsem upravi CSUI, ki je imela vsestransko razumevanje za ta podvig.

Originalni del stebra bo potrebno v prihodnjih letih še nadzorovati in ga z dodatnimi restavratorskimi deli pravčasno zaščititi pred neugodnimi vremenskimi in drugimi vplivi. — I. T.

RAVNACE, XI, 5, Metlika. — Antični nagrobnik s štirimi doprskimi portreti in napisom, ki je bil vzidan v hišo Jožeta Žbogarja in leta 1953 ali 1954 prenešen v Belokranjski muzej v Metliki

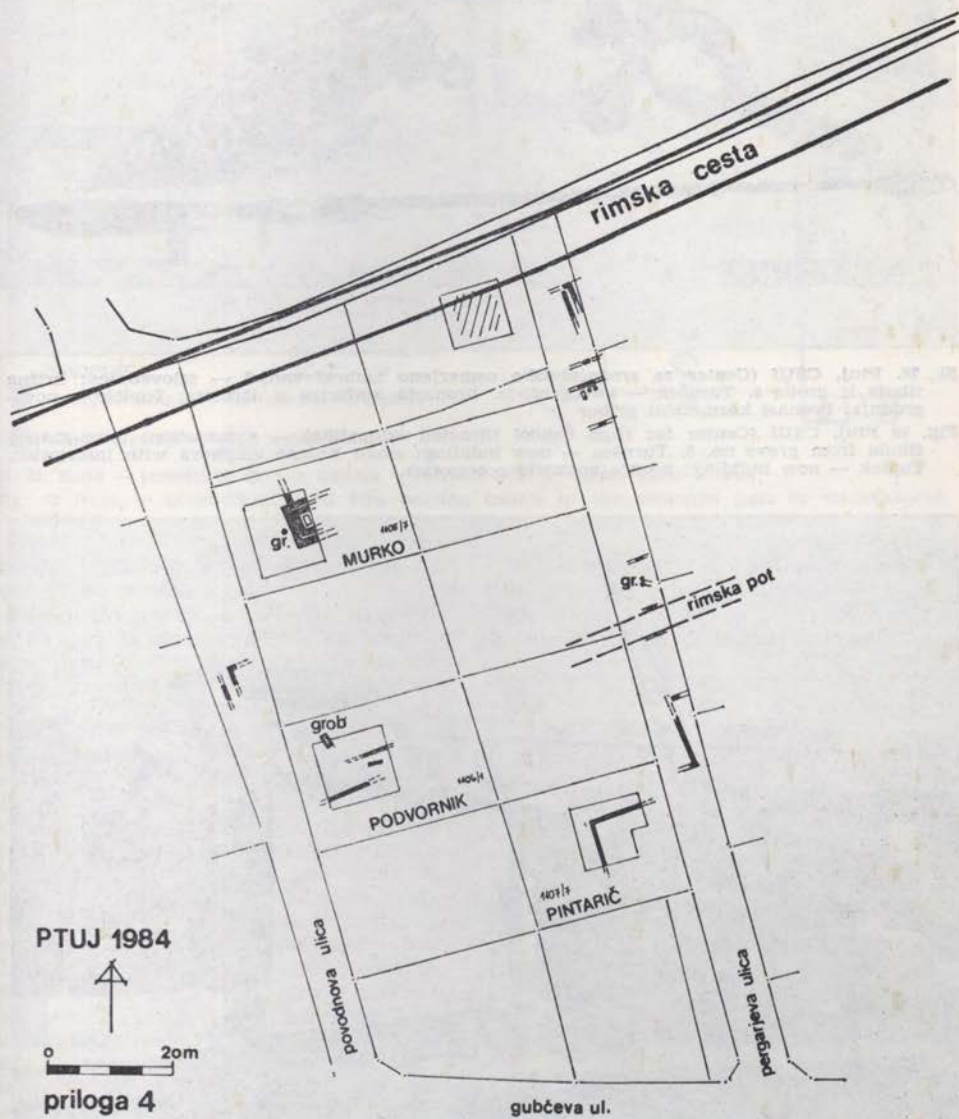
(ANSI, 244; Gabrovec, Najstarejša zgodovina Dolenjske [1956], 70), je bil najden na ledini **Na pesku** — peščenem kuclju ca. 400 m j. od vasi. — D. B.

RAVNE. — Rimsko ploščo z reliefom delfina iz Preškega vrha, ki je bila doslej pri Kranjcu na Poljani, so prenesli v Delavski muzej na Ravnah/Koroškem. — M. S. G.

RUŠE. — Po dvehletnih iskanjih temeljev rimske stavbe na parcelah št. 623/1 in 624/3, k. o. Ruše, v bližini obeh gomil »na gavgah«, spodbujenih z odkritjem grelnega kanala (Varstvo spomenikov 25, 1983, 240 ss), je že možno podati vsaj delno podobo tega $23,8 \times 2,48$ m velikega poslopja. V teku so raziskave njegovega j. dela, kjer je bila v zunanji steni vsaj 4,5 m š. odprtina. Ob jz. vogalu sta bila vsaj dva, ob jv. pa trije 2×2 m veliki prostori. V stavbo je s te strani vodilo dvojje grelnih kanalov z odprtinama do 50×40 cm, ki sta na s. koncih 5,5 ozi-

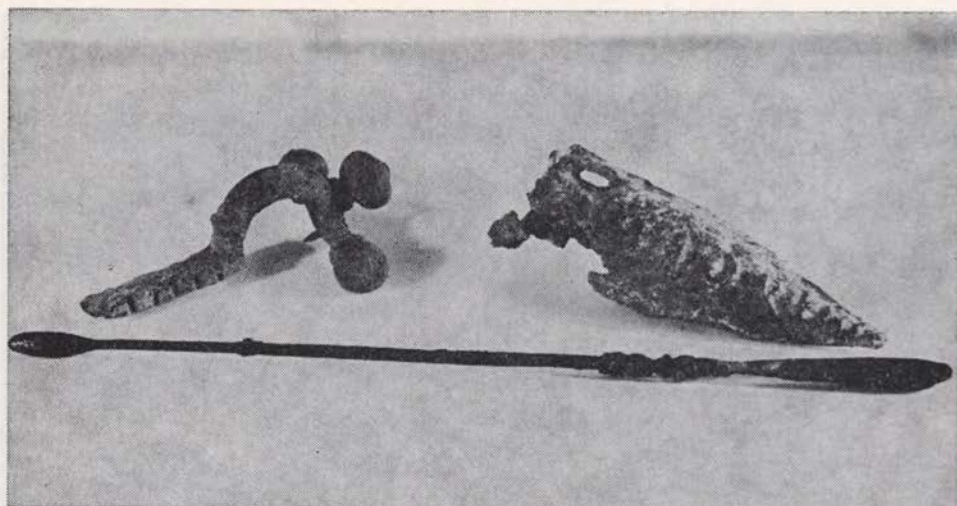
roma 7 m j. stene uničena od izkopov jam za jablani. Kanala sta bila zgrajena iz kamnja v suhi tehniki, s prodnatim dnom in opečnim obokom, ki se je deloma ohranil na meji parcel le pri z. kraku. Ob odprtinah v temeljih j. stene sta bili

odprti kurišči, od katerih je v. že povsem razdejana. Obe kurišči je tik ob zunanem robu j. stene povezoval 60 cm š. plitev jarek, ki se je pri v. nadaljeval proti JV. Znotraj stavbe se je od s. koncev odcepil prečni kanal, ki je morebiti

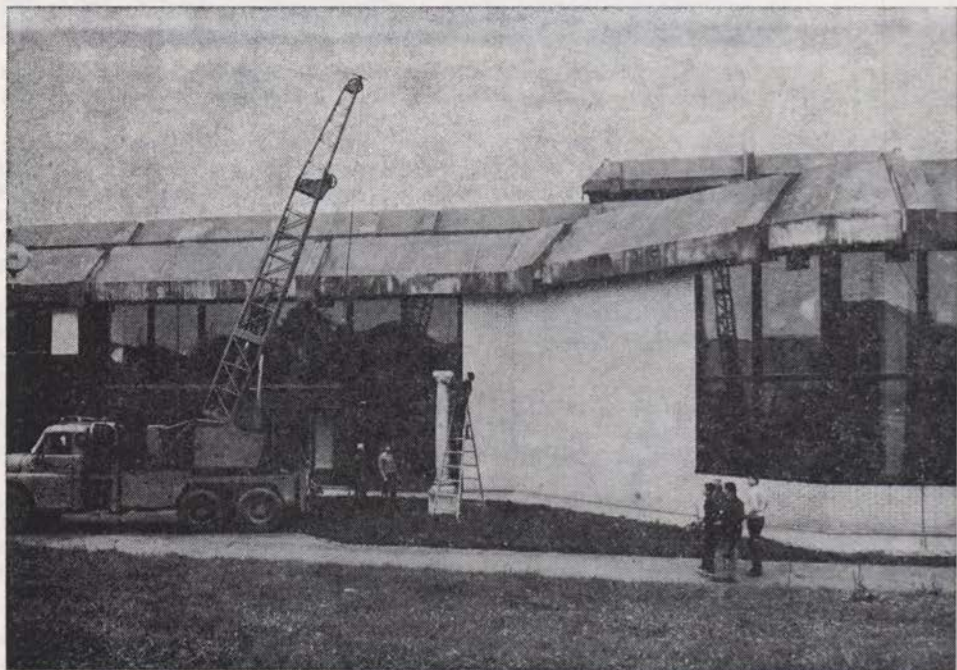
Sl. 69. Hajdina — situacija zaščitnih izkopov na novogradnjah z vrisano rimsko potjo, grobovi in arhitekturami

Fig. 69 Hajdina — situation on protected excavation sites on new buildings with in-drawn Roman road, graves, and architectures

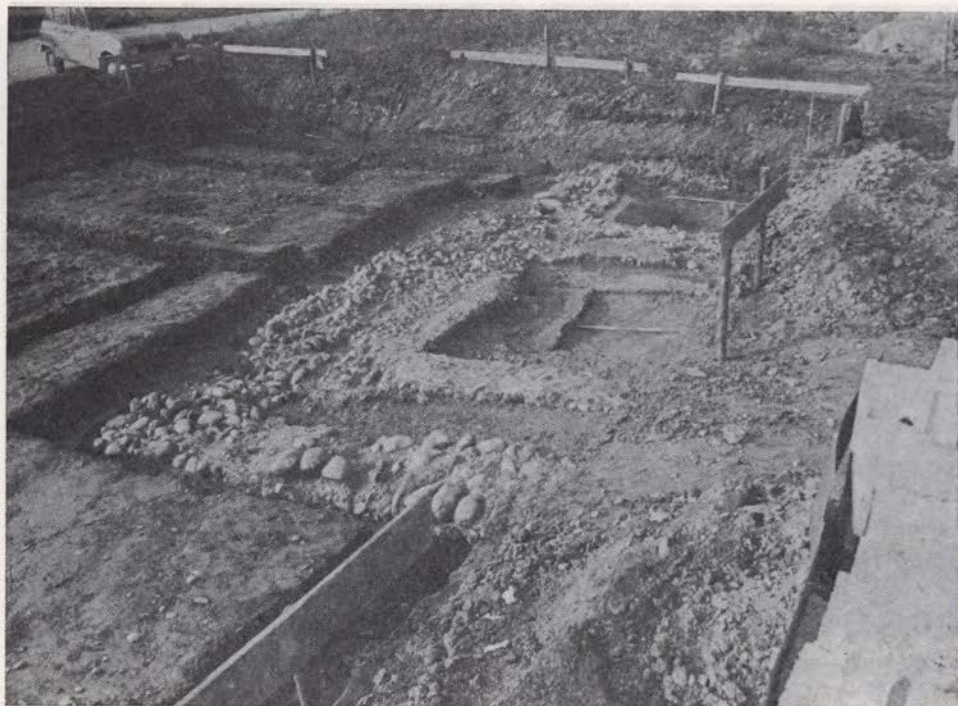
Sl. 70. Ptuj, CSUI (Center za srednješolsko usmerjeno izobraževanje) — telovadnica: križna fibula iz groba 9. Turnšek — novogradnja: bronasta amforica z napisom. Toplek — novogradnja: bronast kozmetični pribor

Fig. 70 Ptuj, CSUI (Center for High School Directed Education) — gymnasium: cross-shaped fibula from grave no. 9. Turnšek — new building: small bronze amphora with inscription. Toplek — new building: bronze cosmetic accessories.

Sl. 71. Ptuj, CSUI — postavitve rimskega stebra

Fig. 71 Ptuj, CSUI — situation of Roman column

Sl. 68. Hajdina — novogradnja Murko: temelji rimskega objekta

Fig. 68 Hajdina — new building Murko: groundwork of a Roman building

Delavci Komunalnega podjetja v Ptujju so na zelenici napravili betonski podstavek z gl. temeljem in kovinskimi nosilci, na katerem smo odlili bazo stebra, nanjo nataknil marmorni steber in na tega še odlitek kapitela (Sl. 71).

Prezentacija stebra je bila uspešno in dobro opravljena, zahvaljujoč preparatorju ZSV Maribor Stanku Gojkoviču, ki je pripravil odlitke in steber, ter Komunalnemu podjetju Ptuj za pomoč pri postavitvi, predvsem upravi CSUI, ki je imela vsestransko razumevanje za ta podvig.

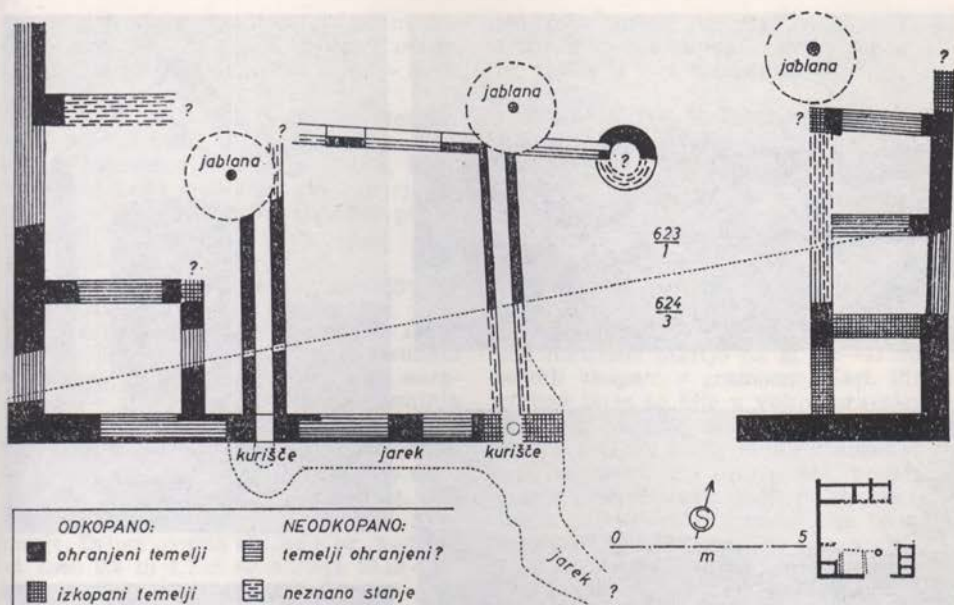
Originalni del stebra bo potrebno v prihodnjih letih še nadzorovati in ga z dodatnimi restavratorskimi deli pravočasno zaščititi pred neugodnimi vremenskimi in drugimi vplivi. — I. T.

RAVNACE, XI, 5, Metlika. — Antični nagrobnik s štirimi doprskimi portreti in napisom, ki je bil vzidan v hišo Jožeta Žbogarja in leta 1953 ali 1954 prenešen v Belokranjski muzej v Metliki

(ANSI, 244; Gabrovec, Najstarejša zgodovina Dolenjske [1956], 70), je bil najden na ledini **Na pesku** — peščenem kuclju ca. 400 m j. od vasi. — D. B.

RAVNE. — Rimsko ploščo z reliefom delfina iz Preškega vrha, ki je bila doslej pri Kranjcu na Poljani, so prenesli v Delavski muzej na Ravnah/Koroškem. — M. S. G.

RUŠE. — Po dvehletnih iskanjih temeljev rimske stavbe na parcelah št. 623/1 in 624/3, k. o. Ruše, v bližini obeh gomil »na gavgah«, spodbujenih z odkritjem grelnega kanala (Varstvo spomenikov 25, 1983, 240 ss), je že možno podati vsaj delno podobo tega 23,8 × 2,48 m velikega poslopja. V teku so raziskave njegovega j. dela, kjer je bila v zunanji steni vsaj 4,5 m š. odprtina. Ob jz. vogalu sta bila vsaj dva, ob jv. pa trije 2 × 2 m veliki prostori. V stavbo je s te strani vodilo dvojje grelnih kanalov z odprtinama do 50 × 40 cm, ki sta na s. koncih 5,5 ozi-

Sl. 72. Ruše — temelji in grelna kanala v južnem delu še neodkopane stavbe

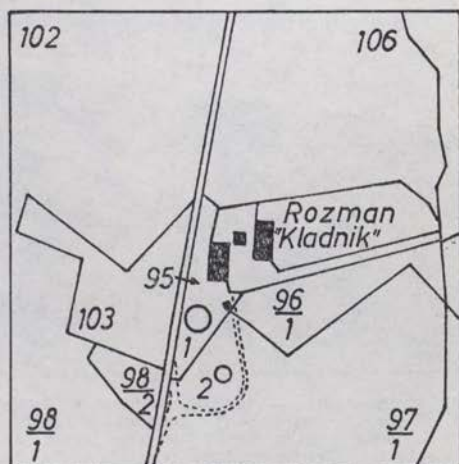
Fig. 72 Ruše — groundwork and two heating canals in the southern part of unexcavated building

dovajal topli zrak k votlakom ob še neugotovljeni prečni steni.

Zaradi dolgotrajnega obdelovanja njiv in temeljitega odstranjevanja kamenja se je nekdanja hodna površina ohranila le še na skromnih površinah in bo raziskana pozneje po razkritju celotnega tlorisa. Temelji sten, široki 50—80 cm, imajo le na redkih mestih še po tri lege z apneno malto prelitega kamenja, večinoma je ohranjena le najnižja plast, a še ta je ponekod v celoti odkopana. Za gradnjo so uporabili predvsem prodno kamenje do 30 cm pr., ki ga je prav tam na območju nekdanjega toka Lobnice še danes v obilju. Lomljenega kamenja je mnogo manj, posebej izklesanih stavbnih členov doslej ni bilo, prav tako ne marmorja, od katerega se je doslej našla le ena 24 × 25 cm velika šesterokotna talna plošča. Poleg zidne opeke, navadne in prirejene za oboke kanalov, je bil doslej najden le en kvadratni kos za stebrček poda. Razmeroma malo je ostankov tegul, žlebniki so različnih mer, votlaki pa zelo redki. Drugih najdb je bilo v j. predelu stavbe ob temeljih le malo: okrog sto črepij grobe hišne in polovico manj uvožene lončenine, ob zunanjem

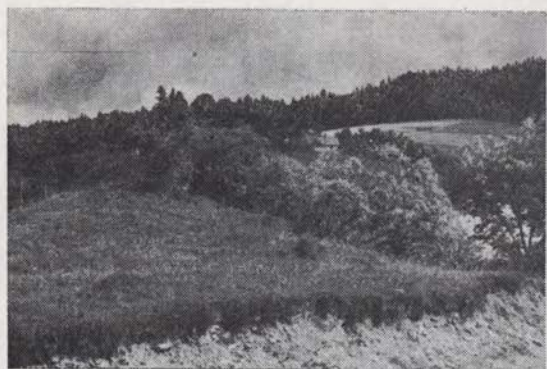
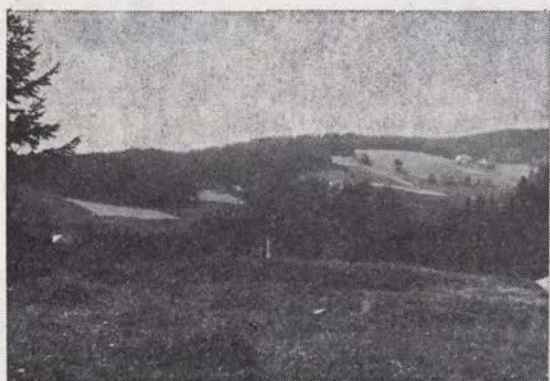
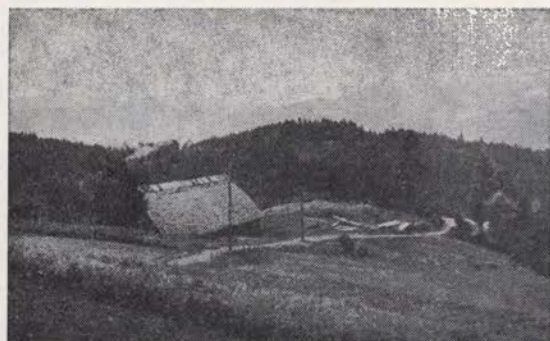
robu j. stene pa precej drobcev zelenkastišip.

Za starost stavbe za sedaj še največ povedo že poprej najdeni Galienov no-

k. o. Skomarje

Sl. 73. Skomarje — lega gomil pri Rozmanovih
Fig. 73 Skomarje — situation of barrows at the Rozmans' place

Sl. 74. Skomarje — pogled na kopo z gomilama pri Rozmanovi domačiji s severozahoda; gomila št. 1 na vrhu kope, od vzhoda; gomila št. 2 na pobočju kope, od jugovzhoda; kapelica z nagrobno ploščo; nagrobna plošča CIL III 5290

Fig. 74 Skomarje — view of the slope with two barrows at the Rozmans' home seen from the northwest; barrow no. 1 on the top of the slope, from the east; barrow no. 2 on the slope of the heap, from the southeast; chapel with tombstone; tombstone CIL III 5290

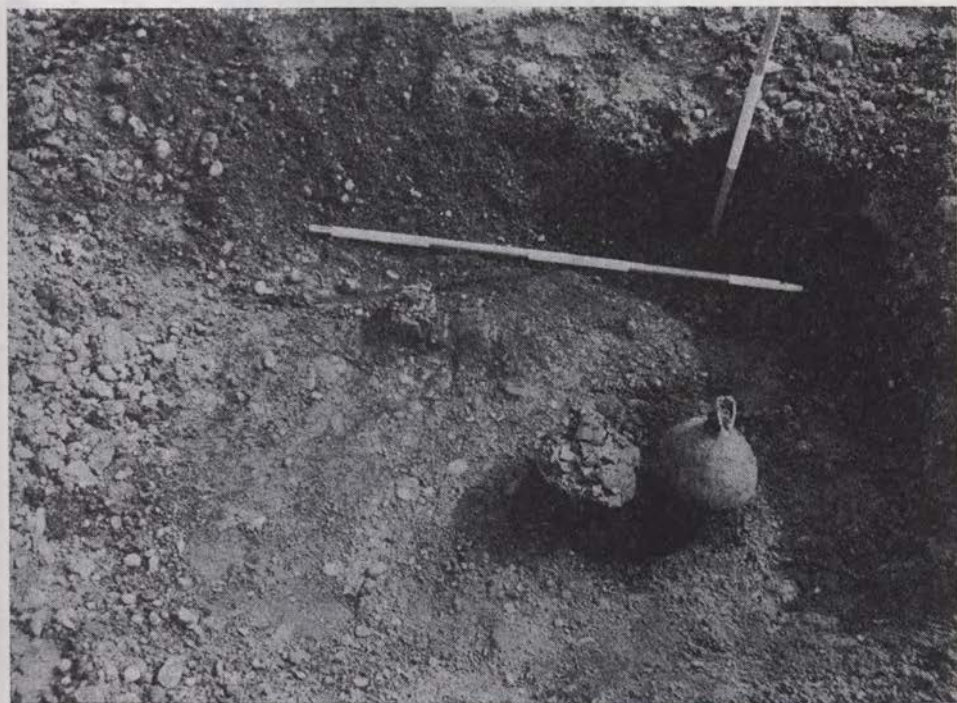
vec ter pozni brinjegorski lončenini podobne črepinje, kar je v opreki z očitno starejšima sosednjima gomilama. — S. P.

SELA PRI JUGORJU, XI, 5, Metlika. — Domačini vedo, da je pot, ki jo imenujejo **Stezi**, stara rimska cesta, ki je vodila od Luže mimo Sel pri Jugorju na Vahto na Gorjancih. Kot bližnjico pot še vedno uporabljajo. — D. B.

SKOMARJE. — Kapelica z nagrobno ploščo CIL III 5290 pri Rozmanovi, p. d. Kladnikov domačiji na Skomarju 17, je eden redkih krajev, kjer se nagrobnik nahaja še v neposredni bližini še neraziskanega groba. Gre za dvojne gomilnih vzpetin na oblem hrbtu pobočja tik ob kapelici pri hlevskem poslopju domačije. Najbližja s pr. 10—11 m je nekoliko sploščena in 0,5 m vi. ter leži na 25 m š. obli kopi grebena na parceli št. 95, k. o. Skomarje. Druga ovalne oblike s pr. 7—10 in vi. med 0,5 in 1,7 m se nahaja 25 m južneje na terasni polici pobočja med dve-

ma kolovozoma. Ali gre zares za dvojje gomil, oziroma katera je prava, bi se dalo ugotoviti le s kopanjem. — S. P.

SKORBA. — V februarju in marcu 1984 je bil opravljen nadzor pri ureditvi gramoznice v Skorbi na parc. št. 129/2, 130, 121 in 122, vse k. o. Skorba. Ob z. robu gramoznice smo na parc. št. 130 in 121, obe k. o. Skorba, ob snemanju humusne plasti naleteli na rimske žgane grobove. Ustavili smo delo z buldožerjem ter z ročnim izkopom rešili 14 rimskih žganih grobov. Grobovi so ležali takoj pod humusno plastjo na gl. 30—40 cm in so bili vkopani v gramozno plast. Plitve grobne jame so bile v večini pravokotne in okrogle oblike, v njih pa je bila žgana z ostanke kosti, redkimi keramičnimi fragmenti in bronastimi novci. V grobu 7 (sl. 75) smo našli poleg železnih žebeljev, fragmenta železne igle in bronastega novca še oljenko z žigom FORTIS, tri fragmentirane enoročajne vrče in tri fragmentirane sive lončke. V

Sl. 75. Skorba — gramoznica, žgani grob 7 s prídutki

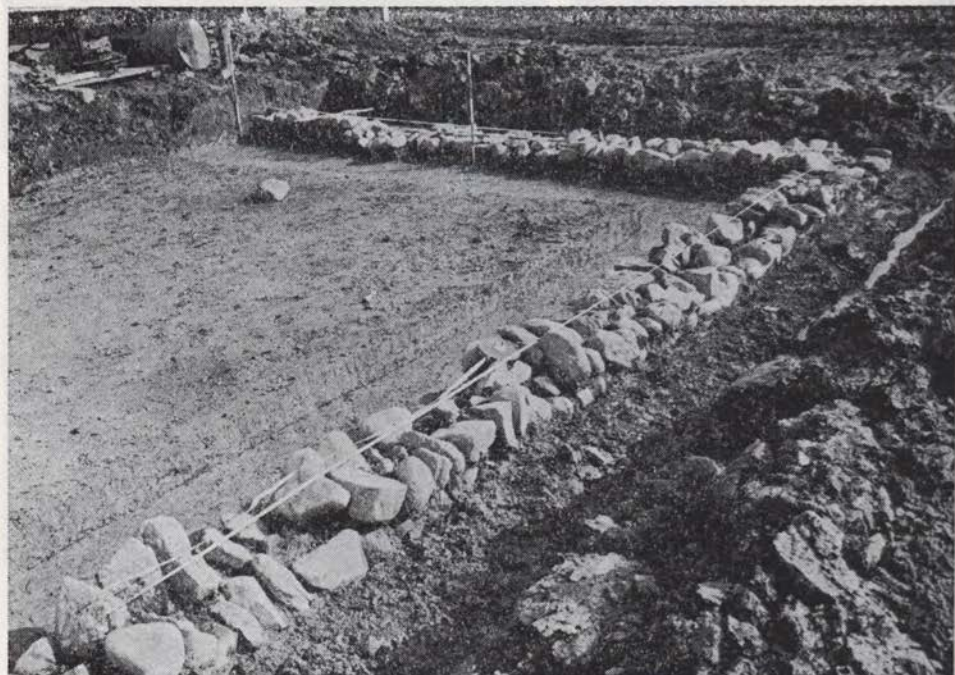
Fig. 75 Skorba — gravel-pit, urn grave 7 with grave goods

grobu 6 je bila fragmentirana posoda in v grobu 9 bronast novc. Ostale grobne jame so bile zelo plitve in zgoraj že poškodovana z obdelovanjem njive. Grobišče se širi na njive proti Z, vendar ni bilo ogroženo ob ureditvi gramoznice. — I. T.

SLOVENSKA BISTRICA. — Zaščitna izkopavanja pred izgradnjo novih proizvodnih prostorov tovarne Lesnina Ljubljana — TOZD EMMI Slovenska Bistrica na prostoru bodoče industrijske cone so trajale od februarja do maja 1984. Pri tem ni vštet občasni arheološki nadzor, ki je bil opravljen skupno s S. Pahičem že v januarju in so izsledki dali nekatere ključne smernice za izkopavanja. Arheološka dela je podprl investitor gradnje skupno z vzornim izvajalcem gradbenih del Slovenija ceste-Tehnika, raziskovanje zunaj gradbišča pa je finančno vključil Institut za arheologijo SAZU, da smo lahko dokončali prostorsko razčlenjeno večje rimsko poslopje.

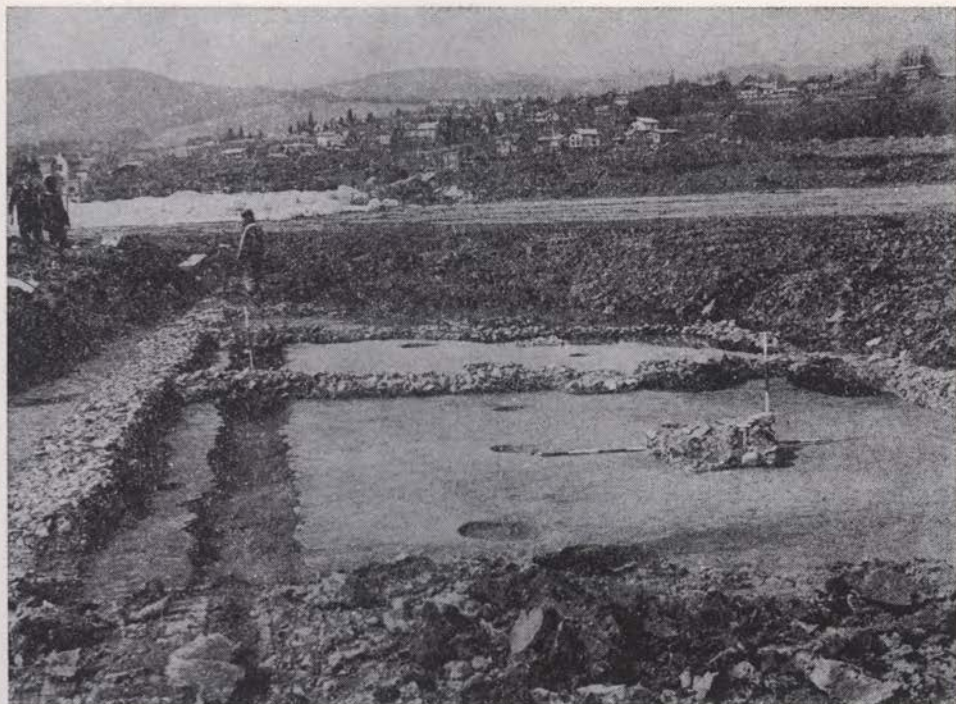
Raziskovali smo naselitveni prostor tik j. ob rimski cesti Celeia — Poetovio na parc. št. 1645/3 K. o. Slov. Bistrica. Na tem delu smo v prvi fazi ugotovili tloris po videzu gospodarskega poslopja v vel. 26,10 m × 13,50 m, ki je ležal v smeri SV-JZ. Kamnit temelj, ležeč na rumeno ilovnati plasti, je bil grajen iz večjih rečnih prodnikov in klesanih kamnov z vmesnim drobnim prodcem, brez sledov malte. Večinoma je bil ohranjen še v dveh nizih do 35 cm vi., ki segata od 60—80 cm pod rušo. Na v. zidu smo v temelju odkrili neposreden pristop s ceste k v. pročelju objekta (sl. 76).

Odkopali smo tri vogale objekta, četrtega — s. — pa zaradi vi. talne vode in razmočenega terena nismo mogli odpreti. Sploh nas je zmrzal, vi. talnice in še deževje močno oviralo pri delu, tako da smo lahko na tem delu celotno površino odprli le na 15 × 12 m in 6 m² ob podaljšku v. vogala. Z metodo strganja plasti smo ugotovili notranjo členitev same gradnje, kjer smo lahko sle-

Sl. 76. Slovenska Bistrica — del vzhodnega zidu gospodarskega poslopja z naznačenim prispom v prostor

Fig. 76 Slovenska Bistrica — part of the eastern wall of the farm-building with indicated entrance

Sl. 77. Slovenska Bistrica — pogled na izkopišče gospodarskega objekta
Fig. 77 Slovenska Bistrica — view of the excavation site of the out-house

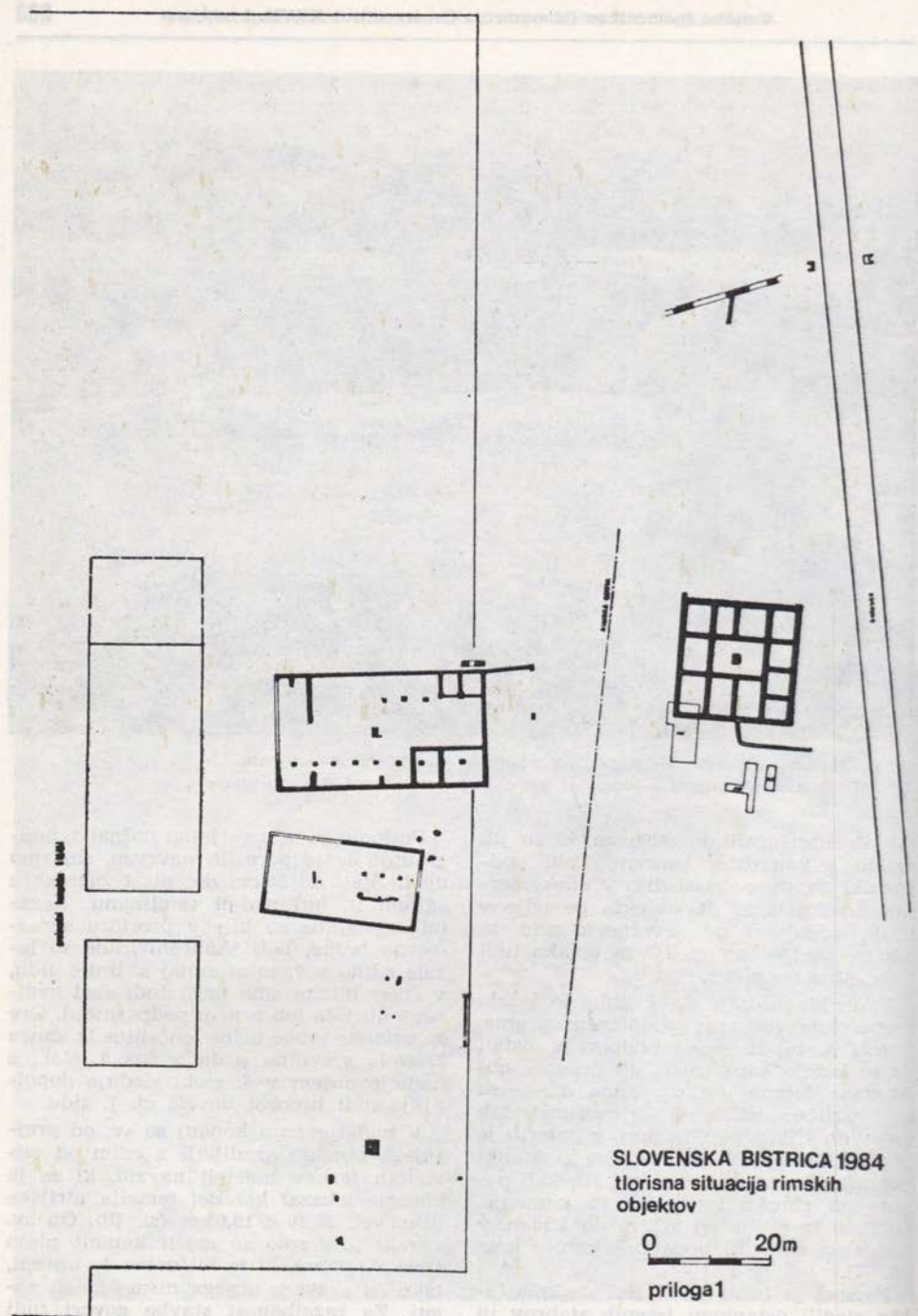
dili lesenim nosilnim stebrom, ki so jih ojačili s kamnitim vencem. Taki podporniki za stebre si sledijo v enakomernih razdaljah po dl. objekta po trije v liniji, oddaljeni od severnega zidu za 4,50 m, med seboj pa 3,20 m (enako tudi od v. stranice zidu).

V enaki razdalji ob j. zidu je ležala preperelina lesenega podolžnega trama, izrazit je bil le še en podpornik, ostali pa se kažejo kot okroglo ali drugače oblikovane temne lise oz. jame. Le-te so bile različno velike od 20 centimetrskih kolov do 1,70 m velikih jam, v katerih je bila močna plast žganega lesa z ostanki ožganih sten in dna, v nekaterih tudi posamezna rimska lončenina in kamenje. Gl. jam se giblje od 0,20 m do 1,50 m, v treh smo zasledili podaljšek konice kola (sl. 77).

Posebej je treba poudariti, da smo lahko sledili ostankom lesenih stebrov in kolov tudi zunaj objekta, ki nakazujejo lesene prizidke ali morda kar samostojne lesene gradnje.

Poslopje je bilo verjetno požgano, nadgradnja se je porušila navzven, saj smo ugotavljali do 30 cm db. plast žganine z ogljem in kulturnimi ostalinami. Keramične najdbe so bile v prostoru sorazmerno redke, bolj skoncentrirane so ležale edino v žganini zunaj s. linije zidu, v čigar bližini smo našli tudi sled ovalnega kurišča (ob prvem podporniku). Gre za ostanke grobe hišne lončenine iz konca 2. stol., glavčina pada v čas 3. stol., z nadaljevanjem v 4. stol.; slednje dopolnjuje tudi bronast novčič ob j. zidu.

V nadaljevanju kopanj so sv. od prejšnjega objekta graditelji z enim od odvodnih jarkov naleteli na zid, ki se je kasneje izkazal kot del temelja atrijske hiše, vel. 35,20 × 19,65 m (sl. 78). Ob sv. vogalu hiše smo še zajeli kamnit plato (1,90 × 1,25 m), ki je bil delno že uničen, tako da pravega obsega nismo mogli zajeti. Za razgibanost stavbe govori tudi obsežen predprostor na v. pročelju, usmerjenem na rimsko cesto. Temelji so bili ohranjeni še v dl. 7,60 m, v ši. pa se

Sl. 78. Slovenska Bistrica — tloris rimskih objektov
Fig. 78 Slovenska Bistrica — ground plan of Roman objects

Sl. 79. Slovenska Bistrica — jugovzhodni del odkopa stanovanjskega poslopja: kamnita osnova temelja s prostorsko razdelitvijo, kamnit podpornik in sledovi stare gradnje

Fig. 79 Slovenska Bistrica — southeastern part of the excavation site of a dwelling: stone base of the groundwork with space partition, stone prop and traces of the old construction

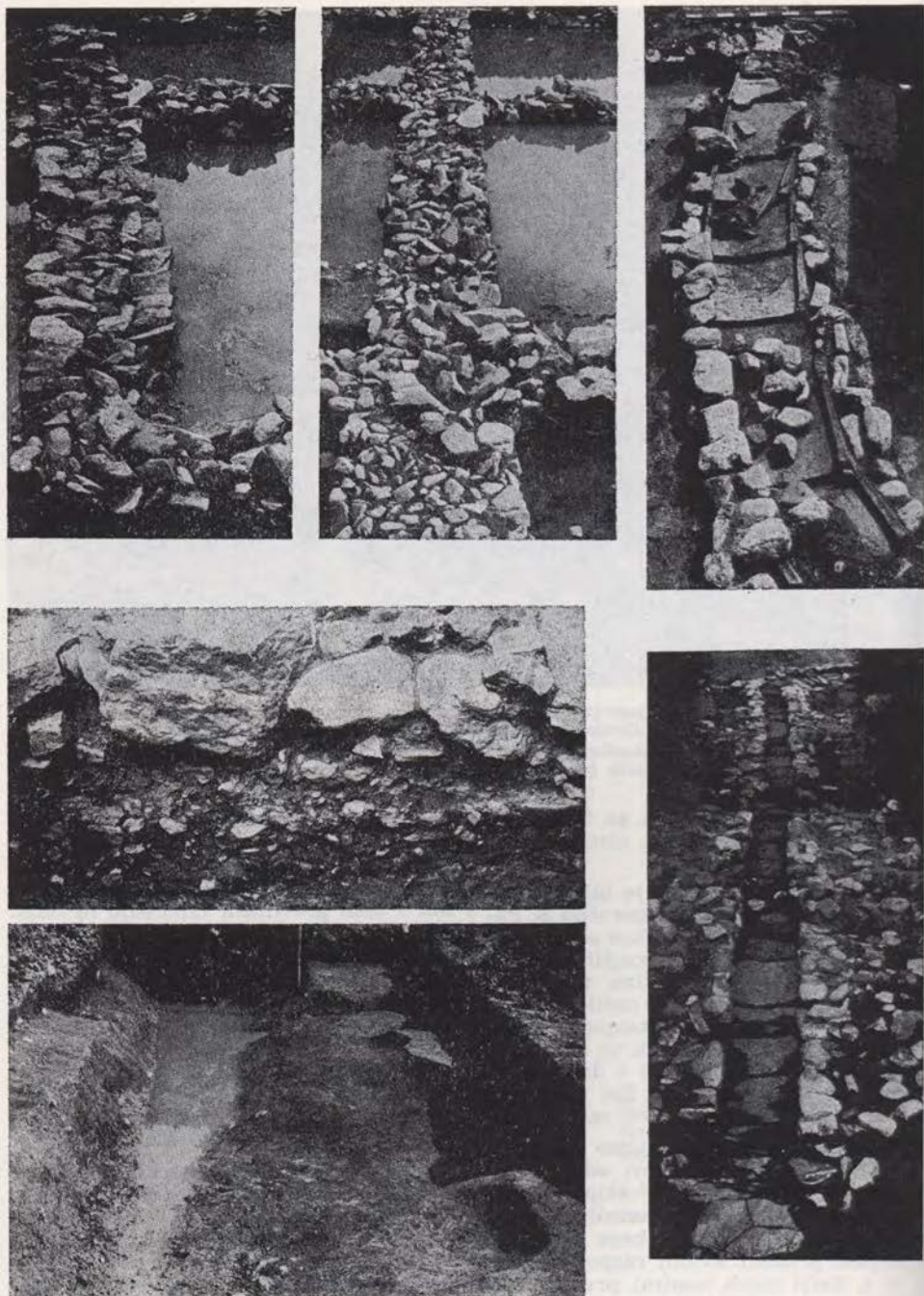
je na 8,50 m zid izgubil in ga tudi s petimi zaporednimi sondami nismo ugotovili.

Način gradnje temeljev je bil podoben kot pri sosednji stavbi B (poročilo S. Pahič). Iz nam neznanih vzrokov se je ohranila le še sp. plast drobnejših prodnikov v š. 0,40—0,60 m, edino v s. zidu smo v dl. 4,60 m lahko še našli zg. plast večjih oblik in klesanih kamnov. Zunanji robovi so bili debelejši in zravnani, proti sredini pa zapolnjeni z drobnejšim kamenjem in drobirjem. Zid je bil š. 0,70 m, brez izrazitih sledov malte.

Tudi na tem objektu nismo mogli, iz že prej navedenih vzrokov, odkopati s. vogala in del notranjosti. Poslopje je bilo prostorsko razčlenjeno po ustaljenih normah okrog 35×8 m velikega dvorišča. Prostrani prostori so bili razporejeni ob j. in s. liniji stavb, znotraj prve je bilo devet kvadratno oblikovanih masivnih kamnitih podpornikov, od tega sta dva

počivala na predelni steni. Sledili so si v medsebojni razdalji 3,50 (pri tem manjša odstopanja za 20 cm) in po 3,30 m od j. zidu. Podporniki ob s. liniji niso bili v tako pravilnem zaporedju in razen prvih dveh tudi niso bili v medsebojni vzročni povezavi z j. Tudi v teh prostorih smo s strganjem ugotovili sledi jam in podolžni jarek v dl. 17 m znotraj j. zidu (sl. 79). Bil je neenakomerno gl. (do 35 cm) in je vseboval veliko žganine, mešane s sivo ilovnato prstjo, nekaj večjih kamnov in fragmente keramike. Celotna situacija nakazuje na neko starejšo gradnjo na tem prostoru.

V primerjavi z gospodarskim objektom smo tukaj našli precej opeke in keramičnih fragmentov, skoncentriranih v prostoru II in na dvoriščnem prostoru. Tu je ležal tudi železni ključ, več železnih žebeljev, srebrni prstan, novce iz zgodnjega obdobja, kos terre sigillate in nekaj steklenih ostankov posod. Kulturna plast

Sl. 80. Slovenska Bistrica — območje stavbe B

Fig. 80 Slovenska Bistrica — area of building B with last excavation sites

pada do gl. 1,20 m in je že močno mešana z muljem in uničena od podtalnice. Tako se kljub sprotnemu črpanju vode praktično ni dalo dalje raziskovati.

Namena teh stavb, strnjanih v zaselek, za zdaj še ne moremo dovolj zanesljivo opredeliti (sl. 78). Prav gotovo je nakazana zveza s cestnim prometom, pri čemer moremo pomisliti tudi na transport cenjenega belega marmorja, saj se je tu nekje morala priključiti pot iz pohorskih kamnolomov. — M. S. G.

Z denarno pomočjo Republiške skupnosti za ceste se je letos — po zaščitnih izkopavanjih na gradbišču EMMI (glej zgoraj!) — nadaljevalo raziskovanje stavbe B ob j. robu rimske ceste v Slovenski Bistrici (Arh. vestnik 29, 1978, 140 ss). Odkopan je bil del temeljev v s. delu stavbe, v notranjosti pa pregledana del osrednjega prostora L ter v. prostor B. V prvem ni bilo ničesar, v drugem pa smo našli ob j. steni plitvo jamo z obilico ostankov lončenine. Ob j. steni prostora K je bila 70 cm š. plitva jama z opečnim dnom, v sz. delu prostora J pa je bilo dvoje 60 cm š. jam, kakršne — ožje — so se našle tudi na nekaterih mestih zunaj stavbe.

Najpomembnejše odkritje je bil 17 m dl. odvodni kanal z odprtino 35 × 30 cm, ki izhaja iz sz. vogala prostora H (začetek v temeljih stavbe je razdejan), se po štirih metrih obrne proti J in preneha nekje nedaleč od stavbe. Zgrajen je bil iz vrste prodnih in lomljenih kamnov, ki kot steni v suhi vezavi obdajajo najprej 12 tegul, nato pa skrilste plošče dna. Kanal ima spočetka, do ovinka, padec 7‰, pozneje pa le še do 0,5‰. Pri ovinku je bilo na dnu kanala tudi največe najdb — poleg črepinj večinoma uvožene lončenine predvsem številni drobci tanke steklovine. Kakšna potreba je narekovala gradnjo odvodnega kanala pri stavbi brez vodovoda in osrednjega ogrevanja, še ni jasno.

V celoti smo tudi odkopali umetno izkapan jarek 5 m s. od stavbe na meji med ravnico in usekom z rimsko cesto, ki jo je razdejal v njeni smeri potekajoč srednjeveški zahodni tok Bistrice. Jarek ljakastega profila z večinoma 30–40 cm gl. š. dnom je bil v antiki 60–80 cm gl. Pri dnu je bil zapolnjen s peskom, više pa s peščeno glino, v kateri je bilo obilo nametnega kamenja in ponekod tudi strešne opeke od stavbnih ruševin. Z. od

stavbe ga je odplavila poznejša struga, proti V pa se verjetno nadaljuje še 150 m daleč, kolikor so tod še ohranjena antična tla.

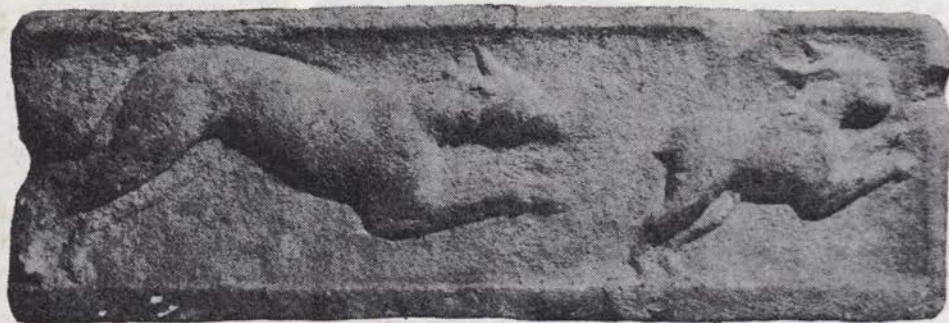
Jarek je bil na območju stavbe v dl. 20 m — podobno kot jarek ob stavbi pri Spodnji Novi vasi v dolini Devine (Varstvo spomenikov 25, 1983, 243 ss) — poln razbite lončenine, vsega nad dva tisoč črepinj. Tri petine so, v nasprotju s stanjem v drugih predelih stavbe in njene okolice, pripadale uvoženemu posodju. Med drugim je bilo tu tudi nad sto koscev steklenih posod, nekaj železnih predmetov ter — edino tu — nekaj ostankov oljenk. Najdbe pri dnu so prišle v jarek že za antičnega življenja, vrhnje je bilo s kamenjem vred nametano v opuščen jarek šele pozneje ob pospravljanju ruševin in izravnavi tal.

V izkopih z. ob stavbi smo povsod nalleteli na tlaku podobne plasti kamenja, ki so morebiti v zvezi z utrjevanjem glinastih tal na z. pristopih k stavbi. Tudi tu je bilo na kamenju obilo črepinj predvsem grobe hišne lončenine, obilo steklovine in nekaj železja.

Po izkopu jarka za odvodno cev od gradbišča EMMI k propustu pod hitro cesto, ki je načel tamošnje kulturne plasti, smo 46 m v. od stavbe B pregledali 7 × 8 m velik odkopni prostor. Tam smo našli del kamnitih temeljev še neznane stavbe, ki sega nazaj proti Z. Ob njih je bilo tudi 70 × 110 cm veliko kurišče ter na nekaj mestih četvero glinastih posod v prvotni legi. Med ostanki grobe hišne lončenine so bile tudi črepinje sigilatnih posod ter železni izdelki.

Letošnje — in poprejšnje — najdbe sodijo v glavnem v 3. stoletje, po prečitvi obilice gradiva pa bo mogoče zanesljiveje določiti njihov začetek v 2. in konec v 4. stoletju. — S. P.

SPODNJA POLSKAVA. — Pod zvonikom župne cerkve je shranjena doslej še neznana 83 cm dolga, 28 cm visoka in do 49 cm široka marmorna preklada. Kamen je deloma odlomljen, tako da njegova prvotna širina ni znana. Na dobro ohranjeni sprednji strani je upodobljen pes, ki lovi zajca. Podobna žival je tudi na desni stranici, medtem ko je leva gladka, kot da se je tam nadaljevala druga preklada. Ta vogalni kos opreme grobnice podobno kot del kvadra z reliefom genija (Varstvo spomenikov 21, 1977, 267,

Sl. 81. Spodnja Polskava — del kamnite preklade v župni cerkvi
Fig. 81 Spodnja Polskava — part of the stone transverse in the parish church

sl. 136), spominja na podobno gradivo iz Sempetra oziroma na razdejano grobnico v bližini Spodnje Polskave oziroma rimske ceste na njenem južnem obrobju.

Antičnega porekla je tudi oltarna plošča (d. 141, š. 80, v. vsaj 12 cm) v pokopališki kapeli. Na vrhnji strani so namreč vidni sledovi črk, a tudi pozneje vklešani okrasni znaki. — S. P.

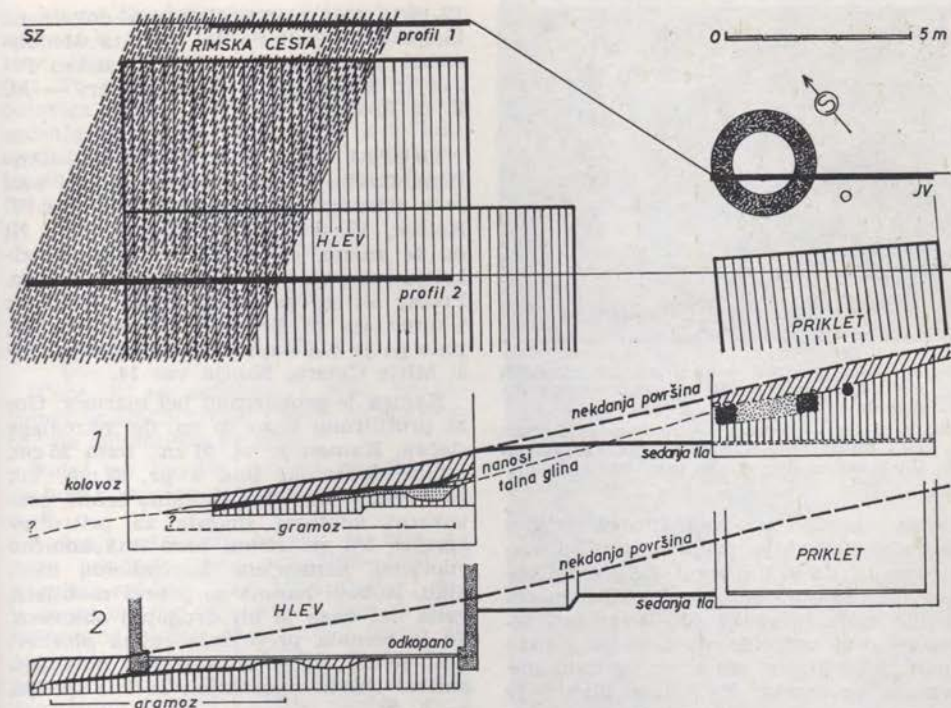
SPODNJE GRUŠOVJE, XVI, 26, Slovenske Konjice. — Pri terenskem ogledu trase rimske ceste smo zvedeli, da so pri Jamškovi v Sp. Grušovju 23, na parc. št. 268 k. o. Sp. Grušovje, pri odkopu za gradnjo gospodarskega poslopja izkopali 7 loncev, ki so jih zavrgli. Lonci so ležali v vrsti po en meter narazen. Najdena je bila tudi železna motika, ki tudi ni ohranjena. Ker nameravajo Jamškovi na pobočju s. od gospodarskega poslopja zgraditi silose, je ZSV Celje izvedel zaščitna arheološka izkopavanja. Izkopavanja je omogočila občinska raziskovalna skupnost Slovenske Konjice. Odkrita sta bila dva grobova, ki sta ležala 8 m nad rimsko cesto in sta z najdbami datirana v prvo polovico 2. stoletja. — Al. V.

Pri Jamškovi v Spodnjem Grušovju 21 so ob novih gradnjah poleg rimskih žganih grobov (glej zgoraj!) pri izkopu za temelje razširjenega hleva presekali cestišče rimske ceste Celeia—Poetovio, ki jê tu prečkala območje domačije (Razprave SAZU 6, 1969, 319, pril. 1). V odprtih stenah izkopov je bilo mogoče narisati dvoje profilov, ki kažeta, da gre tudi tu za v glavnem 6 m š. gramozno cestišče, deloma vkopano v poševno pobočje (z grobovi tik nad cesto). Na gornji stra-

ni je bil obakrat ugotovljen do 1,5 m š. in do 30 cm gl. jarek. Cestni gramoz sestavlja drobnejši prod (iz bližnje Čadramščice?) in je do 25, večinoma pa okrog 10 cm db. Cestiščna podlaga ima poševni padec s sklonom 10°, ki so ga izravnavali z gramoznim nasutjem. Gramoz na obeh straneh preprosto preneha, a na gornji strani je bilo v s. profilu videti še poznejšo plast proda, ki je prekrivala tudi jarek. Če je bilo tudi tu kaj peščenih odplavin na pobočju pod cesto, še ni bilo pregledano. — S. P.

STARO SELO, Tolmin. — **V Iaščah.** Antično naselbino pri Starem selu je moč locirati na dokaj obsežnem območju v. od vasi, v terasastem, že nekoliko zabrisanem pobočju nad sedanjim gostiščem Pri Franku in v. odtod. Selišče je obsegalo vzhodno s. roba t. i. Staroselskega podolja, z lepo prisojno lego in s pomembnim položajem ob rimski cesti od Čedad po Nadiži navzgor do Robiča in v Kobarid. Kulturna plast je določljiva skoraj na celotnem zavarovanem območju in jo ocenjujemo kot dokaj kvaliteto. Sledovi stavbišč so zanesljivi v z. delu najdišča, med ohranjenimi ogradami, ko v v. delu smemo pričakovati slabšo ohranjenost na že uničenih terasah. (ANSI 1975, 116). — N. O.

STICNA, VII, 32, Grosuplje. — Jeseni leta 1983 je bilo izpod s. mostička, ki pelje v samostan, potegnjeno ovršje nagrobnika. Kamen je bil vzdian v podporni zid samostana in z okrašeno stranjo obrnjen v notranjost. Zatrep je okrašen z dvema delfinoma, rozeto in ptičema, ki zobljeta grozdje.

Sl. 82. Spodnje Grušovje — tloris in profila rimske ceste pri Jamškovih

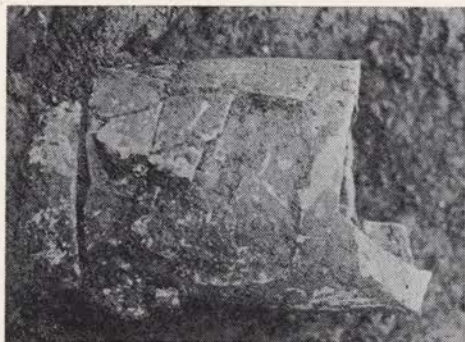
Fig. 82 Spodnje Grušovje — ground plan and profiles of the Roman road at Jamšeks'

Mere: dl. 116 cm, vi. 60 cm, š. 30 cm.
— B. V.

SALET, 2, IV, (Izola. — Pri gradnji vzporednega vodovoda na trasi Portorož—Koper je bila spomladi 1984 z zemeljskim izkopom nad arheološkim najdiščem Simonov zaliv s. za hotelom Haliaetum presekana rimska glinasta vodovodna cev. Gl. izkopa na tem mestu je 3,6 m. Cev je bila ugotovljena le v j. profilu izkopa, ker je bil nadaljnji potek cevovoda na tem mestu uničen v dl. nekaj metrov s sedanjim in starejšim izkopom za večji vodovodni jašek. Opis plasti v j. profilu: 1) temno rjava ilovica; 2) drobnejši in srednjeveliki različno zaobljeni prodniki, pomešani z zemljo in redkimi večjimi kamni velikosti do 20 × 20 cm (ta plast predstavlja nekdanjo strugo potoka, ki danes teče niže 16 m vz. po regulirani strugi); 3) sivo zelena peščena plast; 4) svetlo rumena ilovica z drobnimi temnimi vložki (železovi oksidi); 5) svetlo rumena pepe-

relina skalne osnove; 6) živa skala. Razen plasti 1 so vse ostale arheološko povsem sterilne. Dno cevi leži na gl. 1,75 m, absolutna vi. 8,73 m. Njen zunanji pr. znaša 14 cm, pr. izhodne odprtine pa 8,5 cm. Vkopana je bila plast 1, vendar obris

Sl. 83. Stična — ovršje rimskega nagrobnika
Fig. 78 Stična — top of a Roman tombstone

Sl. 84. Salet pri Izoli — spoj rimskih glinastih cevi; izkop aprila 1984 na trasi novega vodovoda

Fig. 84 Salet near Izola — junction of Roman clay tubes; the april 1984 excavation on the location line of the new waterworks

vkopa v profilu ni viden. Drobcni malte v spoju z naslednjo cevjo v profilu kažejo na to, da so bili spoji med cevmi vezani oz. zatesnjeni z malto. Posamezni drobcni oglja in opeke 40—45 cm nad zg. robom cevi verjetno predstavljajo nivo hódne površine v antiki oz. v času polaganja cevovoda. Na istem nivoju je bil najden tudi fragment železne pločevine. Drugih najdb ni bilo zaslediti, razen manjšega fragmenta cevi in fragmenta tegule med odkopanim materialom. Profili izkopov na ostalih predelih skozi Simonov zaliv kažejo na več mestih novejšje vkope, nastale v zvezi z izgradnjo hotelskega kompleksa in pripadajoče infrastrukture. Nikjer ni bilo mogoče ugotoviti morebitnih antičnih stavbnih ostalin ali drugih arheoloških sledov. Na predelih, kjer so plasti še nepoškodovane, kažejo le-te razmeroma zelo db. naplavinso plast (tudi do 2 m) rdečkasto do rumeno rjave ilovice s temnimi drobnimi vložki (železovi oksidi), navzdol pa ji sledi skalna laporna osnova do dna izkopa. Letošnjo najdbo rimske glinaste cevi lahko nedvomno povežemo s podobnimi najdbami iz preteklih let. Tako hrani Pomorski muzej Sergej Mašera enake cevi, najdene v neposredni bližini ob gradnji hotela Haliaetum (E. Boltin-Tome, Slovenska Istra v antiki in njen gospodarski vzpon, Slovensko morje in zaledje 2—3, Koper 1979, 46.), Pokrajinski muzej Koper pa prav tako enake cevi, odkrite v bližnjem Jagodju (I. Mikl-Curk, Izola — Simonov zaliv, VS

17-19/1, 1974, 198.). Ustrezno dokumentacijo o letošnji najdbi hranita Medobčinski zavod za spomeniško varstvo Piran in Pokrajinski muzej Koper. — M. Z. in R. C.

ŠKOFJA VAS, XVI, 4, Celje. — Antična stavba v Zadobravi pri Škofji vasi je v arheološki literaturi že poznana (V. Kolšek, Varstvo spomenikov 9, 197). Ni pa še znano, da je bil ob njenem odkritju izkopan tudi del antičnega stebra. Precej let ga je hranil najditelj Franc Okoren (p. d. Brinšek), Škofja vas 49, nato ga je dal naprej. Sedaj stoji pri hiši Mitje Čmera, Škofja vas 14.

Kamen je grobozrnati bel marmor. Gre za profilirano bazo in sp. del okroglega stebra. Kamen je vi. 61 cm, baza 25 cm, ostalo steber, ki ima v pr. 27 cm. Tik pod vrhom ima dve radialno ležeči pravokotni vdolbini (morda za pritrditev ograje). Na sp. strani baze ima konično vdolbino, namenjeno kovinskemu mozniku. Robovi kamna so precej zaobljeni, velik del baze je bil drugotno obklesan, da je nastala precejšnja ravna ploskev. Zato se zdi, da je bil kamen v omenjeni antični stavbi uporabljen že kot spolija. — A. P.

TOMAŽ NAD VOJNIKOM, XVI, 4, Celje. — Cerkev sv. Tomaža stoji na najvišjem vrhu gričev, ki se vlečejo v ravni vrsti od Vojnika proti vzhodu. Od Vojnika do sv. Tomaža nas pripelje ravna pot, ki je dolga slaba 2 km. Na mestu sv. Tomaža naj bi po ljudskem izročilu nekdanj stal stari vojniški grad. S sosednjim gradom na vzhodno ležečem hribu Gradišče naj bi ga povezoval most iz volovskih kož.

Vrh s sv. Tomažem v resnici obdaja s severne, zahodne in južne strani dober meter globok obrambni jarek, ki ima na zunanji strani še nasip. Ravnico s cerkvi-jo ostro omejujejo še dobro vidni ostanki z malto zidanih zidov. Nasip in jarek sta očitno srednjeveška.

Na zunanji steni prezbiterija je v višini 3 m od tal vzdiana doslej še nepoznana antična napisna plošča. Gre za del nagrobnika iz pohorskega marmorja. Ohranjena je leva zgornja četrtina napisnega polja z delom odklesanega zatropa in odklesane profilacije levega roba (mere: 73 × 80 cm, vi. črk 6—7,5 cm). Napis je zelo močno izlizan in postavljen

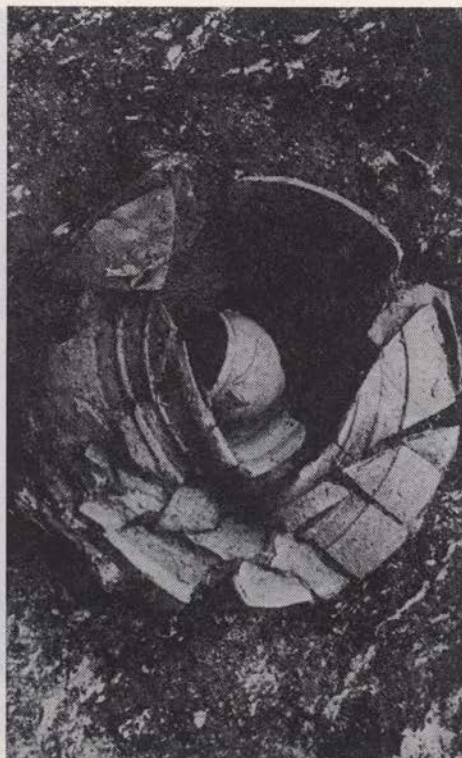
na glavo. Spodnja desna polovica je za spoznanje bolje ohranjena od zgornje leve. Obe površini sta ločeni v ravni črti. To kaže, da je bila spodnja desna polovica nekoč prej z nečim zaščitená, zgornja leva pa ne in je bila zato bolj erodirana. Od napisnih vrst manjka po širini nekako slaba polovica. Besedilo je mogoče brati takole:

Iuliae Titi . [± 8 črk]
gena et [± 8 črk]
 Vvitaie Martiali [± 10 črk]
 Ael. Rufillae [± 8 črk]
 5 Rufiaie Mart [± 8 črk]
 . Ael Mai. [± 10 črk]

[—
 (Črke, ki so označene s piko, so negotovo indentificirane. Oglati oklepaj označuje odlomljeno besedilo.)

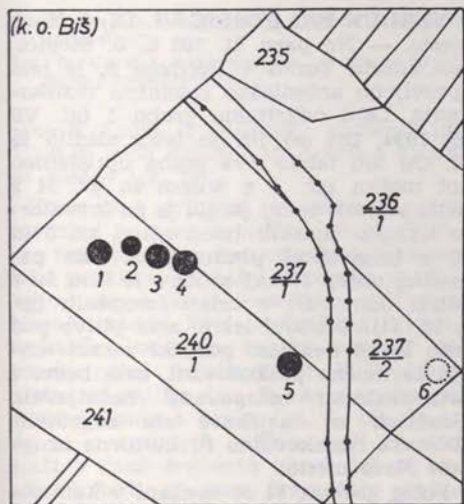
Sodeč po imenih gre za noriški nagrobnik, verjetno iz 1. polovice 2. stoletja n. š.

Sedanja cerkvena stavba je bila na novo sezidana med leti 1890—1893 iz starejših ruševin. Tudi stari hlev, ki stoji nekaj metrov pod vrhom, ima za prag marmorno ploščo. V eni od bližnjih zidanic so hranili profiliran marmornat kamen z istega nahajališča. Po mnenju domačinov je bila napisna plošča vzeta iz starih ruševin. O tem, da je plošča se-

Sl. 86. Verdun pri Stopičah — grob 7, lonec z narebrnim vratom in barbotinska čaša v njem

Fig. 86 Verdun near Stopiče — grave no. 7, a ribbed neck pot and barbotine beaker inside it

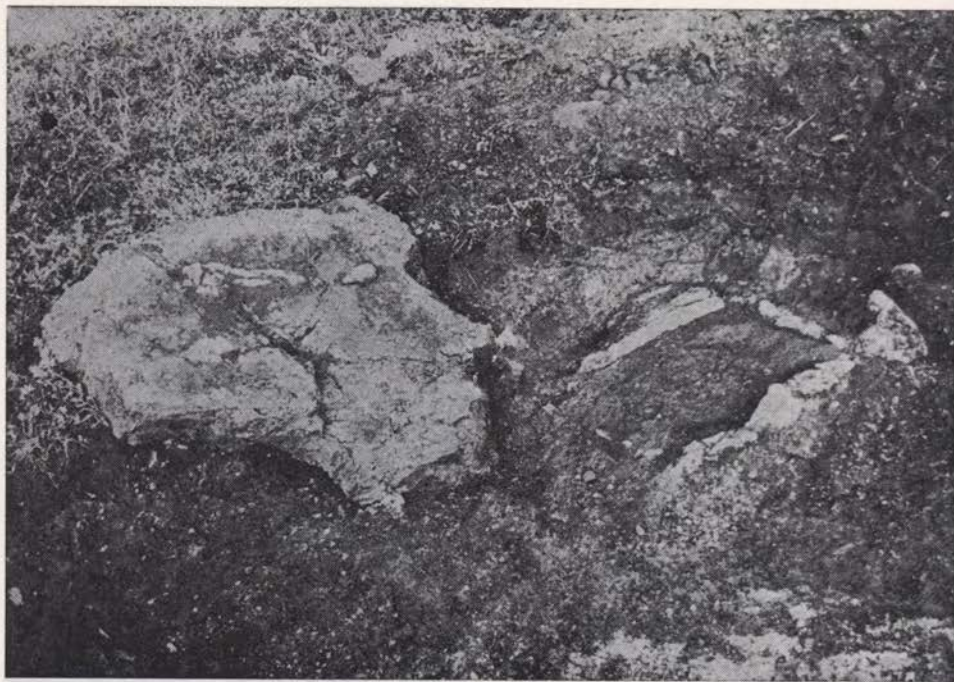
Sl. 85. Trnovska vas — gomilno grobišče z uničeno gomilo

Fig. 85 Trnovska vas — barrow burying place with a destroyed barrow

daj najmanj drugič sekundarno uporabljena, nas prepričuje tudi prej opisana dvojna ohranjenost.

Na samem vrhu sicer ni najti antičnih arheoloških ostankov in situ. Znano pa je veliko antično najdišče v bližnjem Vojniku, kjer je ohranjeno precejšnje število antičnih nagrobnikov, poznane so tudi naselbinske najdbe tistih časov. Zato je trenutno najbolj smiselna razlaga, da tudi nagrobnik s sv. Tomaža izvira iz antičnega vojniškega pokopališča. — A. P. in J. S.

TRNOVSKA VAS. — Pri ponovnem pregledu antičnega gomilnega grobišča v ravninskem gozdu sv. od vasi (nazadnje: Varstvo spomenikov 9, 1965, 155) je bilo ugotovljeno, da so ob regulaciji Pesniške

Sl. 87. Verdun pri Stopičah — grob 12 po odstranitvi krovne plošče

Fig. 87 Verdun near Stopiče — grave no. 12 after the removal of the cover plate

doline v. ob gozdu izkopali odvodni jarek, ki je odcepil del parcele št. 237, k. o. Trnovska vas z gomilo št. 5. Ta kos nekdanje gozdne parcele je zaradi tega postal del obsežnejših njivskih površin, pri čemer je bila gomila izravnana. O morebitnih najdbah pri oranju ni podatkov. — S. P.

TRTNIK. — Dušan Prešern z Jesenic, Titova 3, je Goriškemu muzeju daroval lončeno vodovodno cev, ki jo je skupaj s še eno cevjo spomladi leta 1983 na nji-vi za hišo, na parc. št. 1013, 1014 k. o. Podbrdo, našel Marko Trojer, Trtnik 3 (prim. Varstvo spomenikov 26, 1984, 259 s, sl. 64). — D. S.

VAVTA VAS, IX, 12. — Leta 1981 so našli pri zemeljskih delih nekje na področju Vavte vasi rimski novec. Konstantin II (321—324), Fol, Sis, RIC 176 — določil A. Jeločnik. Novec hrani Irena Šenica, Pot na Gorjance 10, Novo mesto. — R. B.

VERDUN PRI STOPIČAH, IX, 5, Novo mesto. — Na parc. št. 568 k. o. Stopiče, last Jožeta Turka z Verduna 2, je bilo opravljeno arheološko sondažno raziskovanje. Lani odkritemu grobu 1 (gl. VS 26, 1984, 262 ss) jih je letos sledilo še 14. Od teh lahko dva groba opredelimo kot moška (gr. 3 z nožem in gr. 14 z uvito sulico), nekaj pa jih je po inventarju izrazito ženskih (med njimi gr. 5 in 10 z bronastimi predmeti noriško panonske noše). Nekaj grobov je bilo že v antiki delno ali v celoti izropanih (gr. 9, 13, 14). Grobovi ležijo zelo plitvo pod rušo in so nekateri podatki zaradi oranja že močno poškodovani, zato bomo z zavarovalnimi izkopavanji nadaljevali. Sredstva za raziskave sta zagotovili občinska raziskovalna in kulturna skupnost Novo mesto.

Poleg grobov, ki so vsevani v kamnitro osnovo in je njihovo izvedbo delno pogojevalo že samo zemljišče, ki so si ga izbrali za pokopališče, poznamo tudi sicer za Dolenjsko tipične, s kamnitimi ploščami obložene grobove (gr. 6), gro-

Sl. 88. Verdun pri Stopičah — grob 12 med izkopavanjem

Fig. 88 Verdun near Stopiče — grave no. 12 during excavations

bove z obrobo iz zloženega kamenja (gr. 9, 13) in grob, obložen in pokrit z masivno ploščo (gr. 12).

Keramični pridatki so večinoma importirani (eno in dvoročajni vrči, skodelice tankih sten z barbotinskim okrasom, čaša gubanka, sigilatni krožniki in skodelice), zopet pa se pojavljajo tudi grobi domači izdelki. Med kovinskimi pridatki vsekakor izstopata ženski noriško panonski pasni garnituri (gr. 5, 10), brnasta zajemalka (gr. 2) ter noriško panonske fibule s krilci (gr. 5, 10). Pogosto so v grobovih odkrite tudi živalske kosti, v dveh grobovih (dr. 6, 12) pa smo odkrili tudi staljene fragmente stekla. Izkopavanje bomo prihodnje leto nadaljevali. — D. B.

VIPAVA. — Stara gora. — V položnih pobočjih jv. nad Vipavo, kjer so bili

nekadaj obsežni vinogradi na terasah (odtod tudi ledinsko ime), je bilo v vznožju pobočja v okviru večjega ZN Stara vas pozidano obsežno zemljišče v sredini 70-ih let; zadnje hiše so še v gradnji, del ZN še ni realiziran. Na stavbni parceli 22/7 k. o. Vipava je graditelj Franc Tomažič pri večjem pobočnem vkopu odkril večjo jamo z žgano ilovico in s tegulami. Profila vkopa ni moč obnoviti zaradi podpornega zidu, zato je treba upoštevati lastnikov opis in po njem sodeč gre za antično opekarsko peč.

Najdba kaže, da je treba v Vipavi pričakovati obsežnejše antično naselje z obrtniško cono na pobočju. Najdišče bo zavarovano v okviru PP Ajdovščina, posebni pogoji bodo veljali tudi za širjenje gradnje.

V BELI (in Grublje). — Ob izkopih jarka za telefonski kabel iz Vipave v Vrpolje v juniju 1984 je bila ugotovljena antična kulturna plast na odseku tik s. od Vipave, v gl. okrog 0,50 m pod ornico. Poleg zdrobljenih strešnikov in nekaj kosov keramike je bilo v izkopu zaslediti del temeljnega zidu, grajenega iz večjih lomljencev. Kaj več v ozkem izkopu ni bilo moč določiti. Najdba dokazuje obstoj naselbine na tem mestu in potrjuje našo domnevo o obstoju selišča na ledini Grublje, na d. bregu potoka Bele. Obseg najdišča in stopnjo ohranjenosti samo na osnovi opisane najdbe ni moč določiti, okvirno bo zavarovano v PP Ajdovščina. — N. O.

VRHPOLJE, II, 16, Vipava. — Dne 26. 11. 1983 je bila pri obhodu terena med Vipavo in Vrhpoljem najdena železna podkev. Podkev je ležala na njivi (parc. št. 2263 k. o. Vrhpolje), ki leži ob cesti v smeri proti Vrhpolju sv. pod gradom Zemono. Po obliki in dimenzijah (vi. = 13 cm, š. = 14 cm) je zelo podobna podkvi iz Sutne, ki jo je objavil D. Josipovič ter jo na osnovi analogij uvrstil v rimsko obdobje (VS 24, 1982, 179, Sl. 45).

Najdba podkve je zanimiva predvsem iz stališča, da naj bi bilo ozemlje v okolici Vrhpolja prizorišče velike bitke med Evgenijem in Teodozijem leta 394. To ozemlje je bilo za prizorišče vojskovanja izbrano na osnovi rekonstrukcije poteka bitke, o kateri poročajo antični avtorji, medtem ko materialnih dokazov iz tega območja zaenkrat še ne poznamo. — M. F.

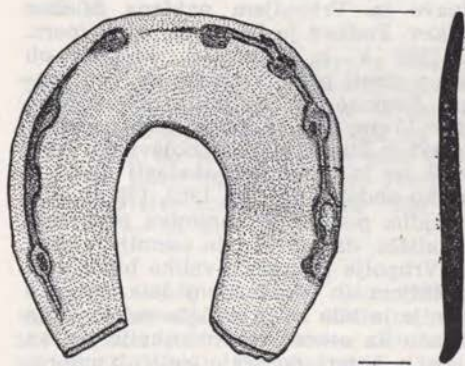

Sl. 89. Verdun pri Stopičah — grob 10, noriško-panonska pasna spona
Fig. 89 Verdun near Stopiče — grave no. 10 — Norico — Panonian belt buckle

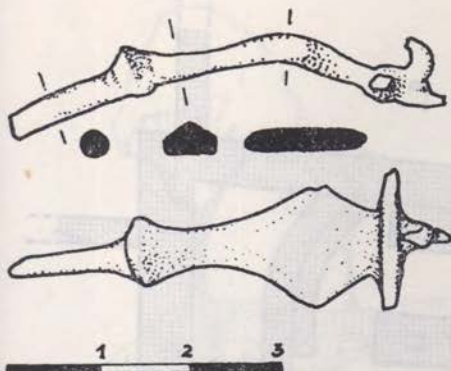
ZASIP, VI, 4, Radovljica. — Dne 28. VIII. 1984 je zasipški župnik Franc Oražem (Zasip, Stagne 8, Bled) našel pol kilometra sv. od Zasipa zgodnjeantično bronasto ločno zaponko. Naslednjega dne je pokazal kraj najdbe. To je skrajni sv. rob

zasipškega **Zadnjega polja** na meji ledin V ključih in Na zadnjem bregu. Polje tam sega do brega, ki se nato strmo spusti do struge Save Dolinke. Po meji polja in brega vodi pot iz Zasipa in Mužij proti Zahomu, planjavi sv. od Homa—Pršivca. Pot so širili in pri tem poškodovali breg med potjo in poljem. Breg je ponekod travnat, drugod je še vidna stara kamnita škarpa. Zaponka je ležala na površini zemlje, ki se je posula iz svežega prereza. Poleg je bilo nekaj kamnov iz porušene škarpe. V prerezu je bila vidna rjava gruščnata zemlja brez arheoloških sledov.

Nad opisanim robom je bila še do nedavna njiva, sedaj je tam travnik. Na njem ni opaziti arheoloških sledov. Ker je bila letos dokazana poselitev Zasipa že v antiki in ker so na opisanem Zadnjem polju najboljše vaške njivske površine, se mi zdi mogoča razlaga, da je bila zaponka slučajno izgubljena pri kmečkih opravilih. Hrani jo najditelj. — Kraj najdbe leži na meji parcel št. 486 in 394 (K. o. Zasip, list 2). — A. P.

Sl. 90. Vrhpolje pri Vipavi — rimska podkev
Fig. 90 Vrhpolje near Vipava — Roman horseshoe

Sl. 91. Zasp pri Bledu — bronasta zgodnjeantična fibula

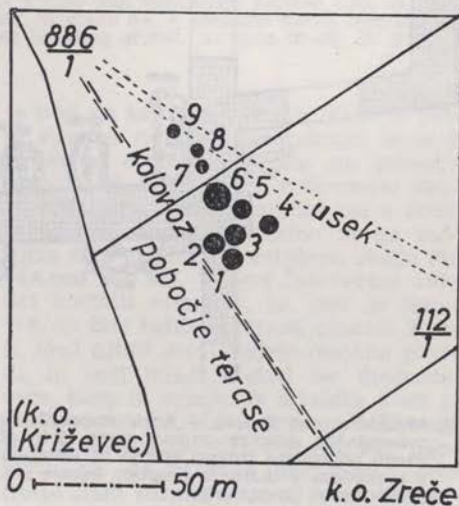
Fig. 91 Zasp near Bled — bronze early-antique fibula

ZREČE. — V gozdu parcela št. 112/1 in 886/1, k. o Zreče, na dobrovski terasi in sedaj že blizu stavb novonastajajočega dela naselja s hotelom, je že znano gomilno grobišče iz rimske dobe (Časopis za zgodovino in narodopisje 1, 1904, 196). Sedaj je na ozkem prostoru med robom terase in usekom opuščene kolovoza ohranjenih še devet. Po velikosti so dokaj različne, saj je največja 11 m š. in 0,7 m vi., troje najmanjših v z. delu pa ima pr. do 5,5 in vi. do 0,3 m. Večje imajo vse jame od divjih kopačev, najmanjše pa so še videti nepoškodovane. Ob poskusnem kopanju v že poškodovano gomilo št. 1 je bil ugotovljen s kamni obdan žigan grob, ki je bil večinoma razdejan. Del še ohranjene grobne plasti z žganino in obilnimi črepinjami je bil le na v. strani že na obdobju gomile. Okrog 300 črepinj številnih posod in obrobna lega govorijo bržkone bolj za pogrebni obred kot pa za sam pokop.

Pri prekopavanju gomil podobne vzpetine (pr. 6,5, vi. 0,3 m) na v. robu grobišča so se pokazali le v obliki ravnega suhega zidu naloženi večji prodniki. Drugih najdb, razen v talni plasti raztrešenih drobcev oglja ter nekaj črepinj grobega predantičnega lonca, tam ni bilo. — S. P.

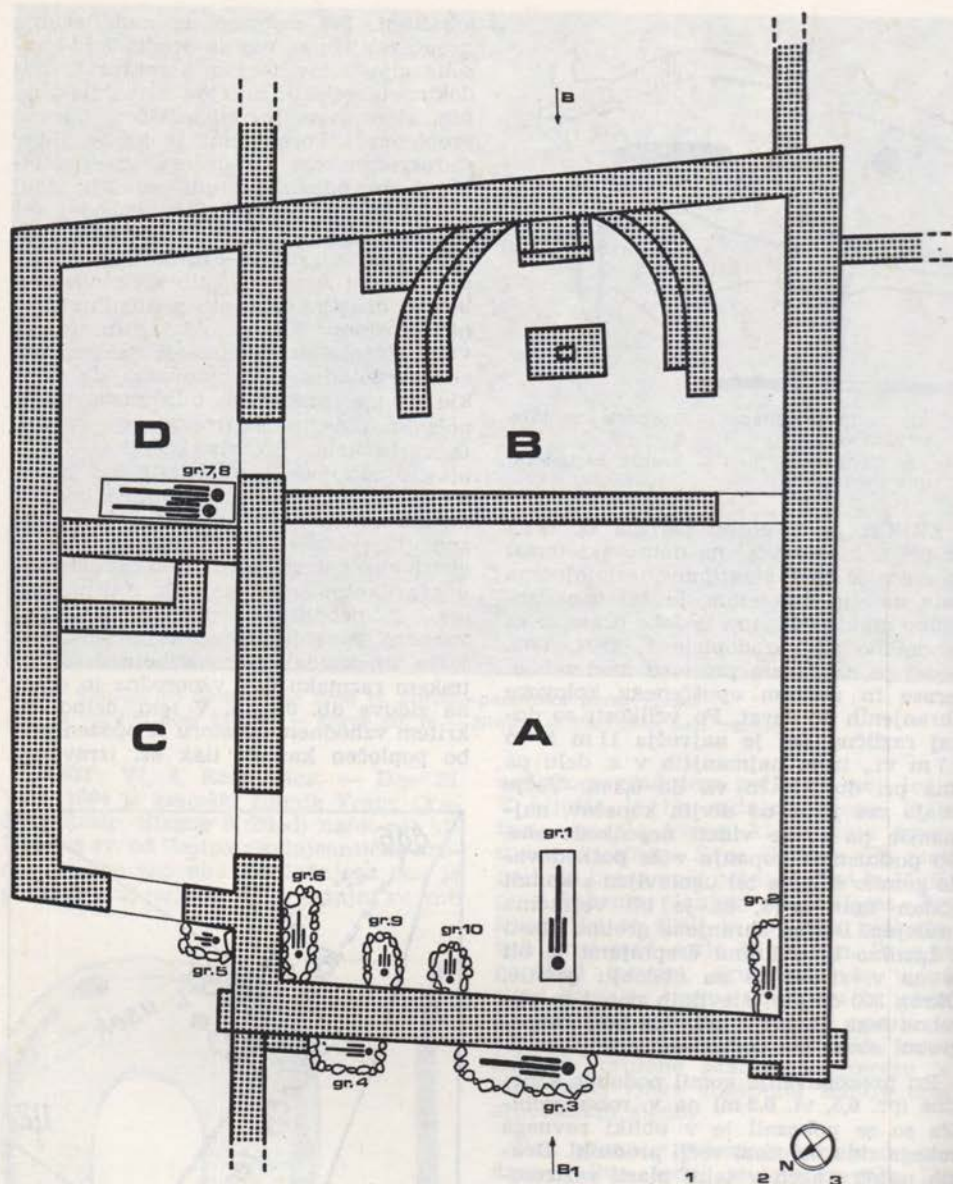
AJDNA NAD POTOKI, Jesenice. — Gorenjski muzej v Kranju je v sodelovanju s sodelavci drugih strokovnih institucij nadaljeval arheološka in muzeološka dela na postantični arheološki

lokaliteti. Pri pripravi za nadaljevanje proučevanj in za možno predvideno konsolidacijo zidov ter za korekturni izris dokumentacijskih načrtov in arhitekturnih elementov je bil očiščen humus, prepleten s koreninami iz krone zidov starokrščanskega kulturnega objekta. Izkopan in odkrit je tudi zunanji zidni obod ruševin. Na južni in vzhodni ter severni zunanji strani kulturnega objekta smo odkrili 1—2 m širok sondažni pas ruševin zaradi možnih skeletnih grobov in drugih cerkvenih pritičnih stavbnih prostorov. Ob vzdolžni južni in severni stranici oz. ob zunanji steni se niso odkrili grobovi — domnevamo, da so še kje drugje, ampak je bila zaznavna le pohodna površina iz izravnane kamnitega drobirja. Prekrit je bil s tanko plastjo pohojene temne prsti. Tik zunanje južne stene je bil sprhnen odpadli apnenčast omet, kar izpričuje, da je bila zunanja, vidna stena ometana. Na jugovzhodni zunanji strani zidu so dozidali v pravokotni smeri zid db. 0,40 m drugega še neodkrita prostora. Tudi na vzhodni zunanji strani kulturnega objekta so dozidali v medsebojnem 6-metrskem razmaku dva vzporedna in oporna zidova db. 0,40 m. V tem, delno odkritem vzhodnem prostoru je opažen grobov popločen kamnit tlak oz. izravnana

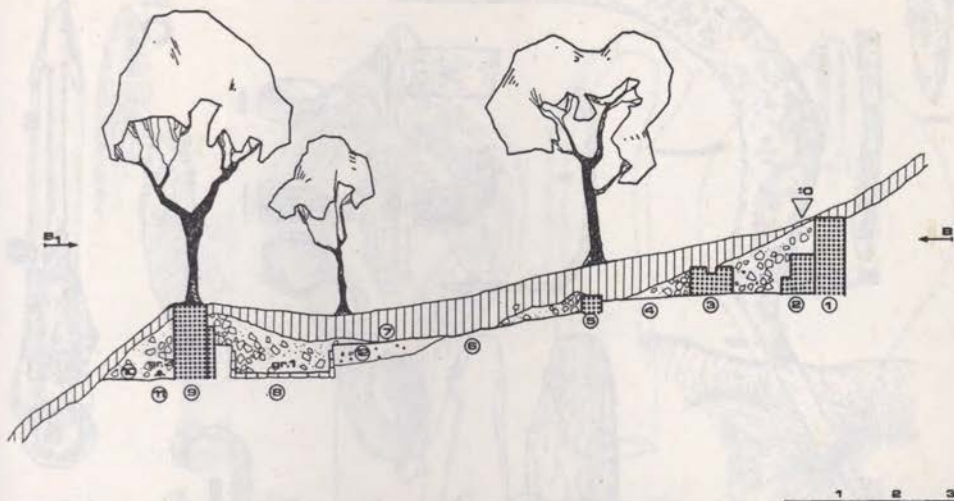
Sl. 92. Zreče — gomilno grobišče v župnijskem gozdu

Fig. 92 Zreče — barrow burying place in the parish wood

Sl. 93. Ajdna nad Potoki — tloris starokrščanskega kulturnega objekta (VIII) z grobovi: A ladja z osrednjim zidanim grobom (grob 1) in otroškimi skeletnimi grobovi, B presbiterij z ohranjeno polkrožno zidano apsidno in sedežem ter menzo v sredini, C stranski vhodni prostor s prehodom v ladjo, D posebne kamre z živo skalo, zidano grobnico z dvema skeletoma in prihodom iz presbiterija

Fig. 93. Ajdna above Potoki — ground-plan of the early Christian cult object (VIII) with graves: A nave with the central built grave (grave 1) and children's skeleton graves, B presbytery with preserved semicircular built apse and seat and mensa in the middle, C side entrance space with passage to the nave, D special separate small room (closet) with bed-rock, built sepulchre with two skeletons and entrance from the presbytery

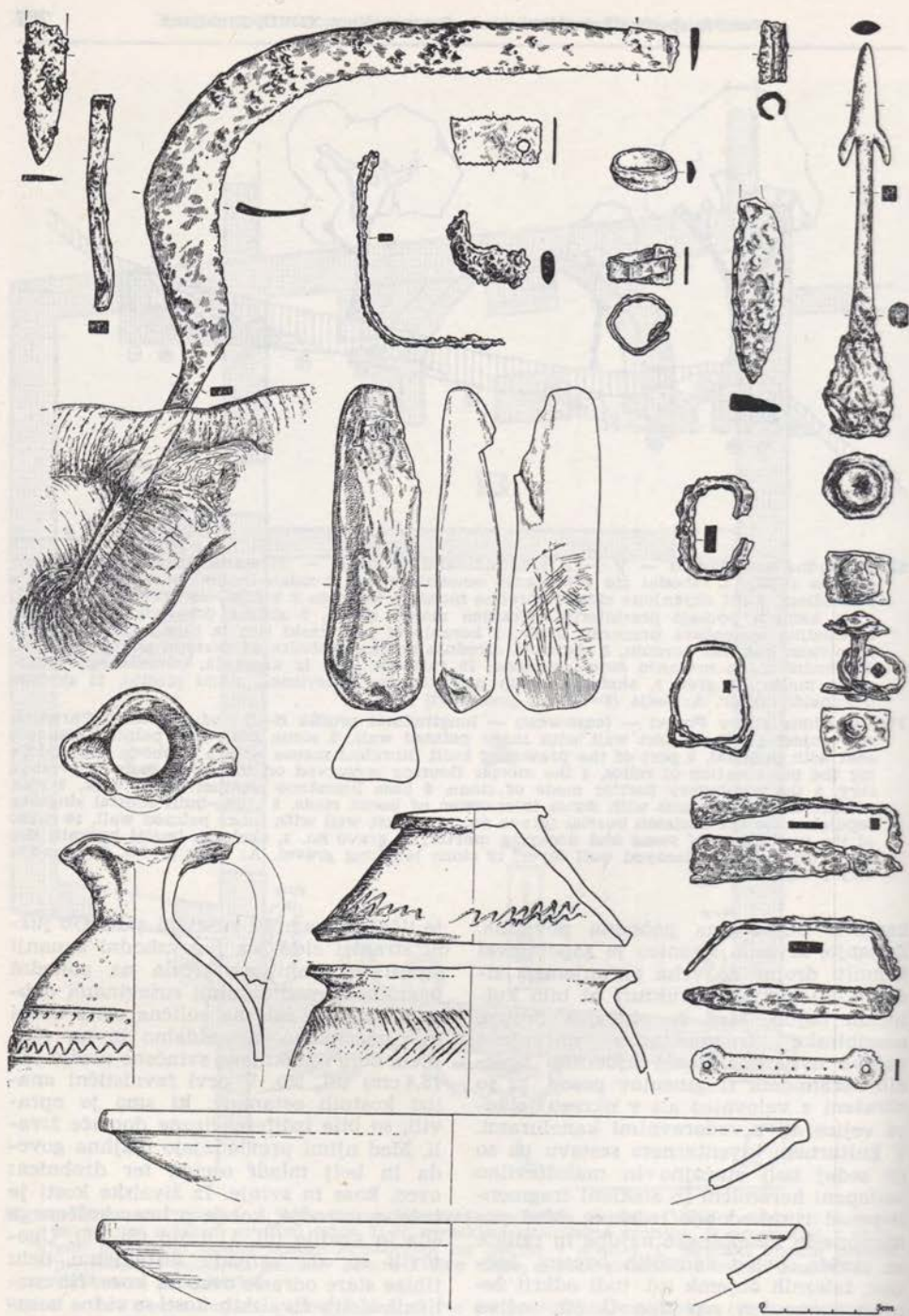

Sl. 94. Ajdna nad Potoki — V — Z longitudinalni profil B — B₁ starokrščanskega kulturnega objekta (VIII): 1 vzhodni zid z notranjo ometano steno, 2 zidan in ometan škofov sedež s podnožjem, 3 del ohranjene zidane obredne menze z moznico v sredini za hranjenje relikvij, 4 na kamniti podlagi presbiterija ohranjen maltni estrih, 5 zidana pregrada presbiterija, 6 temeljna apnenčeva preperela skala, 7 koreninski površinski sloj iz humusa in z gostim prepletom bukovih korenin, 8 obzidana osrednja enojna grobnica za skeletni pokop (grob 1), 9 zahodni zid z notranjo ometano steno, 10 ruševine zidu iz kamnja, pomešanega z razpadlo malto; 11 grob 3, skeletni pokop pod kamnito ruševinsko zidno plastjo, 12 skalnat izravnalni drobir. A: ladja (6—12). B: presbiterij (1—5)

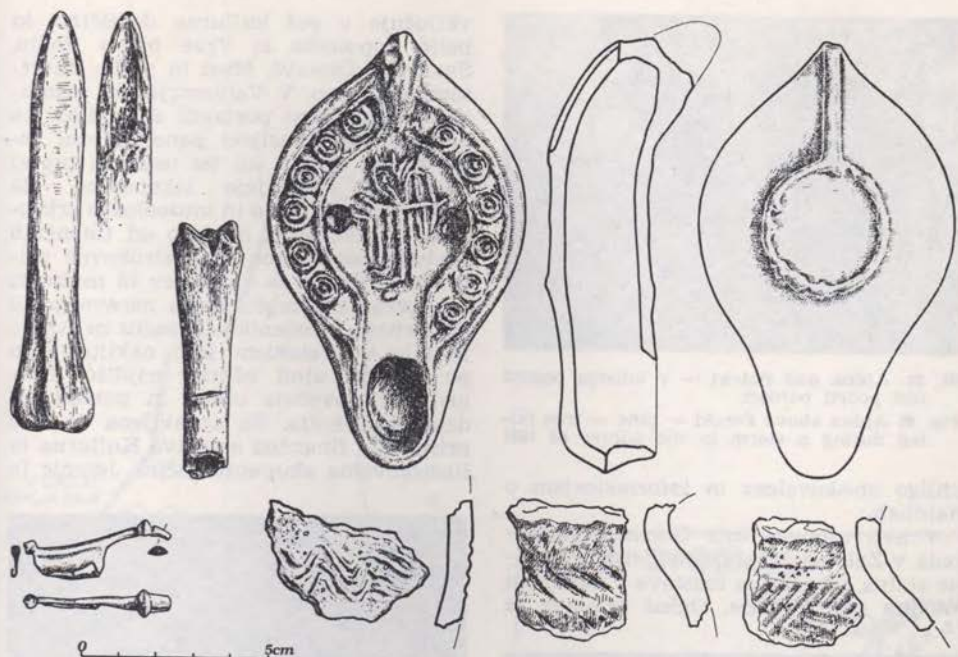
Fig. 94 Ajdna above Potoki — (east-west) — longitudinal profile B—B₁ of the early Christian cult object (VIII): 1 east wall with inner painted wall, 2 stone built and painted bishop's seat with pedestal, 3 part of the preserved built liturgical mensa with a depth in the middle for the preservation of relics, 4 the mortar flooring preserved on the stone basis of presbytery, 5 the presbytery barrier made of stone, 6 base limestone weather-bitten rock, 7 root surface layer of humus with dense interwoven of beech roots, 8 stone-built central singular sepulchre for the skeleton burrial (grave no. 1), 9 west wall with inner painted wall, 10 ruins of the wall made of stone and decaying mortar, 11 grave no. 3, skeleton burrial beneath the stone layer of the decayed wall layer, 12 stone levelling gravel. A: nave (6—12). B: presbytery (1—5)

kamnito oblikovana pohodna površina. Zunanjo, severno stranico je zapolnjeval kamniti drobir do vrha ohranjenega zidu. V tej kamniti strukturi ni bilo kulturnih najdb. Med že običajne drobne naselbinske fragmentarno ohranjene najdbe uvrščamo nekaj ajdensko tipičnih keramičnih fragmentov posod, ki so okrašeni z valovnico ali v okrasu jelkove vejice ali z vodoravnimi kanelurami. V kulturnem inventarnem sestavu pa so do sedaj bolj slučajno in maloštevilno zastopani keramični in stekleni fragmenti posod rimskodobne izdelave. Med pomembnejše naselbinske najdbe in relikte se uvršča, poleg kamnitih brusov, žeblice, železnih objemk itd. tudi odkrit železen, levoročen srp tipa U (dl. sečiva 28,0 cm; š. sečiva 3,0 cm; dl. trna za nasaditev ročaja 11,0 cm) (Sl. 95). Bil je zaraščen v prepletu bukovih korenin in

je tičal na kamniti ruševini zidu. Ob južni strani zidu, na jugovzhodni zunanji strani je osamljeno tičala na pohodni površini in pod zidnimi ruševinami dobro ohranjena železna sulična ost s krilci in usmeritveno piramidalno in na zadnjem delu nataknjeno svinčeno utežjo (dl. 16,4 cm) (Sl. 95). V prvi favnistični analizi kostnih ostankov, ki smo jo opravili, so bile izdiferencirane domače živali. Med njimi prevladujejo majhna goveda in bolj mladi osebkii ter drobnica: ovce, koze in svinje. Iz živalske kosti je izdelano orodje, kot je primer koščene šila in gladila (dl. 11,0 cm) (Sl. 96). Ugotovili so, da pripada distalnemu delu tibiae stare odrasle ovce ali koze. Na različnih delih živalskih kosti so vidne zasekanine, zarezanine, zažaganine, ogledanost, odlomi in žganina. Na osnovi prvih in predhodnih proučevanj še ni mogoče

Sl. 95. Ajdna nad potoki — najdbe
 Fig. 95 Ajdna above Potoki — finds

Sl. 96. Ajdna nad Potoki — najdbe
Fig. 96 Ajdna above Potoki — finds

disponirati vseh prehrabmenih navad ajdenških prebivalcev, pa tudi o planšarski živinoreji ali o njihovi takratni skupni gospodarski dejavnosti. V postopnem analiziranju so še železne rude iz neposrednega okolja najdišča in njihovo kartiranje ležišč, posebno na bližnjih planinah. Z ostanki železne žindre, ki je bila odkrita v sklopu najdišča, bo moč tesno povezovati življenje v tej naselbini z rudarjenjem in železarstvom. Dokumentacijska dela so obsegala fotogrametrijsko snemanje in posnetke geodetske izmere v mer. 1:50 ter izris zidov sakralnega objekta, ki ga je opravil inž. Mravlje v okviru strokovnih del Instituta za geodezijo in fotogrametrijo v Ljubljani. Na osnovi posnetkov in korigiranih izrisov in načrtov so bili izvednoteni različno oblikovani in zidani detajli zidov. Različni načini zidave in drugi detajli izpričujejo stavbni razvoj, adaptacije in funkcije. Ohranil se nam je unikatni izgled ostankov zidu po izkopu. V jesenskem času smo pred različnimi škodljivimi vplivi zidove kulture objekta po vsej dolžini in ohranjeni

višini začasno prekrili in zavarovali s plastjo kamene volne. Tako so zaščiteni pred hidro- in termičnimi vplivi gorskega okolja. S planinci-markacisti smo naredili, zavarovali in obeležili s smermi dohodne poti na najdišče in na vrh Ajdne, kjer smo vzdali skrinjico z vpisno

Sl. 97. Ajdna nad Potoki — fotografsko snemanje

Fig. 97 Ajdna above Potoki — photogrammetric taking

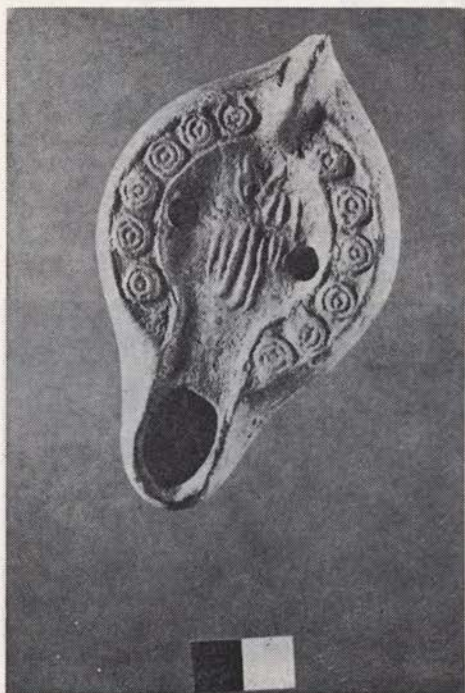

Sl. 98. Ajdna nad Potoki — v viharju pozimi 1984 podrti borovci

Fig. 98 Ajdna above Potoki — pine — tree felled during a storm in the winter of 1984

knjigo obiskovalcev in informatorjem o najdbah.

V avli osnovne šole Gorenjskega odreda v Zabreznici je postavljena pregledna stalna arheološka razstava z naslovom »Ajdna nad Potoki«. Ogled razstave se

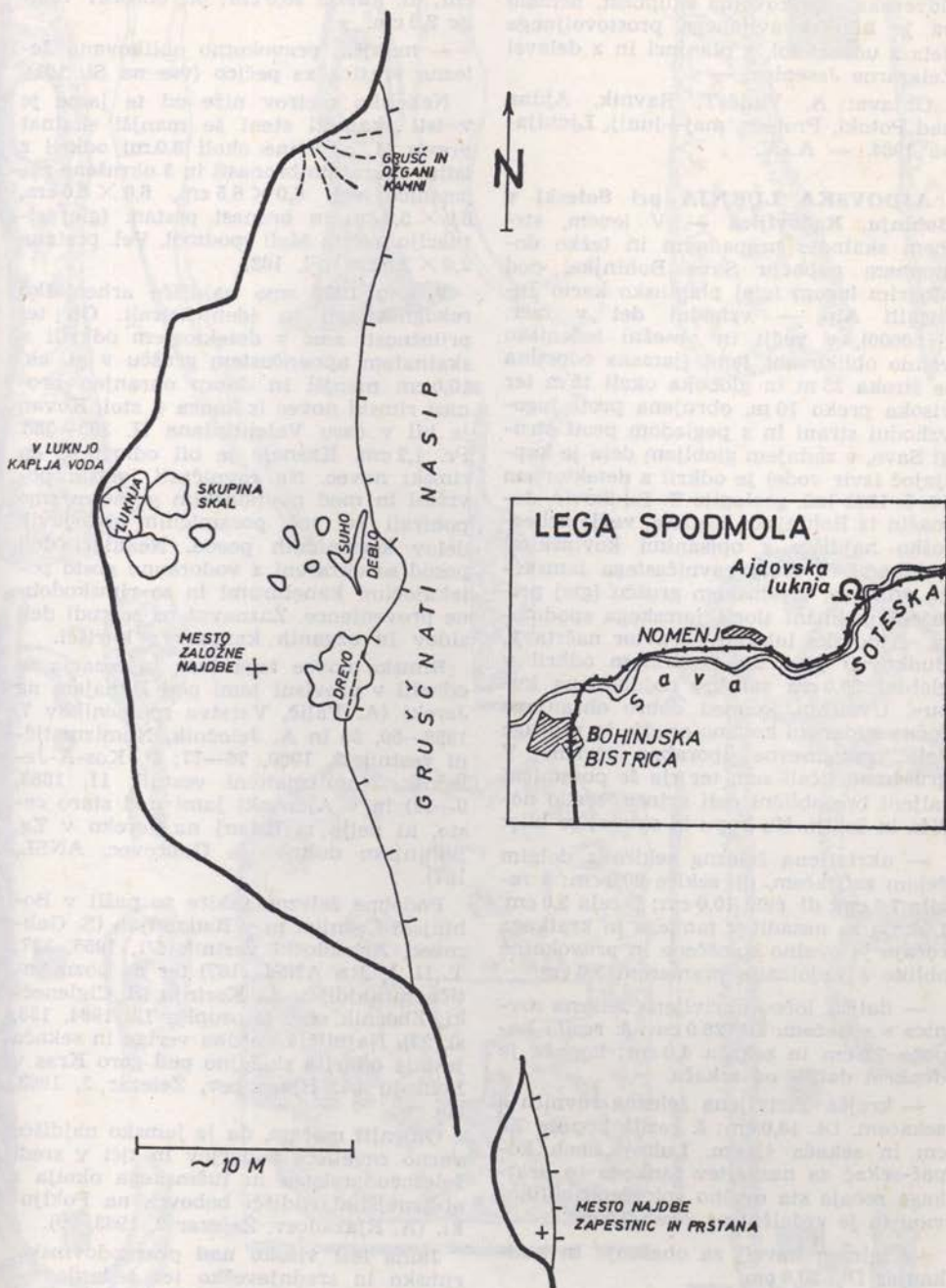

Sl. 99. Ajdna nad Potoki — oljenka
Fig. 99 Ajdna above Potoki — oil-lamp

vključuje v poš kulturne dediščine, ki pelje popotnike iz Vrbe preko Rodin, Smokuča, Doslovč, Most in preko Završnice na Ajdno. V Valvazorjevem planinskem domu smo postavili o najdišču in najdbah informacijski pano. Učenci osnovnih in drugih šol ter ostali si precej množično ogledujejo izkapanine. Za možno konsolidacijo in muzeološko arheološko prezentacijo, odvisno od finančnih sredstev, stopnjema tako strokovne priprave in načrti za ohranitev in možnosti spoznavanja kompleksnega naravnega in kulturnega spomenika. V sedlu za Ajdno je bilo v preteklem letu naključno in po naravni ujmi odkrito najdišče fosilov, kar povečuje obseg in pomen ajdenškega okolja. Za opravljena dela so prispevala finančna sredstva Kulturna in Raziskovalna skupnost občine Jesenic in

Sl. 100. Ajdna nad Potoki — koščeno šilo
Fig. 100 Ajdna above Potoki — bone awl

Sl. 101. Ajdovska luknja pri Soteski v Bohinju — lega spodmola

Fig. 101 Ajdovska luknja near Soteska at Bohinj — situation of the overhang

slovenska raziskovalna skupnost, nemalo pa je bilo opravljenega prostovoljnega dela z učenci šol, s planinci in z delavci Železarne Jesenice. —

Objave: A. Valič-T. Ravnik, Ajdna nad Potoki, Proteus, maj—junij, Ljubljana 1984. — A. V.

AJDOVSKA LUKNJA pri Soteski v Bohinju, Radovljica — V levem, strmem skalnatu prepadnem in težko dostopnem pobočju Save Bohinjske, pod Mokrim logom (glej planinsko karto Julijskih Alp — vzhodni del v mer. 1:50000), v večji in obsežni ledeniško vodno oblikovani jami (jamska odprtina je široka 25 m in globoka okoli 15 m ter visoka preko 10 m, obrnjena proti jugovzhodni strani in s pogledom proti strugi Save, v zadržnem globljem delu je kapljajoč izvir vode) je odkril z detektorjem 17. 5. 1982 inž. geologije T. Budkovič, domačin iz Bohinjske Bistrice, večje arheološko najdišče z opisanimi kovinskimi najdbami. V sredi ravnice jamskega prostora, v jamskem grušču (glej priloženi približni tloris jamskega spodmola »Ajdovska luknja« — avtor načrta T. Budkovič) je s tem aparatom odkril v globini 25,0 cm založno najdbo »na kupu«. Uvrščam jo med dobro ohranjeno ročno rudarsko kovano orodje in v druge dele vsakodnevnne uporabne opreme. V grušču so tičali sem ter tja še posamični taljeni brezobljeni deli svinca, rezilo nožiča in žebli. Na kupu in skupaj so bile:

— ukrivljena železna sekira z dolgim čelom zafijačem, dl. sekire 20,0 cm; š. rezila 7,0 cm; dl. čela 10,0 cm; š. čela 3,0 cm. Luknja za nasaditev tankega in kratkega ročaja je ovalno sploščene in pravokotne oblike z vzdolžnim premerom 3,5 cm.

— daljša, ločno ukrivljena železna rovnica s sekačem. Dl. 28,0 cm; š. rezila kopača 7,0 cm in sekača 4,0 cm; kopača je dvakrat daljša od sekača.

— krajša ukrivljena železna rovnica s sekačem. Dl. 18,0 cm; š. rezila kopača 7,0 cm in sekača 4,0 cm. Luknji obeh kopač-sekač za nasaditev tankega in kratkega ročaja sta ovalno sploščeno oblikovani in je vzdolžni pr. obeh 3,5 cm.

— železen kavelj za obešanje in natičanje. Dl. 20,0 cm.

— železen kavelj za obešanje s štirimi vpetimi železnimi obroči-verigo. Dl. 50,0

cm; dl. kavlja 28,0 cm; pr. obročev verige 8,0 cm.

— manjša, pravokotno oblikovana železna vratica za pečico (vse na Sl. 101).

Nekoliko metrov niže od te jame je v isti skalnati steni še manjši skalnat previs (š. odprtine okoli 8,0 m) odkril z istim aparatom bronasti in 3 okrašene zaplestnice vel. 6,0 × 6,5 cm, 6,0 × 6,0 cm, 6,0 × 5,0 cm in bronast prstan. (glej situacijo načrta Mali spodmol. Vel. prstana 2,6 × 2,5 cm (Sl. 102)).

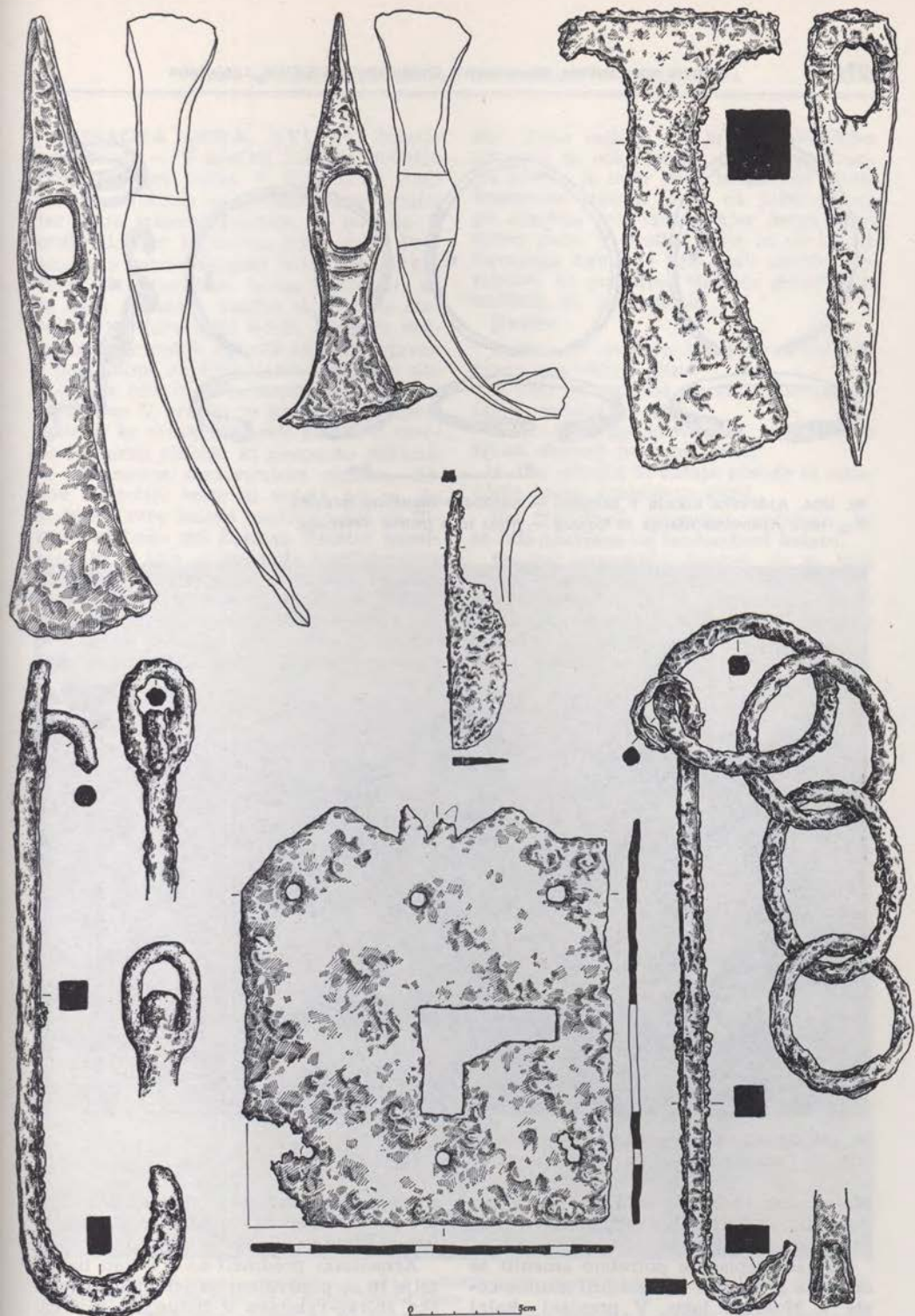
V letu 1984 smo najdišče arheološko rekognoscirali in identificirali. Ob tej priložnosti smo z detektorjem odkrili v skalnatem apnenčastem grušču v gl. ok. 10,0 cm manjši in dobro ohranjen bronast rimski novc iz konca 4. stol. Kovan je bil v času Valentiniana II. 383—388. Pr. 1,2 cm. Kasneje je bil odkrit še en rimski novc. Na ravnici jamski površini in med površinskim gruščem smo pobirali še več posamičnih sivorjavih delov keramičnih posod. Nekateri deli posod so okrašeni z vodoravno gosto potekajočimi kanelurami in so rimskodobne provenience. Zaznavni pa so tudi deli zidov in ožganih kamnov s kurišči.

Rimske novce tega časa in cesarja so odkrili v previsni jami pod Dunajem na Jereki (A. Valič, Varstvo spomenikov 7, 1958—59, 30 in A. Jeločnik, Numizmatični vestnik 3, 1960, 76—77; P. Kos-À-Jeločnik, Numizmatični vestnik 11, 1983, 9—12) in v Ajdovski jami nad staro cesto, ki pelje iz Bitenj na Jereko v Zg. Bohinjsko dolino (S. Gabrovec, ANSL, 167).

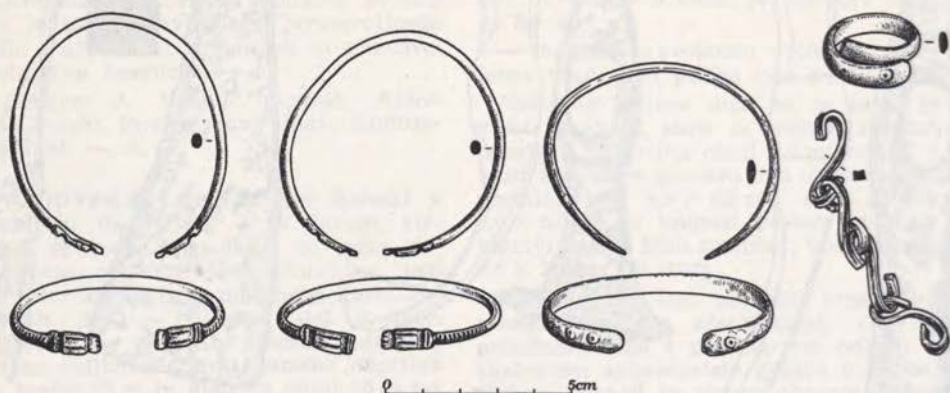
Podobne železne sekire so našli v Bohinjski Češnjici in v Radomljah (S. Gabrovec, Arheološki vestnik 6/1, 1955, 137; T. II, 1, 2 n ANSL, 167) ter na poznoantičnem najdišču na Korinju (S. Ciglenečki, Zbornik obč. Grosuplje 13, 1984, 158, sl. 23). Najbližja najdba verige in sekača je bila odkrita slučajno pod goro Kras v Bohinju (A. Rjazancev, Železar 2, 1963, 80).

Omeniti moram, da je jamsko najdišče varno zavetišče rudarjev in tiči v sredi železrudarskega in fužinskega okolja z obširnejšimi rudišči bobovca na Pokljuki. (A. Rjazancev, Železar 2, 1963, 59).

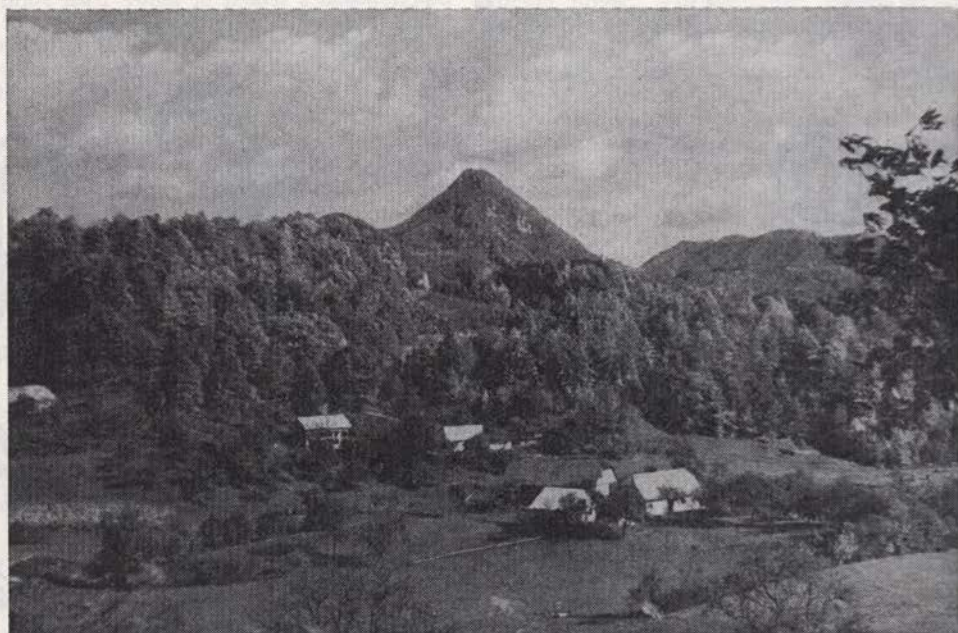
Jama leži visoko nad prazgodovinsko, rimsko in srednjeveško ter sedanjo tovarno potjo, ki je po dolini Soteske vodila po ravnem onkraj struge Save pod

Sl. 102. Ajdovska luknja v Bohinju — založna najdba železnega orodja in vsakodnevne uporabne opreme (rudarji)
 Fig. 102 Ajdovska luknja at Bohinj — stock find of iron tools and everyday utensils (miners)

Sl. 102a. Ajdovska luknja v Bohinju — najdbe v manjšem previsu
 Figs. 102/a Ajdovska luknja at Bohinj — finds in a minor overhang

Sl. 103. Donačka gora — pogled z zahoda
 Fig. 103 Donačka gora — view from the west

Mešenacem iz blejske krajine preko bohinijskega kota ter Baškega sedla v Baško grapo in dalje po dolini Soče.

Ob tem zapisu je potrebno omeniti še odkritje gozdarjev pri gradnji gozdne ceste v Mokrem logu. V previsni skalni steni so na večji površini plitko klesana

srednjeveška rudarska znamenja rudarjev in rudosledcev in niso še strokovno opredeljena.

Arheološki predmeti so v rokah najditelja in so predvideni za lokalno arheološko zbirko-razstavo v Bohinjski Bistrici. — A, V.

DONACKA GORA, XVI, 24, Smarje pri Jelšah. — V sredini južnega pobočja Donačke gore (ndm. v. 883 m), na meji med travniškimi in njivskimi površinami ter višje ležečim gozdom, je parcela **V grušovji**, kjer je močan izvir vode. Prostor smo opisali že pred leti v VS 17-19/1, 1974, 126, kjer smo lahko ugotovili, da se nanj nanašajo najdbe iz številne starejše literature (glej ANSI, 288). Po večkratnih terenskih ogledih in primerjavah s podobnimi najdišči poznoantičnega obdobja je bilo mogoče natančneje locirati naselbino. V profilu že pred leti zgrajene ceste je še vedno zaslediti pasove z močno kulturno plastjo, ki nesporno dokazuje posamezne stanovanjske objekte. Zidov v profilu ceste ni videti, zdi se, da so bile stavbe lesene (podobno kot na Tinju nad Loko pri Žusmu). Prostor naselbine, ki je bila — kot kaže konfiguracija terena — nezavarovana, je bilo mogoče slediti v daljino nekaj čez 100 m. Naselbinskega areala ni mogoče ugotoviti v celoti, saj na površini zaradi debelih erozijskih plasti ni zaslediti kulturnih ostan-

kov. Tako izgleda, da je bila naselbina omejena na ozko teraso, tik pod gozdom. Na severu je izvir vode in sledovi stare, domnevno rimske ceste, na južni strani pa odsekan rob terase, kjer teren nato strmo pade. V profilu ceste in ob kupih izoranega kamenja smo našli drobce keramike, ki potrjujejo starejša poročila o najdbah na tem mestu.

Najdbe:

1. Dno in ostenje lonca iz sivordeče žgane, prečiščene gline.
2. Dno in ostenje lonca iz sivordeče žgane, prečiščene gline.
3. Del ostenja posode iz temno sivo žgane, deloma peskane gline.
4. Del ostenja in ročaja posode iz sivordeče žgane, prečiščene gline.

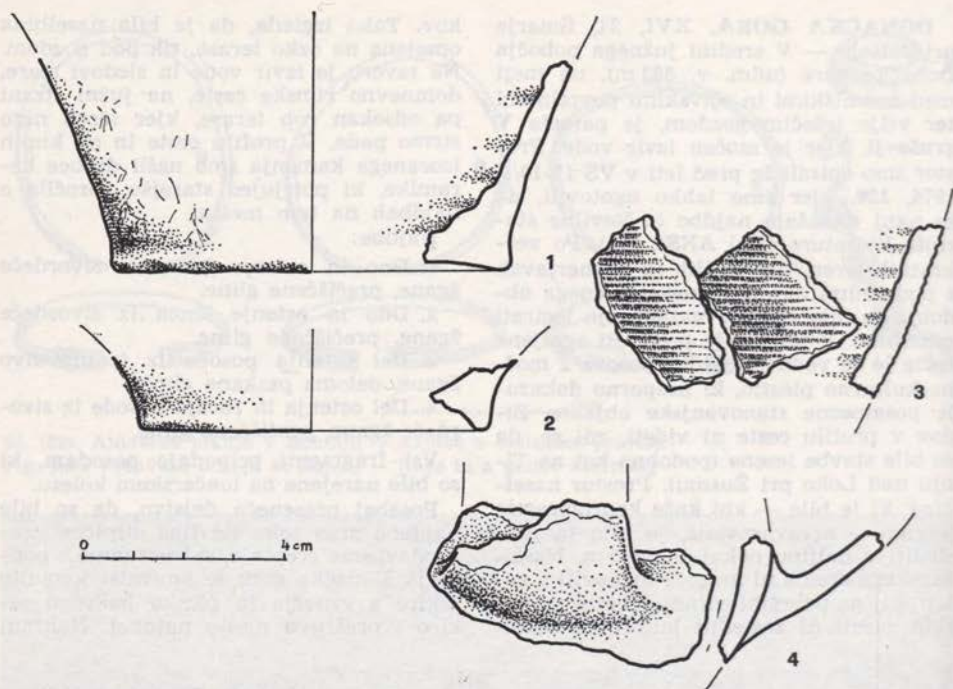
Vsi fragmenti pripadajo posodam, ki so bile narejene na lončarskem kolesu.

Posebej preseneča dejstvo, da so bile najdene prav tako številne atipične prazgodovinske črepinje, saj poznamo s področja Donačke gore le omembo kamnite sekire z vznožja in plosko bakreno sekuro (vprašljivo mesto najdbe). Nabrani

Sl. 104. Donačka gora — pogled na južno pobočje gore; prostor naselbine je viden v sredini fotografije, nad njim je v gozdu ledina Dvor

Fig. 104 Denačka gora — view of the southern slope of the mountain; the site of the settlement is visible in the middle of the photograph. Above it the fallow Dvor in the wood.

Sl. 105. Donačka gora — najdbe

Fig. 105 Donačka gora — finds

material kaže torej prostor prazgodovinske postojanke, ki se v grobem prekriva s tistim kasnejše poznoantične naselbine. Zdi se, da je prebivalcem obeh — časovno precej oddaljenih naselbin — na tej razgledni terasi služil za pribežališče prostor višje v skalnem pobočju, ki se imenuje »Dvor« in je zelo težko dostopen. Razen arheološko zanimivega toponima v literaturi omenjajo sledove poselitve. Tega mesta pa — v kolikor je poročilo točno — do danes ni bilo mogoče locirati. — S. C.

HRENOVA, XVI, 4, Celje. — Dober kilometer jugozahodno od strmeца iz severnega grebena Ložniškega gričevja izstopa hrib **Velki vrh**. Sosednji, zahodno ležeči Langer (474 n. m.), je sicer nekaj metrov višji, Velki vrh pa ima daljša in bolj strma, ponekod celo prepadna pobočja. Zgrajen je iz skladov peščenjaka, ki so ga domačini na veliko rabili za pragove, uteži pri stiskalnicah, pa tudi za gradnjo. Zato je celotni greben Velkega vrha skoraj neprekinjeno posejan s starimi kamnolomi. Kljub temu

najmlajšemu preoblikovanju zemljišča pa so lepo vidne tudi številne terase iz arheoloških dob, ki pokrivajo in obkrožajo vrhni greben Velkega vrha.

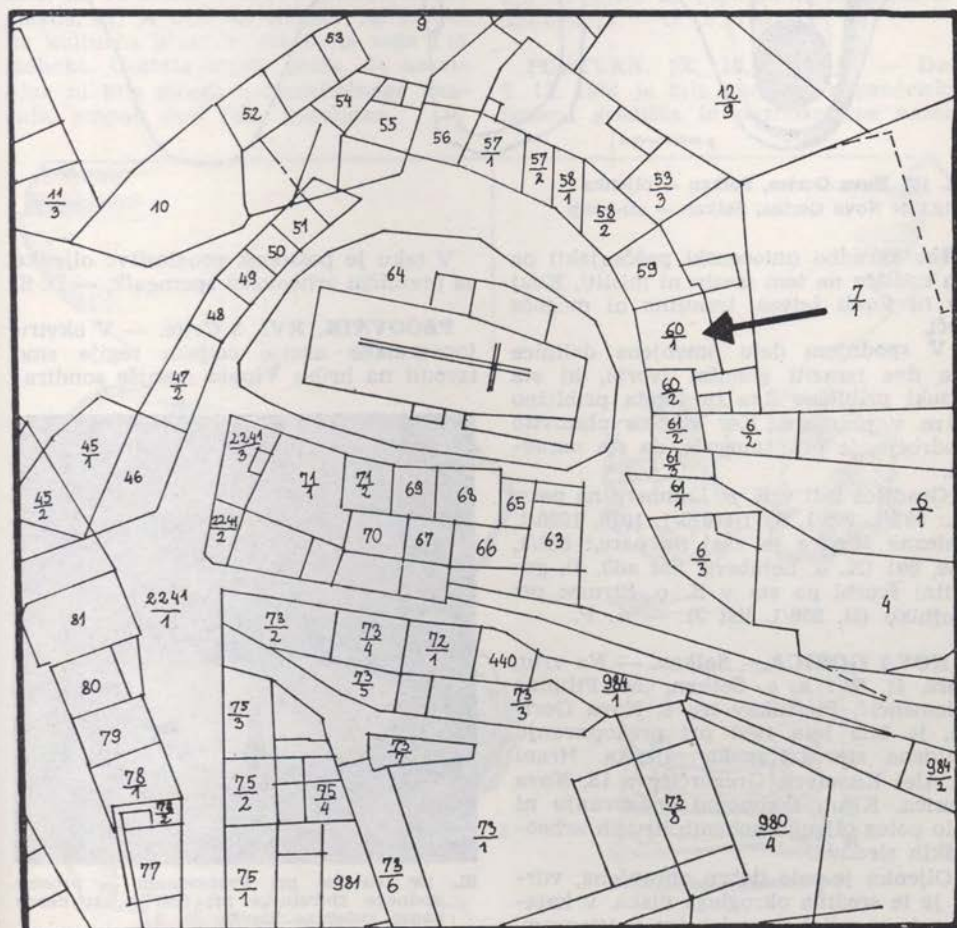
Sistem teras teče v smeri grebena V-Z in je dolg približno 300 m, širok pa do 100 m. Veliki vrh ima dva vrhova, od katerih je z. nekoliko večji. Zato ima najdišče obliko na sredini zoženega podplata. Terasa na pobočjih z. vrha so bolj izrazite, neprekinjena je le najnižja, višje so le na posameznih mestih. Tako je ponekod ena sama terasa, drugod do 4 ena nad drugo. Na najvišji so ruševine stavbe, ki je dolga najmanj 13 m, 4 m široka in ima vsaj dva pravokotna prostora. Zgrajena je iz kamnitih plošč lokalnega peščenjaka. Ob njenem vzhodnem robu leži kamnolom. Med vrhom in najnižjo teraso je približno 20 m višinske razlike.

Povedano velja v veliki meri tudi za v. vrh, le da so tu terase manj izrazite. Na južni strani je zato brez kopanja težko določiti njihovo število, so pa vsaj tri, morda še več. Tu tudi ni zaključne spodnje terase. Na tem vrhu ni ostankov zidanih stavb.

Po celotnem najdišču je mogoče najti odlomke lončenine iz časa pozne antike-preseljevanja ljudstev. Na z. vrhu so bili najdeni tudi odlomki prazgodovinske lončenine. V ruševinah kamnite sfavbe so bili drobci malte in oglja, ob njej pa odlomek svetlorumene lončenine, izdelane na hitrem lončarskem kolesu. Verjetno gre za izdelek novejših dob. — Glede na povedano bi lahko rekli, da imamo pred seboj prazgodovinsko gradišče, ki se je razprostiralo morda samo na z. vrhu. V času pozne antike-preseljevanja pa sta bila vsaj občasno poseljena oba vrhova. Sledov zidanih stavb iz tega časa ni mogoče z goto-

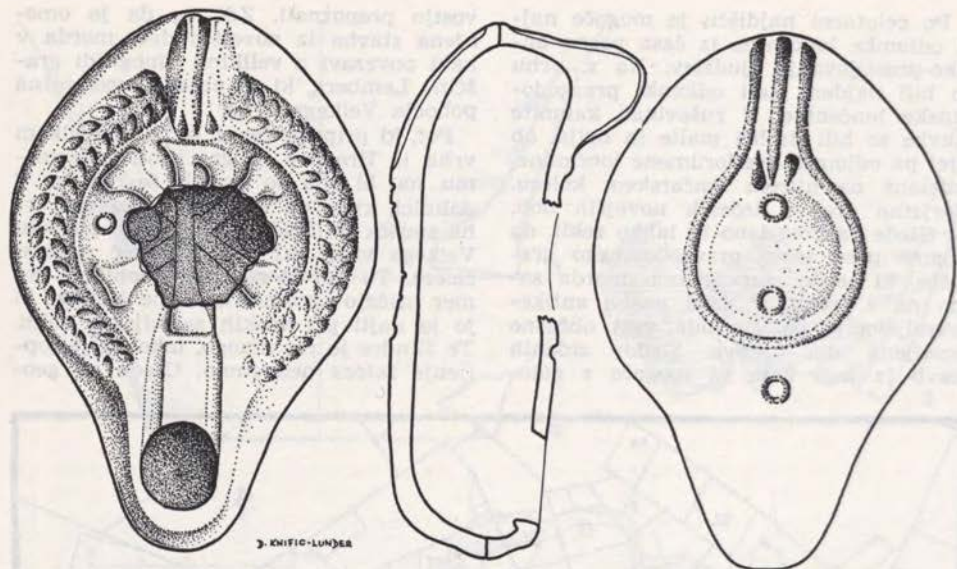
vostjo prepoznati. Zdi se, da je omenjena stavba iz novejših dob, morda v kaki povezavi z velikimi vinogradi graščine Lemberg, ki so obsegali vsa južna pobočja Velkega vrha.

Pot, ki pripelje čez z. sedlo ob Velkem vrhu iz Hrenove in gre proti Šmartnemu, naj bi bila po izročilu še rimska. V dolinici, ki se od v. vznožja Velkega vrha spušča do Hudinje, in na sz. pobočju Velkega vrha naj bi bili nekoč rudniki železa. Tu naj bi rudo tudi topili, o čemer pričajo ogromne količine žlindre, ki jo je najti pri vsakih zemeljskih delih. Te žlindre je res mnogo, tako da je topljenje železa nedvomno. Glede na geo-

Sl. 106. Nova Gorica, Solkan — lega najdbe

Fig. 106 Nova Gorica, Solkan — situation of the find

Sl. 107. Nova Gorica, Solkan — oljenka
Fig. 107 Nova Gorica, Solkan — oil-lamp

loško zgradbo (miocenski peščenjaki) pa na rudišča na tem mestu ni misliti. Kdaj so tu topili železo, trenutno ni mogoče reči.

V spodnjem delu omenjene dolinice sta dve izraziti gomilni tvorbi, ki sta visoki približno 2 m in imata približno 15 m v premeru. Ker gre za plazovito področje, je prav mogoče, da sta naravni.

Gradišče leži v K. o. Lamberg na parc. št.: 897/1, 898/1, 9271, 1013/1, 1018, 1020/1, Železna žilindra je vsaj na parc.: 886/1, 930, 391 (K. o. Lemberg, list ad3, 4), gomilni tvorbi pa sta v K. o. Strmec pri Vojniku (št. 856/1, list 3). — A. P.

NOVA GORICA.— Solkan. — Na vrtu, parc. št. 60/1 k. o. Solkan, last Filipine Klemenčič, Plečnikov trg 2, Nova Gorica, je bila leta 1980 pri prekopavanju najdena starokrščanska oljenka. Hrani jo Aleš Komavec, Gregorčičeva 13, Nova Gorica. Kljub skrbnemu opazovanju ni bilo poleg oljenke nobenih drugih arheoloških sledov.

Oljenka je zelo dobro ohranjena, vdrta je le sredina okroglega diska, v katerem je v reliefu upodobljen kristogram. Dl. 11,5 cm, š. 8,1 cm, vi. 3,6 cm (z ročajem 5,1 cm).

V teku je postopek proglativne oljenke za premični arheološki spomenik. — D. S.

PECOVNIK, XVI, 3 Celje. — V okviru topografske akcije celjske regije smo izvedli na hribu **Vipota** manjše sondira-

Sl. 108. Gradec pri Prapretnem — prostor vodnega zbiralnika pri hiši št. 1; desno zadaj ruševine stavbe št. 3

Fig 108 Gradec near Prapretno — place of the water reservoir by the house no. 1; back right, ruins of building no. 3

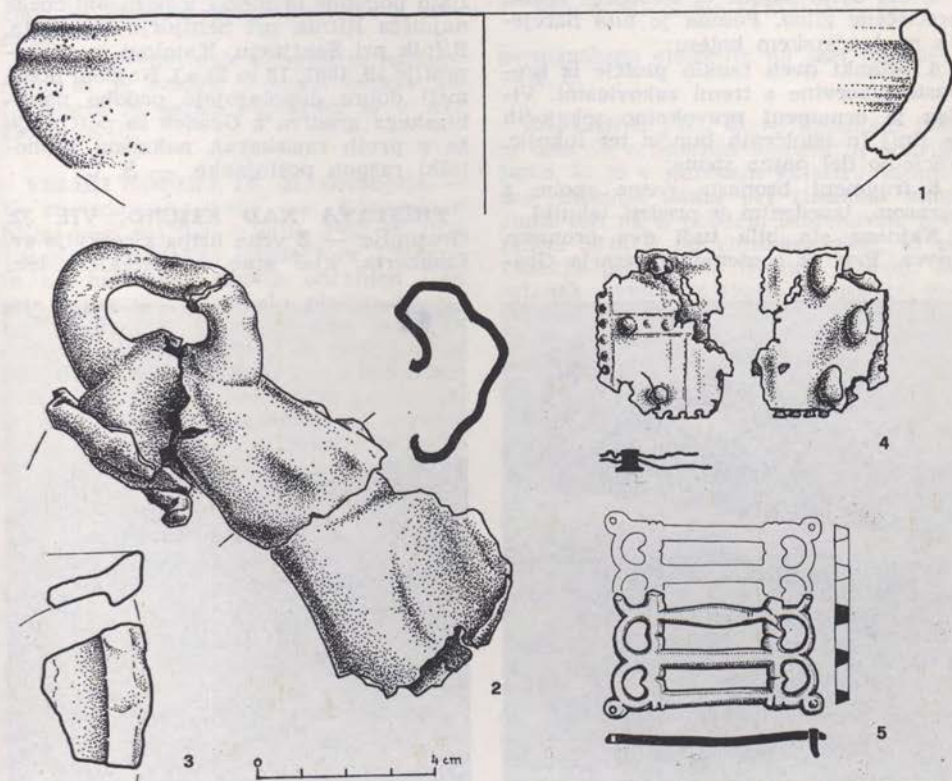
nje, da bi ugotovili značaj in obseg najdišča, ki je bilo v literaturi znano predvsem po Jupitrovih žrtvenikih, v jami pod vrhom hriba pa je bil domnevan Mitrov tempelj (Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975, 282).

Sonde so pokazale, da je bila na ozkem grebenu vrha in njegovem južnem strmem pobočju naravno zavarovana poznoantična postojanka, ki jo potrjuje predvsem najdena poznoantična groba kuhinjska lončenina, različni železni predmeti, opeka in fragmenti stekla. Na več mestih je v strmem pobočju videti ožje terase s kupi kamenja. Sonde so pokazale, da so stale tu najverjetneje lesene stavbe, saj je bila na terasah ugotovljena kulturna plast, ki mestoma sega 1 m globoko. Gastota najdb priča, da naselbina ni bila strogo pribežališnega značaja, ampak dalj časa poseljena.

Povsem na vrhu hriba je v sredini skalnega grebena manjši usek, ki je na južni strani zavarovan z zidom, v notranjosti pa smo ugotovili estrih. Na osnovi dosedanjih preliminarnih raziskav ni mogoče reči, ali gre za prostor, ki ga lahko povežemo s starejšo najdbo žrtvenikov, ali pa imamo opravka le s pomembnejšo zgradbo iz poznoantičnega obdobja. Na prvo varianto bi kazala najdba zgodnje bronaste fibule iz erizijske plasti tik pod postojanko.

Napravljen je bil natančen geodetski posnetek terena, v katerega smo vnesli vse sonde ter na terenu vidne sledove umetnega preoblikovanja in bo služil kot izhodišče za eventualna kasnejša izkopavanja. — S. C. in D. P.

PODTURN, IX, 16, Trebnje. — Dne 7. 12. 1984 je bila opravljena geodetska izmera gradišča in poznoantične nasel-

Sl. 109. Gradec pri Prapretnem — najdbe
Fig. 109 Gradec near Prapretno — finds

bine na hribu Log nad zaselkom Šumeje (parc. št. 1293/36 k. o. Češnjice in okoliške). Posnetek je izdelala GU Novo mesto ob sodelovanju ZVNKD Novo mesto. Posnetek obsega naselbino z opoki in zidovi, obrambni jarek in gomilo, ki leži z. od gradišča (gl. VS 23, 1981, 274 s). — D. B.

PRAPRETN0, XVI, 8, Laško. — Pri večkratnih obiskih na prazgodovinski in poznoantični postojanki **Gradec** smo na površini in v izkopani zemlji starejših sond našli nekaj poznoantičnih predmetov. Nekaj jih je prinesel tudi Ž. Šmit. Najdbe:

1. Del ustja in ostenja sklede iz sivorjavo žgane, slabo peskane gline. Posoda je bila narejena na lončarskem kolesu;

2. ostanki močno poškodovanega bronaste zvonca;

3. del ustja posode iz sivordeče žgane, prečiščene gline. Posoda je bila narejena na lončarskem kolesu;

4. ostanki dveh tankih ploščic iz bronaste pločevine s tremi zakovicami. Viden je ornament pravokotno sekajočih se linij in iztolčenih bunčic ter luknjic. Verjetno del pasne sponje;

5. fragment bronaste pasne sponje z okrasom, izvedenim v predrti tehniki.

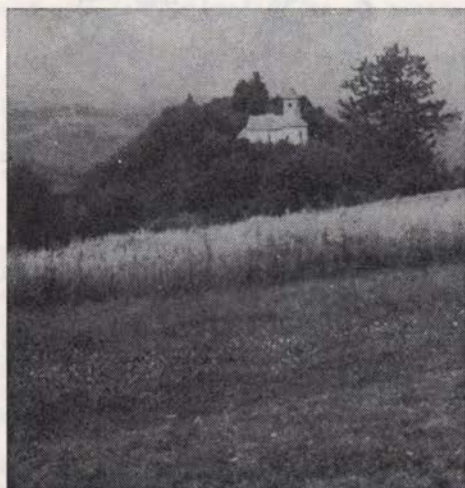
Najdena sta bila tudi dva bronasta novca. Prvi je centenional cesarja Gra-

cijana, kovan v Sisciji (367—375). Drugi novc je močno izlizan, najverjetneje Aurelijan ali Prob (270—282). Oba je določil P. Kos. Poleg tega je bilo najdeno še več manj značilnih fragmentov keramike, ki se dobro vključujejo v že znani repertoar tipov s tega najdišča (glej S. Ciglenceki, Arheološki vestnik 32, 1981, 419 ss).

Med najdbami izstopa bronasta pasna spona, izvedena v predrti tehniki, ki ima najboljšo analogijo v tisti iz Karnunta (H. Bullinger, Spätantike Gürtelbeschläge, Dissertationes Archeologicae Gandenses XII, 1969, Text, 86, št. 19). Okvirno jo lahko datiramo v čas druge polovice 4. oziroma prve polovice 5. stoletja. Tako predstavlja do sedaj najkasnejši dobro datiran bronast predmet v tej sicer malo raziskani utrdbi.

Najboljšo in najbližjo analogijo za močno zveržen bronast zvonec predstavljajo podobni primerki s poznoantičnega najdišča Rifnik pri Sentjurju (L. Bolta, Rifnik pri Sentjurju, Katalogi in monografije 19, 1981, 18 in 21 s.). Najdeni predmeti dobro dopolnjujejo podobo naselbinskega gradiva z Gradca in potrjujejo že v prvih raziskavah nakazani kronološki razpon postojanke. — S. C.

PRISTAVA NAD STIČNO, VII, 32, Grosuplje. — Z vrha hriba s cerkvijo sv. Lamberta, kjer smo v preteklem letu

Sl. 110—111. Pristava nad Stično — hrib s cerkvijo sv. Lamberta

Fig. 110—111 Pristava above Stična — the hill with the church of St. Lambert's

našli ostanke poznoantične postojanke (S. Ciglenečki, VS 26, 1984, 268), je Ž. Smit prinesel naslednje predmete:

1. železno kopačo,
2. železno puščino konico,
3. železen jermenski zaključek.

Najdbe so pomembne, ker poleg nekaj poznoantičnih drobcov keramike, najdenih prejšnje leto, dokazujejo obstoj naselbine v poznoantičnem času, ki jo je močno poškodovala srednjeveška pozidava terena, in nakazujejo približen časovni okvir prvotne poselitve.

Železna kopača ima najboljše primerjave na Rifniku pri Sentjurju (L. Bolta, Rifnik pri Sentjurju, Katalogi in monografije 19, 1981, 24, št. 48) in na Tinju nad Loko pri Zusmu, kjer je bila najdena v depozu železnih predmetov iz 6. stoletja. Jermenski zaključek predstavlja do sedaj najstarejšo najdbo, je značilen za obdobje druge polovice 4. stoletja.

Napravili smo tudi fotografije nagrobnika, ki je vzidan v vogal cerkve sv. Lamberta in je bil objavljen že v AIJ 226. — S. C.

VELIKI KORINJ, IX, 21, Grosuplje. —

V enotedenski akciji na Korinjskem hribu smo zaščitili v letih 1982 in 1983 izkopane ostanke arhitekture. Zidove in na nekaterih mestih ohranjen tlak smo zavarovali z debelo plastjo kamena in zemlje. Pri tem smo nekoliko razširili izkopani prostor v okolici stolpov, da bi dobili zadovoljivo količino zapisnega materiala. Tako smo pri stolpu 2 (vodni zbiralnik) ugotovili na severni strani še manjši bivalni prostor trikotne oblike, ki ga je na zahodni strani zapiral zid, na vzhodni pa je tvorila steno navpična živa skala.

Prav tako smo ugotovili kulturno plast v okolici večine stolpov, vendar ni mogoče govoriti o ostankih stavb, razen pri zgoraj opisanem primeru.

Med najdenim gradivom prevladuje poznoantična groba keramika, najdeni pa so bili tudi različni železni in bronasti predmeti. Posebej velja poudariti fragment bronaste bizantinske fibule iz 6. stoletja, lepo okrašeno bronasto iglo ter srebrno fibulo v obliki jezdeca na konju, ki predstavlja izredno večje izdelan predmet in kaže ponovno na prisotnost

Sl. 112. Pristava nad Stično — nagrobnik, vzidan v cerkvi sv. Lamberta
Fig. 112 Pristava above Stična — tombstone, built in the church of St. Lambert's

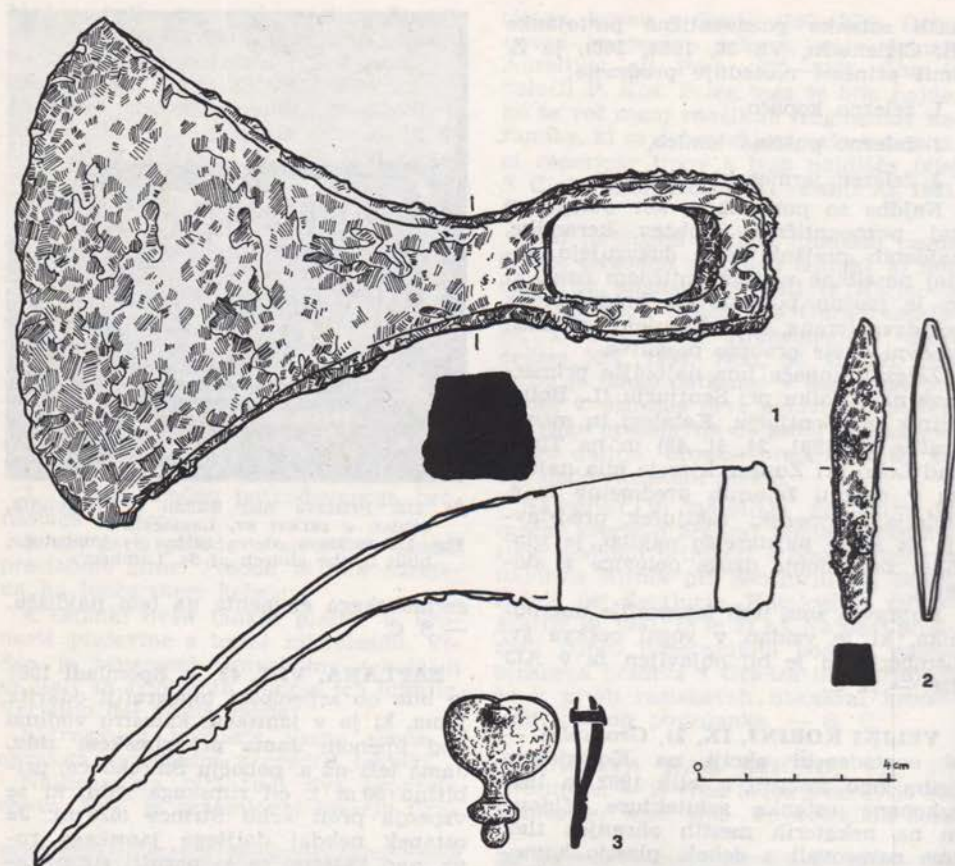
germanskega elementa na tem najdišču. — S. C.

ZAPLANA, VIII, 43. — Spomladi 1981 je bila ob arheološki topografiji odkrita jama, ki jo v jamskem katastru vodimo pod imenom **Jama pri rimskem zidu**. Jama leži na s. pobočju Smrekovca, približno 50 m j. od rimskega zidu, ki se vzpenja proti vrhu Strmce (626 m). Je ostanek nekdanjega jamskega rova, nad katerim se je porušil strop, tako da je nastal 4 m dl. in 7 m š. tunel. Vhod v jamo s s. strani obvisi nad vrtačo, na j. strani pa se od vhoda vleče jarek s strmimi stenami in podornim dnom. Jarek se po osmih metrih konča s podorom.

Strop jame tvorijo skladi, ki vpadajo 12° proti jugozahodu. Dn. stropa je približno 1,5 m. Dno tvorijo grušč in večji skalni bloki, ki so se odluščili od stropa.

Na enem od skalnih blokov je bilo najdenih več ostankov lončenine, med njimi tudi jagoda iz črne steklene paste, katero poznamo iz časa pozne antike. Nekaj drobcov keramike je bilo odkritih tudi v večji skalni razpoki. Zaradi slabe ohranjenosti ostankov lončenine je le-to zelo težko časovno opredeliti.

Ker se jama nahaja v neposredni bližini rimskega zidu, bi bile temeljite arheološke raziskave v njej nujno potrebne. — M. F. in A. M.

Sl. 113. Pristava nad Stično, Sv. Lambert — najdbe
 Fig. 113 Pristava above Stična — St. Lambert's — finds

ZGODNJI SREDNJI VEK

BLAD — GRAD, VI, 4, Radovljica. — Ekipa Inštituta za arheologijo ZRC SAZU in Oždelka za arheologijo FF je od 30. 7. do 15. 9. 1984 raziskovala ostanke utrjevanja **Pristavskega griča** in glavne poti, ki je s S vodila do pristavskega grobišča in naselbine. Izkopanih je bilo 8 poskusnih izkopov na parc. št.: 423, 425, 426, 427, 407/1 (vse k. o. Bled, list 9). Na vznožju Pristavskega griča so bili narejeni trije izkopi: 2, 11, 15. V izkopu 11 je bil najden mogočen kamnit nasip iz prazgodovinskega obdobja. V izkopu 2A je bila vrsta namerno zlož-

nih skal v prazgodovinski plasti. Nad njo so bile ruševine in ohranjeni sp. del srednjeveškega zidu, ki se na V naslanja na živo skalo in zapira dolinico, ki vodi na grič. Zgrajen je bil suhozidno. Ostanke verjetno taistega zidu smo našli tudi v zahodnejše ležečem izkopu 15.

Izkopi 12, 14 in 19 so bili narejeni preko sledov stare poti. Vsi so pokazali številne plasti gramoznega nasutja, zaradi katerih je ponekod nastal sčasoma tudi preko 1 m db. cestni nasip. V izkopu 12 je bil pod peščenim nasutjem in nad jalovo podlago tudi sp. ustroj iz db. nasu-

te ilovnate zemlje. Ker je bila pot opuščena šele med obema vojnama, je razumljivo, da so bile v najvišji plasti številne novoveške smeti. V nižjih plasteh smo našli podkovske žeblje, odlomek »turške« podkve, odlomek srednjeveške, pa tudi staroslovanske in celo prazgodovinske lončenine. Najdbe potrjujejo razlago, da so grobišča na Pristavi (vključno s prazgodovinskim) nastala ob poti, hkrati dokazujejo uporabo poti od prazgodovine do danes. —

Izkopa 13 in 18 sta bila jalova. — Ti. K. in A. P.

Kranj. — Župna cerkev sv. Kancijana in tovarišev. Na podlagi vloge z dne 20. 6. 1983, v kateri Župnijski urad Kranj prosi Zavod za spomeniško varstvo v Kranju za soglasje za zamenjavo tlaka v kranjski župni cerkvi, je bila sestavljena strokovna komisija, ki je na seštanku dne 5. 3. 1984 sklenila, da je pred zamenjavo tlaka nujno potrebno arheološko raziskati notranjost cerkve. Izkopavanja je prevzel Zavod za spomeniško varstvo v Kranju. Omejena so bila na površino, kjer se je nameraval zamenjati tlak, tj. vse tri cerkvene ladje. Izvzeta je bila površina pod cerkvenimi klopki, ki so vgrajene v arhitekturo in jih ni moč premikati, prostor pod zvonikom, kjer se tlak ni menjal, in 1,5 m š. pas pred stopnico v prezbiterij, ki je bil že prekopan ob gradnji centralnega ogrevanja. Celotna raziskana površina je tako obsegala ca. 190 m².

Izkopavanja so se pričela 7. 5. 1984 in so trajala do 11. 7. 1984. Potekala so etapno po ladjah, tako da je bila vedno zaprta le ena ladja in so obredi v cerkvi lahko nemoteno potekali. Pred pričetkom raziskav vsake naslednje ladje smo raziskano zasuli, izvajalec gradbenih del pa jo je zalil z betonsko ploščo. V obeh stranskih ladjah je tlak ležal na kvalitetni maltni podlagi, pod to je bilo od 70 do 90 cm zelo rahlega nasutja, močno mešanega s človeškimi kostmi (gl. se več ob S proti J in od Z proti V), v sr. ladji pa so se drug pod drugim vrstili 4 nivoji tlakov oz. estrihov. Že ta razlika v stratigrafiji je kazala, da je le sedanja srednja ladja na območju notranjosti starejše cerkvene stavbe, medtem ko sta stranski ladji nastali šele ob razširitvi cerkve v 15. stoletju. Očitno

so takrat nivo v teh dveh ladjah dvignili nad zunanjšega z nasipavanjem materiala z okoliškega grobišča (kosti v zasipu). Nosilnost zasutja je bila tako slaba, da so morali biti ob stenah zgrajeni posebni postamenti, temeljeni na gl. prvotnega nivoja, ki so nosili nekdanje stranske oltarje. V teh postamentih je bilo vgrajenih nekaj spolij gotških arhitekturnih členov, v zasutju stranskih ladij in deloma tudi v sr. pa je bilo odkritih 38 poznosrednjeveških in novoveških grobov (pridatki: svetinjice, križci ipd.). Staroslovanski grobovi so bili vkopani v prvotno osnovo, tj. temnorjavo kompaktno zemljo, nekoliko mešano s peskom. Odkritih je bilo 111 grobov. Pridatki, ki obsegajo običajen inventar staroslovanskega nakita (obsenčni obročki, luničasti uhani, prstani), spadajo izključno v ketlaško obdobje, posebnost predstavlja le skelet z železnim vrtilnim ključem, kar je za staroslovanske grobove precejšnja redkost. Tudi glede načina pokopa ni bilo v primerjavi z grobiščem zunaj cerkve odkritih nobenih novosti. Nekaj skeletov je bilo obdanih s kamnjem, zasledili smo tudi uporabo deske v običajnih legah (pod skeletom, nad njim ali ob straneh). Ravno z načinom pokopa nekaj skeletov vendarle izstopa — glede na izredne dimenzije grobnih jam, impozantne kamnite grobne konstrukcije in ekstremne gl. (do 1,85 m pod cerkvenim tlakom, kar je največja dosežena gl.) — bi lahko 4—5 grobov po analogijah z grobišča ob Savi v Kranju opredelili kot staroselske. Pri enem od njih je bilo najdenih nekaj jagod iz steklene paste, ki omogočajo datacijo v 6. stoletje. Ob j. robu izkopnega polja v s. ladji sta bila odkrita temelja zidov, potekajočih v smeri V-Z v dl. ca. 17 m izpod sedanjega v. zidu stranskih ladij. V s. ladji ugotovljena db. zidu je 80 cm. Pravokotno na ta dva zidova se v obeh ladjah ca. 1,5 m od v. stene cerkve priključujeta tanjša zidova (70 cm), grajena hkrati z debelejšim. Pri izkopavanjih zunaj cerkve leta 1972 se je tak zid pojavil v vogalu med s. ladjo in prizidano krstno kapelo ter se pravokotno zalamljal proti V. Kaže torej, da je imela prvotna cerkvena stavba na s. in j. strani po en stranski prostor. Ostanke talnih estrihov teh dveh prostorov smo odkrili na skrajnem v. robu izkopnih polj v obeh stranskih ladjah. Pri dataciji te naj-

starejše cerkve nam daje oporo odnos staroslovanskih skeletov do njenih temeljev. Tako je nekaj skeletov pokopanih tik ob zunanjem robu temeljev, nekaj celo na sam zid. Skeleti, ki smo jih opredelili kot staroselce 6. stoletja, so bili pokopani tik ob j. zidu, s svojo grobno konstrukcijo so bili celo naslonjeni nanj. Nad tem najstarejšim zidom je bil po vsej dl. zgrajen mlajši, zlasti dobro viden v j. ladji, kjer je oba zidova ločevala ca. 10 cm db. plast zemlje. Mlajši zid je bil na S in na J za 25–30 cm pomaknjen bolj proti sredini stavbe kot starejši, tudi po zidavi se je ločil od njega: grajen je bil manj kvalitetno, na nekem delu je kazal sledove tehnike gradnje na ribjo kost, vezivo je povsem razpadlo, medtem ko je bil starejši zid grajen izredno kompaktno, z obilo malte. Za datacijo mlajšega zidu nam služi kamnita grobnica, prizidana obenj v j. ladji. Ta je s svojim vkopom uničila dva staroslovanska skeleta s ketlaškimi obšenčniki, v sami grobnici pa sta ležala dva skeleta, od katerih je bil eden prekopan (potisnjen v stran ob vkopu kasnejšega), drugi pa intakten, v sekundarni legi (med koleni) je imel dva žičnata obšenčnika z zanko in kvačico. Očitno gre pri teh obšenčnikih, ki sta sicer tipološko starejša od tistih iz uničenih grobov, za retardacijo v noši, ki vendarle ne more biti tolikšna, da bi to drugo cerkveno stavbo lahko datirali v romansko ali še kasnejše obdobje.

Ob pričetku izkopavanja smo pričakovali, da bomo v s. ladji odkrili povezavo med oktogonom s. od cerkve in starejšo cerkvijo. Ta povezava je bila nakazana s temelji »portika«, ki so bili odkriti zunaj cerkve. Vendar se ti temelji znotraj cerkve niso pojavili. Pač pa v vsem v. delu ladje, kjer naj bi bila povezava med cerkvijo in oktogonom, ni bil pokopan niti en staroslovanski ali še starejši skelet, ob tem so bile odkrite večje površine maltnega estriha na gl. prvotne kompaktne podlage (ca. 70 cm pod sedanjim tlakom). Ta estrih je bil v istem nivoju kot tisti iz s. stranskega prostora. Očitno je torej vendarle obstajala komunikacija med cerkvijo in oktogonom, verjetno preko odprte lope, prislone ob s. cerkveni zidu in tlakovane z estrihom. Da ni šlo za pravo stransko ladjo, govori dejstvo, da ni bil najden z. zaključni zid, pa tudi db. s. zidu starejše

cerkve (80 cm), ki ustreza nosilni steni in ne morda predelnemu zidu ali temeljem slopov oz. stebrov.

Povsod, kjer staroslovanski grobovi niso prizadeli starejših kulturnih plasti, smo našli velike količine prazgodovinske keramike in ostankov prazgodovinskih stavb: luknje za oporne kole, hišni lep, uteži za statve, glinaste svitke ipd. Očitno je bila lokacija gosto poseljena že v prazgodovini, kar je bilo ugotovljeno že ob izkopavanjih s. od cerkve (J. Horvat, Prazgodovinske naselbinske najdbe pri farni cerkvi v Kranju, AV 34, 1983, 140 ss). Najdenih je bilo tudi nekaj fragmentov sigilate.

Izkopavanja so zaradi specifičnih okoliščin (notranjost izredno obsežne in kvalitetne gotske arhitekture) zahtevala, da je v ekipi občasno sodeloval tudi statik. Zaradi statične konsolidacije zidov in preprečevanja talne vlage so bile ladje zasute v glavnem z gramozom, vsakih 50 cm pa smo zasutje utrjevali z vibriranjem in valjanjem. Poleg običajne dokumentacije (risanje 1:10 in 1:20, fotografiranje, opisovanje) je bilo v s. in j. ladji opravljeno tudi fotogrametrično snemanje v merilu 1:20 (fotomozaik in grafična izvedba, izdelal Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo Ljubljana, ing. Mravljje). V srednji ladji situacija tega ni zahtevala.

Izkopavanja so financirali Raziskovalna skupnost Kranj, Kulturna skupnost Kranj in Kulturna skupnost SRS. — M. S.

ZASIP, VI, 4, Radovljica. — Med 28. in 31. 8. 1984 je ekipa Inštituta za arheologijo ZRC SAZU in Odelka za arheologijo FF izkopala pod zasipškim župniščem poskusni izkop na j. vznožju ledeniške morene, na kateri stoji staro vaško jedro Zasipa. Namen je bil presteči material, ki ga je odneslo z vrha, ki je danes pozidan, in tako posredno ugotoviti njegovo poseljenost v preteklih obdobjih. Izkop je bil gl. 1,5 m zaradi izredne db. srednjeveškega nasutja. Našli smo veliko število odlomkov srednjeveške lončenine. V globljih plasteh je bilo nekaj izrazitih odlomkov staroslovanskega posodja, na dnu pa še kosci antične in verjetno tudi prazgodovinske lončenine. Izkop je bil na parceli št. 18/3 (k. o. Zasip, list 4). — A. P.

NOVEJŠE DOBE

CRMOŠNJICE, IX, 5, Novo mesto. — Pri p. c. Marije Magdalene (parc. št. 100 k. o. Stopiče) so v neposredni bližini cerkve ob zemeljskih delih naleteli na močno kulturno plast z množico keramičnih črepinj, ostankov apnene malte, odlomkov opeke, precejšnjo količino kovanih žebeljev in živalskih kosti. Po najdbah sodeč, gre za naselbinske ostanke iz mlajših obdobj. — B. K.

HMELJČIČ, IX, 7, Novo mesto. — 500 m v. od vasi se na j. zaključku manjšega grebenastega izrastka nahaja ruševina do 30 m ve. utrdbe — gradu donjonskega tipa (?), ki jo od ostalega grebena loči 5 m š. jarek. Dobro vidni so ostanki z malto grajenih zidov. Domačini, ki ruševine imenujejo **Cojzov grad**, so povedali, da so kleti še ohranjene in da jim je pri iskanju zaklada v luknjo padla železna palica. — B. K.

MARIBOR. — V okviru usmerjene izrabe mestnega prostora smo od 10.—14. 12. 1984 orientacijsko sondirali ob severozahodnem vogalu mestnega obzidja, na predvideni lokaciji srednjeveškega stolpa. Po prvih ugotovitvah se nakazujejeta dve gradbeni fazi, katerih zidovje je zaradi mlajših posegov že močno poškodovano. Zid je grajen iz lomljenega kamna, vmes so vstavljeni bloki sivega obdelanega peščenjaka. Na posameznih delih zidov smo naleteli tudi na elemente gotskih členov in razne obdelane kamne iz rumenega peščenjaka. Po vsej verjetnosti jih lahko pripisujemo sakralni ali grajski arhitekturi, seveda v sekundarni legi, uporabljeni kot gradbeni material.

S strojnimi sondami smo na notranjem vogalu zidu odkrili 5 m dolgo zalomljeno linijo zidu, na katero se na zunanjem robu veže 2,70 m širok masivni zid obrambnega stolpa. Ohranjen je še v dol. 2,20 m in nakazuje smer zahodnega zidu. Doslej presondirana površina v vel. ca. 500 m² daje na notranji strani podobo peterokotnika, na zunanji pa polkrožno, kar pa bodo morala potrditi načrtovana izkopavanja v letu 1985. Posebej se bo treba osredotočiti na plato znotraj obzidja, kjer smo z eno od sond že zasledili 1,50 metra širok zid, ki se v smeri SV-JZ navezuje na obzidje. Kolikor bodo ostaline

zadovoljivo ohranjene, jih bomo z rekonstrukcijo vključili v projekt novogradnje in kot ambientalno obogatitev severozahodnega vogala mestnega jedra. — M. S. G.

PIRAN. — Arheološka ekipa Pomorskega muzeja Sergej Mašera je februarja 1984 opravila zaščitna izkopavanja ob temeljih Tartinijeve hiše v Piranu. Ekipo so sestavljali arheolog Pomorskega muzeja, preparator-risar in manualni delavci.

Zaščitna sonda je bila izkopana vzdolž temeljev sv. fasade Tartinijeve hiše, ker so kasneje utrdili temelje današnje stavbe, in tudi v pritličju stavbe. Izkop je bil zlasti ob zunanji strani temeljev ozek, saj je bil le 1,2 m š. Zaključki, ki so jih narekemale najdbe, so zato le začetni.

Ob zunanji strani stavbe in tudi v notranjosti so bili odkriti temeljni zidovi, tlak in ostanki arhitekture, ki so pripadali najmanj dvema že srednjeveškima gradbenima fazama zgradbe, ki je stala na tem kraju pred izgradnjo današnje Tartinijeve hiše.

Temeljnih zidov antičnega objekta nismo zasledili. Med nasutjem je bilo veliko kosov grobe rimske keramike, opek, delov stebričkov hipokavsta in zlasti v zg. plasti fragmentov človeških kosti. Sodeč po teh najdbah in najdišču, je bil nasuti material pripeljan oziroma prinesen iz neposredne bližine, kjer naj bi stala antična stavba. Večina skeletnih ostankov je bila najdenih tik pod površjem ob fasadi, zlasti ob njeni zunanji strani v deloma odkriti kamniti skrinji, ki je bila verjetno namenjena za zbiranje deževnice. Žal je del skrinje ostal neodkrit na notranji strani stavbe. Ostanki skeletov so verjetno iz uničenih srednjeveških grobov nekdanjega grobišča, ki je ležalo ob cerkvi Sv. Petra, ki je po pisanih virih stala na istem mestu že v 13. stoletju. Grobišče je torej starejše od temeljnih zidov, odkritih pod temelji Tartinijeve hiše. Odkriti temeljni zidovi so bili torej sezidani v času, ko je bilo grobišče že opuščeno. — E. B. T.

RAKIČAN. — Pri arheološki topografiji 1984. leta je bila ugotovljena stara naselbina na predelu z ledinskim ime-

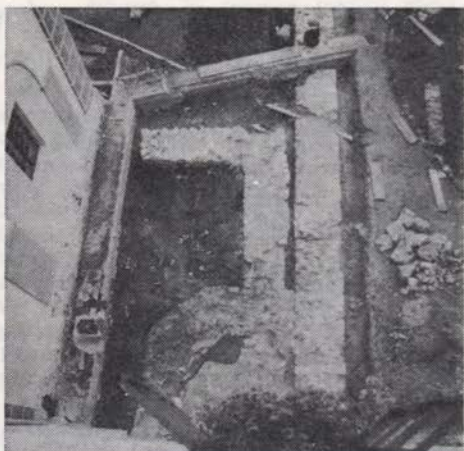
Sl. 114. Rihemberk — izkopani sektor južnega medgradja s trojnim zidovjem

Fig. 114 Rihemberk — excavated sector of the southern inner castle with triple walls

nom **Jelenščak**, s. od vasi Rakičan, tik ob potoku Ledava in ob nekdanjem Buzonskem mlinu (parc. št. 1532/10, last SOZD ABC Pomurka, M. Sobota). Na nekaterih mestih velikega njivskega kompleksa je še danes mogoče nabrati ostanke opeke, vmes pa je tudi žganina in močno opečena zemlja. V literaturi (I. Zelko, *Historična topografija Slovenije* I. Prekmurje, 1982, 24) se omenja kraj Businiza med leti 840—859 kot izginuli kraj v. od Rakičana ob Ledavi. Kraj Buzinci je propadel po letu 1627. Spomin na nekdanje naselje Buzinci ohranja ledinsko ime Buzonski mlin ob Ledavi. — I. S.

RIHEMBERK. — Raziskovanje gradu Rihemberk poteka v sklopu arheoloških raziskovanj gradov na Goriškem, pogojeno z nadaljnjimi restavracijskimi in rekonstrukcijskimi posegi. Delne raziskave na rihemberškem gradu je v 70. letih vodil D. Vuga. V letošnjem letu smo delo locirali v prostor nekdanjega z. palacija in j. medgradja gradu. Izkopavanja so potekala v avgustu. V palaciju smo odkrivali površino šestih kvadrantov, v medgradju poglobljali že delno izkopani sektor do gl. 500 cm.

Izkopno polje v palaciju omejuje masiven zid na z., s. in j. palacija in iz površine deloma segajoči v. zid palacija. Površino je prekrival ogromen kup ka-

Sl. 115. Stična — temelji gotske kapele in najvzhodnejšega romanskega trakta opatiije

Fig. 115 Stična — ground-work of the Gothic chappel and of the most eastern Romanesque tract of the abbey

menja, ki je ležal na betonskem tlaku, postavljenem v začetku stoletja. Tlak je ležal na kamniti podlagi, mešani z malto. V podlagi smo odkrili nekaj drobnih najdb, pretežno keramičnih iz različnih obdobij, vse do tega stoletja. Do tlaka navzgor je segal prečni zid, postavljen pravokotno na v. in z. zid, ki je palacij delil v dva prostora. Vsebina plasti pod podlago je bila v obeh prostorih enaka: ruševinsko nasutje z malto, s peskom, kamenjem, deloma prstjo in z drobnimi najdbami. Kamenja je bilo veliko, enako tudi ogromnih ploščatih, na pol obdelanih kosov, ki so prvotno brčkone služili kot del venca zidovja. Južnejši prostor je bil oblikovan v dveh fazah. V prvi fazi je bil nepravilne oblike, naslonjen ob j. palaciju na živo skalo. V drugi fazi je bila j. stranica izoblikovana z izgradnjo zidu na živi skali, s čimer je tudi prostor dobil kvadratasto obliko. Vanj sta iz dvorišča vodili dve stopnici, postavljeni na tlak iz estriha, ki je ležal 50 cm pod površino. Tlak je razprostrt čez celo površino in je razmeroma dobro ohranjen. Oba prostora sta bila ometana. Severnejši prostor je segal niže, vendar od njega ni bila odkrita hodna površina. Višina ometa razodeva 100 cm niže ležeči tlak, ki je bil uničen pred nasutjem. Ziva skala na tem mestu strmo pada proti S in Z. Stiki zidovja in povezava

s plastmi dokazujejo, da je v starejši srednjeveški fazi stalo samostojno obzidje na mestu kasnejšega s. in z. palacija. Od njega se je ohranil zid pravilne »romanske« zidave. Pravokotno na z. del zidu je bil v poznogotskem času zgrajen nov, še masivnejši zid (v njem odprtine s poznogotsko profilacijo okvirov). Z njim nastane s. palacij. Kasneje s postavitvijo novega zidu, postavljena pravokotno nanj in vzporedno z z. zidom, nastane z. palacij. Arhitekturni ostanki in drobne najdbe te postavitve ne datirajo; po drugih posegih v gradu sklepamo, da je bilo to v 16. ali 17. stoletju. Zidanje prečnega zidu, delitev v dva prostora in estrih moremo postavljati šele v 18. stoletje. Med najdbami v ruševinski plasti prevladujejo najdbe iz 18. stoletja, med njimi je največ fragmentov pečnic zelenoglazirane peči. Omeniti je nekaj fragmentov prazgodovinske in rimske keramike.

Manjši izkop v j. medgradju smo locirali zaradi problema odvoza izkopanega gradiva. V kvadrantih 7 in 7/1 (D. Vuga, Goriški letnik 8, 1981, priloga) smo na dnu izkopa odkrili objekt do sedaj še

nepojasnjene funkcije. Tvorili so ga trije zidovi, db. 60 cm, ki so od zidovja ob grajskem hlevu potekali vzporedno proti V, kjer jih je zaključeval prečni zid enake db. S. prekatov med zidovi je bila tudi enaka, 60 cm. Plast nad zidovjem ni bila enotna, v celoti pa nasuta. Najdbe so bile močno fragmentarne, največ je bilo črepinj, večji del poznobaročne pripadnosti. Ob južnejšem zidu je na zidcu ležalo veliko kosov štukature različne profilacije. Objekt je bil zasut konec 18. stoletja ali nekoliko kasneje, ki so izravnali teraso v medgradju in pod njo postavili vrtni zid. Odkrita arhitektura in vsebina plasti dokazujejo, da je večina sicer številnega zidovja v j. medgradju mlajšega porekla; obrambni sistem gradu v tem sektorju je v času do baroka še premalo raziskan. — Z. H.

STIČNA, VIII, 32. — Na velikem dvo-rišču opatiije v Stični smo ob nadzoru kopanja jarkov za energetske vode naleteli na ostanke zidov. Ko smo izkope razširili, se je izkazalo, da gre za temelje gotske kapele in temelje najvzhodnejšega romanskega trakta opatiije, ki pa ga, po

Sl. 116. Veliki Videm — eversa zlatnikov

Fig. 116 Veliki Videm — averse of gold coins

vseh znakov sodeč, po turškem požigu in razrušitvi samostana niso več obnovili. Drobni najdb je bilo relativno malo in ne dajejo posebne opore za datacijo najdenih arhitekturnih ostalin. Ob Jurjevi kapeli smo našli tudi na skelete, ki pa so bili brez pridakov.

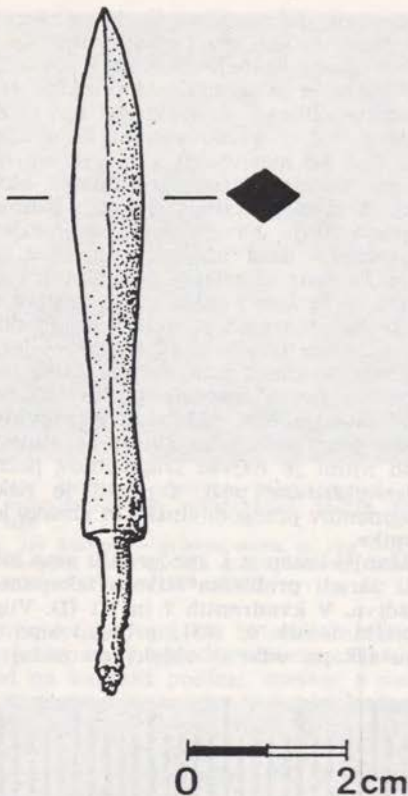
Starejših najdb iz arheoloških obdobij nismo našli. — J. O. in B. V.

ŠENTRUPERT, IX, 11, Trebnje. — V začetku decembra so delavci ZVNKD Novo mesto opravili v sklopu ostalih restavratorskih in prezentacijskih del v cerkvi sv. Ruperta tudi manjše arheološko sondiranje. Sonda dimenzij 170×95 cm je bila izkopana ob j. steni prezbiterja in je segla do 1 m gl. Pri tem je bilo ugotovljenih šest različnih nivojev tlakov in originalna kamnita obroba v j. steni odkrite sedilje. Med posameznimi nivoji estrihov je bilo tudi v zelo tankih plasteh zemlje obilo drobcev razbitih človeških kosti, drugih najdb pa ni bilo. Na gl. 1 m smo v celotni plasti našli na čvrsto vezano plast kamenja in malte. Po starih podatkih, ki jih je posredoval župnik Ivan Vidic, gre verjetno za obok kripte, vendar je bila sonda premajhnih dimenzij, da bi lahko to možnost potrdili ali ovrgli. — D. B. in B. K.

VELIKI VIDEM, IX, 19, Trebnje. — Ob koncu maja 1984 so na parc. št. 828/1 k. o. Šentlovrenc med kamenjem poleg domačije Mikličevih našli na votel podstavek nabožnega keramičnega kipca, katerega odprtina je bila zamazana z glino, notri pa je bilo shranjenih 20 zlatnikov. Dostopna sta samo še dva (hrani ju najditeljeva mati Bernarda Pekolj iz Malega Vidma 5). Sestav najdbe ni podrobneje znan, kaže pa, da gre za salzburške in ogrske zlatnike. O najdbi sta bila obveščena Dolenjski muzej v Novem mestu in Numizmatični kabinet Narodnega muzeja v Ljubljani. — D. B.

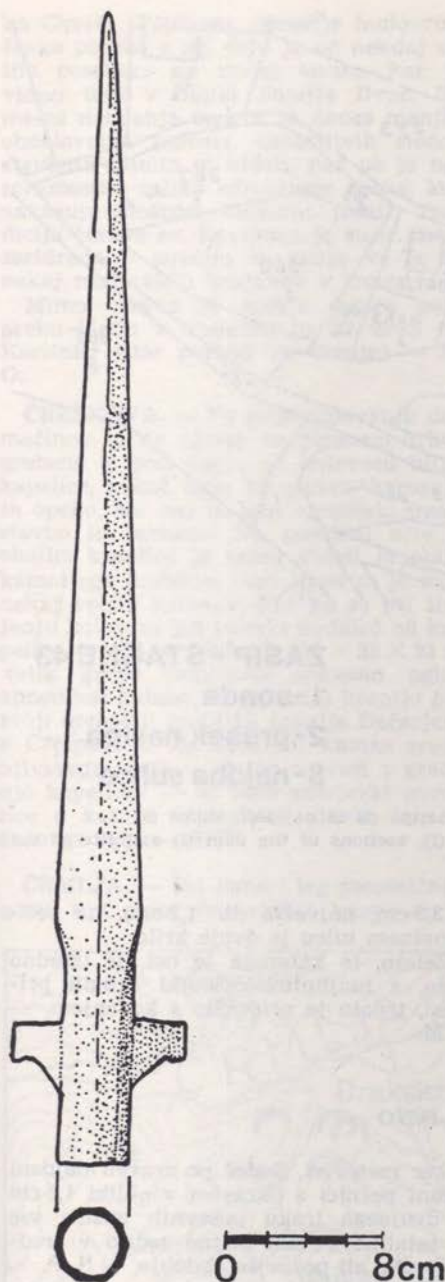
ZASIP PRI BLEDU. — V okviru raziskovalne naloge Blejski kot v zgodnjem srednjem veku je Zavod za spomeniško varstvo v Kränju opravil arheološko sondiranje v Zasipu pri Bledu. Sondiranje je trajalo od 6. 8. do 27. 8. 1984.

Starejši podatki (Varstvo spomenikov 8, 1960/61, 258 s) so govorili o najdbi zidov in skeleta brez pridakov ob gradnji

Sl. 117. Zasip pri Bledu — h. št. Stagne 43: železna pušična ost iz romanskega stolpa
Fig. 117 Zasip near Bled — house no. 43 at Stagne: iron arrow point from the Romanesque tower

hiše Stagne 43, kasneje pa je bila na vrtu iste hiše najdena tudi sulična ost s krilci. Lokacija leži na skrajnem v. robu ledeniškega grebena, na katerem je postavljeno staro jedro vasi Zasip, z nje je moč nadzorovati dolino Save in prehod preko nje. Terenski ogled pred izkopavanjem je pokazal, da je lastnik parcele odstranil večji del groblje, ki je nastala na tem mestu, tako da se je relativno dobro kazal tloris kvadratne stavbe. Sonda velikosti 6×5 m je bila zastavljena tako, da je obsegla približno četrtino objekta in sicer njegov sz. vogal. Daljša stranica sonde (Y) je bila usmerjena od V proti Z, izhodiščna točka $X = 0$, $Y = 0$ je bila v jz. vogalu. Notranjost objekta je bila zasuta večidel s kamenjem, pobranim z bližnjih njiv. Prvotna pohodna površina

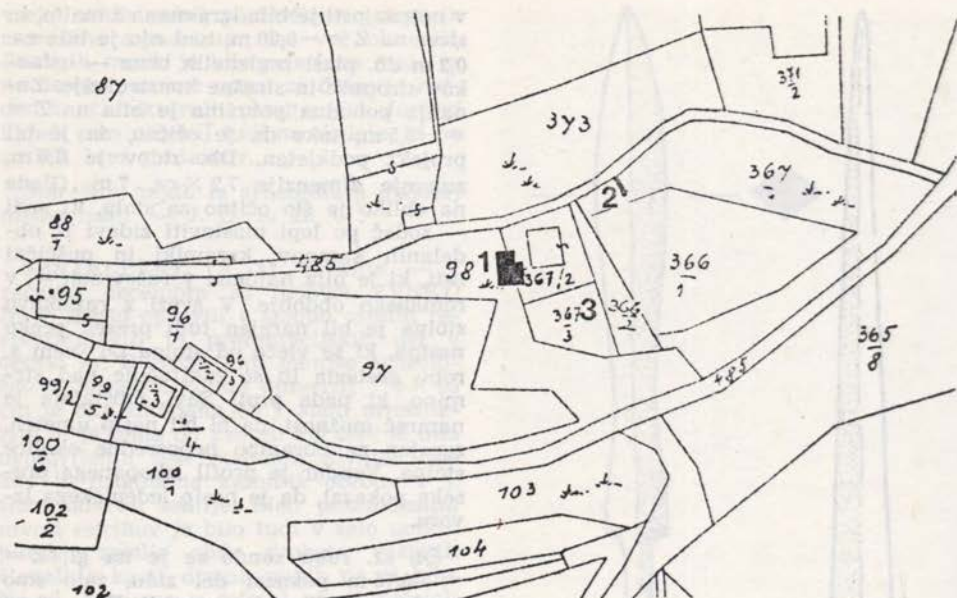
Sl. 118. Zasip pri Bledu — železna sulična ost, najdena pri hiši št. Stagne 43

Fig. 118 Zasip near Bled — iron lance point found by the house Stagne no. 43

v notranjosti je bila izravnana z malto, in sicer na $Z = -2,20$ m, nad njo je bila ca. 0,2 m db. plast zoglenelih brun — ostankov stropnih in strešne konstrukcije. Zunanja pohodna površina je bila na $Z = -0,5$ m, tako da je očitno, da je bil projekt podkleten. Db. zidov je 0,8 m, zunanje dimenzije $7,2 \times$ ca. 7 m. Glede na obliko je šlo očitno za stolp, ki sodi — sodeč po lepi plastoviti zidavi iz obdelanih kamnov, keramiki in pušični osti, ki je bila najdena v ruševinah — v romansko obdobje. V zvezi z raziskavo stolpa je bil narejen tudi presek preko nasipa, ki se vleče od stolpa po vsem s. robu grebena in se zaključuje nad strmino, ki pada proti Savi. Obstajala je namreč možnost, da bi bil nasip umeten, zgrajen za obrambo neposredne okolice stolpa. Vendar je profil izkopanega preseka pokazal, da je nasip ledeniškega izvora.

Ob sz. robu sonde se je na gl. $Z = -0,75$ m pokazal del zidu, zato smo sondo razširili za 4 m proti S ($X = +9$ m) in sicer od $Y = 0$ do $Y = +4$ m. Tako smo odkrili jv. vogal zidanega objekta (obodni zid db. 0,5 do 0,6 m), ki ga predelni zid v smeri V-Z (db. 0,35 m) deli v dva neenaka prostora. Večji prostor ima na gl. 0,6 m pod površjem z estrihom izravnana tla, ob v. robu izkopnega polja z obdelanim kamenjem obdano ognjišče, ob notranji steni pa prislonjene ostanke kvadratnih stebričkov iz lehnjaka. V celotnem objektu so bili dobro opazni sledovi požara, v obeh prostorih je bilo najdeno obilo keramike. Prevladujejo skledaste oblike grobe, domače fature, glina je močno mešana s peskom in slabo pečena. Nekaj značilnih profilov in metličast ornament omogočajo okvirno datacijo v pozno antiko. Ko bo končana preparacija keramike, bodo možne detajlnejše analize, ki bodo datacijo precizirale. Tudi z. profil sonde kaže, da je ta objekt starejši od romanskega stolpa, saj sega plast peska, ki je bil izkopan ob gradnji stolpa in odmetan na prvotni humus, še nekoliko preko ostankov starejših zidov.

Celotna površina sonde je bila po zaključku izkopavanja zaščiten s PVC folijo in zasuta, tako da bo moč ob nadaljevanju raziskav odkriti celotno poznoantično stavbo, ne da bi bila z letošnjimi deli bistveno prizadeta. — Mi. S.

ZASIP - STAGNE 43

1-sonda

2-presek nasipa

3-najdba sulice

Sl. 119. Zasip, Stagne 43 — lega sonde (1), preseka nasipa (2) in najdišča sulice (3)

Fig. 119 Zasip, Stagne 43 — situation of the trench (1), sections of the dam (2) and site of the lance (3)

Na vrtu hiše Stagne 43 (parc. št. 367/3 k. o. Zasip) je lastnik Martin Jensterle našel železno sulično ost, ki je bila 15. 6. 1962 odkupljena za Tehniški muzej Železarnarne Jesenice. Ost je dokaj velika (59 cm), rombičnega preseka (največja

š. 3,3 cm, največja db. 1,2 cm), na poligonalnem tulcu je dvoje krilc.

Železo, iz katerega je ost, je izredno čisto, z majhnimi odstotki drugih primesti, trdoto je pridobilo s kovanjem. — J. M.

NEOPREDELJENO

BEZOVJE NAD ZREČAMI. — Po pripovedovanju domačinov so pri Sadekovi v Bezovju 6 tik j. ob domačiji na vrhu strmega pobočja naleteli na stare zidove in kamne, kakršne so med zadnjo vojno baje našli tudi pri gradnji ceste skozi vas. Pri preverjanju teh govorice se je pokazalo, da je v useku kolovoza tik pod domačijo res še videti večje lomljene kamne, ki so zloženi v obliki zidu

dober meter vi. Sodeč po zraven najdeni zeleni pečnici z okrasom v obliki 1,5 cm š. dvojnega traku poševnih vtisov, vse te ostaline v vasi očitno sodijo v srednjeveško ali poznejše obdobje. — S. P.

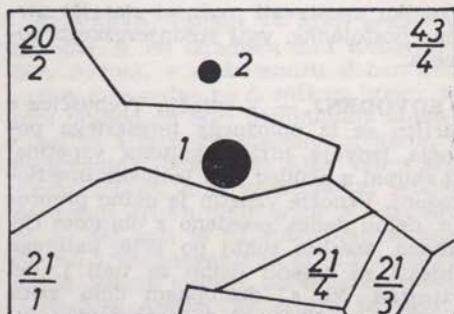
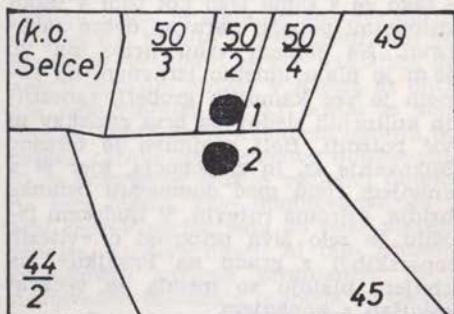
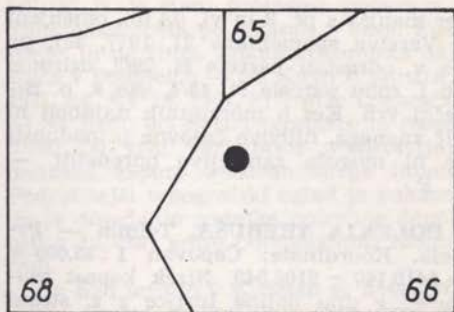
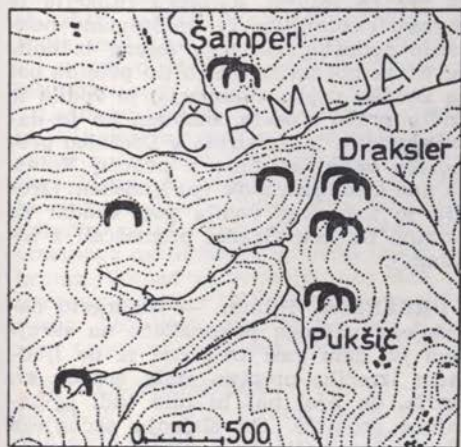
BOVEC, Tolmin. — **Sv. Lovrenc.** Lokacija stare cerkve sv. Lovrenca je bila na robu osrednjega bovškega platoja, kjer je danes letališče, na l. bregu poto-

ka Gereša. Poplavno območje hudourniškega potoka v sp. delu je od nekdanj sililo poselitev na varne terase, kar je vidno tudi v obliki naselja Dvor. Na mestu nekdanje cerkve je danes manjša obdelovalna parcela, zanesljivih sledov stavbnih ostalin ni videti, pač pa je nesorazmerno veliko zdrobljene opeke, kar nakazuje možnost kulturne plasti. Tradicija cerkve sv. Lovrenca je sicer slabo zasidrana v izročilu in zanjo ve le še nekaj nastarejših krajanov v Dvoru.

Mimo cerkve je vodila »stara pot« preko Križa v Vodenco in na brod na Koritnici (star prehod za Trento) — N. O.

ČREŠNOVA. — Po pripovedovanju domačinov so na njivah na ploskem hrbtu grebena v. pod vasjo, ob kolovozu blizu kapelice, некоč baje izkopavali kamenje in opeko, ker naj bi tam »graščaki imeli stavbo in cerkev.« Na površini njiv v okolici kapelice je sedaj videti le obilo kamnitega drobirja, med katerim je tudi nekaj večjih kamnov. Pač pa so pri širjenju kolovoza pri smreki nedaleč od kapelice pred leti izkopali $125 \times 35 \times 23$ m velik grobo jamičasto izklesan oglat apnenčast kamen, ki ga sedaj hranijo pri svoji domačiji najbližji sosedje Dečarjevi v Črešnovi 5. Ta obdelani kamen sredi njivskega sveta — če ni v zvezi z gradnjo kapelice? — bi tako potrjeval govorice o kakšni že izginuli stavbi iz neznanega časa. — S. P.

ČRMLJA. — Pri izmeri leg posamičnih gomil v z. delu »črmlenskih lesov« se je

vse k. o. Bisečki vrh 0—20 m

Sl. 120. Črmlja — območje gomilnih grobišč in skupine gomil v zahodnih predelih gozdov

Fig. 120 Črmlja — area of barrow burying places and group of barrows in the western parts of the woods

pokazalo, da leži najsevernejša nepoškodovana gomila (pr. 9,5, vi. 0,4 m) ob z. robu parcele št. 66, dvoje nepoškodovanih navideznih gomil ovalno sploščene oblike (pr. $10,8 \times 12,8$, vi. 0,5 ter $11,6 \times 12,8$ vi. 0,5 m) je obkraj kolovoza na hrbtu grebena na robu parcel št. 50/2 in 45, najjužnejši gomili (velika s pr. 18 in vi. 2,3 m

ter manjša s pr. 8 in vi. 0,4 m), omenjeni v Varstvu spomenikov 21, 1977, 327, pa na v. odrastku parcele št. 20/2, oziroma ob j. robu parcele št. 43/4, vse k. o. Bišečki vrh. Ker o morebitnih najdbah ni nič znanega, njihove časovne pripadnosti še ni mogoče zanesljivo opredeliti. — S. P.

DOLENJA TREBUŠA, Tolmin — **Prvejk**. Koordinate: Čepovan 1 : 25.000 = 5410,140 — 5106,540. Nizek kopast osamelec v dnu doline Idrijce z z. strani zapira sotočje s Trebušico in Hotenjo in je tako že s samo lego kot tudi s težko dostopnimi pobočji naravno dobro zavarovan. Na samem vrhu hriba na vi. 358 m je plato umetno izravnán, na robovih je več kamnitih grobelj, zanesljivih kulturnih sledov pa brez raziskav ni moč potrditi. Bolj zanimivo je terasno oblikovanje sz. in z. pobočja, kjer je v zunanjem robu moč domnevati ostanke obzidja, oziroma ruševin. V ljudskem izročilu je zelo živa pripoved o »vitezih (roparskih?) z gradu na Prvejku«, na vrhnjem platoju so menda že večkrat poskušali s kopanjem.

Po vsej verjetnosti smemo na hribu Prvejku upoštevati možnost starejše utrjene postojanke, vsaj srednjeveškega porekla.

SOVODENJ. — V sotočju Trebušice z Idrijco se iz položnega terasastega pobočja izdvaja nizka skalnata vzpetina, ki skupaj z okolico nosi ledinsko ime Sovodenj. Vznožje vzpetin je delno preorano, delno danes zasedeno z obratom Cicibana, zraslim tukaj po 1976, katerega objekti so zasedli delno že tudi j. del vzpetine. Na s., dostopnem delu griča smo na površini zasledili nenavadno črno zemljo, močno mešano z drobci opek, morda tudi lončenine, zato ne izključujemo možnosti, da gre za manjšo naselbinsko postojanko na tem mestu (antična?). Sama lokacija je geografsko izredno zanimiva, v stičišču treh dolin (Hotenje, Trebuše in Idrijce) in ob prehodih na Vojsko in Čepovan. Morda se na to lokacijo nanaša Marchesettijeva omemba starin v Trebuši (ANSI 1975, 119). V ljudskem izročilu je na grič v Sovodnji vezana pripoved o »bakrenem kotlu z zakladom«, ki so ga tod zakopali »vitezi s Prvejka« (gl. zgoraj). Domačini so menda zato že večkrat kopali na griču, vendar niso ničesar našli. — N. O.

DOLNJA STARA VAS, IX, 14, Novo mesto. — Iz njive z ledinskim imenom **Grubelca**, ki leži ca. 150 m z. od p. c. Sv. Trojice, je lastnik Martin Kirar, Dol. Stara vas 22, odstranil večje količine kamenja. Povedal je, da kamenja na drugih njivah ni bilo, da pa so na omenjeni njivi pred nekaj sto leti našli bronast zvon. Podatek lahko povežemo z omembo Bohinjca, Zgodbe fare Škocjan (1911), ki pravi, da je bilo v bližini cerkve v Dol. Stari vasi gradišče. Pri topografskem ogledu terena nismo ugotovili podatkov, ki bi to trditev potrjevali. — B. K.

DREŽNICA, Tolmin. — **Gradec**. Koordinate: Bovec 1 : 25.000 = 5392,600 — 5125,000. Sz. odrastek slemena Ozbe na z Volnikom, ki zapira drežniško kotlinino proti Soški dolini, se hitro znižava v smeri proti strugi potoka Kozjaka, ki na njegovem sz. in s. robu vrezuje gl. kanjon, imenovan Korita, in tvori več lepih slapov. S kanjonom zavarovani del slemena imenujejo V Gradcih, tod vidimo več vzporednih skalnih grebenov s plitvimi vmesnimi dolinami. Na zanesljive kulturne sledove naletimo na najbolj s. ležečem grebenu, kjer je zaslediti ostanke utrjene postojanke manjših dimenzij. Največja dl. je ok. 80 m, povprečna š. platoja na grebenu je ok. 20 m. Plato je po vsej dl. umetno izravnán in terasasto oblikovan, 6—7 teras pada po pobočju proti SZ. Ostanke obrambnega okopa je zanesljivo slediti na v. strani, manj ohranjen je na SZ, torej v dnu teras. Najdb na površini ni bilo, zato časovna opredelitev zaenkrat ostaja odprta. Menimo, da gre za refugij, katerega funkcija je povsem razumljiva, če upoštevamo nekdanjo nedostopnost tega terena iz doline. Stara pot na Drežnico (in poletna pot na Bovško preko Golobarja) je vodila iz Ladre preko Koseča, medtem ko je današnja cesta iz Kobarida v Drežnico premostila veliko strmino j. pobočij Volnika nad l. bregom Soče (po ljudskem izročilu je tod sicer vodila pot, vendar so strmine tik pod Gradci premoščali z lesčvami).

DREŽNICA, Tolmin. — Na mestu današnjega vaškega pokopališča na skrajnem jv. delu vasi Drežnica je po ljudskem izročilu prvotno stala cerkev sv. **Jurija**, ob njej naj bi bilo tudi pripadajoče grobišče. Ob širjenju sedanjega grobišnega polja na z. strani so menda

naleteli na ostanke zidovja in tudi na skeletne grobove, kar bo potrjevalo zgor-njo pripoved. Glede na patrocinijs in iz-redno odmaknjenost drežniških vasi od doline vse do novejših dobe menimo, da obstoji možnost tudi arheološko zanimi-vih ostalin. Arhivsko nismo preverjali podatkov! — N. O.

IDRIJSKO, Tolmin. — Gomila (parc. št. 668 k. o. Idrijsko). Sredi travniških površin na d. bregu potoka Idrija in s. od vasi Idrsko, ob stari cesti v Kobarid, leži časovno neopredeljeno grobišče z le-dinskim imenom Gomila, omejeno na površini 20 × 25 m velikega pravokotni-ka. Ta del travnika je obdan z nizom grmičevja v vsem obsegu in je na ta način nekako izločen iz obdelovalnih po-vršin. Grobnih gomil na površini ne mo-remo zanesljivo določevati, tudi členitve v travnati ruši ni zaznati. Po ljudskem izročilu obstojijo na tem mestu »stari grobovi«, vendar ni znano, čigavi in iz katerega časa. Arhivska dejstva še nismo preverjali, čeprav ne dvomimo, da gro-bišče spada že v zgodovinska obdobja, in v tem zapisu le opozarjamo na tovrstne terenske zanimivosti, ki bodo dostopne za raziskovanje le z arheološko metodo. Lo-kaliteta je zavarovana v okviru PP občine Tolmin. — N. O.

KAMNO, Tolmin. — Na križu. Pri vasi Kamno na l. soškem bregu pod Kobaridom, okrog sto metrov v. od zadnjih hiš, leži pravokotno na lokalno cesto in ne-kaj metrov j. od nje podolgovata nizka gomilnata tvorba, vi. ok. 1,5 m in š. v dnu ok. 6 m. Prvotno dl ocenjujemo na ok. 25 m, vendar je treba upoštevati, da je že vsaj 60 m v dl. povsem uničena, saj so odtod odvažali pesek, ki je glavna sestavina tega nasipa.

Ledinsko ime za to gomilo je Na križu in v ljudskem izročilu je ohranjena pripoved o »turškem britofu« (tudi franco-ski!). Menda so pri kopanju že našli orož-je, vendar najdbe niso ohranjene. Go-milnata nasuta vzpetina je nedvomno umetnega nastanka in po svoji obliki en-kratna. Pomen in funkcijo, kot tudi ča-sovno opredelitev bi pojasnila le razisko-vanja. Lokaliteto smo zavarovali v ok-viru prostorskega plana občine. — N. O.

KNEŽA-PODMELEC, Tolmin. — Na Ilovci (sv. Jurij). Dolina Bače se nad Klavžami stisne v ozko, neprehodno glo-

bel, ki jo je stara prometna povezava s Tolminsko obšla po terasah z vasjo Podmelec in na Hum. Znana arheološka naj-dišča v Podmelcu — Na Kapli (Claustra I, 1971, 84, AV 18, 1967, 377) in v Logarščah — Na Brdu pri Šornu (grobišče in nasel-bina) po vsej verjetnosti predstavljajo dolinsko zaporo kasnoantičnega limesa. Podrobnejši topografski ogled je pokazal, da je dosedanje podatke potrebno dopol-niti s še vsaj enim potencialnim najdiš-čem.

Tik nad tesnijo v Klavžah se dviga ko-pasta, zgoraj močno zaobljena vzpetina z ledinskim imenom Na Ilovci. Na samem temenu griča je stala cerkev sv. Jurija, ob njej naj bi bilo v preteklosti tudi po-kopališče. Tradicijo cerkve nadaljuje da-našnji sakralni objekt v Kneži, ki ohran-ja lepo žlebljen gotski portal iz stare cerkve. Teren ob izravnanim platoju po-rušene cerkve kaže sledove oblikovanja, ki je domnevno služilo večjemu objektu na tem mestu, zato domnevamo, da je bila cerkev postavljena na neko starejšo osnovo. Na tem mestu ni bilo smiselno pričakovati utrjeno postojanko, ki je neposredno nadzirala prehode po desnem bregu Bače in nad njo. — N. O.

KOBARID, Tolmin. — Stari grad (To-novcov). S. od Gradišča nad Kobaridom (Sv. Anton), v oddaljenosti dober kilo-meter, a še vedno na d. soškem bregu, za-pira prehod ob Soči dominantna kopasta vzpetina s strmimi skalnimi stenami, ki preprečujejo dostop na njen vrh s treh strani. Možen, a še vedno dokaj težaven dostop na vrhni plato griča je z jv. strani, ob tej poti je na robu platoja, sicer močno prekopanega z jarki iz l. svefovne vojne, opaziti sledove obrambnega okopa v nizkem nasipu, ki zapira še tudi j. stranico. Časovna opredelitev tega okopa brez raziskovanja ni možna, kulturne plasti na površini ni zanesljivo slediti, vendar so s tega najdišča omenjene najd-be opek.

Po naši oceni je domnevna utrjena po-stojanka zapirala dostop v kobariško kotlino s S, ob cesti na d. soškem bregu. Za to nalogo je njen strateški položaj ugodnejši od Gradišča (Sv. Antona) nad Kobaridom. — N. O.

KORITNICA pri Bovcu, Tolmin. — **Grad na Slemenu.** Koordinate: Boyec 1 : 25.000 = 5492,700 — 5135,450. Bovško kotlino na S zapira masiv Svinjaka (ko-

ša 347 m) in njegov jz. obronek Sleme stisne dolino Koritnice pri Klužah na ozek skalnat prehod v soteski. Vrh Slemen na nadm. vi. 1100 m je oblikovan terasasto tako, da njegov j. plato predstavlja za naselitev ali obrambno postojanko zelo primerno ravnico, ločeno od ostalega grebena z nizkim sedlom. Ledinsko ime za plato je Grad, odtod je možno neposredno nadzorstvo nad prehodom pri Klužah in nad celotno Bovško kotlino.

V času 1. svetovne vojne je bila tod avstrijska vojaška postojanka, ki je z obsežnimi vkopi in bunkerji povsem spremenila prvotno podobo terena; menimo, da je ostalo le nekaj okopu podobnega nasipa vzdolž severne stranice spodnjega platoja, brez preverjanja pa to ni moč zanesljivo trditi. Zanesljivih površinskih dokazov starejše kulturne plasti ob enkratnem rekognoscirnjem nisem zasledila. Omenjamo jo kot potencialno višinsko arheološko postojanko, za katero je sondiranje nujno. — N. O.

KORITNICA, Tolmin. — Zarakovec: Zalajšč. V okviru zapornega zidu v Zarakovcu (ANSI 1975, 115; Claustra I, 1971, 82) je po našem mnenju potrebno razširiti dosednji opis in območje zaporne postojanke še na Zalajšč z. od Cepudrove hiše, oddaljen približno 100 m. V dokaj položnem pobočju nad sedanjo cesto po Baški grapi se v terenu izdvaja nekoliko kopasta vzpetina z izboklim temenom, ki ga prekriva večja kamnita groblja, za ta teren zelo nenavaden pojav. Nad vzpetino se teren izravna v plato skoraj pravilne 4-kotne oblike, očitno umetnega nastanka. Nizek kamnit nasip poteka od platoja proti S do skalnih sten na robu dolne in na ta način zapira tukajšnji prehod. Menim, da ugotovljeni sledovi pripadajo antični zaporji v Zarakovcu (stolp?).

Zarakovec: Spodnje Bukovo. V dnu doline v. od zaporne linije limesa na l. bregu Bače, pri t. i. Šancah (ledinsko ime Stare ogence) je domačin naletel na lončenino, ki bi po opisu sodeč lahko pripadala žganemu grobu. Najdbo je ponovno zasul, zato je za preverjanje potrebna sonda. Menim, da pripada bivališču ali postojanki v Zarakovcu.

Koritnica-Grahovo: Staro mesto (ANSI 1975, 115). — V položnem pobočju doline

na l. bregu Bače se vzpetina s »staro cerkvijo«, ali tudi »staro mesto«, kot jo imenujejo, dviga kot dolinska zapora nad sotočjem Bače s Koritnico. Zidne ostaline so ohranjene vsaj v obsegu enega stolpa, kolikor je moč preceniti po današnjem stanju, brez dodatnih posegov. Na kasneje izravnane platoju starejših zidnih ostalin je bila zgrajena manjša cerkev, katere tradicijo nadaljuje župna cerkev sv. Ane na Grahovem. — N. O.

LIPOVCI. — Zahodno od ceste Lipovci —Dokležovje, čez potok Dobel, je padel, ki mu domačini pravijo Tabor. To je približno 30—40 ha velik prostor, kjer je bil po ljudskem izročilu turški tabor. V bližini naj bi bila vas Bratkovci, ki pa so jo Turki uničili. Ta kraj se danes imenuje Sela. Po pripovedovanju domačinov so kmetje na prostoru Tabora večkrat izorali kakšne predmete. V neposredni bližini Tabora je predel z imenom Bereg. To je nekoliko zvišena terasa (200 × 300 m), obdana z vseh strani z jarkom, na severni in zahodni strani ga obdaja potok Črnc. — I. Š.

LOČNA, IX, 10, Novo mesto. — Domačini so povedali, da ob poljskih delih na Darovčevem posestvu v Ločni pogosto najdejo arheološke ostanke. — B. K.

LJUBINJ, Tolmin. — Na mirih (sv. Mihael). Danes že večji del podrtja cerkev sv. Mihaela stoji v. od vasi Ljubinj, ob stari cestni povezavi iz Tolmina v dolino Bače preko Huma in Podmelca, ki je obšla naravno dolinsko zaporo pri Klavžah. Cerkev je postavljena v vzhodje pobočja, nekaj metrov nad dolinskim dnom, v pobočju nad njo pa je izoblikovanih nekaj teras z njivami. Na prvi terasi nad cerkvijo, ki jo imenujejo Na mirih, naj bi bilo po ljudskem izročilu menda staro pokopališče. Baje so v preteklosti pri obdelovanju že našli zlat prstan, vendar najdba ni ohranjena. Zanesljivo izpričane najdbe grobov tod niso, vendar domnevamo možnost starejše postojanke ob cesti, zato smo potencialno najdišče uvrstili med lokalitete, zavarovane s prostorskim planom občine Tolmin. — N. O.

LOGJE, Tolmin. — Gradec. Koordinate: Robedišče 1 : 25.000 = 5478,750 — 5122,170. Z. od vasi Logje, že v ožjem obmejnem pasu z Italijo, se zaključuje

dolina Nadiže v slepem kotu. V sotočju s potokom Legrado Nadiža obdaja osamelno vzpetino stožčaste oblike z ledinskim imenom Gradec tako, da je naravno zavarovana s treh strani. Dostop na Gradec je možen le preko sedla iz smeri Robedišča na J, tod pa ga zapira okupu podoben nasip kamnitega zidu, razrušenega do vi. največ 1,5 m, v vsej š. sp. platoja vzpetine. Vrh Gradca je v ozkem skalnem robu, ki je na j. strani z nekaj ozkimi terasami spremenjen v položnejše pobočje, primerno tudi za utrjeno postojanko, medtem ko je sp. plato dokaj izravnani in primeren za poselitev. Zanesljivih sledov kulturne plasti na površini ni najti, vendar oblikovanost terena in ledinsko poimenovanje, skupaj z izročilom, dajejo podlago domnevi o arheološki lokaliteti na tem mestu. Časovna opredelitev brez raziskav ni možna. — N. O.

OBLAKOV VRH, Tolmin. — **Grad na Plešarskem vrhu**. Koordinate: Čepovan 1 : 25.000 = 5412,520 — 2105,580. Sz. od rastek Vojskarske planote vi. nad sotočjem Hotenje in Trebuščice z Idrijco je imenovan Plešarski vrh. Naravno izredno močno izpostavljena in obenem dobro zavarovana lokacija že sama po sebi nakazuje možnost starejše poselitve, saj je pomenila eno od možnih zapor na dolini Idrijce, kot tudi za sam prehod na Čepovan in na Vojsko. Osrednja vzpetina na Plešarskem vrhu se dviga v sredini naravnega pomola, kjer stoji domačija Na Plešah. Vzpetina se imenuje Grad, vendar na njej stavbnih ostalin ni ohranjenih, vsaj ne na površini vidnih. Pač pa je v jv. vnožju vzpetine, ob kopanju za novo pot, prišla na dan kulturna plast s srednjeveško domačo lončenino, kar kaže zanesljivo na starejšo poselitev in upravičenost ledinskega poimenovanja.

Glede na zanimivo terensko izoblikovanost jv. roba tega osrednjega platoja domnevamo kot možno tudi še starejšo poselitev, vendar zanjo zaenkrat nimamo nikakršnih materialnih dokazov. — N. O.

PONIKVE, Tolmin. — **Oblačno brdo** (sv. Miklavž). Na vrhnjem, le malo izravnanim platoju osamele stožčaste vzpetine tik nad vasjo Ponikve na Šentviški planoti so dobro ohranjeni temelji cerkvice sv. Miklavža. Gradbene ostaline so izjemno kvalitetne in kažejo na solidno gradnjo, zlasti na zidnem plašču tristran-

no zaključenega prezbiterija je videti zidavo iz lepo obdelanih, pravilnih kvadrov. Orientacija objekta je pravilna. Ruševinska groblja na z. strani objekta kaže na obstoj lope. Grobišče ob cerkvi ni izpričano. Cerkev naj bi bila porušena z jožefinskim ediktom, njeno tradicijo je prevzela današnja cerkev v vasi. Izjemna in dominantna lega dopušča domnevo, da stojijo cerkveni temelji na starejših ostalinah. — N. O.

POŠTELA. — Pri svojih ljubiteljskih iskanjih je J. J. Švajncner iz Maribora z detektorjem odkril na notranji strani prečnega nasipa ob drugi zg. terasi gradišča Poštela le 15 cm pod rušo več železnih predmetov (sedaj v Pokrajinskem muzeju v Mariboru) in sicer:

— ob s. koncu nasipa pod koreninami drevesa 35 cm dl. koso, 20 cm dl. ralo (sl. 00: 6), zvitek 3,5 cm š. obroča, kos 3 cm š. cevi ter polovico 15 cm dl. ostroge (sl. 121: 4);

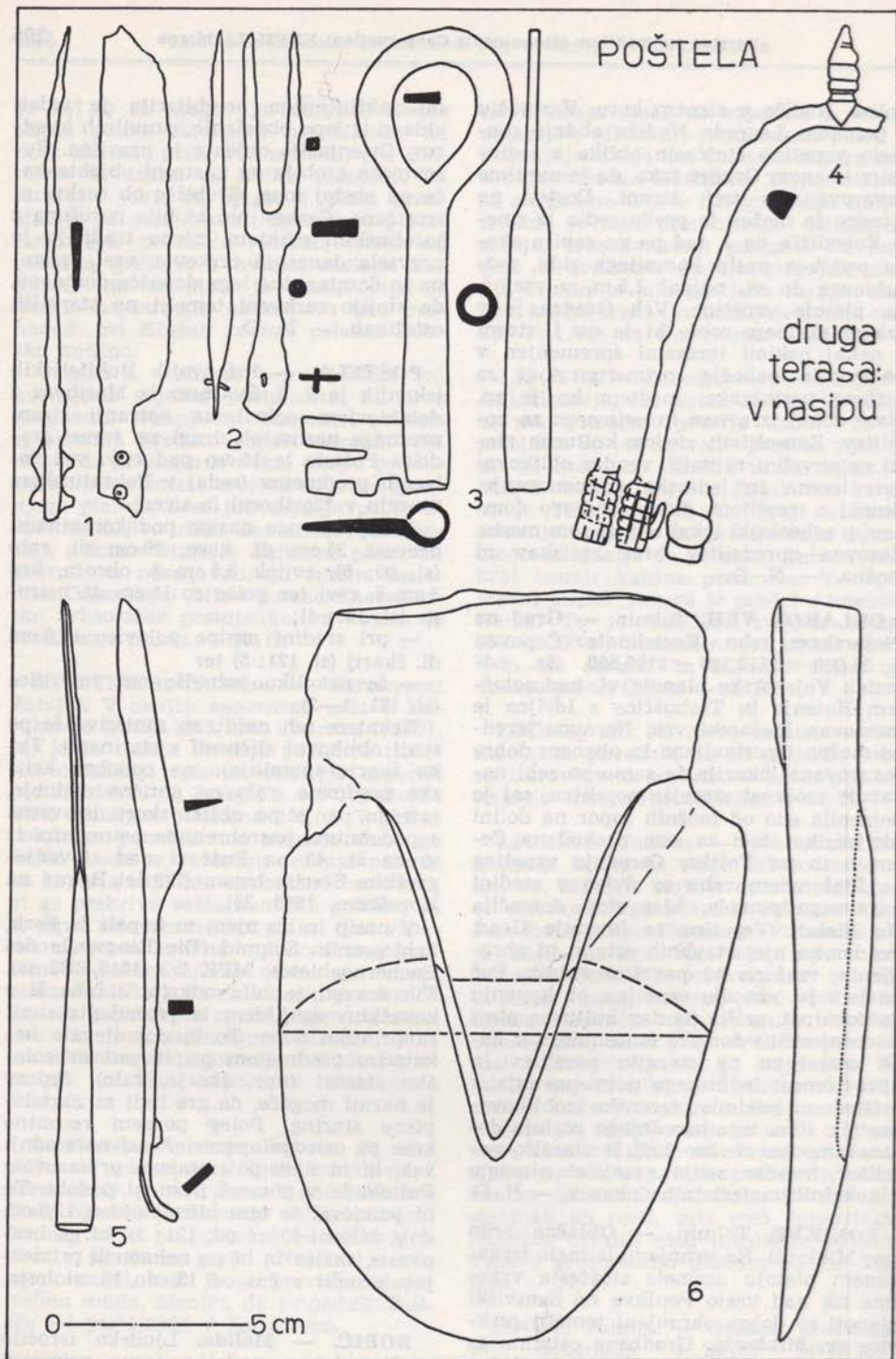
— pri sredini nasipa polovico 16,8 cm dl. škarij (sl. 121: 5) ter

— še nekoliko južnejše nož in vilice (sl. 121: 1—2).

Nekatere teh najdb so zanimive že po svoji oblikovni sličnosti s starinami. Tako škarje spominjajo na podobne keltske predmete, ralo na antično obdobje, ostroga pa je po obliki skoro istovetna s podobnima posrebrenima ostrogama iz groba št. 43 na Puščavi nad slovenjegraškim Starim trgom (720 let Ravne na Koroškem, 1968, 39).

V nasip in ob njem so kopali že Ferk, Schlosser in Schmid (Die Ringwalle des Bachergebietes, MPK 2/3, 1015, 232 ss). Tik zraven je bila odkrita stavba B s kovaškim ognjiščem iz poznokeltske ali ranorimske dobe. To bi dovoljevalo nekaterim predmetom pripisovati arheološko starost (npr. škarje, ralo), čeprav je hkrati mogoče, da gre tudi za narodopisne starine. Poleg povsem recentne kose pa ostroga opozarja vsaj na srednji vek, ki bi nam potemtakem prikazovalo Poštelo še v povsem neznani podobi. To bi potrjeval še tam blizu najden 12,3 cm dolg železni ključ (sl. 121: 3), ki ga hrani isti iskalec in bi po nekaterih primerjavah sodil v čas od 13. do 15. stoletja. — S. P.

ROBIČ. — **Molida**. Ljudsko izročilo v Starselskem podolju pozna pripoved o »stari vasi« v Molidi pri Robiču, na

Sl. 121 Poštena — železni predmeti iz zgornjega prečnega nasipa
 Fig. 121 Poštena — iron objects from the upper transversal rampart

katero se je porušil »vrh Matajurja«. Pripoved se nanaša na mesto velikega podora, ki zavzema večji del doline med Starim Selom in Robičem j. od današnje ceste in je danes povsem zarasel z gozdom. Del podornega območja je v času po 1. svetovni vojni presekala trasa ozkotirne železnice iz Čedadu v Kobarid in najstarejši vaščani v Robiču se spominjajo, da so tedaj pri gradnji menda »naleteli na zidovje in odkopali tudi lončenino«. Najdbe niso ohranjene.

V samem naselju Robič so omenjene rimskodobne stavbne ostaline (ANSI 1975, 116), ki pa jih na terenu danes ni moč locirati; prebivalci se jih ne spominjajo. Morda lahko povežemo antično naselbino tudi z domnevno lokacijo na Molidi. — N. O.

SEDLO, Tolmin. — Pod Cerkvijo. Stara cerkev sv. Križa je postavljena vi. v s. pobočje nad dolino Nadiže in sv. od vasi Sedlo v Breginjskem kotu. Od tod vodi iz starih časov znan poletni prehod preko Breginjskega Stola v dolino Učeye in na Žago (ANSI 1975, 115).

Na dokaj obsežni terasi pod cerkvijo je bilo okrog 1900 odkopano večje plano žgano grobišče, izkopaval je tedanji lastnik zemljišča iz Sedla. Kaj več o načinu pokopa, številu grobov in o usodi izkopanih najdb nismo uspeli izvedeti. Za preverjanje ohranjenosti grobišča in ugotavljanje njegove časovne pripadnosti bodo potrebne sondažne raziskave.

V oddaljenosti 60—80 m jz. od omenjene terase leži nizka vzpetina z ledinskim imenom Grad. Njen izravnani zgornji plato z njivskimi površinami ne kaže sledov kulturne plasti, rob pa je bil povsem uničen ob gradnji sedanje ceste v Breginj. Določene neopredeljive najdbe omenjajo na terasah pod to vzpetino, ob stari poti od cerkve sv. Križa v vas Sedlo.

Ob domnevi, da smemo pričakovati arheološko zanimivo lokaliteto, smo celotno območje obeh najdišč vključili v prostorski plan. — N. O.

SELA NAD PODMELCEM, Tolmin. — Merišče. Vas Sela leži na 850 m nm. vi. v pobočju Kobilje glave nad Podmelcem oziroma Knežo v dolini Bače. Obsežna in proti JV nagnjena terasa z vasio in vaškim poljem je s širokim slemenskim

hrbtom Merišča ločena od skalnega roba nad dolino Knešce, kamor padajo ponekod previsne stene. Na Merišču je nekaj malega obdelovalnih površin in travnikov, ostalo je zarasel gozd. Na nekaj skalnih obronkih, brez določnejše terenske izoblikovanosti, smo našli drobce lončenine, za katere sodimo, da bi mogli soditi v čas pozne antike ali zgodnjega srednjega veka. Najdbe bi ledinsko ime in naravno izredno dobro zavarovanost lokacije postavljale istočasno z najdiščem v Podmelcu (Na kapli in Bukovčev brd), domnevamo pa naselbinsko najdišče, kjer utrjevalni sistem ni bil več neobhodno potreben. Pri tem upoštevamo zelo težak dostop do tega kraja še do nedavnega (zahtevna gorska gozdna cesta je bila zgrajena šele po letu 1976).

Koordinate: Kneža 1 : 25.000 = 5409,400 — 5115,650. — N. O.

SMAST, Tolmin. — Kneški hrami. Široke terase z obdelovalnimi površinami na l. soškem bregu pod Ladro in Smastjo se ob prehodu pod sv. Lovrencem zožijo na ozek prehod ob reki. Ledinsko ime za nekaj deset metrov š. obrežje je Kneški hrami in po izročilu naj bi tod stala »stara vas«, ki jo je zasul plaž izpod Vrsnega. Pri oranju in obdelavi so menda že naleteli na opeko in zidovje. Površinskih sledov danes ni, sama lokacija pa dopušča domnevo o občestni zapori pod sv. Lovrencem (kjer je možna utrjena postojanka!). Brez sondiranja lokacije ni moč časovno opredeliti. — N. O.

ŠENTVIŠKA GORA. — Zakraj: sv. Lovrenc. Naselje Zakraj leži j. od osrednjega naselja na Šentviški planoti, Šentviški gori, ob stari poti s planote v dolino Idrijce. Na j. obronku osrednje vzpetine, okrog katere so nanizane domačije, je stala cerkva sv. Lovrenca, porušena menda z jožefinskim ediktom (arhivsko nepreverjeno!), oba portala iz cerkvene stavbe sta po izročilu vzdana v vaških hišah. Tloris stavbe je na terenu moč oceniti z ok. 9 × 6 m, je pravilno orientiran in po vsej verjetnosti s tristrano zaključenim prezbiterijem, katerega zid mora biti delno še ohranjen. Sv. Lovrenc je bila le ena od sedmih, znanih cerkva na planoti, vendar doslej njena lokacija ni bila omenjena v literaturi. Patrocinij je nedvomno tudi arheološko zanimiv. — N. O.

Na klancu (sv. Marija). — Ob cesti iz Šentviške gore v Daber leži zaselek Na klancu, kjer naj bi po izročilu stala cerkve sv. Marije (ena od sedmih cerkva — glej zg.), prav tako menda porušena ob jožefinskem ediktu. Pod travnato rušo na osrednjem griču v zaselku, tik ob vaški poti, je slutiti večjo ruševinsko grobljo. Posebej zanimiv je podatek lastnika zemljišča parc. št. 917/1 k. o. Šentviška gora: ob popravilu šestega stebra kozolca, šteto od v. strani, so pri kopanju za temelje naleteli na lepo ohranjen cerkveni tlak iz kamnitih plošč v gl. 0,40 m. Sodeč po terenu je bila ta cerkev znatno večja, dl. ok. 15 m. Tlorisa stavbe brez raziskav ne moremo določiti, glede na obseg ne izključujemo možnosti, da je bila postavljena na starejši temelji. Lokacija cerkve je manj kot sto metrov oddaljena od že znanega »ajdovskega britofa na Dobcu«. — N. O.

TRNOVO OB SOČI, Tolmin. — »Stara vas« pri sv. Martinu. Lokacija stare, danes le v pokopališki kapeli ohranjene tradicije cerkve sv. Martina, leži na nekoliko izpostavljenem griču znotraj rečnega zavoja na d. bregu Soče in s. od današnjega naselja vzdolž ceste. V ljudskem izročilu je zasidrana pripoved o lokaciji »stari vasi« pri sv. Martinu, po pripovedovanju sodeč so pri oranju že naleteli na opeko in lončenino, vendar najdbe niso ohranjene. Njivske površine so nekdanje segale vse do današnjega pokopališkega zidu, zato bi bilo ožjo lokacijo domnevne antične naselbine potrebno iskati predvsem z. in sz. od tod. Na površini je najti nekaj atipične lončenine, kar bi potrjevalo upravičenost naše domneve o arheološkem najdišču na tem mestu.

Mimo ravnice ali po njej je nujno moral teči trasa antične poti na Predil,

čeravno ni nujno, da jo sledimo v t. i. »rimske cesti«, ki poteka po robu terase vi. nad ravnico ob Soči. — N. O.

VOLČE, Tolmin. — **Na gradu**. Ledinsko ime Na gradu se nanaša na najvišjo vzpetino v slemenski verigi nad vasjo Volče, kjer danes po njenem robu poteka državna meja (koordinate: Tolmin 1 : 25.000 = 5397,000 — 5116,480). Zanesljivih površinskih sledov na lokaliteti danes ni opaziti. Arheološko zanimive bodo umetno zgrajene terase na jz. vznožju vzpetine, nad strminami pobočja, ki pada v Soško dolino. Ta sorazmerno ozek pas je pred leti presekala trasa novozgrajene ceste od bloka v Solarjih na Livške Ravne, pri gradnji so menda naleteli na »stare zidove z malto«. Spomeniška služba ni bila obveščena ne o gradnji ne o najdbah, le-te danes brez sond tudi ni moč preveriti.

Lokaliteta je nedvomno posebej zanimiva zato, ker mimo poteka po izročilu sodeč zelo star prehod iz Posočja v Benečijo (iz Volč naj bi šla tod celo »rimska pot«), zato šmo jo uvrstili v seznam potencialnih arheoloških najdišč, zavarovanih v PP. — N. O.

ZGORNJE HOČE. — Po ponovnih pregledih »hočke goše« v smeri proti Zaforštu je treba nazadnje le ugotoviti, da »štirih gomil ob robu gozda proti Zaforštu« (B. Saria, Blatt Rogatec, 1939, 28) ni oziroma ni več. Če je Sariev podatek zanesljiv, potem je možno le, da so gome uničili v povojnem obdobju, ko so v gozd širili naselje in v ta namen izkrcili del njegovega obrobja. V tem smislu je torej treba nazadnji podatek v Krajevnem leksikonu Slovenije 4, 1980, 219, popraviti. — S. P.

NEGATIVNO

BOVEC. — **V Bislih** (nad cesto v Plužnje). Na omenjeni lokaciji (osrednja parc., št. 7315 k. o. Bovec) je bila sporočena najdba enega žganega groba (ali dveh) s pridatki (bronasti nakit?), ki so danes izgubljeni. Zemljišče je bilo namenjeno zazidavi, zato smo zahtevali predhodno sondiranje. Rezultati sond v skupni dl. 64 m (strojni izkop) so bili negativni; enako velja tudi za v najbližji okolici sporočene najdbe. — N. O.

GORENJA STRAŽA, IX, 12, Novo mesto. — Ob predvideni gradnji nove poslovne stavbe v lesnem kombinatu Novoles v Straži pri Novem mestu je bilo na parc. št. 935 k. o. Gornja Straža zaradi najdb rimskih grobov (gl. ANSI, 220) opravljeno arheološko sondiranje. Izkopani sta bili dve sondi v vzdolžni in prečni smeri glede na nov objekt, ki nista dali arheoloških najdb. — D. B.

GORENJE, X, 2. — LRZVNKD je v vasi Gorenje pri Kočevju izvedel zaščitne arheološke raziskave na območju predvidenega novega naselja. Okolica prazgodovinske gomile, ki je sicer izvzeta iz pozidave in bo del hortikulture ureditve naselja, je v arheološkem smislu negativna. — J. O. in B. V.

GORENJE, XIV, 7, Velenje. — Razširitev pokopališča (614/3, 614/13 k. o. Gorenje) je locirana tik poleg rimske naselbine, zato so bili opravljeni poizkusni izkopi, ki so dali negativni rezultat. — Al. V.

GORENJE GRADIŠČE, IX, 3, Novo mesto. — Pri kopanju jarka za telefonsko napeljavo je bil na trasi od Rumanje vasi do Dolenjskih Toplic, predvsem pa na odseku pod prazgodovinskim gradiščem pri Gor. Gradišču, v skladu s pogoji soglasja ZVNKD Novo mesto opravljen arheološki nadzor. Na navedenem odseku sledi humusni plasti sterilna ilovica, najdb pa ni bilo. — D. B.

MIHOVO, IX, 13, Novo mesto. — Pri gradnji stanovanjske hiše na parc. št. 1663 k. o. Vrhpolje na Mihovem je bil opravljen arheološki nadzor, pri katerem ni bilo najdb. Parcela leži v območju, ki ga je preiskoval I. Kušljan.

Nadzor je bil opravljen tudi pri gradnji hleva na parc. št. 1675 k. o. Vrhpolje na Mihovem, ki leži že izven območja Kušljanovih izkopavanj. Tudi tu ni bilo najdb. — D. B.

NOVO MESTO — Kandija, IX, 9, Novo mesto. — Na območju raziskanega prazgodovinskega gomilnega grobišča ob Kristanovi cesti jv. od območja gomile IV so ob koncu decembra 1983 pričeli z gradnjo športnega igrišča. Ob tem je ZVNKD Novo mesto predpisal in opravil arheološki nadzor, pri katerem ni bilo novih najdb. KS Kandija — Grm je zavračala nujnost nadzora in plačilo stroškov, ki so pri tem nastali. Zavod je pridobil mnenja ZRSRVNKD o metodološkem pristopu in izkopavalca o pravilnosti take odločitve, terensko delo pa je pokazalo, da gre na jv. območju igrišča za še neprekopan, vendar v arheološkem smislu prazen teren. Razsodba Temeljnege sodišča, enote v Novem mestu, je potrdila strokovno odločitev. — D. B.

ORMOŽ. — V neposredni bližini eneolitike naselbine na parc. št. 614, 626, 627 in sosednjih, vse k. o. Hardek, smo občasno nadzirali in usmerjali izkop gline za opekarno v Ormožu. — M. S. G.

Arheološke nadzore smo opravili pri izkopih za novogradnje na parc. št. 310 k. o. Ormož (lastnik Novak) in na parc. št. 132/2 k. o. Ormož (lastnik Keček). Oba izkopa sta dala negativne rezultate, saj smo sledili do gl. 80 cm le sterilno plast neprepustne rumene ilovice. — I. T.

PODOB. — Po mnenju nekaterih domačinov naj bi »šel skozi kraj po vsej verjetnosti kak odcep rimske armadne ceste Virunum — Poetovium«, v bližini pa so pred vojno baje naleteli na več celo poslikanih zidov. Pri preverjanju teh navedb smo ugotovili, da ne gre za antične ostaline, saj so cesto proti Ločam tlakovali Italijani (domačini jih še imenujejo »Rimljani«), ko so nad vasjo na zahodni strani vrha Ravnica, imenovanem »Uršlek«, lomili kamen za gradnjo železniškega mostu čez Dravinjo pri Zbelevem in predora pri Lipoglavu (Krajevni leksikon Dravske banovine, 1937, 560). Ti so tu pri vodnih izvirih najbrž zgradili tudi kakšne stavbe, katerih ostanki se sedaj skrivajo pri domačijah Brumčevih v Podobu 3 in Mejavškovih v Podobu 6.

Vrh Ravnica nad vasjo v Varstvu spomenikov 26, 1984, 210, ni bil pravilno poimenovan, saj je Vrhek v resnici graben severno od sedla, že izven območja prazgodovinske naselbine. — S. P.

PTUJ. — V januarju 1984 smo opravili arheološki nadzor pri izkopu gradbene jame za prizidek k Vzgojnovarstvenemu zavodu v Ptuj ob Potrčevi cesti na parc. št. 533/2 k. o. Ptuj. V jugovzhodnem delu izkopa so bile zemeljske plasti močno pomešane (gramoz, droben pesek, rumena ilovica in humus), kar je nastalo kot posledica izravnave terena pred VVZ. Pod to, do 40 cm db. premešano plastjo, se pričenjajo sterilne plasti čiste rumene ilovice in sipkega rumeno rdečega drobnega peska, mešanega z ilovico in mivko. — I. T.

Opravili smo nadzor pri izkopu gradbene jame za B-4 in novo kotlovnico v Rabelčji vasi — zahod na parc. št. 566/1—2 in 566/6—12, vse k. o. Krčevina pri

Ptjuju. Izkopi so dali negativne arheološke rezultate, saj so bile pod tanko humusno plastjo (travnik) le različne ilovnate plasti, ki so v gl. 2 do 3 m prehajale v razne peskovite plasti. — I. T.

SOLKAN. — Ob gradnji osimske ceste v Goriška Brda in novega mostu preko Soče z obsežnejšo spremembo na novem križišču na l. bregu ter ob gradnji nadomestnih stanovanjskih hiš na terasi nad Sočo in progo smo delno sondirali, v večjem delu pa z nadzori spremljali izkope. Koliko smo lahko ob tem zanesljivo ugotovili dejansko stanje na tem območju, je sicer vprašanje, vendar nismo zasledili znakov kulturne plasti. To je za ta predel Solkana, posebej še z ozirom na neposredno sosesčino ugotovljene antične kulturne plasti v vzožju pobočja, dokaj presenetljivo. Kaže, da je tudi srednjeveški Solkan držal mejo poselitve iz časa pred 1. svetovno vojno. Le na danes zasutem terenu ob gl. strugi potoka med Solkanom in pokopališčem smo za celo etažo pod današnjim cestnim nivojem zasledili del kvalitetno gra-

jene stavbe, domnevno še iz časa pred 1. svefovno vojno. — N. O.

ŠKOFJA LOKA, VII, 15, Škofja Loka. — Pri zemeljskih delih v zvezi z ureditvijo komunalnih priključkov ter adaptacijo in nadomestno gradnjo pri Osnovni šoli Peter Kavčič v Škofji Loki (gradb. parc. št. 346 k. o. Škofja Loka) je bil opravljen arheološki nadzor. Na tem področju so leta 1932 ob izkopu gradbene jame za temelje nove šole našli rimske vodovodne cevi, ki so danes shranjene v Loškem muzeju (inv. št. AR 1-3). Točno mesto najdbe in smer poteka vodovoda nista znana (Varstvo spomenikov XXI, 273). Pri nadzoru ob navedenih delih nismo zasledili nobenih novih najdb ali kulturnih plasti. — Z. Š.

VRHPOLJE, IX, 13, Novo mesto. — ZVNKD Novo mesto je v soglasju predpisal in opravil arheološki nadzor pri gradnji rezervoarja na parc. št. 172/2 in povezovalnega vodovoda na parc. št. 171, 164, 162, 159, 155/2, 155/1, vse k. o. Vrhpolje. Vsa dela so potekala na arheološko praznem terenu. — D. B.

RAZNO

EVIDENCA ARHEOLOŠKE DEDIŠČINE V OBČINI LJUBLJANA MOSTE-POLJE. — Za potrebe občinskih strokovnih služb je bil izdelan elaborat Faza B (Seznam in karta varovane naravne in kulturne dediščine v občini Ljubljana Moste-Polje) in v njegovem okviru so bili obdelani tudi arheološki tereni in opredeljene stopnje varstvenega režima. — J. O.

HE SAVSKA VERIGA. — LRZVNKD je izdelal strokovne osnove za varstvo arheološke dediščine na območju predvidenih hidroelektrarn Brestanica in Krško. — J. O. in Ć. V.

URBANISTIČNI RED KRAJEVNIH SKUPNOSTI GOLO IN ROB. — LRZVNKD je izdelal strokovne osnove za varstvo arheološke dediščine kot del ureditvenih pogojev nadaljnje preobrazbe tega prostora. — J. O. in B. V.

URBANISTIČNI RED KRAJEVNIH SKUPNOSTI IG, IŠKA VAS IN TOMIŠELJ. — LRZVNKD je izdelal strokovne osnove za varstvo arheološke dediščine kot del ureditvenih pogojev nadaljnje preobrazbe tega prostora. — J. O.

ZAZIDALNI NAČRT STARI TRG PRI LOŽU. — LRZVNKD je izdelal strokovne osnove za varstvo arheološke dediščine kot del ureditvenih pogojev nadaljnje preobrazbe tega prostora. — J. O.

URBANISTIČNI NAČRT GROSUP-LJE. — ŠMARJE SAP. — LRZVNKD je izdelal strokovne osnove za varstvo arheološke dediščine kot del ureditvenih pogojev nadaljnje preobrazbe tega prostora. — J. O.

URBANISTIČNI RED KRAJEVNE SKUPNOSTI LAŠČE. — LRZVNKD je izdelal strokovne osnove za varstvo arheološke dediščine kot del ureditvenih pogojev nadaljnje preobrazbe tega prostora. — J. O. in B. V.

Etnološka dediščina, ljudska arhitektura

Avtorji:

- B. Kl. — Bojan Klemenčič, ZVNKD Gorica
 B. Z. — Brane Zbačnik, ZVNKD Gorica
 J. S. — Jelka Skalicky, ZVNKD Maribor
 R. P. — Rudi Pergar, ZVNKD Gorica
 V. H. — Vito Hazler, ZSV Celje
 V. K. — Vladimir Knific, ZSV Kranj
 Z. H. — mag. Zorko Harej, ZVNKD Gorica
 Z. Ž. L. — Zdenka Žigon Lulik, ZVNKD Gorica

APNO, Kranj: predvidena je gradnja nadomestne stanovanjske hiše pri domačiji Apno št. 10, na parc. št. 652 k. o. Šenturška gora. — V. K.

BLED, Radovljica: izdano je bilo strokovno mnenje za gradnjo podzemnih kletnih prostorov ob stavbi Želeška c. št. 15. — V. K.

BOHINJSKA ČEŠNJICA, Radovljica: v skladu s predloženo lokacijsko dokumentacijo je predvidena gradnja garaže za kmetijske stroje na parc. št. 198 k. o. Bohinjska Češnjica. — V. K.

BREG OB KOKRI, Kranj: za že zgrajeno gospodarsko poslopje ob stavbi Breg št. 14 je bilo izdano strokovno mnenje. — V. K.

BREZJE, Radovljica: izdano je bilo mnenje za ohranitev lipe nasproti stavbe Brezje št. 24; lipo naj bi podrli zaradi razširitve ceste. — V. K.

BROD, Radovljica: na rojstni hiši pisatelja Janeza Mencingerja, Brod št. 23, so potrebna nekatera obnovitvena dela, hkrati pa bi bilo potrebno dopolniti muzejsko ureditev prostorov. Predvideno delo naj bi bilo vključeno v plan kulturne skupnosti za naslednje srednjeročno obdobje. — V. K.

CERKLJE, Kranj: izdano je bilo mnenje za gradnjo nadomestnega gospodarskega poslopja na parc. št. 495/1, 495/2 k. o. Cerklje ter mnenja za rekonstrukcijo stanovanjske hiše z gospodarskim poslopjem na parc. št. 458/2, 459, 460 k. o.

Cerklje v skladu z predloženo lokacijsko dokumentacijo.

Za gradnjo nadomestne stanovanjske hiše pri domačiji Cerklje št. 118 (nekdanji mlin) je zavod zavrnil predlagano lokacijo; sprejeta je bila nova lokacija na mestu gospodarske lope na parc. št. 404/1, 404/2 k. o. Cerklje. — V. K.

ČEZSOČA, naselje. — V sodelovanju s Projektom Gorica, enota Tolmin, smo pripravili razglasitev zazidalnega načrta za Čezsočo z elaboratom tipologije ljudskega stavbnega oblikovanja ter s pregledom zgodovinskega razvoja bovškega stavbnega tipa. S takim zglednim sodelovanjem z urbanisti skušamo popularizirati način ohranjanja kulturne dediščine na robu Triglavskega narodnega parka. — B. Kl.

ČIRČE, Kranj: ko so pri Jurjevih v Čirčah pri Kranju cepili drva, se je eno od metrskih polen razklalo po letnici rasti. Na obeh stičnih letnicah sta se pri tem pokazali »risbi«, ki sta bili dotlej zraščeni in skriti. »Risba« z jedra debela se kot odtis ponovi na sosednji letnici povsem jasno in ostro, temno rjave črte so široke približno centimeter. Vrezana »risba cerkvice« je visoka okoli 60 cm, od risbe do lubja pa je prirastek 50 letnic. Drevd je bilo posekano leta 1981, bukev je rasla na parc. št. 110 k. o. Tenetiše pri Kranju. — V. K.

DOSLOVČE, Jesenice: izdano je bilo mnenje za postavitve treh gospodarskih poslopij (drvarnice, garaže za kmetijske stroje in kozolca) na parc. št. 146/4; 157; 200 k. o. Doslovče ter mnenje za preureditev hleva na parc. št. 190/2 k. o. Doslovče. Za vse objekte so narejene izvedbene risbe. — V. K.

DOVJE, Kranj: izdano je bilo mnenje za gradnjo gozdne ceste na Ulbingovi planini na parc. št. 648, 649/1 k. o. Dovje. — V. K.

DVORJE, Kranj: izdano je bilo mnenje k izvedbenemu načrtu za nadomestno stanovanjsko hišo na parc. št. 618, 619 k. o. Dvorje in mnenje za rekonstrukcijo gospodarskega poslopja na parc. št. 981/10 k. o. Grad. — V. K.

Sl. 122. Čirče pri Kranju, jedro bukke z vrezano risbo cerkvice (v. 60 cm)

Fig. 122 Čirče near Kranj, nucleus of a beech tree with incised drawing of a small church (60 cm high)

Sl. 123. Čirče odtis risbe na prirastnem delu debla. To šteje 50 letnic, bukev je bila posekana leta 1981

Fig 123 Čirče, the print of the drawing on the growing part of the trunk. It has 50 annual rings, the beech was felled in 1981

GOČE 32. — Izdelali smo tehnično dokumentacijo obstoječega stanovanjskega poslopja in napravili načrt adaptacije, pri katerem smo upoštevali tipične elemente ljudskega stavbnega oblikovanja, obenem pa uredili komfortno stanovanje. — B. Z.

GORJUŠE, Radovljica: na parc. št. 810/2 in 1084 k. o. Gorjuše sta predvideni gradnji nadomestnih lesenih senikov, na parc. št. 718/2 k. o. Gorjuše pa je predvidena preureditev senika v bivak za potrebe kmetijske dejavnosti.

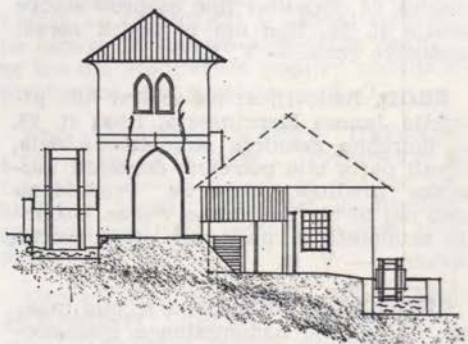
Na stavbi Gorjuše št. 18 in št. 64 so predvidena obnovitvena in vzdrževalna ter adaptacijska dela. Vsi objekti leže v območju TNP. — V. K.

GRABČE, Radovljica: izdelana je bila arhitekturna dokumentacija (arhiv ZSV Kranj, risba št. 1336, list 2, 4 a, b, 5, 6, 7 a, b, 8, 10 a, b) nekdanje Strojne kovačnice ob reki Radovni. Kovačnica je obratovala do leta 1962, danes je opuščena in močno poškodovana. Objekt je v zasebni lasti. — V. K.

HOTEMAŽE, Kranj: dopolnjena je bila lokacijska dokumentacija za gospodarsko poslopje na parc. št. 612/14, 612/15 k. o. Visoko. — V. K.

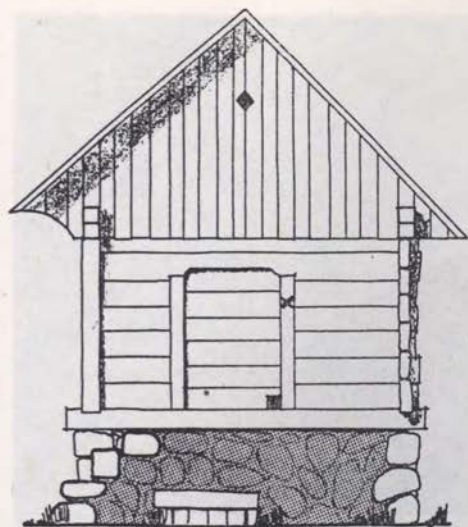
JAMA, Kranj: izdelana je bila arhitekturna dokumentacija podkletenega, lesenega čebelnjaka na domačiji Jama št. 20. Na podboju vhodnih vrat je letnica 1749. V čebelnjaku ni kranjčev, služi za ropotarnico, pod ostrešjem so zložene butare. (Arhiv ZSV Kranj, risba št. 1336, list št. 1, 2, 4 a, 4, 5 a, b, 6, 7 a, b, c, d, 8). — V. K.

JESENICE, Jesenice: podana je bila strokovna ocena o leseni, vrhlevni stanovanjski stavbi Kosova ul. št. 4 na Mura-

Sl. 124. Grabče, čelna fasada Strojne kovačnice (risba M. Robič)

Fig. 124 Grabče, the front façade of Stroj's blacksmith's shop (drawing M. Robič)

Sl. 125. Jama št. 20, čebelnjak z letnico 1749 (risba A. Seligo)

Fig. 125 Jama no. 20, the beehouse dated in 1749 (drawing A. Seligo)

vi. Stavba je že dalj časa nenaseljena in jo želi Krajevna skupnost porušiti zaradi razširitve ceste. — V. K.

KAMNA GORICA, Radovljica: za stavbo Kamna gorica št. 27 je bilo izdano potrdilo o statusu kulturnega spomenika, ne pa tudi za stavbo Kamna gorica št. 22, za katero je lastnik predhodno dobil dovoljenje za obnovo in posodotbitev.

Novozgrajena garaža z drvarnico na parc. št. 117 k. o. Kamna gorica ni zgrajena v skladu s predloženo lokacijsko dokumentacijo, zato je zavod izdal negativno mnenje.

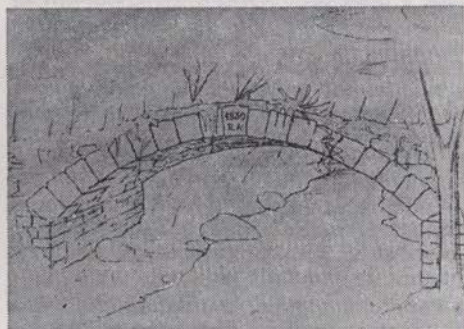

Sl. 126. Klivnik, domačija »pri Lumpu«
Fig. 126 Klivnik, the household "pri Lumpu"

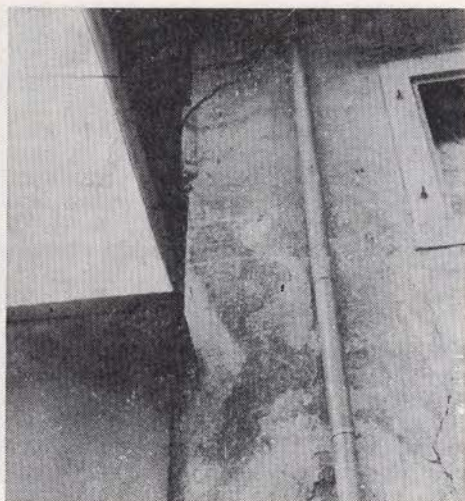
Za stavbo Kamna gorica št. 21 a, 56 in 60 so bila izdana spomeniškovarstvena mnenja z arhitekturnimi izhodišči za obnovo podstrešnih prostorov oziroma za zamenjavo kritine; na parc. št. 217, 220 k. o. Kamna gorica pa je predvidena gradnja nadomestne kotlovnice. Ureditvena dela na vigenjcu pred Kapusovim gradičem se še niso pričela, ker ni ustreznega dogovora o lastništvu objekta s Krajevno skupnostjo. Objekt je v zasebni lasti. — V. K.

KLIVNIK, Ilirska Bistrica. — Potok Klivnik v občini Ilirska Bistrica name ravajo zaježiti za potrebe akumulacije. Zato je Zavod izvedel detajlno dokumentacijo predvidenega poplavljenega območja. Na koncu doline stoji opuščena in propadajoča domačija pri Lumpu. Objekti so zgrajeni iz za brkinsko arhitekturo značilnih kamnitih blokov. Domačija je imela tudi mlin, od katerega je ostalo le še propadajoče poslopje in mlinski žlebovi (rake) kriti s kamnitimi ploščami. Ker je bila domačija med drugo svetovno vojno deloma požgana, so jo kasneje sicer obnovili, vendar je danes že vrsto let opuščena.

Nedaleč od domačije je bil za potrebe mлина in lažjega dostopa do posestva na drugi strani potoka narejen most. Grajen je iz kamnitih blokov, sredi loka so vklesane inicialke RA in letnica 1930. Most je edini na tem delu Klivnika in zasluži pozornost zaradi vse manjšega števila takih objektov, grajenih v prvih desetletjih tega stoletja. Zato je bila narejena tehnična dokumentacija mostu in fotodokumentacija domačije. — Z. Ž. L.

Sl. 127. Klivnik, most (risba B. Zbačnik)
Fig. 127 Klivnik, the bridge (drawing B. Zbačnik)

Sl. 128.—129. Kobarid, Gregorčičeva 8 — sledovi naslikanega portala in naslikanih šivanih robov
Fig. 128, 129 Kobarid, Gregorčičeva St. 8., traces of a painted portal and of painted quoins.

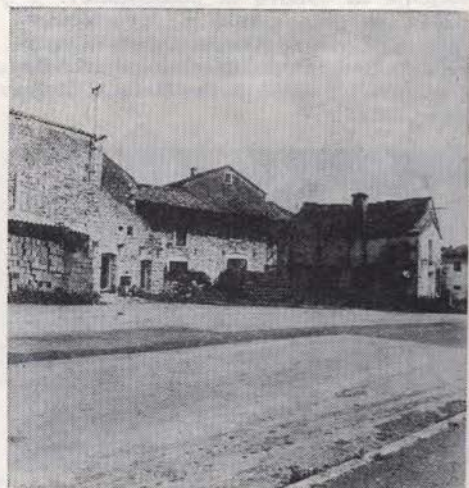
KOBARID. — Domačija **Gregorčičeva 8** leži v območju historičnega jedra v Kobaridu, ki ga predlagamo za razglasitev kot urbani spomenik z izrazitim trškim značajem. Velika stavbna gmota, oblikovana kot hišni blok, ki dvorišče oklepa v obliki črke U, s svojo vhodno fasado tvori skupno s palazzom Gregorčičeva 10, ki ga je goriški zavod že obnovil, zaključen ambient trga ob stari poti v Bovec.

Domačijo lastniki obnavljajo pod nadzorstvom zavoda za UNDK Gorica, ki je tudi pripravil načrt obnove strehe z mediteran korci ter slikanimi planetami na napuščih. Pri obnovi smo na vhodni fasadi s polkrožno zaključenim uvozom in okni s kamnitimi okviri odkrili sledove baročnih, slikanih šivanih robov ter naslikanega portala s polkrožnim zaključkom. Ta poslikava arhitekturnih členov ima enoten črno obarvani vzorec z zaporednim menjanjem polkrožno vbočenega in polkrožno izbočenega motiva, značilga za ljudsko likovno oblikovanje 18. stoletja ter predstavlja redke ohranjeni primer slikanih fasad mediteranskega, pretežno v kamnu govorečega prostora (primer že sosednji palazzo).

Fasado domačije je potrebno detajlno sondirati (verjetnost poslikave tudi okenjskih okvirov) ter jih prezentirati. Pripraviti idejni načrt za lastnikovo stanovanje ter prezentirati mogoče še obnovo

kleti. Sredstva za obnovo pa bi skušali pridobiti v okviru spomeniško varstvenih akcij — B. Kl.

Ulična fasada hiše **Gregorčičeva 18** je zaščiten kot del ambienta Gregorčičeve ulice. Na dvorišču južne fasade je bilo potrebno na željo lastnika locirati dve garaži. Izdelali smo tehnično dokumentacijo in načrt adaptacije, tako da smo

Sl. 130. Kopriva 61, domačija
Fig. 130 Kopriva no. 61 a peasant house

Sl. 131. Ljubija 83 — stara hiša t. i. prehodnega tipa in ob njej nova stanovanjska hiša
 Fig. 131 Ljubija no. 83, an old house of the so-called transitional type and a new apartment building beside it

na mestu recentnega prizidka postavili eno garažo, zraven pa prizidali nov prizidek za drugo garažo. Tako smo ohranili celotno zunanjščino objekta nespremenjeno. — B. Z.

KOKRA, Kranj: predvidena je gradnja nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 41/4, 41/5, 751/1 in na parc. št. 116, 117 k. o. Kokra v skladu z lokacijsko dokumentacijo. — V. K.

KOPRIVA. — Opuščeno pretežno porušeno domačijo hišna številka 61 nameravajo lastniki adaptirati. Zaradi etnološko-arhitekturnih kvalitet, predvsem stanovanjskega poslopja, kritega še s skrlami, smo se odločili za izvedbo tehnične dokumentacije domačije, ki bo služila

tudi za izdelavo idejnega načrta za adaptacijo. Snete skrle smo v dogovoru z lastniki uporabili za popravilo cerkve na Erzeltu. — B. Kl.

KOPRIVNIK, Radovljica: izdano je bilo mnenje za gradnjo nadomestne stanovanjske hiše na mestu nenaseljene, močno poškodovane stavbe Koprivnik št. 14, ki je bila zgrajena leta 1912. Stavba leži na območju TNP. — V. K.

KRANJ, Kranj: izdano je bilo mnenje za gradnjo nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 268 k. o. Klanc in mnenje za obnovo strešne konstrukcije in kritine na domačiji stegnjenega tipa Kurirska pot št. 9 a na Primskovem. — V. K.

Sl. 132. Ljubno 17, zidana pritlična hiša s prizidano »kamro« in lesenim podstrešjem — nadstropjem, februar 1984

Fig. 132 Ljubno no. 17, a brick-built ground floor house with an added "kamra" (small room) and wooden upper floor — attic, Feb. 1984

KRANJSKA GORA, Jesenice: na podstrešju Liznjekove hiše so se nadaljevala ureditvena dela: popravilo in zaščita lesenega stropa v »velikem štibelcu«, letnica 1730 na nosilnem tramu), izdelava lesenega profiliranega stropa v »malem štibelcu«, obnova talnih desk in postavitve varovalnih ograj na prostoru za obiskovalce, izvedba električne napeljave ter osvetlitev prostorov idr. Za opremo stavbe je zbranih in v inventarno knjigo vpisanih 520 predmetov; muzejska zbirka v hiši se še dopolnjuje. Od 25. maja 1984 so podstrešni prostori urejeni in dostopni za obiskovalce. — V. K.

KROPA, Radovljica: izdano je bilo spomeniškovarstveno mnenje z arhitekturnimi izhodišči za adaptacijo stavb Kropa št. 20, 26, 61 in za preureditev nekdanjega »župniškega« gospodarskega poslopja za stanovanjske namene ter usmeritev za postavitve in oblikovanje komor klimatskih naprav v tovarni Plamen. — V. K.

LENDAVA. — Pregledali stanje leta 1978 saniranega naselja vinskih kleti Uj Tomazs v Lendavskih gorica in ugoto-

vili, da so tri kleti v kritičnem stanju. Neurje je močno poškodovalo slamnate strehe. — J. S.

LJUBIJA. — ZSV Celje je sredi leta 1984 izdelal popolno dokumentacijo stanovanjske hiše št. 83. Hišo je želel lastnik porušiti, ker si je tik ob njej zgradil novo nadstropno hišo. Zavod si je prizadeval, da bi se stara hiša ohranila in situ, vendar pa to zaradi bližine nove hiše ni bilo možno. Prav tako ni bilo možno izvesti prestavitve na novo lokacijo, ker za to niso bila zagotovljena finančna sredstva in ustrezna nova lokacija. Zato se je zavod odločil za t. i. obliko arhivskega varstva in vso dokumentacijo hrani v svojem arhivu.

Stavba je bila pomembna predvsem zato, ker je bila zasnovana kot predhodni tip hiše med dimnico in hišo s črno kuhinjo, ki ga ima ZSV Celje na svojem območju evidentiranega le še v enem primeru. — V. H.

LJUBNO, Radovljica: izdano je bilo strokovno mnenje z arhitekturnimi izhodišči za adaptacijo stanovanjske hiše Ljubno št. 17 in št. 24, za poškodovano vaško lipo pa je bil naročen program sanacije pri Arboretumu Volčji potok. — V. K.

LOGARSKA DOLINA. — hiša št. 13 — Plesnikova domačija. Na zahtevo investitorja je ZSV Celje v sodelovanju z Zavodom za VNKD SRS izdal soglasje k lokaciji in projektu novega gostinskega lokala, ki bo stal na mestu starega gospodarskega poslopja ob Plesnikovi domačiji. Spomeniškovarstveni pogoji so vsebovali zahtevo po upoštevanju značilnosti avtohtonega stavbarstva pri izbira nju oziroma izdelavi načrta. Zaradi občutljivosti lokacije je projektant izdelal na zahtevo ZSV Celje še ureditveni načrt okolice.

Pri načrtovanju je predstavljala velik problem izbira kritine. Skodel, ki bi bile najprimernejše, investitor ni uspel pridobiti v zadostni količini, ker kvalitetnega lesa in izvajalcev primanjkuje. Zato je zavod izdal soglasje, da se poslopje prekrije s sodobno kritino »Tegola Canadese«, ki se po svoji barvi in strukturi približuje izgledu skodel. — V. H.

MAVČICE, Kranj: izdano je bilo mnenje h gradnji garaže z drvarnico na parc.

Sl. 133. Logarska dolina 13. V osrčju doline leži velika Plesnikova domačija. L. je stanovanjska hiša, d. pa staro gospodarsko poslopje, ki ga nameravajo preurediti v gostinski lokal

Fig. 133 Logarska dolina no. 13. In the centre of the valley there lies the large Plesnik house. On the left there is the dwelling house, and on the right the old out-house which is to be re-arranged as an inn

št. 115 k. o. Mavčiče v skladu z lokacijsko dokumentacijo. — V. K.

MOZIRJE. — V Savinjskem gaju so marca 1984 postavili Atelškovo kočo, ki so jo jeseni 1983 podrli in iz Šmihela nad Mozirjem prepeljali v Mozirje. Zidarska dela so opravili delavci Komunalnega podjetja, tesarska skupina zasebnih tesarjev iz okolice Mozirja, s škodlami pa je stavbo zastrešil kmet iz Šmihela nad Mozirjem. Dela so kvalitetno opravljena, moti le streha, ki je tesarji kljub navodilom predstavnika ZSV Celje niso izvedli s čopoma. V koči, ki stoji v zahodnem delu Gaja, bo prezentirano preuzitkarsko stanovanje in funkcija stavbe kot shrambe (kašča). Načrtujejo, da bodo dela končali v letu 1985. — V. H.

MUTA, Radlje. — Hišo št. 45. je lastnik kljub opozorilu do polovice porušil in jo nadzidal. Prvotna stavba podolgo-

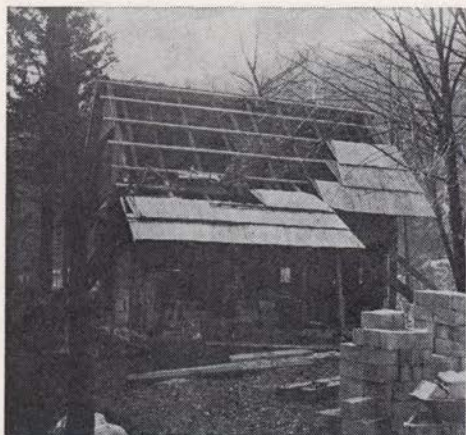
vatega tlorisa je imela v vhodni fasadi baročno stensko sliko. — J. S.

NAKLO, Kranj: predvidena je obnova strešne konstrukcije in kritine na stavbi Ulica 26. julija št. 12. — V. K.

OKROGLO, Kranj: izdano je bilo mnenje za gradnjo gospodarskega poslopja pri domačiji št. 5 in 14 ter mnenje za gradnjo stanovanjske hiše na parc. št. 9 k. o. Okroglo. — V. K.

OLŠEVEK, Kranj: izdano je bilo mnenje k vlogi za soglasje za gradnjo nadomestne stanovanjske stavbe Olševak št. 11, za prizidek — vetrobran s sanitarijama — ob stavbi št. 24 ter za gradnjo stanovanjske hiše na parc. št. 27/4, 28, 1138 k. o. Olševak. — V. K.

PANGERSICA, Kranj: izdano je bilo strokovno mnenje k izvedbenemu grad-

Sl. 134. Mozirje. V hortikulturno urejen park so l. 1984 prestavili preužitkarsko kočo s Smihela nad Mozirjem

Fig. 134 Mozirje. A hut of an old retired farmer from Smihel above Mozirje was moved to the horticulturally arranged park in 1984

Sl. 135. Planina Jezerce. Gradnja stanu brez ustreznega dovoljenja na mestu ovalnega stanu velikoplaninskega tipa, stanje 1981

Fig. 135 Planina Jezerce. Construction of a dwelling house without necessary licence on the spot of an oval habitation of the Velika planina type. The situation in 1981

benemu načrtu za lovski dom na parc. št. 1065 k. o. Babni vrt. — V. K.

PLANINA JEZERCE, Kranj: izdano je bilo negativno mnenje za gradnjo nadomestnega stanu na mestu ovalnega lesenega stanu velikoplaninskega tipa na parc. št. 1046/6 k. o. Senturška gora.

Za že zgrajen počitniški objekt na mestu nekdanjega hleva na parc. št. 1043 k. o. Senturška gora je bilo izdano negativno mnenje; urbanistični načrt za to območje ne predvideva spremembe namembnosti pašniških objektov.

Za celotno planino Jezerce pod Krvavcem, kamor sodita zgoraj omenjena objekta, je bil izdelan elaborat obstoječega stanja s spomeniškovarstvenimi izhodišči. — V. K.

PLANINA ŠEH, Radovljica: izdano je bilo mnenje za obnovo oziroma za nadomestno gradnjo zidanega hleva z lesnim senikom ter negativno mnenje za že zgrajen počitniški objekt na mestu starega stanu, oba na parc. št. 847 k. o. Bohinjska Srednja vas.

Za nadomestni stan na parc. št. 839 k. o. Bohinjska Srednja vas pa so bile podane smernice za spremembo ostrešja.

Vsi objekti leže na območju TNP. — V. K.

PODBREZJE, Kranj: izdano je bilo mnenje za gradnjo nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 85, 86 in mnenje za že zgrajeno stanovanjsko hišo (dvojček) na parc. št. 1205/2, 1205/3 k. o. Podbrezje ter za stanovanjsko hišo na mestu gospodarskega poslopja pri domačiji stegenega tipa Podbrezje št. 92.

V sodelovanju z lastnikom stavbe Podbrezje št. 18 so bili obnovljeni fasadni ometi in rekonstruirane dekorativne poslikave fasad. Dekorativna poslikava ponovi tlorisno členitev prostorov stavbe, ki se je izoblikovala postopno, po fazah. Stavba ohranja vrsto arhitekturnih elementov, ki so vključeni in vidni v obnovljeni stavbi: okna s kamnitimi okvirji in kovanimi mrežami, notranji portali vrat, oboki v veži, lesen strop v »hiši« idr. Letnica 1745 na stropnem tramu v prostoru »nad hišo« najbrž datira dozidavo nadstropja stavbe, ki je bila do leta 1923 krita s slamo. — V. K.

PODGRAD 66. — V posebno težkem položaju pri obnavljanju etnološke dediščine je ZVNKD Gorica na območju Brkinov zaradi izjemno skromnih gradbenih materialov (slama, les, peščenjak) in skromnih zasnov domačij. Zaradi pospešenega trenda obnavljanja izginjajo

materialne priče stnovanjske kulture Brkinov v preteklosti: eno relativno ambicioznejših domačij, Podgrad 66, smo zato v tem letu tehnično dokumentirali. — B. Kl.

PODKOREN, Jesenice: izdano je bilo mnenje za obnovo dotrajanega, konstrukcijsko oslabiljenega ostrešnega-nadstropnega dela stavbe Podkoren št. 27. S podstrešja bo odstranjen tudi lesen »štibelc« z lesenim profiliranim stropom, ki je bil verjetno narejen v istem obdobju kot

strop v »velikem štibelcu« na Liznjekovi hiši v Kranjski gori.

Na stanovanjski stavbi Podkoren št. 22 so predvidena adaptacijska dela in obnova strešne konstrukcije in lesene kritine; v stavbi se ohrani črna kuhinja. Ob adaptacijskih in preureditvenih delih na stavbi Podkoren št. 18 so bile odkrite posamezne razvojne gradbene faze. Odkriti arhitekturni elementi naj bi bili vključeni in vidni pri obnovljeni stavbi, ki se ureja za potrebe gostinstva in turizma. V. K.

Sl. 136. Podbrezje št. 18. Zidana nadstropna hiša po obnovi fasad l. 1984, restavrator T. Marolt
Fig. 136 Podbrezje no. 18. Stone-built storeyed house after the restoration of the facades in 1984, restored by T. Marolt

Sl. 137. Podgrad 66 — domačija
Fig. 137 Podgrad no. 66 — peasant house

POLŽE, — hiša št. 1 — Sorževa domačija. Na osnovi želje lastnika domačije, da se obnovita vodni mlin in žaga, je ZSV Celje pričel sistematično dokumentirati vsa najpomembnejša domačijska poslopja: hišo z mlinom, žago, kozolec in staro hišo. Izdelani so bili opisi poslopij in tehnična dokumentacija koles vodnega mlina in žage. Dokumentacijo dopolnjujejo fotografije in risbe.

Lastnik, ki je pripravil vse potrebne predračune, je načrtoval začetek obnovitvenih del za leto 1984, toda ni uspel

zbrati vsega potrebnega gradbenega materiala (težava z nabavo hoje za vodno korito — rake). Zato je začetek obnove obeh spomenikov preložil na leto 1985. Finančno je akcijo podprla OKS Celje. — V. H.

POTOČE, Kranj: izdano je bilo mnenje h gradbenemu načrtu za stanovanjsko hišo na parc. št. 1519/4 k. o. Breg ob Kokri. — V. R.

PREDOSLJE, Kranj: izdano je bilo mnenje za gradnjo prizidka k stanovanj-

Sl. 133. Podkoren 27. Stavba iz 1. pol. 18. stol. v kajžarskem delu naselja, l. 1984

Fig. 133 Podkoren no. 27. A building from the first half of the 18th century in the cottage (poor) part of the settlement, in 1984

Sl. 139. Polže pri Strmcu št. 1. Del Sorževe domačije. Spredaj hiša z vodnim mlinom, levo pa stara hiša s priložnostno delavnico

Fig. 139 Polže near Strmec no. 1. A part of the Sorž peasant house. In front, the house with the water mill, the old house with the occasional workshop on the left

ski hiši na parc. št. 351/2, 351/3 k. o. Predoslje. — V. K.

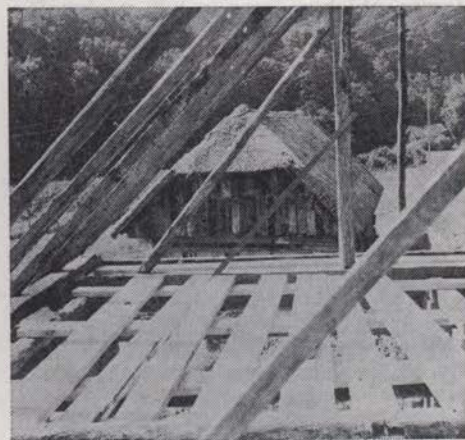
PREM 36. — V posebno težkem položaju pri obnavljanju etnološke dediščine je ZVNKD Gorica na območju Brkinov zaradi izjemno skromnih gradbenih materialov (slama, les, peščenjak) in skromnih zasnov domačij. Zaradi pospešenega

trenda obnavljanja izginjajo materialne priče stanovanjske kulture Brkinov v preteklosti: eno relativno ambicioznejših domačij, Prem 36, smo zato v tem letu tehnično dokumentirali. — B. Kl.

PRISTAVA, Tržič: 11. februarja je vihar izruval staro lipo, ki je bila zavarovana kot naravna znamenitost v sklopu

Sl. 140. Prem št. 36 — domačija
Fig. 140 Prem no. 36 — a village house

Sl. 141. Rogatec, spominski muzej. Gradnja (prenešenega) gospodarskega poslopja
Fig. 141 Rogatec, memorial museum. Construction of the (transferred) out-house (farm-building)

Sl. 142. Rogatec, spominski muzej. Gradnja gospodarskega poslopja ob stanovanjski hiši, ki so jo postavili l. 1983

Fig. 142 Rogatec, memorial museum. Construction of a farm-building besides a dwelling house which was constructed on 1983.

Sl. 143. Robanov kot št. 33 — stara Pečovnikova hiša

Fig. 143 Robanov kot no. 33 — the old Pečovnik house

Primožkove domačije, Pristava št. 9. Za zidano gospodarsko poslopje pri Primožku je bilo izdano strokovno mnenje za obnovo strešne konstrukcije in lesene kritine s pogojem, da se ohranijo arhitekturne značilnosti strehe. — V. K.

RADOVNA, Radovljica: na parc. št. 561 k. o. Višelnica je predvidena gradnja lesenega senika s kozolcem na temeljih starega objekta. Parcela leži v območju TNP. — V. K.

RIBNICA NA POHORJU, Radlje. — Vas je gručasta, vedutno pomembna. Poudarek je ž. c. sv. Jerneja, mreža za zidave zelo dobro prilagojena terenu. Jedro je kljub sodobni pozidavi še vedno dobro ohranjeno. Zato ga je treba ohraniti. Novogradnja se mora prilagoditi zasnovi naselja, gradbenim masam, gabaritu in materialu obstoječih hiš. — J. S.

ROBANOV KOT. — ZSV Celje je v letu 1983 sodeloval pri nastajanju načrta (arhitekt Andrej Lodrant) za gradnjo nadomestne stanovanjske hiše v okviru Pečovnikove domačije, Robanov kot 33. Stare hiše, ki je bila zgrajena iz kamna in opeke, ni bilo možno sanirati, zato je zavod soglašal z gradnjo. Nova hiša, ki je zgrajena do tretje gradbene faze, stoji

na mestu stare lokacije in se po zunanji obliki prilagaja tipiki zgornjesavinjskih hiš. Med gradnjo so se morali lastniki preseliti v bližnjo preužitkarsko hišo, ki jo nameravajo kasneje preurediti za potrebe turizma.

Pred rušenjem stare hiše je zavod dokumentiral vso poslikavo na glavni in obeh stranskih fasadah. V mesecu juniju 1984 je z glavne fasade snel podobi sv. Florjana in sv. Uršule (tehnika al secco). Podoba sv. Janeza Evangelista je bila preveč uničena, zato se je zavod odločil za popolno restavracijo. Po dograditvi nove hiše se bo vsa poslikava vrnila na približno ista mesta na glavni fasadi, prav tako pa se bo restavriral vsa poslikava na zunanjščini hiše (podoba sv. Janeza Evangelista, iniciale Marije in Jezusa, obrobe prezračevalnih lin na zatrepih, marmoriran glavni portal). — V. H.

RODINE, Jesenice: izdano je bilo mnenje za gradnjo dvokapne strehe na obstoječi garaži z ravno betonsko ploščo na parc. št. 1061 k. o. Doslovče. — V. K.

ROGAŠKA SLATINA. — Na predlog Razvojnega centra iz Celja, ki pripravlja zazidalni načrt za Tržišče, je ZSV Celje dokumentiral opuščeno domačijo Kidričeva 89. Zbrani so bili podatki o lastni-

kih, opravljeni so bili opisi poslopij in njihova valorizacija ter izdelani napotki za morebitno ohranitev domačije oziroma posameznih poslopij. Dokumentacijo dopolnjujejo številne fotografije.

Na podoben način je zavod dokumentiral tudi značilno vzhodnoslovensko hišo, ki stoji v podaljšku Krpanove ulice v Trzliču. — V. H.

ROGATEC. — V pozni jeseni 1983 so v Spominskem muzeju Rogatec zaključili osnovna gradbena dela pri prestavitvi stanovanjske hiše. Stavbo, ki so jo po delih prepeljali s kmetije Tlake 58, so prekrili s slamo, zaščitili so oba zatrepa, vse lesene stene pa so pustili neometane zaradi sušenja in uravnave gladne konstrukcije. Akcijo je organizacijsko vodilo Društvo za ureditev spominskega muzeja Rogatec, s pripravo dokumentacije in s strokovnimi navodili pa je sodeloval ZSV Celje.

V letu 1984 se je stanovanjski hiši pridružilo gospodarsko poslopje (štala), ki so ga prepeljali z Rjavice 27. Zidane dele so zgradili iz betonskih blokov, medtem ko so za vse lesene dele poslopja uporabili avtentični gradbeni material. Streho s čopoma so prekrili s slamo, v dveh hlevih in po »pojati« pa so nabili ilovico. Dela so zaključili oktobra, ker je za nadaljevanje akcije zmanjkalo denarja, ki ga že nekaj let namenjata KSS in OKS Šmarje pri Jelšah.

Za leto 1985 je planirana postavitve kozolca, ki ga bodo prepeljali iz Maléga Tabora s Hrvaškega. Do praznika občine Šmarje pri Jelšah, ki bo septembra 1985 v Rogatcu, želijo v društvu pridobiti še sredstva za dokončno prezentacijo stanovanjske hiše in gospodarskega poslopja. — V. H.

SEBENJE, Tržič: izdano je bilo negativno mnenje za obnovo stanovanjske stavbe Sebenje št. 56, za katero je lastnik že dobil dovoljenje za gradnjo nadomestne stanovanjske hiše s pogojem, da se omenjena stara stavba poruši. — V. K.

SELO, Jesenice: BUSP Jesenice je v postopku javne obravnave predložil zazidalni načrt za naselje Selo k. o. Zabreznica. ZSV v Kranju je k predlogu podal mnenje s ponovljenim izhodiščem tradicionalnega ljudskega oblikovanja

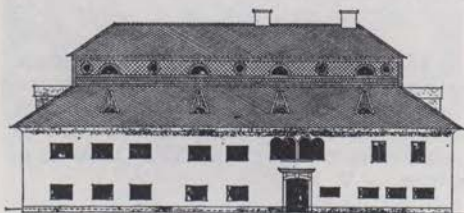
kmečkih naselij, ki naj bi bilo vodilo tudi pri naselju Selo, tj. ohranjanje maksimalnega obsega kmetijskih površin ob minimalnih stavbnih površinah. — V. K.

SENOŽETE NAD RIMSKIMI TOPLICAMI. — V letih 1982 do 1984 je potekala gradnja nadomestne stanovanjske hiše v okviru Aškerčeve domačije. Stavba stoji tik ob nekdanji zidani kašči in se je dobro vključila v obstoječo domačijsko zasnovo (gl. VS XXIV, str. 217). Žal investitor ni uspel pridobiti bobrova in je srebro prekril s sivo trajanko. Neustrezna je tudi velikost oken, saj so za 10 cm nižja in ožja, kot to predvideva načrt.

Po dogovoru se morajo Aškerčevi preseliti v novo hišo v prvi polovici leta 1985, ko bodo stekla obsežna prezentacijska dela na stari hiši. Stavba bo v celoti namenjena za muzej pesnika Antona Aškerca. Sočasno se bodo obnavljala tudi druga domačijska poslopja. V ta namen je bila v letu 1984 kupljena slama za prekritje lesene kašče (ajhkerja). — V. H.

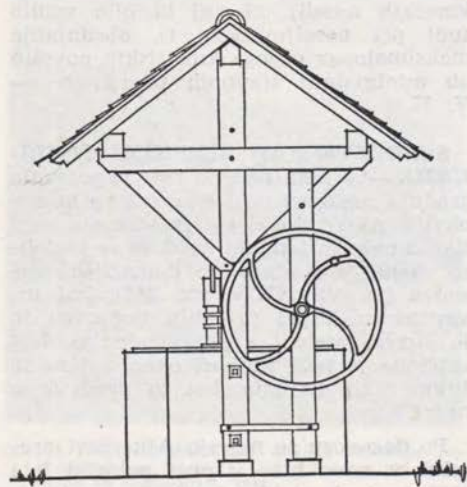
SIDRAŽ, Kranj: izdano je bilo mnenje za obnovo strešne konstrukcije in kritine na stavbi Sidraž št. 5 s pogojem, da se ohranijo arhitekturne značilnosti strehe. — V. K.

SMOKUČ, Jesenice: podano je bilo strokovno mnenje za adaptacijo stanovanjske hiše Smokuč št. 14 in za gradnjo lope za kmetijske stroje na parc. št. 933/6 k. o. Doslovče ter za gradnjo dveh vrtnih ograj ob vaškem pašniku na parc. št. 1693/2 in 933/6 k. o. Doslovče. — V. K.

Sl. 144. Stražišče — Benedikova 7. Vhodna fasada Matajčeve hiše (risba B. Spik)

Fig. 144 Stražišče, Benedikova St. no. 7. Entrance façade of the Matajč house (drawing by B. Spik)

Sl. 145. Stražišče, Benedikova št. 7. Vodnjak »na kolo« (risba A. Seligo)

Fig. 145 Stražišče, Benedikova St. no. 7. The wheel fountain (drawing A. Seligo)

SPODNJE BITNJE, Kranj: za stanovanjsko hišo na parc. št. 151 k. o. Bitnje je bilo podano mnenje s korekturo naklona strehe. — V. K.

SPODNJE DUPLJE, Kranj: na stavbi Spodnje Duple št. 30 je predvidena obnova strešne konstrukcije in kritine. — V. K.

SPODNJE JEZERSKO, Kranj: predvidena je gradnja stanovanjske hiše na parc. št. 14/1,110 in na parc. št. 20/4 k. o. Sp. Jezersko v skladu z lokacijsko dokumentacijo. — V. K.

SREDNJA VAS, Radovljica: na parc. št. 390 k. o. Srednja vas je predvidena gradnja stanovanjske hiše po dopoljnem tipskem načrtu. V. K.

SREDNJE BITNJE, Kranj: predvidene so nadomestne gradnje gospodarskih poslopij na parc. št. 177 in 195 ter 228, 289/1 k. o. Bitnje, stanovanjska hiša je načrtovana na parc. št. 237/2, 236/2 k. o. Bišnje. — V. K.

STARA FUŽINA, Radovljica: izdano je bilo mnenje za nadomestno gospodarsko poslopje ob stavbi Stara Fužina št. 58 in za gradnjo drvarnice ob počitniškem objektu Stara Fužina št. 4 ter za grad-

njo dveh senikov na parc. št. 1153 in 1070/1 k. o. Studor in lesenega stoga na parc. št. 840 k. o. Studor.

Za gradnjo podzemnega gospodarskega poslopja na parc. št. 1439/39 k. o. Studor je bilo izdano negativno mnenje. — V. K.

STIŠKA VAS, Kranj: na parc. št. 745 k. o. Šenfurška gora je predvidena gradnja gospodarskega poslopja garaže za kmetijske stroje. — V. K.

STRAŽIŠČE, Kranj: na parc. št. 1174/31 k. o. Stražišče je predvidena gradnja stanovanjske hiše, na parc. št. 79, 80 k. o. Stražišče pa gradnja prizidka. Za grajsko gospodarsko poslopje (Pot na Jošt, št. 47), v katerem so »na črno« zgrajena stanovanja, je bilo izdano mnenje z arhitekturnimi izhodišči za preureditev stavbe v stanovanjske namene. Investitor je kasneje odstopil od načrtovane preureditve stavbe. V muzeju na prostem nad Šempetrskim gradom je bilo za funkcionalne potrebe prenesene stavbe iz Tomlinčeve ulice št. 48 pridobljeno zemljišče, parc. št. 920/10 k. o. Stražišče v izmeri 2149 m².

Izdelana je bila arhitekturna dokumentacija Matajčeve hiše, Benedikova ul. št. 7 (Arhiv ZSV Kranj, risba št. 1334, list 1, 2, 4a, b, 5a, b, 6a, b, 7a, b, c, d, 8, 9a, b) in manjšega vodnjaka »na kolo« (risba št. 1334-2, list 1, 2, 4, 5a, b, 6, 7a, b, 8). — V. K.

STUDOR, Radovljica: izdano je bilo mnenje za gradnjo prizidka ob gospodarskem poslopiju na parc. št. 130, 131 k. o. Studor in mnenje za ureditev bivalnih prostorov na podstrešju stanovanjske hiše Studor št. 35.

Izdelana je arhitekturna dokumentacija stanovanjske hiše Studor št. 12 (arhiv ZSV Kranj, risba št. 1337, list št. 4a, b, c, 5a, b, 7a, b, c, d, 8) in pripadajočega gospodarskega poslopja — zidanega hleva z lesenim podom (risba št. 1338, list št. 4a, b, c, 5a, b, 7a, b, c, d, 8). Na mestu omenjenega gospodarskega poslopja, na parc. št. 123/1, 123/2 k. o. Studor, želi lastnik zgraditi stanovanjsko hišo.

Za gradnjo stanovanjske hiše in gospodarskega poslopja na parc. št. 345, 346 k. o. Studor, tj. nad skupino stogov nad vasjo, je bilo izdano negativno mnenje. Nadaljujejo se spomeniškovarstvena de-

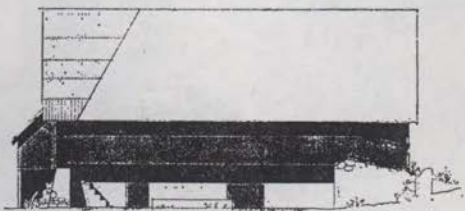

Sl. 146. Studor 12, čelna fasada stanovanjske hiše (risba M. Weingerl)

Fig. 146 Studor no. 12, frontal façade of a dwelling house (drawing by M. Weingerl)

Sl. 147. Studor 12, dvoriščna fasada gospodarskega poslopja (risba M. Weingerl)

Fig. 147 Studor no. 12, court-yard façade of a farm building (drawing by M. Weingerl)

la na stavbi Studor št. 16 ter zbiranje gradiva za študijo spomeniškovarstvene revitalizacije naselja Studor. Naselje Studor leži v območju TNP. — V. K.

SUHA, Kranj: izdano je bilo mnenje k vlogi za lokacijo stanovanjske hiše na parc. št. 61/4, 61/7 k. o. Suha. — V. K.

SUHORJE, Postojna. — Posebno mesto v naselju imajo tri znamenja, ki jih je zaved letos dokumentiral. Izmed njih izstopa znamenje — svetilnik (domačini ga imenujejo »farau«) z letnico 1667. Znamenje nakazuje že izraz renesančnega oblikovanja in je eno redkih še ohranjenih pri nas.

Kot že omenjeno je ena od značilnosti brkinske arhitekture gradnja iz soudanskih blokov. Ker je kvaliteta kamna zelo slaba, se to odraža tudi na gradbenem stanju objektov. Tako se je že porušilo gospodarsko poslopje nasproti hiše št. 13. Ker za sanacijo stavbe ni sredstev, smo zahtevali izdelavo tehnične dokumentacije, za še dober material (kamni, bobrovec) pa smo predlagali, da jih uporabijo pri raznih popravilih na objektih v naselju. Podali smo tudi pogoje glede morebitne gradnje na istem mestu. — Z. Z. L.

ŠENČUR, Kranj: izdano je bilo mnenje za gradnjo stanovanjsko-gostinskega

objekta na parc. št. 1343/9 k. o. Šenčur. — V. K.

ŠENTJANŽ NAD DRAVČAMI, Radlje. — Pri obnovi stanovanjske hiše v Levovnikovi domačiji smo impregnirali lesene obodne stene in izdelali nova okna in vrata. — J. S.

Sl. 148. Suhorje — znamenje pred vasjo

Fig. 148 Suhorje, a roadside shrine in front of the village

Sl. 149. Suhorje — znamenje svetilnik
Fig. 149 Suhorje, a roadside shrine — light house

ŠENTVIŠKA GORA — sušilnica za sadje pri hišni številki 62. Eno redkih značilnih tolminskih stolpastih sušilnic za sadje — pajštva z ohranjeno slamnato streho, avtentičnimi vrati in lesami je letošnjo pomlad razkril veter. Pajštvo smo zato tehnično dokumentirali, pripravili načrt obnove ter poskušali pridobiti pomoč Skupščine občine Tolmin, ki je bila pripravljena nuditi sredstva s hi-pofeko, s čimer pa se lastnik ni strinjal. B. Kl.

ŠMARTNO št. 54. Izdelali smo načrt za protipotresno sanacijo objekta in konser-

vatorski program ureditve fasad. Investitor je v letu 1984 podrl obstoječe ostrežje in stropove ter zabetoniral plošče v prvem nadstropju. Z deli bo nadaljeval v letu 1985. — B. Z.

STEFANJA GORA, Kranj: izdano je bilo mnenje k vlogi za soglasje za že zgrajeno nadomestno stavbo Stefanja gora št. 21, za katero je bila predhodno narajena arhitekturna dokumentacija starega objekta. — V. K.

TOLMIN. Izdelan je bil predlog barvanja fasade »stare gimnazije«, ki leži

Sl. 150. Trenta 63 — brunarica
Fig. 150 Trenta no. 63, a shack

na občutljivi poziciji. Fasada je bila sondirana in določene prvobitne barve. Deljena je s horizontalnim širokim zidcem z reliefno štukaturo. Tudi vogali so poudarjeni z iz fasade izstopajočim reliefnim ometom. Vse te površine so bile barvno usklajene v celoto. — R. P.

TOPLA, Ravne. — Obnovljena streha na domačiji Fajmut, št. 9. Streha je v celoti pokrita s škodlami. — J. S.

TRENTA 63. Domačija je zgrajena v masivni, kamniti konstrukciji ter ima ohranjeno odprto ognjišče ter lončeno peč. Ker predstavlja domačija (prestaja) eno redkih ohranjenih brunaric na tem območju, kar pomeni važen člen v razumevanju razvoja trentarsko-bovskega stavbnega tipa in ker je ogrožena, smo se odločili za izvedbo tehnične dokumentacije. — B. Kl.

TRIGLAVSKI NARODNI PARK. — V skladu s posebnim pomenom Triglavskega narodnega parka (v nadaljnjem tekstu: TNP) je ZVNKD Gorica v okviru svojega delovnega programa na območju TNP v tolminski občini deloval pri varovanju naravne in kulturne dediščine na več frontah. Tako je v letu 1984 dokončal topografijo kulturne dediščine v občini Tolmin, s tem pa tudi na območju TNP. V elaboratu kulturne de-

Sl. 151. Trenta — znamenji pri pokopališču
Fig. 151 Trenta, roadside shrines near the churchyard

diščine, ki je sestavni del prostorskega plana tolminske občine, smo zaščitili nasebinska območja Trente, Soče, Lepene, Loga pod Mangartom, Strmca, Čadrga, Zadlazi-Čadrga, Zadlazi-Žabč in Tolminskih Raven, območja vseh pastirskih planin in postaj ter določene posamezne enote umetnostno-zgodovinske, etnološke, tehnične, zgodovinske in NOB dediščine. Topografija naravne dediščine pa je še v teku.

Pri pripravi strokovnih osnov za razglasitve pa smo iz območja TNP izbrali območje kompleksnega spomenika: memorialno-etnološko-krajinsko območje s spomenikom dr. J. Kugyja in Tumovo domačijo (hiša št. 67).

ZVNKD Gorica je v tem letu izvedel tudi tehnično dokumentacijo ene najstarejših ljudskih gradenj v Trenti, brunarice h. št. 63, važen element v razvoju trentarskega (in bovskega) ter s tem tudi širšega alpskega stavbnega tipa.

Skupno s TNP, ZVNKD Kranj in pristojnimi muzeji sodelujemo pri izdelavi Vodnika po TNP v evidenco in valorizacijo kulturne dediščine.

Pri gradbenih posegih na območju TNP sodelujemo s Sob Tolmin pri izdajanju smernic, mnenj in soglasij skupno s TNP.

Aktualna problematika posameznih gradbenih posegov na območju TNP se da zreducirati na še nerešen (oziroma le

Sl. 153. Trebče — rekonstrukcija hiše Ane Kolar

Fig. 153 Trebče, reconstruction of the house of Ana Kolar

tako akcijo) bi lahko vzdrževali vsaj spomin na nekdanjo identiteto trentarske kulturne krajine.

Zaključujemo s prisposodobom, ki jo nudita gradbena posega pod Krnom, Krnska koča in pašna planina Duplje: le dosledno sodelovanje vseh zainteresiranih lahko da (oz. bo dalo) zadovoljive rezultate pri varovanju vseh vrednot našega narodnega parka. B. K.

TRSTENIK, Kranj: izdano je bilo mnenje za že zgrajeno garažo ob stanovanjski hiši Trstenik št. 38. — V. K.

TUPALICE, Kranj: za že zgrajen počitniški objekt na parc. št. 572/1 k. o. Tupalice je bilo izdano negativno mnenje. — V. K.

UKANC, Radovljica: izdano je bilo mnenje za gradnjo stavbe taborniške gozdne šole na parc. št. 1816 k. o. Studor in mnenje za obnovo Mladinskega doma v skladu z predloženo lokacijsko dokumentacijo.

Na planini Blatce v Ukancu je predvidena obnova pastirskega stanu in staje na parc. št. 1830/1 k. o. Studor, na parc. št. 1761/2 k. o. Studor pa obnova prizidka ob počitniškem objektu Ukanc št. 108, nekdanjem pastirskem stanu.

Za gradnjo nadomestnega gospodarskega poslopja na parc. št. 1767/1 k. o. Studor je bilo izdano negativno mnenje, ker

Sl. 154. Ukanc, planina Blatce. Prečni prerez stanu, l. 1982. (risba T. Markič)

Fig. 154 Ukanc, the mountain Blatce. Section of the shepherds' dwelling in 1982 (drawing by T. Markič)

objekt ni zgrajen v skladu s predloženo lokacijsko dokumentacijo.

Vsi objekti leže v osrednjem območju TNP. — V. K.

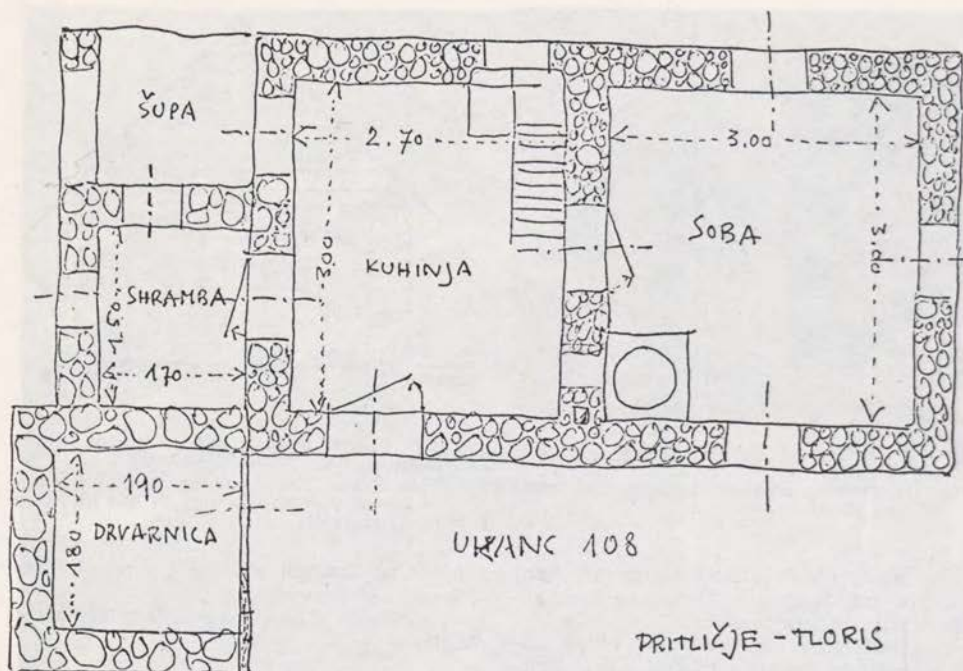
VIPAJSKI KRIŽ. — Zaradi propadle strehe je pričel odpadati omet na stropu podhoda ob hiši št. 19, ki povezuje zapadni — starejši del vasi z vzhodnim. Na podlagi tehnične dokumentacije smo izdelali konzervatorski program in načrt sanacije s statičnim računom. Lastnik bo pričel z obnovo v začetku leta 1985.

Izdelali smo tehnično dokumentacijo gospodarskega poslopja hišne št. 37, ki je locirana v uličnem nizu nasproti stanovanjske hiše.

Na željo lastnika smo pripravili načrt adaptacije gospodarskega poslopja v stanovanjsko. V posloju smo uredili stanovanj, v praznem prostoru v nizu, kjer je nekač stal objekt, pa smo locirali zaprt atrij. Zidove atrija smo projektirali tako, da dajejo vtis objekta. S tem smo zapolnili vrzel in ponovno vzpostavili ulični niz. — B. Z.

VISOKO, Kranj: na parc. št. 940/2, 941 k. o. Visoko je predvidena gradnja nadomestnega gospodarskega poslopja v skladu z dopolnjeno lokacijsko dokumentacijo. — V. K.

VOGLJE, Kranj: izdano je bilo mnenje za nadzidavo gospodarskega poslopja

Sl. 155. Ukanc 108. tloris nekdanjega pastirskega stanu s prizidkom — počitniško hišico

Fig. 155 Ukanc on. 108, ground plan of the one-time shepherds' dwelling with an annex — a holiday house

ja in strehe na okroglem silosu pri domačiji Voglje št. 30, na parc. št. 71/1, 72/1, 72/2 k. o. Voglje pa je predvidena gradnja nadomestne stanovanjske hiše. — V. K.

VOKLO, Kranj: izdano je bilo mnenje za gradnjo nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 1215 k. o. Voglje s pogojem, da se kamniti portal iz obstoječe hiše Voklo št. 37 ohrani in vgradi v novo stanovanjsko hišo.

Izdelana je bila arhitekturna dokumentacija stavbe Voklo št. 33 (arhiv ZSV v Kranju, risba št. 1339, list. št. 1, 2, 4a, b, c, 5a, b, c, d, e, f, 6, 7a, b, c, d, 8 a, b, 9), ker lastnik želi zgraditi na njenem mestu novo stanovanjsko hišo. — V. K.

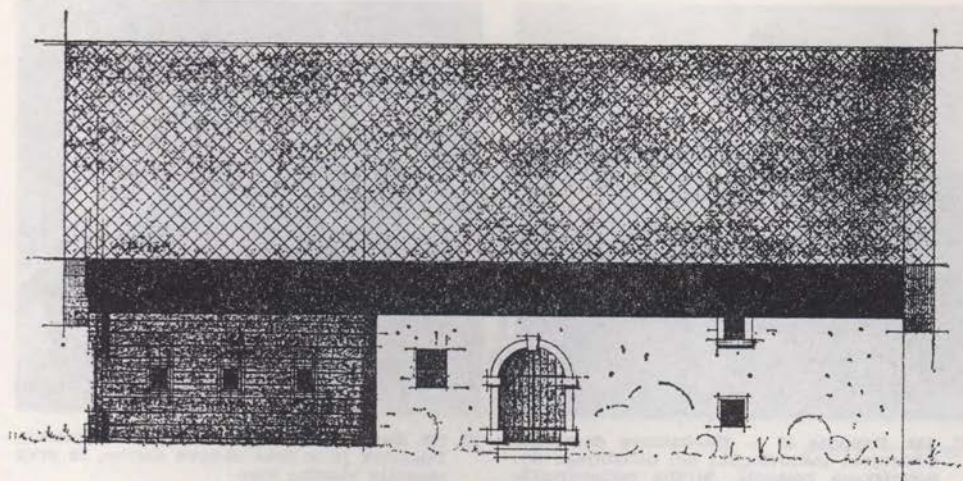
VOLČE. — Le par metrov za gotским kužnim znamenjem je lastnik stavbe v letu 1982 začel graditi garažo. Kljub intervenciji zavoda in občinskega upravnega organa je investitor z gradnjo nadaljeval in zaključil z AB ploščo. Spro-

ženi upravni postopek se je po dobrem letu zaključil s sklepom republiškega upravnega organa o rušenju in z izdajo

Sl. 156. Voklo št. 37. Vhodni portal iz zelenega kamna, letnica 1846

Fig. 156 Voklo no. 37. Entrance portal made of green stone, dated 1846

*NA TEJ STRANI SE JE LEVNI DEL STROJE
POVEŠE ZA OCA BICH

Sl. 157. Voklo 33. Obcestna fasada pritlične hiše (risba A. Klemenčič)

Fig. 157 Voklo no. 33. The roadside façade of a ground floor house (drawing by A. Klemenčič)

odločbe o rušenju, vendar občinski upravni organ še danes ni uresničil odločbe. Lastnik je medtem obnovil tudi hišo in dokončal garažo, ki stoji kot spomenik nemoči sistema in zgled za podobne gradnje. — Z. H.

VRBA, Jesenice: izdano je bilo strokovno mnenje za gradnjo dveh kozolcev z lopo za kmetijske stroje na parc. št. 591/1 in 516/2 k. o. Zabreznica.

Na stavbi Vrba št. 9 je predvidena obnova fasadnega ometa, ohrani pa se kamnit vhodni portal z letnico 1886.

Na parc. št. 617/1 k. o. Zabreznica je predvidena novogradnja stanovanjske hiše po tipskem načrtu. — V. K.

ZAVODNJE — hiša št. 43 — Kavčnikova domačija. — Sredi leta 1984 so stekla dela pri sanaciji in rekonstrukciji. Domačija je pomembna zaradi dimnice, ki je bila njen najstarejši in najpomembnejši del. »Vgrajena« je bila v veliko osrednje domačijsko poslopje, ki je pod enotno streho združevalo shrambe in bivalne prostore za ljudi in živali. Domačijski ambient sta dopolnjevala še pollesena kašča in lopa za žganjekuho. Žal je današnja podoba domačije močno okrnjena.

Domačija je leta 1975 prvič evidentiral dr. Ivan Sedej, ko je pripravil to-

pografski opis etnoloških spomenikov na območju občine Velenje. Primerjave so pokazale, da gre za izjemen kulturni spomenik nacionalnega pomena, zato ga je KSO Velenje sprejela v program akcij za srednjeročno obdobje 1981–85. Zamisljeno je bilo, da se domačija v celoti prezentira kot muzej in v zvezi s tem so stekle priprave za sanacijo strehe osrednjega poslopja. Žal pa je domačija mimo tega leta 1979 menjala lastnika. O tem je bil ZSV Celje obveščen povsem slučajno šele leta 1981. Zavod je takoj preveril stanje spomenika in ugotovil, da je novi lastnik leta 1981 porušil kaščo in gospodarski del osrednjega poslopja ter z buldožerjem izravnal okoliško zemljišče, ker je želel zgraditi (na črno) na istem mestu stanovanjsko hišo za svojo hčer. Da se je ohranil bivalni del in s tem najpomembnejši del domačije se je zahvaliti okoliščini, da je v »hiši« občasno še prebival prejšnji lastnik. Zavod je zato KSO Velenje in upravnemu organu SO Velenje predlagal, da se domačija čimprej začasno razglasi za kulturni spomenik in odkupi. Predlog je bil realiziran leta 1982.

Istega leta je ZSV Celje zbral dokumentacijo o spomeniku in izdelal konservatorski program, ki je vseboval rekonstrukcijo porušenega in sanacijo obstoječega dela poslopja ter okvirni pro-

Sl. 158. Zavodje 43 — Kavčnikova domačija. Ohranjeni stanovanjski del osrednjega domačijskega poslopja. Streha rekonstruirana (pokrita bo s škodlami)

Fig. 158 Zavodnje no. 43 — Kavčnik's house. The preserved dwelling part of the central farm building. Reconstructed roof (it will be covered with shingles)

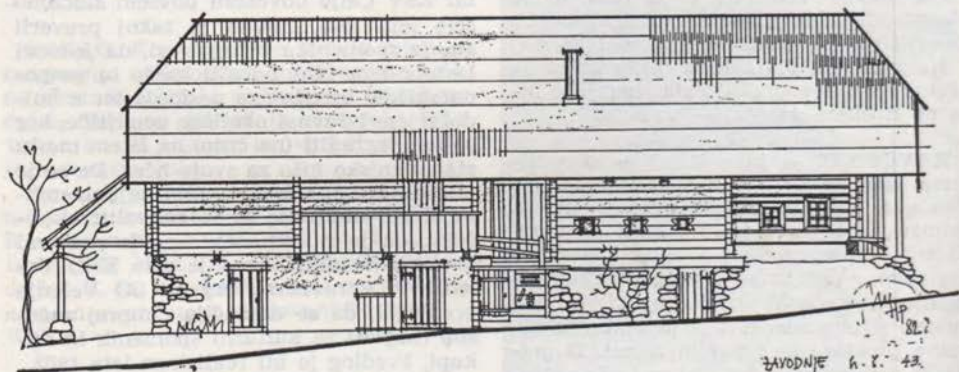
Sl. 159. Zavodje 43. Pogled na dimnico (kuhno). Posnetek je iz časa obnove stavbe, še pred sanacijo vhodne lope

Fig. 159 Zavodnje no. 43. A view of the smoke-house (kitchen). A photo from the period of the building, before the sanitation of the entrance porch

gram poteka obnovitvenih del po posameznih časovnih razdobjih. Od vsega začetka so akcijo spremljale številne težave, saj se je zatikalo pri rednem zbiranju denarja kot pri organiziranju in vodenju del, zanimanje za prezentacijo spomenika in situ v stanju, kakršen je bil, je bilo sila skromno, v nekaterih sredinah celo odklonilno. Prenekateremu delegatu skupščine Kulturne skupnosti se je zdelo nesmiselno vlagati denar »v kup starega

lesa«. Stanje se je še poslabšalo, ko je sneg v februarju 1984 porušil streho nad dimnico.

Kljub številnim nasprotovanjem je skupščina Kulturne skupnosti občine Velenje sprejela sklep, da je Kavčnikova domačija spomenik, ki je vreden obnove, Kulturni center »Ivan Napotnik« iz Titovega Velenja, ki organizacijsko vodi akcijo, je k izvajanju osnovnih zaščitnih del pritegnil zasebnega obrtnika Leopolda

Sl. 160. Zavodje 43. Poskus rekonstrukcije osrednjega poslopja. J. fasada. Dimnico osvetlujejo 3 mala okna

Fig. 160 Zavodnje no. 43. An attempt at a reconstruction of the central building. South façade. The smoke-house is illuminated through three small windows

563 k. o. Zg. Jezersko bo izvršena rekonstrukcija manjše stanovanjske hiše (letnica 1709 na tramu v »hiši«) in preureditev pripadajočega gospodarskega poslopja za stanovanjske namene. Pri stavbi Zg. Jezersko št. 44a je predvidena gradnja prizidka; na Koprivnikovi domačiji bo preurejena manjša hiša v počitniški objekt (parc. št. 134 k. o. Jezersko); gospodarsko poslopje nekdanje Rakeževe domačije (parc. št. 12 k. o. Zg. Jezersko) bo preurejeno v hlev pašne skupnosti.

Za gradnjo nadomestne hiše na parc. št. 70/1, 366/9, 207 k. o. Zg. Jezersko je predvideno rušenje manjše stavbe Zg. Jezersko št. 51, tj. nekdanje Makekove kajže pri žagi — predhodno je potrebno izdelati arhitekturno dokumentacijo objekta.

Na nekdanjem Ankovem posestvu je bilo arhitekturno dokumentirano gospodarsko poslopje — zidan hlev z lesenim podom. Stavba je datirana z letnico na tramu ob dovozu na pod: 1793. (arhiv ZSV v Kranju, risba 1281, list št. 4a, b, 5a, b, c, d, e, f, g, h, 6, 7a, b, c, d, 9). Pod težo novozapadlega snega v mesecu februarju se je porušila streha na omenjenem posloplju, v juniju pa je bilo to in sosednje, že prej močno poškodovano gospodarsko poslopje odstranjeno v

celoti. Na mestu omenjenih dveh poslopij je predvidena gradnja centra za vzrejo ovc jezersko-solčavske pasme.

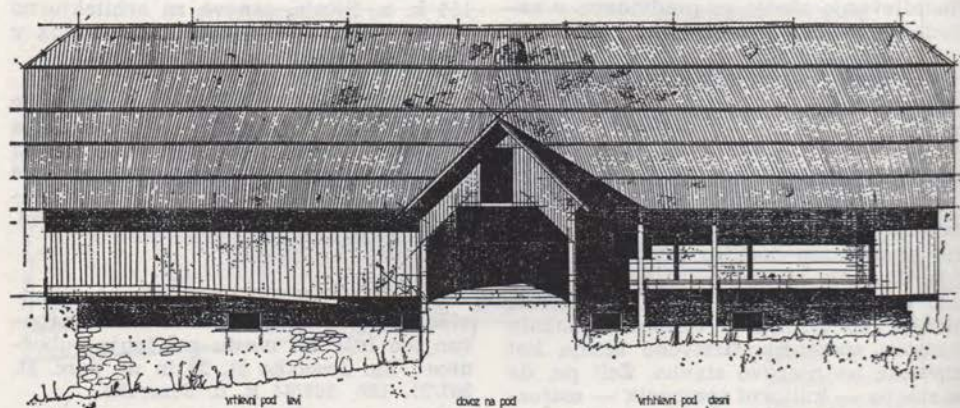
Pri Krničarju, Zg. Jezersko št. 104, se je ob visokem spomladanskem snegu porušil del strehe na gospodarskem posloplju — hlevu s podom. Poslopje je podobne konstrukcije kot ono pri Anku, le da je dve leti starejše: na lesenem podboju hlevskih vrat je vrezana letnica 1791.

Izdano je bilo tudi mnenje h gradnji daljnovidnega omrežja in transformatorske postaje Zabukovec in Makek. — V. K.

ŽABNICA, Kranj: ob stavbi Žabnica št. 7 je bilo zgrajeno nadomestno gospodarsko poslopje na parc. št. 12, k. o. Žabnica. — V. K.

ŽIROVNICA, Jesenice: izdano je bilo strokovno mnenje z lokacijskimi izhodišči za gradnjo nadomestne stanovanjske hiše na parc. št. 929/6, 929/35 k. o. Doslovče; predvidena je porušitev stavbe Žirovnica št. 20. — V. K.

ŽLAN, Radovljica: predvidena je nadomestna gradnja stanovanjske hiše na mestu lesene hiše Žlan št. 4 s pogojem, da se predhodno izdelata arhitekturna dokumentacija starega objekta. — V. K.

Sl. 162. Zg. Jezersko, vzdolžna fasada gospodarskega poslopja pri Anku (26,10 × 8,90 m — risba A. Klemenčič)

Fig. 162 Zgornje Jezersko, a longitudinal façade of the old farm building at Anko's (26,10 × 8,90 m — drawing by A. Klemenčič)

Umetnostna, arhitekturna in urbanistična dediščina

Avtorji:

- A. V. — Andreja Volavšek, ZVNKD Maribor
 A. Z. — Alenka Železnik, Ljublj. reg. ZVNKD
 B. B. — Bogdan Badovinac, ZSV Celje
 B. G. — Božidar Guštin, Medobč. ZSV Piran
 B. K. — Bine Kovačič, ZVNKD Maribor
 B. P. — Branka Primc, ZSV Celje
 B. Z. — Brane Zbačnik, ZVNKD Gorica
 D. G. — Dunja Gorišek, ZSV Celje
 J. M. — Janez Mikuž, ZVNKD Maribor
 I. S. — dr. Ivan Stopar, ZSV Celje
 M. A. — Mojca Arh, Ljublj. reg. ZVNKD
 M. E. — Modest Erbežnik, Ljublj. reg. ZVNKD
 M. H. P. — Milena Hazler Papič, ZSV Celje
 M. G. — Mojca Guček, Medobč. ZSV Piran
 R. Č. — Robet Červ, ZVNKD Gorica
 R. P. — Rudi Pergar, ZVNKD Gorica
 S. H. — Sonja Hoyer, Medobč. ZSV Piran
 V. H. — Vito Hazler, ZSV Celje
 Z. H. — mag. Zorko Harej, ZVNKD Gorica

BABINCI, Ljutomer. — Vaška kapela iz 19. stoletja obnovljena z novimi temelji, izolacijo in z ometom, pobarvanem z akrilnimi barvami. — J. M.

BELINCI, Murska Sobota. — Pripravili popis najnujnejših vzdrževalnih del na gradu, ki je po izselitvi šole prazen. — A. V.

BETNAVA, Maribor Tabor. — V letu 1983 začeli z restavriranjem glavne dvorane. V zadnjih 35 letih je bil grad zelo poškodovan. V načrtu za ohranitev sestavin, ki se v gradu še dajo rešiti, je predvidena tudi popolna prezentacija glavne dvorane in stopnišča. Restavratska dela smo začeli s sondiranjem. Delo je spremljala strokovna komisija (dr. Sergej Vrišer, Janez Mikuž, Jože Curk). Na stanah smo ugotovili plast prevleke — stucolustro. Ta plast ni bila prvotna, marveč iz druge polovice prejšnjega stoletja. Prvotno je bila stena v celoti marmorirana, v poljih med pilastri pa so bile naslikane štiri kartuše, kjer naj bi bili predstavljeni štiri letni časi. Razen ene

so bile vse te kartuše zelo slabo ohranjene, tako da smo jih po podatkih, ki smo jih imeli na voljo, rekonstruirali. Rekonstruirali smo tudi marmorizacijo sten. Nad štirimi slepimi vrati v dvorani so naslikani štirje medaljoni, ki dajejo slutiti, da so bili poslikani s figuralnimi kompozicijami, žal pa so le-te premalo razvidne. Baročni zidec po dvorani smo našli preslikan z oljnato barvo. To smo mehansko odstranili in ugotovili prvotno poslikavo — marmoriranje v rožnati barvi.

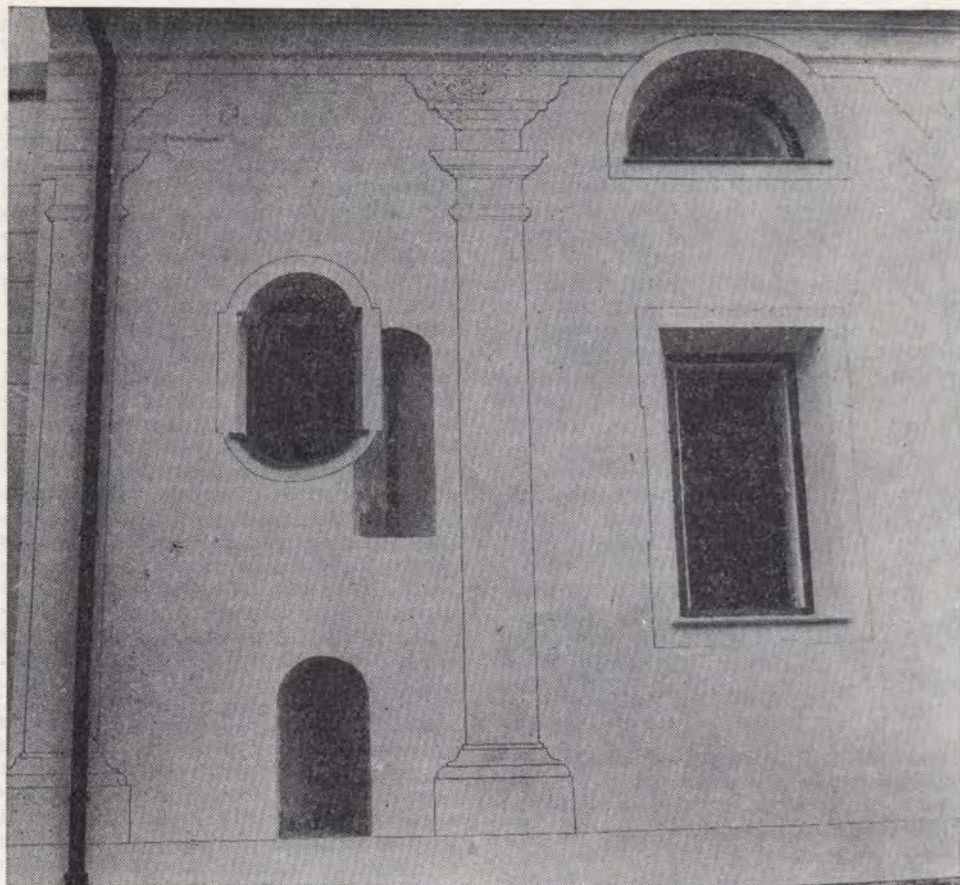
Strop pa za razliko od sten pozneje ni bil prebeljen. Zato je tu ohranjena likovna kompozicija skoro v celoti. Močnejše je to slikarsko kompozicijo prizadel v enem delu le požar pred leti. Na mnogih mestih odstopa barvna plast. Tovrstne poškodbe nastajajo tudi zaradi tehniške slikanja: gre za baročno fresko s površno tehnologijo, tako da je slika danes taka, kot bi bila naslikana v secco tehniki. Mesta z mehurji smo torej kemično utrjevali in retuširali manjkajoča polja. Delo se je nadaljevalo v leto 1984. — B. K.

BOGENŠPERK. — V letu 1984 so se nadaljevala obnovitvena dela na gradu Bogenšperk. Po načrtih ing. arh. Otona Jugovca je bilo v celoti obnovljeno ostrešje južnega trakta gradu. Obnovljeni prostori so namenjeni postavitvi osrednje geodetske in kartografske zbirke na Slovenskem. — M. E.

BORL glej Dolane!

BOŠTJAN PRI DRAVOGRADU. — Ž. upravitelj je s sredstvi župljanov obnovil streho na zvoniku p. c. sv. Boštjana. Na posebno željo darovalcev je skodlasto streho zamenjala bakrena, s čemer je konservator glede na siceršnji izgled spomenika soglašal. — J. M.

BRASLOVČE. — Spomladi leta 1984 so se pričela obnovitvena dela na zunanjsčini **ž. c. Marijinega vnebovzvetja**. Z župnijskim upraviteljem, ki je v celoti financiral obnovitvena dela in izvajalcem del Francem Čakšem smo se na začetku domenili o načinu, poteku del in konceptu obnove baročne zunanjsčine cerkve. Ker gre za eno naših najstarejših cerkva, smo večkrat poudarili,

Sl. 163. Braslovče, ž. c. Marijinega vnebozvetja, obnovljena j. stena ladje s predromanskimi okni
 Fig. 163 Braslovče — parish church of the Assumption of Virgin Mary, the restored southern wall of the nave with its pre-Romanesque windows

da je pred zidarskimi deli potrebno predhodno sondiranje ometov. Na zvoniku smo tako poleg prvotne naslikane številčnice ure našli letnico 1777. Na stenah južne ladje in kapele pa v ometu izstopajoče in črtno poudarjene pilastre, od katerih so se ohranili le kapiteli in stebri. Zidarji so pred tem brez soglasja Zavoda odstranili baročne omete, neko starejšo fresko, ter dve plasti romanskih ometov. Spodnji, starejši omet — opus spicatum, viden na severni steni ladje, se je vezal na zgodnje romansko okno, zgornji omet pa je potekal preko kasnejšega polnila okna. Pri nadaljnjem samoiniciativnemu odstranjevanju ometov so zidarji pri kornem oknu »odkrili«

še eno romansko okno. V njegovem ostenju so bile dve plasti romanskih ometov in frāgment gotske bordure. Pri nadaljnjem sondiranju smo odkrili prvotno višino romanske ladje in kasneje še prvotno dolžino romanskega prezbiterija. V zidu v baroku podaljšanega prezbiterija smo našli klesanec s slikanim elementom vogalne poslikave, verjetno iz podrtega kornega zvonika. Na južni steni prezbiterija smo pod naslikanimi plasti našli v ometu izveden frāgment kapitela pilastra — prvotno členitev prezbiterija, ki se je vezala na drugačno razporeditev oken. Baze črtno naslikanih pilastrov so služile za rekonstrukcijo uničenih baz na južni steni

ladje. Na severni kapeli je bila uničena polovica freske z ikonografskim motivom Vanitas. Motiv prikazuje na sarkofagu ležečo ženo, katere polovica telesa je prikazana kot okostnjak. Ob sarkofag so prislone kose. Sredi freske, ki še čaka na poseg restavradorja, je vdolana marmorna plošča s posvetilom, ki je obenem kronogram, ki da letnico 1789. Zaradi izjemne pričevalnosti smo se odločili, da na sicer enovito koncipirani baročni zunanjsčini prezentiramo dvojje zgodnje ali predromanskih oken. — B. B.

BUČKOVCI, Ljutomer. — Vaščani so obnovili po navodilih več kapel iz 19. stol. na področju vasi. Pri tem so ohranili oz. obnovili vso profilacijo, po potrebi pa naredili tudi drenažo. — J. M.

BUKOVICA v Selški dolini. — V letu 1983 so bila končana obnovitvena dela na p. c. sv. Florijana na Bukovici v Selški dolini. Zamenjana je bila celotna skrilasta kritina na zvoniku, ladji in prezbitერიju. Po obnovi kritine se je župnik France Šuštar iz Selc odločil še za obnovo zunanjsčine cerkve. V drugi polovici maja 1983 smo v sodelovanju z Restavratskim centrom SR Slovenije (restavrador Miha Pirnat) sondirali zunanjsčino cerkve. Pod mlajšo baročno fazo oksidno rdečih šivanih robov so bili odkriti temno sivi šivani robovi in sicer na zvoniku, ladji in prezbitერიju, razen tega pa še konturi pravokotnih baročnih oken in del gotskega okna na južni steni ladje. Prvotna gotska ladja s strmim naklonom strehe je bila baročno prezidana (zvišana), o čemer pričajo le do višine 440 cm segajoči šivani robovi. Na južni zunanji steni ladje so bili najdeni ostanki slabo ohranjene, sprane in slabo razločne poslikave dimenzij 124 × 71 cm. Sonde na južni steni prezbitერიja so pokazale, da je bila celotna stena poslikana v secco tehniki.

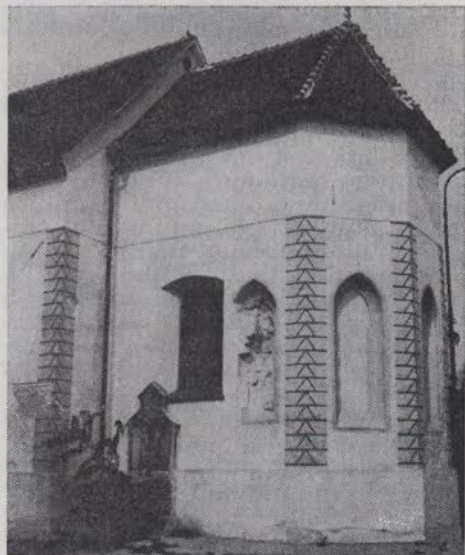
Na obnovljeni zunanjsčini sta poleg sivih šivanih robov prezentirani: freska na južni fasadi zvonika (sv. Florijan) Jernej iz Loke, na jugovzhodni steni prezbitერიja pa slabo ohranjen prizor Križevega pota.

V notranjosti sta v celoti poslikana prezbitერიj in severna stena ladje do višine nekdanje strehe oziroma ravnega stropa. Izjemno kvalitetna poslikava

dveh različnih avtorjev (verjetno gre za Jerneja iz Loke in mojstra iz kroga furlanske delaynice) je v celoti prekrita z beležem in še čaka na odkrivanje (pred leti so bile opravljene le poskusne sonde). — M. E.

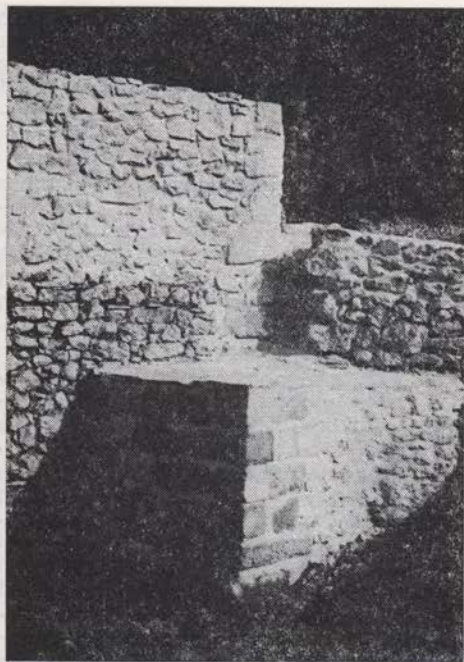
CELJE. — V skladu s smernicami o zazidavah v starem mestnem jedru Celja, opredeljenih v predlogu ureditvenega načrta prenove st. mest. jedra Celja je ZSV pripravil spomeniškovarstvena izhodišča za novogradnjo na Muzejskem trgu 5. Stavbna parcela je bila arheološko raziskana.

V letu 1984 je ZSV sodeloval pri izdelavi projektne dokumentacije za pozidavo škrbine na mestu porušenega objekta na Trgu V. kongresa (Ljubljanska banka). Gre za občutljivo lokacijo ter za eno največjih novogradenj v starem mestnem jedru Celja, kjer bo novi objekt odigral pomembno vlogo pri oblikovanju tega mestnega predela. Zato so bila potrebna številna usklajevanja pri določanju urbanističnih in spomeniškovarstvenih pogojev za pozidavo tega prostora. Izvedbeni projekt je v bistvenih sestavinah usklajen s temi pogoji, kar pa

Sl. 164. Celje, p. c. sv. Maksimilijana, obnovljena zunanjsčina

Fig. 164 Celje — fillial church of St. Maximilian, the restored exterior of the presbytery

Sl. 165. Celje, stari grad, obnovljen opornik ob notranjem obzidju predgradja

Fig. 165 Celje — the old castle, the restored pillar of the inner wall of the palace-yard

ne velja za zunanjo obdelavo objekta, kjer je po mnenju zavoda fasadna opeka neustrezna.

V okviru programa Samoupravne stanovanjske skupnosti Celje o prenovi starega mestnega jedra Celja sta bili ob koncu leta 1984 dokončani celoviti prenovi dveh objektov in sicer na Tomšičevem trgu 3 ter Muzejskem trgu 4. Osnovno vodilo investitorja pri izbiri teh objektov je bila možnost izrabe podstrešij v stanovanjske namene, ne pa fizična ogroženost, neustrezni bivalni standard ali spomeniškovarstvena vrednost objektov. Rezultati prenove obeh objektov kažejo na vrsto pomanjkljivosti — od nezadostnega usklajevanja med zavodom, investitorjem in projektantom, do težav pri samih gradbenih delih. Vse te izkušnje bodo dobra osnova za nadaljnje delo in povezovanje vseh, ki sodelujejo pri prenovi starega mestnega jedra Celja.

Za neposredno zaledje starega mestnega jedra Celja (severni primestni del),

je zavod izdelal spomeniškovarstveni elaborat, v katerem je valoriziral stavbni fond, podal varstvene režime in osnovna konservatorska izhodišča za obravnavo ter opredelil značilnost ter spom. varstveno problematiko obravnavanega območja. — B. P., D. G.

CELJE, spodnji grad. — Spomladi 1984 je spomeniška služba v drugem nadstropju grajske stavbe v **spodnjem gradu** in na nekaterih drugih mestih napravila več sond, da bi tako dobila elemente za konservatorski program. Ta naj bi predvidel, katere starejše sestavine gradu kaže ohraniti in prezentirati ter katere samo dokumentirati. Pri sondiranju se je pokazalo, da so bili mlajši posegi v grajsko tkivo mnogo bolj temeljiti, kot smo domnevali. Grad je dobil svojo sedanjo utilitarno podobo šele na začetku 19. stoletja; takrat so vse njegove stolpe in trakte povezali ter višinsko izenačili, v ta čas pa sodijo tudi temeljiti posegi v njegovi notranjščini. Tako pri sondiranju niti v vzhodnem niti v južnem traktu ni bilo mogoče ugotoviti starejših arhitekturnih prvin, ki bi jih kazalo prezentirati. Drugače je bilo le v zahodnem stolpu, kjer smo v stenah našli ostanke dveh prehodov, ki so nekdanj verjetno držali na obrambne hodnike na zunanjščini stolpa. Ugotovljeno je bilo tudi, da izvirajo arkade v grajskem pritličju iz mlajšega časa in da v nadstropjih grajske stavbe nikoli ni bilo arkad — stene nad pritličnimi arkadami so bile vedno kompaktne. Okenske odprtine na hodnikih izvirajo v sedanji obliki verjetno šele iz tega stoletja. Vse so zidane, brez vsakršnih sledov starejših, eventualno vsaj slikanih obrob. Med zanesljivo ugotovljene starejše arhitekturne člene sodita nesporno samo zgodnjegotska arkadna loka na notranji steni hodnika v pritličju in sicer v obeh prostorih desno od stopnišča v južnem traktu, ki sta izdelana iz kamnitnih klesancev.

Glasbena šola, Slomškov trg 10. Pri obnovi zunanjščine so bili odstranjeni ometi, pri čemer se je v prvem nadstropju pokazal niz poznogotskih oken z okviri iz peščenjaka in posnetimi robovi. V nadstropju je bila odkrita tudi gotška rozeta z motivom dvojnega ribjega mehurja, v drugem nadstropju pa

niz pravokotnih oken s sicer kamnitimi, a neprofiliranimi okviri. Šivani rob v pritličju je podprl tezo, da je današnja stavba sestavljena iz dveh nekdanj samostojnih stavbnih enot. Omenjena rozeta v zidu, ki je orientiran na vzhodno stran, vzbuja misel, da gre za ostanek neke kapele. Kolikor to drži, imamo po vsej priliki opraviti z nekdanjim, sprva enonadstropnim samostanom klaris, ki so v Celju izpričane z omembo iz leta 1329. Samostana doslej ni bilo mogoče lokalizirati. — I. S.

V letu 1984 so se nadaljevala dela pri obnovi fasade **Celjske mestne hranilnice** na Titovem trgu. Vsa arhitekturna členitev iz leta 1887 je bila v celoti obnovljena. S predhodnimi sondiranjmi smo ugotovili prvotni barvni odtenek v sivomodri barvi, v katerem je bila pobarvana vsa fasada. Zaradi prevelike količine cementsa v malti smo se odločili, da bomo namesto apnenih barv uporabili disperzijske premaze. Barvanje s temi premazi pa niso dali zadovoljivega barvnega efekta celotni razgibani fasadi. Obnova in rekonstrukcija balkona nad glavnim vhomom na vogalu se bo nadaljevala še v naslednjem letu. — B. B.

Stari grad. — Med arheološkimi raziskavami leta 1982, ki jih je vodila dr. Tatjana Bregantova, so bili na poti, ki drži iz predgrajva v notranji grad, južno od Friderikovega stolpa odkriti temelji gotskega zapornega stolpa. Vpet je bil v starejši del obzidja, ki je še v poznem

Sl. 166. Celje, stavba Muzejski trg 4 po obnovi

Fig. 166 Celje — the building at Museum Square no. 4 after restoration

Sl. 167. Celje, stavba Tomšičev trg 3 po obnovi

Fig. 167 Celje — the building at Tomšič's Square no. 3 after restoration

srednjem veku oklepalo bistveno manjši del grajskega areala kot današnji grajski kompleks. Na temelju analogij je arh. Dušan Kramberger izdelal idealno konstrukcijo tega stolpa ter pripravil izvedbeni projekt za prezentacijo njegovih temeljev in mlajšega opornika ob njem. V letu 1984 so bili temelji sanirani, obenem pa je bilo do višine ok. 1 m južno ob stolpu pozidano nekdanje obzidje v dolžini ok. 6 m. Vsa ta dela niso služila le prezentaciji novo odkritega arhitekturnega elementa v grajskem sestavu, ampak je bil njihov namen predvsem statično sanirati stik zidov na tem mestu — zaradi erozije je bilo zidovje tu že tako derutno, da je bila sanacija potrebna že zaradi zavarovnja obstoječe poti. Z vidika statičnosanacijskih del je bil obravnavan tudi opornik, ki je na mestu, kjer se je starejše obzidje stikalo z mlajšim, vzhodnim, utrjeval stik. Opornik je bilo potrebno v zgornjem delu rekonstruirati, da je spet lahko prevzel svojo nekdanjo vlogo. Vsi vogali, tako pri obzidju kot pri oporniku, so bili izdelani iz rezanega

peščenjaka, pri zidavi pa se je skušala ohraniti potrebna plastovitost. — I. S.

Leta 1984 je bila v **opatijski cerkvi sv. Danijela** obnovljena prvotna barvna podoba orgelske omare iz l. 1842. Vsi izstopajoči arhitekturni členi klasicistično oblikovane omare so v beli barvi, podarjeni s pozlato, ki imajo za podlago marmoracijo s prevlado sive barve. Restavratorska dela, ki jih je izvršil Anton Podkrižnik, je financiral župnijski urad.

Osnovna konservatorska izhodišča pri obnovi notranje poslikave v **ž. c. sv. Cecilije** so bila naslednja: vsi dotrajani ometi se odstranijo in obnovijo v apneni malti. Na teh mestih se dekorativna poslikava rekonstruira po analogijah, na drugih mestih pa samo udrži, očisti in retušira. Pred pričetkom del si mora izvajalec izdelati vse potrebne načrte in šablone. Dela lahko potekajo le ob prisotnosti restavratorja, ki skrbi za tehnično strokovna dela in vodi druge mojstre. Stališča zavoda so bila posredovana tudi akademskemu slikarju Gorazdu Satlerju, ki je restviriral fresko Frančiška Asiškega, delo Tomaža Fantonia in Jakoba Brolla iz leta 1867. Obnova dekorativne poslikave iz leta 1913 je bila zaupana slikarju Marjanu Knezu. Obnovo notranjščine je v letu 1984 v celoti financiral kapucinski župnijski urad. — B. B.

P. c. sv. Maksimilijana. Pri obnovi zunanjščine so bili ugotovljeni številni stari arhitekturni členi. Na južni steni so bila z zunanje strani odprta tri gotška okna, prav tako tri okna, tokrat še z ostanki krogovičja, so bila odkrita in prezentirana v prezbitoriju. Cerkvena ladja in prezbitorij sta bila prvotno približno dva metra nižja. Oba prostora so povišali, ko so ju v notranjščini na novo obokali — da sta bila obokana že v gotski dobi, dokazujejo ohranjene spolije, med katerimi so bili tudi rozetni sklepniki. Pri prezentaciji zunanjščine je bila s šivanimi robovi, rekonstruiranimi na temelju najdenih sledov, nakazana prvotna višina cerkvene stavbe, prezentirana in okrasno tonirana pa so bila tudi vsa najdena gotška okna. Pri obnovi zunanjščine so bili odstranjeni manj pomembni nagrobni kamni, saj je bila delno prav zaradi njih cerkev nenehno vlažna. Od spolj je bila prezentirana samo antična reliefna plošča s prikazom lova oz. divjih živali, vzdana na JV vogalu cerkvene ladje. Desno od glavnega vho-

da na zahodni strani je bila ponovno izluščena izpod ometa že prej znana poznogotska freska nekega škofa, domnevno sv. Maksimilijana, ki zdaj čaka na restavratorjo. Na obnovi čaka tudi še gotški portal, ki ga bo potrebno večidel rekonstruirati, saj je kamen že povsem uničen. Eno izmed novo odkritih gotških oken na južni steni ladje, ki je nameščeno tik pod nekdanjim vrhom stene, postavlja s svojo lego nastanek cerkve sv. Maksimilijana še v 14. stoletje. Enako je mogoče opredeliti čas nastanka cerkvene stavbe po krogovičju v oknih prezbitorija. — I. S.

Gradbena zaščitna dela na kapelicah celjske **Kalvarije** v letu 1984 so obsegala demontažo poškodovanih kamnitih portalov, vstavljanje AB preklad, nanašanje grobih ometov in injiciranje kamnitih zidov. Močno poškodovan portal IV. kapelice je bil zamenjan z novim, ki ga je izklesal rezbar Anton Podkrižnik. Ističasno s temi deli smo na notranjih stenah IV. kapelice delno odkrili poslikavo z figuralnimi prizori, ki močno poškodovane čakajo na poseg restavratorja. — B. B.

CERKVENJAK, Lenart. — Vodovodni stolp naj po novem predlogu grade bolj oddaljeno od ž. c., da ne bo motil pogleda na središče naselja. — A. V.

CEČE, Trbovlje. — Na osnovi sondiranja je Zavod v letu 1984 podal izhodišča za obnovu notranjščine **p. c. sv. Katarine**. Vse stene in oboki se v celoti belijo z starim gašenim apnom, le biserni nizi se tonirajo z zlato oker barvo. Dekorativno poslikavo iz leta 1940 smo dokumentirali. Cerkev je bila pred tem delno statično sanirana. — B. B.

CELOVNIK, p. c. sv. Duha. — Restavratorji republiškega zavoda za spomeniško varstvo so pred leti v ladji podružnice odkrili freske t. i. Čelovniškega mojstra, ki jih je 1983 restavrator Viktor Povše do kraja očistil in nato utrdil. Freske so v stoletjih utrpel precej škode, vendar je večina prizorov toliko ohranjena, da so ikonografsko docela razvidni. Na levi strani slavoločne stene nad menzo je upodobljena sv. Ana Samotretja, na desni strani pa sv. Mohor in Fortunat z latinsko označenima imenoma. V zgornjem pasu slavoločne stene

je Poslednja sodba. Sredi kompozicije je Kristus v mandorli, levo ob glavi je lilija (ki mu ne rase iz ust), desno nekakšen meč iz ognjenih zubljev. Kristusa obdajajo angeli; levo zgoraj angel z rogom, pod njim angel z gobo in sulico, desno zgoraj spet angel z rogom, pod njim angel s križem, na katerem je obešen trnjev venec. Vse angelske figure so doprsne. Levo od te osrednje skupine kleči Marija v vencu oblakov, z rokama sklenjenima k molitvi. Desno kleči v oblakih Janez Krstnik, roki spet sklenjeni k molitvi, oblečen v rjavo raševino, ogrnjen v rdeč plašč. Levo od Marije je angel z zastavo — rdeč križ na rdečem polju — ki pelje izvoljene pred nebeška vrata. Tu jih s ključem v roki že pričakuje sv. Peter. Med izvoljenimi so papež, kralj, kardinal, škof in še tri duše. Desno od Janeza žene angel duše v pekel. Hudič nese na štiporamo duše. Drugi hudič, s protezo namesto desne noge, z dolgim rdečim jezikom in napolnjenim košem na rami, s popotno palico v levici, žene pred seboj golo »devico«. V ozadju je še en hudič, ki žene pred seboj tri z vrvjo povezane pogubljene duše, vidne do pasu, v pekel. Vsak hudič je drugačne barve: rjav, vijoličast, siv. Vsi so poraščeni, kosmati.

Prizor Poslednje sodbe se nadaljuje na severni in južni steni. Na severni je arhitektura nebeškega Jeruzalema z odprtimi vrati, ped katerimi je (še na slavoločni steni) Peter. Na južni steni je peklenko žrelo, krog žrela ognjeni zublji, v žrelu stoji hudič z nekaj dušami. Vidne so le glave; ena je pokrita z mitro.

Pod nebeškim Jeruzalemom sta bili nekdaž v manjšem uokvirjenem polju dve figuri, od katerih je ohranjena le ena, a še ta brez glave. Gre za neko sveto ženo, ki sklepa roke s sosednjo, uničeno figuro. Upodobljen je bil torej očitno prizor Obiskovanja.

Večji del zgornjega pasu severne stene zavzema Pohod sv. Treh kraljev, pod njim je zastor. Pohod sestavljajo trije prizori.

1. prizor: Trije konjeniki, eden s praporcem. V desnem delu kompozicije je spremljevalec, ki kraljem kaže pot, nad njim sta v ozadju grajski arhitekturi s stolpi.

2. prizor: Konjeniki z različnimi pokrivali (eden s perjanico). V spodnjem,

sicer močno uničenem delu sta naslikana jelen na gozdni jasi in dirjajoč pes.

3. prizor: Adoracija. Trije kralji (enemu manjška glava) z darili pred Marijo z Detetom v naročju. Desno ob Mariji stoji mladenič, oblečen v sodobno nošo. V ozadju, pod streho štalice, volovska glava in doprsna podoba žene.

Prizori med seboj niso ločeni s črto. Ena kompozicija je brez poudarjene cezure postavljena ob drugo.

Na južni steni je v zgornjem pasu več samostojnih prizorov, medtem ko je na spodnjem pasu spet naslikan zastor. Poleg pekla, ki sodi še k slavoločni kompoziciji, je prizor Oljske gore, ki je zaradi novejšega okna skoraj povsem uničen. Vidna je le Kristusova glava, oprta z roko, in glava nekega apostola, verjetno Janeza, prav tako oprta z roko.

Poleg Oljske gore je nad zdaj zazidanim gotskim okencem manjše polje z evharističnim Kristusom. Kristus stoji razkořačen in frontalno obrnjen proti gledalcu. V napol vzdignjenih rokah drži v levici klas, v desnici trto. Klas in trta raseta iz zemlje, vsakokrat na nasprotni strani figure, tako da se prek telesa križata. Kristusovo telo je prekrito z rana-

Sl. 168. Čelovnik, p. c. sv. Duha, Sv. Ana Sa motretja na ladijski strani slavoločne stene
Fig. 168 Čelovnik — filial church of the Holy Spirit, Virgin and Child with St. Anne on the nave side of the triumphal arch wall

mi, njegova desna ledja so prebodena. Ozadje figure oblikuje patron z monogramom IHS.

Na skrajnem zahodnem delu južne stene je prizor Izgon iz templja. Naslikana je stebriščna arhitektura, kjer stoji Kristus z vzdignjeno desnico, v kateri vihti palico. Za njegovo glavo je na stebru v ozadju figura malika. Desno v ozadju je zid, predrt v treh etažah s šilastoločnimi okni, pred zidom so trije bežeči prekupčevalci — sejmarji. Prvi si je zavihtel prek ramen vrečo z blagom, drugi z vrečo pod pazduho se ozira nazaj proti templju, tretji, ki v levici stiska možnjo, je padel na kolena, ozira se nazaj, desnico je v strahu vzdignil pred obraz.

Freske na zahodni steni so skoraj povsem uničene, le v levem vogalu je viden del grajske arhitekture z dvema stolpoma, na desni polovici pa sta fragmentarno ohranjena konjenika — kralja, ki jezditata proti naselju na desni. — I. S.

CETENA RAVAN, p. c. sv. Brikcija. — V letu 1983 je bila v celoti zamenjana kritina z novimi skodlami. — M. E.

CRETA, Zalec. — V letu 1984 je Zavod spremeljal obnovitvena dela na zunanjsčini p. c. Matere Božje. S sondiranjem ometov na stenah zvonika in ladje smo ugotovili dvoplastnost poslikave: gotško, s šivanimi vogali, slikanimi dokaj prostoročno v tehniki prave freske na tenek omet, ki je sledil strukturi zidu. Kasneje je bil na to poslikavo nanešen grobozrnat omet. Vanj vtisnjene oproge pa so oblikovale motiv šivanega roba. Ugotovljena je bila tudi višina gotskega zvonika, velikost njegovih lin, ter položaj in oblika gotških oken na južni steni ladje in prezbitერიj. Prizadevanje Zavoda, da bi zunanjsčini vrnilo njeno gotško podobo so pri župniškemu upravitelju, okoliških prebivalcih in izvajalcu del naleteli na nerazumevanje. Neustrezni kritini (eternit), ki je bila zamenjana pred časom, se je tako pridružila še neustrezna in nedosledna rekonstrukcija tistih sestavin, ki pričajo o stavbni zgodovini cerkve. — B. B.

CRNA, Ravne. — Navodila za obnovo fasad župnišča iz začetka 19. stol. — J. M.

CRNCI, G. Radgona. — Po navodilu v. g. t. J. Požauka sanirali tla in stene, ki

jih je v lovski sobi v gradu napadla hišna goba.

Kamnito znamenje, poškodovano v prometni nezgodi, je restavriral V. Gojkovič. Stroške je poravnala zavarovalnica. — A. V.

CRNICE, ž. c. sv. Vida. — Prebeljena je bila notranjščina cerkve zaradi zamakanja in tako prizadetega stolpa stranske desne ladje. Svetlejši je sedaj tudi prezbitერიj, ker so bile prekrita površine recentne dekorativne obdelave. Ti posegi so bili izvedeni po predlogu arhitekta Kvaternika. Tako je bila ovrednotena prostornina notranjščine. — R. P.

DOBRAVA, Dravograd. — Notranjščina p. c. sv. Križa, romarske cerkve iz srede 19. stol. je bila nazadnje obnovljena v zač. 20. stol. ko so jo poslikali v neobaročni tradiciji. Ž. upravitelju svetovali, da je treba sliko na stropu ohraniti, stene pa pobarvati belo in oker (na osnovi sond). — J. M.

DOLANE, Ptuj. — V sklepu večletnih obnovitvenih del je bila l. 1983 na Borlu končana gradbena sanacija in prezentacija grajske kapele. Pod vodstvom V. Gojkoviča je ekipa restavriral štukaturu, stenske slike, dva oltarja in priznico. Med cerkveno ladjo in prezbitერიjem je bila stena, ko so v ladji uredili restavracijo. To steno smo odstranili. Prostora, ki smo ju tako uredili, bosta prva dostopna javnosti. Fresko Janeza Mežana, ki je bila na odstranjeni steni, smo prenesli na s. steno nekdanje restavracije. V prostoru bo do nadaljnega razstava o zgodovini gradu in o prenovitvenih delih.

Delno smo prenovili temelje trakta z viteško dvorano, rekonstruirali smo streho nad kapelo, nad viteško dvorano pa vstavili betonsko ploščo. Na notranjem dvorišču smo pod nasutjem odkrili stari tlak in nasutje odstranili. Na razgledni terasi nad Dravo smo s sondiranjem ugotovili ostanke obokov kleti zahodnega stolpa, porušenega verjetno v 18. stoletju. — J. M.

DRVANJA, Lenart. — Neogotski gradič, ki je brez namembnosti in zelo propada, smo skušali oddati v uporabo. — A. V.

ERZELJ, p. c. sv. Mihaela. — V letošnjem letu smo grobo ometali notranj-

Sl. 169. Erzelj — p. c. sv. Mihaela, med sanacijo zvonika

Fig. 169 Erzelj — filial church of St. Michael's during the sanitation of the belfry

ščino zvonika nakar smo zidove injektirali in utrdili kamnite okvirje lin. Zunanjim stenam smo odbili dotrajani omet in ga obnovili v zalikani tehniki. Kamnit relief nadangela Mihaela, ki je vzdian nad vhodom zvonika, je očistil zavodski restavrador. — R. Č.

G. RADGONA. — Ob prenovi hiše **Kerenčičeva 5** investitor ni upošteval zahteve po ohranitvi dvoriščnih objektov, ki so s stavbo smiselno povezani. Hišo **Kerenčičeva 11** je treba zaradi kvalitetne notranjščine (dva obokana stebriščna prostora, oboki in pritličju, štukiran strop v nadstropju) prenoviti brez dodatnih prezidav. — A. V.

GRAD, Murska Sobota. — Notranjščina ž. c. sv. Marije prebeljena. — A. V.

HUDI KOT, Radlje. — Zunanjščino gotske p. c. sv. Bolfenka je imetnik obnovil brez navodil, prav tako je v cekvi obnovil cemetni tlak. S tem je povzročil močno vlago v židovju, ki jo je treba sanirati. — A. V.

IZOLA — izvajanje načrta prenove. — V letu 1983 in 1984 je MZSV Piran skupaj s Samoupravno stanovanjsko skupnostjo občine Izola nadaljeval z akcijo zbiranja osnovne topografske dokumentacije za izvedbo prenovitvenih načrtov posameznih stavb in stavbnih blokov. Iz-

delanih je bilo 170 topografskih posnetkov ter trije konservatorski programi za območja Gregorčičeve ul., Trubarjeve in Aškerčeve ul.; Gregorčičeve, Solske in Ul. Alme Vivode ter območje med Smrekarjevo, Solsko in Ul. Alme Vivode. Na osnovi namenske izrabe površin Načrta prenove Izola je bil izdelan detajlni spomeniškovarstveni elaborat s pogoji in smernicami za ureditvene posege na Punt. — B. G., S. H.

JARENINSKI DOL, Maribor — Pesnica. — Nismo soglašali z nadomestno gradnjo za bidermajersko pritlično hišo, ki stoji ob vaški cesti. Lastnik je dobil navodila za prenovo hiše in dovoljenje za prizidek. — A. V.

JAVORCA. — Zgornji leseni del cerkve je zgrajen na principu nosilnih tramov v vertikalni in horizontalni smeri. Vmesni prostor v obliki pokončnih pravokotnikov je zapolnjen s »kasetami« z izmenično grbi avstrijskih dežel in okni, ki so pritrjeni na tramove z letvami.

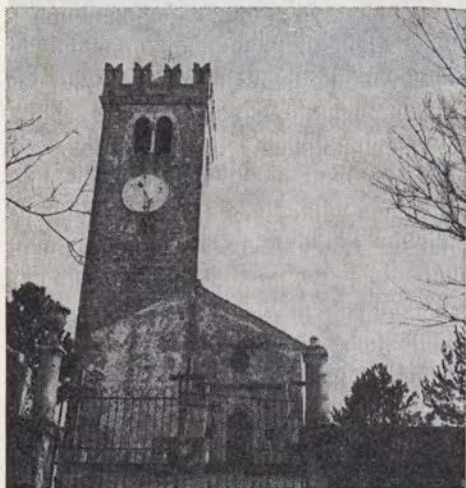
Zaradi delovanja lesa so med letvami in kasetami nastale razpoke, ki smo jih dve leti zadelovali s silikonskim kitom. Ta je odstopal od lesa, tako da je navkljub vzdrževalnim delom voda pronicala na več mestih, predvsem pa na zvoniku. Ne smemo namreč pozabiti, da

stoji cerkev v Pologu, ki je znan po obliki padavin.

Odločili smo se, da pod vsako »kaseto« oziroma okno montiramo polico iz bakrene pločevine. Vsaka polica je na notranji strani in ob stenah zavita ob straneh, tako da tvori korito. Vse okvirje oken in »kasete« smo skupaj z letvami na spodnji strani spodrezali, tako da ima voda prost odtok. — B. Z.

JAVORNIK, Ravne. — Ker stoji kapelica iz zač. 19. stol. pred Ravnami ob glavni cesti na izpostavljenem mestu zahtevamo obnovo ometa v prvotni strukturi in ohranitev škrilaste strehe. — J. M.

JELSEVEC, Slov. Bistrica. — V p. c. sv. Treh kraljev smo restavriralni opremo. Delo smo opravili v ateljeju. Restavriralni smo baročno sliko z d. stranskega oltarja (utrjevanje barvne plasti, delno snemanje preslikav, plombiranje itd.) in njen baročni okvir (regeneracija avtentične pozlate), dve baročni plastiki z. stranskega oltarja (snemanje preslikav, plombiranje polihromacije, regeneracija pozlate in srebra) in plastike Pietà z istega oltarja (odstranitev preslikav, utrjevanje barve in pozlate) ter dva rokokojska svečnika, kanon tablo, dva kapitela in dva baročna okraska z istega oltarja. — B. K.

Sl. 170. Kojško — p. c. sv. Križa pred obnovo lopa

Fig. 170 Kojško — filial church of the Holy Cross before the restoration of the porch

Sl. 171. Kojško — p. c. sv. Križa po obnovi lopa

Fig. 171 Kojško — filial church of the Holy Cross after the restoration of the porch

KOJSKO. — V letošnjem letu smo obnovili strešno konstrukcijo nad ladjo in prezbiterijem v p. c. sv. Križa. Nad prezbiterijem smo izvedli armirano betonsko ploščo, nad ladjo pa vidno leseno strešno konstrukcijo, ki sloni na lesenih konzolah. Zaradi nevarnosti plazjenja korcev smo morali sleme strehe znižati za ca. 20 cm (prvotna je bila cerkev krita s skrlami, ki je imela temu primeren naklon). Planete nad ladjo smo dekorativno poslikali z značilnim ritmom rdeče-belih rombov, celoten objekt nato prekrili s korčno kritino.

Obnovili smo tudi omet cerkvene zunanjščine. Omet ladje in prezbiterija smo izvedli v za gotiko značilni zaglajeni tehniki in rahlo tonirano bele barve. Vsi kamniti dečajli (šivani robovi prezbiterija, talni zidec, okenski okvirji in kamniti portal) so ostali neometani. Lopo, ki je časovno mlajša od ostalega kompleksa, smo z izvedbo ometa ločili tako, da smo izvedli zaribano tehniko ometa, barvni odtenek pa se približuje svetlo oker barvi.

Nagrobnik iz 19. stoletja, ki je bil prislonjen ob severovzhodno steno prezbiterija, smo prestavili k obzidju bližnjega pokopališča in s tem osvobodili gotško lupino prezbiterija. Cerkveni zvonik — stolp je ostal neometan.

Medtem je v notranjosti potekalo odkrivanje in utrjevanje gotске stenske poslikave na slavoločni steni. Poslikava je na žalost zelo fragmentarno ohranjena, zato je njena prezentacija vprašljiva. V naslednjem letu nameravamo obnoviti opečnat tlak v cerkveni notranjosti, v lopi in platoju pred cerkvijo, kjer stojijo na kamnitem podstavku trije leseni križi. Obnoviti nameravamo tudi omete v notranjosti cerkve. Način prezentacije v notranjosti prezbiterija bo diktiralo eventualno odkritje kvalitetnejše stenske poslikave. — R. C.

Opravljen je bilo 26 delovnih dni restavratorja. Sondirana sta bila ladja in prezbiterij. V ladji so bili odkriti in utrjeni posvetilni križi. Na slavoloku so ostanki gotških fresk, ki so bili obšivani in utrjeni. Omet je bil na praznih mestih odbit od trdne osnove.

Veliko dela je bilo potrebno pri čiščenju beleža v prezbiteriju. Le-ta je pokrival spodnji del reber in polj. Tu so potrebna obsežna utrjevalna dela na fresko ometu. — R. P.

KOPER — Medobčinski zavod za spomeniško varstvo Piran je v letu 1983 izdelal Konservatorski program za območje med Čevljarsko ulico in škofijsko palačo, ki daje smernice za prenovo. Elaborat zajema zgodovinski razvoj mesta s poudarkom na obravnavanem območju, umetnostno zgodovinsko topografijo in analizo, valorizacijo prostorov s smernicami varovanja ter dva predloga za izvajanje prenove in novogradnje. V letu 1984 je Medobčinski zavod za spomeniško varstvo Piran izdelal Konservatorski program za kare ob Repičevi ulici. Elaborat ima štiri dele: inventarizacijo, analize, valorizacijo z varstvenimi režimi in konservatorski program s podrobnejšimi izhodišči za varovanje območja in objektov in usmeritvami glede oblikovanja območja in objektov. — M. G.

KOPRIVNA, Ravne. — Vaščani so prekrili škodlasto streho, na zvonik, ki je bil tudi krit s škodlami pa so dali bakreno streho. Ob tem delu pa so odbili zunanji omet z gotске cerkve, značilni stari omet z ostanki poslikave. Sedanji omet ima za vezivo cement in je zelo debelo nanešen, tako da je izgled stavbe prizadet. J. M.

KOSEČ. — V letošnjem letu je sanacija in prezentacija objekta obsegala sledeča dela:

Izpod noveše lesene oltarne konstrukcije smo odkrili prvotno gotško oltarno kamnito mizo, katere prednja ploskev je poslikana z likom Marije in svetnikoma v fresko tehniki. Ostanke te poslikave smo utrdili in mizo ponovno pozidali na prvotno višino.

Dileme o obnovi ladijskega stropa nam je pomagalo razrešiti odkritje ostankov gotске preslikave na vhodni steni ladje, ki se polkrožno zaključuje. Lesen ometan strop sledi polkrožnemu zaključku poslikave, tako, da smo dobili skoraj pravi banjast obok. Strop smo prebelili in ga s tem tonsko izenačili z ometom v ladji.

V 19. stoletju so nekoliko predelali gotško porezan kamnit portal. Zašiljen gotški zaključek so zamenjali z ravno preklado. Odločili smo se, da vrnemo vходу prvotni zaključek, zato smo po anafogijah bližnjih gotških portalov in po notranji višini loka nad vrati, ki nam je diktirala višino, vzdali polkrožni za-

Sl. 172. Koseč — p. c. sv. Justa po končani obnovi

Fig. 172 Koseč — filial church of St. Just's after the restoration

ključek z enakim profilom kot ga ima vertikalni del vratnega okvirja.

Zaradi še vedno nerešenega problema vlage, ki vdira skozi vhodno steno ladje v notranjost in omogoča hitro propadanje stenske poslikave, smo cerkev ometali, vzhodno steno pa predhodno dodatno izolirali s plastjo ibitola, v višini ca. 1 m od tal. Omet je gladko zalikan in tonirano bele barve. S temi deli smo zaključili vsa temeljna dela konservatorske akcije obnove cerkve na Koseču, ostali so manjši posegi delne prezentacije ometov, ki jih bomo s preostalimi sredstvi izvedli spomladi 1985. leta, potem, ko se bo omet v celoti posušil. — R. Č.

V letu 1984 so se nadaljevala restavratorska dela v objektu. Trajala so celo poletje (47 delovnih dni restavratorja in 27 delovnih dni študenta). Ta dela so zajemala najprej utrjevanje fresko ometa z injektiranjem v ladji in v prezbiteriju. Pri nadaljnjem delu je bilo potrebno nanesti in obdelati dekorativni omet na velikih praznih površinah vseh sten lad-

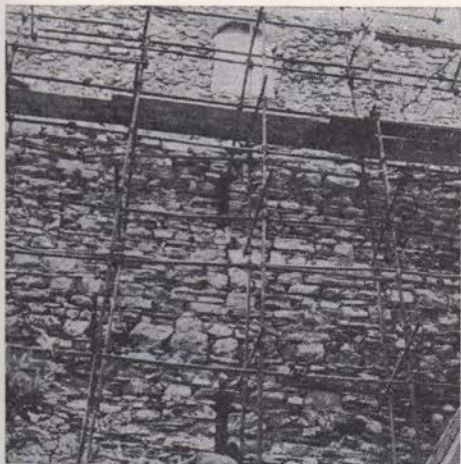
je — zlasti na vhodni notranji steni in na plombah. Prebeljen je tudi bil banjasti svod ladje. — R. P.

KRONSKA GORA, Dravograd. — V ateljeju smo restavrirali Straussovo sliko iz ž. c. sv. Petra (snemanje preslikav, plombiranje, utrjevanje barvne plasti). — B. K.

KRTINCE, Smarje pri Jelšah. — Vsi »zlati oltarji« v p. c. sv. Benedikta so bili jeseni leta 1984 »obnovljeni« brez vednosti Zavoda. Domači mojster Anton Ogrinc jim je v skrbeh za njihov nadaljnji obstoj, na novo izrezljal nekaj dotrajanih delov, vse pa je v celoti premazal z lakom in trdilcem. — B. B.

LAŠKO, grad. ZSV Celje je pripravil program za sanacijo grajske razvaline. Šlo je za poskus rekonstrukcije nekdanje podobe romanskega grajskega stolpa, ki je temeljila na analizi ohranjenih arhitekturnih členov, vrhnja etaža in podstrešje pa sta bila rekonstruirana s pomočjo analogij. Tako je rekonstrukcija v pritličju in nadstropju ohranila značilne pravokotne line, drugo nadstropje, ki je bilo bivalno, pa je dobilo manjša pravokotna okna. Streha je bila na rekonstrukciji ob naslonu na Clobucciarichevo skico gradu iz ok. leta 1605 izrisana z naklonskim kotom 70°. Tako izdelana rekonstrukcija naj bi služila za izhodišče pri sanaciji razvaline in njeni adaptaciji v gostinski lokal.

V letu 1983 je bila med skupščino občine Laško in investitorjem Hidrom Džumhurjem sklenjena najemna pogodba za grajsko razvalino. Investitor se je obvezal, da bo pri adaptaciji stolpa in njegovi preureditvi v gostišče upošteval spomeniškovarstvene smernice in je v zimi 1983/84 pričel z gradbenimi deli, ki so bila 1984 jeseni v grobem končana. Pri tem je upošteval spomeniškovarstvene smernice pri obravnavi pritličja in nadstropja, medtem ko si je v drugem, na novo pozidanem nadstropju dovolil večje število oken, kot je bilo s smernicami določeno. Ker je šlo za na novo pozidani del stolpa, ZSV ni vztrajal na obligatnem upoštevanju danih naporil, pač pa je zahteval, da se nova okna po obliki in proporcih prilagode zahtevam strokovne službe. Kar zadeva strešnje, je zavod soglašal z naklonom 45°,

Sl. 173. Laško — stari grad, na novo pozidana vrhnja etaža

Fig. 173 Laško — the old castle, the newly built upper floor

ker bi močnejši naklon predstavljal za investitorja prehudo finančno breme. Zaradi boljše izrabe razpoložljivega prostora je zavod soglašal tudi s svetlobnimi režami v strešini, ki bistveno ne vplivajo na značaj in videz objekta v pokrajini.

Ker je bilo že v smernicah za adaptacijo objekta sprejeto načelo, da se varujejo predvsem avtentične, historične sestavine gradu in njegova zunanja podoba, je imel investitor pri posegih na objektu sorazmerno proste roke. Vežan je bil pravzaprav samo na ohranitev historične lupine s karakteristično kamnišno gradnjo, medtem ko je šlo pri drugem nadstropju, katerega ostanke je bilo potrebno rušiti, predvsem za rekonstrukcijo historičnih proporcev. Tako je celotna nadzidava stolpa s konservatorskega stališča kompromisna; zagotovila naj bi nadaljnji obstoj objekta, obenem pa pustila odprto možnost za njegovo eventualno poznejšo rekonstrukcijo. Tako je investitor v notranjščini stolpa namestil nove stropne in pode, vstavil predelne stene ipd., celoten poseg pa predstavlja poskus, kako dati historični arhitekturni gmoti ob varovanju njene pričevalnosti novo funkcionalno vsebino, upoštevajoč pri tem dane možnosti. — I. S.

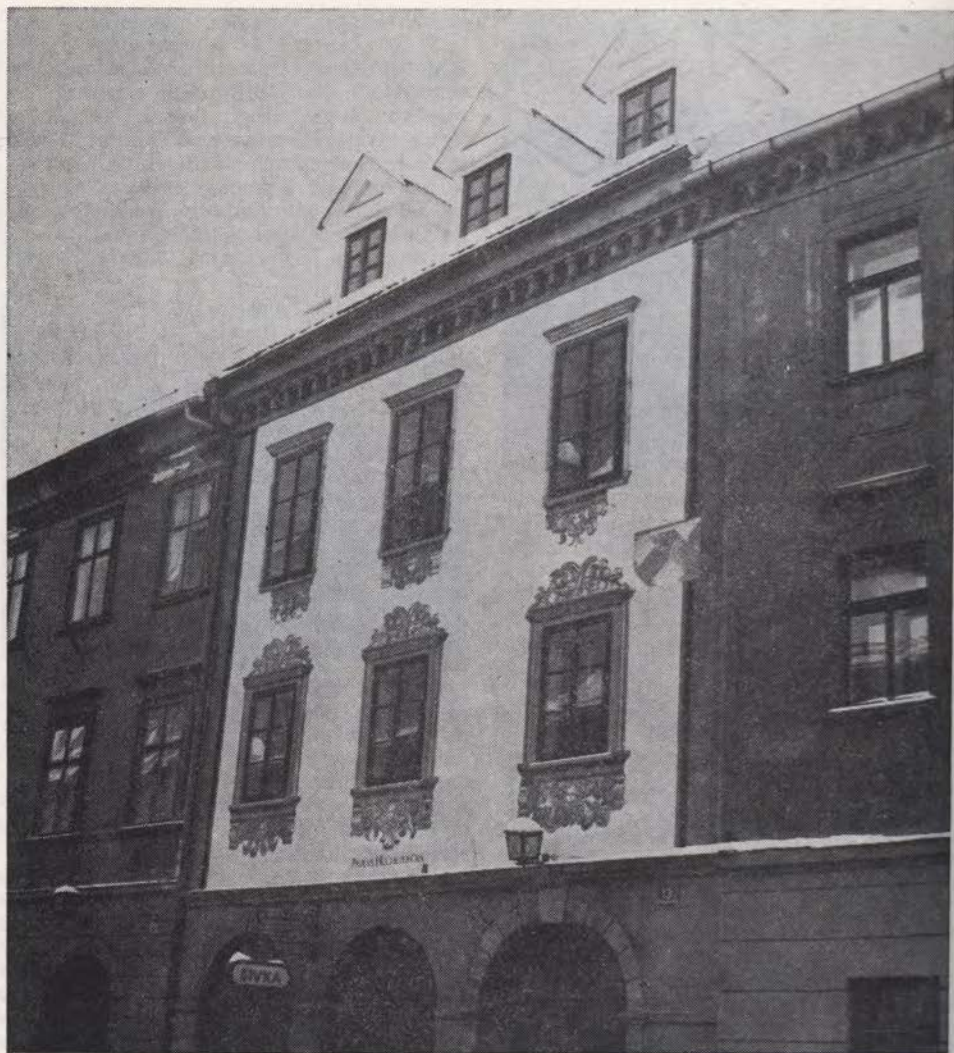
LAZE, pri Dramljah, Šentjur pri Celju. — Po statični sanaciji oboka ladje

in zakristije v ž. c. sv. Magdalene, so v letu 1984 sledila še prezentacijska dela v notranjščini. Odločili smo se za prezentacijo najbolj ohranjene poslikave iz začetka 19. stol. Figuralni del poslikave je restavriral restavrator Tomaž Kvas, ki je tudi strokovno vodil ekipo pleskarskega mojstra Franca Cerovška. Rezultat takega sodelovanja je kvalitetno obnovljena cerkvena notranjščina. Obnovitvena dela je financiral župnijski urad Dramlje. — B. B.

LEMBERG pri Dobrni. — Na območju ledine Tornovšče — verjetno izvedenka prvotnega imena Turnovšče ali podobno, je bila na ekspaniranem obronku ugotovljena kopasta vzpetina z izravnano zgornjo terašo, ki je krog in krog obzidana. Zid, ki je že močno načet od časa, je na zunanjem obodu še višok ok. 1 m, vendar je hudo izpran in deruten, tako da je njegova struktura težko opredeljiva. Veživo je skoraj povsem izprano. Debeline zidu brez sondiranja ni mogoče ugotoviti, zdi pa se, da je bil zid zelo močan. Zunanji premer oboda meri ok. 10 m ali nekaj več, a ga zaenkrat ni mogoče natančneje izmeriti, ker so njegovi gornji robovi močno okrušeni. Opisani elementi zadoščajo za sklep, da gre za ostanke okroglega srednjeveškega obrambnega stolpa — propugnaculuma, ki je verjetno nastal v pozni romanski dobi, morda v 13. stoletju, in je imel funkcijo prednje straže oz. obrambne postojanke leंबरške gradu — analogno podobnim, a štirioglatim stolpom na Čretežu, Planini pri Senvnici, Kozjem in drugod. Lociran je bil tako, da je obvladoval celotno dolino do Vojnika in tako varoval dostop do osrednje grajske stavbe. Zavod je opozoril ustrezne občinske organe, naj preprečijo gradnjo vikendov na zavarovanih površinah. — I. S.

LEŠE, Ravne. — Priprava lesa za obnovo skodel na strehi p. c. sv. Ane. — J. M.

LETUŠ, Zalec. — V letu 1984 je bila zamenjana stara pločevinasta kapa zvonipa p. c. sv. Janeza Krstnika z novo iz bakrene pločevine. Dela, ki jih je investirjal župnijski urad Braslovče, je opravil Jože Geršak ml. iz Bistrice pri Sotli. — B. B.

Sl. 174. Ljubljana — Ciril-Metodov trg 13, obnovljena fasada

Fig. 174 Ljubljana — Ciril-Method's Square no. 13, restored facade

LIBELICE, Dravograd. — Ž. upravitelj je začel z lastnimi sredstvi z obnovo zunanjsčine ž. c. sv. Martina. Soglašali smo, da mešano kritino zamenja eternitna kritina, ki da strehi videz nekdanje skrilaste strehe. Pri sondiranju sten smo ugotovili tri gradbene faze. Prva cerkev je bila pozno romanska (način zidave, tenek omet, okno z dekorativno poslika-

vo oštenja). V gotiki so stavbo podaljšali, vžidali gotsko okno in naslikali oken-ske obrobe, šivane robove in podstrešni venec. Iz te gradbene faze je več plasti poslikav. V baroku so cerkev nadzidali za 1 m, zazidali stara in odprli nova okna ter notranjščino obokali. J. fasado, kjer se sledovi prezidav najlepše vidijo, bomo restavratorsko obdelali. — J. M.

LIMBUS, Maribor-Ruše. — Na hiši 36 obnovljena fasada v prvotno podobo (bela s poslikanimi vogali in okenskimi okvirji). — A. V.

LJUBLJANA. — LRZVNKD je leta 1981 izdelal konservatorski program za prenovo hiše **Ciril Metodov trg 13**. Zgradba, ki stoji v strnjem obgrajskem nizu hiš nasproti stolnice, semenišča in škofijskega dvorca, sodi v sklop kanoniških hiš, katerih lastniki so bili od srede 15. stoletja, to je od ustanovitve ljubljanske škofije dalje, kanoniki, korarji in kaplani kapele sv. Jurija na ljubljanskem gradu.

Dvonadstropna, globinsko zasnovana hiša s troosnim pročeljem in bočno usmerjenimi komunikacijami je bila v 19. stoletju (arhivski načrti iz leta 1866) temeljito predelana, tako da razen zgodovinskih podatkov o lastništvu, po kate-

rih se hiša prvič omenja koncu 16. stoletja, natančneje leta 1598 kot hiša kanonika Pavla Hočeverja, podatkov o najstarejših gradbenih fazah ni bilo, oziroma so bile le-te skrite pod kasnejšimi gradbenimi fazami.

Predvidevanja o možnih starejših materialnih ostalinah, skritih pod kasnejšimi predelavami, so narekovala sondažna objekta pred prenovo, ki je dala nepričakovane rezultate, pomembne ne le za sam objekt, temveč tudi za celotno razumevanje starejšega zgodovinskega razvoja mesta in zlasti območja v neposredni bližini škofije. Pod historično oblikovano fasado iz 19. stol. so bile namreč odkrite freske oz. dekorativna poslikava celotne glavne fasade, ter fragmentarno ohranjen napis Paulus Hochever Can. Napis je ob primerjavi z arhivskim gradivom omogočil natančno datacijo fresk v obdobje med 1591 in 1598, ko je te-

Sl. 175. Ljubljana — Fužinski grad

Fig. 175 Ljubljana — the Fužine castle

Sl. 176. Ljubljana — Fužinski grad, stanje fasad

Fig. 176 Ljubljana — the Fužine castle, situation of the facades

danji lastnik kanonik Paulus Hochever hišo prenovil, tako da je le-ta ob koncu 16. stoletja že imela današnje stavbno zasnovo dvonadstropne triosnice.

Poleg poslikave iz konca 16. stoletja je bila odkrita še starejša, fragmentarno ohranjena gotška poslikava in sicer štirikrakovni geometrijski ornament nad prvim nadstropjem glavne fasade, ter dvobarvni ornament v obliki ribjega mehurja v vhodni veži. Pomembnost odkritja, kot tudi izredno dobra ohranjenost fresk, je narekovala strokovno odločitev, da se freske prezentirajo na fasadi, kljub dilemi, ki se ob takih parcialnih rešitvah vedno pojavi, namreč kako bo hiša s prezentirano poslikavo iz konca 16. stoletja učinkovala v celotnem stavbnem nizu Ciril Metodovega trga, katerega karakteristika so fasade 18. in 19. stoletja.

Najnovejša odkritja na sosednjih objektih Ciril Metodovega trga so pokazala pravilnost odločitve, to je prezentacije fresk iz konca 16. stoletja, ter potrdila predvidevanja, da so bile duhovniške hiše manj podvržene spremembam kot ostale meščanske hiše v Ljubljani. Kljub težavam, ki še pojavljajo ob prenovi lahko upravičeno pričakujemo, da hiša Ciril Metodov trg 13 ne bo osamljen primer prezentacije nekega stilnega obdobja

in da bo po končani prenovi nekaterih objektov na Ciril Metodovem trgu, ta trg dobil enotnejšo podobo. — A. Ž.

Ljubljanski kulturni skupnosti je LRZVNKD sestavil program najnujnejših konservatorskih del na gradu Fužine. Po tem programu bi RC restavriral portale stolpov in grajske kapele. Odbor za obnovo gradu pri občinskem komiteju za družbene dejavnosti občine Lj. Moste-Polje je sestavil tudi razpis za oddajo prostorov v gradu, obenem pa zbira ponudbe za adaptacijo gradu Fužine. Izvajalci morajo že pri izdelavi projektov sodelovati s predstavniki LRZVNKD in s komitejem za družbene službe občine.

Pripravljamo konservatorski program za Plečnikov kompleks na Žalah. Čimprej je treba obnoviti nastalo škodo (poškodbe streh, uničeni žlebovi, zamakanje v fasadah, skrčiti vegetacijo). To delo pa zahteva zelo precizno uporabo prvotne tehnologije, točno pa arhivskih virih, originalnih projektih. — M. A.

MARIBOR, Rotovž. — Lokacijska dokumentacija, ki bi omogočila nadomestilo leta 1968 ob gradnji hidrocentrale porušeni stavb, ni upoštevala nivoja **Dravske ulice**, predvidevala je dvonadstropno gradnjo in ni predvidevala rekonstrukcije podhodov, značilnih za to mestno pod-

Sl. 177. Ljubljana — Zale, Plečnikova arhitektura v neprimerni rabi

Fig. 177 Ljubljana — Zale, Plečnik's architecture inappropriately used

ročje. Zato smo zahtevali spremembo dokumentacije.

Pri obnovi meščanske hiše **Koroška 3**, ki je iz 17. stol. in ima bidermajersko fasado, je treba predelano pritličje vrniti v prvotno stanje.

Za **Vodni stolp**, ki je brez funkcije, predlagamo, da bi v njem uredili vinoteko. Tako bi mogli rekonstruirati tudi oboke, ki so jih leta 1968 porušili.

MARIBOR, Rotovž. — V teku del na hiši **Vojašniška ul. 6**, se je pokazal del nekdanjega mestnega obzidja. Zahtevali smo njegovo ohranitev in prezentacijo.

MARIBOR, Rotovž. — Za kompleks minoritskega samostana, **Vojašniška 2**, predlagamo, da bi mogel služiti potrebam časopisnih dopisništev in RTV. — J. M.

MARIBOR, Rotovž. — Zaposili smo UNZ za učinkovitejši nadzor Kalvarije, saj so obnovljene fasade cerkve v najkrajšem času znova popisane. — A. V.

MARIBOR, — p. c. sv. Ane v Ribniškem selu. — V začetku 1983 smo začeli z restavracijo baročnega krilnega oltarja. Bil je v obupnem stanju, predvsem zaradi velike vlažnosti zraka v cerkvi. Začeli smo z restavracijo centralne slike (signatura Veit Hauck 1707). Slika je bila že v preteklosti restavrirana. Bila je pritrjena na novo platno, prišla ali prilepljena s kolofonijo. Slika je bila tudi v veliki meri zakitana, na spodnji četrtini slike je bilo vstavljeno platno, laki so bili preslikani, na sliki je bilo mnogo umazanije. Po čiščenju smo obnovili platno (vstavili), dublirali smo jo in rentoilirali in plombirali. Na oltarni kulisi smo našli ostanke avtentične polihromacije. Sicer je bila kulisa do sedaj štirikrat prenovljena. Odločili smo se za rekonstrukcijo prvotnega marmoriranja in za pozlatitev kotnih letov. Tudi nastavku smo obnovili pozlato. Krilnih slik nismo restavrirali, ker so bile restavrirane že leta 1964 v Ljubljani. Restavrador se je podpisal v zgornjem kotu slike, pa bi bilo po moje bolje, da bi ostal anonimen. Ti sliki sta delo drugega avtorja kot glavna slika (Weissenkircher?) in verjetno starejši od nje. — B. K.

MARIBOR. — Zahtevamo ohranitev strešnega stolpa na nekdanji zidnici **Na zavoju 38** iz 1. pol. 19. stol. — A. V.

MIKLAVŽ pri Ormožu. — Utrdili les in oltarno konstrukcijo ter očistili kipe. Ekipo je vodil M. Teržan, sredstva sta prispevali Kulturna skupnost Slovenije in KS Ormož. — J. M.

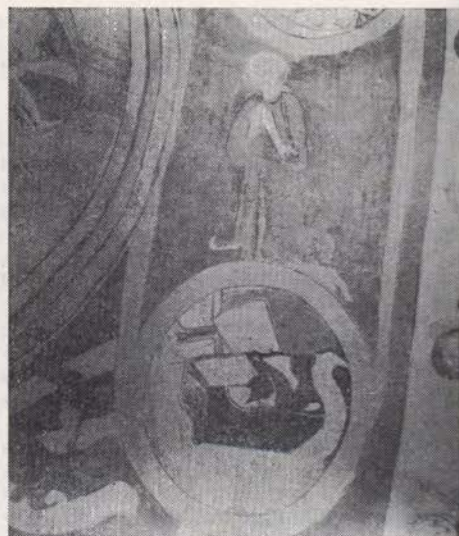
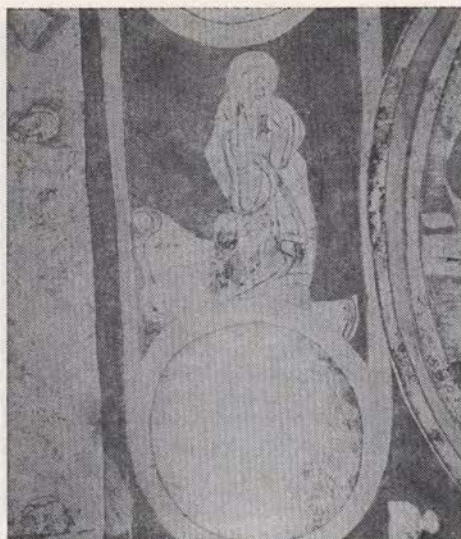
MUTA, Radlje. — Stene romanske rotunde so močno razpokane. Zato smo v stene vstavili železno vez. Pred montiranjem vezi smo zazidali mlajši polkrožno zaključeni okni na s. in j. steni. Ugotovili pa smo prvotno podkvasti portal na j. strani (zazidan l. 1873), polkrožno romansko okence na z. strani in venec pravokotnih pokončnih odprtih v višini nad prvotnim vhodom. V teh odprtinah smo našli ostanke lesa, prvotni omet se jim umika. Odprtine sicer niso v točni vodoračni vrsti, vendar dajo sklepati na konzolni venec, ki je nosil streho. Na prezbiterijski zunanjsčini teče pod streho bordura rozet. V notranjsčini smo pod cementnim tlakom našli prvotni estrih, ki se nadaljuje prek slavoločne nizke stopnice v prostor nekdanje apsida, katere temelji so se ohranili. Ohranjen je tudi temelj nekdanje zidane menze in grobi omet s posvetilnimi križi v slavoločnem ostenju. Leseni strop v prezbiteriju (iz 16. stol) smo utrdili. — A. V.

NADAVČE, p. c. Marije Snežne. — V letu 1984 je bila cerkev dokončno obnovljena. Dobila je lesen strop in bila prebeljena. Potrebno je bilo določiti barvni ton kasetirane stropa in barvo notranjsčine. Veliki poznogotski prostor z baročnimi zlatimi oltarji je tako ustrezno prezentiran. — R. P.

NAZARJE. — Leta 1983 so bile obnovljene vse fasade med zadnjo vojno požganega in delno uničenega, po vojni znova pozidanega **samostana**. Rekonstruirana je bila poslikava vogalov in baročnega friza pod strešnim kapom. V timpanonu vhodnega portala v obzidju gradu Vrbovec je bila znova odkrita kamnitna grbovna plošča škofa Hrena, ki so jo po vojni prekrili z ometom. — T. S.

NEGOVA, G. Radgona. — S sredstvi KSS in OKS smo začeli z rekonstrukcijo porušenega grajskega obzidja. — A. V.

OČESLAVCI, G. Radgona. — KS svetoyali, da znamenje obnovi z apnenim ometom in ohrani vso profilacijo. — A. V.

Sl. 178. Pečica — p. c. sv. Mihaela, dva priprošnjika iz prizora Poslednja sodba na oboku prez-biterija

Fig. 178 Pečica — filial church of St. Michael's, two intercessors from the scene of the last Judgement on the vault of the presbytery

OLEŠČE, Laško. — Pri obnovi zunan-jšine p. c. sv. Petra v letu 1984 smo na-leteli na fragmentarne ostanke starejših poslikav. Vsi kamniti členi ter vogali zvonika so bili barvani rdeče, vogali na ladji in prezbitერიju pa sivomodro. Pri odstranitvi ometov se je pri vohu na južni strani ladje v zidu pokazala ce-zura šilastoločnega »slavoloka«. Zaradi omejenih finančnih sredstev nismo is-kali temeljev morebitne kapele. Odvod meteorne vode ni izveden. Obnovitvena dela je investiral cerkveni svet. — B. B.

ORLICA, Radlje. — Kapelico zaprtega tipa, krito s skodlami in zaprto z železno kovano mrežo je močno poškodovao to-vornjak. Obnova v prvotni obliki. — A. V.

ORMOŽ. — Neprimerno so obnovili hišo Kerenčičeva 1, lep primer klasi-ci-stične arhitekture iz zgodnjega 19. stol. Uporabili so disperzijske barve, s kate-rimi so delno prebarvali tudi okenske in vratne kamnite okvire. — J. M.

PAMEČE, Dravograd. — Restavrira-ne slike sv. Lenarta iz p. c. sv. Ane (utr-jevanje barve, snemanje preslikav, plom-biranje). — B. K.

PEČICA, Šmarje pri Jelšah. — Po od-stranitvi beležev na banjastem oboku in stenah prezbitერიja p. c. sv. Mihaela se je pokazalo, da so freske le fragmentarno ohranjene. Eden od vzrokov za tako stan-je je tudi sama tehnika barvanja na suh omet. Kljub vsemu smo lahko ugo-tovili, da predstavlja celotna poslikava prvotnega prezbitერიja izjemno odkritje za področje, ki ga pokriva Zavod. To v-je-lja predvsem za sam ikonografski motiv, ki predstavlja eno od inačic motiva Po-slednje sodbe.

Kristusa Odrašenika v mandorli na temenu oboka, ki mu ob strani stojita priprošnjika Marija in Janez Evange-list, obkrožajo simboli štirih evangelistov. Ta prizor zaključujejo doprsne podobe apostolov, narisane na peti banjastega oboka.

Konservatorska odločitev o restavrira-nju fresk se je pokazala za upravičeno. Po dokončanju kvalitetno izvedenih del, ki so jih opravili restavratorji maribor-skega ZSV, smo s formalno in vsebinsko analizo datirali freske v polovico 16. stol. V ladji in prezbitერიju so bili obnovlje-ni dotrajani ometi, ki so bili nato beljeni s starim uležanim gašenim apnom. Ob-novitvena dela sta financirala župnijski

urad Sladka gora in OKS Smarje pri Jelšah. — B. B.

PERNOVO, Žalec. — Leta 1984 je župnijski urad Galicija investiral obnovitveno dela zunanjsčine p. c. sv. Ožbolta pri Pirešici. S sondami smo ugotovili prvotno višino romanskega apsidalno zaključenega prezbiterija, ter dolžino romanske ladje (6,75 m). Potem, ko se je po odstranitvi vseh novejših ometov pokazala značilna romanska obdelava ometov s črtno vrezanimi fugami in polica romanskega okna, vdela kot spolija v steno zakristije, smo izdelali načrt za rekonstrukcijo romanskega prezbiterija. Investitor del in izvajalec gradbeno podjetje »Obnova« so načrt zavrnil. Rekonstruirana je bila samo vogalna poslikava zvonika, številčnica ure, poslikava na vogalu severne ladje in prezbiterija in pristrešni pas z motivom oslovskih hrbtov. Ta je v originalu ohranjen na podstrešju stranskih kapel. Skril, ki je pokrival vse strehe razen zvonikove, je bil zamenjan z bobrovcem. — B. B.

PIRAN. — MZSV je v l. 1984 opravljala konservatorski nadzor nad prenovo **Tartinijeve hiše** (prva faza: pritličje in nadstropje). Sestavni del projektne dokumentacije je bil spomeniškoarhitekturni

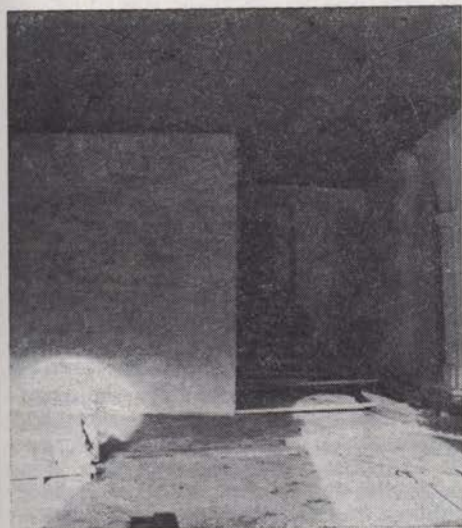
Sl. 180. Piran — Tartinijeva hiša, obnovljeno pritličje

Fig. 180 Piran — Tartini's house, the restored ground floor (excerpt)

elaborat, topografija in valorizacija arhitekturnega spomenika s predpisanimi spomeniškoarhitekturnimi pogoji. Med tem delom smo ugotovili nekaj pomembnih materialnih dokumentov o razvoju stavbe, s tem pa tudi dokumentov o spremembah SV gradbene linije današnjega Tartinijevega trga. Posebno vznemirljivo je odkritje baročnega štukaturnega okrasa in poslikav v prvem nadstropju, zlasti v sobi s scenografsko kompozicijo iz časa ok. 1800.

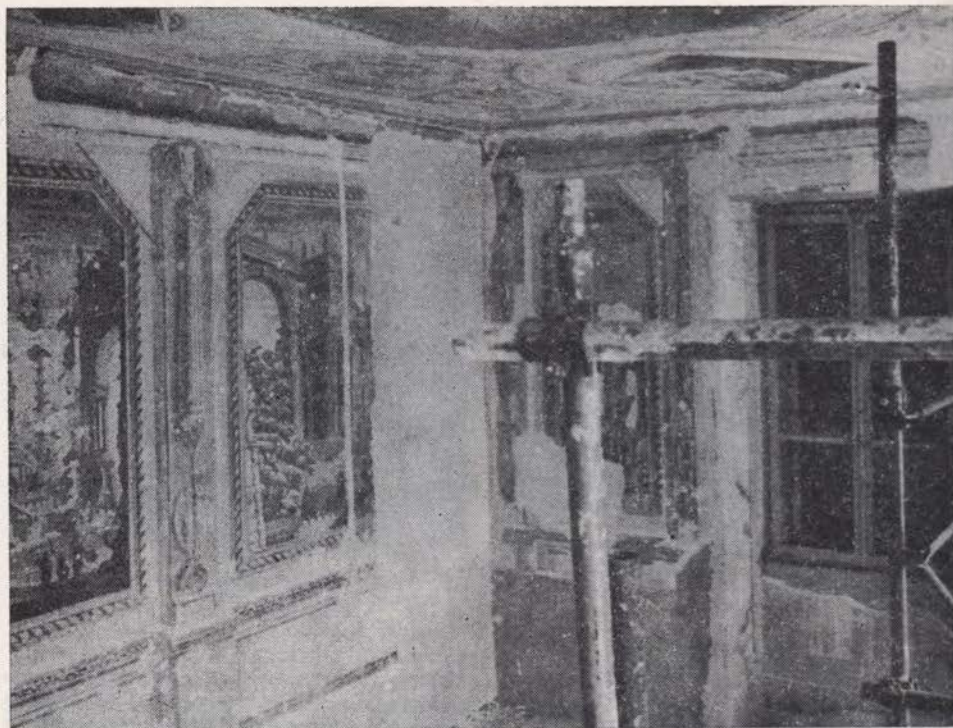
Fotografsko in tehnično smo dokumentirali srednjeveške temelje »case Pizzagru«, ki je najstarejše jedro Tartinijeve hiše. Dokumentirali smo tudi srednjeveške temelje tržnega prostora iz časa pred razširitvijo Tartinijeve hiše v 18. stol. do današnjega Tartinijevega trga. Stavba je namreč doživela dvoje baročnih predelav in razširitev. Prva predelava je bila v okviru srednjeveškega tlorisa. V to hišo je vodil danes rekonstruirani baročni portal v pritličju. Druga baročna prezidava je hišo razširila na sedanji obseg.

Po končanem delu v pritličju je prezentiran baročni portal, baročni omet prvotnega zunanjšega zidu stavbe in šteno kamnitega vodnjaka, ki je stal samostojno na tedaj še nezazidanem tržnem prostoru. »Beneška« igra nalepljenih okenskih okvirov poudarja okenske osi

Sl. 179. Piran — Tartinijeva hiša, obnovljeno pritličje (del)

Sl. 179 Piran — Tartini's house, the restored ground floor (excerpt)

Sl. 181. Piran — Tartinijeva hiša, odkrita poslikava iz konca 18. stol.

Fig. 181 Piran — Tartini's house, the discovered paintings from the end of the 18th century

na fasadi in napoveduje kvalitetno sodobno oblikovanje pritličja, ki pa je zdaj zaradi neustrezno opremljene poslovalnice Primorskega tiska, razvrednoteno. V vhodni veži drugotnega vhoda smo našli kamnite posode, v prvem nadstropju pa kamnoseško obdelan portal, ki je vodil na prvotno nepozidan ulični prostor.

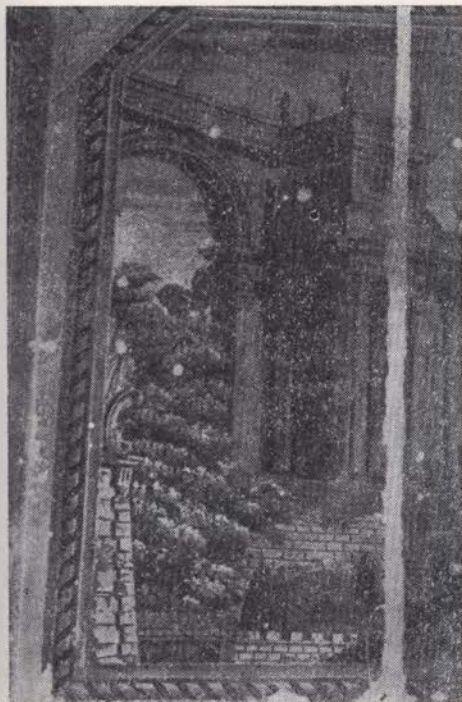
Odkrito klasicistično izraženo poznobaročno poslikavo v 1. nadstropju retuširajo. Poslikava je izjemen primer profanega slikarstva iz konca 18. stol. pri nas. Je verjetno delo potujoče beneške ali bolognske scenografske delavnice. Nekateri motivi spominjajo na grafične liste G. B. Piraneseja, ki ga zaradi imena strokovnjaki zelo radi povezujejo s Piranom.

V pripravi je projekt za prenovu stavbe, kulturni dom italijanske narodne skupnosti. Projekt mora upoštevati značaj stavbe.

Pri obnovitvenih delih v gornjih nadstropjih pričakujemo še nove najdbe. V

dveh prostorih že poznamo poslikavo iz 19. stol., tako kot v zadnji plasti poslikave medaljonov v t. i. Tartinijevi sobi. Dela vodi SSS Piran, izvaja Komunalno podjetje in RC.

V novembru 1. 1984 je bila otvoritev prvih prenovljenih stavb v **Zidovskem kareju** v Piranu. MZSV Piran je že od 60-tih let naprej stalni pobudnik akcije celovite preнове piranskega mestnega jedra, po sprejetem AN Piran (Invest biro Koper, 1975), pa je v okviru zavoda stekla večja akcija priprave dokumentacije za eno pomembnih v AN Pirana nerešenih problemov: prenovu stanovanjskega fonda. Za prvi primer preнове stanovanj je bil izbran stavbni blok med Prvomajskim trgom, Savudrijsko, Trubarjevo in Bonifacijevo ulico, vključujoč Zidovski trg, po katerem je dobil ime — kare Zidovski trg. MZSV Piran je za pripravo tehnične dokumentacije opravil ves raziskovalni, konservatorski in stanovanjski del, skupaj z idejnim projektom

Sl. 182. Piran — Tartinijeva hiša, detajl poslikave iz konca 18. stol.

Fig. 182 Piran — Tartini's house, a detail of the painting from the end of the 18th century

prenove (MZSV Piran, 1976, Prenova Pirana — kare Židovski trg zv. 1 — analize prikaza nujnosti sanacije starega stanovanjskega fonda, MZSV Piran, 1977, zv. 2 konservatorske analize, izdelava konservatorske podloge za pripravo gradbeno tehnične dokumentacije, MZSV Piran zv. 3 — program in vsebina prenovitvenega načrta in zv. 4 idejni osnutek prenove kareja Židovski trg).

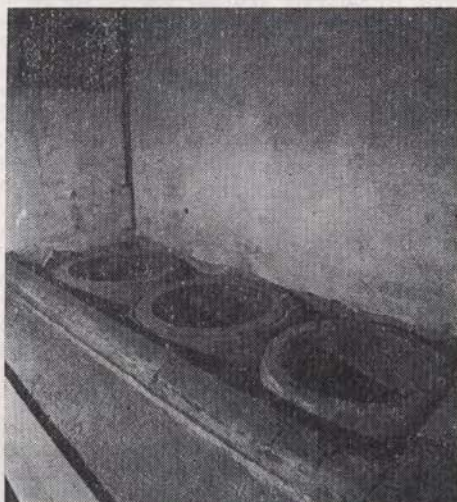
Izvedbeni projekt je bil izdelan l. 1980 (Planum, TOZD za projektiranje) prva faza prenove petih stavb, po naročilu SSS občine Piran je stekla v l. 1983. Dela je izvajalo Komunalno podjetje Piran, konservatorski nadzor pa MZSV P. Izvajalec del je skupaj z zavodom pripravil tudi razstavo ob priliki otvoritve prvih prenovljenih stanovanj s prikazom načina opravljenih del prenove in problematike izvajanja del in pripravo dokumentacije za naprej. Na osnovi opravljenih del, konservatorske problematike upoštevanja

arhitekture v celoti in izdelavo projektov z vnašanjem sodobnih stanovanjskih pogojev v piransko stanovanjsko hišo, zavod sodeluje pri preprojektiranju druge faze prenove nadaljnjih štirih stavb Židovskega kareja v Piranu. MZSV Piran pripravlja tudi nove konservatorske programe za prenavo dveh stavbnih blokov ob Prvomajskem trgu in ob SV štrfanci Tartinijevega trga. — S. H.

PODBRJE, p. c. sv. Kozma in Damijana. — K obstoječim stropnim tramovom v ladji se je bilo potrebno odločiti glede izvedbe celotnega stropa in barve letega. Predlog je bil izdelan in posredovan župniku. Pri tem delu se je bilo potrebno prilagajati že obstoječi situaciji. V ladji so bili že na konzole na gosto postavljeni trami. Ti naj bi se na zgornji strani prekrili z deskami in vse ustrezno prebarvalo brez delitve stropa na kasete in drobljenja z različnimi dekorativnimi dodatki. — R. P.

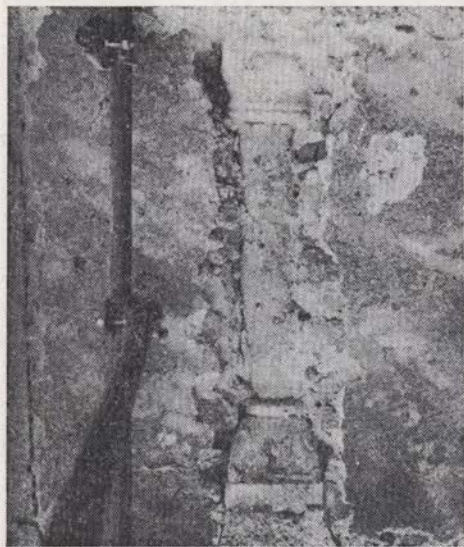
PODGORJE, G. Radgona. — Krajevni skupnosti izdali navodila za obnovo dvonadstropnega znamenja in priporočili zbiranje sredstev. — A. V.

PODSREDA, grad. — Spominski park Trébe si že nekaj časa sistematično prizadeva, da bi zavaroval in prezentiral

Sl. 183. Piran — Tartinijeva hiša, v vhodni veži kamnite posode

Fig. 183 Piran — Tartini's house, stone vessels found in the entrance hall

Sl. 184. Podsreda — grad, romanski predelni stebrič v novo odkriti bifori

Fig. 184 Podsreda — the castle, Romanesque colonette in the newly discovered (biforas) two light windows

najpomembnejše spomeniške objekte na svojem območju. Tako je tudi na gradu Podsreda organiziral akcijo, katere namen je sanirati grajsko stavbo in ji v prihodnje nameniti novo funkcijo. ZSV Celje, ki dela strokovno usmerja, je izdelal natančen posnetek grajske stavbe, hkrati pa so se s pomočjo mladinskih brigad na gradu že leta 1982 pričela očiščevalna dela, ki so potekala hkrati s konservatorskimi raziskavami. Slednje so dale že doslej izjemne rezultate. Pokazalo se je, da je grad v vseh svojih bistvenih sestavinah še romanski, saj so bili odkriti številni portali, polkrožno sklenjene line in celo romanska bifora, ki je v našem profanem stavbarstvu tega zgodnjega časa zaenkrat izjemna. Zaradi pomanjkanja sredstev pa žal še vse doslej niso bile mogoče sistematične raziskave grajske stavbe, ki bi vključevale tudi raziskave zunanjih sten, zato kljub obilici novih ugotovitev še vedno niso znani vsi elementi, ki bi omogočili izdelavo preciznega in kompleksnega sanacijsko prezentacijskega konservatorskega programa — vse doslej namreč še ni bilo mogoče razvozlati niti vprašanja historičnih nivojev, saj je bil grad v preteklih

stoletjih temeljito preetažiran. Številne neznanke so bistveno otežkočile tudi statično sanacijska dela, ki so bila v letu 1984 opravljena. Le-ta so se zato omejila na tehnično zelo zahtevno zavarovanje jugovzhodnega grajskega vogala, ki se je že sesipal, s ploščami in vezmi pa so bile zavarovane podirajoče se baročne arkade.

Tehnična dokumentacija statično-sanacijskih del je v rokah Restauratorskog zavoda Hrvatske.

Na gospodarskem posloplju je bila obnovljena strešna konstrukcija, polovico strehe pa so na novo prekrili. — I. S.

PREĐENCA, Šmarje pri Jelšah. — V letu 1984 so bila na kapelicah šmarske Kalvarije opravljena naslednja dela: zidarsko beljenje zunanjščin kapelic s stari gšenim apnom, rekonstrukcija steborne poslikave na zunanjih stenah XIV. kapelice, barvno toniranje zunanjščin kapelic. Z izvajalcem del smo se domenili, da bomo zaradi bližajoče se zime zidarska in pleskarska dela na IV., V. in VI. kapelici preložili na pomlad leta 1985. — B. B.

PRILEŠJE, p. c. sv. Ahaca. — Letos smo zaključili dela v lopi z grobim in dekorativnim ometom, ki primerno prezentira ostanke gotških fresk na zunanji strani vhodne fasade. Že v prejšnjem obdobju je bila restavrirana vzhodna notranja stena lope, s fresko Krištofa. Tako so zaključena dela na objektu, ki hrani dragocene freske tudi v celotnem prezbiteriju, na slavloloku, v ladji, fasadi ter na steži lope. — R. P.

PTUJ. — V sklopu večletnih del pri obnovi notranjščine ž. c. sv. Jurija — **proštjske cerkve**, je bil v letu 1983 na vrsti prezbiterij. Konservacija je bila težek problem, saj so na stenah pozno-baročne in neobaročne poslikave, ki so v nasprotju z gotško arhitekturo. Pri detajlnem pregledu ostenja smo ugotovili, da je neobaročna poslikava sten zaradi slabega veziva tako poškodovana, da je ni mogoče ohraniti. Zaradi tega smo na stenah ohranili le figuralne kompozicije, na stropu pa Schifferjevo poslikavo iz zač. 19. stol. v celoti. Na s. steni smo našli fragmente gotških fresk, ki pa so bili neznatni, tako da jih ni mogoče prezentirati. Seveda je še vedno možnost, da je

še kaj te poslikave pod debelimi ometi. Vse arhitekturne člene smo očistili sekundarnih premazov, glavni oltar pa oljnih premazov. Velika Schifferjeva oltarna slika je restavrirana in vrnjena na s. steno.

Odklonili smo predlog ž. upravitelja za preureditev ž. c. sv. **Ožbolta**. Oba baročna oltarja, od katerih naj bi enega odstranili, sta pendant in kvalitetno delo iz 18. stol., neogotski oltar, ki je bil prav tako predviden za odstranitev, pa je kvalitetno in značilno delo iz druge pol. 19. stol.; dobro se sklada z gotskim presbiterijem.

Ž. urad sv. Petra in Pavla je obnovil zunanjščino p. c. sv. **Roka** na Bregu po navodilih iz leta 1979.

Na gradu **Ristovec** (Belšakova 69) so zamenjali okna, tlake v notranjščini, sanirali so oboke in ostrejšja. Grad je nastal v zač. 16. stol. in je bil v 17. stol. dozidan. Je eden naših redkih vodnih gradov, saj ga obdaja večji ribnik. Sedaj služi za stanovanja in je v dokaj slabem stanju. — J. M.

Izdelali smo soglasje in navodila za dozidavo meščanske hiše v **Muršičevi 16**. Stavba stoji ob Dravi in kazi mestno veduto. Dozidava bo stanje izboljšala. — J. M.

Izdelali smo navodila za obnovo secesijsko fasadirane, starejše stavbe **Prešernova 36** z ohranjenimi križnimi in banjastimi bokli. Predvideli smo sanacijo vseh obokov, rekonstrukcijo dvokrilnih, šestdelnih oken, bidermajerske fasade in rušenje garažnega prizidka. Za fasado stavbe **Vošnjakova 12** (portal z letnico 1817) smo zahtevali dvokrilna okna, klasicistično členitev fasad in svetlo opečno rjavo barvo (bela profilacija), kot smo jo ugotovili s sondiranjem. — J. M.

PTUJSKA GORA. — V delavnici so v restavriranju trije reliefi iz atrija cerkve: Marijina smrt, Poklon treh kraljev in Angela z grbom. Reliefi so bili najprej očiščeni, odstranjene so bile preslikave in manjši neprimerni dodatki. Potem je bila snov utrjena in izdelani so bili odlitki, ki bodo služili za rekonstrukcijo polihromacije. — J. M.

RADLJE. — Imetnik spomenika je s svojimi sredstvi prenovil zunanjščino ž. c. sv. Martina. Med deli smo stavbo sondirali in ugotovili: na starejšem delu

stavbe, zvoniku in prezbiteriju sta bila dva tanka ometa in na njih barvni plasti. Na ladji in kapelah pa je bila ena plast ometa in dve barvni plasti. Na prvi plasti ometa na zvoniku in prezbiteriju so bile rdeče rjavo naslikane obrobe. Ko je bila stavba barokizirana (ko so povečali ladjo in prizidali obe kapeli) pa je dobila na vogalih sgrafitno vrezane in črno sivo pobarvanе vogalne pravokotne okrasne motive. Predvideli smo rekonstrukcijo baročne fasade s tem, da bi ohranili tudi starejšo poslikavo, na zvoniku in presbiteriju. Imetnik pa navodil ni upošteval. — A. V.

RAKIČAN, Murska Sobota. — Koteksu iz Osijeka smo odklonili, da bi uredil sprejemališče živalskih kož v grajskih prostorih. — A. V.

RIBNICA NA DOLENJSKEM. — Novembra 1984 je LRZVNKD izdelal spomeniškovarstvene smernice za prenovo kareja (nivo zazidalnega načrta) med Šeškovo, Urbanovo ulico, Gallusovim nabrežjem in Cesto na Ugor v Ribnici. Pri obravnavi omenjenega kareja smo upoštevali njegovo vlogo v odnosu do mestnega jedra Ribnice in v odnosih med njima kot celote ob upoštevanju zazidave, gabaritov, ambientalne ureditve in pogledov. Pri tem ne smemo prezreti namembnosti objektov in življenje v urbanem okolju, ki so vodile do današnjega stanja. Če sledimo zgodovinskemu razvoju pozidave kot nam je ohranjen na franciscejskem katastru do današnjega stanja, nam je v florisni zasnovi kare še dokaj ohranjen. Najbolj okrnjeni in tudi porušeni objekti so na začetku Šeškove ulice in ob Urbanovi ulici. Konec 19. stoletja so začeli pritlične hiše prezidavati, nadzidavati, večje spremembe pa je zazidalni otok doživel med 2. svetovno vojno. Po vojni in v 50 letih se je število adaptacij pa tudi novogradenj povečevalo. — M. A.

SLOVENJ GRADEC. — Imetnik je hotel hišo **Francetova 3**, zgrajeno v secesijskem slogu z zelo bogato okrašenima fasadama podreti. S pomočjo javnega mnenja nam je uspelo stavbo, odličen primer arhitekture svojega časa, ohraniti.

V nameravani prenovi lokala v hiši **Glavni trg 28** bi uničili kvalitetni, rez-

ljani strop iz tramov (17. stol.). Za tako prenovu nismo dali soglasja. — J. M.

SLOVENSKÁ BISTRICA. — Podjetju Jeklotehna smo dovolili v **Kolodvorski ulici** nadzidavo pritlične hiše pod pogojem, da se ob tem rekonstruirata del mestnega obzidja, ki so ga pri prvem preurejanju hiše porušili.

Na stavbi nekdanjega minoritskega samostana na **Titovi 38** je obnovljena fasada. Zaradi ozkega pločnika so predlagali odstraniti vogal zvonika cerkve Marije sedem žalosti. Predlagali pa smo prehod za pešce skozi arkadni hodnik.

PTT ni hotelo adaptirati in sanirati kvalitetne arhitekture iz leta 1812, ampak se je odločilo za novogradnjo na mestu stare stavbe.

S sredstvi, KSS, OKS in lastnika smo prenovili škriplasto streho na p. c. sv. **Jožefa**. Streha je bila odprta, da je teklo na kvalitetne baročne oltarje. Lastnik pa je z lastnimi sredstvi še prenovil fasade. — A. V.

SLOVENSKE KONJICE. — ZSV je pripravil spomeniškovarstvene smernice za zazidalni načrt prenove starega mestnega jedra Slovenskih Konjic. Elaborat je obsegal zgodovinsko-urbanistični razvoj trga, valorizacijo in varstvo obravnavanega prostora ter valorizacijo kulturne dediščine z opredeljenimi varstvenimi režimi ter okvirnimi konservatorskimi smernicami. Spomeniškovarstvena obravnava je zajemala staro mestno jedro, kot historično urbano celoto, kar pa ne velja za načrtovalca zazidalnega načrta prenove, ki je v obravnavo zajel le oba stavbna niza ob trški komunikaciji. Tako je bilo izvzeto območje Trebniške graščine ter neposredno trško zaledje, ki predstavljata integralna dela starega jedra Konjic. Takšno neskladje v obravnavi naselja kot urbanističnega spomenika bo onemogočalo kvalitetno izvajanje prenove te historične aglomeracije.

Izdelava spomeniškovarstvenih smernic za zazidalni načrt prenove starega mestnega jedra Slovenskih Konjic je sprožila redno obveščanje zavoda o posegih na objektih. Le-ti so za zdaj usmerjeni v prvi vrsti na adaptacije lokalov različnih namembnosti. Te vsebinske spremembe v namembnostih pritličnih delov objektov se bodo odražale tudi v spre-

menjeni likovni podobi uličnih nizov. — B. P., D. G.

ZSV Celje je v aprilu 1984 sprejel vlogo za soglasje k tretji fazi adaptacije in dozidave proizvodno-prodajnih prostorov Pekarne-slaščičarne »Rogla« v Slovenskih Konjicah. Pekarna ima svoje prostore v starem historičnem delu naselja v objektih **Partizanska 6 in 8**. Objekta stojita na tipičnih trških parcelah, ki potekajo od osrednjega trškega prostora do sekundarne ulice. S svojima sprednjima fasadama sta sestavni del trškega ambiena. Parceli sta bili po francisc. katastru pozidani samo ob osrednjem trškem prostoru, ves ostali del pa je zavzemal vrt (?). Objekta sta do danes, kljub adaptacijam, ohranila svojo prvotno maso, nekatere arhitekturne detajle in tipični naklon strehe. Imela sta stanovanjsko, trgovsko in obrtno funkcijo. V objektu št. 8 je bila po pripovedovanju domačinov pekarna, v objektu št. 6 pa manufakturna prodajalna.

V novejšem času je objekta prevzela delovna organizacija Pekarna-slaščičarna »Rogla«, ki je dobila funkcijo centralne pekarnice v Slov. Konjicah. Ta je prvo fazo adaptacije in dozidave objektov že izpeljala do 27. 7. 1981, ko je prišla na ZSV prošnja za soglasje k drugi fazi dozidave objektov. Prva faza ni bila izvedena po spomeniškovarstvenih principih, saj je bil objekt št. 6 dozidan po celi širini parcele in v dveh tretjinah parcele, kar v starih trških jedrih ni dopustno. V

Sl. 185. Slovenske Konjice — hiša, Titov trg 2
Fig. 185 Slovenske Konjice — the house on Tito's Square no. 2

drugi fazi pa je bilo predvideno, da bi na parceli objekta št. 8 postavili tri silose, ki bi služili za občinske rezerve moke, poleg tega pa bi še razširili obstoječe proizvodne prostore za 257 m².

Stališče Zavoda je bilo, da DO s takim razvojnim programom v starem delu naselja ne more obstajati, ker se v obstoječi konceptu historičnega naselbinskega središča, ki je med drugim tudi spomeniško-varstveno zaščiten, za noben način ne more vključiti. Toda spomeniško varstvo proti splošnemu pomenu Pekarne za naselje in proti veljavni in sprejeti prostorski politiki občine ni imelo moči. Sprejete so bile samo naše smernice, naj se visoki silosi nadomestijo s podnimi skladišči, da bi bila ohranjena vsaj osnovna gabaritna zgradba naselja.

Ker Zavod historičnega principa pozidave ni mogel uveljavljati že pri prvi vlogi za soglasje — v tem primeru bi moral zahtevati rušenje prizidkov ki so bili izvedeni ob prvi fazi in verjetno tudi izselitev proizvodnih prostorov Pekarne iz starega dela naselja — ampak je uveljavljal samo višinski gabarit prizidkov, lahko tudi ob vlogi za soglasje k tretji fazi dozidave proizvodnih prostorov zaenkrat uveljavlja samo te pogoje. — M. H. P.

ZSV Celje je leta 1982 izdelal na željo odgovornih urbanistov valorizacijo območja na katerem se formira novi del Slovenskih Konjic — Titov trg. Območje obsega predel, ki leži med novo obvoznico in tovarno Konus, od starega mestnega jedra pa ga loči reka Dravinja. Do danes se je na območju Titovega trga ohranilo šest historično zasnovanih poslopij, ki jih je zavod na osnovi izbora in valorizacije opredelil za kulturno dediščino oziroma kulturni spomenik.

Ker za območje že nekaj let suvereno skrbi Odbor za ureditev in izgradnjo Titovega trga, zavodu ni uspelo uveljaviti zahtev po ohranitvi dediščine in jo funkcionalno vključiti v organizem trga. Dediščina postaja ob vsakem novem gradbenem posegu odveč in rezultat takšnega stanja se kaže tudi v rušitvi gostilne Pri mostu, **Titov trg 2**, ki je bila med domačini poznana kot Sutarjeva gostilna, in jo je zavod opredelil za kulturni spomenik.

Stavba je v osnovi izhajala iz 17. stoletja. Bila je značilna po svoji sedlasti strehi ter stavbni masi. Zelo učinkovito

je zapirala iztek starega mestnega jedra proti severu in je dajala temu delu mesta izjemen vizualni poudarek. Zadnjo pomembnejšo adaptacijo zunanjsčine je doživela leta 1852, ko so ji nadeli klasicistični fasadni plašč. Nekatere kasnejše dozidave na severni strani niso okrnile njene spomeniške pričevalnosti in bi jih bilo možno brez večjih težav odstraniti.

Prizadevanja zavoda, da bi stavbo le vključili v izgradnjo novega hotela niso rodila uspehov. Zaman so bili številni razgovori z investitorjem, predstavniki odbora in referentom za urbanizem SOB Slovenske Konjice, ki so v svojih izjavah podpirali le skupne, višje interese. Prevladala je miselnost, da mesto potrebuje nov hotel. Od poletnih mesecev leta 1984 hotel že gradijo po načrtih Razvojnega centra iz Celja. — V. H.

V letu 1984 je bila z izjemo zvonika obnovljena zunanjsčina p. c. sv. **Anc.** Dotrajani bobrovec na strehi ladje in južne kapele je bil v celoti zamenjan. Na strehi prezbiterija in zakristije je ostal skril. Obnovljeni fasadni ometi so v celoti beljeni, le konzole pod napuščem so barvane v opečno rjavem barvnem tonu. Obnovitvena dela je financiral župnijski urad Slovenske Konjice. — B. B.

SOPOTE, Šmarje pri Jelšah. — Gradbena dela na graščini Olimje, ki so se nadaljevala v letu 1984 so obsegala protipotresno zaščito objekta po statičnem načrtu. Na obokih pritličja in 1. nadstropja j. graščinskega trakta so bile vliete armiranobetonske plošče. V obeh arkadnih hodnikih so bile odprte zazidane okenske odprtine in vanje vstavljena po meri narejena okna. V notranjih prostorih 2. nadstropja so odstranjeni dotrajani ometi. Sonde na dvoriščni fasadi južnega trakta so pokazale renesančno, baročno in poznobaročno fazo gradnje. Na ometih, ki se vežejo na zazidavo renesančnih arkad z dvojicami polkrožno zaključenih oken, so najdeni naslikani stebri. Ti stebri in verjetno tudi medaljoni med horizontalnimi in vertikalnimi polji, so bili ponovljeni tudi v tretji fazi gradnje ok. l. 1710, ko so bile okenske odprtine preoblikovane v pokončno pravokotne s profiliranimi obrobi izvedenimi v ometu. Po odstranitvi dotrajanih ometov na tej fasadi se je pokazala višina renesančne gradbene faze. Zaradi kasnejše nadzidave z eno etažo, so bili

stebri ojačeni z slopi in v arkade vstavljene dvojice oken. Obnovitvena dela, ki jih financira republiška in občinska Kulturna skupnost še potekajo. — B. B.

STARE SLEMENE, Slovenske Konjice. — Leta 1983 so se pričela obnovitvena dela na poznogotskem gastužu Zičke kartuzije. Statično so bile sanirane vse obodne stene ter del notranjih predelnih sten. Nad veliko pritlično dvorano so bili odstranjeni ostanki sekundarnega opočnega oboka, pod katerim so bili ohranjeni deli prvotnega lesenega stropa, ki bo pozneje rekonstruiran. Na tem mestu je bila narejena železobetonska plošča. Gradbena dela, ki so se nadaljevala leta 1984 so obsegala: dozidavo stolpičastih izzidkov do prvotne višine in nad njimi rekonstrukcija streh. Zamejnani so bili posamezni dotrajani deli strešne konstrukcije in istočasno tudi dotrajani strešniki. Protipotresno zavarovanje objekta in ostala gradbena dela še potekajo. — B. B.

STROČJA VAS, Ljutomer. — Naredili izolacijo kapele iz 19. stol., obnovili profilacijo in omet v oker in beli barvi. — J. M.

Sv. PETER V RIBIČJU, Radlje. — Imetnik je notranjščino p. c. neprimerno ometal. Izdelali smo načrt prezentacije tega romanskega spomenika. — A. V.

SVETO — p. c. sv. Egidija. — Ob cerkveni kamniti ograji so na jugovzhodni strani cerkve člani vaše skupnosti na začetku letošnjega leta začeli graditi v opeki avtobusno čakalnico. Lokacija je v zavarovanem območju te pomembne renesančne arhitekture, moteče za značilno etnološko podobo Svetega in izkopi so segali tudi v zavarovano arheološko površino. Zahtevali smo takojšen inšpekcijski nastop, odstranitev zidovja in kaznovanje krivcev, gradbeni inšpektor je izdal ustrezne odločbe o rušenju, vendar je vsa zaževa obtičala v predalih občinskih upravnih organov, kljub našim zahtevam na občinskih in republiških upravnih organih. Medtem pa so vaščani čakališče spravili do strehe. — Z. H.

SALEK, Velenje. — Obnovitvena dela na p. c. sv. Andreja v letu 1984 so obsegala: gradbeno sanacijo tj. vezavo in

injiciranje zidov, obnovo ometov zunanjščine in beležev v notranjščini. Pod grobozrnatimi ometi zvonikove fasade iz 19. stol. smo našli na ostanke poslikave šivanih vogalov, obrob okoli lin in bifor. Nad ostroločno zaključenim vhomom v zvonico smo odkrili kartušo z inicialami AVMA in letnico 1640 in 1690. Na vogalu zakristije smo odkrili poslikavo identično oni na zvoniku. Na zahodnih vogalih severne in južne stene cerkvene ladje smo odkrili na sledove še starejše poslikave. Ta se po vsej verjetnosti veže na poslikavo grbov z letnico 1516 na kornem zaključku prezbiterija. Na opornikih prezbiterija, ki so med seboj povezani z loki smo našli slabo ohranjene slikane grbe. Freska sedeče Marije z Jezusom v naročju iz začetka 16. stol., in kasnejša dekorativna poslikava ostenj opornih lokov, so bile pri injiciranju poškropljene s cementno malto. Dela na prezbiteriju čakajo na poseg restavratorja. Notranjost cerkve smo tonirali na osnovi poprejšnjih sond akademskega slikarja in restavratorja Viktorja Povšeta. Vsi kamniti členi in ladji in prezbiteriju so barvani v svetlooker tonu, stene pa so beljene. Stene stranskih kapel so barvane oker, obok sivo modro, členitev pa belo. Zidarska dela je izvajal Stane Skorenšek, rekonstrukcijo poslikave je v tehniki kazeinske tempere izvedel Marjan Knez. Fasada zvonika je bila še dodatno zaščiten s silikonskimi hidrofobnimi premazi. Obnovitvena dela je financiral župnijski urad sv. Martina in OKS Velenje. — B. B.

ŠENTILJ POD TURJAKOM, Slovenj Gradec. — Za obnovo strehe p. c. sv. Ahaca iz 15. stol. smo zahtevali originalno skrilasto kritino. Župni upravitelj je našo zahtevo upošteval in zagotovil kritino iz okoliških, z drugimi materiali prekritih cekva. — J. M.

ŠENTJUR PRI CELJU. — Poznogotska plastika, ugotovljena med topografskim delom na terenu v neki kapelici v bližini Planine pri Sevnici (prim. VS XXIV., p. 231 in VS XV., p. 295) je bila ukradena. — I. S.

ŠENTVID PRI PLANINI, Sentjur pri Celju. — Pri zadnji obnovi ž. c. sv. Vida leta 1932 so bili na zvoniku odstranjeni vsi starejši ometi. Zaradi velikosti zvonika smo se z župnijskim upraviteljem

kot investitorjem del odločili, da ga arhitektonsko razčlenimo s poslikavo. Za osnovni element poslikave smo vzeli vzorec šivanega roba na vogalnih prezbiterija, ki je bil tako kot sam zvonik prislonejen k ladji šele leta 1680. Zidarska dela je izvajalo Gradbeno podjetje »Obnova«, slikarska akademski slikar Stane Petrovič, železni številčnici ure je naredil ključavničarski mojster Bernard Globočnik. — B. B.

ŠKOFJA LOKA. — Poleti leta 1983 je bil obnovljen zvonik ž. c. sv. **Jakoba** v Škofji Loki. Pod zgornjim dotrajanim slojem beleža so bili odkriti slikani šivani robovi črne barve (dimenzij 105 × 60 cm), ki smo jih dokumentirali. Po snemanju popolnoma dotrajanega ometa so se pokazali kamniti šivani robovi. Odločili smo se za prezentacijo kamnitih šivanih robov, gotskih oken zvonika, katerih okviri so bili prej skriti pod ometom, in kamnitih paličasto oblikovanih delinih zidcev. Fasada zvonika je bila izvedena v toniranem apnenem ometu, obdelanem s kelo. Dela so izvajali delavci zidarskega mojstra Franca Pelka z Bleda. Kapa zvonika je bila obnovljena z bakrom.

V letu 1983 je bilo obnovljeno ostrešje in zamenjana kritina (bobrovec) vzhodnega grajskega trakt. Podstrešje prostori so uporabljeni za depo.

V letu 1984 je bila po sklepu izvršnega sveta Skupščine občine Škofja Loka porušena dotrajana hiša na **Spodnjem trgu 2** kljub mnenju LRZVNKD in Zavoda SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine, da se objekt mora sanirati. Na istem mestu gradi Združenje obrtnikov nadomestni objekt (dom obrtnikov) enakih dimenzij in gabaritov kot porušeni. — M. E.

Obnovljena je bila tudi zunanjščina hiše na **Cankarjevem trgu 13** (župnišča), ki je sestavni del stavbnega kompleksa Homanove hiše. Kljub stalnemu nadzoru in sodelovanju Zavoda z investitorjem in izvajalcem je ob koncu del izvajalec brez predhodnega obvestila prekril z novim ometom originalne šivane robove (polja rdeče, zelene in rumene barve) pod obema vogalnima pomoloma in naslikal izmišljene rdeče rumene šivane robove. Vsa dela so izvajali delavci zidarskega mojstra Franca Pelka z Bleda.

V stanovanja so bila preurejena podstrešja hiš na **Mestnem trgu 4, 8, 14, 30,**

35, 36, 41 in 42. Pri nekaterih objektih izvajalec ni v celoti upošteval smernic Zavoda. — M. E.

ŠMARJE, ž. c. Marijinega imena. — Nadzorovali smo obnovo cerkvene zunanjščine. Gotska cerkev je bila v baroku radikalno predelana. Po odbitju starega ometa so se na stenah ladje pokazale razvojne faze objekta, ki smo jih tehnično dokumentirali, zatem so pod našim nadzorom cerkev ponovno ometali z zglajenim ometom. — R. Č.

ŠMARTNO OB DRETI, Mozirje. — Spomladi leta 1984 je Zavod poslal navodila za obnovitev notranje poslikave ž. c. sv. Martina. Dekorativno poslikavo, ki jo prekriva sloj disperzijskih barv, se obnovi ož. rekonstruirati po analogijah, vidne figuralne prizore slikarja Jozefa Edgarja Kleinerta iz l. 1926 se samo festavrira. Slikar David Plešnik, ki ga je najel župnijski upravitelj, pa je sistem poslikave kreiral po lastni zamisli in jo tudi izvedel v skladu s svojimi umetniškimi nagnjenji in ustvarjalnimi močmi. — B. B.

SRATOVCI, G. Radgona. — Na željo vaščanov smo zaradi dotrajanosti izdali soglasje za zamenjavo razpela z novim, le da je treba nanj namestiti stari korpus. — A. V.

ŠTATENBERK, Slov. Bistrica. — S sredstvi KSS in OKS smo popravili streho in sanirali stebre v pritlični dvorani gradu. Ker je grajski inventar ogrožen, je UNZ zahtevala namestitev železnih okenjskih mrež, ki bodo enake oblike kot stare. — A. V.

TRIJE KRALJI, Lenart. — S sredstvi KSS in OKS popravili streho, ki je zamakala. — A. V.

TURNISČE, Lendava. — S sredstvi KSS in lokalnim prispevkom je bila dokončno urejena zunanjščina stare ž. c. Streha je v celoti na novo prekrita z bobrovcem, stene pa ometane z apnenim zglajenim ometom. Prehod med staro in novo cerkvijo je zavarovan z bakreno pločevino. — A. V.

VELENJE, grad. — 1982 in 1983 so se nadaljevala sistematična dela pri sanaciji in obnovi obodnega zidovja in stolpov. Sanirano je bilo zahodno obzidje in

Sl. 186. Vitanje — ž. c. sv. Petra in Pavla, rekonstrukcija prvotne zakristije

Fig. 186 Vitanje — parish church of the St. Peter's and Paul's, reconstruction of the original sacristy

del severnega, na novo ometan in zastrešen s škodlami je bil SZ stolp s kapelo, nad vhodnim stolpom je bila obnovljena streha. — I. S.

VELIKA NEDELJA, Ormož. — V načrtu je gradnja prizidka k osnovni šoli iz konca 19. stol. Ker bo s tem šolsko poslopje boljše vključno v okolje in veduto kraja, se s projektom strinjamo.

Za križevniški grad, katerega jedro je iz srednjega veka, sedanja oblika pa iz 17. stol., smo predvideli v programu manjšo muzejsko zbirko, arhivsko depo-nijo, gostinski lokal in stanovanja. Ker je pogorela vhodna lopa, prizidana v 19. stol., je grad dobil svojo prvotno po-

dobu. Ta lopa je bila po programu predvidena za rušenje, zato nismo dali soglasja za njeno rekonstrukcijo. — J. M.

VERŽEJ, Ljutomer. — Za obnovo ž. c. sv. Mihaela s sredstvi ž. u. smo predpisali, da se na zunanjsčini iz 18. stol. sname poznejši cementni talni zidec in da se stene pobarvajo (svetel oker, členitve belo). Kamniti relief Kristusa, ki je bil vzidan v zun. steni presbiterija, je treba prenesti v cerkev. — J. M.

VIDEM PRI PTUJU. — Hišo ki je stolp nekdanjega tabora ob župni cerkvi je stanovanjska skupnost hotela porušiti, češ da je v zelo slabem gradbenem

stanju. Ugotovili pa smo, da je le zane-marjena in ima minimalne poškodbe, za-to smo zahtevali sanacijo. — J. M.

VITANJE, Slovenske Konjice. — V letu 1984 je bila podrta nadstropna zakristija ž. c. sv. Petra in Pavla. Pozidana je bila nova, vendar tokrat na temeljih starejše zakristije. Pultasta streha je kri-ta s skrilom. Zaradi novih vitrajev v ladji so bili izklesani štirje veliki in en manjši kamniti negotski okenski okvirji ter rozete. Med gradbenim materialom podrtega opornika prezbiterija je bilo več kosov oblikovanih spolij gotske dobe. — B. B.

VRATJA VAS, G. Radgona. — Izdali navodila za obnovo dvonadstropnega znamenja (tudi podtemeljiti). — A. V.

VRHOVLJE, p. c. Marije Pomočnice kristjanov. — S strokovnimi nasveti smo sodelovali pri obnovi značilnega briškega zvonika s cinastim zaključkom. Pod našim nadzorom so izvedli hidroizolacijo piramidastega žaljučka zvonika, obnovili cine in ometali zunanjščino z zaglajenim ometom. Za barvo ometa smo predpisali tonirano belo barvo. — R. Č.

VUHRED, Radje. — Kapelico sv. Nepomuka ob mostu bodo predstavili zaradi rekonstrukcije ceste na prostor blizu mostu ob župni cerkvi. — A. V.

UZENICA, Radlje. — S sredstvi imetnika in KSS smo v ž. c. sv. Niko-laja restavrirali silno slabo ohranjeni ol-tar. Uporabljali smo klasično metodo utr-jevanja in zastrupljanja lesa. Oltarna slika, ki predstavlja sv. Mihaela in je delo slikarja Straussa pa je bila restav-rirana že prej. — A. V., B. K.

ZABRDO PRI VELENJU, p. c. sv. Ja-koba. Ob obnovi zunanjščine leta 1983 se je pokazalo, da je celotna stavba — raz-en zvonika — še romanskega izvora. Pod dotrajanim ometom se je skrivala zidava iz pravilno kvadratasto oblikovanih kle-sancev. Material je peščenjak in takšni so tudi klesanci lepo ohranjenega JZ vogala, ki nakazujejo višino leg. Na desni strani južne stene je bilo tik pod vrhom stene odkrito polkrožno sklenjeno okence romanske oblike, na zunanji stra-ni visoko 75 in široko 35 cm, ki se lija-kasto oži proti sredini stene, kjer je svet-

lobna reža visoka le še 49 in široka ko-maj 15 cm. V režo je bil vstavljen že hu-do preperel lesen okvir, ki je prepuščal le malo svetlobe. Podobno okence z iz-jemno visoko usločenim zunanjim lokom in polovico nižjo, zelo ozko svetlobno režo znotraj je bilo že prej znano v vzhodni steni prezbiterija, vendar je bilo napačno datirano v poznogotsko dobo. Obe okenci sta oblikovani zelo pretehta-no. Tako je okence v južni steni vrezano v steno tako, da zajema največ svetlobe prav ob zgodnjih jutranjih urah, isto pa velja tudi za okence v vzhodni steni prez-biterija. Navidezne nepravilnosti, ki jih na teh dveh okencih opazimo, torej niso posledica stavbarjevega neznanja, ampak nekega zavestnega hotenja. Ko bo ob pri-ložnosti izdelana analiza vseh proporčev teh okenc in njihovih naklonskih kotov, ki jim določajo obliko, se bo zadržno po-kazalo, da je starodavni stavbenik na-tanko preračunal osvetlitev cerkve na do-ločene trenutke dneva; pri tem je nemara celo upošteval vzhajanje sonca na dan, ko praznuje cerkev praznik sv. Jakoba Starejšega, zavetnika podružnice. Takšne preračunane odmike od »pravilnih« geometričnih oblik srečujemo pri nas le pri zelo redkih spomenikih romanske arhi-tekture, vselej pa kažejo, da imamo opr-aviti z mojstrom, ki se je šolal v delav-nici z globoko zakoreninjeno tradicijo.

Prezbiterij z vzhodnim okencem ni nespremenjen pričakal naš čas. Verjetno v 17. stoletju so nekaj pravokotnemu prezbiteriju posneli robove, tako da je dobil svojo sedanjo, tristrano sklenjeno obliko. Obenem so zazidali vogale med ladjo in nekdam ožjim prezbiterijem, ta-ko da je bil tloris cerkve na oko povsem poenoten — optično se je ladja nepo-sredno in brez cezure prelila v tristrani sklep. Sledovi nekdanjega vzhodnega vo-gala ladje ob stiku s prezbiterijem omo-gočajo dokaj natančno rekonstrukcijo romanske podobe cerkve. Ladja je bila dolga 8,85 m, široka 5,10 m in visoka ok. 4,60 m. Prezbiterij je bil nekoliko ožji od ladje, dolg 3,30 m in približno prav toliko širok. Natančne širine in prvotne višine prezbiterija ni mogoče ugotoviti, kakor tudi ne, ali je bil prezbiterij v notranjščini obokan ali je imel celo samo preprost lesen strop. V ladjo je držal polkrožno sklenjen, še vedno ohranjen kamniten portal, izklesan iz peščenjaka, visok 2,15 m in širok 85 cm, nameščen v zahodni steni ladje — današnji zvonici.

Svetloba je cerkev dobivala samo skozi ohranjeno okence v vzhodni steni prezbiterija in skozi domnevno dvoje okenc ali bolje svetlobnih lin v južni steni ladje, od katerih pa se je ohranilo le eno, medtem ko je drugo bržčas izginilo ob pozidavi baročnega okna v tej steni. V tej obliki je stavba predstavljala tipično poznoromansko cerkvico iz obdobja zrele romanike, najbrž iz časa ok. leta 1200. V ta čas jo opredeljuje predvsem njena plastovita zidava razen tega pa tudi domneva, da gre za nekdanjo grajsko kapelo gradu Limbar — Lilienberg z bližnjega hriba Gradišče, ki je bil porušen ob koncu srednjega veka.

Prezentacija zunanjsčine je upoštevala novo odkrite romanske sestavine. Cerkev je bila na novo ometana z glajenim apnenim ometom, vendar pa je bilo v zidu s cenzuro nakazano mesto, kjer se ladja stika s prezbiterijem. Prav tako je ostalo z zunanje strani izluščeno na novo odkrito romansko okence v južni steni, ki ga zaradi oboka v cerkveni ladji žal ni bilo mogoče do kraja odpreti. Šaleška dolina se je tako obogatila za pomemben spomenik romanske arhitekture, ki je v tem času in na tem mestu razločljiv samo z vplivi severnjaškega, natančneje koroško-podjunskega prostora, podobno, kot že doslej znana podružnica sv. Mohorja in Fortunata v Šoštanju. — I. S.

ZAGRAD (Prevalje), Ravne. — Dovolili smo zamenjavo kritine na p. c. sv. Barbare: dovolili smo eternit, ker skodel ni bilo mogoče dobiti. — J. M.

ZG. MUTA, Radlje. — Restavrirali smo baročno sliko sv. Antona Padovanskega. — B. K.

ZG. ŠČAVNICA, Lenart. — Ž. u. obnovil ž. c. sv. Ane z opečno kritino. — A. V.

ZG. VIŽINGA, Radlje. — Pri cerkvi sv. Ilja si je kmet-sosed brez dovoljenja postavil gospodarsko poslopje. — A. V.

ŽEPOVCI, G. Radgona. — Izdali navodila za obnovo zunanjsčine kapele iz 2. pol. 19. stol. Oblika ostane nespremenjena. — A. V.

ŽETALE, Ptuj. — Za obnovo fasade p. c. Marije Tolažnice, romanske cerkve iz 18. stol. smo zahtevali prvotno kombinacijo ometov: gladkega za pilastre in vence in grobega za stene. — J. M.

ZIBERCI, G. Radgona. — Vaški odbor naj pri obnovi znamenja obnovi omete in pločevinasto laternasto-čebulasto streho, omet s poslikavo v nišah pa naj le utrdi. — A. V.

Zgodovinska in tehnična dediščina

Avtorji:

- A. A. — Aleš Arih, ZVNKD Maribor
 A. V. — Andreja Volavšek, ZVNKD Maribor
 B. K. — Borut Križ, ZVNKD Novo mesto
 B. P. — Branka Primc, ZSV Celje
 D. B. — Danilo Breščak, ZVNKD Novo mesto
 D. H. — Darij Humar, ZVNKD Gorica
 J. M. — Janez Mikuž, ZVNKD Maribor
 J. S. — Jelka Skalicky, ZVNKD Maribor
 M. T. — Marijan Teržan, ZVNKD Maribor
 N. L. — Nika Leben, ZVNKD Kranj
 V. H. — Vito Hazler, ZSV Celje

AMBROŽ, Kranj. — Zaradi napačnih podatkov obnovljena sp. plošča borcu V. Jurkoviču. — N. L.

BATE. — Ob civilnem pokopališču v vasi Bate na Banjski planoti je vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne. Zgrajeno je bilo v zaledju soške fronte v letih 1916—1918. Pred ureditvijo so bili vsi nagrobniki zloženi v poraslem kamnitim suhem zidu, tako, da originalna oblika pokopališča ni bila niti opazna. Zavod je za sanacijo v projektu predlagal ureditev štirih polkrožnih zidov iz ostankov tipskih nagrobnih kamnov brez napisov ter ohranitev ostale površine v travnik. Med krožnimi zidovi so travnata polja krožne oblike z avtohtonimi drevesi ter kamnitim tlakom med njimi. Med zadnjima dvema je urejena betonska nepropustna grobnica z relikvijami padlih z dela pokopališča namenjenega civilnim pokopom. Zavod je nalogo opravljal v okviru Komisije za urejanje vojaških pokopališč pri občini Nova Gorica. — D. H.

Sl. 187. Čadovlje — rekonstrukcija tehnike B Gorenjskega in Kokrškega odreda iz časa 2. svet. vojne (foto N. Leben)

Fig. 187 Čadovlje — reconstruction of the techniques B of the Gorenjski and Kokrški detachment from the period of the World War 2 (photo N. Leben)

BREZNICA, Jesenice. — Obnovljen nagrobnik sekretarju CK SKOJ D. Milovanoviču (idejni načrt dipl. arh. M. Jerala). — N. L.

BISTRICA pri Limbušu, Maribor Ruše. — Na železniški postaji nameščena plošča v spomin na napad Pohorske čete l. 1942. — A. A.

CERKVENJAK, Lenart. — Predlagali smo ureditev groba čebelarja Ivana Jurančiča. — A. A.

CEROVEC, Ormož. — V pripravi program take ureditve rojstne hiše Stanka Vraza, da bo lahko služila ob spominski sobi tudi potrebam lastnika. — A. A.

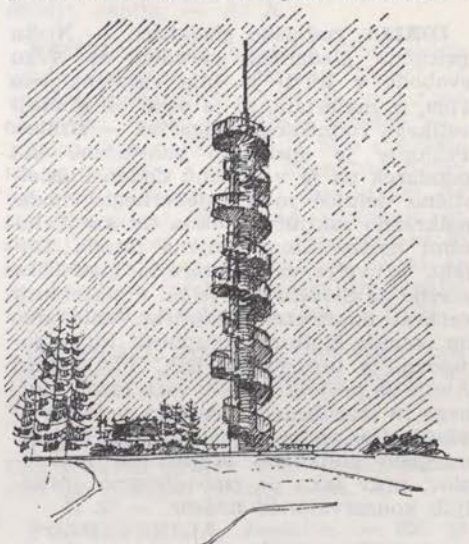
ČADOVLJE, Tržič. — Rekonstruirana tehnika »B« Gorenjskega in Kokrškega odreda nad Dolžanovo sotesko: obnovljena brunarica z leseno opremo; v notranjosti nameščen plastificiran pano z opisom delovanja tehnike in fotografijami članov tehnike, delovnih pripomočkov in izdelkov tehnike. ZSV je izdal 6. zvezek iz zbirke Gorenjska med NOB Tehnika »B« Gorenjskega in Kokrškega odreda. — N. L.

ČREŠNJEVCI, G. Radgona. — V okviru prenove Dajnikove domačije je bila

urejena kuhinja in veža z ustreznim pohištvom in opremo. — J. S.

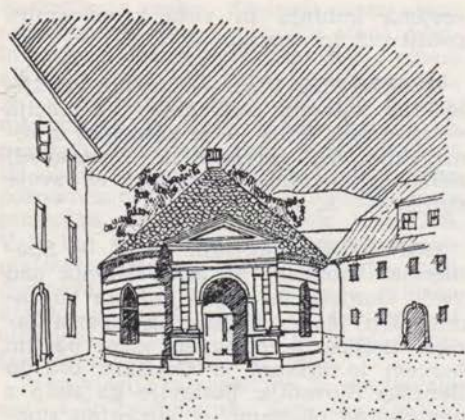
DESTERNIK, Ptuj. — Lastnik zemljišča, na katerem stoji Reševa domačija — spomenik NOB — je kompleks z zemeljskimi deli razvrednotil. Povzročitelj škode mora stanje popraviti na svoje stroške. — A. A.

GONJAČE v Goriških brdih. — Spomeniški kompleks na griču Mejnik nad vasjo Gonjače, ki je bil izdelan po zamisli arh. Marka Šlajmer in kiparja Janeza Boljke, je posvečen vsem padlim borcem in žrtvam iz Goriških brd in Beneške Slovenije. Sestavlja ga stolp z nagrobnimi ploščami in polžastimi stopnicami, ki jih povezujejo ter tlakovani plato z bronastim reliefom. Zaradi plazenja in neustreznega temeljenja so se na obodnem zidu pojavile razpoke, ki smo jih v letu 1984 ob finančni podpori OKS Nova Gorica in OO ZZB NOV Nova Gorica sanirali. Ker bi s teracom obdelani zid le težko nevidno sanirali ob izredno visokih cenah take sanacije, smo se odločili, da ob obstoječem zidu ponovno zgradimo betonski temelj, nanj pa pozidamo kamniti zid. Zid, ki je zgrajen iz okoliškega kamna je globoko fугiran ter z železnimi kljukami sidran v

Sl. 188. Gonjače — spomenik v obliki stolpa (risal D. Humar)

Fig. 188 Gonjače — monument in the form of a tower (drawing D. Humar)

Sl. 189. Idrija — rudniško gledališče iz l. 1769 (risal D. Humar)

Fig. 189 Idrija — mine's theatre from the year 1769 (drawing D. Humar)

obstoječi zid. S tako sanacijo smo statistično konsolidirali in tako, upamo, dokončno uredili plato spomenika. — D. H.

GORNJI KLJUČAREVCI, Ormož. — Sedanji lastnik domačije pisatelja F. K. Meška bo gradil nadomestni objekt v neposrednji bližini domačije. — A. A.

IDRIJA, rudniško gledališče. — Nizka pritlična gledališka zgradba na Trgu svobode v Idriji je bila zgrajena leta 1769, iz materiala, ki je ostal ob gradnji velikega rudniškega magazina — žitnice. Poslopje je apsidalno zaključeno kot poudarek pa je v temenu dodan klasiistično delujoč motiv stebernega vhoda, polkrožno zaključena okna ter s kanelurami horizontalno členjena fasada. Objekt, ki velja za najstarejšo gledališko stavbo na Slovenskem je bil v preteklosti večkrat neustrezno adaptiran, zato smo na pobudo Kulturne skupnosti Idrija sodelovali s projektanti RPC Idrija tozdr Atelje za projektiranje v vseh fazah idejnega in izvedbenega projekta sanacije — adaptacije, pa celo pri izbiri in nabavi ustreznih oblikovno originalnih materialov, prav tako pa smo občasno opravljali konzervatorski nadzor. — D. H.

JELENČE, Maribor Pesnica. — S prizadevanjem krajanov ter s sredstvi občine urejeno okolje ob osrednjem spomeniku. — A. A.

KIDRIČEVO, Ptuj. — Začetna dela za večletno akcijo ureditve opuščene vojaškega pokopališča. — A. A.

KOČEVSKI ROG, Novo mesto. — Baza 20: V letu 1984 je bil saniran in urejen objekt št. 2 — Kidričeva baraka. Pritlični lesen objekt z dvokapno asimetrično streho z inventarjem (stoli, 2 mizi, klopi, omarica, pogradi) je bil že obnavljan, vendar nestrokovno (zamenjava lesa, premaz z odpadnimi olji). Zaradi sečnje dreves, na katere se je baraka naslanjala, je bila prizadeta tudi statika objekta. Ob detajlnem dokumentiranju stavbe se je pokazalo, da so tudi nosilci sferne dotrajani in bi prevelika snežna odeja ogrozila obstoj stavbe. Zafo je bila v notranjosti postavljena vidna jeklena konstrukcija za ojačanje strehe.

Dela, ki so potekala od junija do septembra, so obsegala:

- odstranitev sekundarne strehe iz skodel in obnovitev ter zamenjava prvotne kritine (skodle),

- zamenjava dotrajanih in uničenih delov nosilne konstrukcije,

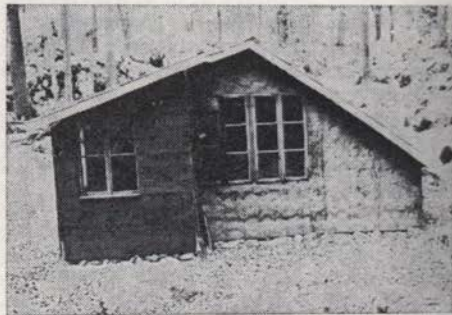
- nova obloga zunanjih sten (strešna lepenka),

- izkop drenažnega jarka za odvajanje atmosferske vode na Z strani stavbe,

- odstranitev starega (dvojnega) poda in obnova prvotnega,

- odstranitev notranjih avtentičnih papirnih oblog, ki pa se zaradi raznih mikroorganizmov, ki se tu lahko naselijo, ne obnovi,

- namestitev kovinske podporne konstrukcije.

Sl. 190. Kočevski rog — baza 20, sedež povelstva med NOB (Kidričeva baraka, foto B. Križ)

Fig. 190 Kočevski Rog — base 20, the seat of the command during the National Liberation War (Kidrič's barracks, photo B. Križ)

Vsi leseni deli so bili insekticidno-fingicidno zaščiteni z Belles restavratorjem. Dela je zvajal RC Ljubljana in delavci GG Novo mesto. — B. K.

KOTLJE, Ravne. — V sedanjih gostinskih objektih Rimski vrelec je bila v času okupacije gestapovska mučilnica. Ker pripravljajo celovito prenovo objektov, smo opozorili na zgodovinski pomen stavb. — A. A.

KRANJ. — Po načrtu ZSV urejeni trije grobovi padlih borcev na centralnem pokopališču in z enotnimi obeležji (granitni stebrič s kovinsko ploščico) označenih 9 družinskih grobov, v katerih so pokopani borci (akcija iz l. 1983). — N. L.

KRIŽE, Trzič. — S spom. ploščo obeležena prva oborožena akcija v l. 1941 na tržiškem območju. — N. L.

LEŠE, Trzič. — Po načrtu ZSV na novo lokacijo prestavljen spomenik NOB. — N. L.

LJUTOMER, Glavni trg. — Na tržni fasadi nekdanje mestne hiše iz 1. pol. 19. stol. nameščena spominska plošča padlim partizanom. — J. M.

MALA POLANA, Lendava. — S KS Lendava smo pripravili strokovna izhodišča za adaptacijo r. hiše pisatelja Miška Kranjca. — A. A.

MARIBOR, Tabor. — Izdelan je program, s katerim bo ohranjen del stare in del nove **Železniške kolonije** z vrtcem in konsumom. Predvideni prometni režim ne dopušča ohranitve celotne kolonije. — A. V.

Po nekajletnih pripravah smo dokončno oblikovali družbeni dogovor o urejanju in varstvu spomeniškega območja **Duh na Ostrem vrhu**.

Na **Ledini** pod Pohorjem, kjer stoji spomenik ustreljenim talcem urejen spominski park.

Urejeno **rusko** pokopališče na pobreškem pokopališču.

Po načrtih inž. Valanda preurejena **grobnica padlih vojakov** iz 1. svet. vojne na pobreškem pokopališču.

Restavrirana spominska plošča na dvo-rišču **sodnih zaporov** in utrjen omet, v katerem so vidni še sledovi krogel. — A. A.

MENGES, Domžale. — RC je restavriral spomenik NOB. — N. L.

MIKLAJŽ PRI MARIBORU. — Bunker štaba Lackovega odreda iz NOB rekonstruiran. — A. A.

MOSTJE, Ptuj. — Na zemljišču, kjer je potekal zadnji boj Lackove čete, je urejen spominski park. Posredovali pred melioracijskimi deli. — A. A.

MOŠNJE, Radovljica. — Obnovljen med vetrolomom podrti spomenik NOB. — N. L.

MOTA ob Muri, Ljutomer. — Spomenik NOB premeščen na novo lokacijo. — A. A.

MURSKA SOBOTA. — Pregledali smo opuščeno židovsko pokopališče, predlagali na tem mestu parkovno ureditev, v katero bi vključili nekaj spomenikov. — A. V.

MUTA, Radlje. — Sodelovali pri prostorski ureditvi platoja, na katerem so ostanki nekdanje železarne. — A. A.

NEDELICA, Lendava. — Večletna obnovitvena dela na r. hiši narodnega heroja Štefana Kovača smo končali z ureditvijo okolja. — A. A.

NEMCI. — Ob obronku Trnovskega gozda vzhodno od zaselka Nemci je vojaško pokopališče, kjer so pokopani avstrijski vojaki iz bližnje zaledne bolnišnice. Pokopališče, ki je bilo zapušče-no, je ograjeno s suhim kamnitim zidom na dveh straneh, drugi dve strani pa sta neograjeni. Nagrobna znamenja so skoraj v celoti uničena, ohranjeni so le še štirje skromni nagrobniki. Zavod je za ureditev izdelal projekt in izvajal nadzor nad sanacijskimi deli. — D. H.

OKROGLO, Kranj. — Obnovljen med vetrolomom podrti spomenik NOB. — N. L.

PERVĀNCI, Ptuj. — Priprave za odkup šivalnih strojev v čevljarški delavnici za Tehnični muzej. — A. A.

PODMEŽAKLJA, Jesenice. — RC je restavriral spomenik NOB. — N. L.

POSTOJNA. — Kompleks Modrijanovega mлина ob vhodu v Postojnsko jamo

sestavlja poslopje mlina z letnico 1672, žago in stanovanjsko poslopje z letnico 1593. Gre za izjemno skupino ki ima poleg zgodovinske, arhitekturne in etnološke vrednosti tudi vrednost potencialnega turističnega objekta. Zaradi navedenega se je investitor — kolektiv Postojnske jame, odločil adaptirati ta spomeniški kompleks tako, da bodo uredili v stanovanjskem delu poročno sobo, bife in enoteko. Pri vseh posegih, posebno pa še v fazi projektiranja je zavod sodeloval s projektanti in izvajalci sanacije in adaptacije. — D. H.

PRASE, Kranj. — Zaradi dotrajanosti obnovljena sp. plošča NH Vinku Zevniku (načrt dipl. arh. B. Pernuš). — N. L.

PREČNA, Novo mesto. — Jeseni 1984 je ZVNKD Novo mesto pričel z obnovitvenimi deli na žagi venecijanki ob Temenici. Izdelan je bil posnetek obstoječega stanja. Ker je bila lesena konstrukcija povsem dotrajana, je GG Novo mesto, TOZD Straža prispeval nov les, učenci srednje gradbene šole pa so obnovili žagarjevo hišico. Dela so v teku, postavljena je konstrukcija nad turbino in stol celotne žage. — D. B.

PREVALJE, Ravne. — Na opuščnem prevaljskem pokopališču smo evidentirali grob udeleženca NOB in predlagali zanj zaščito. — A. A.

PREVOJE, Domžale. — RC je restavriral spomenik NOB. — N. L.

RADLJE. — Urejena notranjščina Župankove domačije, avtentičnega spomenika in časa NOB. — A. A.

RADOMERŠČAK, Ljutomer. — Za rojstno hišo F. Miklošiča predvideli režim varstva in vzdrževanja. — A. A.

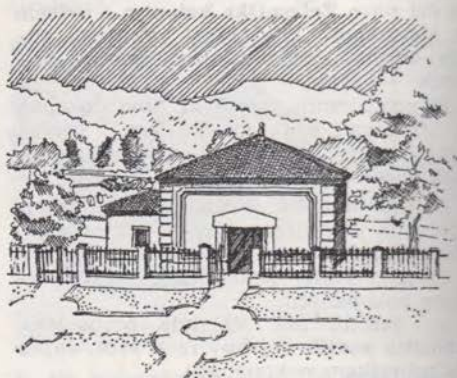
RAVNICA. — Za civilnim pokopališčem pred vasjo Ravnica je vojaško pokopališče iz prve svetovne vojne. Pokopališče je urejeno kot travnik ker so uničena vsa nagrobna znamenja, razen centralnega spomenika. Na betonskem stopničastem podstavku je pozidana kamnita piramida, ki je zaključena z več kot dva metra visokim križem. Na vzhodni strani je iz kamna izdelana ambiciozna napisna plošča. Zavod je za obnovo iz-

delal potrebne projekte ter sanacijo v celoti nadzoroval. — D. H.

ROŽNA DOLINA. — Ob križišču cest Nova Gorica—Ljubljana—Sempeter pri Gorici je opuščeno židovsko pokopališče, ki je po podatkih židovske skupnosti v Gorici staro približno osemsto let, o čemer pričajo nekateri nagrobniki. K celostno zasnovani tlorisni ureditvi, ki tvori krajinsko zaključenost, pa prištevamo tudi bivšo židovsko kapelo, ki je bila skoraj v celoti uničena, saj so bili ohranjeni le obojni zidovi. V letu 1984 je krajevna skupnost Rožna dolina ob finančni podpori sklada drugega samoprispevka občine Nova Gorica, objekt adaptirala v dom krajevne skupnosti. Gre za precej ambiciozno zasnovan objekt kvadratnega tlorisa, kritega s pravilno korčno štirikapnico z močno poudarjenimi rustičnimi »šivanimi robovi«, imitacijo kamnitih portalov in okenških okvirjev ter rizaltno izbočenimi štirikotnimi okraski in figurativnim venčnim zidcem. Za objekt, ki je bil zgrajen v dvajsetih letih tega stoletja, je zavod izdelal projekt adaptacije, izvajal konzervatorski in preko inž. Ribnikarja tudi statično-financični nadzor sanacije. — D. H.

RŪPA, Kranj. — Z enotnimi obeležji označeni trije grobovi borcev na pokopališču. — N. L.

RUSE. — Fundamentalni reper iz časa Avstroogrške uvrstili med tehnične spomenike. — A. A.

Sl. 191. Rožna dolina pri Gorici, židovsko pokopališče (risal D. Humar)

Fig. 191 Rožna dolina near Gorizia, Jewish cemetery (drawing M. Humar)

KLJUZA, rimski zid, turški zid. —

Sledovi še v začetku našega stoletja dobro vidne umetne zapore na najožjem delu med Pohorjem in Dravo so videti v avgustu 1983 takole: Ostal je še samo del zidu pod železniško progo (v Rušah) v močni strmini. — dl. 4 m, vi. ši. 1 m. V zidu je vidna le ena odprtina za nosilce hodnikov. Na v. strani je zidava še dobro ohranjena, dasi je razvalina poraščena z mahom in grmovjem. Do ceste ob Dravi je viden 50—80 cm visok nasip. Ob njem so razmetani veliki bloki. Nad železniško progo je strma živa skala do vrha Globokarjevega hriba. Na tem hribu pa je viden plato, zarasel kamnolom in zemeljska drča proti obrambnemu zidu. Pripravili smo predlog konservacije. — M. T.

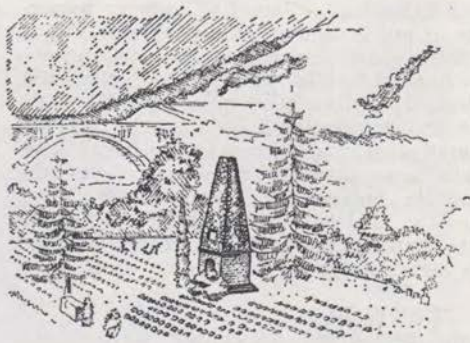
SEŽANA, Polajev stolp. — Osmerokotni, ambiciozno oblikovan stolp, zgrajen v počastitev zgraditve železnice in cesarjevega obiska, je bil zgrajen v letu 1857. Objekt poleg kamnitega spiralnega stopnišča poudarjajo konzolni balkoni z monolitno na vogalih profilirano ploščo, ter kamniti okenski okvirji in polkrožni portal. Stavba je v preteklosti služila različnim namenom: od shrambe za seno do garaže, največ časa pa kot gasilski in vodni stolp.

V letu 1984 se je investitor UTOK iz Kamnika v sodelovanju s SO Sežana, odločil, da v tem propadajočem objektu uredi boutique z usnjeno galanterijo.

Sl. 192. Sežana — Polajev stolp iz l. 1857 (risal D. Humar)

Fig. 192 Sežana — the Polaj tower from the year 1857 (drawing D. Humar)

Sl. 193. Solkan — vojaško pokopališče (risal D. Humar)

Fig. 193 Solkan — military cemetery (drawing D. Humar)

Zavod je v tej zahtevni konservatorski in sanacijski akciji sodeloval v vseh fazah projektiranja, izvajanja do vključno zunanje ureditve objekta in funkcionalne izrabe prizidka ob stolpu. — D. H.

SOLKAN. — Sanacija spomenika na vojaškem pokopališču. — Skoraj dvanajst metrov visoki spomenik je lociran na vojaškem pokopališču med Sočo in železniško progo tik ob znamenitem solkanskem mostu. Spomeniku je na stopničastem podstavku pozidan kamnit kvader z napisno ploščo, zaključen pa je z neobdelanega kamna pozidano prisekano piramido. Zavod je zanj pripravil sanacijski program in vodil celotno obnovo po konservatorskih načelih. — D. H.

SV. PRIMOŽ NA POHORJU, Radlje. — Evidentirali ostanke nekdanjega plavža. — A. A.

ŠENČUR, Kranj. — Po načrtu ZSV obnovljen in dopolnjen z imeni spomenik 40 talcem. — N. L.

ŠENTJUR PRI CELJU. — ZSV je v letu 1984 pripravil strokovne osnove za začasno razglasitev dveh objektov v starem trškem jedru Šentjurja, povezanih z življenjem in delom skladateljev Ipavcev. Gre za stavbi v Ulici bratov Ipavcev št. 27 in 28. Stavba št. 27 z enovito baročno substanco, z ohranjenimi arhitekturnimi elementi ter z oblikovnim pečatom 1. pol. 19. stoletja, predstavlja tudi eno najkvalitetnejših trških arhitektur starega jedra Šentjurja. — B. P.

STANJEL. — Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Gorica je v letu 1984 v sodelovanju z Krajevno skupnostjo Stanjel, urbanistično službo pri TOZD Projektiva Kraškega zidarja, ZZV NOV Sežana in krajevno organizacijo ZB izdelal projekt ureditve vaškega trga. Prav tako smo izdelali projekt za spomenik padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, projekt borbam tridesete divizije pri Stanjelu ter nadzirali ureditvena dela ter sanacijo tržne kapelice. — D. H.

TRBOVLJE. — Kolonija Njiva. — V letu 1984 je bila končana muzejska prezentacija rudarskega stanovanja v koloniji Njiva. Akcijo je vodil Odbor za varstvo naravne in kulturne dediščine pri Kulturni skupnosti občine Trbovlje, sodelovali pa so ZSV Celje, Revirski muzej ljudske revolucije Trbovlje in IBT Trbovlje. Muzej je za javnost odprt od septembra 1984, zanj pa skrbi Revirski muzej, ki hrani tudi ključ. Ob otvoritvi je izšel krajši katalog, v katerem je na-

kazana problematika delavskih kolonij v Revirjih, pregled najpomembnejših kolonij, načrt stanovanja in seznam notranje opreme. Kulturo bivanja rudarjev med obema vojnama prezentira avtentična notranja oprema, ki so jo prizadevalni muzejski delavci zbrali med domačini. — V. H.

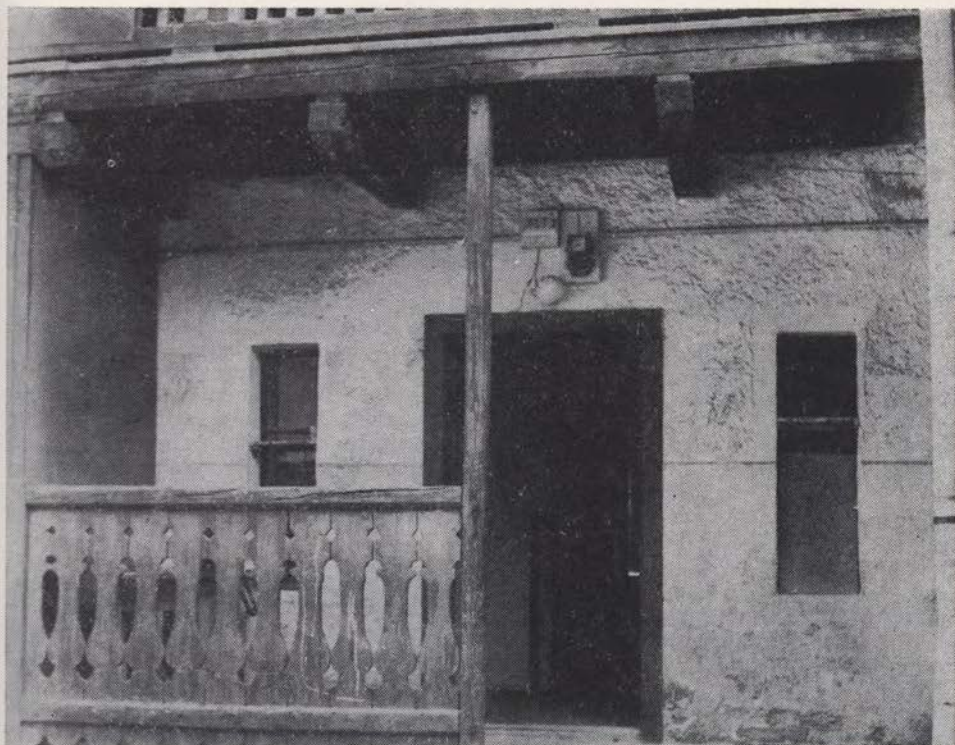
TREBČE. — hiša št. 46. — V skladu s programom razvoja ožjega območja Spomiskega parka Trebče je ZSV Celje sodeloval pri rekonstrukciji stanovanjske hiše Ane Kolar, Trebče 46. Hišo so podrli leta 1973, ko so potekala obsežna ureditvena in regulacijska dela v dolini reke Bistrice. Organizator akcije je Spominski park Trebče, delovna organizacija v ustanavljanju, projekt je izdelal Restavratorski zavod Hrvatske, izvajalci pa so bili zasebni obrtniki s Hrvaškega in domačini.

Območje Trebč je povezano z življenjem in delom tovariša Tita, ki je tu preživljal del svoje mladosti in ilegalno de-

Sl. 194. Trbovlje — kolonija Njiva, delavska in rudarska stanovanja

Fig. 194. Trbovlje — the Njiva workers' hostels workers' and miners' flats

Sl. 195. Trbovlje — kolonija Njiva, vhod v stanovanje
 Fig. 195 Trbovlje — the Njva hostels, entrance to a flat

loval med leti 1937 in 1940. Zadnja leta se je uveljavilo stališče, da je potrebno ožje območje Trebč, kjer so danes že prezentirani Muzej maršala Tita, senik in rojstna hiša Titove matere, približati podobi iz časov predsednikovega delovanja v teh krajih. Zato je v letu 1983 stekla priprava za rekonstrukcijo hiše Ane Kolar, ureditev potoka, ki se izliva v ribnik ter sanacijo in rekonstrukcijo vodnega mlina in jezu s koritom.

V letu 1984 je bila opravljena predstavitev potoka, delno je bil zasut ribnik (nastal ob regulaciji leta 1972), do tretje gradbene faze je bila rekonstruirana lesena hiša Ane Kolar. Stavba je delno podkletena, pritličje je leseno (žagana hrastovina) in se bo v naslednjem letu ometalo, čopasta streha pa je prekrita s slamo. — V. H.

TRIJE KRALJI na Pohorju, Slov. Bistrica. — Ureditev spominske sobe padlemu partizanu Štuhec. — A. A.

TURNIŠČE, Lendava. — Sodelovali pri postavitvi in urejanju čevljarskega muzeja. — A. A.

UDIN BORŠT, Kranj, Tržič. — Pripravljen predlog za razglasitev spominskega parka Udin boršt za zgodovinski spomenik s 14 lokacijami iz NOB, 3 um. spom., 4 etnol. spom., 3 arh. lokalitetami in 9 naravnimi znam.

V parku odkriti spomeniki NOB v Kapniku, na Težičevem hribu in v Letenicah (načrt V. Ravnikar, dipl. arh.). — N. L.

VINICA, Črnomelj. — Na predlog ZVNKD Novo mesto je SO Črnomelj začasno razglasila rojstno hišo in spomenik slovenskega pesnika Otona Župančiča za memorialni spomenik. — B. K.

VOLIČINA, Lenart. — Na predlog ž. u. smo zaprosili Krajevno skupnost, da poskrbi za primerno ureditev vaškega vodnjaka, ki ga je pričel že urejati sed.

V seznam spomenikov NOB vpisali preurejen **bunker**, kjer je bila med NOB zasilna bolnišnica »Cafa«. — A. V., A. A.

ZAPUŽE, Radovljica. — obnovljen spomenik talcem. — N. L.

ZAVRH, Lenart. — V zg. prostorih kulturnega doma bodo krajanji uredili spominsko sobo Rudolfa Maistra. — A. A.

ZG. DUPLJE, Kranj. — Zaradi dotrajanosti obnovljena sp. plošča padlim Teranovim (načrt M. Valencič). — N. L.

Razno

Avtorji:

- B. Z. — Brane Zbačnik, ZVNKD Nova Gorica
 D. T. — Daniela Tomšič, Medobč. ZSV Piran
 M. H. P. — Milena Hazler Papič, ZSV Celje
 S. H. — Sonja Hoyer, Medobč. ZSV Piran
 V. H. — Vito Hazler, ZSV Celje
 V. K. — Vladimir Knific, ZVNKD Kranj

Celje, Smartinsko jezero. — ZSV Celje je v letu 1983 dobil naročilo za izdelavo naračovalstvenih in spomeniško-varstvenih izhodišč za zazidalni načrt širšega območja Smartinskega jezera.

Smartinsko jezero je umetno akumulacijsko jezero, nastalo po zajezitvi Koprivnice in njenih pritokov s pregrado, severno od naselja Zg. Dobrava pri Celju. Akumulacija je bila narejena z več nameni. Eni od teh so izraba vode v tehnološke namene, preprečevanje poplav v Celjski kotlini, jezero samo pa bi lahko postalo potencialno rekreacijsko območje za širši celjski prostor.

ZSV je bil postavljen pred težko nalogo ovrednotiti umeten hidrološki objekt, njegovo vlogo v naravnem in kulturnem okolju, ki pa predhodno z naravovarstvenega in spomeniško-varstvenega vidika kompleksno ni bilo valorizirano. Jezero leži na stičišču treh gravitacijskih območij in povezuje prostor, ki pred akumulacijo ni imel skupnih povezovalnih interesov. Na severnem delu je bilo razvito kmetijstvo v rahlo raztresenih naseljih, na jugu pa je poselitev pridobivala karakteristike značilnega primestnega območja. Jezero bi moralo, tudi po mnenju ZSV, postati povezovalni element za dano območje.

ZSV je na območju izvedel kompletno inventarizacijo kulturne dediščine, s po-

sebnim poudarkom na etnološki valorizaciji območja in krajinško-naravovarstveno valorizacijo območja. Za območje samo je značilno nenavadno visoko število etnoloških spomenikov in dediščine, ki po nastanku izhaja iz 19. stoletja. Ta pojav kaže na to, da je območje kljub relativni bližini Celja živelo in se razvijalo na samosvoji način in da so ga sodobni življenjski tokovi puščali ob strani. Enako velja za naselje Loče, ki so kulturna dediščina iz prostorsko oblikovnega vidika, kakor tudi po številnih objektih kulturne dediščine. Krajinško-naravovarstvena analiza pa je dala območju in jezeru samemu dokaj visoko krajinško vrednost.

Zavod je zaradi omenjenih kvalitet območja in njegove osnovne karakteristike v svojih smernicah predlagal, naj se na severnem delu območja razvija njegova primarna vsebina, kmetijstvo, južnejši del pa je primernejši za vnašanje novih vsebin, vključno z rekreacijo. Ob tem Zavod priporoča naj se v zazidalnem načrtu vključi reševanje čimvečjega števila etnološke dediščine, katere množičnost in kvaliteta bi lahko postala karakteristična za dano območje. Prav tako naj se v čim večji možni meri upoštevajo krajinške vrednosti območja. — M. H. P.

Nova Gorica. — V letu 1984 smo tehnično dokumentirali več objektov sakralne arhitekture, etnoloških in tehničnih spomenikov. Tako smo poleg spomenikov, na katerih so se vršila sanacijska dela in tisti, ki so bili predvideni za sanacijo v letu 1985, izmerili še naslednje spomenike: p. c. sv. Roka v Račicah, p. c. sv. Andreja Apostola v gozdu v Velikem otoku, tri znamenja v Lukarju in Kanalskem Lomu, kozolec v Planini pri hiši številka 95 in domačijo v Ravnah pri Cerknem. Naredili smo še sanacijski načrt za most v Podnanosu ter popravljali izvedbene načrte v smislu izboljšave fa-

šad za objekte v Vipavskem Križu 7, v Kamnjah št. 17, v Ledinah nad Idrijo št. 20, v Poljubinu št. 62 in v Ravnah nad Črničami.

V letu 1984 smo večkrat intervenirali pri gradbenem inšpektorju zaradi nepravilne izvedbe objektov, za katere so bili idejni načrti izdelani na zavodu ali pa so bile to črne gradnje. Tako smo vložili prijavo zoper nepravilne izvedbe objekta v Gočah ob baročnem pilastrskem vhodu v cerkvenem dvorišču, zoper barake po pobočju dvorca Zemono in zoper gradnje garaže ob vhodu v Vipavski Križ. — B. Z.

Hrušica, Jesenice. — Izdano je bilo strokovno mnenje za gradnjo gozdne ceste Hrušica—Mojstrana v skladu z lokacijsko dokumentacijo, ki jo je izdelal BÜSP Jesenice. — V. K.

Maribor. — ZSV Maribor je sodeloval z mnenji in nasveti še pri posegih in uređitvah okolja v Apačah, Radencih, v G. Radgoni (Jurkovičeva ul.), Benediktu, na Gradišču v Sl. goricah, v Lenartu, Zg. Ščavnici, Ljutomeru, Murski Soboti, Mariboru itd. v celoti v več deset primerih.

Portorož. — Za potrebe izdelave Zazidalnega načrta Portorož je MZSVP v l. 1984 inventariziral in valoriziral kulturno in naravno dediščino na področju Portoroža. Celotno območje obdelave je ovrednoteno kot kulturno krajinska slika, razdeljena v obalni urbani pas turističnega centra Portoroža ter ruralno zaledje Belega križa in Šentjan.

Portoroški turistični center je nastajal od srede 19. stol. naprej, vendar arheološke lokalitete in ostanki srednjeveške arhitekture pričajo o starejši naselitveni kontinuiteti na tem območju. Odločilno prelomnico razvoja portoroškega turističnega centra pomeni gradnja Hotela Palace (1908—1912), ki je tedaj veljal za enega najbolj razkošnih hotelov na vzhodnem Jadranu.

Nenačrtno oblikovanje novega Portoroža ob koncu šestdesetih let in v začetku sedemdesetih let je porušilo krajinsko in naselitveno jasno strukturo razporeditve hotelov, penzionov in privatnih vil. Gornji del pobočja je ohranil vse svoje značilnosti antropogeno preoblikovane ob-

morske pokrajine s karakteristično naselitveno strukturo: gostinsko-obrtniški del na Belem križu ter kmetijsko-vrtnarski v Šentjanah.

Za celotno območje smo navedli posamezne objekte in zaključena območja kulturne dediščine (umetnostna in arhitekturna dediščina in spomeniki, etnološka dediščina) skupaj z razvojnimi usmeritvami zanje. Prav tako smo obdelali naravno dediščino in naravne znamenitosti z varstvenimi režimi in razvojnimi usmeritvami. — S. H., D. T.

Radovljica, Radovljica — izdano je bilo mnenje za ohranitev naravnega spomenika — ledeniške morene Obla gorica v Radovljici, ki so jo z nasutjem zemlje želeli urediti za manjše smučišče. — V. K.

Sava. — Na osnovi naročila EGS, Se-stavljene organizacije elektrogospodarstva Slovenije Maribor v zvezi z gradnjo savskih hidroelektrarn, je ZSV Celje skupaj z zunanjimi sodelavci izdelal elaborat z naslovom Naravna in kulturna dediščina ožje posavske regije od Zidnega mosta do meje SRH in vplivi izgradnje HE na tem področju. Elaborat se nanaša na območje gradnje HE Vrholvo, Boštanj in Blanca, vsebinsko pa obsega inventarizacijo naravne dediščine s prikazom vpliva gradnje HE, inventarizacijo kulturne dediščine s prikazom vpliva HE in predloge načina zaščite ter krajinsko presojo gradnje HE s smernicami varovanja prostora po izgradnji. Dediščina je predstavljena tekstualno, ilustrirana s fotografijami ter označena na kártah.

Dokumentacija naravne in kulturne dediščine je bila opravljena v času od aprila do septembra 1984. Naravna dediščina je bila na tem območju prvič inventarizirana, kulturna dediščina pa je bila na novo pregledana in bistveno dopolnjena. — V. H.

Strunjan. — V letih 1983, 1984 je MZSV Piran izdelal spomeniško-varstveni elaborat za področje krajinskega parka Strunjan, ki obsega področje naravne in kulturne dediščine.

Celoten Strunjanski polotok spada v kategorijo krajinskega parka, območje lagune in klifa pa je kategorizirano kot naravni rezervat. Drevored pinij, ki predstavlja mejo področja krajinskega parka, je spomenik oblikovane narave.

Strunjan kot ruralno naselje je kategoriziran kot urbanistični spomenik, saj predstavlja edini ohranjeni tip razloženega naselja s tipično primorsko ruralno arhitekturo na slovenski obali, in kot etnološko območje zaradi specifične kulturne tradicije, prilagojene gospodarskim možnostim, ki jih je nudila narava (poljedelstvo, soline, ribištvo).

Na kraju San Basso ob morski obali v Strunjanu so bila odkrita rimska mozaična tla in ohranjeni temelji stavbe, zaradi česar je predel kategoriziran kot arheološko območje.

Poleg omenjenih spomenikov so topografsko obdelani tudi zgodovinski spomeniki, etnološka dediščina, umetnostno zgodovinska in arhitekturna dediščina, arheološka dediščina.

Elaborat zaključuje splošne razvojne usmeritve za celotno področje z namensko izrabo površin.

Kategorizacija področij in objektov je vključena v Spremembah in dopolnitvah prostorskega dela družbenega plana za občini Izola in Piran (marec 1984). — D. T.

Zreče. — ZSV Celje je v letu 1983 dobil naročilo za izdelavo spomeniško-varstvenih izhodišč za urbanistični načrt širšega območja naselja Zreče.

Na prvi pogled in na osnovi obstoječe valorizacije kulturne dediščine se je zdelo, da ne naselje samo ne območje nima

veliko kvalitet, ki bi jih spomeniška služba morala varovati.

Ob popolni inventarizaciji naravne in kulturne dediščine z varstvenimi režimi in krajinsko-naravovarstveno valorizacijo območja pa se je pokazalo, da temu ni tako.

Evidentirana je bila naslednja naravna dediščina: tepkov drevored v naselju Zg. Zreče, vaške lipe in Pavlakova jama. Nekatere naravne znamenitosti niso le krajevnega, ampak tudi širšega regionalnega pomena. Inventarizacija kulturne dediščine je bila izpopolnjena z arheološkimi lokalitetami: antično gomilo v Novi Dobravi in eneolitško prazgodovinsko naselbino v Zrečah. Etnološke spomenike in dediščino predstavljajo predvsem objekti, ohranjeni v sklopu kmečkih domačij. Umetnostni spomeniki so bili ob cerkvi sv. Egidija, kot najpomembnejšem umetnostnem spomeniku na tem območju, dopolnjeni z izpopolnjeno evidenco kapelic in obpovnih znamenj. Za naselbinsko kulturno dediščino je bila ocenjena Radana vas — predvsem s prostorsko oblikovnega vidika. Za naselje Zreče kot celoto pa se je pokazalo, da nima kvalitet naselbinske dediščine.

V okviru osnov za urbanistični načrt Zreče so bile ovrednotene vegetacijske vrednosti območja, zelene površine naselja, vodotoki in krajinska prizorišča. Za vso evidentirano naravno in kulturno dediščino, kakor tudi za krajinsko-naravovarstvene vrednosti območja so bile podane smernice varovanja. — M. H. P.

DELO RESTAVRATORSKEGA CENTRA SR SLOVENIJE V LETU 1984

Breginj — Pod cerkev Device Marije na Kladju: Konservirali smo 17 kaset poslikanega lesenega stropa (očistili in utrdili barvno plast, vendar poškodb nismo retuširali). Vseh poslikanih kaset je bilo 43, zato smo v poštopok vzeli vse kasete s figuralno poslikavo (11), od kaset, na katerih se motivi ponavljajo, pa samo posamezne primere. Vse konservirane kasete smo vstavili v lesene okvire.

Brežice — Posavski muzej. — Restavrirali smo sliko na platnu »Križanje« in sliko A. Gerlovič: »Glasba za kamnite orgle — fuga«, (acryl, lesenit).

Crnogrob — Romarska cerkev. — Lansko leto začeto restavriranje gotske pla-

stike sv. Uršule smo letos nadaljevali. Zakitali smo vse poškodbe, izdelali manjkajoče prste na roki in retuširali zakitana mesta.

Dol pri Ljubljani. — Izdelali smo ponudbo za sanacijo parka graščine in izdelali predračun za restavriranje štirih poškodovanih plastik iz peščenca, ki so vzdane v niše obeh paviljonov.

Donji Orahovac — (Črna gora) cerkev sv. Djordja. — Realizacija II. dela projekta: čiščenje stenske poslikave, kitanje in poizkus barvne reintegracije.

Franja — SVPB. — Obnovili smo originalno kamuflažno poslikavo na objek-

Sl. 196. Kladje nad Breginjem, poslikana kaseta pred in po posegu (detajl)
Fig. 196 Kladje above Breginj, painted ceiling-plate before and after intervention (detail)

tih 3 in 5 (Operacijska soba, Rentgen) ter objektih 10 in 13 (Soba za osebje — Čevlarska delavnica, Invalidski dom). Opravili smo tudi nekaj drugih manjših del.

Goriški muzej Kromberk. — Konservirali smo deset kipov (utrjevanje nosilca in polihromacije, odstranjevanje preslikav, odkrivanje originalne poslikave ter kitanje razpok in večjih poškodb pri nekaterih plastikah).

Groblje. — Opravili smo potrebna zaščitna dela na Jelovškovih freskah v p. c. sv. Mohorja in Fortunata ter izdelali program za celoten restavratorski poseg.

Hrastovlje. — p. c. sv. Trojice: Zaključili smo projekt celotnega restavratorskega posega na objektu. Letos opravljena dela so obsegala odstranjevanje retuš in sledov akronala na poslikavi ter injektiranje celotne površine, razen zahodnega dela severne ladje, kjer je zamakalo.

Javorica. — Izdelali smo šest panojev in nanje napisali imena padlih borcev. Te panoje smo nato pritrdili na severno in južno steno, sedmi pano s posvetilom pa smo pritrdili na čelno stran oltarne menze.

Kamnik — Kulturni center. — Precej poškodovano oljno sliko »Sv. Cecilija in Marjeta« smo očistili, zakitali poškodbe, retuširali in nato nanесли zaščitni sloj. Enako smo restavrirali tudi sliko »Krst v Jordanu«.

Kmečke freske. — (okolica Idrije).

Cekovnik 14. — Sneli smo stensko poslikavo ter jo prepeljali v atelje, kjer čaka na nadaljnjo obdelavo.

Jesenica 14. — Snete fragmente stenske poslikave smo muzejsko prezentirali po predvidenem programu.

Orehok 21. — Opravili smo restavratorski poseg na stenski poslikavi: »Brezmadežna« in »Sv. Jožef z Jezusom«.

Sl. 197. Kladje nad Breginjem, poslikana kaset

Fig. 197 Kladje above Breginj, painted plate

Vojsko 9. — Fiksirali smo barvno plast poslikave.

Kočevski Rog — Baza 20. — Obnova objekta št. 2 (Kidričeva baraka). Celotna baraka je bila popolnoma obnovljena, zamenjani so bili vsi dotrajani nosilni deli, ponekod tudi opaž (predvsem v spodnjih predelih). Nove so tudi lege pod podom, streha iz skodel in izolirna bitumenska lepenka. Naknadno je vgra-

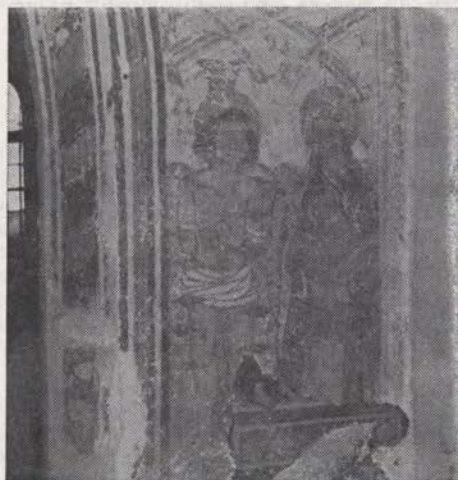
jena nosilna kovinska opora v notranjščini (prej je ni bilo), ki bo razbremenila streho v primeru visokega snega ipd.

Komenda. — Zaključili smo za letos predvidena restavratorska dela na oltarju sv. Petra (ž. c. Komenda). V delavnici restavrirane kose smo montirali na oltar, arhitekturo oltarja pa smo sanirali na kraju samem. Ostalo okrasje in figuralka pa bodo obnovljeni v naslednjem obdobju.

Koper — Glasbena šola: sondirali smo fasado in izdelali barvno študijo.

Koper — Pokrajinski muzej: restavrirali smo pet beneških stolov (naslonjačev) in škofovski prestol.

Koreno — p. c. sv. Mohorja in Fortunata. Restavrirali smo fresko Sveta Nedelja (Kristus med orodji za vsakdanja opravila) na južni fasadi. S poslikave smo odstranili ostanke beležev in neustrezne plombe, injektirali odstopajoče plasti, zakitali poškodbe in utrdili barvni sloj. V notranjščini smo na spodnjem delu leve in desne strani slavoločne stene odkrivali poslikavo izpod beležev, ki je bila ponekod močno zasigana. Na levi strani sta upodobljena sv. Mohor in sv. Peter, na desni pa sv. Boštjan in sv. Marjeta. Izdelali smo tudi program za restavriranje preostale poslikave v notranjščini.

Sl. 198. Koreno nad Horjulom, del freske po restavriranju

Fig. 198 Koreno above Horjul, a part of the fresco before and after restoration

Sl. 199. Ljubljana, Miklošičeva ul. (Koteks), poškodovana dekoracija na fasadi
Fig. 199 Ljubljana, Miklošičeva St. (Koteks), damaged decoration on the façade

Kostanjevica na Krki. — Obnova spomenika padlim v NOB. Spomenik smo očistili, obnovili črke in ga zaščitili s silikonom.

Krško. — Na pokopališču smo obnovili spomenik padlim v prvi svetovni vojni. Opravljeno delo: čiščenje, kitanje, obnova črk in impregnacija.

Ljubljana, Ciril Metodov trg 13. — Sondirali smo fasado in na podlagi ugotovitev pripravili predlog za prezentacijo celotne fasade, ki je doživela že štiri faze predelav. Sneli smo fragmentarno ohranjene baročne freske in prezentirali ostanek gotske poslikave in situ. Rekonstruirali smo celotno baročno poslikavo, ki predstavlja ornamentalno — figuralno dekoracijo nad okni in pod njimi, naslikano v gradaciji temnih barv. Restavrirali in silikonizirali smo tudi kamniti steber v atriju, popravili obrobe treh oken v drugem nadstropju. Očistili in restavrirali smo kamniti portal, ga zaščitili s silikonskim impregnatorjem ter sneli ostanek poslikave v desnem zgornjem vogalu zazidane odprtine v veži in na istem mestu naredili rekonstrukcijo.

Ciril Metodov trg 20. — Sondirali smo fasado in izdelali barvno študijo za ponovni oplesk.

Ciril Metodov trg 21. — Impregnirali smo vidne dele lesenega ostrejšja, obno-

vili portal in parapete ter jih zaščitili z impregnatorjem.

Gunclje 45. — Temeljito smo sondirali poslikano fasado kmečke hiše, naredili ustrezne izmere objekta ter izdelali projekt restavriranja poslikave na zunanjščini.

Izvršni svet SRS (Prešernova 8). — Restavrirali smo sliko Matije Jama: »Krave na paši« (olje, platno). Slika je bila ohlapno napeta, zamazana in na neustreznem okviru.

Jurčičev trg 2. — Sondiranje fasade in izdelava barvne študije z ustrezno dokumentacijo ter projektom obnove fasade.

Kodeljevo. — Kapela — Posegi na Jelovškovih freskah: Restavrirali smo stropno poslikavo (Sv. Janez) v prostoru levo od oltarja (pritličje), v prostoru desno od oltarja (v nadstropju) stropno poslikavo (Sv. Marko), v kornem prostoru spodaj (Sv. Luka) na nasprotni strani pa naslikana vrata ter poslikavo na koru — prostor levo in desno ter svod. Na omejnjeni poslikavi smo opravili čiščenje (ponekod tudi odkrivanje izpod beležev — kor desni prostor — motiv angelov na stropu), kitanje poškodb, utrjevanje barvne plasti, injektiranje odstopljenih in votlih mest ter retuširanje.

Koto — Koteks Tobus (Miklošičeva). Delno smo zaključili restavratorska dela na fasadi, ki vključujejo čiščenje, utrjevanje in domodeliranje reliefne dekoracije, poleg nekaterih drugih del pa še obdelava spodnjega dela fasade (»štokanje«).

Ljubljanski grad — Kapela: Zaradi ugotavljanja gradbenega razvoja kapele in za izdelavo projekta restavriranja stenskih slik smo morali opraviti ustrezna sondiranja, vzeti vzorce ter izdelati dokumentacijo, ki bo zajemala tudi preteklo posege.

NOB spomeniki v občini Vič-Rudnik. Obnovili smo naslednje spomenike:

— Centralni spomenik v Polhovem Gradcu,

— Spomenik padlim borcem in žrtvam fašizma (križišče) Izanske in Orlove ceste),

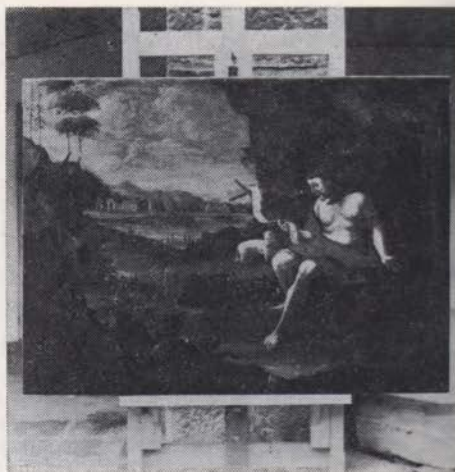
- spomenik talcu Janezu Kiklju,
- grobišče padlih borcev na Golem,
- spomenik padlim borcem Tomišelj.

Pivovarna Union. — Sondiranje in odvzem vzorcev s fasade in izdelava barvnega predloga za obnovo fasade na podlagi preiskanih vzorcev.

Sl. 200. Ljubljana, klesanje replik kipov za Robbov vodnjak, na podlagi domodeliranih modelov

Fig. 200 Ljubljana, the carving of the replicas of the statues of Robba's Fountain on the basis of shaped up models

Sl. 201. Srednje Grčevje, oljna slika Sv. Janez Krstnik po restavriranju

Fig. 201 Srednje Grčevje, oil painting of St. John the Baptist after restoration

Republiški komite za kulturo. — Restavrirali smo sedem slik: D. Inkiostri: »Sava s Šmarno goro« in »Cvetje v vazi«, B. Becić: »Hladno morje«, R. Slapernik: »Krajina«, I. Dulčić: »Pločnik«, D. Hrvatski: »002« akril, S. Kregar: »Korenine«.

Robbov vodnjak. — Akcija klesanja treh replik iz originalnega carrarskega marmorja še ni zaključena. Opravljena je dobra polovica del, ki naj bi bila končana predvidoma do konca julija 1985.

Rimski zid. — Nadaljevali smo s konservacijo Rimskega zidu na Mirju. Poseg je obsegal mehansko čiščenje, fugiranje, injektiranje, fiksiranje razmajanih kamnov, vzdavo odpadlih kamnov in oznak originalnega zidu ter silikonsko impregniranje (impregator z vgrajeno herbicidno — fungicidno komponento).

Spomenik »24 talcev«. — Izdelali smo program za sanacijo poškodovanega spomenika v Ulici talcev, nato pa spomenik obnovili, kot je bilo predvideno.

Stari trg 15, 17. — Barvna študija in analiza ometov in predlog prezentacije pročelja.

VDO — Biotehnična fakulteta, Krekov trg 1. — Sondirali smo fasado, raziskali

Sl. 202. Ljubljana, Ciril-Metodov trg 13, okrasna poslikava (detajl)

Fig. 202 Ljubljana, Ciril-Metod's Square no. 13, decorative paintings (detail)

odvzete vzorce in izdelali barvno študijo.

Vođnikova rojstna hiša. — Izvedli smo biocidno zaščito lesenega poda.

Zmajski most. — V sodelovanju z drugimi delovnimi organizacijami smo zaključili lani začeto akcijo temeljite obnove mostu.

Zavod SRS za družbeno planiranje. — Restavriralimo sliko Toneta Kralja: »Kosci« (olje, platno).

Za razne naročnike smo restavriralimo tudi sledeče slike: A. Gerlovič: »Glasba za kamnite orgle — Preludij I« (acryl — lesenit). Na sliki smo retuširali poškodbe.

R. Jakopič: »Cvetje v vazi«, (olje, platno), privatna last. Sliko smo očistili in nanесли zaščitni premaz.

F. Mihelič: »Kurenti«, (olje na juti), privatna last. Restavriralimo sliko, ki je imela nekaj manjših poškodb.

Restavriralimo sliko »Sv. Jožef z Jēzusom« in na drugi strani »Sv. Lenart« (privatna last).

Obnovilimo smo marmorni relief »Marija z otrokom«, (privatna last).

Maribor — Viteška dvorana na gradu: Odvzeli smo vzorce poškodb na stropni poslikavi in opravili potrebne raziskave.

Novo mesto — Dolenjski muzej: Konserviralimo lesene modele za medenja-ke (75 kosov) ter nekatere druge lesene predmete.

Novo mesto — p. c. sv. Jurij, Srednje Grčevje: Restavriralimo dve močno po-

škodovani oljni sliki: »Sv. Janez Krstnik« in »Pred kapelico«.

Piran — Dolfinska vrata: restavratorska dela smo opravili kot je bilo dogovorjeno.

Piran — Obnovilimo smo drogove za zastave na Tartinijevem trgu (čiščenje, kitanje, silikonska impregnacija).

Piran — Tartinijeva hiša: Izvršilimo sondiranje notranjih prostorov stavbe in odstranili belež z poslikavo iz 19. stoletja v vogalni sobi (v smeri Tartinijevega trga) ter delno retuširanje, injektiranje in rekonstrukcijo na večjih poškodbah. Rekonstruiralimo tudi portal v pritličju in restavriralimo portal v prvem nadstropju.

Podbrje pri Vipavi — p. c. sv. Kozma in Damijana: Restavratorska dela na stranskem Marijinem oltarju se še nadaljujejo.

Postojna — SDK (Ljubljanska 5). — Sondiralimo sliko fasado in naredilimo analize ometa za izdelavo barvne študije. Očistilimo sliko kamnite dele fasade, popravilimo poškodbe ter injektirali razpoke. Po zaključku del smo celotno fasado zaščitilimo s silikonskim impregnatorjem.

Stična — Samostanska cerkev. Opravilimo sledeča dela: Obdelava in mu-

Sl. 203. Ljubljana, Ciril-Metodov trg 13, okrasna poslikava rekonstrukcija

Fig. 203 Ljubljana, Ciril-Metod's Square no. 13, decorative paintings — reconstruction

zejska prezentacija snete freske »Sv. Eligij«. Sondiranje notranjščine celotne cerkve, ki bo služilo za določitev opleška. Delno odkrivanje beležev v področju kupole, restavriranje naslikane ure in napisov v cerkvi ter snemanje slikanih grbov s fasade (Janez Ljubljanski), ki bodo obdelani prihodnje leto.

Sentrupert. — Restavrirali smo gotski portal župne cerkve, ki je bil neustrezno zaščiten s kritino. Sondirali smo oba stranska oltarja in priznico, za izdelavo programa restavriranja.

Titovo Velenje. — Kulturni center Ivan Napotnik: Izdelali smo okvir za sliko A. Černigoj — »Lepljenka«.

Travnik (BiH) — Šarena damija: Preiskava vzorcev polihromacije lesenega stropa, za izdelavo barvne študije.

RAZGLASITEV SPOMENIKOV

Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine

Ljubljana - Fužine. — Grajski kompleks je bil l. 1984 z odlokom razglašen za kulturni spomenik in spomenik oblikovane narave. Na osnovi strokovnih osnov za razglasitev je pozneje LRZVNKD v oktobru 1984 izdelal še elaborat Konservatorske smernice za revitalizacijo Fužinskega gradu. Ta vsebuje prikaz zgodovine gradu, stavbno-zgodovinsko analizo, vrednotenje, glavna spomeniškovarstvena načela za kon-

servatorski in funkcionalni program prenov, fotodokumentacijo, grafične predloge in predlog prezentacije z vrisanimi sondnimi označbami. — M. A.

Skofja Loka. — V letu 1983 je LRZVNKD pripravil predlog vsebine odloka o razglasitvi starega mestnega jedra Skofje Loke za kulturni in zgodovinski spomenik. V letu 1984 odlok še ni bil sprejet. — E. M.

MEDOBCINSKI ZAVOD ZA SPOMENIŠKO VARSTVO PIRAN

Strokovne osnove za razglasitev nepremičnih kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Izola

Obdelali: Danila Biščak, Mojca Guček, Božidar Guštin, Sonja Hoyer, Tone Mikeln (april 1984)

Seznam kulturnih in zgodovinskih spomenikov

1.1. Arheološka območja: Izola-Simonov zaliv, Izola-Viližan

1.2. Naselbinska območja: Dvori nad Izola, Izola

2.1. Arheološki spomeniki: Čedlje-Kaštelir, Červinjan-Livade 35, Dvori nad Izola-Bocan, Medoši-Stara vas,

2.2. Umetnostni in arhitekturni spomeniki: Izola-Alietova 18, Drevored 1. maja

11, Gregorčičeva 59, Gregorčičeva 74 (Scuola dei Battuti), Gregorčičeva 76 (palača Besenghi degli Ughi), Kraška 2, Krpanova 5 (hiša Zanon), Ljubljanska 41, 41a, Smrekarjeva 50, 51, 63 (hiša Lovisato), Tomažičeva 1 (vila Rosa), 2, Trg 22. julija 5 (Manzioljeva hiša) Trg 29. novembra 3, Verdijeve 1 (občinska palača), 2, 2a, Spinčičeva (p. c. Marije Alietske), Trg pri bolnici (ž. c. sv. Mavra), Dvori nad Izola (ž. c. sv. Antona Puščavnika),

2.3. Etnološki spomeniki: Dvori nad Izola 80, 97, 98, 99, Vinica 25,

2.4. Zgodovinski in memorialni spomeniki: Dvori nad Izola (spomenik padlim

v NOB in drugim žrvam fašizma), Izola-Morova ul. (spomenik padlim borcem NOV), Trg padlih za svobodo (spomenik padlim za svobodo), Jagodje (spomenik padlim v NOB in drugim žrtvam), Sareč (spomenik padlim borcem in drugim žrtvam), Vinica-Mališa (spomenik žrtvi)

Primeri

Izola-Simonov zaliv: V zalivu so neposredno ob morskimi obali in še posebej na rtiču ohranjeni temelji rimskih vil oziroma naselja. Ohranjeni so temeljni zidovi stavb, rimski mozaik, rimski cevodov in odtočni kanali. Na morskem dnu v zalivu so ohranjeni temelji rimskega pristanišča z bankinom — robom obale, pomolom in valobranom. Dovoljena dejavnost mora služiti izključno varstvu, restavraciji in konservaciji spomeniških sestavin. Sistematične raziskave, prezentacije najdb, ki so pomembne za zgodovino naselitve ali jih je mogoče varovati na prostem.

Dvori (naselbinsko območje): Slikovita istrska vas na grebenu nad obširno dolino. Strnjeno pozidana slemenska vas se deli v Zg. in Sp. vas, v bližini je še več manjših zaselkov. Arheološke najdbe pričajo o prazgodovinski in rimski poselitvi, dokazana je tudi staroslovanska kolonizacija. V župni cerkvi sv. Antona iz konca 18. stol. je ohranjen glagolski napis iz leta 1482. Tlorisno zasnovano naselja tvori osrednja komunikacija s sklenjenim mestnim stavbnim nizom v sp. delu vasi, z večjim praznim prostorom na sredini ter z razvejanim tlorisnim sistemom zgornje vasi. Od daleč je videti naselje kot enotna utrjena vas s poudarjenim vhodnim delom in »obzidjem«, ki ga tvorijo zadnje fasade stavb v spodnjem delu vasi. Ob osrednji komunikaciji so v sklenjenih nizih fasade stanovanjskih hiš in domačij. Mogočne stavbe so etažne in dvoetažne z oblikovanimi značilnimi detajli poznega kmečkega klasicizma, čeprav zaradi naselitvene kontinuitete lahko trdimo, da gre za v osnovi starejše stavbe. Naselje odlikuje enotnost v gmotah in višinah ter izrazita fasadna plastika (poudarjena fasadna čela, zunanja stopnišča, zunanji kamini in podobno).

Varuje se tloris vasi s komunikacijo glavne vaške ulice in ostalih cest s tipi-

no razporeditvijo posameznih domačij. Varuje se tlorisni in višinski gabarit posameznih zaokroženih ambientov. V območju strnjene vaške pozidave so dovoljene adaptacije, rekonstrukcije in novogradnje, ki upoštevajo tipično vaško pozidavo in tlorisno zasnovano posameznih zaokroženih ambientov. Razširitev vasi z novogradnjami je možna od združnega doma proti z. Novogradnje morajo zagotoviti ohranitev tipične krajske slike vasi ter pomembnih vedut na vas in z nje.

Izola (naselbinsko območje). Mestna aglomeracija je nastala na nekdanjem otoku. Prva verjetno šele po propadu zahodnorimskega cesarstva (476), prvi pisani zgodovinski podatki o samem mestu so iz l. 972. Srednjeveško jedro je zasedlo le južno polovico nekdanjega otoka. Zaradi kontinuitete in razmeroma majhnem območju in intenzivnih gradbenih posegov poznejših dob, zlasti konec 19. stoletja, imamo le malo materialnih podatkov iz zgodnjega in visokega srednjega veka. Iz tega časa izvira le večji del tlorisne zasnove mesta in niti poznejša obdobja niso vanjo več posegala. Ta zasnova kaže, da je mesto nastalo ob pristanišču in se nato postopno širilo proti severu in vzhodu. V tem okolišju sta se ohranili dve stavbi, ki kažeta na romansko poreklo (Alietova 2, 4). S širitvijo mesta sta nastali dve vozlišči in povezale so ju ločne ulice, vse to pa do loča srednjeveško mesto. Vozlišči sta pristaniški trg, Piazza piccola in nekoliko novejši »trg v vratih«, Piazza nuova (Kristanov trg), prek katerega je bilo mesto z mostom povezano s kopnim. Celoto zaokroža župna cerkev, ki pa kljub svoji dominantni legi ostaja na robu komunikacijske mreže. Industrializacija je ob koncu 19. stol. podrla srednjeveški okvir in sprožila nastanek novih četrti, ki so se po zasutju kanala med otokom in kopnim spojile z organizmom starega mesnega jedra. V mestu pričakujemo arheološke najdbe, zlasti na vrhu nekdanjega otoka. Domnevamo, da je na mestu ž. cerkve stala starejša cerkev, saj so tu našli kamnito oltarno pregrado s pleteninasto ornamentiko. V cerkvi so dolgo hranili rimski napis (zdaj v Trstu). Naselbinsko območje je na j. omejeno s Cankarjevim drevoredom, Trgom 22. julija in Kidričevim nabrežjem ter obalo.

Za območje historičnega jedra se uveljavlja najstrožji varstveni režim. Varuje se florisna mreža, zazidalne črte, značilna parcelacija, višinski gabarit, značilni ulični pogledi, historične oblike. Varujejo se vse nepozidane in zelene površine. Prepovedane so vse novogradnje, nadzidave, adaptacije, razen tistih, ki imajo namen sanirati oz. rekonstruirati spomeniško območje. Prepovedani so posegi v morje. Pred zemeljskimi deli so potrebne arheološke raziskave. Na vplivnem območju so pa dovoljene novogradnje, ki morajo z gabaritnimi omejitvami zagotoviti ohranitev tipične krajinske slike mesta ter pomembnih vedut na mesto in iz njega. Podrobnosti so določene v Načrtu prenove starega mestnega jedra Izola (Ur. objave 25—81).

Izola, Drevored 1. maja 11 (umetnostni in arhitekturni sp.). Stavba je nekoliko umaknjena od ceste, da jo obkroža vrt. Središčno zasnovano hiše nakazuje že zunanje stropnišče. Notranje stopnišče je v osi v zadnjem delu hiše in kamnito do nadstropja. Glavna fasada je historicistično zasnovana, je triosna in ima eno nadstropje. Osrednjo os, ki je pomaknjena navzven, posebej poudarja dvoravno kamnito stopnišče z balustradno ograjo. Stebra nosita balkon z balustradno ograjo. Na balkon se odpirajo večja vrata. Osrednji del se zaključuje z mansardnim nastavkom. Osi ločijo med seboj vertikalni šivani robovi, pritličje loči od nadstropja venec iz ometa, ki se ponovi nad prvo etažo. Okna pritličja in nadstropja so velika pravokotna, le v nadstropju imajo na vrhu polkrožne zaključke, v spodnjem delu pa pravokotna dekorativna polja. Enako obdelavo v rdečem ometu z blede rumenimi arhitekturnimi detajli ter enako zasnovano imajo tudi stranske fasade. Zadnja fasada je neoblikovana. Spomenik varujemo v avtentični pričevalnosti. Dejavnost v spomeniku naj bo v skladu z značajem. Zagotoviti je treba redna vzdrževalna dela.

Izola, Gregorčičeva 74. Gotska stavba Scuola dei Battuti je locirana na vogalu stičišča Gregorčičeve z Giordanovo ulico v ambientu trikotne razširitve ulice pri palači Besenghi. Stavba sodi med najstarejše objekte v Izoli, saj je bila zgrajena leta 1451. Letnica je vklesana na prekladi portala. Stavbo tvori dvoje

pravokotnih dvoranskih prostorov, večji, ki obsega celotno površino v pritličju, in za skoraj polovico krajši v nadstropju. Gre za manjšo molilnico in prostor za zborovanje članov bratovščine. Na ulični fasadi je v centralni osi nameščen pravokotni portal s paičasto prizrežanimi notranjimi robovi in šilastim ločnim nadstreškom. V lunetnem polju je bila freska, ki je danes skoraj povsem uničena. Požarjarka je skupino bratov v Marijinem zavetju z angeli. Ulična fasada je bila neometana. V umaknjem nadstropju zgoraj v fasadni osi trilistno zaključena gotska monofora. Konservatorsko neustrezne so bile zlasti predelave v notranjščini, izvedene v povojnem času. Zunanji videz stavbe, deljene na ulični fasadni niz in zamaknjeno nadstropje, pa je kljub spremembam v 19. stol. ohranil gotski značaj. Spomenik varujemo v celoti, neokrnjenosti in izvirnosti. Dejavnost mora služiti potrebam varstva.

Izola, Krpanova 5. Hiša Zanon je najmogočnejša stavbna gmota v ulici in stoji v uličnem nizu. Zasnova hiše je sorodna zasnovi palače Besenghi, le da ne kaže tako bogate obdelave arhitekturnih elementov. Baročna palača je bila zgrajena v septembru 1772. Glavna fasada je dvoetažna z mezaninom in sedmimi osmi. Prav tako je vhodni portal soroden vhodu palače Besenghi. Portal je polkrožno zaključen, na temenu loka je moška glava, nad katero je profilirana kamnita preklada. Vhodni portal nakazuje osrednjo os. Okna obeh etaž so tipična velika baročna okna, na vrhu zaključena s profilirano kamnito preklado. Okna mezanina so nekoliko nižja in imajo kamnit okvir. V notranjščini v pritličju je veža s kamnitim tlakom in vhodni portal v stopniščnem prostoru. Prostorno kamnito stopnišče v srednji osi povezuje vsa nadstropja s pritličjem. Obnoviti in prezentirati je treba zunanjščino stavbe, v notranjščini pa obnoviti vežo in stopniščni trakt. Pri delih je treba upoštevati možnost najdbe starejših gradbenih elementov.

Izola, Smrekarjeva 63. Vogalna hiša Domenica Lovisata tvori skupaj z Manziolijeva hišo srednjeveško linijo Trga 22. julija. Florisna zasnova in sledovi gotskih odprtih pročelja pričajo, da je nastala v beneško gotskem času. Današ-

nje pročelje stavbe je renesančno, tlorisna zasnova hiše pa se navezuje na srednjeveško dvoosno stavbo z vertikalno komunikacijo v zadnjem delu hiše. Stavba je bila v 16. stoletju temeljito predelana. V osi prvega nadstropja se odpira polkrožno okno v pravokotnem okviru s polico in štrlečim arhitravom, ki je tipičen primer renesančnega okna lombardskega tipa. V drugem nadstropju sta dve polkrožni monofori preprostejših oblik. Med njimi je grb iz 16. stol. z inicialkami P. M. Na skrajni desni, tik pod napuščem, je videti majhno pravokotno okence s profiliranimi robovi, »nočno okence«. Fasada je sklenjena z opečnatim profiliranim vencem in z dekorativnimi konzolicami. Vhod v stavbo je iz Smrekarjeve ulice. Fasada ob tej ulici je preprosteje oblikovana. Pravokotna okna s profiliranimi arhitravi in podstavki na konzolicah kažejo na poznejše posege v zasnovo zunanjsčine. Iz fasade nad pravokotnim portalom sega most do nasprotne strani ulice. V zgornjem levem kotu se odpira trilistna beneško gotska monofora, paličasto obrobjena. Pritličje je bilo v novejšem času predelano v trgovski lokal.

Izola, p. c. Marije Alietske tvori skupaj z občinsko palačo kompleks med Trgom JLA in Trgom 22. julija ter med Spinčičevo in Verdijevo ulico. Cerkev je najstarejša izolska cerkev. Zunanost ima skromno oblikovano. V. fasada zapira skoro v celoti Trg 22. julija in kaže minimalno linearno razčlenjenost z lizenami. Nad vhomom je relief Marije. S. fasada je najbogateje oblikovana, že na prvi pogled vidimo baročno zasnovano pročelje. Razčlenjena je s štirimi visokimi pilastri, ki nosijo timpanon z okulusom v sredini. Pod arhitravom poteka profiliran venec, nad katerim se odpira pravokotno okno. Na stranskih poljih sta okrogla reliefno oblikovana elementa s križem v sredini. Kamniti portal v fasadni osi je pravokoten in se končuje z odprtim segmentnim čelom, ki ima v sredi nastavek in ob straneh manjši voluti. Napis nad portalom poroča, da je bila cerkev 1884 restavrirana. Notranjščina ima centralno zasnovano s pravokotnim prezbiterijem na j. strani. Arhitekturo notranjega prostora preveva pozno-baročna stilna govorica s sklenjeno in skladno kompozicijo. S poslikavo v svetlih, rožnatih in modrih tonih je dobila roko-

kojski nadih, podprt tudi z lahkotnim filigranskim štukom. V stranskih oltarjih sta sliki Bog oče s svetniki iz 18. stoletja in slika Brezmadežne.

Dvori Ž. c. sv. Antona Puščavnika stoji na grebenu, na kraju, kjer je prej stala starejša cerkev. Je enoladijska, na v. je pravokoten prezbiterij, na s. in j. pa bočni kapeli. Sezidana je bila leta 1799. Zvonik prosto stoji pred z. fasado, pomaknjen iz osi proti jugu. Z. cerkvena fasada je vertikalno členjena s štirimi pilastri in ti nosijo profilirano preklado in nad njo se fasada timpanonsko zaključuje. V sredini trikotnega zaključka je okrogla lina. V osi med srednjima dvema pilastroma se odpira pravokoten vhodni portal z baročno profilirano kamnito preklado na vrhu. Vse ostale fasade so oblikovane preprosto, vidna je le gradnja iz kamna z okenskimi odprtinami tik pod napuščem. Zvonik je grajen iz kamnitih blokov peščenca. V pritličju se odpira polkrožni vhodni portal. Spodnji del zvonika se zaključuje s kamnitim vencem polkrožnega profila. Nad tem vencem se dviguje kockast srednji del, v katerem je spredaj ura, v stranskih stenah pa dve majhni pravokotni lini. Srednji del se prav tako zaključuje s kamnitim vencem. Nad njim se dviguje del z biforami. Tam so zvonovi. Nad ožjim kockastim vrhnjim delom je nizka štirikapna streha s korci. Notranjščino pokriva raven strop. V gl. oltarju je slika neznanega slikarja iz 18. stol.

Dvori nad Izolo (etnološki spomenik). Hiša št. 97, 98, 99 je fasadno poenoten stavbni kompleks in leži v sredini vasi v nizu s čelno fasado ob glavni komunikaciji. Gre za tipično »mestno« zasnovano sestavljeno baročno hišo premožnejšega lastnika. Stavba je primer sestavljene arhitekture treh enoceličnih hiš s tremi samostojnimi vhodi in stopnišči, za vsako hišo posebej. Z baročnim preoblikovanjem fasade je srednji portal postal večji in ima v prekladi vklesan napis z letnico nastanka in imenom lastnika (A: D 1738 Ad 19 M 60 ANDREA CREVATIN F. F.). V nadstropju so okna oblikovana v tradicionalni baročni shemi s profilirano preklado in polico, ki jo nosita »cofasti« konzoli. Zunanjščina je potrebno prezentirati in poiskati ustrežno namembnost.

Dvori nad Izolo. Mogočna samostojno stoječa hiša št. 80 izstopa iz višinskega gabarita naselja. Je v sredini vasi, ob glavni vaški ulici. Uvrščamo jo med obodne hiše kvadratastega tlorisa, izpeljane iz enocelične hiše ali stanovanjskega stolpa. Iz pritličja vodi stopnišče v gornja nadstropja, ki so s predelnimi stenami razdeljena na manjše prostore. Stavba je dvonadstropna z mezaninom. Grajena je iz pravilno klesanih blokov sivega kamna. Njena glavna fasada je enoosna. V pritličju je velik pravokoten portal, ob vhodu je kamnita klop. Vsa okna imajo kamnite erte. Streha je dvo-kapna. Stranske fasade so enako obdelane. V pritličju je odprtina kamina.

Obnoviti in prezentirati je treba zunanjščino in notranjščino stavbe in zagotoviti redna vzdrževalna dela.

Vinica 25. Na j. strani naselja (nekdaj Cetare) izstopa zanimiva domačija z ohranjenim kamnoseškim dekorjem na zunanjščini. Stavba je zasnovana enonadstropno (z mezaninom). Glavna fasada je triosna. V srednji osi v pritličju je

velik pravokoten vhodni portal. Domačija ima tloris podolgovatega pravokotnika s karakteristično organizacijo notranjščine — stopnišče v sredini vodi v nadstropje in iz nadstropja v mezanin. V prvi etaži je tipičen prizidek z velikim ognjiščem. Na glavni fasadi je nad vhodom kamnita moška maska in nad njo letnica 1888. Okenske odprtine imajo kamnite erte. Domačija je grajena iz pravilno vklesanih kamnitih blokov sivega kamna in je neometana. Vse fasade so enako obdelane, na s. je še en vhod v stavbo in nad njim je iz belega kamna vklesan relief leva. Obnoviti in prezentirati je treba zunanjščino in notranjščino stavbe (zlasti ognjišče) in zagotoviti redna vzdrževalna dela.

Izola, Morova ulica (zgodovinski spomenik). Spomenik padlim borcem NOV je iz bele marmornate plošče, ki je vzidana na kamnito podlago ter dveh stranskih stebrov. Spomenik je posvečen štirim borcem mornariškega odreda, ki so padli na tem kraju v borbi proti okupatorju. Spomenik varujemo v celoti.

ZAVOD ZA SPOMENIŠKO VARSTVO NOVA GORICA

Strokovne osnove o razglasitvi za kulturne in zgodovinske spomenike ter naravne znamenitosti v občini Postojna

Seznam:

I. Območja naravnih znamenitosti in kulturnih spomenikov Planina (območje, Planinsko polje, Planinska jama, Markova jama v Nartu, Skratovka, izviri v Malnih, Unška koliševka, območje naselja, grad Hasberg, Mali grad ali Ravbarjev stolp, ž. c. sv. Marjete, p. c. sv. Roka, p. c. sv. Križa), Predjama (območje, Predjamski jamski sistem, Predjamski grad, p. c. Žalostne Matere božje), Suhorje (območje naselja, znamenje — svetilnik, niz hiš 14, 16, 17, ž. c. sv. Nikolaja).

II. Naravne znamenitosti

Bukovje, Hrašče, Nanos, Orehek, Pivka, Postojna, Prestranek, Strane, Vremščica, presihajoča jezera Zgornje Pivke, speleološki sistem podzemeljske Rakuljščice.

III. Arheološki spomeniki in območja

Cepno pri Košani—Štirna, Hruševje—Stari grad, Hrušica pri Podkrajju—Veliki Obršljenovec, Jurišče—Gradec, Košana—Gradišče, Mala Pristava—Boljunec, Orehek — jame (Brlovka, j. v Loži, Ov-

čarski spodmol, Žegnana jama) in gradišče Krivec, Parje—Parska golobina, Pivka—sv. Primož in Gradišče (Kerin) in Sela pri Trnju, Planina pri Rakeku—Stari grad, Prestranek—Ovčja jama in Zakajeni spodmol, Rakitnik—jama Golobinje, Razdrto—Gradišče, Sajeveče—Zupanov spodmol, Selce—gradišče Spiček, Slavina—Baba in Gradišče ter Tabor, Strane—Dolgi grič, Studeno—Ostrog in Podostrog in sv. Lovrenc in Baba in Tabor, Šmihel—Grad in sv. Jurij, Tabor nad Zagorjem—Gradišče, Zagon—Betanolov spodmol.

IV. Umetnostno-zgodovinski in arhitekturni spomeniki

Belsko—p. c. sv. Justa, Buje—p. v. sv. Florjana, Dolane—ž. c. sv. Mihaela, Dolnja Košana—ž. c. sv. Štefana, Drskovče p. c. Spreobrnitve sv. Pavla, Gorenje—p. c. sv. Lenarta, Gorice—p. c. sv. Petra, Gornja Košana—p. c. Obiskovanja Deviče Marije, Gradec—p. c. sv. Trojice, Hrašče—p. c. sv. Ane, Hrenovice—ž. c. sv. Martina, Hruševje—p. c. sv. Daniela, Kal—graščina Rovne in p. c. sv. Jerneja,

Klenik—p. c. sv. Lenarta, Koče—p. c. sv. Marjete, Landol—p. c. sv. Miklavža v Brinju in p. c. sv. Jošta, Mali Otok—p. c. sv. Elizabete, Matenja vas—p. c. Janeza Krstnika, Nanos—p. c. sv. Bričcija, Narin—p. c. sv. Jakoba, Neverke—p. c. sv. Antona Puščavnika, Nova Sušica—p. c. sv. Ane, Orehek—ž. c. sv. Florjana in p. c. sv. Lovrenca in grad Orehek, Palče p. c. sv. Nikolaja, Parje—p. c. sv. Justa, Petelinje—p. c. sv. Jerneja, Pivka—ž. c. sv. Petra, Postojna ž. c. sv. Štefana in stavba Titov trg 2, Prestranek—grasčina, Radohova vas—p. c. sv. Lovrenca, Rakitnik—p. c. Marijine zaroke, Rakulik—p. c. sv. Janeza Nepomuka, Selce—p. c. sv. Križa, Slavina—ž. c. Marijinega vnebovzeta, Slavinje—p. c. sv. Jederti, Stara Sušica—p. c. Janeza Krstnika, Stara vas—p. c. sv. Antona Padovanskega, Strane—p. c. sv. Križa, Strmica—p. c. Marije Snežne, Studenec—p. c. sv. Barbare, Studeno—p. c. sv. Jakoba, Smihel—p. c. sv. Mihaela, Veliki Otok—p. c. sv. Andreja in p. c. sv. Katarine, Veliko Ubeljsko—ž. c. sv. Urha, Volče—p. c. sv. Petra, Zagon—p. c. sv. Notburge, Zagorje—ž. c. sv. Helene, Tabor nad Zagorjem (Šilentabor)—p. c. sv. Martina Zalog—p. c. sv. Daniela, Žeje p. c. sv. Juriša.

V. Etnološki spomeniki

Belsko—kašča pri hiši 11, Buje — hiša 17 in 1, Bukovje — kašča pri hiši 23, Drskovče — pil pri hiši 26 in na križišču, Gorenje — kašča pri hiši 18, Kal — pil z nišo v obliki laterne, Koče — pil pred vasjo, Narin — pil na cesti Dolane Narin, Postojna — Ljubljanska 20, Rakitnik — hiša 8 (kmečki dvorec), Slavina — hiša 53, Trnje — pil sredi vasi, Veliko Ubeljsko — kapelica na začetku vasi, Gorenje — kašča pri hiši 22.

VI. Zgodovinski spomeniki

Pivka — spomenik ob cesti in grobnica na Habanovem griču, Planina — spomenik NOB, Postojna — grobišče iz NOB in vojaško pokopališče iz prve vojne.

VII. Tehnični spomeniki

Belsko — vodni mlin, Drskovče — kamniti dvoločni most, Kal vodni zbiralnik, Planina — zaselek Malni, Postojna — Modrijanov mlin, Prestranek (Dobje) Jerinov mlin in žaga, Ribnica — Ambrožičev mlin, Ribnica (Lunj) — kompleks z mlinom in žago, Ribnica (Stružnik) — vodni mlin, Žeje — Tišlerjev mlin.

Primeri

Območja

Suhorje: Naselje poteka ob glavni komunikaciji po grebenu. Domačije so nanašane na obeh straneh vaške poti, kamor so tudi obrnjene z glavnim vhomom. Stanovanjska in gospodarska poslopja pa se nizajo v zaprtem dvorišču. Glavna vaška pot se razširi v manjši trg. Ker so nekaj hiš porušili, je trg zdaj prostornejši, nima pa več originalne podobe. Na trgu stoji znamenje — svetilnik »farau« z letnico 1667. Znamenje nosi značilnosti renesančnega oblikovanja in je eno redkih ohranjenih tovrstnih znamenj pri nas. To je poleg loškega edini svetilnik, ki pri nas zanj vémo, da je bil postavljen že v naselju in ne več na pokopališču.

Posebnost naselja in njegov karakterni element je pravilna zidava iz lepo klesanih soudanskih blokov v pravilnih plasteh. Stavbne mase so etažne s pravilno razporejenimi kamnoseško obdelanimi okni, z velikimi portali, ki učinkujejo kot pri kraškem stavbnem tipu. Streha s plitvim naklonom je krita s korci, vendar se pojavlja trikotniški zaključek na zatrepni fasadi. Stavbni niz št. 14, 16, 17 je še v celoti ohranil te značilnosti. Stavbne enote so zgrajene iz lepo klesanih kamnitih blokov. Zanimiva so lepa okna z gladkimi kamnitimi okviri, portali. Niz ima veliko arhitekturno vrednost.

Župna cerkev sv. Nikolaja stoji na griču nad naseljem in tvori odlično prostorsko dominantno. Ohranja kljub predejavam prvotno karakteristično zidavo s kamnitimi, pravilno rezanimi kladami.

Naselje Suhorje je značilno urbano naselje in že zaradi tega pomeni izjemo v postojnski občini. Zaradi še dobro ohranjene prvotne urbanistične zasnove vasi in značilnih kvalitetnih elementov brkinske arhitekture je izjema tudi med ostalimi brkinskimi naselji in ima pomembno mesto tudi v širšem slovenskem prostoru.

Arheološko območje Studeno

Ostrog in Podostrog: Na v. robu manjše kotline, kjer leži vas Studeno, je bila postavljena manjša antična utrjena postojanka, ki je varovala cesto iz Razdrtega na Planino. Večji del te utrdbe je bil uničen z izkoriščanjem manjšega kamnoloma v času med obema vojnoma, ostal

je skrajni vzhodni del, obdan z jarkom. Pod utrdbo, v nižini, je ugotovljeno plano žarno grobišče, ki je le delno poškodovano. Lokaliteta je zanimiva kot ena redkih znanih samostojnih antičnih obcestnih postaj v tem področju. Varstveni režim zahteva zavarovalna izkopavanja in nato valorizacijo izkopanin. Sedanja raba spomenika sicer ne ogroža, vendar erozija na mestu kamnoloma hitro dokončuje uničevalno delo nekdanjega odvažanja materiala.

Sv. Lovrenc in Baba: V s. obrobju Pivške kotline je hrib sv. Lovrenca z Babo najbolj dominantna vzpetina in tudi strateško pomembna točka, saj obvladuje prehode na Postojnskih vratih, še posebej traso stare ceste s Planine na Razdrto. Kulturna plast z lončenino je dokazala obstoj vsaj poznoantične postojanke na samem vrhu sv. Lovrenca, zanesljiva antična lokaliteta pa leži tudi na sedlu med obema vrhovoma, tam, kjer je cerkev. Lokaliteta je izjemen primer visokoležeče naselbinsko-strateške postojanke, pomembna pa je tudi kot krajinska dominanta. Na prostoru so možni izkopi le v raziskovalne namene. Cerkevna stavba, ki je v sorazmerno slabem stanju, pa je zavarovana z drugim režimom.

Tabor: V v. delu vasi Studeno, ob cesti v Strmico, ležijo ostaline močno utrjenega protiturskega tabora, ki so bile v mejah možnosti v zadnjih letih raziskane in prezentirane. Del terenskega spomenika je novogradnja docela uničila, del pa močno poškodovala. Rezultati raziskav so zato omejeni na domneve o nastanku in razvoju postojanke: od srede 12. stol. pripada del vasi samostanu v Stični in iz tistega časa naj bi izvirala tudi prva zidana stavba v Taboru. Ob koncu 15. stol. je bil prostor verjetno obzidan in dodatno urejen za zaščito samostanskega dvora in okoliških prebivalcev. O tem pričajo velike shrambe, naslonjene na obzidje. Ostanke zidov so bili površinsko urejeni in delno dopolnjeni tako, da je možno prezentirati celoto kot arheološki park. Tabor je ena redkih raziskanih in ohranjenih postojank na Primorskem iz časa turških vojn, čeravno so bili prav na Primorskem tovrstni objekti zelo pogosti. Zato je važen njen zgodovinski in didaktični pomen. Prvi varstveni režim zahteva vzdrževanje arheološkega par-

ka in nespremenjeno stanje v ožji okolici, zlasti do ceste v Strmico. Popularizacijsko ga je treba vključiti v turistično zaledje Postojne.

Umetnostni spomeniki

Gornja Košana: P. c. Obiskovanja Device Marije stoji sredi vasi na dvignjenem platoju v zidani ogradi (letnice 1640, 1708); ta sloni delno na škarpni. Dominira manjšemu trgu na križišču v vasi. Je pravilno orientirana in tako se v osi nizajo prezbiterij, ladja, zvonik na preslico nad zahodno steno (1654) ter lopa s stebri. Cerkev v celoti je nastajala proti sredini 17. stol. V notranjščini je lesen oltar iz 17. stoletja. Tudi ostala oprema je povečini iz tega stoletja. Cerkev je odlično uglašena arhitekturna celota, ki pomeni enega najlepših spomenikov kraške arhitekture in ima dominantno vlogo v naselju.

Orehek: P. c. sv. Lovrenca je situirana s. od vasi na manjšem gričku v cerkveni ogradi (1613). Pozidana je bila že v gotski dobi, v 17. stol. pa je bila preurejena. Služila je tudi za grobnico orehovskih graščakov. Orientacija JV-SZ. V osi si slede prezbiterij (na oknu letnica 1626), širša ladja in zvonik na preslico. Portal v ladjo nosi letnico 1902. Ob severno stran prezbiterija je bila nekoč prizidana zakristija. Tudi tristrani prezbiterij je izgubil rebrosto zvezdasti obok. V sredini ladje je nagrobna plošča Haleja z napisom iz leta 1621. V prezbiteriju je lesen oltar, sicer pa tri odlične slike Štefana Subica (tempera-les) iz cikla Kristusovega trpljenja. Cerkev je kvalitetna prostorska dominanta in pomembna zaradi Šubičevih slik.

Grad Orehek: Nad vasjo se na dominantnem položaju razteza obsežen graščinski kompleks iz več med seboj povezanih izrazito kubičnih objektov. Grad je pozidal Ahacij Thurn l. 1584. Iz te faze so še ohranjeni stolpi, ki so se nanje naslonila ostala poslopja in oblikovala strnjeno, lomljeno zidano celoto. Poudarjen je stanovanjski del s trisosno glavno fasado z biforami v srednji osi. Tam je tudi manjši kamnit grb. Prvotne strelne line so v stolpastem poslopju j. od centralnega kompleksa, s katerim so povezana gospodarska poslopja. Lastniki gradu so bili Thurni v 16. stol., Caraduzzi in Rosetti v 17. stol. in Dolenc v 19. stol.

Grad je zavarovan s prvim režimom, a ogrožen, ker je zelo slabo vzdrževan.

Slavina: Z. c. Marijinega vnebovzjetja. Prvotna cerkev Marija na jezeru je stala tu verjetno že v 12. stol. Pred današnjo cerkvijo je stala tu gotška cerkev, katere prezbitერიj je zdaj zakristija. Sedanja cerkev je bila na novo pozidana v 17. stol., obnovljena pa v 17. in 18. stoletju. Situacija je sredi vasi, njena orientacija je SV-JZ. V osi si sledijo prezbitერიj, triladijski prostor in zvonik. Tristrani prezbitერიj je iz 17. stol. in ima kamnit podstrešni venec na konzolah. Ob j. zun. steno prezbitერიja so vzdani nagrobniki iz 16.—18. stol. Prvotna ladja je bila razširjena z dvema stranskima ladjama z odlično kamnoseško oblikovanima portaloma, tako da je nastala triladijska cerkev bazilikalnega tipa. Kamnito stopnišče na z. strani desne stranske ladje vodi na kor. Zvonik je prizidan ob zahodno stran, je petetažen in ima močno bazo. Prezbitერიj in ladja sta dekorativno poslikana s slikarjivo iz 19. stol. Ladja je deljena z arkadnimi loki. Kamnit glavni oltar je iz 1826. leta, oba stranska oltarja pa sta iz marmora in iz 18. stoletja (1. pol.). Levi je delo F. Robbe. V glavnem oltarju je Langusova slika. Dragocena ostala oprema je iz 18. in 19. stol.

Veliki Otok: P. c. sv. Andreja je s. zunanja naselja nad cesto, ki vodi iz Postojne proti Predjani. Stoji sredi gozda na majhnem griču in je obdana z ogrado. Je pravilno orientirana. Slede si trostrano zaključen gotski prezbitერიj, ožja, verjetno še romanska ladja in lopa. V prezbitერიju je baročni oltar, na severni in južni steni ladje pa so freske s tematiko Poklona sv. Treh kraljev in pasijona in datirajo iz okoli leta 1440.

P. c. Sv. Katarine je baročnih oblik in stoji sredi pokopališča in vasi v cerkveni ogradi. Gotška plastika iz leta 1470. vzdana v v. steno prezbitერიja, kaže, da je bila prvotna cerkev gotška. Cerkev je pravilno orientirana in ima visok tristrano zaključen prezbitერიj s kamnitim venčnim zidcem, ki počiva na kamnitih konzolah. Ladja je širša, vendar enako visoka kot prezbitერიj. Zvonik je bil pozidan 1753. in v 19. stol. preurejen. Skromna zakristija je prislonska ob južni steno prezbitერიja. V notranjščini izstopa slika sv. Katarine. Ostala oprema je iz 18. in 19. stol.

Etnološki spomeniki

Bukovje: Kašča pri hiši 23 je kvadrastega tlorisa, enonadstropna, dvokapna, krita z zarezniki. V kleti je žama za krompir, v nadstropju prostor za druga živila. V prvo nadstropje vodi zunanje stopnišče s podestom, ki je oblikovan z arkadami na dveh stebrih. Kašča je bila prvotno samostojen objekt. Je značilen primer kašč tega področja, zgrajena v začetku 19. stol. Objekt je potrebno sanirati in restavrirati kamnite detajle, ohranja naj sedanjo funkcijo.

Buje: V dolini Reke stoji domačija z mlinom in žago, eden najlepših primerov iz verige mlinov na tej reki. Celoto tvori stanovanjsko poslopje, kašča, gospodarsko poslopje, dve žagi, skladišče z »vago«, svinjak in čebelnjak. Stanovanjski objekti so oblikovani v baročni in deloma klasicistični tradiciji. Značilni so bogati kamnoseški detajli iz sodana, kar kaže na vpliv kraško-brkinskega področja. Letnici 1588 in 1713 pričata o kontinuiranem razvoju domačije.

Domačijo je treba v celoti sanirati, preučiti pa tudi možnost turistične izrabe kompleksa.

Drskovče: Pri hiši št. 26 stoji visok kamnit križ. Kraki so zaključeni v obliki deteljic, med kraki pa je plitek relief Križanega. Steber ima presekanе robove, stoji pa na močni okrogli bazi. Rustikalna oblika križa kaže na zgodnjo postavitev, verjetno konec 17. stol. Kamniti križ sodi med značilna znamenja pivškega območja.

Zgodovinski spomeniki

Postojna: Pri vojaškem skladišču ob stari cesti Postojna—Nova Gorica leži pokopališče padlih v NOB. Pokopališče je bilo najprej pokopališče za padle v letih 1914—1918. Po drugi svetovni vojni so ga do polovice prekopal in uredili za padle borce NOVJ. Objekt sam je pravokoten, po sredini vodi popeščena pot tako, da grobovi leže v vrstah. V vsaki vrsti je 6 grobov z befońskimi nagrobniki in betonskim robnikom. Nagrobniki v obliki štistrane, zgornj delno prizrane prizme imajo kovinske ploščice z imeni padlih.

V sredi pokopališča je kamnit zid, kjer je vzdana marmornata spominska plošča s posvetilnim napisom. Enkratni primer pietetnega spomenika — pokopališča iz obeh svetovnih vojn. Borcev, pri-

padnikov različnih jugoslovanskih narodov, ki so padli v zaključnih operacijah v letu 1944 in 1945, je na pokopališču pokopanih več kot sto. Zahtevani primerni vzdrževalni posegi.

Tehnični spomeniki

Kal: Vodni zbiralnik-kal je primer zelo lepo oblikovanega pomembnega ob-

jekta v javni rabi, ki pa zdaj opuščen propada. Kal je skoraj pravilne krožne oblike, grajen je iz klesanih kamnitih blokov, do njega vodijo stopnice. Kal datira v drugo polovico 19. stol. Sodi med redko ohranjene tovrstne objekte. Dovoljena so le vzdrževalna dela. Ohranja naj prvotno funkcijo, je slikovita obogatitev vaškega jedra.

ZAVOD ZA SPOMENIŠKO VARSTVO MARIBOR

Strokovne osnove za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Maribor-Rotovž

Obdelali: Aleš Arih, Erika Jerman, Janez Mikuž, Jelka Skalicky, Mira Strmčnik, Andreja Volavšek

Seznám:

1.1. Arheološka območja
Maribor-Piramida, Maribor, vrtovi naproti Branika

1.2. Naselbinska območja
Kamnica, Maribor — mestno jedro

2.2. Umetnostni in arhitekturni spomeniki

2.2.1. Gradovi
Bresternica — Grajska ulica 2 in Raški dol 1 (Rački dvor)

2.2.2. Meščanska in trška arhitektura
Bresternica — Pri šoli 24, Košaki 10, Maribor — Barvarska ulica 5, 7, Cankarjeva ul. 14, Dravska 6, 8, Glavni trg 1, 2, 3, 4, 5, 7, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, Gospejna ulica 11, 13, Gosposka 1, 3, 5, 7, 9, 11, 18, 19, 20, 31, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 34, Grajski trg 2, Gregorčičeva 22, 24, 29, Jurčičeva 4, Kajuhova 11, Kamniška 2, 26, Kersnikova 12, Koroška 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 28, 30, 31, 32, 34, 48, Kosarjeva 11, 44, Krekova 5, 8, 14, Leninov trg 1, Maistrova 1, 11, 13, 17, 19, 23, Miklošičeva 2, 4, 6, Mladinska 2, 6, 9, 29, 34, 35, 45, Orožnova 1, 3, 5, 7, 9, 11, Poštna 3, 4, 6, 8, 10, Prežihova 8, Razlagova 23, 24, 25, Rotovski trg 6, Slomškov trg 3, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 17, Slovenska 5, 6, 7, 8, 9, 10, 16, 18, 20, 22, 24, 26, 28, Splavarski prehod 3, 4, 5, 6, Strma ulica 14, Strossmayerjeva 29, Sentiljska cesta 105, 113, 114, Tkalski prehod 11, Tomšičeva 1, 8, 12, 27, Trubarjeva 4, 5, 11, 26a, Tyrševa 1, 2, 4, 6, 7, Ul. 10. oktobra 4, Ul. kneza Koclja 9, Vetrinjska 5, 7, 9, 8, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 30, Vilharjeva 7, Vinarska 14, Vodnikov trg 1, 4, Vojašniška 6, 8, 10, 12, 21, 27,

Vojašniški trg 2b in 2c, 3, 5, 7, 8, 9, Žički prehod 3, 5, Zidovska 2, 3, 4, 5, 6 (stolp), 8, 9, 10, 12, Čeligijev stolp, Sodni stolp, Vodni stolp

2.2.3. Sakralni spomeniki

Gaj ž. c. sv. Križa, Kamnica — Kamniška graba 2f, 23, Kamnica ž. c. sv. Martina, Maribor — Gl. trg 8 (Alojzijeve cerkev), Maribor — Kalvarija p. c. sv. Barbare in kapelice, Maribor — Slomškovo trg (stolna cerkev), Maribor — Trubarjeva ulica 1 (cerkev z župniščem), Maribor — Vita Kraigherja 2 (Franciška cerkev in samostan), Maribor — Vojašniški trg 2, 2a (Minoritska cerkev in samostan), Ribniško selo (Rozalijina kapela), Sober p. c. sv. Urbana

2.2.4. Javni spomeniki, znamenja in vodnjaki

Rošpoh znamenje, Kamnica znamenje, Maribor — Grajski trg (Florijanovo znamenje), Maribor — Piramida (kapela), Maribor-Glavni trg (kužno znamenje)

2.3. Etnološki spomeniki

Kamnica — Cesta v Rošpoh 126, Maribor — Piramida 3, Počehova 35 (Marin)

2.4. Zgodovinski in memorialni spomeniki

Maribor — Aškerčeva 7, Cankarjeva 22, Kolodvorska 4, Maistrova 23, Partizanska 34, Smetanova 52, Sodna 4, Volkmerjev prehod-obeležje,

Primeri:

AO 1 — Maribor, Piramida

Naravni grič na severovzh. strani Maribora z umetno oblikovanim vrhom. Na ravninskem platoju Piramide so bili najdeni razni drobni arheološki predmeti, ki po vsej verjetnosti izvirajo iz prazgodovinske kulturne plasti uničenega naselja. Spomenik je kot del mariborskega arheološkega kompleksa zanimiv za širše področje, zato ga varujemo v

njegovem obstoječem stanju. V skladu z današnjim vedenjem moramo najdišče v celoti prihraniti arheološkemu raziskovanju in le-teemu podrediti prostorsko oblikovanje.

NO 1 — Kamnica

Naselje leži zahodno od Maribora. Izoblikovalo se je okoli trikotnega vaškega trga, od koder vodijo poti v Dravsko dolino, na gričevje Kozjaka in proti Mariboru. Z gručo stavb, ki so nastajale od 17. stoletja dalje (med njimi je več enonadstropnih), tvori terasasto stopnjevano naselbinsko podobo, ki izzvini v daleč naokoli vidnem zvniku ž. c. sv. Martina. Poleg župne cerkve, ki jo je nekadaj obdajalo pokopališče, so to staro naselje nekadaj obdajali vinogradi in sadovnjaki. Delno opuščeni vinogradi še danes predstavljajo zeleno kuliso naselja.

Zgodovina Kamnice sega v najzgodnejše naselitveno obdobje. Kraj se prvič omenja l. 1093, ko je Hartvig Spanheimski, salzburški prošt, podaril svoj dvor in cerkev s posestvi šentpavelskemu benediktinskemu samostanu. Druga omemba je iz leta 1453. Leta 1532 so se preko Kamnice, po brezuspešnem obleganju Maribora, umikali Turki in kraj s cerkvijo razdejali. Poročila o cerkvi, njeni prenovi in poznejših dozidavah pričajo tudi o zgodovini kraja. Kraj z župno cerkvijo je značilna prostorska dominantna.

Varujemo raster komunikacij, stavbne mase, gabarite, značilno terasasto rast naselja in nepozidano zeleno kuliso hribov za njim. V historičnem delu naselja so možne take dejavnosti, ki upoštevajo danost kontinuirano raščene naselja (stanovanja, trgovina, drobna obrt, turizem in gostinstvo).

NO 2 — Mariborsko mestno jedro

Meje ožjega območja mariborskega jedra (con A) potekajo: S. meja območja poteka po s. robu cestišča Gregorčičeve ulice vse do v. roba Trga svobode, tako da ne vsebuje več zgradb na Trgu svobode s višnjima številka 3 in 4. V. meja poteka po v. robu cestišča Svetozarevske ulice vse do reke Drave. Ta pomeni j. mejo opisanega območja. Z. meja poteka po z. robu cestišča Pristaniške ulice, nato po z. in s. robu Vodnikovega trga, se nadaljuje proti s. po zahodnem robu cestišča Strossmayerjeve ulice vse do križišča z Gregorčičevo ulico.

Zgodovinsko jedro Maribora je tisti del mesta, ki je nastal v srednjem veku na

prehodu čez reko Dravo in na pomembnem križišču srednjeevropskih poti. Razvoj teh prometnic pogojuje mestni tloris, koncentracijo pomembnih stavb in mestnih ambientov. Na teh osnovah se je mesto razvijalo do začetka 19. stoletja znotraj mestnega obzidja, ki je deloma še ohranjeno. V 19. stoletju, zlasti pa še po gradnji železnice Dunaj—Trst (in v začetku 20. stoletja) pa se je mesto razširilo na prostor od Drave na jugu, do pobočij Kalvarije, Mestnega vrha in Piramide na severu, od Turnerjeve ulice na zahodu do železniške proge na vzhodu. Starejši del mestnega jedra (con A) obsega tisti del mesta, ki ga je v 13. stoletju omejilo mestno obzidje. Ogrodje mestnega tlorisa so glavne prometnice: Koroška c., Glavni trg, Gosposka ul., Jurčičeva ul. in Grajski trg. Po rušenju večjega dela mestnega obzidja je ohranjenih troje vogalnih obrambnih točk (grad, sodni stolp, židovski stolp z vodnim stolpom, en severni stolp in krajši del obzidja) se je mesto širilo najprej proti zahodu (nekaj stavb iz 1. pol. 19. stol.), potem pa proti severu in severovzhodu, kjer se ulice pravokotno sekajo. Izjema je v tem delu mesta Partizanska cesta, ki poteka po stari trasi. Pod Mestnim vrhom je okoli starega drevoreda proti Trem ribnikom nastal mestni park. Vse to je cona B.

V con A so stavbe, razen nekaj novejših, enonadstropne. Večina teh hiš je v osnovi srednjeveških. O tem pričajo tudi dolge in ozke gradbene parcele. Na nekaterih mestih so bile parcele v 18. stoletju združene, hiše pa prezidane v večje stavbne enote. Med stari fond se je vsililo nekaj hiš, ki po dimenzijah ne sodijo v staro okolje. Ta proces je bil v teku od konca prejšnjega stoletja do polpretekle dobe. Ulice so ozke, neravne in prilagojene terenu. Praviloma so tlakovane z granitnimi kockami, ki pa jih je na več mestih zamenjal staremu okolju neprimerni asfalt. Javnih zelenih površin v con A, razen parka na Slomškovem trgu, ni, obstajala pa so velika dvorišča s posameznimi skupinami dreves. Tega zelenja je še nekaj ohranjenega. Za obzidano mesto zanimiv je bil nepozidan severozahodni vogal, kjer so bili do najnovejšega časa vrtovi.

Prve stavbe v con B so iz prve polovice prejšnjega stoletja. Razen manjšega števila bidermajerskih in skromnejših

klasicističnih stavb označujejo posamezne ulične poteze stavbe z značilnostmi historičnih slogov. Med temi stavbami so posamezne sodobne stavbe, ki pa so še skoro vse spoštovale osnovne urbanistične smernice iz druge polovice 19. stol. Ulice so ravne, le Partizanska cesta poteka v rahlem loku, ki sledi srednjeveški poti. Ulice so še večinoma tlakovane z granitnimi kockami, ob njih pa potekajo drevoredi.

Ovrednotenje: Mestno jedro je spomenik historičnega urbanizma zaradi svoje razvojne kontinuitete od 13. stoletja do danes. Raščena urbana zasnova sledi družbenim in ekonomskim razmeram, ne da bi v tem času izgubila svoje prvotne značilnosti tako v rastru ulic in stavb kot v osnovni tipologiji meščanske hiše, ki je skozi stoletja doživljala le spremembe funkcionalnih in likovnih lastnosti.

Režim: V najstarejšem delu (cona A) velja najstrožji varstveni režim. Varujemo historično tlorisno mrežo, zazidalne črte, značilno parcelacijo, višinske gabarite stavb, historične oblike, ne pozidane in zelene površine. Prepovedane so novogradnje, nadzidave in adaptacije razen tistih, ki imajo namen sanirati in rekonstruirati spomeniško območje oziroma ožje urbanistične ambience, ti pa se morajo podrediti spomeniški pričevalnosti območja. Pri vseh zemeljskih delih je potrebno zagotoviti arheološki nadzor. Za vsak poseg v urbano in stavbno strukturo ter zelene površine je potrebno soglasje pristojne službe za varstvo naravnih in kulturne dediščine. Za večje posege je treba izdelati konservatorski program.

Pri širšem mestnem jedru (cona B) je treba čuvati njegovo pričevalnost raščene urbane strukture z značilnim uličnim rastrom, gabariti in historično podobo posameznih stavb. Dejavnost mora biti v skladu z značajem mestnega prostora in posameznih stavb. V tem območju so na prostih površinah dovoljene novogradnje, ki se morajo z gabaritnimi omejitvami in zazidalnim rastrom prilagoditi neposrednemu okolju posameznih ambientov. Novi objekti morajo biti funkcionalno in oblikovno usklajeni s historičnim jedrom. Za vse posege znotraj zavarovanega območja je potrebno soglasje pristojne službe za varstvo naravnih in kulturne dediščine.

Načini uporabe oz. razvojne usmeritve za cono A so podani z generalnim planom prenove mestnega jedra. Za cono B je treba tak načrt še narediti.

U 12 — Raški dol 1 (Račji dvor)

Dvorec ima devetosno enonadstropno fasado, ki jo poudarja triosni, rahlo izstopajoči rizalit z močnim trikotnim čelom, v katerem je grb Admontskega samostana. Pravokotna okna v pritličju imajo preprosto obrobo, v nadstropju profilirane karnise, v rizalitem delu pa potlačena čela in police z volutasnimi oz. zavesastimi motivi. Uvozni portal je potlačeno usločen, v temeniku je No 23. Vratnice so originalne, obite s pločevino.

Vežo pokriva plitva banja, ostali prostori v pritličju so plitvo kapasto obokani. Enako hodnik v nadstropju. Krila dvorca oklepajo pravokotno dvorišče s prepustom v sz. delu. Dvoriščne fasade so deloma opremljene z zazidanimi slopastimi arkadami. Kamniti portali so polkrožno ali pravokotno zaključeni.

Omenja se od l. 1200 kot last admontskega samostana. V sedanji obliki je dvorec tipičnega zgodnjega klasicističnega koncepta proti koncu 18. stol.

Možna uporaba: Gostinstvo, stanovanja in upravni prostori.

U 47 — Bresternica Pri šoli 24 (gradič Sulkowsky)

Stavba, pred katero leži manjši park, je enonadstropna, 11 × 2 osna. Ima stranski in osrednji triosni rizalit, ki oblikuje trikotno čelo in je v pritličju poudarjen s tremi visokimi maltastimi loki, od katerih desni služi vhodu z neorenesančnimi vratnicami. Fasade členi rustika v vodoravnih pasovih. Polkrožno zaključena okna in podstrešni venčni zidec so okrašeni z neorenesančnimi motivi. Notranjščina je močno prezidana.

V 16. stol. se tu omenja viničarija baronov Ungnadov, v 19. in 20. stol. pa so bili lastniki Kochi, Merenzi in Sulkowsky. Stavbna zunanjščina je produkt doslednega historičnega sloga.

Način uporabe: Šolski prostori in stanovanja.

U 8 — Barvarska ulica 7

Enonadstropna štirisna stavba v nizu je členjena z mejnim in konkavnim podstrešnim zidcem. Okenske obrobe so gladke. Preprost, polkrožen kamnit portal ima poznobaročne vratnice. Vežo po-

kriva deloma zašiljena, deloma polkrožna banja. Tudi veža v I. nadstropju je obokana s polkrožnim banjastim obokom.

Preprosta fasada ne kaže posebne spomeniške vrednosti, vendar iz nekaterih detajlov lahko sklepamo, da je stavba najmanj iz 17. stoletja in da skriva vrsto spomeniških značilnosti. Stavba služi za stanovanjske namene. V kolikor bi podrobna raziskava pokazala nove kvalitete, bi bilo mogoče stavbo predvideti za javen program.

U 13 — Glavni trg 2

Dvonadstropna, petosna stavba v nizu z vzdolžnim slemenom in dvokapno streho. V prvem nadstropju so poudarjeni vogali, v drugem nadstropju pa druga in tretja os, kar spominja na rizalit. Okenški okviri v prvem nadstropju so profilirani, v drugem nadstropju pa samo naslikani. Portal v pritličju je enostaven, ohranjena sta dva podboja iz rezljanega lesa. Pritličje je modernizirano z velikimi izložbami brez obrob. Veža je tlakovana z lesenimi kockami. Dvorišče ima v prvem nadstropju zazidane arkade. Prvotni tloris stavbe je v obliki črke U, kasneje so bili dozidani nižji objekti. Veža v prvem nadstropju je križno obokana, obok ima šilast profil.

Kvalitetna arhitektura iz 17. stoletja je deloma pokvarjena. Spomenik varujemo v avtentičnosti njegove raščene arhitekture. Dovoljeni so posegi, ki bodo odstranili nekalitetne in moteče prizidke.

Obstoječa poslovno-stanovanjska namembnost objekta je primerna, potrebno je le odstraniti nekatere prizidke na dvorišču in urediti po spomeniškovarstvenih načelih pritličje tržne fasade.

U 25 — Glavni trg 14 (Rotovž)

Enoinpolnadstropna, sedemosna stavba v centralni legi severnega roba Glavnega trga. Stavbo členi osem pilastrov, ki so spodaj rustikalni, zgoraj pa gladki ter nosijo dvojni mejni zidec, ki loči nadstropji, ter zidec nad zgornjo vrsto pilastrov. Okna in izložbe imajo kamnite obrobe, ki so v pritličju gladke, v prvem nadstropju pa profilirane in imajo profilirane grede. V nadstropju so kvadratna okna z gladkimi kamnitimi okviri. V četrti osi stavbe je potlačeno polkrožni portal, ki vodi v banjasto obokano vežo oz. prehod na Rotovski trg. Nad portalom je kamnit balkon, ki sloni na dveh

konzolah. Ograja balkona je iz balustrov s profilirano polico. V sredi je pravokoten mariborski grb v pergamentni kartuši, katéro nosita dva grifona. Na grbu je letnica 1565. Balkon ima streho, katero nosijo trije stebri s profiliranimi polkrožnimi loki, trikotna polja krasijo rozete, ki jih najdemo tudi med konzolami podstrešnega zidca. Višinski poudarek daje stavbi dvonadstropni stolp-zvonik, ki je členjen z mejnim zidcem in pilastri na vogalih. Stolp ima dvojno čebulasto streho in laterno.

Dvorišče-Rotovški trg ima v pritličju in nadstropju križno obokan arkadni hodnik s toskanskimi stebri in s palmetami okrašenimi konzolami. V zahodni frakt vodi v pritličju bogato členjen renesančen portal. Vsi prostori v pritličju in nadstropju so obokani, razen nekdanje mestne posvetovalnice, ki ima raven štukiran strop iz konca 17. stol.

Prva mestna hiša na tem mestu je bila sezidana leta 1515, vendar od nje ni ostalo ničesar. Sedanja stavba iz leta 1565 v svoji obliki ponazarja svojo funkcijo kot najpomembnejša in najkvalitetnejša stavba v mestu. Kvaliteta stavbe je izražena tako v njeni urbanistični lokaciji, arhitektonski celoti, kot tudi v Mariboru redkih arhitekturnih detajlih.

Spomenik zaradi dimenzij svoje primarne upravno-administrativne funkcije seveda danes ne more več imeti, moral pa bi zaradi svojega zgodovinskega pomena imeti mestno reprezentančno funkcijo, ki danes ni najbolje izražena.

U 55 — Jurčičeva ulica 4

Trinadstropna, štirisosna stavba v nizu ima celotno širino pritličja odprto kot predverje blagovne hiše z izložbami, v nadstropjih pa ima srednji dve osi združeni v enotnem okviru. Okna so tridelna. ritličje je obloženo z umetnim kamnom, ostali del fasade pa s keramičnimi ploščicami.

Stavba je bila sezidana v letih 1938—39 po načrtih arhitekta Ljuba Humeke in je lep primer češko vplivane funkcionalistične arhitekture tridesetih let. Spomenik varujemo v njegovi avtentični pričevalnosti.

U 130 — Slomškov trg 3

Enonadstropna, sedemosna, prosto stoječa stavba ima osrednjo os, v kateri je potlačeno polkrožno zaključen portal, plitvo rizalitno poudarjeno. Fasada je

strogo simetrično zasnovana in ima v pritličju v drugi in šesti osi še dvoje portalov s polkrožnimi zaključki, ki vodita v trgovske lokale z nivojem, nekaj višjim od cestnega. Mejni in strešni zidec sta pravokotno profilirana. Okna so v pravokotnih okvirih s policami na konzolah. Stranski dvoosni fasadi ima trikoten zaključek z valovito oblikovanim čopom. Vse pritlične odprtine imajo bogato oblikovane železne vratnice oziroma naoknice. Veža in ostali pritlični prostori so banjasto obokani.

Kvalitetna klasicistična stavba iz leta 1813, na kateri srečujemo še nekatere elemente baročnega oblikovanja, kot so streha, okna na dvoriščni strani itd. Na kovanastih vratnicah so združeni baročni, klasicistični in neogotski elementi. V celoti je stavba ena najbolj ohranjenih pa tudi najkvalitetnejših stavb v Mariboru. Spomenik varujemo v celoti. Zaradi kvalitet bi stavba morala imeti bolj javen značaj.

U 225 — Čeligijev stolp

Na severnem robu nekdanj obzidanega mestnega jedra stoji edini od petih stolpov, ki so branili ta del mestnega ozemlja. Ob njem je v prvotni višini ohranjen tudi del obzidja z vidnimi sledovi lesenih obrambnih hodnikov. Sam stolp ima kvadraten tloris, visok je približno 20 metrov in ima piramidasto streho. V notranjščini je speljan dimnik industrijskega obrata, v sklopu katerega stolp sedaj stoji. Stolp, ki so ga zgradili okrog leta 1460, pomeni skupaj z ostankom obzidja izjemno kvaliteto v slovenskem spomeniškem fondu, tako zaradi svojih dimenzij, kot zaradi izjemne ohranjenosti in redkosti. Varujemo ga v celoti. Stolp z obzidjem je treba izluščiti iz okoliških prizidkov in ukinitvi industrijsko proizvodnjo. Obnovljen in prezentiran naj služi v kulturne in turistične namene.

U 19 — Glavni trg 8 (Alojzijeve cerkev)

P. c. sv. Alojzija je osrednji del jezuitskega kompleksa. Od stavbne črte Glavnega trga je nekoliko zamaknjena in ima pred fasado manjše dvorišče, katerega stavbne linije omejuje parapetni zid z bogato kovano železno ograjo. Na dvorišče vodi portal, ki ga omejujeta dva stola. Cerkev je del arhitekta Johanna Fuchsa. Njena fasada je bogato členjena, vendar nekoliko prezidana.

Alojzijeve cerkev je edini baročni sakralni objekt v Mariboru, zgrajen po epotnem načrtu. Zaradi kasnejših prezidav je bila fasada nekoliko neizrazita, vendar je po temeljiti prenovi prezentirana v prvotni obliki. Cerkev je v uporabi.

U 118 — Piramida-kapela

Kapela je sorazmerno velika, klasicistično koncipirana. Zunanje fasade pokriva maltasta rustika v vodoravnih pasovih, njeno notranjščino pa oblikujejo štirje rusticirani slopi, povezani z loki (ti nosijo bogato profilirano grédo) in kupola. V levi notranji steni je vzdana plošča z nemškim napisom. Govori o nastanku kapele potem, ko je prvotno kapelo leta 1821 uničila strela. V kapeli stoji peščenčev kip Immaculate v nadnaravnih velikosti. Kip je kvalitetno klasicistično delo, ki pa so ga nepridipravi že močno poškodovali. Kapela stoji na lokaciji leta 1780 podrtega mariborskega grádu.

Kapela s kipom vred je kvalitetno klasicistično delo, ki predstavlja prostorsko dominantno na zeleni mestni kulisi. Spomenik in njegovo širše okolje je treba varovati v celoti, neokrnjenosti in izvirnosti.

E 2 — Piramida 3

Pritlična, vrhketna hiša, izrazito podolžnega tlorisa je postavljena v hrib. Kletni del je zidan iz kamna, stanovanjski nivo je lesen (hlodna konstrukcija), cimpran, le ostenje ob vratih in kurišču je zidano. Pokriva jo dvokapna, opečna streha. Notranja ureditev stanovanjskega dela je tradicionalna, klet je obokana. Okna so majhna, kvadratna, uokvirjena z lesenimi okvirji in opremljena z železnimi križi.

Hiša stoji na markantnem mestu pod Piramido. Je primer skromne stanovanjske arhitekture, izrazito vpete v kulturno krajino.

Hišo varujemo v celoti. Funkcija počitniške hišice je sprejemljiva, če zagotavlja redno vzdrževanje.

Z 1 — Aškerčeva ulica 7

3 × 3 osna, visokopritlična stanovanjska stavba z različno širokimi osmi in obliko oken. Fasado členijo plitvi rizalit, vogalna rustika, okenski okvirji z bogatimi čeli in fasadno čelo z volutastim nastavkom. Vila kaže mešanico neobaročnih in preprostih secesijskih oblik. Na

zahodni fasadi, ki je obrnjena na Prešernovo ulico, je spominska plošča z napisom: V letih 1942—1943 sta v tej hiši okupatorjeva varnostna policija in varnostna služba mučili in izrekli smrtne kazni pripadnikom osvobodilnega boja.

Hiša je ohranjena v stavbni masi iz časa, ko je bil v njej sedež gestapá. Zato je treba varovati stavbno maso, zunanjšino in okolje.

Odlok o razglasitvi sprejet v letu 1984.

ZAVOD ZA SPOMENIŠKO VARSTVO CELJE

Strokovne osnove za pripravo predloga o razglasitvi kulturnih spomenikov na območju občine Titovo Velenje

Pripravili Vito Hazler, dr. Ivan Stopar, Alenka Vogrin.

I. Arheološki spomeniki

Gorenje, Mornova zijalka, Šmartno ob Paki

II. Umetnostni in arhitekturni spomeniki

a) Gradovi

Ekenštajn, Forhtenek, Gorica pri Velenju, Kacenštajn, Limbar, Pakenštajn, Ravne pri Sošanju, Šalek, Šoštanj — Pusti grad, Svarcenštajn — Gradič, Turn pri Sošanju — Vošnjakova graščina, Turn pri Velenju, Velenje, Zamberk pri Zavodnjem

b) Meščanska in trška arhitektura

Šoštanj — stari magistrat, Velenje — vila Herberstein, Šoštanj — vila Široko

c) Sakralni spomeniki

Arnače, Bele vode, Bevče, Bele vode p. c. sv. Križa, Bele vode kapela sv. Križa, Gabrke, Gorenje, Hrastovec, Plešivec, Skorno, Sv. Florijan, Šalek, Škalske Cirkovce, Smartno ob Paki, Šoštanj, Topolšica, Velenje ž. c. sv. Martina, Velenje — ž. c. MB, Zabrdno, Zavodnje, Titovo Velenje — Harnoncourtova kapela

III. Etnološki spomeniki

a) Vaška arhitektura

Arnače št. 31, Bele vode, št. 61 Bačovnik, Bevče št. 20 pri Krivšku, Gorenje št. 7. pri Peku, Mali vrh št. 40 Ravne št. 99 pri Pungartniku, Rečica ob Paki št. 14, Silova št. 11 pri Petru, Silova št. 23, Skorno št. 28 pri Reberčniku, Šalek št. 25, Šentvid pri Zavodnjah št. 5 pri Orlu, Smartno ob Paki št. 64, Veliki vrh št. 33 pri Zasvinjsku, Zavodnje št. 24, Zavodnje št. 36 pri Koželjniku, Zavodnje št. 43 pri Kavčeli, Zavodnje št. 44 pri Janku, Zavodnje št. 46, Zavodnje št. 49 pri Vidmarju, Zavodnje št. 51 pri Sedlarju, Zavodnje št. 67 pri Telebcu

b) Znamenja in kapelice

Bele vode pri ž. c., Bele vode — stolpasta znamenje pri št. 61, Gorenje za hi-

šo št. 7, Mali vrh pri št. 39, Mali vrh pri št. 57, Skorno pri št. 23, Topolšica (Lajše) pri št. 199

IV. Zgodovinski in memorialni spomeniki

Plešivec — pokopališče, Bele vode — pri Zlebniku in na pokopališču, Gavce — ob cesti, Grmada — spominski kamni, Hrastovec — pri Karničniku, Metleče — pod gozdom vile Široko, Paki pri Velenju — ob progi in pri Čuježu, Strmec nad Dobrno — na pokopališču in pri cerkvi, Pesje — pri sv. Jakobu, Plešivec — Graška gora, Podkraj pri Velenju — grobnica in pokopališče, zaselek Tajna, Ravne — Osreške peči in pri Vetrnikovi domačiji, spomenik ob cesti na Orhtenek, Skorno — ob cerkvi sv. Antona, Škale — pokopališče, Škalske Cirkovce — Krničnikov gozd, Šmartno ob Paki — ob ž. c. ob cesti v Gavče, Šoštanj — Cesta talcev, Koroška c. 16, Tekavčeva hiša, r. hiša Solnovih, r. hiša B. Röcka, r. hiša Karla Destovnika Kajuha, r. hiša B. in D. Mravljaka, r. hiša J. Verbiča (stara lekarna), r. hiša J. Lamprehta, Topolšica — zdravilišče in na Ocepku, Velenje — Smartno (staro pokopališče), Partizanska cesta, Veliki vrh — r. hiša Letonjevih; Zavodnje — vaško pokopališče.

V. Spomeniška območja

Plešivec — Graška gora; Šoštanj.

Arheološki spomeniki

Mornova zijalka (Sv. Florijan pri Sošanju).

Naravna jama s sledovi kontinuirane naselitve od starejšega paleolitika do rimskega časa. Najdeni so bili artefakti, ki so datirani v prvi würmski stadial, kovinski predmeti starejše in mlažše železne dobe ter 10 rimskih novcev, in rimsko-dobna keramika.

Parc. 1523/1 k. o. Topolšica.

Varstveni režim I. stopnje.

Razvojna usmeritev: Ohranja se neokrnjenost jame, arheološke raziskave brez izkopavanj.

Umetnostni in arhitekturni spomeniki
A. Gradovi

Ekenštajn

Razvalina stoji na skalni kopi vrh položnega grebena blizu šaleškega gradu.

Grad se prvič omenja l. 1329 in je razpadel v 17. stoletju, ko so ob njegovem vzhodnem sežidali graščino Gorica. Grajska zasnova je dvodelna in kaže v starejšem delu ostanek regularne pravokotne kastelne zasnove gotske dobe, ki se je pozneje razrasla vzdolž grebena. Razvalina predstavlja ostanek gradu razpotegnjenega tipa gotske dobe, ki se v svojem jedru naslanja na starejšo romansko tradicijo.

Varstveni režim I. stopnje.

Razvojna usmeritev: Zavarovati in dokumentirati je potrebno skromne ostanke razvaline, lokacija pa ostane potencialno arheološko zemljišče. Na tem področju ni mogoč noben poseg brez predhodnih arheoloških raziskav.

Gorica pri Velenju

Graščina leži na položni vzpetini vzhodno od naselja Šalek. Graščina je pravni dedič gradu Ekenštajn. Pozidali so jo v 17. stol. kot enonadstropno stavbo na pravokotni talni ploskvi, med leti 1853—1857 pa so jo temeljito prezidali. Takrat je dobila značaj primestne vile, vendar je v pritličju še ohranila renesančne grebenaste oboke.

Stavba predstavlja tip skromne pozno-renesančne graščine, a je zaradi poznejših prizidav ohranila svojo vrednost predvsem v nespremenjeni tlorisni zasnovi in v veduti.

Varstveni režim II. stopnje.

Razvojna usmeritev: Stavba se ohranja v svoji sedanji obliki, vendar je potrebno poiskati zanjo ustreznejšo funkcijo od sedanje stanovanjske.

B. Meščanska in trška arhitektura

Šoštanj — stari magistrat

Stavba leži v nizu hiš na vzhodni strani trga Glavni trg 8. Je šestosna enonadstropna stavba z rizalitom, ki ga poudarjata trikotno čelo nad portalom in nadstrešna atika. Vrh magistratove strehe je urni stolpič, zunanje znamenje nekdanje funkcije stavbe. Fasada je bogato deko-

rativno členjena, notranjščina je simetrično urejena.

Stavba predstavlja značilen primer poznoklasicističnega magistrata in je dragocena tako zaradi svoje redkosti kot zaradi izjemne ohranjenosti vseh avtentičnih arhitekturnih prvin.

Varstveni režim II. stopnje.

Razvojna usmeritev: Stavba naj se v sklopu mestnega tkiva redno vzdržuje. Njena sedanja pol stanovanjska in pol društvena funkcija je ustrezna.

Velenje — vila Herberstein

Gre za enonadstropno stavbo z razgibanim tlorisom in razgibanimi slemenji, kovanimi okenskimi mrežami v pritličju in lesenim balkonom nad vhodno lopo. Arhitekturni členi — profili oken, leseni konzolni nosilci strehe ipd. — so izjemno kvalitetno oblikovani. V notranjščini vile so v pritličju bogato kasetirani in profilirani leseni stropi, v stavbi bogata stopnišča z balustradnimi ograjami ipd.

Stavba predstavlja tip odlične primestne vile iz ok. 1900 z intaktno zunanjščino in kvalitetnimi, intaktnimi interierji, kot so pri nas izjemno redki.

Varstveni režim I. stopnje.

Razvojna usmeritev: Stavba — gostišče visoke kategorije — ima ustrezno funkcijo in jo je potrebno le redno in v skladu s spomeniškovarstvenimi načeli vzdrževati.

C. Sakralna arhitektura

Bele vode — p. c. sv. Križa

Cerkev stoji na izpostavljeni legi vrh Oslovske gore.

Stavba je sestavljena iz pravokotne ladje z dvema stranskima kapelama, nekoliko ožjega prezbiterija, zvonika s čebulasto kapo in nadstropne zakristije. Vsa notranjščina je obokana. Dekorativno-figuralno jo je l. 1908 poslikal Kramaršič. Cerkvena oprema je iz srede 19. stol., v atikah stranskih oltarjev so Fantonijeve slike. Kip M. B. je delo Ivana Napotnika iz l. 1929. V cerkvi je več dragocenih ljudskih votivnih pogodb in votivnih živali iz srede 19. stol.

Sedanja cerkev je primer pozne podeželske podružnice, nastale med leti 1850 do 1857. V njeni neposredni okolici so tri mlajše kapelice, ki zaokrožajo romarski ansambel, v katerega je vključena še ena istoimenska cerkev.

Varstveni režim II. stopnje. Ta določa, da se varuje spomenik v svoji avtentični

pričevalnosti, dejavnost v okviru spomenika naj bo v skladu z njegovim značajem in ustrezno funkcijo. Zavarovana je tudi neposredna okolica in območje, ki ga spomenik neposredno vedutno obvladuje. Za vse posege na spomeniku in v okolici je potrebno soglasje spomeniške službe oziroma se predpišejo z zazidalnim načrtom.

Salek pri Velenju, p. c. sv. Andreja

Cerkev leži v ravnini, sredi naselja.

Stavba je sestavljena iz pravokotne ladje z dvema bočnima kapelama, tristrano sklenjenega, zunaj z oporniki obdanega prezbiterija, zvonika s piramidasto kapo in nadstropne zakristije. Ladja in prezbiterij sta mrežasto-rebrasto obokana. Na zunanjsčini in v notranjsčini cerkve so ohranjeni številni gotski arhitekturni detajli. V cerkveni notranjsčini je arhitektura poslikava, na J zunanjsčini prezbiterija je poznogotska freska MB z detetom. Na zunanjsčini zakristije je vzdani nagrobnik Rozine Uršule Ramschissl iz l. 1626. Veliki oltar je neogotski, stranski oltar sv. Vida je iz 17. stol., a ima še poznogotsko menzo s sočasnimi plastikami, oltar sv. Erazma je delo F. Galla iz l. 1767 in ima sočasno sliko J. A. Straussa. Omara v pritličju je iz l. 1796, v zvoniku je zvon iz l. 1505.

Cerkev, ki je nastala na začetku 16. stol., je tipična in obenem kvaliteten primer poznogotske sakralne arhitekture in se zato uvršča med naše pomembnejše spomenike na velenjskem območju. Njena vrednost veča dragocena oprema.

Varstveni režim I. stopnje.

D. Javni spomeniki, znamenja, vodnjaki

Bele vode — slopasto znamenje pri hiši številka 61.

Na dominantnem mestu na prevalu stoji slopasto znamenje, ki ga prekriva piramidasta skodlasta strešica. V zgornjem širšem delu so niše. Ožja noga počiva na kamnitem temelju. Znamenje je beljeno, zgrajeno pa je iz kamna. Po oceni je znamenje iz 18. stoletja. Gre za tip starejšega znamenja, ki je nastal ob romarski poti na sv. Križ nad Belimi vodami. Zlasti pa je pomembno v prostoru, saj je zaradi svoje lege na prelazu osrednja zunanja dominanta ambienta.

Varstveni režim I. stopnje.

Razvojne usmeritve: Za znamenje sedanji lastnik dobro skrbi. Neustrezna pa

je gradnja garaže v neposredni bližini znamenja, saj ruši njegov pomen v prostoru.

Etnološki spomeniki

Bele vode — hiša številka 61.

Ob slemenu hriba je locirana gručasta domačija s pritlično zidano hišo iz leta 1885, velikim gospodarskim poslopjem (marof), kozolcem, svinjakom in kaščo. Domačijo dopolnjujeta še slopasto znamenje in lipa.

Svinjak (svijak) je zidano poslopje podolžnega tlorisa z opredeljeno funkcijo. Nastal je v sredi 19. stol. Na beljeni fasadi, ki je obrnjena proti hiši, je slabše ohranjena »freska« sv. Antona Puščavnika. Stavbo prekriva dvokapnica, kritina so skodle.

Kašča (kašta) je vrhkletna stavba, ki je nastala l. 1840. V zidanem delu je dvoje lesenih portalov, ki se odpirata v dve kleti. Nadstropje oklepa lesen gank s polno ograjo. Leseni dvocelični del je zgrajen iz debelejših žaganih in tesanih plohov, ki so povezani z zvonastimi utori. Masivna strešna konstrukcija s čopoma je prekrita s skodlami. Svinjak je pomemben predvsem zaradi freske, ki bi jo lahko uvrstili med dela t. i. lučenskega malarja iz druge pol. 19. stol. Kašča sodi med ambiciozne arhitekture svoje vrste. Leseni del je tesarska umetnina. Sodi med značilne predstavnike kašč, ki so nastajale v okviru večjih kmetij na območju Belih vod in Šmihela nad Mozirjem.

Varstveni režim II. stopnje za svinjak in I. stopnje za kaščo.

Razvojne usmeritve: Stavba naj tudi v prihodnje ohrani svojo sedanjo funkcijo. Za kaščo je predvidena le sanacija, medtem ko so pri svinjaku potrebni tudi rekonstrukcijski posegi. Freska se bo restavrirala in ohranila na sedanjem mestu.

Ravne — hiša št. 99

V položnem bregu nad cesto stoji skromna domačija. Sestavljajo jo velika lesena stanovanjska hiša, gospodarsko poslopje (marof) in svinjak.

Stanovanjska hiša je ambiciozno zasnovana lesena stavba, zidana le v kuhinjskem delu. Nastala je v prvi polovici 19. stoletja. Zasnovana je povsem somerno po tradicionalnih gradbenih konceptih. Zgrajena je iz grobo tesanih tramov, ki se na vogalih povezujejo s križ-

nimi utori. Notranjščina je ometana. Strešna konstrukcija, ki ustvarja nad glavno fasado širok napušč, ni sočasna, l. 1965 je sedanjo dvokapnico s cementnim zareznikom zamenjala streha s čopoma in s skodlasto streho.

Stavba je ena redkih lesenih stavb ambicioznih dimenzij, ki so se v prvotni podobi ohranila na območju občine in ena zadnjih lesenih dolinskih arhitektur v teh krajih. Pomembna je za preučevanje razvoja stavbarstva in geografske razširjenosti posameznih tipov, zlasti pa kot dokument o življenju srednjega kmetata.

Varstveni režim II. stopnje.

Razvojne usmeritve: Stavba se naj sanira na osnovi konservatorskega programa. Ohrani naj sedanjo stanovanjsko funkcijo.

Silova — hiša št. 23

Skromna vrhkletna stanovanjska hiša pribrezne lege je nastala v 18. ali v začetku 19. stol. Zasnovana je tradicionalno s somernim konceptom prostorske zasnove. Kletna etaža je zidana, medtem ko je bivalni del zgrajen iz tesanih tramov, ki se na vogalih povezujejo s križnimi utori. Ob predelnih stenah so utorni žlebovi v obliki črke H. Strešna konstrukcija je vpeta v konzolaste podaljške zgornjih tramov. Čopasta streha je prekrita z bobrovcem. Hiša je brez dimnika.

Stavba je pomembna kot ostanek tradicionalnega stavbarstva na območju Silove z izstopajočim lokalnim konceptom gradnje. Nastala je v okviru srednje razvitega kmečkega gospodarstva, ki se je na tem področju le s težavo razvijalo in ohranjalo (malo dobre obdelovalne zemlje). Zaradi svojih značilnosti v načinu gradnje in obliki stavbne mase je stavba pomembna za preučevanje razvoja stavbarstva in lokalnih tesarskih delavnic, ki so sicer delovale po splošno veljavnih konceptih, a so hkrati dodajale »svojo roko«.

Varstveni režim II. stopnje.

Razvojne usmeritve: Stavba naj še naprej ohrani stanovanjsko funkcijo, lahko tudi v obliki sekundarnega bivališča. Sanacija na osnovi konservatorskega programa.

Salek — hiša številka 25

Velika kmečija, ki leži v ožjem cerkvenem ambientu, ob odcepu vaške ceste

od glavne, ki vodi od Velenja proti Paki. Domačijo sestavljajo monumentalna stanovanjska hiša, gospodarsko poslopje in kozolec, na dvorišču pa stojita še dve novejši zgradbi.

Stanovanjska hiša je velika nadstropna stavba, nastala v prvi polovici 19. stoletja. Zgrajena je iz kamna, odlikuje jo pa bogato opremljena zunanjščina. Stavba je zasnovana povsem somerno v baročni tradiciji in je odličen primerek t. i. kmečkega klasicizma. Glavna fasada je petosna z reprezentativnim klasicističnim portalom v srednji osi. Stranski fasadi sta triosni in povsem identični. Retrofascada se odpira z arkadami. Stavbo pokriva čopasta streha, kritina so opečni zarezniki.

Stavba je pomembna zaradi svoje ambiciozne zasnove in se kot t. i. kmečki dvorec uvršča med najpomembnejše arhitekture svoje vrste. Kot dom premožnega gruntarja je osnova za preučevanje razmerij in razslojenosti na podeželju.

Varstveni režim I. stopnje.

Razvojne usmeritve: Stavba se naj na osnovi konservatorskega programa sanira in usposobi za stanovanjsko funkcijo. Izdela se tudi načrt prenove domačijskega kompleksa.

Spomeniki NOB in delavskega gibanja

Bele vode

Pri Zlebniku je 23. 2. 1944 padel pesnik in narodni heroj Karel Destovnik Kajuh. Spomenik stoji med hišo in gospodarskim poslopjem.

Na pokopališču je neobeleženo grobišče 5 padlih borcev.

Metleče

Ob gozdu vrtnarije v Metlečah pod gozdom vile Siroko stoji spomenik v letu 1944 ustreljenim talcem.

Plešivec

Spomenik XIV. diviziji in enotam IV. operative cone na Graški gori, kjer so bile 21. februarja 1944 v najhujšem mrazu z velikimi žrtvami izbojevane bitke z nemškimi enotami. Spomenik »Prenos ranjenega partizana« je delo Antuna Augustinčiča. V bližnji brunarici je razstavljen gradivo iz teh bojev.

Podkraj pri Velenju

Grobnica 147 neznanih borcev iz XIV. divizije in drugih enot, prenešenih iz Šo-

štanja. Spomenik je delo ing. Andreja Smida, hortikulturno pa je grobnico uredil ing. Venčeslav Tajnik.

Na pokopališču je grobnica narodnega heroja in pesnika Karla Destovnika Kajuha.

Na pokopališču je grobnica bratov Mravljakov iz Šoštanja.

Hmeljska sušilnica kmeta Franca Klavža v zaselku Tajna. V njej je bila septembra 1940 konferenca KP Slovenije, ki so se je udeležili vidni politični delavci. V bližini je bila partizanska bolnišnica.

Veliki vrh

Rojstna hiša in nekdanji dom padlih partizanov Letonja. Obeležena s spominsko ploščo.

(Za vse te spomenike velja najstrožji varstveni režim vključno z zahtevo po rednem in ustreznem vzdrževanju.)

Spomeniška območja

Plešivec—Graška gora

Graška gora je bila med najpomembnejšimi območji na Štajerskem, kjer so se med NOB zadrževale in bojevale partizanske enote. Tu so se pogosto zbirali in našli na samotnih kmetijah zatočišče prvi partizani Šaleške in Mislinjske doline, shajali so se politični aktivisti in vojaški voditelji ter enote osvobodilnega boja.

Na Grmadi blizu Graške gore je bil 4. 10. 1941 ustanovljen Štajerski bataljon;

za komandanta je bil imenovan Franc Rozman-Stane.

Na Graški gori je bila v začetku julija 1942 ustanovljena tudi Šaleška četa. Njen komandir je bil Franc Zalaznik-Leon, politični komisar pa Dominik Hribar-Oskar. In prav na Graški gori in v njeni bližnji okolici je XIV. divizija na svojem pohodu bila najhujše boje. Zagrizeni boji so bili tudi maja in septembra 1944 ter januarja 1945. Okoli 320 borcev je na tem območju dalo življenje za svobodo.

Varstveni režim I. stopnje.

Razvojna usmeritev: Podrobna omejitvev območja in opredelitev nadaljnega razvoja mora biti opredeljena s posebnim elaboratom.

Šoštanj

Šoštanj se prvič omenja okoli l. 1200, pozneje pa so njegove omembe pogostejše. Razvil se je ob vzhodju starega šoštanjanskega gradu, tako, da je zlagoma formiral širok trg, obdan z oblikovno poudarjenimi trškimi hišami. Trški prostor je bil poudarjen tudi s stavbo magistrata. Zunaj trga so se strnile manj pomembne trške stavbe, ki pa vendar zakrožajo podobo starega trškega naselja.

Varstveni režim I. stopnje.

Razvojna usmeritev: Natančno območje starega trškega oziroma mestnega jedra bo opredeljeno z zazidalnim načrtom. Tam bo natančneje opredeljen tudi način varovanja aglomeracije in njena nadaljnja usmeritev.

Razglasitev z odlokom v letu 1984.

ZAVOD ZA SPOMENIŠKO VARSTVO KRANJ

Skupščina občine Kranj (Ur. vestnik Gorenjske XX-19, 29. 6. 1983)

Iz odloka o razglasitvi starega mestnega jedra Kranja za kulturni in zgodovinski spomenik

Staro mestno jedro Kranj se kot značilen in v zgodovinskem razvoju kvaliteten dosežek v oblikovanju prostora razglasi za kulturni in zgodovinski spomenik.

Podlaga za razglasitev spomenika je izjemna lega in enkratna zunanja podoba.

V ožjem in širšem območju so razglašeni še posebej: Prešernova št. 11 — klasicistična meščanska stavba, št. 12 — historično oblikovana meščanska stavba s poznogotskimi elementi, št. 14 — baročno-klasicistična meščanska stavba s secesijskimi elementi, št. 15 — klasicistič-

na meščanska stavba, št. 16 — gotško renesančna mešč. stavba, št. 4 — klasicist. mešč. stavba s star. elementi, št. 7 — renes. baročna mešč. stavba, v njej živel in umrl dr. F. Prešeren, Reginčeva št. 9 — rojstna hiša Janeza Puharja, Tavčarjeva št. 12 — klasicist. mešč. stavba, št. 14 — klasicist. mešč. stavba, št. 16 — klasicist. mešč. stavba, št. 22 — renesančna stavba s kasnejšimi elementi, št. 25 — r. hiša Janeza Bleiweisa, št. 35 — gotsko renes. stavba, mitničarska hiša, št. 43 — baročna meščanska palača, Tivov trg št. 4 — Mestna hiša, poznogot.

renes. dvorec s kvalitetno notranjo opremo, št. 5 — klasicist. mestni dvorec z vzdanim rim. nagrobnikom, št. 6 — Prešernovo gledališče, fasada J. Plečnik, št. 8 — hiša s spominsko ploščo padlim družine Ručigaj, št. 9 — gotška stavba z mlajšimi elementi, št. 10 — gotška s klasicist. elementi, št. 11 — gotška z mlajšimi elementi, št. 12 — tipičen primer kranjske meščanske gotsko renesančne stavbe, št. 14 — gotška renes. s historično fasado, št. 16 — stara baročna gostilna s klasicist. elementi, št. 17 — gotško renes. z mlajšimi elementi, št. 18 — Pavšlarjeva hiša, ena najkvalitetnejših gotško renes. hiš v Sloveniji s poslikavo, št. 19 — historično oblikovana, št. 21 — baročni elementi in secesijsko oblikovana fasada, št. 22 — gotško renes. mlajši elementi, št. 23 — historično oblikovana, št. 25 — renesančna s klasicistično dekoracijo fasade, ž. c. sv. Kancijana — gotška dvoranska cerkev, ena najkvalitetnejših v Sloveniji, lapidarij, vodnjak Janeza Nepomuka (Berneker), Prešernov spomenik (Smerdu-Loboda), Tomšičeva št. 9 — historično oblikovana, št. 12 — klasicist., št. 18 — gotško renes. mlajši elemnti, št. 22 — klasicist., št. 24 — renes. baročna, mlajši elementi, št. 26 — baročna z mlaj. elementi, št. 30 — baročna s klasicist. elementi, št. 32 — baročna z bogato fasadno dekoracijo, Layerjeva hiša, št. 42 — historično oblikovana, št. 44 — srednjeveški grad Khiesselstein, sedanja ob-

lika renesančna, p. c. sv. Fabijana in Sebastijana — poznogotska cerkvena stavba s kvalitetno notranjo opremo, Vodopivecova št. 4 — baročna z mlaj. elementi, št. 7 — baročna klasicist. s kasnejšimi dozidavami, št. 8 — baročna meščanska stavba, št. 9 — hiša s spominsko ploščo ustanovnemu sestanku krajevne organizacije delavske socialistične stranke za Slovenijo, št. 11 — baročna klasicist., št. 14 — historično oblikovana, št. 15 — hiša, v kateri je živel Franc Vodopivec-Ciril, št. 16 — historično oblikovana, št. 18 — baročna, nekdanja kovačnica, št. 19 — baročna, ostanki srednjeveškega mestnega obzidja (Trubarjev trg, Tomšičeva ul., Reginceva, Skrlovec, Maistrov trg, Na skali), Cankarjeva, št. 8 — historična, št. 16 — klasicistična, Rožnenska cerkev — poznogotska, arkade in vodnjak ob Rožnenski cerkvi — vhod v mesto (J. Plečnik), Jahačev prelaz, št. 1 — klasicist., Jenkova št. 8 — klasicist. starej. elementi, Maistrov trg št. 3 — historično oblikovana, renes. elementi, Poštna ulica št. 3 — stavba s spominsko ploščo borcu NOB Jožetu Strupiju, Pot na Kolodvor, št. 2 — stavba, kjer je živel in umrl Simon Jenko, Huje p. c. sv. Jožefa — poznogotska cerkvena stavba, Koroška c. št. 13 — historično oblikovano poslopje gimnazije.

Arheološki spomeniki so prikazani le grafično.

Skupščina občine Jesenice, 361/84-MS, 14. 12. 1984

Iz odloka o razglasitvi kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini

Arheološki spomeniki: 1. Rodine, antična villa rustica, 2. Ajdna, poznoantična naselbina.

Zgodovinski spomeniki: 1. Spomenik talcem na Belem polju pri Hrušici — na kraju, kjer so ustrelili 45 talcev. 2. Spomenik talcem v Mostah pri Zirovnici — na kraju, kjer so 1. 7. 1942. ustrelili 29 talcev. 3. Partizanska bolnišnica na Mežakli — lesena baraka, delovala od nov. 1942 — do maja 1943. 4. Ruska kapelica na Vršiču — grobišče ruskih vojnih ujetnikov, ki jih je med 1. svetovno vojno pri gradnji ceste na Vršič zasul plaz.

Umetnostni spomeniki: 1. Kosova graščina — Cesta Maršala Tita 64. Klasicistična stavba je pomembna kot fužinarski dvorec v sklopu starega nasel-

binskega jedra Murove. 2. Ruardova-Buccellinijeva graščina na Savi. Fužinarska graščina je ena najkvalitetnejših klasicističnih grajskih arhitektur na Gorenjskem. 3. Rudarska cerkev na Savi — Jesenice. Triladijska obokana dvorana s kvalitetno opremo iz 18. in 19. stol. Je ena prvih stavb, ki začenjajo arhitekturno oblikovanje 17. stol. 4. P. c. sv. Marka v Vrbi. Nekaj romanskih elementov. V notranjosti so ohranjene gotške freske iz časa ok. 1. 1400, iz srede 15. stol. in iz prvih desetletij 16. stol. Pomembna cerkvena arhitektura. 5. Pokopališka c. sv. Tomaža v Ratečah je enoladijska gotška arhitektura iz časa okrog 1430. V osnovi gre pa za romansko oz. še starejše oblike. Prezbiterij nosi freske iz tridesetih let 15. stol. Pomembna cerkvena arhitektura

z zgodovinsko kontinuiteto v stavbnem razvoju in opremi.

Etnološki spomeniki: 1. Prešernova hiša v Vrbi — je tip stanovanjske hiše kmečkega posestnika na slovenskem alpskem ravninskem ozemlju iz druge pol. 18. stol. s še starejšimi arhitekturnimi prvinami. Kot rojstna hiša pesnika dr. Franceta Prešerna je hkrati tudi zgodovinski spomenik. 2. Finžgarjeva rojstna hiša v Doslovčah. — Je rojstna hiša pisatelja F. S. Finžgarja in arhitektura nekdanjega nekmečkega socialnega sloja na vasi — kajzarjev — na slovenskem alpskem ozemlju. 3. Liznjekova hiša v Kranjski gori, Borovška c. 63. Tip stanovanjske hiše in gospodarskega poslopja premožne kmečke domačije na sloven-

skem alpskem prostoru. 4. Pri Vahu, Dovje 17. — Tip značilne stanovanjske hiše kmečkega posestnika na slovenskem alpskem področju. 5. Pri Spanu, Mojstrana, Savska c. 13 — je tip stavbe premožnega kmečkega posestnika na slovenskem alpskem prostoru. 6. Kašča na Potokih št. 11. Zidana kašča (l. 1537) je tip reprezentativnega gospodarskega poslopja z dekorativno poslikavo fasade in s slovenskega alpskega področja. 7. Pri Hlebanju, Srednji vrh št. 9. Ena najstarejših datiranih kmečkih stanovanjskih hiš na slovenskem alpskem področju. Ohranjenih je vrsta kvalitetnih stavbnih elementov, ki opredeljujejo razvojne faze stavbe od 16. stol. dalje.

Skupščina občine Domžale (Občinski poročevalec, 63-3/8-11, 31. 5. 1984)

Iz odloka o spominskem parku revolucionarnih tradicij

2. člen: Podlaga za razglasitev spominskega parka je: velika vloga, ki jo je to območje imelo v revolucionarnem delavskem gibanju pred NOB in med njo. Med najpomembnejšimi dogodki so ljudsko-frontni shod l. 1937 na Taboru nad Ihanom, III. konferenca KPS ob prisotnosti Josipa Broza Tita l. 1940 nad Vinjami, ustanovitev občinskega odbora OF Domžale na Krumperku ter tragedija borcev Kamniško-zasavskega odreda na Oklem, nadalje kvaliteta arhitekturnih spomenikov, ki zaradi svoje likovne in zgodovinske vrednosti sodijo med naše najpomembnejše spomenike (grad Krumperk, cerkev sv. Miklavža, c. sv. Kuni-gunde) ter napolne sožitje naravne krajine, ki na valovitem kraškem terenu

ohranja gozdove, vrtače, kraške jame in studence s kulturno krajino, s številnimi sledovi človekove ustvarjalnosti.

7. člen: Kulturni spomeniki na območju spominskega parka so: Tabor nad Ihanom (spomenik ljudskofrontnemu shodu), p. c. sv. Kunigunde s tabornim obzidjem, Judeževa domačija nad Vinjami, spomenik na Hrastovcu nad vasema Brezovica in Laze, Oklo, grad Krumperk, p. c. sv. Miklavža na Goropečah, stavbe na Brdu št. 1, 10, 16 in 19 ter spomenik Simonu Robiču ob Železni jami pri Krumperku.

9. člen: Arheološki kulturni spomenik so: Babja jama pri Krumperku in Tabor nad Ihanom.

Predlog Skupščini občine Trzič

Za odlok o razglasitvi starega mestnega jedra Trziča

Podlaga za razglasitev je značilna lega pod grajskim hribom gradu Neuhaus, ob pomembni, že iz antike znani komunikaciji prek gorkega prelaza in v medvodju Trziške Bistrice in Mošenika kot pomembnih virov energije za kovaško in drugo obrt, ki je pogojevala nastanek naselbine vsaj že v 13. stoletju, likovno in funkcionalno pretehtana ureditev celote, ki se kaže v estetsko oblikovani razširjeni tržni ulici z dominantno cerkve sv. Andreja na eni strani in okolico župne cerkve kot drugim krakom naselja na

drugi strani ter vrsta dobro ohranjenih, v osnovi še srednjeveških stavb, ki pomenijo vrhunec oblikovanja meščanske arhitekture pri nas.

Kulturni spomeniki: Bečanova ul. 2 — baročno klasicist. s prvotnimi elementi, Blejska 3 — klasicistična s kamnoseškimi elementi, 5 — klasicistična s kamnoseškimi elementi, Čevljarska 4 — obok nad rakami kot značilna sestavina trziškega stavbarstva, Fužinarska 2 — baročno zasnovana fužinarska stavba, Janežičeva 3 — baročna s klasicističnimi

dopolnitvami in kvalitetnimi kamnoseškimi elementi, Koroška 5 — klasicistična s kvalitetnimi kamnoseškimi elementi, 7 — monumentalna klasicistična z bogato členjeno fasado in portalom, 17 — v osnovi renesančna (17. stol.) z dopolnitvami 19. stol., 22 — baročna s historično oblikovano fasado in portalom, 24 — nekdanji Neuhaus, pozneje Radetzkyjeva graščina, klasicist. historična arhitektura, grajsko slopno znamenje na »Brežcah« s konca 19. stol., 46 — klasicist. z zanimivo tlorisno zasnovo in kamnoseškimi elementi, Kurnikova pot 1 — delno zidana, delno lesena baročna, 3 — Kurnikova r. hiša, značilna tržiška stavba s stavbnimi elementi od 17. do 19. stol., Nasičeva 2 — baročno klasicistična s kvalitetnimi kamnoseškimi elementi, »Germovka« fužina z ohranjenimi vodnimi napravami, Partizanska 2 — klasicist. stavba s kamnoseškimi elementi, 28 — klasicist. s kvalitetnimi kamnoseškimi elementi (portal), 29 — bogato historično oblikovana iz 2. pol. 19. stol., 35 pribrežna baročna stavba s starejšo zasnovo in historično fasado, — ž. c. Marijinega oznanjenja, v osnovi gotška arhitektura, prezidana v zač. 19. stol., oprema iz 19. stol., Layerjeve freske, lapidarij starih nagrobnikov, — spomenik padlim v I. svetovni vojni (na starem delu pokopališča), — Glanzmanova nagrobna kapela s kipi, Šolska 2 — stavba iz 2. pol. 19. stol., Trg svobode 4 — baročno klasicist. s starejšo zasnovo in kvalitetnimi kamnoseškimi elementi, 5 — renesančna s kvalitetnim portalom, grebenastimi oboki, arkadami in klasic. fasado, 8 — klasicist. z elementi 2. pol. 19. stol., 9 — starejša stavbna zasnova, baročno preobl. in bogata klasicist. fasada, 11 — baročno klasicist. stavba, hist. fasada, 12 — renesančna zasnova stavbe je klasicist. dopolnjena, 13 — starejša zasnova stavbe je dopolnjena v 2. pol. 19.

stol., 15 — baročna klasic. stavba s starejšo zasnovo (17. stol.) in ohranjenimi kamnoseškimi elementi, 16 — baročno klasicist. stavba s starejšo zasnovo iz 17. stoletja in kvalitetnimi kamnoseškimi elementi, 20 — baročno klasicistična z ohranjenimi kamnoseškimi elementi, 21 — baročna z obnovljenimi arhitektonskimi elementi, 23 — klasicist. s kvalitetno fasado, 25 — klasicist. s spominsko ploščo Janezu D. Devu (1732—1786), 26 — baročno klasicist. z zasnovo iz 17. stol. in kvalitetno klasicist. fasado, 28 — klasic. z bogato oblikovano fasado in ploščo Janezu Holzapflu (1799—1868), 29 — baročno klasicist. s kvalitetno fasado iz srede 19. stol., 30 — klasicistična s starejšo zasnovo, vogalnim pomolom, kvaliteten klasicist. portal, 31 — 17. stol. z obnovljenimi elementi (grebenasti oboki, sklepniki, konzole) in dopolnitvami iz 18. in 19. stol., ter restavriranimi zg. baročne poslikave na fasadi, 33 — baročna s stavbno zasnovo iz 17. stol. in kvalitetnimi kamnoseškimi elementi, Ul. heroja Grazerja 9 — »zgornja kajža« — značilna klasicist. iz 1. pol. 19. stol., tudi tehniški spomenik s starimi napravami, kamnoseškimi elementi, — sušilnica ob »zgornji kajži« iz 2. pol. 19. stol., — »monga« tehniški spomenik v sklopu »zgornje kajže«, — sušilnica, tehniški spomenik na d. bregu Mošenika, — p. c. sv. Jožefa iz l. 1704 pogorela, baročna oprema obnovljena in dopolnjena s kasetiranim stropom iz l. 1698 iz p. c. sv. Jurija, s slikami A. Kregarja, C. JLA — osrednji spomenik NOB iz l. 1969, (Stojan Batič), 4 — spominsko obeležje na ustanovitve mestnega odbora OF jeseni 1941, Ul. heroja Bračiča 4 — spominsko obeležje ustanovitve Ljubeljske skupine borcev za s. mejo l. 1918, — pokopališče 43 borcev, talcev in žrtev fašističnega nasilja (Tone Bitenc 1958).

LJUBLJANSKI REGIONALNI ZAVOD ZA VARSTVO NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Občina Ljubljana Šiška

Šmarna gora kmetija na sedlu Opis:

Nekdanja gostilna »Gorjanc«, danes skromna kmetija. Stavba je pritlična, v delu levo od glavnega vhoda tudi pokljetena. Prav ta del izpričuje zgodnji postanek objekta, saj je poleg

značilnega obokanja prostora ohranjeno tudi gotsko profilirano okno, obrezano na ajdovo zrno. V prostoru nad kletjo je ohranjen lesen strop. Prostori desno od vhoda (»hiša«, kamra) so bili v 19. stol. preurejeni, o čemer pričča značilen proporc okenskih odprtín.

Sl. 204. Smednik, del fasade hiše 41

Fig. 204 Smednik, part of the façade of the house no. 41

Fasade so nečlenjene, povsem enostavne, obdelane v grobem ometu.

Pomen:

Pomen stavbe je predvsem v tesni povezavi s šmarnogorskim kompleksom, oziroma s postankom protiturškega tabora, ker predstavlja soodvisno zgodovinsko naseljitveno kontinuiteto. Objekt bo vključen v »krajinski park Šmarne gore«.

Zaradi lege na golišavem sedlu je vedutno izpostavljen bližnjim pogledom, zato se stopnjuje tudi njegov lokacijski in oblikovni pomen.

Namembnost:

Možno je ohranjati sedanjo funkcijo manjše kmetije ali pa vzpostaviti starejšo funkcijo gostilne.

Stanje:

Zadovoljivo, vendar ne povsem ustrezno, ker lastnik ni sposoben vzdrževati kmetije.

Vodice 85

Opis:

Nadstropna kmečka stavba je pokrita z dvokapnico ter krita s cementnim špičnikom. Razpored prostorov je v značilnem alpskem tlorisu. Desno od vhoda oziroma veže so bivalni, levo pa gospodarski prostori (kleti).

Stavba je v osnovi baročna, s tega časa so ohranjeni ločni portal iz zelenega tufa ter iz enakega materiala prav tako baročno profilirani okenski okviri s sočasnimi mrežami — »gautri«.

V pritličju, kjer je »hiša«, so bila okna v 19. stol. v kratkni maniri in proporcijah nadomeščena z novimi — večjimi, vendar ta nikakor ne motijo celotnega videza stavbe.

Lesena portalna vrata so iz utorjenega lesa, sestavljena v obliki rombov.

Fasade so členjene z delilnim zidcem, ki loči pritličje od nadstropja. Obokanje v veži in gospodarskem delu stavbe je značilno za konec 17. in 18. stol. V »hiši« je ohranjen izjemno bogato profiliran lesen strop s prav tako močno profiliranim lesenim nosilnim tramom, na katerem je ohranjena letnica 1792.

Pomen:

Ob vse redkeje ohranjenih objektih iz naše kmečke arhitekture pretekle in polpretekle dobe dobivajo redki ohranjeni vse večji pomen še posebno, če imajo, kot pri Vodich 85, poleg stavbno razvojnih in likovnih kvalitet še izreden prostorski pomen.

S svojo lego v uličnem okljuku stavba vidno izstopa in je nosilec ulične zazidalne linije najstarejšega dela strnjeno pozidanih Vodich. Historična indentiteta naselja je v dobršni meri odvisna od varovanja tega objekta.

Namembnost:

Ohranja se sedanja tradicionalna namembnost oziroma funkcija kmetije.

Stanje:

Lastnik Keržič Jože objekt zadovoljivo vzdržuje in ne kaže vidnih znakov propadanja.

Medvode, cesta Komandanta Staneta 16

Opis:

Nadstropna stavba, pokrita z dvokapno streho na čop. Fasade so oblikovane značilno za ambiciozno trško arhitekturo srede 19. stol. Pritličje je členjeno v značilni rustiko tehniki in obliki, nadstropje pa je ločeno od pritličja z dvojnimi profiliranim delilnim zidcem. Osrednji del fasade je še dodatno poudarjen z rizalitom, velikim pravokotnim portalom s profilirano preklado (datiran z letnico 1849) ter členjenim pilastrijskim motivom ob oknu nad glavnim vhodom. Okenski

Sl. 205. Vodice, fasada hiše 60

Fig. 205 Vodice, façade of the house no. 60

okviru, izvedeni v ometu, so bogato členjeni. Enako bogato členjenje so tudi čelne fasade. Portalna vrata so dobro rezbarsko delo.

Stavba je bila zgrajena kot stanovanjski objekt in temu namenu služi še danes.

Pomen:

Stavba je glede na vsebinski namen in kvalitetno izoblikovano zunanjsčino pomemben dosežek naše trške arhitekture 19. stol., ki pa prav tako kot kmečka arhitektura vse hitreje izgublja svojo avtentično obliko tako, da postajajo povsem neokrnjeni objekti tako redki, da jih je potrebno zavarovati.

Stavba je istočasno nosilec identitete starejšega dela naselja ter pomemben člen v ulični zazidalni liniji, ki jo dopolnjujejo stavbe št. 20, 22 in 32 s pripadajočim gospodarskim poslopjem.

Namembnost:

Ohranja se stanovanjska namembnost prostorov.

Stanje

Stavba je zadovoljivo vzdrževana, spodnji prostori so v občinski lasti, prostori v nadstropju pa v privatni lasti.

Smladnik 41

Opis:

Zupnišče v Smladniku je ne glede na svojo vsebino izoblikovano kot značilna ambiciozna podeželska stavba.

Nadstropna stavba je pokrita z dvokapnico, ki se na čelnih straneh zaključuje na čop.

Fasada je oblikovana značilno za 1. pol. 19. stol. Pritlični del je členjen z vertikalnimi linijami, nadstropje pa s pilastrijskim motivom. V ometu izvedeni okenski okvirji se v spodnjem delu zaključujejo v značilnem »copf« stilu. Portal je dokaj enostaven, ločno izoblikovan. V veži je ohranjen obočni sistem, značilen za 18. stol., kar kaže, da je lokacija in stavba ob cerkvi starejšega postanka, kot kaže zunanji izgled stavbe.

Pomen:

V »copf« stilu izoblikovane in neokrnjeno ohranjene fasade so na našem podeželju redke, izpričujejo pa odmevnost stilne meščanske arhitekture.

Stavba ima tudi prostorski pomen, vedutno je izpostavljena, s svojo lokacijo logično zaključuje naselje, z druge strani pa kvalitetno dopolnjuje vaški ambient.

Namembnost:

Ohranja se tradicionalna namembnost župnišča.

Stanje:

Stavba je dobro vzdrževana.

Zapoge 20

Opis:

Nadstropna kmečka stavba z zamaknjanim tlorisom na dvoriščnem delu fasade. Ta element potrjuje teorijo, da se je objekt morda razvil iz prvotne kašče in samostojnega stanovanjskega dela, ki sta bila kasneje združena z vežo.

Razvoj stavbe ni raziskan, vendar se ga postanek v kasno 16. ali zgodnje 17. stol., o čemer pričajo gotska okna na ajdovo obrezo in vhod, ohranjen v prvem nadstropju gospodarskega dela stavbe (kašča). V baroku, oz. 18. stol., je bila stavba povečana in obnovljena. Iz tega časa so ohranjeni polkrožni portal iz zelenega tufa in baročno profilirana okna. Na stanovanjskem delu stavbe, tako v pritličju kot nadstropju, so bila okna v 19. stol. obnovljena, vendar v proporciju, ki odgovarja baročnim meram, le da so okenski okvirji povsem enostavni, izvedeni v ometu. Nad portalom propadajoča freska sv. Florijana.

Sl. 206. Vodice, fasada hiše 85

Fig. 206 Vodice, façade of the house no. 85

Pomen:

Stavba ima poseben pomen z raziskavo razvojnih stopenj slovenske ljudske arhitekture, ki jih dopolnjujejo ambiciozno oblikovane fasade in stavbni členi ter pomembna lega v zazidalnem sistemu glavne vaške ulice in je tako nosilka kontinuitete in identitete naselja.

Namembnost:

Ohranja se tradicionalna funkcija kmetij.

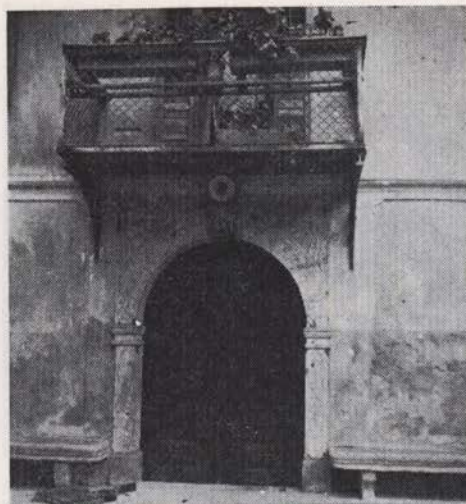
Stanje:

Lastnica M̃arija Weis objekt slabo vzdržuje, zato je stanje na nekaterih mestih strehe kritično.

Hraše 45**Opis:**

Nadstropna kmečka stavba, z dvokapno streho na čop, je imela do nedavnega tudi ambiciozno oblikovane fasade, značilne za prvo polovico 19. stol. Kot taka je bila predvidena za proglasitev kot etnološki spomenik. Lastnik je fasade povsem zagladil, odstranil značilno členitev, ohranjen je ostal le ambiciozno oblikovan portal iz zelenega tufa.

Polkrožno oblikovan portal z močno profilirano nadportalno polico ima v trikotnih poljih med lokom in preklado stilizirane mesnate rastlinske lište. Po obliki in izmerah je povsem enak portalu

Sl. 207. Vodice, portal hiše 60
Fig. 207 Vodice, portal of the house no. 60

na stavbi Vodice 60, kar kaže na isto kamnoseško delavnico.

Pomen:

Kljub okrnjenemu izgledu stavbe velja varovati tudi posamezne kvalitetne arhitektonske člene, kot so npr. portali, freske itd., ker po nepotrebnem vse hitreje izginjajo iz slovenskega prostora.

Omenjeni portal je zelo kvaliteten in ker ne vidimo druge rešitve, da bi ga ohranili, predlagamo, da se ga kot fragment razglasi za spomenik.

(Opomba: Tak dogovor je bil dosežen na posvetovanju med konservatorji etnologiji zaradi izjemnega stanja ljudske arhitekture.)

Stanje:

Stanje portala je zelo dobro ter ne kaže nobenih znakov propadanja.

Vodice 60

Opis:

Nadstropna kmečka stavba izjemne gmote in izjemnega tlorisa, ki sta plod številnih dozidav od 16. pa do konca 19. stol., vsekakor pa tudi izjemnega položaja in pomena. Po pisanih virih, oziroma hišni kroniki, ki je bila predana Arhivu Slovenije v Ljubljani, je pripadala kmetu svobodnjaku.

Na najstarejšem delu stavbe so levo od vhoda ter na zadnji čelni fasadi ohranjena majhna, gotško profilirana okna z obrezo na ajdovo zrno. V nadstropju je na vzdani kamniti plošči poleg balkona ohranjena vklesana letnica 1572. V baroku je bila stavba povečana in predelana. o čemer pričajo baročno profilirani okenški okviri in mreže. Fasada je v baročni maniri členjena s pilastri. Kamnoseško izredno kvaliteten portal iz zelenega tufa naj bi bil po virih prinešen in vzdan kasneje, po potresu 1895, ko je bila stavba zaradi poškodb obnovljena. Glavni in portal v nadstropju naj bi bila prinešena iz Repenj. V tem času so bili stropovi v gospodarskem delu stavbe in veži utrjeni z železnimi traverzami, v dvoriščnem delu pa so prizidali vzdolžno vežo. Prav tako nenavadno za kmečke razmere je, da je poleg glavnega portala ob fasadi dvoje kamnitih klopi iz zelenega tufa, kar potrjuje sporočilo, da so bili ti elementi prinešeni od drugod.

Pomen:

Stavba ima izjemen zgodovinski pomen z ohranjeno hišno kroniko, ki izpričuje, da je bila last kmeta svobodnjaka, o čemer pričča tudi lokacija kmetije, ki je izven strnjeno pozidanega naselja.

Z ohranjenimi arhitekturnimi detajli izpričuje dolgo rast in razvoj objekta vse od 16. do 20. stol. Nekateri detajli, kot portal, čeprav prinešen od drugod, so izredno kvalitetni.

S sosednjim Logarjevo domačijo dominantno obvladuje širši prostor.

Namembnost:

Ohranja se sedanja tradicionalna namembnost, oziroma funkcija kmetije.

Stanje:

Lastnik Tavčar stavbo zelo dobro vzdržuje.

Varstvena skupina:

Etnofoški spomenik, sooblikovalec kulturne krajine.

Varstveni režim (II. stopnje)

Objekt se ohranja v sedanjem stanju z vsemi arhitektonskimi detajli, členitvijo fasad in strukturo fasadnih ometov. Objekt je možno sanirati in konsolidirati, v dvoriščnem delu pa so možne po predhodnem soglasju Zavoda manjše adaptacije.

Sl. 208. Zapoge, del fasade hiše 20

Fig. 208 Zapoge, part of the façade of the house no. 20

LJUBLJANSKI REGIONALNI ZAVOD ZA VARSTVO NARAVNE IN KULTURNE DEDIŠČINE

Iz predloga za razglasitev Fedranove graščine v Hudem (SOB Grosuplje)

Kompleks Fedranove graščine se kot pomemben umetnostnozgodovinski objekt s pripadajočo hortikulturno ureditvijo razglasi za kulturni spomenik in spomenik oblikovane narave.

Graščina s pravokotno tlorisno zasnovo stoji vzdolžno ob cesti in je tipičen primer arhitekture, ki je nastala ob nekoč zelo prometni državni cesti Ljubljana—Novo mesto med Višnjo goro in Stično. Bivša pošta in gostilna je dobila ime po lastniku Gregorju Fedranu, ki je leta 1768 dobil plemstvo s pridevkom

Foedrantsberg. Enonadstropna zgradba izjemnih dimenzij ima dva vhodna portala s potlačeniimi loki. Vzhodni portal je dvostransko okrašen z okrasnim srobotom in mahonijo. Bogato profilirani okenski okviri, izvedeni v zelenem tufu, so v pritličju zamreženi s sočasnimi mrežami. V vzhodnem delu se pod okni polkrožno razraščča glicinija. V osnovi je to pozno-baročna stavba, katere enotno zunanjo podobo dopolnjuje notranja organizacija prostorov z ohranjenimi profiliranimi lesenimi in štukaturnimi

stropi ter s historičnim stavbnim pohištvom in opremo.

Graščinskemu kompleksu so ambientalno in funkcionalno neodtujljive proste površine, ki ga kljub gosto pozidani bližnji okolici še obdajajo. Sestavni del graščine je tudi hortikultura ureditev, ki močno poudarja njeno kulturno pričevalnost. Za graščino se v obliki pravokotnika, prečno razdeljenega v štiri terasaste stopnje, razteza osno zasnovan vrt. Os vrta, ki je orientirana pravokotno na stavbo, poudarjajo profilirani betonski stebriči za pergolo, na terasah levo in desno od glavne osi pa so uspevale različne okrasne rastlinske vrste, od katerih je danes ohranjena le še mahonija. Pot prehaja med terasami s stopnicami in se končuje ob bazenu na najvišji terasi. Bazen je na vogalih okrašen z vazami, ulitimi iz betona. Vrt v severozahodnem vogalu zaključuje lesena vrtna uta, v severovzhodnem pa čebelnjak.

POROČILO O DELU SLOVENSKEGA KONSERVATORSKEGA DRUŠTVA V MANDATNEM OBDOBJU 1981—1984

Kmalu za občnim zborom Slovenskega konservatorskega društva na Goričkem v Premurju je novi izvršni odbor na prvi seji potrdil tudi smernice delovnega programa. Temeljna izhodišča glede na sprejeto stanje društva so bila usmerjena predvsem v dopolnjevanje strokovnega nivoja njegovih članov, pa tudi v popularizacijo spomeniškovarstvene dejavnosti nasploh. To je bila namreč že dolgoletna želja članov, ki pa iz različnih vzrokov doslej ni bila zadovoljivo izpolnjena. Če smo jo hoteli uresničiti, je moral novi program društva narekovati dvoje osnovnih dejavnostnih silnic: 1. poglobiti delo v društvu samem in 2. najti primerno obliko za izvedbo zadanih nalog.

Društvo je hotelo svoje silnice razpresti še v širša družbena dogajanja in doseči s svojimi stremljenji tudi določene kvalitete, ki bi se odrazile v raznih oblikah širšega-masovnega predstavljanja družbi. Menili smo, da društvo ne more biti ozko izoliran dejavnik, marveč mora nenehno iskati in širiti tiste temeljne prvine, ki so nujne za uspešne in družbeno utemeljen razvoj, predvsem s podporo članstva, obenem pa mora biti go-

Prepovedano je spreminjati stavbno gmoto, strešine, kritino, členitev fasade oz. arhitekturne člene kot so portali, okenski okviri, mreže, obokanje, lesene profilirane in štukaturne strope. Prepovedano je tudi uničevati okrasne rastline, spreminjati arhitekturno zasnovano vrta, rastne pogoje, graditi naprave in objekte, ki niso v skladu z osnovno funkcijo vrta in njegove okolice in ki spreminjajo spomeniški značaj objekta. Pred posegi v zemeljske plasti je treba izvesti zaščitne arheološke raziskave. Urejanje širše okolice spomenika se mora podrežati spomeniku.

Osnovne funkcije so lahko stanovanjska, turistična ali muzejska. Treba je izdelati podroben sanacijski in ureditveni načrt.

(Opomba: Iz predlogov podajamo tekste, ki označujejo posamezne spomenike, razvojne usmeritve in navedbe varstvenih režimov pa le v primerih, ko so v njih posebnosti.)

nilna sila v udejanjanju vrednot, ki pravzaprav ustvarjajo osnovo nekega dela.

Finančni program društva je bil odvisen le od prispevka Kulturne skupnosti Slovenije in od članarine (glede na poravnano članarino je v društvu 150 rednih, poleg njih pa še 35 na novo prijavljenih članov), kar je seveda tudi okvirjalo njegovo delovanje. Vse delo društva je izvršni odbor s tega stališča vodil, spremljal in dopolnjeval oziroma korigiral glede na trenutno situacijo, v kateri se je društvo nahajalo.

Opozoriti pa je treba, da se je moralo društvo zavestno prilagajati sanacijskim akcijam, ki jih je narekoval splošni družbeni značaj, vendar je kljub temu poskušalo v največji možni meri izpolniti zadani program. Gotovo je, da se ni moglo odzvati na vse želje članov in da se tudi ni ravnalo strogo po zadanih smernicah oziroma da ni vedno delovalo popolnoma v skladu z njimi. Kljub temu pa je poskušalo uresničiti zlasti tiste bistvene izrazne prvine, ki naj bi mu dale ustrezno razgibanost in življenje oziroma upravičile njegov obstoj.

Kot prvo moramo v okviru dela po programu omeniti, da je društvo prevze-

lo tudi predsedstvo ICOMOS-a v Jugoslaviji, kateremu načeluje dr. Iva Curk, ki je na njegovem sedežu v Parizu nedavno tega tudi predstavila del naše kulturne dediščine. Ob tem je treba dr. Curkovi vsekakor izreči posebno priznanje, ker je z vso svojo znano delavnostjo uspela po tej poti uresničiti tiste cilje, ki so bistveni za predstavitve in popularizacijo naše kulturne dediščine.

Članstvo se je v teku mandata dokaj redno udeleževalo strokovnih posvetovanj in s svojo angažiranostjo tudi doprineslo k uspešnemu delovanju. Glede na nujnost potreb je društvo predstavilo vrstni red strokovnih posvetovanj in ga tudi v celoti izpeljalo.

Tako smo pričeli z izredno obiskanim posvetom v Ljubljani z naslovom Aktualni vidiki prenove na Slovenskem, ki je trajalo, tako kakor tudi vsi ostali, dva dni. Nadaljevali smo z drugim nič manj uspešnim posvetovanjem v Celju pod geslom Gradovi v odmevu sedanosti.

Da bi poskusili združiti temeljne cilje v smislu novega zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine, smo priredili strokovni razgovor v Mariboru: Stičišča naravne in kulturne dediščine. Pri tem smo dolžni poudariti, da je prav tu najbolj izstopala zavest podružbljanja konservatorske dejavnosti, zlasti pa njene potrebe in cilji.

Ob sodelovanju Restavratorskega centra SRS, Muzejskega društva in njegovega predsednika dr. Petra Petraja je bil realiziran simpozij o reševanju Robbovega vodnjaka. Ob tem je bila izdana tudi publikacija, ki je vsekakor ponudila ustrezna izhodišča za obnovo oziroma za novo predstavitve tega spomenika.

Gotovo je, da se je društvo zavedalo, kakšne so pomanjkljivosti konservatorske dejavnosti na etnološkem oziroma etnografskem področju. Le-te so društvu narekemale, da je priredilo tudi strokovni posvet v Kranju z naslovom Etnološka dediščina — izročilo današnjemu času, ki je odgovoril na nekaj osnovnih vprašanj, s katerimi se konservatorji etnologi danes srečujejo.

V okviru programa, ki je temeljil na bistvenih elementih, pogojenih z družbenimi potrebami, in skušal zaokrožiti problemsko vsebino stanja v slovenski konservatorski stroki, ki naj bi bilo osvetljeno v širši ne samo strokovni, marveč tudi v družbeno pogojeni luči, je bil

organiziran tudi posvet o zgodovinskih spomenikih v Cerknem pod geslom Spomeniki ljudske revolucije in ostali zgodovinski spomeniki v odmevu sedanosti. V sklopu posvetovanja je Restavratorski center SRS priredil tudi zanimivo razstavo o restavratorskih posegih na objektih partizanske bolnišnice Franje. Na predlog društva je bil konec 1983. leta še sestanek etnologov konservatorjev, kjer so si udeleženci ogledali nekatere objekte na področju celjskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine ter Pokrajinskega muzeja Celje in se pogovorili o najnovejših problemih na etnološkem področju.

V decembrskih dneh 1983. leta je društvo organiziralo tudi okroglo mizo o konservatorskih posegih na spomeniškem kompleksu samostana Stična. Ob tej priložnosti je vse navzoče člane obdarovalo s knjižnim darilom, obenem pa je tri antikvitete darovalo tudi samostanu. Nato je sledil ogled stiškega spomenika.

Za zaključek v ciklu teh strokovnih posvetov je bilo mišljeno, da bo društvo v okviru skupščine v Sežani organiziralo tudi strokovno dopoldne z naslovom Zaton kraške arhitekture, na katerem naj bi sodelovalo pet predavateljev. Glede na gostoto problemov, ki nastopajo v zvezi s tem, bi bil ta posvet vsekakor nujen. Naslednji dan naj bi bila strokovna ekskurzija z ogledom nekaterih prezentacijskih posegov na primorskih stavbnih oziroma arhitekturnih spomenikih. Ker so vsi temeljni elementi za uspešno izvedbo tega posveta praktično že opravljeni, menim, da ga novi izvršni odbor lahko vključi v program za jesen 1984. leta.

Namesto omenjenega strokovnega zbornika pa smo v okviru redne skupščine društva v Portorožu pripravili posvet o varovanju kulturne krajine s posebnim poudarkom na problematiki Strunjana. Obenem smo si ogledali tudi nekatere spomeniške akcije Medobčinskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine iz Pirana, zlasti seveda spomeniški kompleks v Hrastovljah. To posvetovanje je po kvaliteti vsekakor zadovoljivo nadomestilo posvet v Sežani.

Vsi našti simpoziji in posveti so bili povezani s priložnostnimi ekskurzijami, ki so se navezovala na problematiko posvetovanj. Tako smo si ogledali celjski grad, grad Borl, prezentiran etnološki spomenik — staro leseno hišo pod Šmar-

jetno goro v Stražišču pri Kranju, zatem partizansko bolnišnico Franjo in cerkev na Javorci — spomenik I. svetovne vojne.

Posvetovanja so bila, kot je razvidno, v različnih mestih. Naslanjala so se na problematiko, predvsem značilno za posamezne kraje posvetov, in tako dajala poudarek sistematični obliki razprave. Iz njih pa naj bi poiskali temeljna spoznanja oziroma bistvena izhodišča za ustrezno, družbi odgovarjajoče varovanje naravne in kulturne dediščine.

Vsa posvetovanja so bila družbeno ovrednotena, saj so bila vedno pod pokroviteljstvom občinskih skupščin, v katerih okviru so se odvijala. Prav tako pa so bila vsa tudi, kar zadeva publicistiko, primerno predstavljena s članki v Varstvu spomenikov, Sintezi, Borcu ipd. Tudi širša, množična časopisna popularizacija ni stala ob strani. O dejavnosti društva smo brali v Delu, Dnevniku, mariborskem Večeru, Teleksu, Gorenjskem glasu in gledali izseke iz njegovega delovanja na televiziji. Skratka, društvo je skušalo odpreti širok vpogled v konservatorsko dejavnost in seznaniti ljudi ter našo družbo sploh z aktualnimi problemi, s katerimi se srečujemo konservatorji.

Gotovo je, da smo želeli prav na začetku te, naj rečemo, razširjene poti, ki jo je začrtal novi zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine, tudi daljnosežno usmeriti prizadevanja k ustreznemu razvoju teh dveh po svoje sicer elementarnih in različnih, vendar pa v marsičem nerazdružljivih strokovnih vej. Končno se je društvo tudi zavedalo, da bo lahko le prihodnost ovrednotila učinke sedanjosti kot ključne elemente v sklopu kvalitetnih rezultatov, katerih seme je posejala današnja doba.

Vsekakor je potrebno tudi omeniti naše sodelovanje v okviru Saveza društava konzervatorja Jugoslavije, kjer je en naš član udeležen v založniškem svetu društvenega časopisa ter predsednik žirije za podelitev nagrad Saveza društava konzervatorja Jugoslavije.

Slovensko konservatorsko društvo je tudi izdelalo predlog za to nagrado ediciji Varstvo spomenikov ob njeni jubilejni 25. številki, kar je Savez društava konzervatorja tudi potrdil. Nagrada je bila podeljena aprila 1984 na skupščini SDKJ v Prištini.

Naš čas zahteva od konservatorjev veliko aktivnosti, mnogo neposrednega

udejstvovanja, sodelovanja, odprtosti in predanosti. Odraz vsega tega so bili posveti, razni sestanki, razmišljanja in predavanja naših znanih strokovnjakov, med katerimi moramo zlasti poudariti in izpostaviti prof. dr. Naceta Šumija, ki je vselej sledil toku zamisli konservatorskega društva in s svojim prodornim, predvsem pa elementarnim razmišljanjem utiriljal smernice potem slovenske konservatorske dejavnosti.

Ne moremo pa niti mimo še nekaterih drugih imen naših kolegov, ki jih vedno znova prebiramo v naslovih njihovih predavanj na posvetovanjih — npr. dr. Ivana Komelja, dr. Ive Curk, ing. Franca Vardijana, dr. Petra Fistra itd. — s katerimi so v marsičem oplemenitili naša dosedanja spoznanja, sočasno pa še utemeljili osnovna izhodišča v premagovanju skupnih naporov, ki jih narekuje čas; skratka, dali so duška pri zadovoljevanju pozitivnih impulzov ter tako neposredno vplivali na nadaljnji razvoj spomeniškovarstvene dejavnosti. Obenem pa moramo pohvaliti tudi tiste, ki so se prvič znašli za predavateljskim pultom.

Ko tako zaključujemo nekajletno berosadov našega dela, moramo reči, da društvo v tem obdobju ni predstavljalo le nekega obrobnega, trenutnega oz. ključnega člena v družbi, marveč je prav s svojim delom pokazalo trajnejšo, predvsem pa vzpodbujevalno in optimistično vrednoto, ki jo je treba ne samo ohranjati, marveč tudi zlahtniti.

Gotovo pa je bila pomanjkljivost našega dela v tem, da dolgo časa nismo uspeli ustrezno dopolniti društvenega statuta, in pa to, da je do tega prišlo sedaj, ko že polagamo obračun svojega dela.

Kot napotek novemu odboru pa bi morda izpostavili še drugo vpijočo pomanjkljivost, ki jo je zagrešil dosedanj odbor, in to, da mu ni uspelo rešiti nekaterih osnovnih načel, ki jih je predstavil novi zakon, oziroma da ni uspel v zadostnem prikazu in spoznanju smotnosti celovite oblike ne enotnega načina delovanja za uspešnost udejanjanja varstva narave in kulturne dediščine, kakor tudi ne njunega sklada.

Kot P. S. pa naj še pripišemo, da je društvo organiziralo tudi dve večdnevni strokovni ekskurziji in sicer leta 1982 po Italiji in 1983. leta po Črni gori.

Marca 1984.

Marijan Slabe

GENERALNA SKUPŠČINA ICOMOS 12. DO 17. MAJA 1984, Rostock-Dresden

Skupščine se je udeležilo (pre)malo članov iz Jugoslavije (iz SR Slovenije nihče). Del sklepov, ki zadevajo tudi za nas nadvse pomembna delovna področja ali ki prinašajo bistvene novosti, povzemamo po ICOMOS Newsletter — posebni zvezek, julij 1984, str. 3, 4.

Mednarodni odbor za stara mestna jedra, čigar sedež je v Egeru (Madžarska), naj vključi v svoje delovno področje tudi teorijo, ki zadeva varstvo starih vaških jeder, saj je ponekod še vedno 80 odstotkov ljudi na vasi. ICOMOS svetuje med drugim članicam UNESCO, da organizirajo letna tekmovanja z nagradami za najboljše urejene in vzdrževane stare stavbe. ICOMOS ugotavlja, da mednarodna načela za arheološka izkopavanja (New Delhi 1956) ne urejajo zadosti izkopavanj v zgodovinskih območjih. Ker nastaja poseben mednarodni odbor za varstvo arheološke dediščine (pripravljalni odbor na Švedskem), naj ta preuči možnost, oblikovati dokument z načeli izkopavanj na zgodovinskih območjih (industrijska in mestna arheologija, arheologija okolja itd.). Dediščina, ki je rezultat kolonialnih časov, se šteje za dediščino obojestranskega pomena, saj je dokument zgodovinsko pomembnih razvojnih faz v življenju obeh narodov.

Vzdrževanje, ohranjanje in negovanje (A 2) spomenikov in območij določa stopnja gospodarskega, družbenega in kulturnega razvoja. Vendar naj bi var-

stvo služilo identiteti vsakega naroda in narodnosti, taki kot je nastala v teku časa. Zato si je treba zelo prizadevati, da bi uskladili zahteve sodobnosti in interese varstva kulturne dediščine in da bi zavarovali spomenike pred nepotrebno urbanizacijo in industrializacijo, pred slabšanjem naravnega okolja in pred nevarnostjo naravnih nesreč. Skrb za avtentičnost materiala, konstrukcij in oblikovanja je pomemben element v konservatorskem delu, po drugi strani pa je ta avtentičnost življenjskega pomena za socialne in prirodoslovne znanosti.

Človekovo sodelovanje v kulturnem življenju (C 1) sodi med njegove temeljne pravice. Ta pravica vključuje tudi možnost uživati lepote in izobrazbo, ki mu jo nudi spomenik ali območje.

Védenje, pridobljeno v zgodovinskih, umetnostnih in tehničnih študijah, ni pogrešljivo, ko si prizadevamo za ohranitev posameznih območij. Pomembno je, da na postdiplomski študij arhitektov, konservatorjev in sploh nosilcev vseh ustvarjalnih posegov pri oblikovanju prostora vpliva tradicionalna kultura okolja (C 3).

Ohranitev snovi spomenikov in območij ohranja pri življenju tudi stare tehnologije in obrti. Ohranitev teh pa pomeni pravičen odnos do človekovega truda in znanja.

Iva Curk

ICOM: KONSERVATOR — RESTAVRATOR (definicija poklica)

Dokument sloni na besedilu izpod peresa Agnes Ballestrem (ZR Nemčija). Besedilo je kot delovno gradivo predložila novembra meseca 1978. leta na sestanku ICOM Komiteja za standarde in izobraževanje (ST 1/3). Delovna skupina za izobraževanje o konservatorstvu in restavraciji ICOM Komiteja za konservatorstvo je prvič obravnavala dokument na sestanku v Zagrebu 1978. leta. Revidirana verzija je bila objavljena na sestanku v Ottavi, 1981. Zadnja verzija je rezultat dela Raja Isara, Janet Bridgland in Christopherja von Imhoffa, avgusta 1984.

(Naš prevod naj služi pri delu, zato nismo toliko skrbeli za dobesednost, kot za

to, da je usklajen z našo terminologijo, s formulacijami, ki so v navadi pri nas).

1. Uvod

1.1. Namen dokumenta je, osvetliti osnovne namene, načela in potrebe konservatorskega poklica.

1.2. V večini dežel je poklic konservatorja-restavradorja še vedno nedefiniran: konservator ali restavrador pravijo tistemu, ki konservira, ne glede na obseg in poglobljenost študija.

1.3. Skrb za poklicno etiko in za kvaliteto predmetov, ki jih obravnavamo, pa tudi skrb za imetnike teh predmetov nas

je vodila do različnih poizkusov definiranja tega poklica. Zelimo ga razlikovati od podobnih poklicev² in radi bi uveljavili primerne pogoje študija. Drugi poklici, kot so poklic fizika, pravnika in arhitekta, so prešli skozi fazo lastnega preverjanja in definiranja in so uveljavili široko sprejete standarde. Taka definicija poklica konservatorja-restavradorja je sedaj zastarela. Morala bi pomagati stroki, da doseže analogijo v statusu s takimi disciplinami, kot so kustos ali arheolog.

2. Dejavnost konservatorja-restavradorja

2.1. Dejavnost konservatorja-restavradorja (konservacija v ožjem pomenu besede) je sestavljena iz faze raziskovanja, faze varstva in konservacije / restavracije kulturne dediščine,

Raziskovanje kot predhodni postopek je potrebno zato, da ugotovimo:

a) vrednost določenega umetnostnega predmeta;

b) originalno strukturo in materiale;

c) obseg poškodb, starostnih sprememb in izgube (in dokumentiranje teh izsledkov).

Konservacija je dejavnost, ki zavira ali preprečuje spreminjanje ali škodo na kulturni dediščini s tem, da se preverja (in izboljšuje) predmetovo neposredno okolje in/ali da posegamo v predmetovo strukturo z namenom, da preprečimo spremembe na slabše.

Restavriranje je dejavnost, s pomočjo katere propadajoči ali poškodovani umetnostni predmeti ostanejo razumljivi in izgube kar najmanj svoje estetske in zgodovinske vrednosti.

2.2. Konservatorji-restavradorji delajo v muzejih, v organizacijah za varstvo dediščine ali samostojno (v zasebnih konservatorskih delavnicah). Njihova naloga je, da popolnoma razumejo materialno podobo predmetov zgodovinske in umetnostne vrednosti in tako lahko preprečijo njihovo propadanje. Morajo pa tudi okrepiti razumevanje v javnosti in pozitiven odnos do kulturne dediščine, pa tudi opozarjati na razlike med originalno in nepristno snovjo.

3. Vplivi in vodila dejavnosti konservatorja-restavradorja

3.1. Konservator-restavrador ima posebno odgovornost pri posegih na nenado-

mestljivih originalih, unikatih velike umetniške, verske, zgodovinske, znanstvene, kulturne, socialne ali ekonomske vrednosti. Vrednost takih predmetov je odvisna od načina, kako so izdelani, od tega, da so zgodovinski dokumenti, torej od njihove avtentičnosti. Predmeti so pomemben izraz duhovnega, verskega in umetniškega življenja preteklosti, pogosto dokumenti zgodovinske situacije, pa naj so ta dela izjemne vrednosti ali uporabni predmeti vsakdanjega življenja.³

3.2. Dokumentarna kvaliteta zgodovinskih predmetov (premična kulturna dediščina) je osnova za raziskovanje v umetnostni zgodovini, etnografiji, arheologiji in drugih disciplinah.

Od tod pomen njihove fizične celotnosti in želja da jo zavarujemo.

3.3. Ker je nevarnost škodljivih manipulacij ali sprememb na predmetu prisotna v vseh fazah konservacije — restavracije, mora konservator-restavrador delati v najtesnejšem sodelovanju s kustosom, konservatorjem ali drugo odgovorno osebo. Skupno morata razlikovati med potrebnim in odvečnim, mogočim in nemogočim, med posegi, ki stopnjujejo kvaliteto predmeta, in tistimi, ki so škodljivi za njegovo celotnost.

3.4. Konservator-restavrador se mora zavedati **dokumentarne narave posameznega predmeta**. Vsak predmet vsebuje — sam ali v kombinaciji — zgodovinska, stilistična, ikonografska, tehnološka, intelektualna, estetska in/ali duhovna sporočila in podatke. Ko se pri raziskovanju in delu konservator-restavrador sreča z naštetimi vsebinami predmeta, mora biti dovolj tenkočuten in sposoben prepoznati njihovo naravo, tako da pri izvajanju svoje naloge lahko upošteva ta vodila.

3.5. Zaradi tega je potrebno pred katerikoli posegom opraviti **metodološke in znanstvene raziskave** s ciljem, da upoštevamo vse posledice posega. Odgovornost za poseg ne more nositi oseba, ki je zaradi pomanjkljivega znanja in zaradi pomanjkanja prakse nesposobna izvesti potrebne raziskave, pa tudi oseba ne, ki zaradi pomanjkanja interesa ali iz drugih razlogov zanemarja pravilno in potrebno metodo dela. Samo dobro izurjen in izkušen konservator-restavrador lahko pravilno interpretira rezultate raziskav in lahko napove posledice sprejetih odločitev.

3.6. Poseg na zgodovinskem spomeniku ali umetniškem predmetu mora slediti procesu, ki ga zahtevajo vse znanstvene metodologije: raziskovanje izvora, analiza, interpretacija in sinteza. Le na tak način predmet ohrani fizično integriteto in svoj pomen. Najpomembnejše pa je, da na tak način ohranimo znanstveno sporočilo ali prispevamo k novim spoznanjem.

3.7. Konservator-restavrator dela na snovi, predmetu. Njegovo delo je, kot npr. kirurško, predvsem **ročna spretnost**. Vendar mora, kot pri kirurgu, ročna spretnost sloneti na teoretičnem znanju in na sposobnosti, takoj oceniti situacijo za spremembo ukrepa ali morebitno nevarnost.

3.8. **Interdisciplinarno sodelovanje** je izredno pomembno. Konservator-restavrator mora delati v teamu. Kirurg tudi ne more biti še radiolog, patolog ali psiholog. Tako tudi konservator-restavrator ne more biti hkrati ekspert za umetnost ali umetnostno zgodovino, kemijo in / ali druge prirodoslovne ali humanistične vede. Tako kot delo kirurga, je lahko in mora biti delo konservatorja-restavratorja dopolnjeno z analitskimi in raziskovalnimi ugotovitvami drugih strokovnjakov. Tako sodelovanje bo potekalo v redu, če je konservator-restavrator sposoben znanstveno in natančno formulirati vprašanja in smiselno tolmačiti odgovore.

4. Različnost s podobnimi poklici

4.1. Poklicna dejavnost konservatorja-restavratorja je drugačna od umetniških ali obrtnih dejavnosti. Osnovni kriterij te razlike je, da **konservator-restavrator s svojo dejavnostjo ne ustvarja novih kulturnih vrednosti**. Med obrtniške in oblikovalske dejavnosti štejemo kovinarje, pozlatarje, stilne mizarje, tapetnike in druge, ki fizično rekonstruirajo manjkajoče oziroma tisto, česar ne moremo ohraniti. Vsekakor lahko tudi oni velično pridobijo z dognanji konservatorjev-restavratorjev in z njihovimi napotki.

4.2. Le dobro izurjen, šolan in izkušen konservator-restavrator z zelo tankim posluhom za zahteve dejavnosti lahko **izda priporočilo o tem, kdo naj izvaja poseg** na predmetu zgodovinske in / ali umetnostne vrednosti — ali naj bo to obrtnik ali konservator-restavrator.

5. Urjenje in šolanje konservatorja-restavratorja

Konservatorji-restavratorji se morajo, da bi ustrezali zgoraj navedenim **strokovnim karakteristikam** poklica, izobraževati še na področju umetnosti, tehnike in znanosti. Imeti morajo pa tudi solidno splošno izobrazbo.

5.2. **Izobraževanje** bi moralo razvijati tenkočutnost in ročno spretnost dati bi moralo teoretično znanje o materialih in tehnikah ter o znanstveni metodologiji.

5.3. **Teoretično šolanje in izobraževanje** bi moralo vsebovati naslednje predmete:

- zgodovino umetnosti in civilizacije,
- metode raziskovanja in dokumentiranja,
- znanje o tehnologiji in materialih,
- teorijo in etiko konservacije,
- zgodovino in tehnologijo konservacije-restavracije,
- kemijo, biologijo in fiziko procesov propadanja in konservatorskih metod.

5.4. Razumljivo je, da je praksa bistveni del kateregakoli programa izobraževanja. Izobraževanje naj bi se končalo s tezami ali z diplomsko nalogo, zaključek pa bi veljal kot ekvivalent univerzitetne diplome.

5.5. Na vseh stopnjah takega izobraževanja bi moral veljati glavni poudarek praksi, toda ob tem ne bi smeli zanemariti razumevanja tehniških znanstvenih, zgodovinskih in estetskih faktorjev. Končni cilj takega izobraževanja je vzgojiti temeljito podkovane strokovnjake, sposobne pazljivo izvajati kompleksne konservatorske posege, jih temeljito dokumentirati, da delo in zapisi ne bi prispevali samo varstvu predmetov dediščine, ampak bi razširili tudi razumevanje zgodovinskega in umetnostnega razvoja v zvezi s predmetom.

OPOMBE

1. Ta termin je uporabljen v tekstu kot kompromis, zato ker imenujejo strokovnjaka v angleško govorečih deželah »konservator« in »restavrator« v tistih deželah, kjer govorijo romanske oz. germanske jezike. — 2. Posamezni poklici, ki so vezani na konservacijo ... arhitekti konservatorji, družboslovni in tehnični profili, ki prispevajo h konservaciji, niso omenjeni v tem dokumentu, ker že imajo sprejete strokovne standarde. — 3. G. S. Graf Adelman, »Restaurator und Denkmalpflege« v Nachrichtenblatt der Denkmalpflege in Baden-Württemberg, 8, št. 3, pp 61 f., 1965.

(Prevedla iz angleščine Marina Zupančič v sodelovanju z Ivanom Bogovičem in dr. Ivo Curk).

ODLIKOVANJE

Prejeli smo odločbo:

Savez društava konservatora Jugoslavije dodeljuje nagradu Varstvu spomenikov za značajne rezultate ostvarene u radu i razvoju spomeniškog nasleđa i doprinosu u radu društava konservatora u SFRJ.

U Prištini, 18. 4. 1984. s podpisi dr. Iva Maroevića kot predsednika Zveze in dr. Marijana Slabeta kot predsednika žirije.